శ్రీరస్తు.

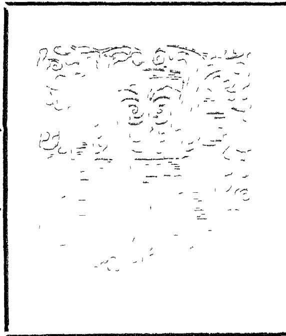
[illegible]

సుందర కాండము.

కడప మ్యునిసిపల్ హైస్కూలునందుఁ బ్రధానాంధ్రపండితుఁడగు

అభినవాంధ్రవాల్మీకి

[illegible]

చెన్నపురి:

వారిచేఁ బ్రకటితము.

1924.

విషయసూచిక.

సుందరకాండము.

విషయము. | పుట.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్ర శ్రీమద్రామాయణము

సుందరకాండము - ౧-వ సర్గము.

-o✿✿-✿✿o-

క. శ్రీనిర్మలగుణధామా, దానవసంతానహరణ ♦ తత్పరకామా
మౌనీంద్రవినుతనామా, శ్రీనిత్యస్థానమహిమ ♦ శ్రీరఘురామా.

తే. అవధరింపు మహాప్రభూ! ♦ వివిధపూత
వేదవేదాంతసముదయా♦వేద్యమైన
నీమహిమఁ దెల్పు చరితంబు ♦ నేవచించు
వాఁడ వాల్మీకిగూఢార్థ♦వాక్యసరణి.

-o✿✿ హనుమంతుఁడు సముద్రమును లంఘించుట. ✿✿o-

*చ. అనఘుఁడు జాంబవంతుఁ డిటు ♦ లాహనుమంతుని శౌర్యదోర్బలా
దినిఖిలసద్గుణంబుల ను♦తించి తగం బురికొల్పఁగా మరు
త్తనయుఁడు శత్రుకర్శనుఁడు ♦ దానవరాజగురావణుండు సీ
తను గొనిపోయి యుంచినప♦దంబును, జారణముఖ్యులెల్ల నొ
య్యనఁ జరియింపఁగాఁ దగిన♦యావినువీథిని బోయి చూడఁగన్. ౧ 1

క. మనమునఁ గోరెను; సాగరమును దాఁటుట దుష్కరంబు♦మునుకొని ప్రత్యూ
హానిచయము గలుగుఁ గావున,ఘనకార్యము దానిఁ జక్కఁ♦గాఁ జేయంగన్.

క. తలపోసి యట్టిపనికిన్, వలసినయటు వనచరాళి♦వర్యుఁడు గళమున్
దలనుం బైకెత్తి తగన్, నిలుచునపుడు నొప్పె వృషభ♦నృపతివిధమునన్. ౨

సీ. మరకతచ్ఛాయలఁ ♦ బరఁగుచు సలిలకల్పంబులై శర్మసం♦పత్తినెసఁగు
పచ్చికపట్టుల ♦ బలశాలియును ధీరుఁడైన యాపావని ♦ యఖిలపతగ

---

* ౧-వ పద్యములో రావణ యనువో వకారము గాయత్రి ద్వాదశవర్ణము. ఈకాండము రామాయణప్రాణతుల్యము. పరోపకారతత్పరుండగు హనుమచ్చరిత్ర మిటఁ దెలుపఁబడును సుందర వస్తుదర్శనముచే నీకాండము సుందరకాండప్రసిద్ధిం గాంచెనని కొందఱు, మఱికొందఱు మఱికొన్ని కారణములను జెప్పుచుందురు. ఏదియెట్లున్నను ఈకాండము,పఠనపాఠనాదులచేఁ బేరెన్నికంగన్నది. ఇందుఁ బ్రధానభూతుఁడగు హనుమంతుఁడు సుందరహనుమన్మంత్రాధిదేవత. సకలాభీష్టప్రదాయకుండనుట ముఖ్యము. కాన సుందరమంత్రమున హనుమంతు నుపాసించి యీకాండము పారాయణము చేయఁగగుననుట గ్రహింపఁదగినవిషయము-

*తే. హారనూపుర కేయూర♦పారిహార్య
ములను ధరియించి విస్మయ♦ములఁ దనరుచుఁ
జిఱునగవులను బొదలుచుఁ ♦ జేరి రమణు
లను నభంబున నిలుచుండి ♦ రనుమతులయి. ౨౬ — 26

సీ. మునివర్యులంబోలి ♦ ఘనులైన విద్యాధరులు కొండ ఱణిమాది♦లలితసిద్ధ
రూప మహావిద్య ♦ నాపట్టునం గనఁబఱచుచు నితరుల♦భవ్యరీతిఁ
గలిసి యాకసమున ♦ నిలిచి పర్వతమును గనుచుండి; రంతట ♦ ఘనమతులగు
మునులు చారణసిద్ధ♦లును నిర్మలాంబరతలమున నిలుచుండి ♦ తగ ననిలజు
తే. సర్వవృత్తాంత మెఱిఁగి హృ♦ష్టమతులగుచు
నతనిఁ బొగడి రీలాగున; ♦ నద్రిఁబోలు
నీహనుమ వాయుపుత్త్రకుఁ ♦ డీతఁడోట
జవమునం బొల్చుఁ గావున ♦ సంతసమున ౨౮। — 27

క. ఘనమై మకరాలయమౌ, వననిధి దాఁటంగఁ గోరు♦వాఁడు; తగన్ రా
మునికొఱకు, రాముక్షేమం,బును గోరెడు కపులకొఱకు ♦ బుద్ధిబలములన్.

తే. దుష్కరంబగుకార్యంబుఁ ♦ దొరపుఁగృపఁ
జేయఁగాఁ గోరి దుష్పార♦మై యనంత
ఘోరమకరాదినిబిడమై ♦ సారజలము
గాఁగ నొప్పుసంద్రంబును ♦ గడచి యంత. ౩౦ — 29

క. సరిగా నవ్వలితీరముఁ, బరికింపం గోరువాఁడు ♦ బళిరే యనుచున్
బరమముదంబునఁ బల్కిరి;, పరమర్షులు పల్కినట్టి ♦ పలుకులనంతన్. ౩౦। 30

క. విని విద్యాధరవర్యులు, కని రాపర్వతమునందుఁ ♦ గపికాంతుని నిం
తనరానిమహిమచే రా,మునికార్యముఁ దీర్చుపొంపు ♦ మొనసెడువానిన్.

మ. గిరిసంకాశుఁడు వాయుపుత్త్రకుఁడు ని♦క్కించెం గడున్ రోమముల్
త్వరగాఁ బోఁ దలంచి దేహము నితాం♦తంబుం జలింపంగఁ జే
సె రహిన్ భీకరనీరదంబువలెఁ జే♦సెన్ భూరిశబ్దంబు సా
గరమున్ దాఁటెడు కౌతుకంబు మెఱయం♦గా వృత్తమౌవాలమున్. ౩౨।

తే. మిగుల రోమంబులం గూడి ♦ మించుదానిఁ
బక్షినాథుఁడు భూరిస♦ర్పంబుఁ జిమ్ము
నట్టు లాకొండపైఁ బడు♦నట్లు విసరె;
వాలమయ్యది వక్రమై ♦ క్రాలి యపుడు. ౩౩ — 33

* హారనూపురకేయూరపారిహార్యధరాః స్త్రియః - అనిమూలము. పారిహార్యః వలయాః-అని వ్యాఖ్య. అనఁగా కంకణము.

చ. త్వరపడి పోవఁజూచు కపి♦తల్లజువెన్కను వైనతేయుఁ డా
దరమునఁ బట్టి యంబరప♦థంబునఁ గైకొని పోవుచున్న భీ
కరఫణిరాజమట్లు కనఁ♦గాఁ దగియుండెను; నంత వాయుజుం
డురుతరసాగరంబు మహి♦మోన్నతి దాఁటెడు పూన్కి మీఱఁగన్. ౩౪ 35

క. గురుపరిఘాకృతి నెంతయుఁ, బరఁగెడు తనబాహుయుగముఁ ♦ బర్వతముపయిన్
సరిగా నూఁదుచుఁ దనువుఁ బ్ర,సరింపఁ జేయుటను నడుము ♦ సన్నగిలంగన్.

క. చరణంబుల ముడుచును న,వ్వరుసన్ భుజయుగము వెలయ ♦ వరకంధర ను
త్తరుణంబునందు ముడిచి యి,తరులను భంజించు శూర♦ధర్మము మెఱయన్.

తే. బలము నంబరము జయించు ♦ పరమవీర్య
మంతకంతకుఁ బెంపొందు♦నట్లు చేసి
కన్నుగవఁ బైకి నెత్తి మా♦ర్గమును దూర
భాగముననుండి చూచుచుఁ ♦ బ్రౌఢశక్తి. ౩౬ 37

క. వినువీథి కెగురుటకునై, తన ప్రాణంబులను బిగియఁ ♦ దాఁబట్టి నభం
బును జూచుచుఁ బదములఁ గ్రిం,దనుగట్టిగ నూఁది శ్రుతులఁ♦దగ ముడిచి వెసన్.

క. తనచుట్టునున్న కపులం, గని యక్కపికుంజరుఁడు ని♦కామబలమునన్
దనరారుచు నిట్లనియెన్, వనచరులారా! రఘుప్ర♦వరుఁ డుగ్రుండై. ౩౮ 39

క. తనశక్తి బయల్పడ విడి,చినబాణము జవము మిగులఁ ♦ జెందుచుఁ బవమా
నునివిక్రమమునఁ బోయెదు, ననువున నే దనుజపాలి♦తాయతలంకన్. ౩౯

క. కనఁగాఁ బోయెద; నచ్చట, జనకజ కనఁబడకయున్న ♦ స్వర్గమునకు నే
ను నిదేవేగంబున నే, చనియెద నచ్చటను జూచు♦శక్తిని గనన్. ౪౦ 41

చ. దనుజకులేశు రావణుని♦దర్పము పొంగఁగఁ గట్టి తెత్తు నొ
య్యన నెటులైన నేమి శ్రమ♦మందక యే మనకార్యమెల్లఁ జ
య్యన సఫలంబుగాఁ జెలఁగు♦నట్లుగ సీతను గూడఁ దెత్తు ని
ప్పుని కొనసాగదే నసుర♦పాలకుతోడను లంక నెంతయున్. ౪౨ 42

ఆ. శక్తిమెఱయఁ బెఱికి ♦ సరగునఁ దెచ్చెద
ననుచుఁ గపివరేణ్యుఁ ♦ డా కపులకుఁ
దెలియఁ జెప్పి వేగ ♦ మలరువాఁ డోట ని
ప్పుని యసాధ్యమగునొ ♦ యని తలఁపక. ౪౩ 43

క. తను వైనతేయసమునిగ, మనమునఁ దలపోసి జవ మ♦మరఁగ సురపథం
బున కెగసె నట్టులెగురఁగ, హనుమద్వేగమున నచటి ♦ యవనీజంబుల్. ౪౪

తే. స్వస్వవిటపంబులం గూడి ♦ సకలభాగ
ములను మీఁదికి నెగసెను; ♦ బలిసియున్న

* నికుంచ్య కర్ణౌ హనుమాన్-అనిమూలము.

చీకుఁ గోక్కెరపిట్టలు ♦ చెలఁగి కూయఁ
బూవులంబొల్పు పాదపం♦బుల నతండు. ౪౫ 45

క. తనయూరుల వేగంబునఁ, దనతోఁ దీసికొని రాముఁ ♦ దలఁచుచుఁ బూన్కిం
జనసాగె నిర్మలాంబరమున; నిట్లు తదూరువేగ♦మున వృక్షంబుల్. ౪౬ 46

[1]క. వినువీథి కెగసి యొకక్షణ, మనిలజుతోఁగూడఁ బోయె ♦ నవి దూరముగాఁ
జను బంధువులను దమి సాగనంపఁ జను బంధువులనఁ♦గా నలరారెన్. ౪౭

చ. అనిలజునూరువేగమున ♦ నంబరవీథికిఁ బోయినట్టి భూ
జనికర మెల్ల సాలతరు♦సంతతి భూభుజువెంటనంటి వే
చను భటులట్లు లాపవన♦జన్ముని వెంబడిపోయె; నంతఁ జ
క్కనికుసుమాళిచేఁ దగిన♦క్ష్మారుహముల్ తనచుట్టునొప్పఁగన్. ౪౮ 48

తే. వానితోఁగూడియున్న పా♦వనియు సాంద్ర
తరుచయాన్వితమగు పర్వ♦తంబురీతి
నద్భుతాకారుఁడై చూడ ♦ నయ్యె; నట్టు
లనిలజునితోడ నెగసిన ♦ యాతరువుల. ౪౯ 49

సీ. సారవంతంబులౌ ♦ క్ష్మారుహంబులు కొన్ని యతనితోడంగూడి ♦ యరుగఁ జాల
కమరేంద్రు పలనిభ♦యంబునఁ బడు పర్వతములరీతిని సము♦ద్రమ్మునందుఁ
బడి మునింగెను; గపీ♦శ్వరుఁడగు హనుమపై నంకురకోరక♦సంకులంబు
లైనపూవులు పెక్కు ♦ లల్లనఁ జల్లినయట్లుండ ఘనతుల్యుఁ♦డైనయతఁడు
తే. వఱలు ఖద్యోతగణముల ♦ భాసిలెడు మ
హాద్రివలె వెల్గెఁ; గొన్నివృ♦క్షాళు లతని
వెంటఁ బైకేగి యాతని♦వేగమునకు
సరిగఁ బోలేక నిల్చి పు♦ష్పముల వదలి. ౫౦ 50

[2]చ జలనిధినీటిలోఁ బడియెఁ ♦ జక్కనిమిత్త్రుఁడు దూరభూమికిన్
గలఁగుచుఁ బోవుచుండుతఱి ♦ గ్రామము దాఁటి తటాకముఖ్యసు
స్థలముల దాఁకఁబోయి యట ♦ సత్సఖు నెట్టులో వీడివచ్చుచోఁ
గలిగిన దుఃఖభారమునఁ ♦ గన్నుల నీటికణంబు లుర్విపై
జలజలరాల దుఃఖమను♦సంద్రమునం బడుమిత్త్రు రీతిఁగన్. ౫౧ 51

ఆ. అతఁడు కానఁబడియె; ♦ నంత నానావిధ
కుసుమసంతతులు మి♦గుల లఘుత్వ

---

1 ప్రస్థితం దీర్ఘ మధ్వానం స్వబంధుమివ బాంధవాః-అనిమూలము. 2 అవశీర్యంత సలిలే నివృత్తాః సుహృదో యథా-అనిమూలము. ఉదకాంతాత్ స్నిగ్ధో బంధు మను వ్రజే దిత్యుక్తేః-అని వ్యాఖ్య. ఈభావమే యిట స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగఁదగు.

మొందినట్టివాట ♦ నురుకపితనువాయు
వునను మింటికేగి ♦ వనధిఁబడఁగ. ౫౩ 52

చ. వననిధితారకాశతవి♦భాసురమై తగు నాకసంబురీ
తిని వెలుఁగొందెఁ; జిత్రతర♦దీప్తుల నొప్పెడు పుష్పవార మా
తనిమెయినిండ నుండఁగ న♦తండు తటిద్గణభూషితాంబుదం
బనఁ జెలువొందె నింగిని; ద♦దాయతవేగమునన్ సుమౌఘముల్. ౫౪½ 53

చ. వననిధినీటిలోఁ బడ న♦భంబు మనోహరతారకాయుతిం
గనఁబడునట్టులుండెఁ; ద్వర♦గా నతఁ డాకసమందు విక్రమం
బునఁ బ్రసరింపఁజేయఁబడి ♦ పొల్పగు బాహుయుగంబు [1]కొండకొ
మ్మున వివరంబునుండి కడు♦మోదము మీఱఁగ లేచు పంచశీ
ర్ష నిరతభాసమానఫణి♦రాజయుగంబన నొప్పె నంతటన్. ౫౬ 54

క. వనచరవర్యుం డతిజవ,మున సంద్రముమీఁద మిగులఁ ♦ బూనిక మెఱయం
జనుసమయంబున భంగౌ,ఘనిబిడజలరాశిఁ ద్రాగఁ♦గా నెంచుగతిన్. ౫౬½

క. జలనిధికిం బైని వియ,త్తలమునఁ జనువేళ నభ్ర♦తలమును ద్రావం
దలఁచెడువానివిధంబునఁ, బొలిచెను; సురమార్గమందుఁ ♦ బోవుతఱిఁ దగన్.

ఆ. హనుమ రెండుకన్ను ♦ లద్రిపయిం దగు
నగ్నియుగముఁబోలి ♦ యలరె; మఱియుఁ
బింగరుచులఁ దగఁ జె♦లంగి గొప్పవియయి
వట్రువలగు కనులు ♦ భవ్యములయి. ౫౭ 57

తే. అప్పు డుదయించుసూర్యశ♦శాంకులట్లు
వెలిఁగె; నరుణంబుగా నొప్పు ♦ లలితనాసి
కాయుతిని నెఱ్ఱఁబాఱిన ♦ గాలికొడుకు
మొగము సంధ్యార్కమండలం♦బుగఁ జెలంగె. ౬౦½ 58

క. వినువీధి దాఁటుతఱిఁ బై,కినెత్తఁబడినట్టి విగత♦కిల్బిషు వాలం
బనువుగ నింద్రధ్వజ మనఁ, దనరారెన్; మఱియు శుక్ల♦దంష్ట్రుం డగుచున్.

క. ధరణిం బ్రాజ్ఞవరుం డా, మరుదాత్మజుఁ డప్పు డాత్మ♦మండనమగునా
సురుచిరవాలమును ముడిఁచి, [2]యరుగం దద్వాలచక్ర ♦ మప్పు డనిలజున్.

క. పరివేషయుక్తుఁడౌ భా,స్కరువిధమున వెల్గఁ జేసెఁ; ♦ గాలికొడుకు సుం
దరమయి యంతట నెఱ్ఱఁగఁ, బరఁగెడు లాంగూలమూల♦పరిభాసితుఁడై.

తే. పఱియవాసినది యయి గొ♦ప్పగ నెసంగు
నరుణగైరికమును గూడు ♦ నద్రిరీతి

---

1 పర్వతాగ్రా ద్వినిష్క్రాంతౌ పంచాస్యావివ పన్నగౌ-అనిమూలము. 2 లాంగూలచక్రేణ మహాన్-అనిమూలము.

వెలసె; నక్కపిసింహుఁడు ♦ సలిలరాశి
దాఁటుతఱిఁ [1]గక్షమధ్యస♦దాగతియును. ౬౨ 62

చ. ఘనపటులార్చి; నుత్తరపుఁ♦గొప్తతుదన్ జనియించి వాలయు
క్తిని జెలరేఁగి యభ్రమునఁ ♦ దెంపుతగం బడు నుల్కరీతి నా
వనచరసత్తముండు తన♦వాలముతో దనుజేంద్రమృత్యువో
యనఁ గనుపించె; నభ్రచపుఁ♦డౌ రవిలాగునఁ దేజరిల్లుచున్. ౬౫ 63

క. వితతాకారముతో నున్నతతేజముతోడఁ జను న♦నలసఖతనయుం
డు తగన్ మొలకుం ద్రాడును, జతనము మిూఱంగఁ గట్టు♦సమయమునందున్.

క. విరివిగ సాగెడు మదకరి,వరవిధమున నొప్పె; జలధి♦పైఁ గన్పడుసుం
దరదేహముతోఁ గ్రింద, సరిదధిపతి నీటఁబరఁగు ♦ ఛాయాయుతితోన్. ౬౮

[2]చ. అనిలజుఁ డేగునట్టి సమ♦యంబున గాలికిఁ బోవుచున్న నౌ
కను బురుడించె నెల్లరకుఁ; ♦ గంధిని వానరుఁ డెందు నెందుఁబో
యెనొ తగ నా ప్రదేశము ల♦నెల్లను దద్గతి వేగశక్తిచేఁ
గనఁబడెఁ బిచ్చివానివలెఁ ♦ గంది జలంబులఁ గ్రక్కుచున్ గడున్. ౬౯॥

సీ. పర్వతంబులఁబోలు ♦ భంగసంతతులను, వక్షోభవంబగు ♦ వాయువునను
గలగుండుపడఁజేసి ♦ గమనవేగంబున దాఁటెడుతఱిని; నా♦తనివలనను
జనియించినట్టియ♦ప్పెను గాలియును మేఘజనితవాయువును రెం♦డును గలియుచు
నతిభయంకరముగ ♦ నాసముద్రమ్ము ధ్వనించెడునట్టు లొం♦దించెఁ గలఁత;

[3]ఆ. గొప్పవగుచు మిన్నుఁ ♦ గూర్చి పోయెడుభంగ
ములనతండు మరల ♦ జలధిఁ బడఁగఁ
జేయుచుం జనంగ ♦ క్షితి నాకసము వేఱు
పఱుపఁబూనె ననెడు♦భంగి దోఁచె. ౭౧॥ 67

క. కనకనగమంగరాద్రుల, కెనయగుచున్ నేగ నిూఁడి♦కెగసెడుభంగా
ళిని గణనచేయుచున్నటు, లనిలజుఁ డతివేగ మొప్పు ♦ నరిగెం బూన్కిన్.

క. అనిలజుజవమునఁ బైకెగ,సినజలము ఘనాళితోడఁ ♦ జేరి సురపథం
బుననుండ శరత్కాలపు,ఘన మంబరసీమ మెఱయు♦గతి గాన్పించెన్. ౭౩॥

క. జనులయవయవము లంబర,మును లాగుటవలన స్పష్ట♦ముగఁ గన్పడురీ
తిని నక్రతిమిఝషంబులు, ఘనకూర్మము లబ్ధిఁదోఁచెఁ ♦ గడు జలమేగన్.

క. సురపథమునఁ గపిపుంగవుఁ, డురవడి నేగంగ నబ్ధి ♦ నుండెడు ఫణు లం
బరమున సుపర్ణుఁడే యని, గురుభీతిని బొంది కంది ♦ కుందెం బెలుచన్. ౭౫॥

1 కక్షాంతరగతో వాయుర్జీమూత ఇవ గర్జతి-అనిమూలము. 2 స స తస్యోరువేగేన సోన్మాద ఇవ లక్ష్యతే-అనిమూలము. 3 పుప్లువే కపిశార్దూలో వికిరన్నివ రోదసీ-అనిమూలము.

సీ. పదియోజనములంత♦పరిణాహమునను, ముప్పదియోజనములంత♦గఁదనరువిరి
విని బెంపు మీఱి వ్యా♦పించిన యాతనిఛాయ సుందరముగ♦జలధియందుఁ
గన్పడి స్వచ్ఛమై ♦ గడువిస్తృతంబయి తగు మేఘమట్లు ని♦తాంత మలరె;
మిగులఁ దేజంబున♦మించుభూర్యాకారమున నొప్పనవ్వాయు♦తనయుఁ డట్టు
తే. లభ్రమందు నిరాలంబ ♦ మైనచోటఁ
బోవునపుడు ఱెక్కలుగల ♦ భూధరంబు
వలెఁ గనంబడె; బలశాలి ♦ వాయుతనయుఁ
డేపథంబునఁ బోయెనో ♦ యేపుమీఱ ౭౯ 72

క. ఆతనిగతివేగంబున, నాతఱి నామార్గమందు ♦ నబ్ధిజలంబుల్
భూతలమంటగ నచ్చట, లోఁతుపడుట *ద్రోణమట్టు♦లు గడలి తనరెన్.

మ. పతగశ్రేణి జవంబునం బఱచున♦భ్రంబందుఁ బక్షీంద్రుఁడో
యితఁడంచున్ బలుకంగనై చనుచు నెం♦తేవేగ మేఘాళి ను
ద్ధతమౌ వాయువురీతిగాఁ గొనుచు ను♦ద్దామప్రతాపంబునన్
జతనంబొప్పఁగఁ బోయె; నిట్లతనితోఁ ♦ జంచద్గతిన్ మేఘముల్. ౮౦౪ 74

తే. చనుచు సితరక్తములయిన ♦ ఛాయలొప్ప
నీలమాంజిష్ఠవర్ణముల్ ♦ నెగడ నభ్ర
తలమునం గనుపట్టె; న♦బ్దముల నడుమఁ
జొచ్చుచుం గనఁబడకుండి ♦ హెచ్చినగతి. ౮౦౪ 75

క. వనచరపుంగవుఁ డంతట, ఘనసంగతిఁ బాసి వెడలి ♦ క్రాలుచు శీతాం
శునిరీతిఁ గానబడియెన్;, ఘనపథమున దాఁటుచుండఁ♦గాఁ గపివరుపై. ౮౩

క. సురదానవగంధర్వులు, పరమప్రమదమునఁ బుష్ప♦వర్షముఁ గురిపిం
చిరి; సూర్యుం డతివేగ, స్ఫురణమునకు మెచ్చి తనదు♦శుంభత్కరముల్.

క. అనిలజునకు సంతాపం, బును గల్గఁగఁజేయకుండఁ ♦ బొలిచెన్; శ్రీరా
ముని కార్యసిద్ధికోఱక, య్యనిలుఁడు చల్లంగ వీచె ♦ నాతనిపైనన్. ౮౪ 78

క. వినువీథి దాఁటుతఱి బుషు, లనూనకృప తొంగలింప ♦ నతనిని నెంతో
వినుతించిరి; సురగంధ, ర్వనికరములు దీప్తతేజుఁ ♦ బాడిరి నుతులన్. ౮౫

ఆ. యక్షనాగదివిజ♦రాక్షసపక్షులు, కపివరేణ్యు నతనిఁ ♦ గాంచి యించు
కంతయేని శ్రమము ♦ నందక యుండుట, కలరి నుతులొనర్చి ♦ యచ్చెరుపడి.

సీ. వనచరసింహుఁ డీ♦వరుస రామునికార్యమునకయి పూనికమై ♦ వననిధి నిటు
దాఁటుచుండంగ ను♦దధియు నిక్ష్వాకువంశజులైన సగరభూ♦జానిసుతుల
వలన వర్ధిల్లిన♦వాఁడౌటఁ దత్కులగౌరవంబును మదిఁ ♦ గోరి యిట్లు
దలపోసె; రాముని♦యలఘుకార్యముఁ దీర్పఁ గడఁగినవనచర♦కాంతున కిట

* ద్రోణీకృతఇ వార్ణవః-అనిమా.

[1]తే. నేను సాహాయ్యమును జేయ♦నేని జగతిఁ
బలుక నేర్చినవాఁడెల్ల ♦ బహువిధముల
ననుఁ గృతఘ్నునిగా నెంచి ♦ నయవిదూరుఁ
డ నని నిందింపకుండఁడు ♦ కనలుచుఁ గడు. ౮౮ 81

క. ఇతఁ డిక్ష్వాకుకులంబున, క్షితిఁ గావ జనించినట్టి♦శ్రీరామునకున్
హితుఁడగు నిట్టిండగు నన్నతి కితనికిఁ దగిన విశ్ర♦మంబుంగలుగన్. ౮౯

క. ఒనరుపఁదగుదును నప్పుడు, వనచరుఁ డీతండు వేగ ♦ వచ్చి శ్రమము వో
వనిలుచు నాపై నంతటఁ, దనమిగిలినత్రోవఁ జక్క♦దాఁటంగలుగున్. ౯౦

చ. అనియిటు సాగరుండు హృద♦యంబున న్యాయముగాఁ దలంచుచుం
దనజలమందు మున్గి గిరి♦తల్లజుఁడై తపనీయకూటముల్
తనరఁ జెలంగు నాతుహిన♦ధామునిపుత్త్రునిఁ గాంచి ప్రీతి ని
ట్లనియెను; బర్వతోత్తమ! సు♦రాధిపుఁ డద్రులపక్షముల్ తగన్. ౯౧ 84

[2]చ. మును తనవజ్రధారలను ♦ మోమునఁ గ్రోధము నాట్యమాడఁగాఁ
దునుముఁగ నీవు సన్నడిగి ♦ తోడనె నాజలమందు డాగఁగా
దనుజుల నయ్యధోభువన♦ధాములపై కిఁక రాకయుండ ని
న్నునిచె శతక్రతుండు పరి♦ఘోన్నతిగా నిట నాఁటనుండియున్. ౯౨ 85

సీ. జాతవీర్యుల దను♦జప్రభులను పైకి రాఁజూచువారిని ♦ రాకయుండఁ
బలుమాఱు వారికా♦వాసమై తుదలేని పాతాళమునకగు♦ద్వారమందుఁ
బెనురూపమున నీవు ♦ వెలయుచుందువుగదా; మైనాక! నీకెన్న♦మహితశక్తి
మీఁదుగా నడ్డముగాఁ దగఁ గ్రిందుగాఁ బెరుగునట్టిది కడు♦వెలయుఁగాదె
తే. కాన నిన్నాశ్రయించునను ♦ కార్యమునకుఁ
బర్వతోత్తమ! పురికొల్పు♦వాఁడ నెమ్ము;
వనచరోత్తముఁ డీవాయు♦తనయుఁ డిపుడు
రాముకార్యార్థియై సము♦ద్రంబు దాఁట ౯౩ 86

క. తలపోసి భయదకార్యం, బులకుం బూనె నిదిచూడు ♦ పొలుపారెడుమే
నలరఁగ నీపైఁ బోయెడు, నలఘుతరంబైన ఖతల♦మంగటు కానన్. ౯౪

మ. ఇతఁ డిక్ష్వాకుకులావతంసుఁడగు భూ♦పేంద్రోపకారంబు ను
న్నతశక్తిన్ వెలయంగఁ జేయఁజనెడున్ ♦ నాకెన్న నిక్ష్వాకుభూ
పతులో పూజ్యులు చాల వృద్ధికరులై ♦ భవ్యాత్ములై యుండువా
రితఁడో నాపయి రాముకార్యమునకే ♦ యేపారఁగాఁ బోయెడున్. ౯౫ 88

1 సర్వవాచ్యో వివిక్షతామ్-అనిమూ. సర్వనిందా వాగ్విషయో భవిష్యామీత్యర్థః-అని వ్యాఖ్య 2 త్వమిహాసురసంఘానాం పాతాళతలవాసినామ్, దేవరాజ్ఞా గిరిశ్రేష్ఠ పరిఘస్సన్నివేశితః-అనిమూ. పాతాళస్థరాక్షసనిరోధార్థం దేవరాజేన మైనాకస్థాపిత ఇత్యవగమ్యతే-అనివ్యాఖ్య.

క. కనుకనె సహాయ మితనికి, నొనరుప నర్హంబు నాకు; ♦ నుర్వీధర! నీ
వును నన్నుఁబట్టి వారల,కును సాయము చేయఁగాఁ గ♦గుదు పట్లాటన్. ౯౬

[1]ఉ. ఇంతియకాదు సుమ్ము మును ♦ పింద్రుఁడు వజ్రము చేతఁ బూని నీ
చెంతకు రాఁగ వాయువును ♦ జెచ్చెఱ నిన్గొనిపచ్చి నాదున
భ్యంతరసీమఁ జేర్చెఁ బవ♦నాత్మజుఁ డీతఁడు కాన సాయ మొ
•క్కింత యొనర్పుమా కృతము ♦ నెవ్వరుగాని తలంపకుందు రే. ౯౬॥ 90

సీ. మాకు సాయము చేయు♦మా కార్యమిదిమించిపోఁగూడదిఁకవిను♦భూధరేంద్ర
కర్తవ్యమాపనిఁ ♦ గడఁగి చేయకయున్న సాధువులకుఁ గ్రుధ♦జననమందు;
జలములనుండి వే ♦ చను దెమ్ము నీపైనఁ గపిసత్తముఁడు నిల్వఁ♦గాఁ దగునటు
చని నిల్వు మంబర♦స్థలమున నీతండు మనకెన్న నతిథియు ♦ మాననీయుఁ
తే. డగుఁగదా; స్వర్ణకూట! యో♦యమరయక్ష
గరుడగంధర్వసేవితా! ♦ త్వరగ నీవు
నాపనిచినట్లు చేసిన ♦ నీపరోప
కారపరతంత్రుఁ డిప్పు డా♦కాశవీథి. ౯౯ 91

తే నీపయిని నిల్చి యలసట ♦ వాపుకొనుచు
మిగిలినట్టిదారిని గడ♦వఁగఁగలండు;
(కనుఁగొనుము నీదుపైన న♦క్కపిచనియెడు)
రఘుపతికి సీతపైఁ గల ♦ రాగరసము. ౯౯॥ 92

క. జనకజవనవాసంబును, వనచరపుంగవుఁడు రాఘు♦వప్రియరతుఁడై
చను నితనిపరిశ్రమమును, గనియెదను లేచిరమ్ము ♦ కడువడి తనరన్. ౧౦౦॥

[2]చ. అనియిటు లుప్పసంద్రము మ♦హాపయమిూఱఁగఁ బల్కె నంతలోఁ
గనకపుఁగూటముల్ తసర ♦ వృక్షమహముల్ లతలున్ జెలంగి రాఁ
గ నతఁడు భూరివేగమును ♦ గైకొని యుప్పులనుండి లేచె; న
వ్వనధిజలంబులం గడచి ♦ భాసురతేజుఁడు భాస్కరుండు వ
చ్చునటులు పర్వతోత్తముఁడు ♦ సొంపగురూపముతోఁ దదాజ్ఞచేన్. ౧౦౨॥

చ. కనఁబడె; నీటిలో మునిఁగి ♦ కాయము దృశ్యము గాకయుండనుం
డిన యలపర్వతోత్తనుము ♦ నింగిని దాఁకెడునట్టులున్న శృం
గనిచయముం గనంబడెచెఁ; ♦ గాంచనరమ్యములొచుఁ గిన్నరా
హినికరసేవితంబులయి ♦ యెంతయుఁ గూటము లొప్పుచుండుటన్. ౧౦౪॥

• 1 వాయుసహాయము మైనాకునకుం గల్గె నన్నగాథ యిట మూలమునఁ జెప్పఁబడలేదుగాని ముందిసర్గమున "తతోఽహం సహసా క్షిప్తః శ్వసనేన మహాత్మనా" అను నూటయిరువదాఱవ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదాని నిటఁ జేర్చితినని యెఱుంగఁదగు. 2 నిశమ్య లవణాంభసః-అని మూలము.

తే. సూర్యుఁ డుదయించినట్లుగ ♦ సొంపుమీఱి
యొకముహూర్తము జలరాశి♦యుఁ బురికొలుపఁ
గనఁబడియె నంబరంబునఁ; ♦ గమ్రకనక
మయములౌ దానిశృంగముల్ ♦ మంజులగతి. ౧౦౫ 96

క. సురపథమున వ్యాపింపఁగఁ, గరము తదీయప్రభాని♦కాయము తగ నం
బరమునఁ బొలయఁగ నల్లగఁ, బరఁగు నభము స్వర్ణకాంతి♦భాసిల్లెఁ గడున్.

సీ. సహజకాంతులు గల్గి ♦ శాతకుంభమయంబులైన కూటంబుల ♦ నలరు శైల
సత్తముం దప్పుడు ♦ శతసూర్యసంకాశకాంతుల నొప్పె; న♦క్కరణి లేచి
తనముందుఁ గన్పడు♦ఘనగిరిఁ గని పవనజుఁ డంబురాశి యం♦తరమున నిది
ప్రథమవిఘ్నము యేమొ♦వచ్చె నంచును నిశ్చయించి; విశాలమై♦యెసఁగుదాని

తే. నధికవేగమ్మున నురస్స♦లాభిఘాత
మునను మేఘంబుఁ జిమ్ము ప♦వనునిమాడ్కిఁ
బడఁగఁద్రోసె; నతండిట్లు ♦ వచ్చి తన్నుఁ
గ్రిందఁ బడఁద్రోయ నతనిశ♦క్తిని నెఱింగి. ౧౦౮ 98

క. తనువెల్లఁ బొంగ డెందము, ఘనహర్షముచేత నిండఁ♦గా మరల నభం
బునుబొంది ప్రీతుఁడై నెమ్మనమున హర్షంబు పొంగ ♦ మనుజాకృతితోన్.

చ. తనశిఖరంబునన్ నిలిచి ♦ తాఁ బలికెన్ గగనంబునందు నా
ప్పినకపివర్యుతోఁ; బ్లవగ♦వీర! సుదుష్కరకార్యమిద్ది నీ
వొనరిచినాఁడ వింక సుఖ♦మొప్పఁగ నాశిఖరంబునందుఁ దోఁ
చినతఱి నిల్చుచున్ శ్రమము♦చెందక యవ్వలఁ బోనఁగాఁదగున్. ౧౧౨

క. మీరఘువర్యునికులజులు, భూగమణులు జలధి దీనిఁ ♦ బాలుపుగ వృద్ధిం
గోరిక నొనరించిరి మును, మారుతి! యటుకాన సాధు♦మతి యలరారన్.

ఆ. అట్టిరామమూర్తి ♦ కత్యంతహితమును
జేయఁబూని యుంట ♦ నీయుదధియు
నెఱిఁగి నిన్ను నిచట ♦ నెలమిఁ బూజింపంగఁ
గోరుచున్నవాఁడు ♦ కూర్మిమెఱయ. ౧౧౩ 102

క. ఉపకారముచేసినఁ బ్రత్యుపకారముఁ జేయఁగవల♦యును వారికి ని
ద్ది పవిత్రమైనధర్మం, బపాంపతియు సూర్యవంశ్య♦లగు రాజులచేన్. ౧౧౪

క. మునుసంవర్ధితుఁ డౌటను, బనిపడి యావంశమందుఁ ♦ బ్రభవిల్లిన రా
మునకున్ మాతవుగాఁదగు, ననిలజునకు నీకు నిప్డు ♦ డాతిథ్యంబున్. ౧౧౫

క. ఒనరిచి యీప్రత్యుపకృతి, నొనరించినవానిగఁ దను ♦ నూహించుకొనం
గను దలఁచినాఁడు కావున, వననిధియాతిథ్యమును స♦భక్తికమనుచున్.

క. వనచర! పరిగ్రహింపు మ,తనినిన్ మన్నింపఁదగు; ని♦తండును నీకై
నను గని "యోపర్వతమా, వనధిన్ శతయోజనము ల♦వారితశక్తిన్. ౧౧౫

ఆ. గడచిపోవ నెంచె ♦ గావున నీసాను
తలములందు నిలిచి ♦ తనశ్రమంబు
వాపికొనుచు మరల ♦ వనధి దాఁటుంగాక"
యనుచు గౌరవించి ♦ పనిచె నన్ను. ౧౧౬ 107

చ. కనుకఁ బ్లవంగవర్య! నినుఁ ♦ గానఁగవచ్చిన నాపయిన్ రవం
త నిలిచి యవ్వలం జనుము; ♦ ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధినిగాంచి స్వాదుతం
దనరి సువాసనల్ వెలయఁ ♦ దద్దయు రమ్యములై ఫలంబులున్
గననగుఁ గందమూలములుఁ ♦ గావున వానిభుజించి చక్కఁగన్. ౧౧౭ 108

సీ. ఆయాసమును బాయు♦నట్లుగ విశ్రాంతి నొంది పోవంజను♦టొప్పు నీకు;
నాతిథ్యమిచ్చెదు ♦ నట్టివారము మేము దానిని గ్రహియింపఁ♦దగుదు నీవు
కాన నీసంబంధ ♦ మూనియైనను దీనిఁ బాటింపవయ్య, సం♦బంధమిద్ది
త్రిజగత్ప్రసిద్ధమై ♦ తేజరిల్లెడు, మహాగుణులగుసజ్జనుల్ ♦ గోరి దీనిఁ

తే. గైకొనిరి; సంద్రమును దాఁటఁ♦గల్గుశక్తి
జవము నివిరెండుగల కపి♦సముదయమున
నీవు ముఖ్యుండవనుచును ♦ నేఁ దలంచు
వాఁడ; ధర్మజిజ్ఞాసువౌ ♦ వానివలన. ౧౧౮ 109

*క. అతిథియెటువంటివాఁడే, జతనంబుగఁ బూజఁగొనఁగఁ♦జాలు ననఁగ ను
న్నతగుణ! భవాదృశుండగు, నతిథియుఁ బూజార్హుఁడనుట ♦ కనుమానంబే.

క. సురవర్యుఁడు మహితాత్ముఁడు, మరుత్తు చెలువారుఁ దత్కు♦మారుఁడవుగదా
త్వరగాఁ జను పనిలో నీ, వరయఁగ నాతనికె సముఁడ ♦ వౌదువుగాదే. ౧౨౦

మ. నినుఁ బూజించిన నాప్రభంజనునినే ♦ నెమ్మిన్ సమారాధనం
బునఁ బ్రీతాత్మునిఁ జేసినట్లె యగు నో♦పుణ్యాత్మ! ధర్మజ్ఞ! కా
వున నిన్ దప్పక పూజచేయఁదగు నేఁ♦బూజింప నీతండ్రినిన్
వినుమా కారణ మొండుచెప్పెదను స♦త్వవృత్తా! ప్లవంగోత్తమా. ౧౨౧

క. మును కృతయుగమునఁ గొండలు, ఘనతరపక్షములతోడఁ♦గ్రాలుచునుండెన్
గనుకనె గరుడానిలజవ,మున నవి దిక్కులకు నిచ్చఁ♦బోవుచు నుండెన్. ౧౨౩

చ. మునులును దేవతల్ గలఁగి ♦ భూధరసంఘము లిట్లుపోవుచోఁ
గని యవి మీఁదనేపడునొ ♦ కాఁగలదేమొ యనర్థమంచు భీ
తిని గడుఁబొంది, రట్లె జగ♦తింగల భూతములెల్ల జంకె; నం
త నమరనాయకుండగు శ♦తక్రతు వాగ్రహ మొప్పి చుండఁగన్. ౧౨౪

* అతిథిః కిల పూజార్హః ప్రాకృతోపి విజానతా-అనిమూలము.

క. బలువజ్రధారలం గొం,డల తెక్కలు వేలకొలఁది ♦ నేర్పునఁ దునిమెన్;
బలరిపుఁ డంతటఁ దీఱని, యలఘుతరాగ్రహముమీఱ ♦ నాపవిఁ గొనుచున్.

చ. ననుఁ గనవచ్చెఁ బక్షములు ♦ నాయవి త్రుంపఁగ; నంతలోన న
య్యనిలుఁడు సన్మతిన్ నను మ♦హాజవ మొప్పఁగ వీచివైచె నీ
వననిధిలోఁ బడంగఁ; గపి♦వర్య! మదున్నతపక్షముల్ విప
త్తునఁ బడకుండ దక్కినటు ♦ తోరపుఁబ్రీతిని నీదుతండ్రియున్. ౧౨౭ 116

క. ననుఁ గాచె; నిట్లుగా నీ, జనకుఁడు మాన్యుఁడగు నాకు ♦ సరసగుణా! త
త్తనయుఁడవగు నిన్నును నే, మనమలరఁగ గారవింతు ♦ మారుతపుత్రా! ౧౨౭½

క. అనిలునిమూలంబున నీ,కును నాకును శాశ్వతమయి ♦ కోరఁదగినదై
గనుపట్టెడు సంబంధం,బును దీనిన్ సుగుణవంత♦మును దలఁపఁదగున్. ౧౨౮

సీ. ఇట్టిమహాకార్య ♦ మిటఁ దటస్థించెను గాన నీవును దానిఁ ♦ గైకొని మది
సంతృప్తినొంది యా♦సాగరంబునకును నాకును మిగుల సం♦తసముఁ గూర్పఁ
దగుదువు; కానఁ బ్ల♦వగసత్తమా! నీవు నాపైన నిలిచి యు♦న్నతపథశ్ర
మముఁదీర్చుకొనుము,స♦న్మానంబుమీఱ నాయిచ్చుపూజను గ్రహి♦యింపు కరుణ

తే. నిన్నుఁ గాంచుట సంతృప్తి ♦ నేను బొంది
నాఁడ నని యివ్విధమున మై♦నాకపర్వ
తమ్ము చక్కఁగఁబలుక నా♦తండు పలికెఁ;
బర్వతోత్తమ! నీవన్న♦పల్కులకును. ౧౩౦½ 119

చ. మనమున సంతసిల్లితిని ♦ మంచితనంబున నీవొనర్చు వా
క్యనికరరూపపూజను ని♦కామము నే గ్రహియించినాఁడ నే
యని తలపోయు నీవొసఁగి♦నట్టి సపర్యను నేగ్రహింపలే
దని మదిఁ గోపమూనకు మ♦హాత్మ! రఘూత్తముకార్య మిత్తఱిన్. ౧౩౧

[1]క. త్వరఁగాఁ జను లంకకు నని ,త్వరపెట్టెడు నన్నుఁ జూడు ♦ పగ లేగెడు నే
సురరిపుపురికిం బగలే, యరుగవలయుఁ జుమ్ము జలధి♦యంతరమందున్. ౧౩౧½

తే. నిలువనని నేను మావాన♦రులయెదుటనె
ప్రతినచేసితి; ననిపల్కి ♦ ప్లవగవర్యుఁ
డాననంబునఁ జిఱునగ ♦ వంకురింపఁ
గరముచేఁ గొండఁ దాఁకి యా♦కాశవీథి. ౧౩౨½ 122

క. ఘనవీర్యంబునఁ ద్వరగాఁ, జనసాగెన్; భూధరేంద్ర♦సాగరములచే
త నధికగౌరవమునఁ దాఁ,గనుఁగొనఁబడుచున్ స్వకీయ♦కార్యము త్వరఁగన్.

సీ. ఫలియింప వార్ధిదీ♦వనలను బొందుచు వారిపూజల నంది ♦ వాయుతనయుఁ
డాకాశమార్గంబు♦నందు మీఁదికిఁబోయి తనువుల ధరియించి ♦ తనకుఁ గానఁ

1 అహః శ్చాప్యతివర్తతే-అనిమూలము.

బడిన సముద్రపర్వతముల విడనాడి వాయుమార్గము చేరి; ♦ వసున మీఁది
కెగసి మైనాకునిఁ ♦ దగఁ గనుంగొనుచు నిరాలంబమయి శుభ్ర♦మైన గగన

* తే. పథమునం బోవుచుండె; న♦ప్పవనతనయుఁ
డొనరిచినదుష్కరంబయి ♦ యొప్పుచున్న
యాద్వితీయమహాకార్య ♦ మపుడు గాంచి
సిద్ధముని దేవతలు నుతుల్ ♦ చేసి రెలమి. ౧౩౭ 124

క. కనకమయకూటముల మిం,చిన యలమైనాకుఁ డొనరి♦చిన యక్కార్యం
బున కచటిదేవతలు నె,మ్మనముల హర్షించి, రయ్య♦మరపతి యలరెన్. ౧౩౮

చ. సురుచిరబుద్ధివైభవము ♦ శోభిలుచుండఁగ నాశతక్రతుం
డురుధరణీధ్రముం గనుచు ♦ నొయ్యన గద్గదభాషణంబులన్
గర మనురాగమొప్పఁ బలు♦కందొడఁగెన్ దనయంతనే; మనో
హరతపనీయశృంగ! తుహి♦నాలయపుత్త్ర! మహాత్మ! నీయెడన్. ౧౩౯ 126

తే. మిగుల సంతోషమందితి♦ని గనుక నీక
నభయ మిచ్చెద నీకు సు♦ఖాభివృద్ధు
లలర నుండుము; శతయోజ♦నాయతమగు
నబ్ధిపైఁ బోవుచో భయ♦మందఁ దగియు. ౧౪౦ 127

క. దానిం బాటింపక యే, తానరిగెడు పవనజున కి♦తనికిని సాయం
బూని యొనరించితివి; పెం, పూనిన దాశరథి కీర్తిఁ ♦ డోగి దూత్యంబున్.

ఆ. చేయఁబూని యిట్టి ♦ సింధువుఁ దరియించి, పోవుచున్నవాఁడు; ♦ నీవితనిని
సత్కరించితివి ప్ర♦సన్నుఁడనైతి నీ, యందు నేను మిగుల ♦ నగగణేంద్ర.

చ. శతముఖుఁ డాసురాధిపతి ♦ సంతసమందుటఁ గాంచి యంతఁ బ
ర్వతపతియుం బ్రహర్షమున ♦ రాజిలి; యావరమున్ గ్రహించి య
భ్రతలమునందె సాధ్వసము ♦ వాసియె నిల్చె; మహాబలాత్మజుం
డతులితవేగతిన్ గిరివ♦రావృతసాగరమున్ క్షణంబునన్. ౧౪౩ 130

తే. దాఁటిపోయెను; సిద్ధగం♦ధర్వదివిజ
మానివరులెల్ల సూర్యుని♦మాడ్కి వెల్గు
నాగమాతను సురస యన్ ♦ నాతిఁ గాంచి
పల్కిరీరీతి; వాయువు♦పట్టి యతఁడు. ౧౪౪ 131

సీ. జలరాశిపయి నిదె ♦ చనుచున్నవాఁ డెంతసవ్వపోయిన బల♦దర్పములును
హెచ్చుచున్నవి; పర్వ♦తేంద్రునివలె భయంకరమైన రాక్షసా♦కార మీవు
ధరియించి మఱియును ♦ దంష్ట్రికరాళంబుఁ బింగాక్షమునునయి♦వెలయు వక్త్ర
మొప్ప నడ్డంబుగా ♦ వ్యోమమార్గంబున నిలిచి యీహనుమకు♦లలిముహూర్త

---

* తద్ద్వితీయం హనుమతో దృష్ట్వా కర్మ సుదుష్కరమ్-అనిమూలము.

తే. కాలమంతరాయంబును ♦ గడఁగి చేయు;
మితఁడు నిన్ను జయించునో ♦ యది యశక్య
మని విషాదంబునొందునో ♦ యనియు, నితని
బలపరాక్రమముల్ మును ♦ తెలిసియున్న. ౧౩౭ 132

క. మనమునఁ గలసందేహం, బను మరలం బాపుకొనఁగఁ ♦ బూనితి మటుగా
వున సురసా! చను మనినన్, విని దివిజులవాక్యములను ♦ విబుధసపర్యన్.

క. కరమనురాగంబునఁ దాఁ, బరిగ్రహించి యపు డద్ది ♦ వారిధినడుమన్
[1]బరఁగి విరూపము వికృతముఁ, బరికింపఁగ సర్వభూత♦భయదము నగుచున్.

క. కనఁబడు రాక్షసరూపం, బును దాలిచి యబ్ధిదాఁటి ♦ పోవునతనిఁ బా
వనిఁ గాంచి యడ్డమయి యి, ట్లనియెన్; బ్లవగేంద్ర! నాకు ♦ నాహారముగన్.

క. నిను సురలు చూపి యున్నా, రనితరసాధ్యంపుశక్తి ♦ యలరారెడు నా
కు నినున్ భక్షించెద నో, వనచర! నానోటఁ జొరుము ♦ త్వరఁగా నింకన్.

చ. అని యలనాగమాతయన ♦ నాహనుమంతుఁడు కేలుమోడ్చి మో
మునఁ బ్రముదంబు పొల్పెసఁగ ♦ [2]ముగ్ధతనూరుచి సొంపుగుల్క ని
ట్లనియెను; సూర్యవంశభవుఁ♦డై తగురాముఁడు లక్ష్మణుండునాఁ
దనరు సహోదరుండు వని♦తాతిలకంబగు సీతయుం దమిన్. ౧౪౨ 137

చ. తనవెనువెంట రాఁ గదలి ♦ తండ్రియనుజ్ఞను బొంది దండకా
వనమున కేగుదెంచె; రఘు♦వర్యుఁడు చిత్రకురంగరూపముం
గొనినసుబాహుసోదరునిఁ ♦ గోరికఁ బట్టెడు కార్యసంగతిన్
దనుజులతో విరోధమును ♦ దాఁ గొన నాతనిభార్య జానకిన్. ౧౪౩ 138

చ. నిరుపమకీర్తి భూమిసుత ♦ నిర్జరవైరిదశాస్యుఁ డెట్టులో
కరుణయె లేక దొంగిలి ని♦కామజవంబునఁ బోయె; జానకీ
వరునియనుజ్ఞ నేనుఁ గొని ♦ వారిజనేత్రను జూడ దూతనై
యరుగుచు నున్నవాఁడ విన♦వమ్మ జగత్పతి రాఘవుండు నూ. ౧౪౪ 139

తే. అతనిరాజ్యంబున వసించు♦నట్టిదాన
వీవు గావున రాముని ♦ కెలమి సాయ
మొనరుపందగు; నట్లుగా♦కున్న నేను
జనకజను లోకబంధువౌ♦ఘనుని రాము. ౧౪౫ 140

క. కని వచ్చి యంత నీమో, మును జొచ్చెద నని ప్రమాణ♦మును జేసెద; నం
చనఁ గామరూపిణిగ నొ,ప్పినసురసయు నిట్లుపల్కెఁ ♦ బృషదశ్వసుతున్.

తే. ఎవ్వఁడేనియు నాకడ♦కేగుదెంచి
మీఱి పోరాదు వరమిట్లు ♦ మించునాకు

---

1 వికృతంచ విరూపంచ-అనిమూ. 2 ప్రహృష్టవదన శ్రీమాన్-అనిమూ. ౧౪౭-వ శ్లోకము తర్వాత నున్నశ్లోకములు కొన్ని ప్రక్షిప్తములు. అసంగతార్థములు కలవి కాన వ్యాఖ్యాతల

పనుచు వదనంబుఁ దెఱపఁ బా♦వనియు బుద్ధి
బలము తనదార నొకయుక్తిఁ ♦ బన్ని నెంచి. ౧౫౭ 142

క. తనకాయంబును గొలఁదిగఁ, గనఁబడ నంగుష్ఠమాత్ర♦కంబుగ నొనరం
గను జేసి; దానివక్త్రం,బును జొచ్చి నితాంతవేగ♦మున వెలువడె నోర్. ౧౫౮

ఆ. వెడలివచ్చి యంత ♦ వినువీథి నిలిచి యి
ట్లనియె శక్రవైభ♦వాభిరాముఁ
డగుచు; దక్షపుత్త్రి! ♦ తగ నీదువక్త్రంబుఁ
జొచ్చినాఁడఁ గాదె ♦ సురస! యిపుడు. ౧౫౯ 144

క. ఇఁక నీకు నమస్కారము, ప్రకటజవం బొప్ప జనకు♦పట్టి వెలయు చో
టికిఁ బోయెద నీవరమును, నకలంకంబయ్యె నిట్టు♦లనిపల్కుటయున్. ౧౬౦

క. హనుమంతు రాహువక్త్రం,బుననుండి విముక్తిఁగన్న ♦ ముగ్ధశశాంకుం
డనఁబొల్చి తనదువక్త్రం,బుననుండియె వెల్వడినను♦బుద్ధిఁ గపివరున్. ౧౬౦

క. కని సురస నైజరూపం,బును దాలిచి పలికెఁ; బ్లవగ♦పుంగవ! సౌమ్యా!
విను నీపని సంసిద్ధిం, గనఁ జేయఁగఁ జనుము సుఖము♦గా వేగముగన్. ౧౬౧

క. జనకజను మహాత్మునిండై, తన రెడు రాఘవునితో ము♦దంబుననుండం
గను జేర్పు మనియె; నిట్లా, హనుమంతుఁడు చేసినట్టి ♦ యాకార్యంబున్.

ఆ. కరము దుష్కరమయి ♦ క్రాలు మూఁడవదానిఁ
గని సమస్తభూత♦గణము బాగు
బాగటంచు నతనిఁ ♦ బావనిఁ గొనియాడె;
నంత వరుణవాస♦మై చెలంగి. ౧౬౩ 149

సీసమాలిక.—

దాఁటంగరాని యం♦బుధిని వేగంబున, వినతాతనూజుని♦విధము దోఁప
నంబరంబున దాఁట ♦ నపుడు ప్రయత్నించె; నీటిధారలు మేఘ♦నిచయముక్త
ములయి సోనలు గాఁగ♦ వెలయుచునుండంగఁ బక్షిసమూహముల్ ♦పరఁగుచుండఁ
గైశికముఖ్యరా♦గవిశేషగురువులౌ తుంబురు నారదుల్ ♦ దంబుమీఱ
సంచరింపఁగ, మఱి ♦ చక్రినిఁయుం ద్రాయుధంబు చెల్వార, సు♦ద్ధామసింహ
దంతిశార్దూలప♦తంగపన్నగవాహనము లెక్కి తిరిగెడు♦నమలమతులు
చటులగతుల్ మీఱఁ ♦జరియించునట్టి విమానముల్ తనరంగ; ♦ మఱియునశని
వజ్రసమాఘాత♦వహ్నులు వెలయంగఁ బుణ్యకార్యంబులఁ ♦ బూని చేసి

తాత్పర్యము ననుసరించి తెలిఁగింపలేదు. "మధ్యే తం ప్రయాంత మిత్యాదయః కేచన శ్లోకాః ప్రక్షిప్తాః అసంగతాశ్చ శతయోజనాయతత్వే వానరైర్లంకావాసిభిశ్చ జ్ఞాతస్స్యా దితి విరోధాత్. తథమే ప్రక్షిప్తశ్లోకాః" అని గోవిందరాజులు. ఈశ్లోకములకు మహేశ్వరతీర్థులుకూడ వ్యాఖ్యవ్రాయ మానిరి

155

స్వర్గంబును జయించి ♦ భాసిలు మహనీయులైన సాధువులెల్ల ♦ ననవరతము
నిండియుండఁగఁ బొల్చు♦చుండినహోమంపుద్రవ్యముల్ తద్దయుఁ♦దాల్చియున్న
చిత్రభానుండును ♦ జెలఁగుగ్రహంబులు, నక్షత్రములును జం♦ద్రప్రభాక
రులుఁ జిన్నతారకా♦వళులు భాసిల్లంగ, మునివర్యనాగయ♦క్షనికరములు
తనరారుచుండ, గం♦ధర్వులు నెలఁకొనంగ, విపులమై ... జేయును♦విమలమగుచు
విశ్వావసుసమాఖ్య ♦ వెలయు గంధర్వేశసేవితంబయి తగి ♦ దేవరాజ
గజవిరాజితమయి ♦ క్రాలుచుఁ, జంద్రసూర్యగతిమార్గంబయి ♦ యఖిలశుభద
మయి, బ్రహ్మ నిర్మించి♦నట్టి విశాలవితానంబువలెఁ గడు♦మాననీయ

తే. మగుచు గంధర్వవిద్యాధ♦రాదిసేవి
తము మరున్మార్గమునునయి ♦ తగు నభమున
గరుడునింబోలి పావని ♦ కడురయమునఁ
జనియెఁ దనపూన్కి యెల్ల నొ♦య్యన ఫలింప. ౧౭౧ 150

[1]క. నలుఁగడలఁ గానఁబడి ఱెక్కలుగల భూధరవరేణ్యు♦కరణిని గననై
వెలయు నిరాలంబ నభస్థ్సలమున లంఘించె హనుమ ♦ శ్వసనజుఁ డంతన్.

ఉ. పావనిఁ జూచి సింహిక య♦పారబలోన్నతిఁ గాంచి మించునా
దేవవిరోధివంశజ మ♦తిస్థిరతం గని కామరూపముం
జేవయుఁ గల్గునారి యతి♦చిత్రముగా నభివృద్ధి నొందుచున్
భావములోఁ దలంచె నిటు; ♦ ప్రాక్సుకృతంబున నిన్నినాళ్లకున్. ౧౭౩। 152

తే. దొరకె నాహార; మియ్యబ్ధిఁ ♦ దోఁచెఁ బెద్ద
జంతు విది నాకు నిపుడు న♦శంగతంబ
యయ్యె; నని యెంచి యంతలో ♦ నబ్ధిఁ బొదలు
నతనిఛాయను బలిమిమై ♦ నంటఁబట్టె. ౧౭౪। 153

[2]క. తనఛాయ పట్టుపడ న,య్యనిలాత్మజుఁ డిట్లు తలఁచె ♦ నౌరా! విధిచే
తను బ్రతికూలానిలమున, వనధిఁ జిక్కుపడు నౌక♦వలె నేనిచటన్. ౧౭౫।

క. నిరుపమశౌర్యము చెడ ని,త్తరుణంబునఁ బట్టుపడితి♦ దటుకున; నని వా
నరతిలకుఁ డట్టె తలఁచుచుఁ, బరిపరి నలుఁగడలఁ గనుచు ♦ వారిధినడుమన్.

తే. జలములందుండి లేచిన ♦ విలయకాల
యమునిఁబోలినసత్వంబు ♦ నపుడు చూచె;
నధికవికృతాననంబగు♦నట్టిదానిఁ
గాంచి మారుతి యిట్లు చిం♦తించె మదిని. ౧౭౬। 156

సీ. అద్భుతదర్శనం♦బై మహావీర్యంబు గలిగి మైనీడలఁ ♦ గడఁగి పట్టు
కొనునట్టి యీజంతు♦వునె నాకు సుగ్రీవుఁ డెఱిఁగించె నందియు♦మేమియుండ;

1 హనుమా న్మారుతాత్మజః-అని మూ. 2 ప్రతికూలేన వాతేన మహానౌరివ సాగరే-అని మూ.

దనిరోంచి మతిమంతుఁ ♦ డౌట నిశ్చయముగ దాని సింహికయని ♦ తా నెఱింగి
వృష్టికాలంబున ♦ నెసఁగు మేఘమువలెఁ దన మేనుకాయంబుఁ ♦ దక్షణంబ
తే. పెంపునొందించె; నిట్లు క♦పితిలకుండు
శక్తిమీఱఁగఁ బెంచెను ♦ సరణిఁ జూచి
యదియుఁ బాతాళవివర మ♦ట్లలరు ముఖముఁ
బెంచె; నంతట ఘనరాజి♦విధము తోఁప. ౧౮౦॥ 157

క. పెనునాదం బొనరించుచు, ననిలజుపై కడరె; నంత ♦ నాతఁడు మతిను
ద్ఘనుఁడౌటఁ గాయమాత్రం, బును విస్తృతమునైన పెద్ద♦ముఖమును మఱియున్.
తే. దానిమర్మంబులను గాంచి ♦ తనదువజ్ర
సన్నిభాంగము మిక్కిలి ♦ సంకుచితము
గాఁగ నొనరించి బలశాలి ♦ గాలికొడుకు
దానివిస్తృతాననముఁ జొచ్చెఁ ♦ దక్షణంబ. ౧౮౩ 159

చ. అనిలతనూజుఁ డట్లు దను♦జాంగనవక్త్రముఁ జొచ్చుచుండఁగాఁ
గని రలపూర్ణిమాతిథిని ♦ గాఢరయంబున రాహు వేచి శ
క్తిని దగ మ్రింగుచున్నహిమ♦దీధితిమాడ్కిని సిద్ధచారణుల్;
అనిలజుఁడంత మానసజ♦వాధిక వేగము బొల్చుచుండఁగన్. ౧౮౪॥ 160

క. తనతీక్ష్ణనఖంబులచే, దనుజాంగన మర్మములను ♦ దగఁ ద్రెంచి జవం
బునఁ బైకెగసెను వక్త్రం, బును మూయకముందె; యిట్లు♦బుద్ధిమహిమచేన్.
సీ. దప్పునఁ దుండి యా♦దానవిమర్మాళిఁ గనుఁగొను దృష్టిచే♦ఁ గను, నితాంత
ధైర్యంబునం బెను♦దాక్షిణ్యమున దాని ఛేదించి ముందటి♦విధమునఁ దన
తనువును బెంచె; నా♦దనుజాంగనయు హృదయము వ్రయ్యలై బాధ♦యంకురింప
విహ్వలించుచు నరి♦ద్విభుసలిలంబునఁ గూలె; నిట్లాకపి♦కుంజరేంద్రు
తే. వలన మృతిఁ గన్న సింహిక♦వలను చూచి
యాకసంబునఁ దిరుగుభూ♦తాళు లతని
కిట్లుగాఁ జెప్పె; నోప్లవ♦గేంద్ర! యిపుడు
నీవొనర్చినపని సాధ్వ♦సావహంబు ౧౮౭॥ 162

క. పెనుసత్త్వ మిద్ది నీచేఁ, తగ్గు హతమయ్యె నింక ♦ ధరణిసుతాద
ర్శనరూపమగు నభీష్టం, బును మంగళకరముఁ బొంక♦ముగఁ దీర్పఁ దగన్.
తే. ధైర్యమును సూక్ష్మదృష్టియుఁ ♦ దత్త్వనిశ్చ
యంబు నొనరింపఁజాలిన♦యట్టి మతియుఁ
గార్యనిర్వహణమున ద♦క్షతయు నీకు
వలె నెవరికుండుఁ గార్యంబు ♦ వాఁడు తీర్చు. ౧౮౯॥ 161

చ. అనియిటు లామహాత్ము లతి♦హర్షము మీఱఁగఁ దన్ను నెన్నఁగాఁ
దనపనిఁ దీర్పఁబూని విన♦తాసుతుమాడ్కిని నంబరంబునం
జనియె జవంబు మీఱఁ గపి♦సత్తముఁ; డివ్విధి నంబురాశియో
జనశతమించుమించుగ నె♦సంగినశక్తిని దాఁటి యవ్వలన్. ౧౬౧ 165

తే. అలరు దరిఁ జేరె నని చెప్ప ♦ ననువుపడెడు
నట్లుగా దానిచెంతకు ♦ నరిగి నాల్గు
దెసలఁ జూచుచు నచ్చటి♦దివ్యవృక్ష
పంక్తిఁ గాంచెను; బవనుని♦పట్టి వేడ్క. ౧౬౨ 166

చ జలనిధితీరమందుఁ దన♦సత్త్వము పొంగఁగ వ్రాలుచుండి య
బ్బలుముగఁ దంతఁ జెక్కుతరు♦వారముఁ గ్రాలఁగ నొప్పు దీవమున్
మలయనగంబునందుఁ దగు ♦ మంజుతరోపవనంబులన్ ముదం
బలరఁ గపీశ్వరుండు గనె; ♦ నంతట నంబునిధిన్ గభీరమున్. ౧౬౩ 167

సీ. సాగరతటమున ♦ జలమయభూముల, వానియందలితరు♦వ్రజము, జలధి
పత్నులౌనదులను ♦ బాగుగఁ జూచుచు నతఁడు మహామేఘ♦మట్టులొప్పి
యాకాశమార్గంబు ♦ నడ్డగించెడు తనకాయంబుఁ గని సుసూ♦క్ష్మమతియగాటఁ
దలపోసె నివ్విధిఁ; ♦ దనువృద్ధిని మదీయజవమును గనుచు రా♦క్షసులు సంత

తే. సంబున న్ననుఁ దెలియఁ గాం♦క్షఁగనకుందు
రౌర్కా యనియిట్లు తలపోసి ♦ యురుతరమగు
తనువుఁ జిన్నదిగాఁ జేసి♦కొనుచు మోహ
మును త్యజించిన జ్ఞానిరీ♦తిని జెలంగి. ౧౬౪ 168

క. తనతొంటిరూపమును దా, ల్చెను; నివ్విధిఁ దనువు ♦ చిన్నదిగానే
యొనరిచి త్రివిక్రమాకృతిఁ, గొని పాదత్రయము నునిచి ♦ కుతుకంబలరన్.

క. బలిపౌరుషము నడంచుచుఁ, జెలఁగినవామనత నొంది ♦ చిత్రగతుల నిం
చులలితజలజాక్షునివలె, వెలసెను; నిట్లతఁ డనేక♦విధముల బగులన్. ౧౬౬

క. ఏయేపనులకుఁ దగినటు, లాయారుచిరాకృతులను ♦ నందుచు రిపులం
బాయపడఁ జేసి జలవిభు, నానువ్వలితటముచేరి ♦ యాత్మాకృతినిన్. ౧౬౭

క. కనుఁగొని జరగందగునా, పనులను లోలోన లెన్సఁ ♦ బరికించి యతం
డు నిజాకృతిఁ దాల్చెను; నిటు, లనిలజుఁ డురుభూధ్రశిఖర♦మట్లు పొలయుచున్.

సీ. ఆకాశముననుండి ♦ యవనిపై వ్రేలాడునట్లుండి, లంబామ్నా♦యమునఁ బరఁగు
నద్రియందు సమృద్ధ♦మై విచిత్రములగు శిఖరముల్ వెలయంగఁ ♦ జెలఁగి కేత
కోద్దాలనాళికే♦రోర్వీరుహంబులఁ, బొలుపారుకూటము ♦ దలరుతనువు
తో వ్రాలె; నిట్లు పా♦థోనిధితీరంబు నొంది యందత్యున్న♦తోగ్రశిఖరి

తే. శృంగమందున్నలంకె వీ♦క్షించి తనదు
తనువును విదిల్చి మృగపక్షి♦తతి నదల్చి
యందు వ్రాలెను దనశక్తి♦యులర; [1]దనుజ
ఫణియుతం బూర్మిమంతమై♦ పరఁగుజలధి. ౨౦౦ 173

చ అలయక దాఁటి యవ్వలితటా♦వని వ్రాలి మహామహేంద్రును
జ్జ్వలనగరంబుఁబోలె ఘన♦సంపదలం దులదూఁగుచుండఁ దగన్
విలసిలు లంకఁ గాంచి మది♦ వేడుకనొంది స్వకీయకృత్యముఙ్
సులలితరీతిఁ బాటవము♦సొంపునఁ జేయఁగ నెంచె నెమ్మదిన్. ౨౦౧ 174

మొదటి సర్గము సంపూర్ణము.

౨-వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సూక్ష్మాకృతి లంకాసమీపమున కరుగుట

తే. అమ్మహాబలుఁ డివ్విధి ♦ నప్రధృష్య,మైన జలరాశి నవలీల ♦ నధిగమించి
స్వస్థుఁడై యద్రికూటవి♦భాసమాన,మైనలంకను గాంచెను; ♦ హర్షమలర. ౧

[2]చ. తరువులనుండి పుష్పసము♦దాయము పైఁబయి రాలుచుండ వా
నరతిలకుండు గంధవహ♦నందనుఁ డాసుమవృష్టిఁ దోఁగియ
త్తఱుణమునందుఁ బుష్పరచి♦తం బగునాకృతిఁగల్గు కోఁతియ
ట్లరుదుగ నొప్పె; దేహరుచి ♦ యద్భుతవిక్రమముం జెలంగఁగన్. ౨ 176

తే. యోజనశతంబు నవలీల ♦ నొక్కరీతి
దాఁటి నిట్టూర్పుపుచ్చ కిం♦తయును శ్రమము
నంద కాత్మను దలఁచె నే♦నైన యోజ
నశతముల దాఁటఁగల నిట్టి♦నాకు నిపుడు. ౩ 177

క. శతయోజనమంతటిపరి,మితిఁగల నీయబ్ధి యెంత? ♦ మేల్తలఁగని యా
గతిఁ దలఁచుచు దాఁటంగల, మతివీర్యసముగ్రులుండ్రు ♦ మహి నొన్నలిచేన్.

క. ఘనవీర్యము ప్రథితంబై, తనరఁగ వేగంబ కంధి ♦ దాఁటి దనుజప
త్తనమును గాంచెను; నంతట, ననిలజుఁ డట శాద్వలంబు ♦ లయి నీలములై.

సీ. వెలయితావులను ని♦ర్మలగంధయుతములౌ వనములఁ బెనుతాలఁ♦గనసగువన
ములను మహీరుహం♦బులఁ జెలువారెడుతోఁటల, మఱియును♦ద్రుమనికాయ
శైలంబులఁ, దగఁ బు♦ష్పనికాయశోభితవనపంక్తులను జక్కఁ♦గనుచుఁ దేజ
మ్ముల్లసిల్లఁగఁ గపి♦కుల్లజుఁ డాతఁడు వానినెల్లను దాఁటి ♦ వనముల, నుప

1 దానవపన్నగాయుతం ....మహోర్మిమాలినమ్ అనిపాఠము. 2 బభౌ పుష్పమయో యథా-అనిమూలము.

తే. వనములం గాంచుచుఁ శైల♦మున వసించి
దవ్వునందోఁచు నాపగో♦త్తమమునందు
నున్నలంకాపురముఁ గాంచె; ♦ నొగిఁ బ్రసూన
పంక్తు లలరంగ నెంతయు ♦ భాసురముగ. ౮ 180

సీసమాలిక:—

కనఁబడు సరళవృ♦క్షములను గర్ణికారంబుల, ఖర్జూర♦రమ్యతరువు
లను, బ్రియాళంబుల ♦ ఘనముచుళిందంబులను, మఱికుటజంబు♦లను బ్రసిద్ధ
ములగు కేతకవృక్ష♦ములఁ బ్రియంగువులను, గంధపూర్ణములయి ♦ క్రాలు నీప
తరువుల, నేడాఁకు♦లరఁటుల, వేగిసంబుల, దేవకాంచనం♦బులను, బూచి
యలరారు కరవీర♦ముల, మఱియును బుష్పభారమ్మునకు నుంత ♦ వ్రాలి మొగ్గ
లెల్లఁ జెలంగఁ బ♦క్షీంద్రముల్ నిండియుండంగ, వాయువు కడుఁ♦బొంగి వీవ
మస్తకంబులు పలు♦మాఱు కంపింపంగఁ దగువృక్షముల నితాం♦తము చెలంగి
హంసకారండవా♦ద్యఖిలద్విజాకీర్ణములయి పద్మోత్పలం♦బులు వెలయఁగ
నలరు జలాశయం♦బుల, మనోహరములై వివిధంబులగు వన♦వితతుల, మఱి
సర్వర్తుఫలపుష్ప♦సముదయంబుల నిండియున్న వృక్షంబుల ♦ నొప్పుచున్న
యుద్యానములఁ గాంచె♦నొగి హనుమంతుండు; దనుజాధిపతియును♦ద్దామవీర్య
మలరఁ బాలించు లం♦కాహ్వయపురమును దరిసె, నయ్యది రమ్య♦సరసిజోత్ప
లాలంకృతంబగు ♦ నయ్యగడ్తలఁ గ్రాలి సీతను దెచ్చుటఁ ♦ జేసి రాముఁ
డని చేయువచ్చునో ♦ యని శంక నొందిన రావణుండును, మహో♦గ్రంబులైన
చాపంబులను బూని ♦ సర్వస్థలంబులఁ జరియించు దనుజులు ♦ నిరతము దనుఁ
గాపాడుచుండఁగా ♦ నేపారుచును; మఱి కమ్రకాంచనవప్ర♦కలితమగుచుఁ
దెల్లనై పొడవులై ♦ యుల్లసిల్లుచుఁ జంద్రకవిముఖఖేటసం♦కాశములయి
శరదంబుధరతుల్య♦చారుగేహంబులఁ, గ్రాలుపీఠులు మించఁ♦గాఁ దనరుచు:
*నట్టాలకశతంబు ♦ లమలపతాకాధ్వజావళుల్, తీఁగెల♦చుట్టి రేకు
లందుఁ జిత్రితములై ♦ హాటకమయములౌ దివ్యతోరణములఁ ♦ దేజరిల్లు

తే. చున్న లంకాపురంబును ♦ సన్నుతిగనఁ
జాలుదానిని రమ్యమౌ ♦ స్వర్గతుల్య
మును గనుంగొనెఁ బవమాన♦తనయుఁ డంతఁ;
బొండుశుభభవనంబులఁ ♦ బరిఢవిల్లి. ౧౮ 181

క. గిరిశిఖరంబున వెలయుచు, సరిలేక తనర్చు లంక ♦ శ్వసనతనయుఁ డం
బరగతపురమునుగాఁ దనె,, సురారివరపాలితమయి ♦ సొంపు గులుకుచుఁ.

*పతాకాధ్వజమాలినీం-అనిమూలము.

తే. విశ్వకర్మ నిర్మింపంగ ♦ విష్ణుపదము
నందుఁ దేలుచునున్నట్టు ♦ లగపడుపురిఁ
గనియె; మఱియును నాలంక ♦ ఘనతరమయి
[1]వప్రసాలమె జఘనమై ♦ వఱలుచుండ. ౨౦ 183

తే. పరిఘయందున్న జలమె వ♦స్త్రముగ నంబ
రముగ వెలయు, శతఘ్నికా♦సముదయములు
శూలములు కేశముఖములై ♦ ప్రాలుబురుజు
లమలకర్ణాభరణములై ♦ యతిశయిల్ల. ౨౧ 184

క. తరుణీమణివలెఁ జెలఁగుచు, వరశిల్పములొప్పఁ జిత్త♦పాటవమునఁ జే
య రహిన్ మించెడుపురివలె, నగుదగుచుండంగ దాని ♦ నాతఁడు గాంచెన్.

ఆ. దానియుత్తరమునఁ ♦ దగు ద్వారమును జేరి
మదిని నిట్లు తలఁచె ♦ త్మాకుమారి
నెట్లుగాంతు లంక ♦ నేరీతిఁ జొరనగు ?
ననుచు నెంచె; నిట్లు ♦ దనుజపురము. ౨౨ 186

ఉ. భాసురమై సితంబగుచు ♦ భవ్యతమంబయి యొప్పుచుంటఁ గై
లాసపుశృంగమట్లుగఁ జె♦లంగి నభంబును దాఁకుచున్నదో
నాసముదీర్ణ భూరి భవ♦నప్రతతిన్ దివిగూర్చి పోవఁగా
నాసఁగొనంగఁ జోలునన ♦ నట్లలరారుచుఁ జూడఁ జోద్యమై ౨౩ 187

[2]చ. కనఁగొన భీతినించు ఫణి♦కాండముచేఁ దగు నాగలోకమో
యన బెడిదంపురక్కసులు ♦ నావృతమై, మఱి యెన్నరాక చ
క్కనిగతి నిర్మితంబగుచుఁ ♦ గ్రాలుచు స్పష్టముగా వెలుంగుచున్
గనుఁగొన రమ్యమై సిరిఁ ♦ గాపురమై తనరారుచుండగన్. ౨౪ 188

చ. ధనపతికింతకున్ మున్పు ♦ తావలమై; పెనుదంష్ట్రలొప్పఁగా
ఘనతరశూలపట్టిస ని♦కాయములన్ ధరియించి భీతికృ
త్తనువులు నొప్పు రాక్షసులు ♦ తన్నయంబును గాచుచుండ నా
గనికరజుష్టమా గుహాగ ♦ గన్పడుచున్ రుచులొప్ప మీఱుచున్ ౨౫ 189

తే. భయము గల్గించుచుండెఁ బొ♦వనిము దానిఁ
గాంచి దానికిఁ జుట్టును ♦ గ్రాలుచున్న
సాగరంబును జూచి రా♦క్షసవిభుండు
భయదశత్రువునై యుంటఁ ♦ బరఁగ నెన్ని. ౨౬ 190

క. హనుమయు మది నిటుతలఁచెన్; వనచరులీ యబ్ధిదాఁటి ♦ వచ్చుట యరుదై
కనఁబడు నెటులో వచ్చిన, ననినేసి సురౌఘమైన ♦ నప్రతిమంబున్. ౨౭ 191

1 వప్రప్రాకారజఘనామ్-అనిమూలము. 2 అచింత్యాం సుకృతాం స్పష్టామ్-అనిమూ.

క. దీనిఁ జయింప శక్యం, బౌనే యిద్దాని జేర ♦ నరుదెంచినచో
 వానరుల కేమిఫలమౌ;, గానఁ రాకుంటె మేలు ♦ గాఁ గనఁబడెడున్. ౨౬

తే. విషమమై దుర్గమంబయి ♦ వెలయుదీనిఁ
 బాలనము చేయువాఁడు రా ♦ వణుఁడు గాన
 సాలగిరిభూమిదళనాది ♦ సకలకార్య
 ములఁ నొనర్చినయట్టి రా ♦ ముండు గడఁగి. ౨౭ 193

[1]క. చనుదెంచిననైనను ఫలమును గాంచునె? [2]క్రూరచిత్త ♦ ములఁ దగువారల్
 దనుజులు గావున సామం, బున దీనిఁ జొరంగరాదు ♦ పో యొల్లైనన్. ౨౮

క. ధనసంతులొాట దానం, బున దనుజులు వశ్యులగుటఁ ♦ బోలదు, సర్వం
 బునఁ గ్రాలుట భేదంబున, దనుజుల వంచింపరాదు ♦ ధాతకునైనన్. ౨౯ 195

తే. బుద్ధిశౌర్యములన్ వీరు ♦ పొల్చువారు
 గాన యుద్ధమ్మొనర్చి ని ♦ కామశక్తి
 జయము గొనరాదు; వనచర ♦ సత్తములగు
 వనచరచతుష్టయమునకె ♦ వసధి దాఁటి. ౩౦ 196

సీ. శక్యమా నిర్జర ♦ సత్తమపౌత్రుఁడౌ సంగదుండును నీలుఁ ♦ డస్మదధిపుఁ
 డైనసుగ్రీవుండు ♦ నేను నీనల్వుర మబ్ధిని లంఘించి ♦ యసురపురిని
 జొరఁజాలుదుము మఱి ♦ యొరులకుఁ గాదుసూ, యీవిచారంబిపు ♦ డేల నాకు
 యుర్విజ జీవించి ♦ యుంటయు లేమియు నెప్పుడు తెలియనౌ ♦ నప్పుడామెఁ
తే. గాంచి యవ్వలఁ జేయనౌ ♦ కార్యమేను
 దలఁచెదనటంచు నొకముహూ ♦ ర్తంబు మదిని
 జక్కఁ జింతించి యాకపి ♦ సత్తముండు
 తద్గిరీంద్రకూటంబునఁ ♦ దగ వసించి. ౩౧ 197

క. శ్రీరాముని యభ్యుదయమె, కోరికగానుండె; సతియుఁ ♦ గ్రూరులు దనుజుల్
 భూరిబలాఢ్యులు గావున, నేరీతిఁ బ్రమాదపడక ♦ యీపురవరమున్. ౩౨

క. కాపాడుచున్నవారిపు, డీపురి నీరూపమునసె ♦ యేఁ జొచ్చుటకె
 ట్లోపుదు శక్యంబెటులొ;, గాపురుషులు భూరివీర్య ♦ కలితులు కఠినుల్. 33

తే. చండతేజోవిరాజితుల్ ♦ సమధికబల
 యుతులు రాక్షసులౌదు; రే ♦ నుర్వితనయ
 వెదకువాఁడను గావున ♦ వీరి నేను
 వంచన యొనర్పకుండఁ ద ♦ ప్పదు నిజంబు. ౩౪ 200

---

1 ప్రాప్యాపి సుమహాబాహుః కింకరిష్యతి రాఘవః-అనిమూలము. 2 ఇట వ్యాఖ్యానాభిప్రాయము చేర్చి వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది. కాన, "అవకాశో నసాంత్వస్య రాక్షసేష్వభిగమ్యతే" అనుశ్లోకమున లేనియర్థ మిందుఁగలదని తలంపరాదు.

క. తెలిసియుఁ దెలియనిరూపం, బలరారం దాల్చి గొప్ప♦దగు నీకృత్యం
బెలమిని సాధింపఁగ నే,ను లంక నీరాత్రిఁ జొత్తు♦ను వెరవు మీఱన్. ౩౫

చ. అని యిటులెంచి దేవతల♦కైన నెదుర్పఁగరాక యొప్పులం
కను దిలకించి సీత వెద♦కందగుపక్కిఁ దలంచి పల్మఱున్
దనమదిలోఁ దలంచుచు ని♦తాంతము నూర్పులఁ బుచ్చి యంతటన్,
జనకజ నేయుపాయమున ♦ సాధుభయంకరుఁడై దురాత్ముఁడై. ౩౬ 202

క. తనరారెడు రావణునకుఁ, గనఁబడకుండంగఁ జూడఁ♦గల్గుదు ? శ్రీరా
ముని విదితాత్ముని పనియిది, వినాశ మెటులొందకుండు ? ♦ విధిగతియెట్లో ?.

క. జనకజ నొక్కతె నొరులకుఁ, గనఁబడకుండంగ నే నొ♦కఁడనే చూడం
గను బోనఁగునెట్లు? పని దే,నినినైన మదిం దలంచి ♦ నెఱిఁ జేయఁదగున్. ౩౮

*సీ. సులలితోపాయముల్ ♦ సొరిదిఁ బ్రయోగింప నించుమించుగ ఫలి♦యించినట్టి
కార్యంబులును, వివే♦కరహితుఁడగు దూతచేతికిం జిక్కెనేఁ ♦ జిత్రరీతిఁ
గా నవియును దేశ♦కాలవిరోధంబు నొంది చీకట్లు సూ♦ర్యోదయమున
నశియించునట్లు వి♦నాశంబు నొందును; గార్యమియ్యది యి ద♦కార్య మనుచు

తే. రాజమంత్రులు గూడి ని♦ర్ణయముచేసి
నట్టిసదుపాయములుగూడ ♦ నజ్ఞుఁడైన
దూతనొందిన నవ్వియుఁ ♦ దోడనె చెడి
విభునిసైతము చేయు వి♦వేకరహితు. ౩౯ 205

క. దూతలు పండితమానులు, భూతలపతికార్యములను ♦ బోకార్తురుగా;
యీాతఱి లంకం జొచ్చుట, యేతెఱఁగుననో నో యిప్పు♦డే చొరఁదగునో.

చ. గిరిపయి నిప్పుడుండి నిశఁ ♦ గేవలశక్తిని జొచ్చుటొప్పు నా
పురమును దీని నెట్లు కనఁ♦బోలును ? రూపమిదేను హ్రస్వమై
పరఁగునొ యల్పమాతనువు ♦ బాగొ, రఘూత్తముకార్యరీతి యె
క్కరణి నొనర్పఁగాఁ జెడక ♦ కాఁగలదో యిది యెట్లు సాగునో. ౪౦ 207

తే. ఎట్లు లవివేకియనునాను ♦ మేను బొంద
కుండఁగలనో, యపారమై ♦ యొప్పు జలధి
దాఁటినాఁడ నిదెట్లు వ్య♦ర్థంబుగాక
యుండునో, యేమిచేయంగ ♦ నొప్పుగనునొ. ౪౧ 208

క. దనుజులు ననుఁజూచినచో, దనుజేంద్రానర్థకార్య♦తత్పరుఁడగురా
ముని కార్యమెల్లఁ జెడు, నన్, దనుజులు గుఱుతింపకుండఁ ♦ దగ నిచ్చోటన్.

* భూతా శ్చార్థా విపద్యంతే దేశకాలవిరోధితాః, విక్లబం దూత మాసాద్య తమ స్సూర్యోదయే యథా, అర్థానర్థాంతరే బుద్ధి ర్నిశ్చితాపి న శోభతే-అనిమూలము. దీనివ్యాఖ్యానభావ మిటఁ జేర్పఁబడుటచే సీసపద్యము చెప్పవలసివచ్చినదని యెఱుంగునది.

క. మెలఁగుట యశక్యమే యగు; ఖలుఁడగు రాక్షసునితనువుఁ ♦ గాంచిననైనన్
స్థలమున నిటనుండుట కే, యలవియుఁ గా దన్యరూప ♦ మందిన నగునే. ౪౩

సీ. బలవంతులగు రాక్ష♦సులకెఱుంగఁగరాని దేదియులే దంగ♦హీనుఁ డైన
వాయువుకూడను ♦ వారికిఁ దెలియక, లంకలోఁ దిరుగఁజా♦లం డటంచుఁ
దలఁచెద; నాతోంటి♦తనువున నిందుండుదునయేని నే విప♦త్తును గనుటయె
గాక నాస్వామిస♦త్కార్యంబునుం జెడుఁ, గాన నాసహజమా♦కాయ మిప్డు
తే. హ్రస్వముగ నొనరించి శ్రీ♦రామకార్య
సిద్ధికొఱకుఁ ద్రియామను ♦ జెలఁగి లంక
నేఁ బ్రవేశింతుఁ; జొరఁ దగ♦నిదగు రావ
ణాభిపాలితలంక న♦త్యద్భుతముగ. ౪౬ 211

చ. ఒరులకుఁ గానరానియటు ♦ లొప్పెడుశక్తిని రాత్రిఁ జొచ్చి మం
దిరముల నెల్లఁ జక్కనిగ♦తిం బరికించి విదేహరాట్సుతం
బరమగుణాన్వితం గనుదు ♦ బాగుగ నంచుఁ దలంచి వీరుఁడా
హరితిలకుండు సీతఁ గను♦నాదృతి నూర్యుఁడు గ్రుంకుకాలమున్. ౪౭ 212

క. కనిపెట్టియుండె; నంతట, వనజాప్తుఁడు పశ్చిమాబ్ధి ♦ వ్రాలఁగ రాత్రిన్
హనుమయు బిడాలమాత్రము, తనయంగము నొనరఁ జేసి♦తాఁ జిత్రముగన్.

చ. కననయి వీర్యయుక్తుఁడయి ♦ క్రాలును గావున నాప్రదోషమం
దనితరశక్తిఁ బైకెగసి ♦ యద్భుతమై సువిభక్తరాజమా
ర్గనికరమై చెలంగుపురిఁ ♦ గమ్రగతిం జొరఁబూనె లీలమై
ఘనతరసౌధపంక్తుల ని♦కాయము చూడఁగ నై యపారమై. ౫౦ 214

తే. కనకరూప్యమయస్తంభ♦గణముచేతఁ
గాంచనమయంబులౌ జాల♦కములచేత
నగర మయ్యది గంధర్వ♦నగరమట్లు
తనరె, మేడలంతస్తు లే♦డెనిమిదలర. ౫౧ 215

తే. స్ఫటికములచేత దివ్యకాం♦చనముచేత
నలరుతావులు చెలువంబు ♦ గులుక లంక
వెలయుచుండెను; మఱి రాక్ష♦సులగృహములు
దివ్యవైడూర్యరత్నచి♦త్రితము లగుచు. ౫౨ 216

క. విలసితముక్తాజాలం,బుల నొప్పు ప్రదేశములను ♦ బొలిచెను; రక్ష
స్సుల గృహతోరణములు పెం,పలరఁగఁ జిత్రంబులగుచు♦హైమములగుచున్.

క. దనుజేంద్రుపురము నెల్లెడ,లను వెలుగం జేయుచుండె; ♦ లలనామణి సీ
తను జూడ నుత్సుకుండై, వనచరతిలకుండు హనుమ ♦ భాసురమగుచున్. ౫౪

తే. అద్భుతంబగు నాకృతి ♦ నమరి తనదు
మహిమ యింతనిచెప్ప నే♦మాత్రమైనఁ
దరముగాక చెలంగుప♦త్తనముఁ గాంచి
సంతసమ్ము విషాదంబు ♦ సమముగఁ దగ. ౨౧౯ 219

సీ. తెల్లనై యత్యున్న♦తిం దగినవిమానజాలముల్ దీపింపఁ, ♦ జారుకనక
జాలతోరణములు ♦ చక్కఁగా వెలయంగఁ, బ్రఖ్యాతి చెలఁగ రా♦వణుభుజాభి
పాలితంబయి మహా♦భయదరాక్షసమావృతమయి చూడఁగ♦నింపునొసఁగు
పురమును గని కపీ♦శ్వరుఁడు మోదము విషాదమునొందె; రేరాజు♦తానుగూడ

తే. నతనికిఁ సాయపడునట్లు ♦ లపుడు తార
కాంతరంబున వెల్గుచు ♦ నాత్మకాంతి
నెల్లెడల వెదఁజల్లుచు ♦ నుల్లసిల్లి
వేలకొలఁదిని గిరణముల్ ♦ వింతమెఱయ. ౨౨౦ 220

క. ప్రాచీముఖమున నెంతయుఁ, దోఁచెను; శంఖములు నమ్మి♦తూండ్లను క్షీరం
బే చాయనుండునట్లుగ, నేచక్కనికాంతిఁ బైకి ♦ నెసఁగెడుచంద్రుఁడు. ౨౨౧

తే. సరసునం జనుచున్నట్టి ♦ నన్నరాళ
మట్లు వనచరకుంజరుం ♦ డనులశశిని
గాంచి లంకఁ బ్రవేశించి ♦ కార్యసరణిఁ
దీర్ప మదినెంచె *రామభ♦క్తిని జెలంగి. ౨౨౨ 222

రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

3 - వ సర్గము.

లంకాధిదేవతను జయించి హనుమ లంకలోఁ బ్రవేశింప ననుమతిని బొందుట

చ. జలనిధిలంఘనాదిగుస♦సాహసకృత్యములెల్లఁ జేసి యు
జ్జ్వలతరసత్వమొప్ప మతి♦శాలి మరుత్తనయుండు లంబనా
మలలితభూధరంబున స♦మస్తమహీరుహముల్ నితాంతముఁ
వెలయఁగ వంగియుండుటను ♦ వ్రేలుచునున్న ఘనంబులాగునఁ
జెలఁగుచు నున్న శృంగమును ♦ జేరి బలంబును బూని యంతటఁ. ౧౪ 223

క. చారుతరకాననంబుల, వారిని జెలువారి దనుజ♦వరపాలితమై
చేర నశక్యంబగు పురి, మారుతి నిశిఁ జొరఁగఁబూని ♦ మతిమహిమమునన్.

చ. పురమది శారదాంబుదముఁ ♦ బోలి సుధామయమైన మందిరో
త్కరముల మీఱి, దానవుల ♦ గాఢరవంబులు వారిరాశి ఘీ

---

* రామభక్తిని జెలంగి-అనునది హెచ్చుగా నిటఁ జేర్పఁబడుటు ప్రకృతార్థవిరుద్ధము గాదని
యొఱుంగునది.

కరరవభంగిగా వెలయుఁ, ♦ గంధిమరుత్పరిసేవితంబునై
పరఁగుచునుండెఁ; బుష్పభట♦వారమహోర్భటు లుల్లసిల్లఁగన్. ౩ 225

*క. ధననాథుపత్తనంబయి, తనరెడు విటపావతివలెఁ ♦ దగి, తోరణపం
క్తిని గ్రాలు మత్తవారణ, ఘనతం జెలువారి రుచులఁ ♦ గ్రాలుచు వెలసెన్.

తే. పాండురద్వారతోరణ♦పటల మలర, సర్పములు సంచరింపఁగ ♦ సతతగుప్త
మైన భోగవతింబోలి ♦ దానవాళి, సంచరణరక్షితంబయి ♦ మించుచుండె. ౮౪

సీ. ఉత్పన్నదివ్యగే♦హోత్కరమూలంబునను, విద్యుదుజ్జ్వల♦ఘననికాయ
మంతటఁబర్వఁగా ♦ నచలతారామార్గమునఁ బ్రకాశించుచు♦ననయ మొలయు
మందమారుతములు♦మంజులతరమునై యమరావతింబోలి ♦ యలరుచుండెఁ;
గనకమయంబయి ♦ కడువిపులంబయి వెలయు ప్రాకారంబు ♦ గలిగి విమల

తే. కింకిణీజాలరవములఁ ♦ బొంకముగను
గ్రాలు ధ్వజముల శోభిల్లి, ♦ చాల రుచుల
మించు లంకాపురంబును ♦ గాంచి వేగ
దానిప్రాకారమును జేరెఁ ♦ దమి మిగులఁగ. ౨ 228

క. పురమును నాలుగుదెసలం, బరికించి మరుత్సుతుండు ♦ పరమంబగు స
చ్చెరువుం బొందెను; మఱి యుప్పర సుష్టాపదకవాట♦పూగాన్వితమై. ౭ 229

తే. అమలవైడూర్యవేదిక ♦ లమర, స్ఫటిక
వజ్రముక్తామణివ్యూహ♦భాసమాన
కుట్టిమంబులు చక్కఁగాఁ ♦ గొమరుమిగులఁ
దప్తహాటకనిర్వ్యూహ♦తతులు వెలయ. ౯ 230

తే. రజతరచితంబు లగుచు ని♦ర్మలము లగుచుఁ
బాండురములగునట్టి పై♦భాగములను
గ్రాలి వైడూర్యసోపాన♦కలిత మగుచు
స్ఫాటికాంతరపాంసువుల్ ♦ భాసిలఁ దగి. ౯౪ 231

సీ. ఆకాశమున కేగు♦నట్టివై శుభములై, తగు చతుశ్శాలలు ♦ మిగులఁ, గ్రౌంచ
పక్షిమయూరర♦వంబులు పొలయంగ, రాయంచ లెల్లెడ ♦ రాజిలంగ
వెలయు బంగరుద్వార♦ములఁ జెన్నుగాంచుచు, వాద్యనిస్వనముల♦భాసురాభ
రణనిస్వనంబుల ♦ రాజిల్లుచున్ శక్రపురమును బోలి వి♦భూతి మెఱసి

తే. యాకసంబున కెగిరెడు♦నట్టులున్న
దివ్యభవనంబులం జక్కఁ ♦ దేజరిల్లి
యున్న లంకాపురంబును ♦ సన్నుతంబుఁ
గాంచి హనుమయు సంతోష♦కలితుఁడయ్యె. ౧౨ 232

*యథైవ విటపావతీమ్-అనిమూ.

చ. దనుజవిభుప్రపాలితము ♦ తద్దయు రమ్యము మంగళాకరం
బును నతులంబు సంపదల♦మూలమునై తగు లంకఁ గాంచి యా
యనిలసుతుండు వీర్యయుతుఁ ♦ డాత్మను నిట్లుతలంచె; నౌర! ప
త్తనమిది యాయుధంబులను ♦ దాల్చిన రావణుసేన లెల్లెడన్. ౧౩॥ 233

క. తనుఁ గాపాడఁగ నొప్పెడుఁ, గనుక మఱెవ్వండుగాని ♦ కడుబలమున నై
నను నెదిరింపంజాలఁడు;, ఘనులగు కుముదాంగదులును ♦ గాని బలమునన్.

తే. కపివరుండౌ సుషేణుండు ♦ గాని మఱియుఁ
గ్రాలు మైందద్వివిదులును ♦ గాని యప్ర
వేశ్యమౌ దీనిఁ బోరాడి ♦ విక్రమముల
బలసి గెలిచిన గెలువంగ ♦ వచ్చు నొకట ౧౫ 235

క. ఋక్షుండు కేతుమాలుం, డక్షయబలశాలి భాస్క♦రాత్మజుఁడను హ
ర్యక్షవిభుండు కుశధ్వజుఁ, డీక్షాత్రముగల్గు నేను ♦ నేర్తుము దీనిన్. ౧౬ 236

క. గెలువంగవచ్చు ననుచుం, దలఁచుచు ఘనభుజుఁడు శౌర్య♦ధాముండయి శ్రీ
కలితుండగు శ్రీరాముని, యలఘుపరాక్రమము, రాము♦ననుజునిబలమున్.

క. మనమునఁ దలంచి హర్షం, బునుబొందెను; మఱియు దనుజ♦పురమిది యందం
దును జెక్కినరత్నంబుల, ఘనరుచులే మేలిచీరఁ♦గా నొప్పారన్. ౧౮ 238

తే. వస్తువుల నుంచుగేహముల్ ♦ నిస్తులావ
తంసములుగాఁగ, మిగులు యం♦త్రములశాల
లతిఘన స్తనములు గాఁగ ♦ నమరఁ బ్రమద
పోల్కి నొప్పెను భూషణ♦భూషితయయి. ౧౯ 239

క. విలసితఫణికాంతులు నిర్మలములుగా నెగడి మంద♦రంబుల తిమిరం
బులఁ బాయఁజేయ నొప్పెడు, నలలంకను దనుజపురము ♦ నాతఁడు కాంచెన్.

చ. కనియిటు లాపురిం జొరఁగఁ ♦ గాంక్షఁ జెలంగెడు నమ్మహాబలున్
వనచరపుంగవున్ ఘనుని ♦ వాయుసుతున్ నిజరూపయుక్తిచేఁ
గనియెను లంక; యిట్లసుర♦కాంతసుపాలిత యట్లుచొచ్చునా
తనిఁ గని భీతికృద్వ్యసన♦దర్శనయై యటలేచి నిల్చెఁ దాన్. ౨౧ 241

చ. హరివరుమ్రోలఁ గన్పడి మ♦హారవముల్ నిగుడంగ నిట్లనున్
ద్వరపడి; యోవనాలయ! యె♦వండవు నీ విటు లేమికృత్య మి
ప్పురిగలవాఁడవై చొరఁగఁ ♦ బూనితి? వింతయు దాఁపకుండ ని
త్తరుణమునందె చెప్పు మసు♦ధారణముం దగునంతలోపలన్. ౨౩ 242

తే. వనచరుండవు నీవెల్ల ♦ భాగములను
దనుజనాథుని సుభటు లు♦ద్దామరీతిఁ

యావత్ప్రాణాధరంతి తే-అనిమూలము.

గాచుచుండు నీలంకను ♦ గడఁగి చొరఁగ
నలవి నీకెప్పటికి నెట్లు ♦ లగుఁ దలంప. ౨౪ 243

చ. అనిపచియించుచుం దనదు ♦ నగ్రతలంబున నున్నయట్టి లం
కను గని వీరవర్యుఁడగు ♦ గాలికుమారుఁడు పల్కె నిట్లు; లో
వనితరో నీవు నన్నిచటఁ ♦ బ్రశ్నమొనర్చినవార్తలెల్ల నీ
కనువుపడంగ నున్నయటు ♦ లాదృతిఁ దెల్పెదఁగాని ముందుగన్. ౨౫ 244

[1]ఆ. వికృతనయనము లిటు ♦ వెలయు నీవెవ్వతె?, వేల ద్వారసీను ♦ నిచటనున్న
దాన? వేల నన్ను ♦ దారుణగతి నడ్డగించి పల్కె దేల ♦ చంచలింప. ౨౬

చ. అనుహనుమంతువాక్యముల ♦ నాపురపాలిని కామరూపముల్
గనఁగలనారి యవ్వి విని ♦ క్రమ్మఱ నాతనితోడఁ గ్రుద్ధయై
యనియెఁ గఠోరరీతి; దనుజాధిపుఁడై మహితాత్ముఁడై జగం
బున వెలుఁగొందు రావణుని ♦ భూరితరాజ్ఞను దాల్తు నెప్పుడున్. ౨౭ 246

క. నను నెదిరింపఁగ నెవ్వరి,కిని సాధ్యముగాదు; నేను ♦ గేవలశక్తిం
గొని యిప్పురిఁ బాలింతును:, నను నెన్నక యీపురంబు♦నం జొచ్చుటకున్.

చ. అలవియె గాదు నీకెటుల ♦ నైనను, నీదగు ప్రాణరాజి ని
మ్ముల నిట నప్పగించి తగఁ ♦ బొందఁగలావు సుషుప్తిఁ జాలఁగాఁ
దులువ ప్లవంగమా యుదధిఁ ♦ దోఁచెడులంక యనంగ నేనె నూ
నలుఁగడలం బురం బిదియు ♦ నాపరిపాలితమై చెలంగెడిన్. ౨౯ 248

క. నావృత్తాంతం బిదియే, నీవడిగినయట్లు నీకు ♦ నేఁ జెప్పితి; నాఁ
బావని యవ్వాక్యంబులఁ, దా విని దానిన్ వధింపఁ♦దగు యత్నమునన్. ౩౦

క. నిరతుండై వేఱొకభూ,ధరమువలెన్ నిల్చె; వాయు♦తనయుఁడు కపికుం
జరుఁడంత వికృతతనువునఁ, బరఁగెడు నాతరుణిఁ గాంచి♦బలయుతుఁడగుటన్.

క. తనబుద్ధిబలము వెలయఁగ, ననియె నిటుల; నోసి లంక ♦ నాట్టప్రాకా
రనికరములఁ దోరణములఁ, గనఁగ మనోహరపులంకఁ ♦ గాంచెడువేడ్కన్.

క. చనుదెంచితి నిచటికి లం,కను జూడఁగవలయు ననెడి ♦ కాంక్ష మిగుల నా
మనమునఁ గల; దిఁక నీపత్తనమునఁ గల యుపవనములఁ ♦ దగువనరాజిన్.

తే. కాననంబుల నంతటఁ ♦ గ్రాలుచున్న
సౌధములఁ జూచుటకె మహా♦శను మనమునఁ
బూని యిటవచ్చినాఁడను; ♦ నే నన విని
కామరూపిణి యైనలం♦కయును మరల. ౩౪ 253

క. పరుషాక్షరముగ నిట్లనెఁ, సురవైరిగణప్రభుండు ♦ శూరుండగు భీ

1 కిమర్థం చాపి మాం రుధ్వా నిర్భర్త్సయసి దారుణా-అనిమా.

కరరావణుండు రక్షింప రహిం దగు నీపురము, న♦భవ్యమనీషా. ౩౬౹ 254

క. నను గెలువకున్నఁ గనుఁగొనఁ,గ నశక్యము నీకుఁ దుచ్ఛ♦కపి; యనవిని య
వ్వనచరతిలకుఁడు దనుజాం,గనతో నిటుపల్కె విను ♦ కల్యాణి! తగఁన్.

క. విను నే నీపురవరమును, గనులారం గాంచి తృప్తిఁ ♦ గని క్రమ్మఱ వ
చ్చినదారిన నే పోయెద;, ననవిని యాలంకయుఁన్ భ♦యంకరరీతిన్. ౩౮౹

క. పైనునాదం బొనరించుచు, వనచరు నఱచేత నే జ♦వంబునఁ జఱచెన్;
వనితాభృశతాడితుఁడై, వనచరతిలకుండు వీర్య♦వంతుఁడు మిగులన్. ౩౯౹

* తే. అఱచె; నంతటఁ బవనుని♦యాత్మజుండు
వామహస్తాంగుళులనెల్ల ♦ బలిమిఁ బిడికి
లించి యాగ్రహమున మేను ♦ చంచలింపఁ
బొడిచె దానిని బిడికిటఁ ♦ గడురయమున. ౪౦ 258

క. వనిత యిది యంచుఁ దనమన,మునఁ దోఁచుట గాఢరోష♦మును బూనిమృతిం
గనఁజేయక విడిచెను; న,వ్వనితయు నాదెబ్బచేత ♦ బడలి వివశయై. ౪౦౹

తే. అవయవంబులు చలియింప ♦ నతివికృతము
గా ముఖంబును గన్నులు ♦ గనఁబడంగ
జవమునన్ భూమిఁబడియెఁ; బ్రా♦జ్ఞవరుఁడైన
హనుమ భూమిని ద్రెళ్లిన♦యతివఁ గాంచి. ౪౧ 260

క. ఘనతరతేజస్వియుఁ గా,వున నిది స్త్రీయౌటఁ జంపఁ♦బోల దనుచు దా
నిని గరుణించెను; బిదపన్, దనుజాంగన లంక మిగులఁ ♦ దత్తఱపడుచున్.

క. తడఁబడు నక్షరములతోఁ, గడుభీతిం బొంది యతనిఁ ♦ గాంచి వినయమున్
బెడఁగై యులరఁగఁ బలికెన్;, బుడమి మహాబలుఁడ వీవె♦పో ఘనబాహూ.

సీ. సౌమ్య! కృపాఢ్య! ప్ర♦సన్నుండ వగుము, ప్లవంగసత్తమ, గావ♦వలయు నన్ను
ధైర్యవంతులు మహా♦త్తరసత్వయుక్తులు, నగువారు వనితల ♦ నంత మొందఁ
జేయరాదను శాస్త్ర♦సిద్ధమౌ నియమంబునను నిల్చియుందురు ♦ కనుక నన్నుఁ
గాపాడు, మిందు న♦గరరూపమునఁ గానఁబడు లంక యిది యేన♦ప్లవగవర్య

తే. యోమహావీర! విక్రమం♦బొప్ప నన్ను
నని జయించితి వీవు; బ్ర♦హ్మయును నాకు
మును పొసంగిన వరదాన♦మును దగంగ
విన్నవింతు యథార్థమై ♦ వెలయు నద్ది. ౪౨ 263

చ. విసఁదగు దానినీవు; మును ♦ విక్రమ మొప్పఁగ రావణుండు పెం
పున దెసలన్ జయించుతఱిఁ ♦ బోలనికృత్యములెన్నొ చేయుఁగాఁ

* ననాద సుమహానాదమ్-అనియాలము.

గనుఁగొని నందిముఖ్యులు ని♦కాముము కోపమునన్ శపించి రీ
దనుజునిలంక నాశమగుఁ ♦ దప్పక యిప్పుడె యంచు నంతటన్. ౨౬॥ 264

క. విని నే నాశాపంబును, వనజజుకడ కేగి భక్తిఁ ♦ బ్రార్థించితి నా
కును నాశము లేకుండఁగ, ననుగ్రహింపఁదగునంచు ♦ నంత నజుండున్. 265

చ. ననుఁగని యిట్లుపల్కె విను ♦ నాశము తోడనె లేదుగాని ని
న్ననిమొన నెవ్వు వానరుఁ డ♦హార్యబలుం డొకఁ డేగుదెంచి వే
దనదుపరాక్రమంబున ని♦తాంతము నోర్చునొ యంతనుండి యీ
దనుజులకున్ భయం బొలయుఁ ♦ దప్పదు పొమ్మనిచెప్పె బ్రహ్మయున్. ౨౮॥

తే. సౌమ్య నీదర్శనంబున ♦ శతధృతివిహి,తమగుకాలమువచ్చె; స♦త్య మగునజుని
పల్కు దానికి భంగ మె♦వ్వరుననైనఁ, గలుగ; దవనిజఁ దెచ్చిన♦కారణమున.

క. ఖలుఁడును రాక్షసనాయకుఁ, డలఘుబలుఁడునైన రావ♦ణాసురునకు ని
మ్ములనెల్ల రాక్షసులకున్, గలిగె వినాశనము తీర్పఁ♦గలమె దానిన్. ౨౯॥

చ. కనుకనె రావణాసురుఁ డ♦ఖండబలంబున నేలుచున్నలం
కను దగ దీనినిడ్డపై చొరఁ♦గాఁ దగు నచ్చట నీవు చేయఁగా
మనమున నిశ్చయించిన స♦మస్తసుకార్యములన్ జవంబు నో
య్యనఁగొని చేసికొమ్ము; ప్లవ♦గాధిప! యిప్పురి శాపసంతతిన్. ౩౦॥ 269

చ. తనమహిమంబు దూలఁగ సు♦దారబలాఢ్యుఁడు రావణాసురుం
డనయము గావనొప్పునది♦యూ నిపు డీప్పురి స్వేచ్ఛఁజేరి యా
జనకజ సాధ్వి నిచ్చమెయి ♦ సర్వగృహంబుల సంచరించి యెం
దును దగ నడ్డులేక మదిఁ ♦ దోఁచినయ ట్లరయంగఁ బూనుమా. ౩౧॥ 270

మూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౪ - వ సర్గము.

-హనుమ లంకలోనికిం బోయి వెదకుట.-

క. అనిపలికె నంతఁ బవనుని, తనయుఁడు తేజస్వి కీశ♦తల్లజుఁ డటఁ బ
త్తనరూపఁ గామరూపిణి,యునునగు నాలంక శౌర్య♦మొప్పచునుండన్.౧ 271

[1]క. అనిలోన జయించి జవం,బున నె మహాబాహుఁ డతఁడు ♦ పొందుగ ద్వారం
బుననుండి దానిఁ జొరకయె, ఘనమా ప్రాకారమును ద♦గన్ లంఘించెన్.

[2]చ. అరిపురముం జొరం దలఁచు♦నాతఁడు ద్వారమునుండిపోవ న
త్తరుణామునందుఁ గార్యమది ♦ తప్పక పాడగునన్నరీతి న

---

1 అద్వారేణ మహాబాహుః ప్రాకార మభిపుప్లువే-అనిమూలము. 2 వ్యాఖ్యానాభిప్రాయ మిటఁ జేర్పఁబడినది.

ట్లరసి యతండు సాలమును ♦ నాఁగతి దాఁటి పురప్రవేశముం
గరమనురక్తిఁ జేయ మదిఁ ♦ గ్రన్నన నెంచి వినీతబుద్ధియై. ౨ 273

సీ. కపినాథునకు హిత♦కాంక్షియై యుండుట శత్రువినాశసూ♦చకముగాఁగఁ
బ్రప్రథమంబున ♦ వామపాదంబును బగవానితలమునంచు♦పగిది లంక
యందుంచె; నిట్లు ల♦య్యనిలసూనుఁడు సత్త్వసంపన్నుఁడై రాత్రి♦సమయమందు
ఘార్తికపుష్పసం♦యుక్తమౌ రాజమార్గంబును జొచ్చి చ♦క్కనిది యగుచు
తే. రమ్యమై తగు లంకాపు♦రంబు నెల్లఁ, గలయఁ దిరుగంగ సాగె; లం♦కాపురమది
నృత్తగీతాదిసద్వాద్య♦నిస్వనముల, మిగులు నట్టహాసంబుల ♦ మించుచుండె.

సీ. ఐరావతముఁబోలె ♦ నమలమై వజ్రాంకుశనికాశములచేతఁ ♦ జాలఁ గ్రాలి
మగరాలపిండుచే ♦ నిగనిగలాడెడు భవనంబులొప్ప న♦బ్దములఁ గూడి
నట్టియాకాశమ♦ట్లందమై భాసిల్లె; మంగళప్రదములై ♦ మహిమఁ గ్రాలు
నసురగేహంబుల ♦ నతిసితాబ్దంబులవలె విచిత్రంబులై ♦ ప్రబలి స్వస్తి
కము వర్ధమానప♦ద్మము లనుపద్ధతులను గూడి కట్టఁబ♦డినమహీశ
తే. హర్మ్యములచేత భూషితం♦బగుచు నబ్ద
సంయుతాకాశమట్లు ప్ర♦శస్తిఁ గాంచె;
నట్లు సుగ్రీవహితకరుఁ♦డై రఘూద్వ
హుని సుకార్యము గావించు ♦ నూహ చెలఁగ. ౭౪ 215

[1]క. తనుకాంతి పెంపుమీఱఁగ, ననిలజుఁ డప్పురిఁ దిరుగుచు ♦ నతిచిత్రములై
తనరెడు సుమమాలలఁ జక్కనివిధమున నొప్పులంకఁ ♦ గని హర్షించెన్. ౮

క. వరుసఁగఁ బ్రతిగేహంబుల, కరుగుచు నందందు బహువి♦ధాకారములం
బరఁగు గృహంబులఁ గాంచెను;, సురుత్సృతిం జెందుమించు♦మదమునఁ బ్రమదల్.

[2]సీ. ఉరమునకంఠమ్మును ♦ శిరమునాఁబడు మూఁడుస్థానంబులం దగ ♦ జననమొంది
నట్టి మంద్రంబు మ♦ధ్యమ తారము లనుస్వరంబులతోఁగూడి ♦ రంజిలునటు
సురలోకమందు న♦చ్చరలట్లు లతిమనోహరముగఁ బాడంగ ♦ నట్టిగాన
మును వీనులారంగ ♦ వినుచు నవ్వలఁ బోయి, ధనవంతులైనట్టి ♦ దనుజవరుల
గృహములందుఁ జరించు♦నింతులకాంచీరవంబుల, నూపుర♦ధ్వనుల, వారు
తే. హర్మ్యసోపానములమీఁద ♦ నలరుచుఁ దగ, సంచరింప జనించెడి♦స్వర్ణనూపు
రాదిరావంబుల, బుజంబు ♦ లప్పళింపఁ, గల్గు నినదంబులను సింహ♦గర్జనముల.

క. వినియెన్, మఱియును జపముల,నొనరుచుతఱి వారుపలుకు♦సురుమంత్రములన్
దనుజగృహంబుల వినియెన్, హనుమ మఱియు వేదపఠన♦మందు నిరతులై.

1 తాం చిత్రమాల్యాభరణామ్-అనిమూలము. 2 మన్ద్రాన మధురం గీతం త్రిస్థానస్వరభూషితమ్-అనిమూలము. దీని వ్యాఖ్యాభిప్రాయ మిటఁ జేర్చ వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది.

క. ఘనముగ నఱచెడు నసురుల, దనుజేంద్రుని బొగడుచున్న ♦ దానవులను గాం
చెను; మఱియు రాజమార్గం,బున నిండుగ నిల్చియున్న♦భూరిబలములన్. ౧౩

[1]ఆ. వానినడుమఁ దిరుగు ♦ దానవనాయకు
ననుచరులను గాంచె; ♦ యాగదీక్షి
తులను జడలఁ దాల్చి ♦ వెలయువారిని బోడి
తలలవారిఁ గాంచెఁ ♦ దత్పురమున. ౧౪ 281

సీ. గోచర్మవసనుల ♦ గుడ్డయె లేకున్నవారలఁ, గీడులఁ ♦ బాయఁజేయ
నాయుధాకృతినున్న ♦ యాదర్భముష్టులు గలవారలను, శత్రు♦గణముఁ జంపి
జయము చేకొనుటకు ♦ సాధనంబుగ నగ్నికుండంబులన్ వేల్చు♦చుండువారిఁ;
గూటముద్గరములఁ ♦ గొనియున్నవారిని, దండాయుధంబులఁ ♦ దాల్చువారి
తే. నేకనయనుల మఱియును ♦ నేకకర్ణు
లను గరాళాంగులను, గతు♦లను, బయోధ
రములు వ్రేలాడుచుండువా♦రలను, వక్ర
వక్త్రవిషమాంగులను గాంచె ♦ వామనులను. ౧౫ 282

క. ధనువుల ఖడ్గంబులఁ దా,ల్చినవారి శతఘ్నికలను ♦ జేఁబూనినవా
రిని ముసలంబులఁ బరిఘము,లను దాల్చినవారల ననిఁ♦లజుఁ డటఁ గాంచెన్.

తే. చిత్రకవచంబులను దాల్చి♦చెలఁగువారి, బలుపు మిక్కిలి లేనివా♦రలనుమిగులఁ
జిక్కకున్నట్టివారల ♦ మిక్కిలి పొడ,వుగను నుండనివారల♦ను గనె నతఁడు.

[2]సీ. మిగుల హ్రస్వాంగులై ♦ తగకున్నవారల, నాతిగౌరాంగుల ♦ నాతికృష్ణ
తనువుల, నెక్కువ♦గను గూను లేనట్టివారి, విరూపుల ♦ బహువిధాకృ
తుల, వామనుల, సురూ♦పుల, మంచివర్చస్సుగలవారి, ధ్వజములఁ♦గ్రాలువార
లను, బతాకంబులఁ ♦ గొనియున్నవారిని, బహువిధాయుధములఁ♦బట్టియున్న
తే. వారిఁ గనుఁగొనె; శక్తుల ♦ భూరుహములఁ
బట్టిసక్షేపణుల మఱి♦పాశములను
నశనులను బట్టుకొనియుండు ♦ నసురవరులఁ
గాంచె నందందు నాకపి♦కాంతుఁ డెలమి. ౨౦ 285

క. సుమహారముల సుచందన, సుమహితబహుభూషణముల ♦ సురుచిరతరవే
షములం గ్రాలెడువారలఁ, దమకిష్టం బైనయట్లు ♦ దగువారి నటన్. ౨౧ 286

ఆ. నిశితశూలధరుల ♦ నెఱి వజ్రములఁ దాల్చి,యలరువారి, భూరి♦బలుల, నచటఁ
గాంచె; నంత దనుజ♦కాంతునియాజ్ఞ న,వ్యగ్రు లగుచుఁ బత్త్ర♦నాంతరమున.

---

1 దీక్షితాన్ జటిలాన్ ముండాన్ గోజినాంబరవాససః - అనిమూలము. 2 లోపల వామను
లను జెప్పి మరల నీపద్యమునఁ జెప్పుట మూలానుసారమేయని యెఱుంగునది.

క. మెలఁకువఁ గాపాడుచు నుజ్జ్వలభంగిం దనరు మూల♦బలభటవరులన్
గలయంగ నియుతసంఖ్యను, నలరెడువారలను గాంచె♦ననిలజుఁ డొకటన్.

క. కనకాంచితమగు తోరణ,మునుగల రావణునిగేహ♦మును గనె నది య
ప్పెనుపర్వతమునఁ గూటం, బున స్థాపితమై చెలంగుఁ ♦ బోలుపగుఖ్యాతిన్.

క. తెల్లనిసరసీజంబుల, నుల్లసిలుచునున్న పరిఘ ♦ యొప్పఁగఁ గనకి
ప్రోల్లలితప్రాకారం, బెల్లరుచుల నొప్ప మిగుల ♦ నెసఁగు నసరుమై. ౨౪ 290

క. నిలయంబది సురలోకము, వలె దివ్యంబగుచు నారవంబుల దివ్యం
బులవెలసి వాజిహేషలు, గలిగి మనోజ్ఞాభరణని♦కాయధ్వనులన్. ౨౫ 291

క. నిరతము చెలఁగుచు యానో, త్కరముల నరదముల దివ్య♦కనకవిమానా
ళిరహిం దగు హయగజముల, వరదంతచతుష్కలసిత♦వారణములచేన్. ౨౬

తే. పరఁగుచుండును; బలిసిన♦పక్షిమృగవి
తతులచే నొప్పుచుండును ♦ ద్వారమందు
మహితమైయుండు, దానిని ♦ నహము నిశయు
వీర్యవంతులు రాక్షస♦వీరులెల్ల. ౨౭ 293

[1] తే ఏప్రమాదము నొందక ♦ యేపుమీఱఁ
గాచుచుందురు మఱియును ♦ గమ్రకనక
మనను జంబూనదీస్థలి ♦ జననమొందు
స్వర్ణమున భూషితంబగు ♦ సాలవితతి. ౨౮ 294

క. అరుదుగఁ దనరారఁగ సుం,దరముక్తామణివిభూషి♦తంబయి కాలా
గరుచందనవరములచే, నిరతము దగుదానిఁ జొచ్చె ♦ నెమ్మి హనుమయున్.

నాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౫ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు వెన్నెలలో సీతవెదకి కానక దుఃఖించుట.

మ. మతిమంతుండగు నాంజనేయుఁడు నభో♦మధ్యస్థలిన్ మెండుగా
ద్యుతిసంఘంబుల నట్టె చల్లుచు మహో♦ద్యోగంబునం బొల్చుచున్
గతిచెల్వొప్పఁగ నాలమంద మదముం ♦ గ్రాలంగఁ జెల్లాడు ను
ద్ధతమౌ శ్వేతవృషంబురీతి శశినిం ♦ దాభాసమానుం గనెన్. ౧ 296

ఉ. శీతకరంబులం బ్రజలఁ ♦ జెందినదుఃఖముఁ దూలఁగొట్టుచున్
భీతిదమౌ సముద్రమును ♦ విష్ణుపదంబును దాఁకునట్లుగా

---

1 సహేమజాంబూనదచక్రవాళమ్-అనిమూ. హేమ, తిన్యత్రం జాతం సువర్ణమ్-జాం
బూనదమ్, జంబూనద్యాం జాతమ్-అనివ్యాఖ్య.

ఖ్యాతిని బొంగఁజేయుచు, స్వ♦కాంతిని నెల్లెడ విస్తరిల్లునా
భూతములం బ్రకాశమును ♦ బొందఁగఁ జేయుచుఁ జంద్రుఁడంతటన్. ౨

[1]చ. హనుమకుఁ గానవయ్యె; భువి♦యందును మందరపర్వతంబునన్
దనరునొ యేప్రభాత్రతి, ని♦తాంతము నబ్ధిఁ బ్రదోషమందు నే
ఘనరుచియుండునో, జలజ♦కాండమునన్ సలిలంబులందుఁ జ
క్కనిరుచియెద్దియుండునొ ని♦కామము తద్రుచి పొందెఁ జంద్రునిన్. 3 298

సీ. వెండిపంజరమున ♦ విలసిల్లు హంసయ ట్లురుతరమందర♦ధరగుహఁ జెలు
వారు సింహమురీతి, ♦ నతిమత్తగజముపైఁ బొలుపారు వీరుని♦పోల్కి, నాక
సంబున విలసిల్లెఁ ♦ జంద్రుఁ డెంతయు; వాడిశృంగముల్ గల్గిన♦వృషభమట్టు
లున్నతశృంగంబు ♦ లొప్పు మహాగిరివలెను, దత్తస్వర్ణ♦బద్ధశృంగ

తే. విలసితంబగు మదకరి♦విధిఁ బ్రపూర్ణ
శృంగములఁ దేజరిల్లెను ♦ శీతరశ్మి
యంబరమున; వినష్టశీ♦తాంబుతుహిన
పంకుఁడై గురుముఖులఁ బ్ర♦భావితతిని. ౪ 299

ఉ. ఎంతయుఁ గప్పియొప్పు గుది♦యించుటనే మలినంబు లేకయే
వింతగఁ జెన్నుమీఱి, సిత♦విద్యుదుదారసమృద్ధిచేత నే
యెంతయు నిర్మలాంకుఁడయి ♦ యేపున నభ్రమునన్ శశాంకుఁడా
వంతయుఁ గందులేనియటు ♦ లత్తఱిఁ బొల్చెఁ గనంగ నొప్పుచున్. ౫ 300

[2]చ. హరిపరమొండు ప్రస్తురత♦లాంతరమొంది వెలుంగునట్లు, కుం
జరము మహారణంబున వి♦శాలరుచిన్ వెలుగొందునట్లు, భూ
వరుఁ డొగి రాజ్యముం గొనుచు ♦ భాసిలుభంగి, నిశాకరుండు న
త్తరుణమునన్ వెలింగె సము♦దారమరీచుల నిండువేడుకన్. ౬ 301

[3]సీ. శశధరుం డుదయించి ♦ చక్కఁగ వెల్గుటఁ జీఁకటుల్ నల్లుదట్లఁ♦జెదరిపోవ
దనుజపిశాచసం♦తతులు మాంసమ్ముల భక్షించుచుం దగఁ ♦ బరిఢవిల్ల
సంజాతదోషమై ♦ చక్కనివెన్నెల వచ్చుటచేతను ♦ బ్రాణవిభులు
కామినుల్ ప్రీతిచేఁ ♦ గలియంగ నంతకు మును వారిమనసుల♦గనఁబడి తగు

తే. ప్రణయకలహాదిదోషముల్ ♦ పాయవెలసి,
స్వర్గమట్లుగ మోదసం♦జనక మగుచు

---

1 యాభాతి లక్ష్మీ ర్భువి మందరస్థా తథా ప్రదోషేషు చ సాగరస్థా, తథైవ తోయేషు చ పుష్కరస్థా దరాజ సా చారు నిశాకరస్థా-అనియూ. 2 శిలాతలం ప్రాప్య యథా మృగేంద్రో మహారణం ప్రాప్య యథాగజేంద్రః, రాజ్యం సమాసాద్య యథానరేంద్ర స్తథాప్రకాశో విరరాజచంద్రః. అనియూ. 3 ఈపద్యము శ్లోకవ్యాఖ్యాభిప్రాయమును జేర్చి వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది.

నటఁ బ్రదోషము మెల్లగ ♦ నంతరించె;
నంత వీణాదితంత్రీర♦వాళి మిగుల. ౮ 302

క. శ్రుతిమోదావహమై తగెఁ; బతులం దమిఁగూడి సాధు♦వర్తనమున ను
న్నతిఁ గాంచినసతులెల్లను, మతిసుఖముల శయ్యఁ గనిరి ♦ మంజులరీతిన్. ౮½

క. భూతాదికరాత్రిచర, వ్రాతము రౌద్రాద్భుతాక♦రములగు కృత్యం
బ్రాతతిఁ జేయుచుఁ గ్రీడల, నాతతముగ సల్పసాగె ♦ ననువొందంగన్. ౯

చ. పురమున నందుఁ జాగుతర♦బుద్ధిఁ జెలంగినవాయుసూనుఁ డ
త్తరుణమునన్ సురన్ మిగులఁ ♦ ద్రావుచు విస్మృతిఁ గన్నవారి, నా
వరుసను [1]జేయుచున్నపని ♦ పద్ధతి మాని ప్రమాదమొందుచున్
గరము చరించువారలను ♦ గాంచె గృహంబులలోన నెంతయున్. ౯½ 305

క. జనవితతి నిండఁగా స్యం, దనములు భద్రద్విపేంద్ర♦శతులు హయము లా
సనములు నిండన్ వెలయఁగ, ఘనవీరశ్రీవిలాస♦కలితము లగుచున్. ౧౦

క. తనరారుగృహంబులఁ గాం,చెను బావని, మఱియు స్వేచ్ఛ♦చే నొండొరులం
గని పరిహాసము లాడెడు, జనులను గర్వోక్తు లాడు♦జనులను మిగులన్. ౧౦½

సీ. బలిసినగురుబాహు♦వులను నొండొరులపై వైచుచు మదమున ♦ భయదరీతి
నితరేతరంబు న♦హీనరవంబుల బెదరించుచును దమ♦వితతపక్ష
ములను విఱుచుచు, ని♦మ్ముల నవయవములఁ, జెంతనేయున్నట్టి♦స్త్రీలపైన
వైచుచు, నతిచిత్ర♦భంగిని రూపముల్ గైకొనుచును, దృఢ♦కార్ముకములఁ

తే. బట్టుచున్ సంచరించెడి♦వారిఁ గాంచె;
నందుఁ గొందఱు సుందరు ♦ లంగరాగ
ములను మేనుల నలఁదుచు ♦ మెలఁగుచుండి
రింకఁ గొందఱు పూఁబోడు ♦ లెలమి మిగుల. ౧౨½ 308

క. నిదురంబొందుచు నుండిరి, మదవతు లొకకొంద ఱందు ♦ మానితముఖసం
పదలొప్ప నవ్వుచుండిరి, సుదతులు కొందఱు సమర్ష♦స్ఫురుక్తి పలుకుచున్.

తే. పుచ్చుచుండిరి నిట్టూర్పు ♦ లిచ్చవచ్చి
నట్లు; గర్జించుమదకరు♦లలర, మిగులఁ
బూజితులుగాఁగ నొప్పెడు♦బుధులు వెలయ
నగర మయ్యది యత్తఱిఁ ♦ బొగడ నగుచు. ౧౩½ 310

[2]క. ప్రతివీరులు వొంకరిఁ కే, గతియని యూర్పులనుబుచ్చు ♦ గాఢబలమదో

---

1 మత్తప్రమత్తాని సమాకులాని-అనిమూ. ప్రమత్తాః=ప్రస్తుతకార్యవిస్మారిణః-అనివ్యాఖ్య.
2 రరాజ వీరైశ్చ వినిశ్వసద్భిః హ్రదో భుజంగైరివ నిశ్వసద్భిః-అనిమూ. వినిశ్వసద్భిః యుద్ధ యోగ్యవీరాలాభాత్-అనివ్యాఖ్య.

ద్ధతులఁగుపీరులు వెలయఁగ, క్షితిరోఁజెడు ఫణివితతులఁ ♦ జెందుమడుగునన్.

క. అలరారె; బుద్ధివిభవంబుల నెసఁగుచు సరసవచన ♦ ములఁ బొండిలియుం
జెలఁగ మహాస్తికులై, జగములముఖ్యులునగుచు, వివిధ ♦ ములగుతనువులన్.

క. తనరారుచు రుచిరాఖ్యలఁ, గనుచున్ బెడఁగైన దనుజ ♦ కాంతల నచటం
గనియెం బావని; మఱియును, మనోహరాకృతుల సుగుణ ♦ మండితులఁ దగన్.

తే. గుణములకు సాటియైనట్లు ♦ కొమరుమిగులు
చున్నవ్యవహారములఁ జేయు ♦ చున్న దనుజ
వరులఁ గొందఱఁ గని యంతఁ ♦ బ్రమదమందె
మఱియుఁ గొందఱ నటఁ బవ ♦ మానసుతుఁడు. ౧౯౪ 314

క. తనతుల్యగుణంబులచే, ఘనులై వికృతాకృతులను ♦ గల్గినవారిన్
దనుజులఁగాంచెను; మఱియున్, హనుమయు నొకచోట లంక ♦ యందా రాత్రిన్.

చ. సురుచిరభూషణాదులను ♦ సొంపుగఁ దాల్పఁగ వర్ణమైన సుం
దరతనువుల్ చెలంగఁ, దమ ♦ నాథులయందు విశుద్ధభావముల్
పరఁగఁ బతివ్రతాత్వమున ♦ భాసిలి పాపములందు నాథులం
దురుతరచిత్తముల్ దగుల ♦ నుజ్జ్వలరూపములం జెలంగి యం
బరమునఁ జుక్కలట్లు దగు ♦ వారిజనేత్రలఁ జూచె నాదృతిన్. ౧౭౭ 316

సీ. సౌందర్యలక్ష్మిం బ్ర ♦ శస్తిని వహియించి యర్ధగాత్రమున నా ♦ యకులదృఢత
మాశ్లేషములఁ జిక్కి ♦ యంత లజ్జం గాంచి ప్రముదాబ్ధిమగ్నలై ♦ ప్రసవవితతి
దాఁగినయట్టి ష ♦ ట్పదంగనలవలెఁ జెలువారు దనుజకాం ♦ తలను జూచెఁ
గొంపఱ, మఱియును ♦ గోరికహర్మ్యంబులందుఁ బ్రియాంకంబు ♦ లందు సుఖము

తే. గాఁగఁ గూర్చుండి యున్న రా ♦ క్షసవనితలఁ
గనియె; మఱియును బెండ్లియై ♦ ఘనపతివ్ర
తా సుధర్మముఁ దప్పక ♦ దర్పకశర
విద్ధలై భర్తఁ గదేల్చు ♦ వెలఁదులఁ గనె. ౧౯ 317

క. స్మరకేళీవశత దిగంబరలై తపనీయరాజి ♦ వర్ణంబుల నొ
ప్పారమణులం గొందఱఁ గనె, మరుత్తనూజుండు హర్మ్య ♦ మండనమందున్.

క. కనకరుచిం జెలువారెడు, తనువులఁ దగు సద్వ్రతలను ♦ దరుణుల నచ్చోఁ
గనుఁగొనియె, మనోహరమగు, తనుకాంతిఁ జెలంగి ప్రియులు ♦ తమ్మెడఁ బాయన్.

క. కలగుండుపడుచుఁ జంద్రుని, వలెఁ దెల్లనిచాయ నొప్పు ♦ వరవారిజనే
త్రలఁ గాంచెఁ గొందఱను; నిమ్ములఁ గపివీరుండు సౌధ ♦ మున నొకచోటన్.

క. స్మరకేళిఁ దేలునాశలఁ, ద్వరఁగాఁ దమ ప్రియులసన్ని ♦ ధానమునకు నే
గి రహిన్ రతిఁ దేలి మనోహరరూపముఁ బ్రమద మొప్ప ♦ నభిసారికలన్.

క. కని మఱియు గృహములందున్, మనోజనిభు విభునిఁ గూడి ♦ స్మరకేళిసుఖం

చిన సుందరనారీమణు,లను గాంచెం గపివరుండు ♦ లంకాపురిలోన్. ౧౯ 322

క. దనుజాంగన యిదియనియును, మనుజాంగన యిద్దియనియు ♦ మదివేర్వేఱన్
గనుటకుఁ జందురుతేజం,బును బోలెను సంగనాస్య♦ములఁ దగురీతిన్. ౨౦

ఆ. వక్రములగు నేత్ర♦పక్ష్మములను గాంచి, తనకు రఘువరుండు ♦ తరుణిసొమ్ము
లవగు గుఱుతులెల్ల ♦ నరసి తెల్పుట నవ్వి,గానవచ్చునేమొ ♦ కనెద ననుచు.

ఆ. మెఱపుగుంపులవలె ♦ మెఱయుచుండెడివారి
యాభరణములను మ♦హాత్ముఁ డతఁడు
కనియె; నిట్టులెంత♦గా వెదకిననైన
సుందరాంగమునను ♦ సొబగుమీఱి. ౨౨ 325

చ. ఘనతరవంశమందు జనిఁ ♦ గాంచి మనోజ్ఞలతావిధంబునం
గననగు చారుదేహమునఁ ♦ గ్రాలి యయోనిజయై చెలంగు భూ
తనయను సీతమాత్ర మటఁ ♦ దత్కపివర్యుఁడు గానఁడయ్యె; న
య్యనిలజుఁ డిట్లు శాశ్వతమ♦హత్తరధర్మపథప్రవిష్టయై. ౨౩ 326

చంపకమాలిక:—

తనవిభునిం దలంచుచును ♦ దర్పకమోహమునం గృశించి, రా
మునిఁ గనఁగోరి భర్తృమున♦మున్ గడుసంపద కాలయంబుగాఁ
దనరెడుదానిఁ బొంది, వని♦తామణులందును మేలుబంతియై
ఘనతవహించి; తాపమునఁ ♦ గందుచు, మున్ను రఘుప్రవీరుప్ర
క్కన నలరారువజ్ర మణి♦కాంతుల నెంతయు సొంపుమీఱు నా
ఘనపతకంబుమించు తన♦కంఠమునందిపు డాత్మనాథుఁ బా
సినదయి దాన నుప్పతిలి ♦ చిమ్మెడు నేత్రజలంబు సాంద్రమై
యనయము గప్పడన్, మిగుల ♦ నందము గాఁ గను తెప్పలొప్పఁ, జ
క్కనిగళనాదముల్ వెలయఁ♦గా, వని నృత్యముచేయు కేకిరీ
తిని జెలువారి; చక్కనిద్యు♦తిం జెలువొందని చంద్రరేఖనాఁ
దనుకళమాయఁ జిక్కి సత♦తంబును, బంకవిలీనయైన యా
కనకపురేఖలాగున ని♦కామము మాసినయంగమొప్పఁ, జ
క్కనిశరరేఖ గాయమున ♦ గాఢరయంబున నాటియున్నరీ
తిని, మది వేదనం జివికి ♦ తీవ్రతరంబగు దుఃఖభారముం
గని పవనప్రభిన్నమయి ♦ కన్పడు మేఘమురీతిఁ, జంచలా
త్మను గని వాగ్విశారదుఁడు ♦ మానవనాథుఁడునై చెలంగు రా
మునిహృదయంబున న్నిలిపి ♦ మోమును వెల్వెలఁబాఱనున్న సీ
తను నట నెంతకాలము ని♦తాంతము పూన్కిని జూచినం గనుం

గోనెడునదృష్టముం గసక ♦ కోరిక డిందఁగ దుఃఖ మొంది మం
దునివలె నేమియుం గనుదిక్కి ♦ దోఁచమి బ్రాన్పడియుండె నాతఁడున్. ౨౭

ఐదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬-వ సర్గము.

హనుమ రావణుఁడున్న సౌధమును బరీక్షించుట.

తే. ఇట్టులతఁడు విమానాళి ♦ నెల్లవెదకి, సీతఁ గానక కడువగఁ ♦ జెంది కామ
రూపియై లంకయందున ♦ నేపుమీఱఁ, దిరుగసాగెను సీతకై ♦ మరల వేగ.

క. తరణిరుచివెల్గుచక్కని, వరణము లంతటను గల్గ ♦ భాసిలు దనుజే
శ్వరుసౌధమునకు ధైర్యస్ఫురణంబున మెఱయునతఁడు ♦ పోయె వెదకఁగన్.

క. హరిరక్షితమై తగువెను, నరణ్యమటు భయదరాక్ష ♦ సావళి గాపా
డ రహిం దగు నాభవనము, హరికుంజరుఁ డొకటఁ గాంచి ♦ యలరెన్ మదిలోన్.

తే. సౌధ మయ్యది రౌప్యముల్ ♦ స్వర్ణభూషి
తములు చిత్రములగు బహి ♦ ర్ద్వారములను
జిత్రకక్ష్యల మఱియు రు ♦ చిరములైన
ద్వారముల నొప్పుచుండె నెం ♦ తయును గాంతి. ౪ 331

క. ద్విరదముల నెక్కి యంతటఁ, దిరుగుచుఁ బ్రముఖులగు భూప ♦ తిప్రియబంధుల్
నిరతము హెచ్చరికల సుం, దరమందిరరక్షణమునఁ ♦ దత్పరులగుచున్. ౫ 332

క. వెలయుచునుండిరి, మఱియం, దలరెడుశూరులౌగి నరుల ♦ నణఁతురు కష్టం
బులనొందక యందలిహయ, ములవధ్యములు రథార్హ ♦ ములునయి మిగులన్.

తే. తనరుచుండును; సుమహిత ♦ దంతరజత
కనకనిర్మితములయి వ్యా ♦ ఘ్రగజవైరి
చర్మములనైన కవచముల్ ♦ చాల వెలయఁ
జిత్రరథములు ధ్వనులొప్పఁ ♦ జెలఁగు నందు. ౬ 334

చ. సురుచిరమందిరం బదియు ♦ సుందరరత్నమయంబు భాసురా
స్తరణసమన్వితంబు వివి ♦ తస్ఫుటరత్నమహారథోత్కరం
బురుతరభద్రపీఠనివ ♦ హోజ్జ్వల, మున్నతపాత్రరాజిసుం
దరమును నౌచుఁ జూడఁదగి ♦ తద్దయు రమ్యమునయ్యె నయ్యెడన్. ౭ 335

సీ. ఎంతయు గొప్పలై ♦ యింపుగాఁ జూడఁగఁ దగియున్న మృగపక్షి ♦ తతులు పెక్కు
వేలు భాసిలుచుండె ♦ విపులరావంబుల, మందిరంబయ్యది ♦ మఱియు నాయు
ధాదిశిక్షలయందు ♦ నాఱితేఱిన బాహ్యపాలకరక్షక ♦ భటులచేత
సంరక్షితంబయి ♦ సౌందర్యమునఁ గ్రాలుకాంతామణులచేతఁ ♦ గలయమెఱయు

తే. చుండె; సంతోషముల నెప్పు♦డొప్పువనిత
లంతటను నిండియుండి రం ♦ దసురవరుల
మందిరంబులు లోపల ♦ సుందరముగ
నలరుచుండెను జూడనై ♦ వెలసె నదియు. ౯॥ 336

క. సరిదధిపతిఘోషమువలెఁ, జరించుస్త్రీపురుషులనగు ♦ చంచన్మృదులా
భరణస్వనములు మ్రోగుచు, నరుదుగ విననౌచునుండె ♦ నాభవనమునన్.

చ. అనిశము రాజలక్షణము♦లై తగు ఛత్రగణాదులొప్పఁ జం
దనమృదులాగరుస్ఫుటని♦తాంతసువాసన లుల్లసిల్ల సిం
హనివహయుక్తమై యలరు♦నట్టి మహావనమట్లు లొప్పుచున్
ఘనతరభేరికాదిరవ♦కమ్రమునై తనరారు నెంతయున్. ౧౧ 338

తే. శంఖవీణాదివాద్యని♦స్వనము లొప్ప
సంతతము పూజితంబయి ♦ చక్కఁగ నది
పర్వహోమంబులను బోల్చి ♦ సర్వకాల
మనురకృతపూజనంబుల ♦ నమరుచుండు. ౧౨ 339

చ. హనుమయు నిట్లు రాక్షసగ♦ణార్చితమై జలరాశిభంగి ని
స్వనములఁ బోల్చి నిమ్నమయి ♦ భాసురరత్నపరిచ్ఛదంబునై
ఘనమణిసంఘజుష్టమయి ♦ క్రాలు మహామతియైన దానవే
శునివరమందిరంబుఁ గడు♦శూరతఁ గాంచె మనంబు పొంగఁగన్. ౧౩॥ 340

క. కరిహయరథసంఘంబులఁ, బరఁగుచుఁ బెనుచుల మిగుల ♦ భాసిలు దనుజే
శ్వరుగృహముఁ గాంచి లంకా,భరణం బిదియేయటంచుఁ ♦ బావనితలఁచెన్.

చ. మనమున నిట్టులెంచి పవ♦మానతనూజుఁడు తద్గృహాంతికం
బున ధరణీసుతన్ వెదకఁ♦బూని చరించె; సురారిగేహముల్
గనుచును బూలతోఁటలను ♦ గాంతగృహంబుల నిర్భయంబుగాఁ
గనుఁగొనసాగె నొక్కమొగిఁ ♦ గా నతివేగమ శూరుఁ డంతటన్. ౧౬ 342

సీసమాలిక:—

దనుజగేహంబులఁ♦దాఁ జూడఁగాఁ బూనుకొని ప్రహస్తునిగేహ♦మునకుఁ బోయి
యటనుండి కదలి మ♦హాపార్శ్వనింటికి దాఁటె; నంతట జల♦దప్రకాశ
మగు కుంభకర్ణగే♦హంబు విభీషణుభవనంబునుం గని ♦ వానరకుల
తిలకుఁ; డవ్వల వేగ ♦ మలర మహోదరునిల్లు, విరూపాక్షు♦నిల్లు వెదకి
యంత విద్యుజ్జిహ్వు♦నాలయంబును, దరువాత విద్యున్మాలి♦భవన మట్లె
వజ్రదంష్ట్రునిదివ్య♦భవనంబు; నమ్మహాతేజుఁడు శుకునిమం♦దిరము, మఱియు
సారణుగేహంబు ♦ సత్వరంబుగ నింద్రజిత్తుమందిరమును; ♦ జెలఁగి జంబు
మాలిసుమాలుల ♦ మందిరంబులు, రశ్మికేతునిదౌ దివ్య♦గేహ మవల

సూర్యశత్రుని లస♦చ్ఛుభతనుభవనంబు; వజ్రకాయుని వేశ్మ♦వరము నల్లె
హరివరుం డొగిని ధూ♦మ్రాక్షసంపాతులయావాసములను, భ♦యంకరుఁడగు
నట్టివిద్యుద్రూపు ♦ నభిరామవేశ్మము ఘన,విఘనులని కే♦తనవరముల
శుకనాస, వజ్ర ♦ శక, వికట, బ్రహ్మకర్ణ, రోమశ, దంష్ట్ర♦ఘనగృహముల;
మఱియు యుద్ధోన్మత్త♦మత్త, ధ్వజగ్రీవ, నాదులగృహముల ♦ ననిలపుత్రుఁ
డంతవిద్యుజ్జిహ్వ ♦ లనునామములుగల పెక్కంద్రగృహముల ♦ నుక్కుమీఱ
నింద్రజిహ్వునిదగు♦నిల్లును, హస్తిముఖునినివాసము, గరా♦ళునిగృహంబు
శోణితాక్షుని, పిశా♦చునిగేహముల నొగిఁ బరికించి పరికించి ♦ పవనతనయుఁ

తే. డతులకీర్తియుతుండు మ♦హోర్వములగు
నయ్యయిగృహంబులను వైభ♦వాదు లొప్పఁ
బరఁగు నారాక్షసుల, వారి♦పరమసంప
దలను గాంచెను హనుమంతుఁ ♦ డలరి యలరి. ౨౭ 343

క. దనుజులగేహంబుల నెల్లను గలయందిరిగి వెదకి ♦ లలనామణి సీ
తనుగాన కవల రావణుని నివాసముఁ జేరఁబోయె ♦ నియతిదలిర్పన్. ౨౮

[1]చ. సిరి యలరార నాప్లవగ♦సింహుఁడు నల్గడలం జరించుచున్
సురరిపునాయకుం డగుచు ♦ శోభిలు రావణుచెంత నడ్డము
ద్గరములు శూలశక్తులును ♦ దారుణతోమరముల్ ధరించి భీ
కరముగ నాధుచందమున ♦ గాఢసుషుప్తిని బొందియున్న య
త్తరుణులఁ గొందఱిం గనియె ♦ దారుణనేత్రలఁ గుత్సితాంగలన్. ౨౯ 345

క. దనుజునిగృహరక్షకులై, ఘనబలముల నొప్పు భటులఁ ♦ గనియె; భయదసా
ధనములఁ బెక్కింటిని దాల్చిన దీర్ఘాంగులను దనుజ♦సింహుల మఱియున్.

[2]చ. అరుణములై సితంబులగు♦నట్టి వరాంగము లొప్పఁగా జవ
స్ఫురణము పొల్పుమీఱ నట ♦ శోభిలుగుఱ్ఱములన్; సుజాతియుం
గరమరుదై నరూపమును ♦ గ్రాలఁగఁ జక్కఁగ శిక్షితంబులై
దురమునఁ బాకహృద్గజము♦తోడ సమానము నొంది శత్రురా
ట్కరులనడంచు నేనుఁగులఁ ♦ గాంచె మహాకపిశేఖరుం డొగిన్. ౩౨ 347

తే. పరబలంబులఁ జెండాడు♦పటుత నలరి
దానధారలు గురియు ను♦ద్దామవృష్టి
కరజలదములరీతి ని♦ర్ఝరయుతాద్రి
వలె ధ్వనించుచు నవి శత్రు♦భయదములగు. ౩౩ 348

1 శూలముద్గరహస్తాశ్చ శక్తితోమరధారిణీః-అనిమూలము. 2 వలీనాన్ రూపసంపన్నాన్-అనిమూలము.

మ. వరజాంబూనదహేమభూషణములన్ ♦ భాసిల్లి మధ్యాహ్నభా
స్కరుచందంబునఁ బొల్చి వేలకొలఁదిన్ ♦ గన్యంబునొప్పైన్యముల్
హరిపంచాస్యుఁడు రావణాసురునిగే♦హంబందుఁజూచెన్; గృహాం
తరమందున్ జతురంతయానముల ను♦న్యద్భూరిరూపంబులన్. ౩౫ 319

క. అతిచిత్రలతాగృహముల, నతిశయకల్పనల మీఱు♦నట్లుగఁ దగి స
మ్మతములునగు చిత్రగృహ,ప్రతతులఁ గ్రీడాగృహములఁ ♦ బావని గాంచెన్.

క. దారుమయంబులుగాఁ దగి, చారుతరంబులగు కేళి♦శైలంబులనున్
మారక్రీడాగృహముల, మారుతి పొడఁగాంచెఁ దనదు♦మానస మలరన్. ౩౭

తే. పగటిపూట వినోదింపఁ ♦ దగినచోటు
లను, మహాదానవునిగృహం♦బునను జూచె;
నంత మందరపర్వత ♦ మనఁగనొప్పు
దివ్యసౌధంబుఁ గనియె న♦దియును మెఱయు. ౩౮ 352

చ. నలుఁగడలన్ ధ్వజంబులను ♦ నవ్యచిరత్నమణివ్రజంబులన్
వెలయు నిధివ్రజంబులను ♦ వేడుకఁ బెంచిన బర్హిసంచయం
బులకగు సన్నివేశముల ♦ బుద్ధివిరాజితు లెంతొనేర్పుతో
నిలిపినశిల్పజాలముల ♦ నెమ్మిని గొల్పుచు భూతనాథుని
స్థలమగు వెండికొండవలెఁ ♦ దద్దయు రాజిలుచుండె నయ్యెడన్. ౩౯ 353

తే. రత్నకాంతుల, దానవ♦రాజతేజ
మునను వెలయుట, నయ్యది ♦ ఘనకరముల
మెఱయు భాస్కరుకరణిని ♦ మిగిలె రుచుల;
నంత హరియూథపతి యాగృ♦హమున నొకటి. ౪౦ 354

క. కనకమయంబులు శయనా,సనముల ముఖ్యమగుపాత్ర♦జాలంబును గ
న్గొనియెను; మఱియాభవనము, దనుజులు మధ్వాసవములఁ ♦ ద్రాగెడు వేళన్.

సీ. తుంపురుల్ చెదరంగ ♦ సొంపుగఁ దడిసియు, మణిభాజనంబుల♦మండితమయి
భవ్యమై మఱి యసం♦బాధమై, ధనపతిసౌధమట్లు వెలింగి ♦ సాంద్రనూపు
రనినాదములఁ జాల ♦ రంజిల్లి, కాంచీరవంబుల నిండి, ని♦స్వనవిభవము
గలమృదంగనినాద♦ములఁ దాళరవములఁ బ్రతినాదమలరంగ ♦ భవ్యసౌధ

తే. చయము నిండార, స్త్రీరత్న♦శతము వెలయ
విపులకక్ష్యాంతరంబుల ♦ విమలరీతిఁ
దనర వెలుఁగొందుచుండె న♦ద్దానిఁ బవన
తనయుఁ డప్డు ప్రవేశించెఁ ♦ గనెడు వేడ్క. ౪౪ 356

ఆఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭ - వ సర్గము.

—:o: హనుమ పుష్పకవిమానమును గాంచుట. :o:—

తే. బలయుతుం డైన పావని♦భాసురంబు, లైన వైడూర్యరత్నంబు ♦ లర్హరీతిఁ
బొదిగియున్న మనోజ్ఞక♦ర్బురమయంబు, లైన జాలకములను వి♦హంగతతుల.

క. తనరుచు వర్షాకాలం,బున విద్యుత్సహితమగుచుఁ ♦ బొలుచు తటిద్భ
తిని బాఱుపక్షినిచయం,బును గల్గినఘనములట్లు ♦ పొలుచుగృహాళిన్. ౧, 358

క. పరికించె నుఱియు నామం,దిరములలో ముఖ్యములయి ♦ దీపించుభయం
కరఖడ్గచాపశంఖము,ల రహిం బొలుపారి ద్యుతివి♦లాసము మెఱయన్. ౧½

ఆ. బహువిధంబులగుచుఁ ♦ బరఁగుశాలల మనో,హరములై నికేత♦నాళిపైనఁ
జారుతరములైన ♦ చంద్రశాలల విశా,లముగ మెఱయువాని♦నుమతఁ గాంచె.

చ. అమలమణీమయంబులయి ♦ యర్హములం జొఁగి దానవాళి య
య్యమరులు పూజచేయఁ దగి ♦ యద్భుతశిల్పమహాగమంబు చా
ప్పమరఁగఁ గట్టియున్నవగు♦టారయ దోషవివర్జితంబులై
యమరవిరోధినాయకబ♦లార్జవసంపదుపార్జితంబులై. ౩ 361

చ. అలరుగృహంబులం గనియె; ♦ నవ్వి ప్రయత్నము సొంపుగుల్క ని
మ్ముల రచియింపఁగాఁబడుట ♦ మున్నవి యన్నియు విశ్వకర్మచే
విలసితరీతిఁ జేయఁబడి ♦ విశ్రుతిఁ గాంచినవయ్యు నమ్మయుం
డిల నిటుచేసెనో యనఁగ ♦ నెల్లవిధంబులఁ గానుపించుచున్. ౩½ 362

తే. సకలగుణములఁ బ్రఖ్యాతి ♦ దనరవహించి
యుండె వానిని గాంచె న♦య్యుర్వుబలుండు;
నంత నుచ్ఛ్రితమై మేఘ♦మట్లు వెలసి
కనకమయమయి యందము♦గఁ జెలంగి. ౪½ 363

క. రావణుబలమున కనుగుణ, మై వఱలుచు సాటిలేని♦దయి గృహరత్నం
బై వన్నెకెక్కుపుష్పక, మావిపులగృహంబునందు ♦ నాతఁడు చూచెన్. ౫

క. ధరణీతలమందు స్వర్గము, కరణిన్ భాభాసురమయి ♦ కమ్రమణులచేఁ
బరికీర్ణంబై నానా,తరుసుమసంవ్యాప్తమగుటఁ ♦ దలపోయంగన్. ౫½ 365

క. ప్రసవరజఃకీర్ణంబై, యసమానముగాఁ జెలంగు ♦ నద్రికరణిఁ బెం
పెసలారుచుండె నయ్యది;, యసదృశవిద్యుత్పరిజుష్ట♦మగు ఘనమువలెన్. ౬

క. తరుణీమణిసంయుతమై, పరమము నర్చితమునగుచు ♦ స్వర్గమునకుఁగా
సరిగెడు సుకృతాత్ములు నం,బరమున వరహంసవితతి ♦ భాసురగతిచేన్. ౬½

తే. మోయుచుండఁగ నెక్కి సం♦మోదమలరఁ
బోవునట్టి విమానంబు♦పోల్కి మిగులఁ

గాంతిఁ జెన్నారుచుండెఁ; జో♦క్కంపుమణులు
పొదిగియుండుటచేత నా♦పుష్పకంబు. ౭ 368

క. అరుదుగ బహువిధధాతూ, త్కరచిత్రితభూరిభూమి♦ధరశిఖరమునాఁ
బరఁగుచు గ్రహాళశియుక్తాం, బరమువలెన్ మిగులరుచుల ♦ భవ్యంబగుచున్.

క. పలువిధములైన వన్నెల, విలసిలి ప్రోగుగఁ జెలంగు♦విమలజలదము
ట్టులు మెఱయుచుండె; నచ్చట, నిల పర్వతరాజితోడ ♦ నెసఁగువిధమునన్.

తే. చిత్రరూపంబునం గడుఁ ♦ జెన్నుచూపు
నట్లు లిఖియింపఁబడియుండె, ♦ నద్రులెల్లఁ
దరుతతిం గూడియున్నచం♦దమున వ్రాయఁ
బడి చెలంగుచునుండె, నా♦పాదపములు. ౮ 371

క. సుమజాలపూర్ణములుగా, నమరుపఁబడియుండె; మఱియు♦నందు మెఱయునా
సుమములు కేసరపత్రగ,ణమునన్ గాజిల్లువిధము♦నం జేయఁబడెన్. ౯ 372

సీ. మఱియును బుష్పవి♦మానంబునందుఁ జి త్తరువునఁ బాండుర♦ధామములును
సత్పుష్పయుక్తపు♦ష్కరములు, కేసరయుక్తపద్మంబులు ♦ నుత్తమంబు
లగుచిత్రవనములుఁ ♦ దగ లిఖింపంబడియుండె; నిక్కరణి ర♦త్నోరుకాంతు
లుల్లసిల్లుచునుండ ♦ నుజ్జ్వలంబై దివ్యభవనంబులన్ మేలు♦బంతి యగుచు

[1] తే. నురుతరంబయి భవ్యమై ♦ యొప్పి పుష్ప
కాహ్వయంబున నలరుమ♦హావిమాన
మును మహాకపి యచ్చటఁ ♦ గనియె; మఱియు
నందు వైదూర్యరత్నాళి ♦ నంచితముగ. ౧౧ 373

తే. రజతమునఁ బగడంబుల ♦ రహిఁ జెలంగ
విరచితములగుపక్షులు ♦ వివిధరత్న
కృతవిచిత్రభుజంగముల్ ♦ హితసుజాతి
కర్ణములగుశుభాంగంబు ♦ లగుహయములు. ౧౨ 374

క. అలరింపంబడియుండెను;, విలసనశీలంబులగుచు ♦ వెలసెడునాప
క్షులు చక్కనిమోములు ఱెక్కలుసొగసుగఁదనరఁజూడఁ♦గాఁదగియుండున్.

తే. పక్షములపైని స్వర్ణప్ర♦వాళరచిత
పుష్పములు సుందరంబుగాఁ ♦ బొదలుచుండెఁ
జక్కనివిలాసములను బ♦క్షములఁ గుటిల
ముగను ముడుచుకొనుచునుండు♦టఁ గనుఁగొనఁగ. ౧౩ 376

క. స్మరునకుఁ బ్రత్యక్షంబుగఁ, గరము సహాయంబు చేయఁ♦గాఁ బూనుచు ని
క్కరణిం జెలువొందినవో, పరమాద్భుతముగ ననంగ ♦ భాసిలుచుండెన్.

---

1 మహాకపి స్తత్ర మహావిమానమ్-అనిమూ.

[1]సీ. పద్మాకరంబుల ♦ స్వయముగా నభిషేకమునకుఁ బ్రయత్నించి ♦ వనజరాజి
విహరణం బొనరింప ♦ వేడుక నొందుటఁ బద్మకేసరములు ♦ వపువులందు
వ్యాపింప, సురుచిర♦హస్తంబులం గల్వపత్త్రంబులం గొని ♦ పరఁగుకరులు,
కరికృతంబగు స్నాన♦కార్యంబునం దగి చారుహస్తంబుల ♦ సరసిజములఁ

తే. దాల్చి వెలసెడురమయుఁ జి♦త్తరువునందు
వ్రాయఁబడియుండె; నీరీతి ♦ భవ్యమైన
శుభకరాచలమట్లుగఁ ♦ జూడనైన
యాగృహంబున నంతట ♦ నరసి యరసి. ౧౮॥ 378

చ. దనుజవరుండుగాని వని♦తానివహంబులుగాని యుండుతా
వును గనలేక యచ్చెరువుఁ ♦ బొంది వసంతమునందు మంచివా
సనలు చెలంగఁ జూచుటకుఁ ♦ జారుతరంబగు కందరాళితోఁ
గనఁబడుచున్నకొండవలెఁ ♦ గ్రాలుగృహంబును గాంచి విస్మయం
బును గనె; నమ్మరుత్సుతుఁడు ♦ పూజితమై తగి సుందరంబునై. ౧౫॥ 379

క. దనుజేంద్రభుజాపాలిత, మునునయి తగులంకఁ జొచ్చి ♦ మునుకొని యేవం
కను వెదకిన సత్పూజ్యను, బెనిమిటిసద్గుణసమృద్ధి ♦ విజితాత్మ సతిన్. ౧౬

క. జనకజను జూడఁజాలక, ఘనతరదుఃఖాబ్ధి మునిఁగె; ♦ గాలికొడుకు నె
మ్మనమునఁ బెక్కు తెఱంగుల, గునుపాయంబులను నెంచి♦కుందనిపూన్కిన్.

చ. అనయము నీతిమార్గమునె ♦ యారసి సూక్ష్మపుదృష్టిధైర్యముం
గొని జతనంబు మీఱఁగ న♦కుంఠితరీతిని నెంతచూచినన్
జనకజఁ జూడనేరమికి ♦ స్వాంతము చంచలతం గనంగఁ జి
[2]క్కనివెతనొందె నాప్లవగ♦కాంతుఁడు రామునికింకరుం డొగిన్. ౧౭ 382

ఏడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮-వ సర్గము.

హనుమ విమానముం గాంచి పొగడుట.

చ. వనచరవీరుఁ డాభవన♦వర్యమునందు మణివ్రజంబుచే
తను ఘనవజ్రరాజిని ని♦తాంతము చిత్రితమై, ప్రతప్తమా
కనకముచేత నిర్మితిని ♦ గాంచిన కృత్రిమపక్షు లొప్పఁగాఁ
గనదురుకాంతివెల్గెడున♦ఖండవిమానముఁ గాంచె వేడుకన్. ౧ 383

తే. దానినిర్మాణవైఖరి♦మానసమున, నిట్టిదని లెక్కపెట్టఁగ ♦ నెట్టివారి

---

1 నియుజ్యమానా స్తు గజా స్సుహస్తా స్సకేసరా శ్చోత్పలపత్రహస్తాః, బభూవ దేవీచ కృతా సుహస్తా లక్ష్మీ స్తథా పద్మిని పద్మహస్తా-అనిమూ. 2 అతిదుఃఖితం మనః-అనిమూ.

కై నశక్యముగాదు, సా♦మ్యమును జూప, నైన సాధ్యముగాదు బ్ర♦హ్మకునుగాని.

క. దానిని నిర్మించెదుతఱి, మానసమున విశ్వకర్మ ♦ మహితం బగుచుఁ
జానుగఁ గన్పడునిదియా, మానితముని మెచ్చుకొనియె ♦ మాటలిఁకేలా. ౧౪

*క. సురపథమునఁ బొడవై సుం,దరముగ నలరారుచుండె ♦ దనుజేశునిమం
దిరమున భూమిని దగులక, యరుదుగ నాకాశమందె ♦ యది యలరారెఁ.

క. ఘనరుహమిత్రునిమార్గం,బును జూపెడిచిహ్నమిద్ది♦పో యనిచెప్పం
గను దగునట్లుగ వెలసెను;, వినుతింపందగుచు నదియు ♦ వెలసె ఘనముగఁ.

సీ. అందలివస్తువే♦దైనఁ బ్రయత్నంబుచేత శ్రమంపడి ♦ చేయఁబడిన
దేకాని యత్నంబు♦లేక నిర్మితమైన దెద్దియు లేదందు ♦ నెందునైనఁ
గనఁబడుతావులు ♦ కమ్రమహారత్నచిత్రితంబులుగానె ♦ చెలఁగుచుండుఁ
దద్విశేషంబులు ♦ తలఁప దేవతలగేహంబులయందైన ♦ నమరియుండ

తే. నందలిసమస్తవస్తువు ♦ లద్భుతముగఁ
గానఁబడుచునెయుండు; ని♦క్కముగ నద్ది
తీవ్రతపమొనరించి యు♦దీప్తశౌర్య
మునఁ జెలంగియు బహుకష్ట♦ములకుఁ జిక్కి. 3౧ 388

క. దనుజేంద్రార్జితమయియే, తనరారెఁగాని సులభ♦తరముగ లభియిం
చిన దేగాదది మఱియును, దనునెక్కినమాన్యుఁ డెట్టి♦స్థలమును జూడఁ. 3౪

చ. మనమునఁ గోరునో యటకు ♦ మానుగ వేగము పోవఁజాలి యిం
కను వరగోపురాదిబహు♦కల్పనముల్ చెలువారుచుండు నం
దును గనఁగా నొకొక్కయెడఁ ♦ దుఃఖవిశేషము లొప్పుచుండుఁ గా
వున నది యెల్లతావులను ♦ బొంకముగాఁ గనుపట్టు నెంతయుఁ. ౨ 390

క. తనవిభుచిత్తమెఱింగియు, ఘనజవమున వాయుతుల్య♦గతిమీఱఁగఁబో
వును వలసినచోటికి దా,నిని వారింపంగ నెవఁడు ♦ నేరఁడు జగతిఁ. ౨౪ 391

తే. అది మహాత్ములు పుణ్యాత్ము ♦ లతిశయధన
యుతులు కీర్తివిశాలత ♦ నొప్పువారు
నైన నింద్రాదులకు వాస♦మైన స్వర్గ
మట్లు తనరారుచుండు స♦హార్యమగుచు. ౩ 392

సీ. మఱియుఁ బుష్పకమది ♦ మణిముఖవస్తువిశేషంబులం జాలఁ ♦ జెన్నుమీఱు
సన్నివేశంబుల ♦ నున్నతిం గాంచుచు, శిల్పవిశేషముల్ ♦ చెలఁగుచుండఁ
బలువిధంబులుగను ♦ భాసిలిపెక్కులౌ శృంగంబులను నలం♦కృతము నగుచుఁ
గూటగణంబులఁ ♦ గొమరారుపర్వతశృంగంబురీతిని ♦ నెసఁగి రమ్య

* దివం గతం వాయుపథప్రతిష్ఠితం వ్యరాజ తాదిత్యపథస్య లక్ష్మవత్ -అనిమూలము.

తే. మగుచు శారద శశిబింబ♦మట్లు విమల
మై కనంబడుచుండును ♦ నందుఁ గుండ
లాభిరామాననములు మ♦హాశనములు
వికృతగురులోచనములును ♦ విపులములును. ౬౪ 393

క. గురుగతులునైన భూతో,త్కరములు వ్యోమచరులట్లు♦గాఁ బ్రతిమలు సుం
దరపుష్పకమందెల్లెడఁ, గరమొప్పుచునుండె వేలు♦గా ద్రోయుగతిన్. ౭

క. తొలిఋతువునందుఁ బుష్పం,బులవలె రస్యమయి, మధువు ♦ పోలుపును లీలం
దొలఁగించునవ్విమానము, విలాసముగఁ జూచెఁ బ్లవగ♦వీరుం డచటన్. ౮

ఎనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯ - వ సర్గము.

పుష్పకవిమానవర్ణనము.

క. రావణునకు గృహరత్నం,బై విలసిలు పుష్పకంబు ♦ నంతరమున బా
గై విపుల మాయతమ్మును,నౌ వేశ్మము మఱొకదాని♦హనుమ కనుఁగొనెన్.

తే. అద్ది యోజనమాయత ♦ మర్ధయోజ
నంబు విస్తీర్ణ మలర నా♦నాసహస్ర
సౌధయుతమయి వెలసెను; ♦ శత్రుహంత
యైన యాహనుమయు నట ♦ నాదరమున. ౨ 397

క. జనకజ నాయతలోచనఁ, గనువేడుక వెదకుచున్ ని♦శాసము పూన్కిన్
దనుజేంద్రుపుష్పకము త,ప్పనితరసర్వస్థలముల ♦ బాగుగ వెదకెన్. ౩ 398

క. కని రావణానుజాదుల, కనదున్నతగేహములను ♦ గాంతిమెఱయ న
య్యనిలాత్మజన్ముఁ డంతటఁ, జనికాంచె నను త్తమంపుగు ♦ సౌధవరంబున్. ౪

ఆ. మూఁడునాల్గుదంత♦ములు నొప్పుగజములు
నితరములగు ద్విరద♦తతులు పెక్కు
లమరియుండె; మఱియు ♦ నది యసంబాధమై
పాలితమగు శస్త్ర♦భటులచేత. ౫ 400

క. దనుజేశుపత్నులయి తగు, దనుజాంగన లతఁడు మిగుల ♦ దర్పంబునఁ దె
చ్చినరాజకన్యలందుం, గనఁబడి రాతనికి సు ప్తిఁ ♦ గనువారెల్లన్. ౬ 401

సీ. ఆయుధధరులును ♦ నంగనామణులును నందుంట నాగృహ ♦ మపుడు నక్ర
మకరసంకీర్ణమై ♦ మఱియుఁ దిమింగిలములగూడి చిఱుతచేఁ♦పలనుగూడి
ననిలవేగాధూతమై♦ సర్పములఁగూడి యున్నసాగరమట్టు ♦ లొప్పెఁ; గిన్న
రేంద్రునం దేలక్ష్మి ♦ హితముగ నుండునో హరివాహనుండగు ♦ నమరనాథు

తే. నందు నేసిరియుండునో ♦ నద్ది రావ
ణాసురుని గేహమందు నె♦య్యమున సతత
మలరుచుండెను; యక్షరా♦జగుకుబేరు
నందు యసుసరణులయందు ♦ నధికలక్ష్మి ౮। 402

క. ఏది యలరారుచునుండునొ, యది దానికి నధికమైన♦యదియును నాయా
యిదనుజులగృహములందుం, బొదలుచునుండెను సితాంత♦పూజ్యంబగుచున్.

క. మున్నే వివరించినయా, సన్నుతదనుజాధిరాజ♦సౌధమునందున్
మన్ననల కర్హమైనది, నెన్నఁగ వేఱొక్కహర్మ్య ♦ మిదియనఁ దగుచున్.

[1]క. అలరారుపుష్పకంబను, లలితవిమానంబు మిగుల ♦ లక్ష్మి వెలయఁగా
విలసిలు [2]నిర్వ్యూహంబులు, గలదై యుండంగ హనుమ♦గాంచెన్ దానిన్.

క. వనజాసనునినిమిత్తము, మునుపయ్యది దేవలోక♦మున నిర్మితిఁగాం
చెను విశ్వకర్మచేఁ గా,వున దివ్యము రత్నతతివి♦భూషిత మగుచున్. ౧౧

చ. కనఁబడుచుండెఁ యక్షపతి ♦ ఘతపం బొనరించి బ్రహ్మనె
మ్మనములరంగఁ జేయుచు వి♦మానము దానినిబొందె; దానినే
తనగురుశౌర్యసారమున ♦ దానవనేత కుబేరునోంచి చే
కొనియెను; గొన్ని స్తంభములు ♦ కోనులహేమమయంబులై తగున్. ౧౨

తే. కొన్ని రాజతములు ♦ కొమరారుచుండు నీ, హామృగంబులందు ♦ నమరుపఁబడి
యుండె శిల్పములుగ ♦ నురుకాంతిచే నది, చెన్నుమీఱుచుండె♦ నెన్నఁగుచు.

క. నీలయోపరిగేహంబులు, విలసనశీలంబులగుచు ♦ వెలసెను రూపం
బుల మేరుమందరాఖ్యా, చలములు నా నున్నతములుఁ ♦ జారుతరంబుల్.

తే. అంబరంబును నొరసెడు♦నట్టులమరు
చును గృహంబున కొకతేజ♦మును నొసంగు
చుండె; నది విశ్వకర్మచే ♦ నొప్పుమెఱయ
నిర్మితంబయి శిల్పముల్ ♦ నెఱిమెఱయుచుఁగ. ౧౪ 410

క. జ్వలనార్కులవలె నెంతయు, వెలుగుచుఁ గార్తస్వరమున ♦ విరచితములు ని
ర్మలములు నౌ సోపానం, బులు పేర్మియరుంగులందుఁ ♦ బొదలుచునుండెన్.

1 తస్యహర్మ్యస్య మధ్యస్థం వేశ్మ చాన్య త్సునిర్మితం, బహునిర్వ్యూహసంకీర్ణం దదర్శ పవనాత్మజః బ్రహ్మణోర్థే కృతం దివ్యం దివి యద్విశ్వకర్మణా, విమానం పుష్పకంనామ సర్వరత్నవిభూషితమ్-అనిమా వీనికి గోవిందరాజు లేమోయర్థములు కల్పించి వ్రాసిరి. ప్రకృతోపయుక్తములుగాలేవు. మహేశ్వరతీర్థులు ప్రాతీతికార్థమును సమంజసముగ వ్రాసిరని పెద్దలు చాలమంది చెప్పిరి. ఆయర్థమే యిటఁ జెప్పఁబడినదని యెఱుంగవలయు. 2 నిర్వ్యూహము లనఁగా మత్తవారణములని యర్థము.

సీ. కనకంబుచే స్ఫటి♦కములచేఁ గుడ్యంబుమీఁదుగా శుభరీతి ♦ మించునట్లు
చేయంగఁబడినవై ♦ చెల్వుగుల్కెడుజాలకములచే వాతాయ♦నములచేత
నామందిరంబు శ♦ర్మాస్పదంబై యుండె; క్షీరంబులన్ వేయఁ ♦ జిత్రముగను
వాని నల్లఁగఁ జేయు♦భాసంపదను మించు నింద్రనీలంబుల ♦ నెలమిఁ గూర్చు

తే. సింహళద్వీపమునఁ బుట్టి ♦ చెలఁగుచున్న
యమ్మహానీలములచేత ♦ నరుఁగులెల్ల
నచట నిర్మింపఁబడియుండె; ♦ నద్భుతముగఁ
బగడములచే నమూల్యభ♦వ్యమణివితతి. ౧౬ 412

క. తులలేనిమౌక్తికంబుల, నలుఁగడలం దలములెల్ల ♦ నైజవిభూతిం
జెలఁగుడ రీతిని విరచిత, ములునై యలరారుచుండె ♦ మోదం బెసఁగన్. ౧౭

చ. అరుణముగాఁ గనంబడుట ♦ హాటకకాంతిని మించుచున్నసుం
దరతరచందనంబునను ♦ దద్దయు వాసనలొప్పుచుండె, ని
క్కరణిని దీవ్రసూర్యగతి♦గాఁ దనరారుచు గేహపంక్తిమీఁ
ద రహిఁ జెలంగు హర్మ్యసము♦దాయములం జెలువారె నెంతయున్. ౧౮

ఆ. అట్టిపుష్పకాఖ్య ♦ మగువిమానంబును, గపివరేణ్యుఁ డప్డు ♦ గడఁగి యెక్కె;
నంత నచటనుండి ♦ యవ్వాయుజుం డన్న,పానభక్ష్యసంభ♦వంబునగుచు. ౧౯

క. సురుచిరమై గంధరజ, స్స్ఫురితంబయి పూవుఁదాల్చి ♦ శోభిల్లెడు న
మ్మరుదుపమఁ గాంచుగంధముఁ, బరమమ్మును గ్రోలుచుండెఁ ♦ బావనియచటన్.

చ. దనుజవరుండు రావణుఁడు ♦ తత్సహయంబున నున్నచోటనుం
డి నెగడునట్టిదో యనఁగ ♦ నిర్మలగంధ మదప్డు చక్కఁగాఁ
దనరుచునుండెఁ; గావున స♦దాగతిపుత్త్రున కామనీషి కొ
య్యనఁ బ్రియబంధువున్ మిగుల♦హర్షము మీఱఁగ బంధు వెట్లు తె
ల్పునో యటు రావణుండు తగు♦భూమి యిదే యని తెల్పునట్లుగన్. ౨౦ 417

క. మనసునకుఁ దోఁచుచుండెను,, హనుమయు నటనుండి తరలి♦యా రావణుఁ డుం
డినశాలఁ గాంచఁ బోయెను, గనుఁగొనన ది యాయతమయి♦కడుశుభదంబై.

క దనుజేంద్రునిమనసున కిం,పును గూర్చుచు నుత్తమయగు ♦ పొలఁతివిధమునన్
గనఁబడుచు రత్నసోపా, ననికరముల నద్ది సొంపు♦నం దగుచుండెన్. ౨౨

క. కనకమయజాలభూషిత, మునునయి స్ఫాటికములగుచు ♦ మోదంబు నొసం
గను జాలుభూతలంబుల, ఘనమై దంతములు దాఁపఁ♦గాఁ జిత్రముగన్. ౨౨

చ. కనుఁగొననొచు మౌక్తికపుఁ♦గంబములుం బగడంపుస్తంభముల్
కనకపుఁగంబముల్ రజత♦కల్పితముల్ మణినిర్మితంబులో
ప్పును గుమిగూర్చునట్టివిగఁ ♦ బొల్చెడునవ్వియునైన స్తంభముల్
కనఁబడుచుండె నందుఁ; బలు♦కంబము లంతరమందుఁ దోఁపఁగన్. ౨౩ 421

సీ. ఆ స్తంభములమీఁద ♦ నందంబుగాఁ దగునట్లు గందనపట్టె ♦ లమరుపఁబడి
యుండె; నాకంబంబు ♦ లోకకొన్నిసనుములై మిక్కిలిపొడవుగా ♦ మించి చివర
భాగంబులఁ బంగి ♦ పరసుభూషణములఁ గ్రాలుచు నవ్విఱె♦క్కలవిధమునఁ
దోఁచుచునుంటచే ♦ నేచినగతి స్వర్గమున కుద్గమించులా♦గునను గానఁ
తే. బడుచునుండె; నదులు ♦ పర్వతసాగరం,బులు వనంబు లాది♦గలధరిత్రి
లక్షణములచే వె♦లయుచిత్రకంబళ,ముందుఁ బఱుపఁబడుచు ♦ నలరుచుండె.

క. నానారాష్ట్రంబులతో, నానాగృహములనుగూడి ♦ నైజవిభూతిఁ
గానఁబడుభూమిరీతిని, జానుగ విస్తీర్ణమగుచు ♦ సాధువిహగముల్. ౨౫॥ 423

క. కొలకొలఁగూయు సుగంధం,బులు గుప్పవ నెసఁగ, శ్రేష్ఠ♦ములుగాఁ దగు కం
బళశయ్యల నమరుచు నొ,ప్పులు గుల్కుచునుండె దనుజ♦పుంగవుఁ డందుఁ.

క. నిరతము వసించు నట్టిది, పరమాగరుధూపములను ♦ భాసిలుచుంటఁ
గరము పొగవన్నెచేఁ దగి, యరుదుగఁ గన్పడుచునుండె ♦ నాయతమగుచుఁ.

సీ. ఒక్కచో హంసయ ♦ ట్లొప్పి నిర్మలమాయి పాండురవర్ణమై ♦ పరఁగుచుండు
నొకచోట నద్ది పు♦ష్పోపహారంబుల నతిచిత్రవర్ణమై ♦ యమరి శబల
వర్ణమై కల్మాషి♦భంగిఁ జెన్నారుచు, మనసున కామోద♦మును నొసంగు
చును,మోములకునుగాం♦తినిబ్రసాదించుచు,దుఃఖజాలంబులఁ♦దొలఁగఁజేయు
చును, దివ్యమై, లక్ష్మి♦కిని బుట్టినిల్లునాఁ దనరుచుండును; రావ♦ణునినివాస
మగునావిమానంబు ♦ తగ సుఖస్పర్శమౌ వాయువు, కనులకు ♦ భవ్యమోద
మునుగూర్చునాకారి♦మును,శ్రోత్రములకు విందొప్పుదుగానంబు♦నద్భుతములు
నతిరుచ్యములు నగు♦నట్టి భక్ష్యాదులు, చారుగంధంబును ♦ సారతరము
గల్గియుండుటచేతఁ ♦ గన్నతల్లికుమారు నింద్రియంబులకెట్టు ♦ లింపుఁగూర్చు
నట్టు లచ్చటికేగి♦నట్టివారలయింద్రియములకు నైదింటి ♦ కతులతృప్తిఁ
గలిగించుచుండె; నా♦గాలికుమారుండు దానివైఖరిఁ గాంచి ♦ మానసమున
*నచ్చెరువొంది యీ♦యది స్వర్గలోకమో, ప్రబలదేవతలుండు♦పదమొ, లేక
తే. యింద్రుఁడుండుతావో, ♦ యిది బ్రహ్మలోకమో
యనుచుఁ దలఁచె; నంతఁ ♦ గనకమయము
లైన స్తంభములను ♦ నలరుదీపంబులఁ
గనియె నచలములుగఁ ♦ గానఁబడఁగ. ౩౧ 426

తే. ధ్యానమొనరించునట్లవి ♦ కానవచ్చు
ద్యూతమున నోడి యపమతి♦నొంది మ్రాను
పడినజూదరులట్లు చూ♦పట్టుచుండె;
నతఁడు దీపప్రకాశమ♦త్యాయతంబు. ౩౨ 427

* స్వర్గోయం దేవలోకోయ మింద్రస్యేయం పురీభవేత్ - అనిమూలము.

క. దనుజేంద్రుని తేజస్సును, ఘనభూషణరుచులు వెలయఁ♦గా నెల్లెడలం
గని మండుచున్న దేమో,యని తలఁచెన్ మనసునందు ♦ నద్భుతపడుచున్.

చ. పలువసనంబులన్ వివిధ♦భాసురమాలికలన్ ధరించి యు
జ్జ్వలతర వేషభూషణవి♦శాలరుచుల్ పొలయంగ రత్నకం
బళమున నిద్రవోయెడు న♦పారవిలాసవిరాజమానకాం
[1]తల నొకవేయిమందిని స♦దాగతిసూనుఁడుగాంచె నొక్కెడన్. ౩౩। 429

చ. వనితలు వారలందఱును ♦ వారనికోర్కెలఁ గ్రీడసల్పి పా
యనితమి నర్ధరాత్రమున ♦ నాదృతి మద్యముఁ ద్రావి నిద్రచో
క్కనకు వశంగతాత్మలయి ♦ కోర్కెలు సిద్ధినిబొందకున్న నొ
య్యన నిదురించి రయ్యెదను♦నందె సుషుప్తిని నాపఁజాలమిన్. ౩౪। 430

క. చలియింపకుండ నిద్దురఁ, గలియుటఁ గాంచీగుణాది♦క విభూషణముల్
పలుకకయుండెను; నట హంసలు షట్పదపంక్తివిగత♦శబ్దములగుచున్. ౩౫

[2]క. పెనుసారసవనమువిధంబున విలసిలుచుండెఁ; గనులు ♦ మోడ్చియు, [3]దంతా
ళిని గనఁబఱుపక నిద్రం, గనువారల నెమ్మొగములఁ ♦ గాంచె హనుమయున్.

ఆ. పద్మగంధములను ♦ బరిఢవిల్లుచు నమ్మొ
గములు వెలసి, పగలు ♦ కంజములవి
ధమున స్ఫుటములగుచుఁ ♦ [4]దామసి రా మోడ్పుఁ
జెందినట్లు తోఁచెఁ ♦ జిత్రరీతి. ౩౮ 433

సీ. శ్రీమంతుఁడై నట్టి ♦ యామరుత్తనయుండు వారలమోములు ♦ చారుగంధ
ముఖగుణావళిఁబట్టి ♦ ముగ్ధపద్మములతో సరిపోలునని తన♦స్వాంతమునకుఁ
దగులఁగా నీవని♦తామతల్లులముఖములు పద్మములవలె ♦ వెలయుఁ గాన
మత్తషట్పదములు ♦ మకరందమునకయి వికసితపద్మాళి ♦ వేడ్కమీఱ

తే. మాటిమాటికి వ్రాలెడు♦మాడ్కి వీని
యందునన్ వ్రాలు నిజమిద్ది ♦ యని తలంచె;
నట్లు లాయున్నమిన్నల ♦ నలరుచున్న
దానవేంద్రుని గేహర♦త్నమది యపుడు. ౪౦। 434

క. తారాగణసంయుతమౌ, శారదనభమట్లు సుప్ర♦సన్నంబగుచున్
దా రాజిలె; రక్షఃపతి, యారావణుఁ డాపడంతు ♦ లాదృతిఁ గొలువన్. ౪౧।

క. సిరివెలయఁ దారకాతతి, పరివృతుఁడగు శీతరశ్మి♦భంగిన్ మిగులన్
సురుచిరముగఁ జూపట్టెను; హరికులతిలకుండు హనుమ ♦ యుత్తరుణమునన్.

1 సహస్రం పరనారీణామ్-అనిమూలము. 2 పద్మవనం మహత్-అనిమూలము. 3 తాసాం సంవృతదంతాని మీలితాక్షాణి మారుతిః-అనిమూలము. 4 తామసి=రాత్రి, రాన్=రాఁగా - అని యర్థము.

తే. పుణ్యశేషముతోఁగూడి ♦ భూమిపయిని
నాకసమునుండి పడినయా♦యాయిచుక్క
లన్నియుంగూడి యీయింతు♦లై చెలంగె
నేమొ యనియెంచె నాత్మీయ♦హృదయమునను. ౪౩ 437

క. సురుచిరకాంతియు రూపం, బరుదగు నాతేటఁదనము ♦ నపుడొప్పంగా
వరకాంత్యాదులఁగోడం, బరఁగెడు తారకలరీతి ♦ భాసిలెరతివల్. ౪౪ 438

చ. తరుణులు వారు మద్యమును ♦ ద్రావి యనంతరకృత్యమైన యా
సురతము సల్పుచున్నతఱి ♦ శుభ్రగురూత్తమపీనహారసుం
దరమణిభూషణంబులును ♦ స్థానములన్ విడి తాఱుమాఱుగాఁ
బరఁగ సుషుప్తిఁ జిక్కుపడి ♦ స్వాంతములొప్పఁ జెలంగి రందొగిన్. ౪౫

సీ. విస్రస్తతిలకలై ♦ వెలఁదులు కొందఱు, ఉద్భ్రాంతనూపురలయి♦ వామనయన
లొకకొందఱందు ప♦ఱొక్కచోఁ బార్శ్వవిగళితహారలుకొంద♦ఱులలితగురు
ముక్తామణీహార♦ములు తెగి తనువుల నావరింపఁగఁ గొంద♦ఱంబరములు
విడిపోవఁగొందఱు♦ వెలఁదులు మొలనూలువదలియుండఁగఁ గొంద♦ఱుదగభూమి

తే. పయిని శయనించుచున్ దమ ♦ బడలికలొగి
నడఁగ, నడుముకట్టువదల్చు ♦ చవనియందుఁ
బొరలఁజేయింపఁబడు చిన్న♦తురగవనిత
లట్లు విలసిల్లుచుండి రా♦హర్మ్యమందు. ౪౬ 440

చ. సురుచిరకుండలంబులను ♦ సొంపుగఁ దాల్చినకొందఱంగనల్
పరమసుమస్రజంబు లొగి ♦ భావజకేళిఁ దగం దెగంగ సుం
దరముగఁ బూచియున్న గజవీ♦థానము ద్రొక్కఁగ నున్నతీఁగల
ట్లగుదుగఁ గానవై రచట; ♦ నప్పురుదాత్మజుదృష్టికెంతయున్. ౪౭ 441

క. తరుణులకుచమధ్యములఁ, బరఁగెడుగురుహారము లట ♦ భానుశశిలస
త్కరములవలెఁ దనరె కుచాం,తరముల శయనించుహంస♦తతులన నమరెన్.

క. తరుణులు కొందఱు స్వకుచాం,తరములవైడూర్యహార♦తతులం దాల్పన్
గురుకాదంబపతత్త్రుల, కరణిన్ బొల్పారె నవ్వి ♦ కనులకు విందై. ౪౯ 443

క. కొందఱుతరుణులు దాల్చిన, సుందరతరశాతకుంభ♦సూత్రములు సుషు
ప్తిం దనరుచక్రవాకము,లం దగఁ బురుడించె నట వి♦లాసముమీఱన్. ౫౦

సీ. హంసాదులంబోలు♦ కట్టిహారంబులు పులినస్థలంబులఁ ♦ బోలుజఘన
ములుగల యాయంగ♦నలు, హంసకారండవాకీర్ణములుగను ♦ నలరి చక్ర
వాకశోభితములు ♦ వరపులినంబులు చెలువార నొప్పు న♦దులవిధమున
రాజిల్లుచుండి, రా♦రమణులు నిదురించియుండి గజ్జెలపిండు♦లొగిని మొగ్గ
లుగను, హాటకభూష♦లు విపులసరసిజములుగ, శృంగారచే♦ష్టలు మొసళ్లు

తే. గను, శరీరములందగు♦కాంతి తీర
ములుగ వెలయంగ దివ్యస♦దులను బోలి
యలరుచుండిరి; కొందఱు♦వెలఁదు లందు
మృదువులగు దేహములయందుఁ ♦ బొదలు వేడ్క. ౪౪౫ 445

క. చనుమొనలందుం దాల్చిన, ఘనభూషణములు చెలంగెఁ ♦ గాముకులవిధం
బున; నందుఁ గొందఱగునం, గనలముఖంబునను బొదలి ♦ కరమురుదగుచున్.

ఆ. పఱఁగుచున్నయట్టి ♦ భవ్యచేలాంచలములు తదాస్యవాయు♦వుల నెగురుచు
వారియాననముల♦పై రయంబునఁ బలుమాఱు పడుచునుండె♦సుంజులముగ.

చ. పలువిధమైనవర్ణతతి ♦ భాసిలు తన్మృదులాంబరాచలం
బులు రుచిరప్రకాశములఁ ♦ బొల్చెడురావణుపత్నులైన యా
వెలఁదుల వక్త్రమూలములఁ ♦ వింతఁగ నల్లన నాడుచుం దగం
జలనముఁ గాంచు తెక్కెముల ♦ చందమునం గన నయ్యె నెంతయున్. ౪౪౮

చ. తనరుచులన్ వెలుంగువని♦తామణు లాదృతిఁ దాల్చియున్నయా
ఘనతరకుండలంబులు త♦గన్ మణిరాజిఁ జెలంగుచుంటఁ జ
క్కని [1]యుపధానసన్నిధిని ♦ గ్రాలుచు వారిముఖానిలంబుసోఁ
కున మెలమెల్లనం గదలుఁ ♦ గోమలరశ్ములు చిందులాడఁగన్. ౪౪౯ 449

తే. శర్కరాసవగంధంబు ♦ సహజపరిమ
ళాన్వితము సుఖదంబును ♦ నగుతరుణుల
యాస్యనిశ్వాసమారుతం ♦ బపుడు రావ
ణాసురునిఁ గొల్చుచున్నట్లు ♦ లమరియుండె. ౪౫౦ 450

క. దనుజేంద్రునిభార్యలు చక్కనిమద్యముఁ ద్రావి దావఁ ♦ గాంతునివగునా
ననములని శంకనొందుచుఁ, గని తమసవతులను దమ్ము♦ఖంబుల నెమ్మిన్. ౪౫౧

క. పలుమఱు నాఘ్రాణించిరి;, విలాసమున నొప్పి మిగుల ♦ వేడుకను సప
త్నులు తమ్ము మూర్కొనంగా, వెలఁదులు సహియించియుంట♦వింతయగాదే.

[2]మ. సవతుల్ మోముల మూర్కొనం గడు నమ♦ర్షంబూనువారయ్యు న
య్యువిదల్ రావణునందు మోహమునఁ దా♦రొప్పారుచుంటన్ నితాం
తవిమోహంబునఁ జిక్కి నాథునకు మో♦దంబంచుఁ దద్వక్త్రముల్
సవిలాసంబుగ మూరుకొంచుఁ బ్రియమున్ ♦ సాధించి రవ్వారికిన్. ౪౫౩

1 ఉపధానపరిసరేషు-అనివ్యాఖ్య. ఉపధానమనఁగా దిండు. 2 అత్యర్థం సక్తమనసో రావణే తావర స్త్రియః, అస్వతంత్రా స్సపత్నీనాం ప్రియమేవాచరం స్తదా-అనిమూ. అస్వతంత్రా రాగాంధాః రావణే అత్యర్థం సక్తమనసః తా స్సపత్నీభి రాఘ్రాతముఖాః పరస్త్రియః తదాఘ్రాణసంపత్త్యాః ప్రియామితి మత్వా సపత్నీనాం ప్రియమేవాచరన్-గాగాంధాః కిం నకుర్వంతీతిభావః-. అని మహేశ్వరతీర్థులు. ఈయర్థమే సరసమని పద్యమునఁ జెప్పఁబడెనని గ్రహింపందగు.

చ. అతివలు కొందఱందుఁ గడి♦యంబులచేఁ దనరాఁచున్నదో
ర్లతలు, మనోహరాంశుకము♦లన్ దలదిండ్లుగఁ జేసికొంచు నా
దితిసుతనాథుపార్శ్వములఁ ♦ దృప్తిగనే శయనించియుండి; రొ
క్కతరుణివేడ్క వే ఱొకతు♦కం గదియించి తదీయవక్షమున్. ౬౦౹ 454

సీ. ఉపధానముగఁ జేసి ♦ యురుతరసుఖనిద్ర చేయుచుండెను; గొంద♦ఱాయువతిభు
జంబుమీఁదను స్వశీ♦ర్షంబులనిడి వేడ్క శయనించియుండిరి, ♦ చాన యొకతె
కడఁగి యన్యాంగనాం♦కమున నిద్రించెను, దానిదోర్లతలపైఁ ♦దరుణులుమఱి
కొందఱు తలలుంచు♦కొని శయనించిరి; మఱికొంద ఱంగనా♦మణులు మమత
నితరేతరాంకంబు ♦ లెసఁగుపార్శ్వంబులు కటులు వీఁపులు తల♦గడలుగాఁగ
తే. నూని యవయవముల నొక♦రొకరిపైన
వైచుకొనుచు మదస్నేహ♦వశలయి తగఁ
బండుకొనియుండి; రిట్టు లా♦పడఁతులగుమి
సూత్రసంగ్రథితంబగు♦చొప్పుమీఱ. ౬౨౹ 455

క. కనదురుదోస్సూత్రంబులఁ, బెనుచుకొనుచు భృంగములన♦నెలయుకురులతోఁ
గనఁబడుచుఁ బండియుండఁ, గను వారలనేత్రములకుఁ ♦ గన్నుతరముగన్.

తే. దారమునఁ గ్రుచ్చఁబడినమ♦దద్విరేఫ
ములు చెలంగఁగ నొప్పారు♦లలితపుష్ప
హారమట్లుగఁ దగియుండె; ♦ నచట మఱియు
దనుజనాథుని స్త్రీసము♦దాయమెల్ల. ౬౩ 457

ఆ. వదనమారుతములు ♦ వ్యాపించుటం బర
స్పరము కుసుమహార♦సమితిగూడు
కొనఁగఁ; జోకముల్లు ♦ కొమరుగఁ బిగిగొన
మూఁపులపయి హస్త♦ములు పెనంగ. ౬౪ 458

సీ. ముంగురుల్ పయిఁబయిఁ♦జెంగు చెంగున లేచిపొలయుచునుండుటఁ♦బోల్చిచూడ
వైశాఖమునఁ బూచి ♦ వాయుసంవ్యాప్తిచేఁ బెనఁగొని మాలాకృ♦తిని జెలంగి
పూవులజొంపముల్ ♦ పొందుగా గుమిగూడి స్కంధంబులపయిఁజ♦క్కంగనల్లు
కొని మెల్లమెల్లనఁ ♦ గొమరుమీఱఁగఁ బరస్పరము సంసక్తిచేఁ ♦ బరిఢవిల్లు
తే. తీఁగగుంపు తెఱంగున ♦ బాగుమీఱఁ
గ్రాలుచుండెను; వారియం♦గములు సొమ్ము
లంబరంబులు ఘనసుమ♦హారములును
నుచితసంస్థానములయందె ♦ యునుపఁబడియు. ౬౫౹ 459

క. సారసుమాలాకృతి నా, నారీమణు లటఁ బరుండి ♦ నాయకుచెంతన్
గార్హామున నుండుటచే, నారమ్యవిభూషణాదు ♦ లాసమయమునన్. ౬౬

క. ఎవరెవరివోయి వివ్వని, సువిహితముగఁ దెలియఁబడక ♦ శోభిలుచుండెన్;
దివిజారి మేలుకొన నా, యువిదలఁ జూడంగరామి ♦ నొకమాత్రైనన్. ౬౬౪

క. కనకస్తంభంబులపై, ననుషంబడి వెలుఁగుచుండు ♦ నుదుదీపము లా
దనుజారి సుఖసుషుప్తిం, గనఁగా నిశ్చలములగుచుఁ ♦ గలితప్రభలై. ౬౬౫

క. తనరెడునాకాంతల నపు, డనిమేషములగుచుఁ గాంచు♦నట్లుండె; నటన్
దనుజులకన్యలు పితరుల, వనితలు రాజర్షిసంఘ♦భామినులెల్లన్. ౬౭౪ 463

[1] తే. మఱియుగంధర్వరాక్షస♦మానినులు లోఁగి
నాదశగ్రీవుఁ గామించి ♦ యతనిఁ గొలిచి
యుండి రాదృతిఁ దారె; యా♦యుగ్రదనుజుఁ
డావధూమణులం బట్టు ♦ నరుగలేదు ౬౮ 464

[2] క. వనితలఁ గొందఱ శౌర్యం, బునఁ గొనితెచ్చెను దదీయ♦ముఖ్యజనులతో
నని గలుగునన్నయాశను, గొనివచ్చెనుగాని కాదు ♦ కోరికవలనన్. ౬౮౪

క. స్మరతాపంబునఁ గొందఱు, తరుణులు యౌవనమదంబు ♦ దళుకొత్తంగా
వరియించి రావణాసురు, నిరతము సేవించి రతని ♦ నెమ్మదలిర్పన్. ౬౯ 466

క. అందున్నసుందరులలోఁ, గందర్పశరాళిఁ జిక్కి ♦ క్రవ్యాదవిభున్
డెందమున వలఁచినదిత,ప్పం దక్కిన దెవతెలేదు ♦ పరికింపంగన్. ౬౯। 467

క. బలవంతంబుగఁ దెచ్చిన, లలనామణి యొకతెగాని ♦ లక్షింపంగాఁ
గలుగదు వారలలోపల, నల రావణుసొగసుఁగాంచి ♦ యచ్చెరుపడుచున్. ౬౯౪

ఆ. మోహపరవశమున ♦ ముగ్ధ యాతనిఁ గోరి
వచ్చినదియెగాని ♦ వానివీర్య
మునకుఁ జిక్కినట్టి♦వనిత యెవ్వతె లేదు
మఱొకపురుషుఁగోరు♦మగువలేదు. ౬౯౫ 469

[3] క. దనుజేంద్రునిచెంతకు నే, వనితామణియైనఁ దాను ♦ వలచి తమింజే
రినతఱికం బెను బూర్వ మె,వనిఁగాని గ్రహించినదియు ♦ వఱుదుమాఁటన్.

చ. జనకజతప్పఁ దక్కినబి♦సప్రసవాత్ములు వానిఁగోరి యే
యనిశముఁ గొల్చుచుండిరి; త♦దంగనలందుఁ గువంశజాతయా
వనిత యొకర్తుఁగాని, తను♦వైభవహీనయుఁగాని, నేర్పునొం
దనియదిగాని యొక్కతెయుఁ ♦ దద్దయుఁ జూచినఁ గానరాదుసూ!. ౭౦౪

ఆ. అనుపచారయుక్త ♦ యగుసతీమణిగాని, సత్వహీనయైన ♦ చానగాని
కోరఁదగనియట్టి ♦ కుత్సితరూపయా, వనితగాని లేదు ♦ కనుఁగొనంగ. ౭౧

1 రాక్షసానాం చ యాః కన్యా స్తస్య కామవశంగతాః-అనిమా. నతు తేన కామయిత్వా హృతా ఇత్యర్థః-అనివ్యాఖ్యా. 2 ఇట వ్యాఖ్యాభిప్రాయము చేర్పఁబడినది. 3 నచాన్యపూర్వా-అనిమా.

సీసమాలిక:—

[1]రఘువంశరత్నమా ♦ రామచంద్రునిసతి యగుసీత, యిందున్న ♦ యంగనలెటు
రావణునకు భార్య ♦ లై వఱలుదు రట్లె తానును నగునేని ♦ తలఁప నపుడు
వీనిపుణ్యమె పుణ్య ♦ మానని యాసాధుబుద్ధియా మారుత ♦ పుత్త్రునకును
గపితనుబట్టి యా ♦ క్షణమునఁ దోఁచెను; మఱియు నీరాక్షసు ♦ మానినులెటు
లఖిలసుఖంబుల ♦ నందుచు నున్నారొ యట్లెసీతయు రాఘ ♦ వాభియుక్త
యగునేని యీరాన ♦ ణాసురుం డర్హకృత్యంబును జేసిన ♦ యట్టివాఁడె
యగునని సాధుబు ♦ ద్ధిగలయాహనుమకుఁ దోఁచెను; మఱియు నీ ♦ తోయజాక్షి
యీసమంజసగుణ ♦ యీరాముపత్ని యెట్లపహృతయయ్యెనో ♦ యట్లెయీసు
రారి నారీమణు ♦ లందఱు సుగ్రీవుచే హరింపంబడి ♦ చింతనొందు
దురయేని యప్పుడు ♦ హరివిభునకు మంచిదగునని సాధుబు ♦ ద్ధిగలహనును
కప్పుడు తోఁచె; నీ ♦ యంగనామణులను నపహరించినయట్లె ♦ యసురనాథుఁ
డీరామపత్నిని ♦ నీసాధుశీలను నపహరించునయేని ♦ యతనికేమి
శుభమబ్బునని లస ♦ చ్ఛుభబుద్ధియైనట్టి యామరుత్సుతునకు ♦ నపుడు తోఁచె;
నీరాక్షసాధిపు ♦ నింతులఁ గనినట్లు రాఘవుపత్నినే ♦ రమణఁ జూడఁ
జాలుదునేని నా ♦ జన్మము సఫలమానని సాధుబుద్ధికి ♦ నపుడు తోఁచె
నీరాక్షసాంగన ♦ లెట్లు నాకగపడి రట్లెసీతయునైన ♦ నచట రాజ
భయమున నొక్కటఁ ♦ బ్రాయోపవేశంబుచేఁ బ్రాణముఁ బాయ ♦ సిద్ధపడెను
నంగదాదివనేచ ♦ రాళికి మరలను జన్మమబ్బినయట్లు ♦ జరగుమంగ
ళంబని తోఁచెనా ♦ లలితబుద్ధికి నప్పు; డీరావణాసురు ♦ నింతులెట్లు
జీవించియున్నారొ ♦ శ్రీరాముపత్నియు జీవించియున్నచో ♦ శ్రీరఘుపతి
కఖిలశుభంబులు ♦ నగునని తోఁచెనా సాధుబుద్ధికి మరు ♦ జ్జనికి నపుడు;
రాక్షసరాజ! యో ♦ రావణా! యీకాంత లెట్లు నీభార్యలో ♦ యీరఘూత్త
మునిపత్నియగుసీత ♦ యునగునే నీకును శుభముగల్గునె నీవు ♦ సుతముఖులును
రాముబాణాగ్నిచే ♦ రణమునఁ గ్రుందుదు రనిచెప్పఁదగునని ♦ యపుడుతోఁచె;
నీరాక్షసాంగన ♦ లెట్టిసౌందర్యంబు గలవారొ యంతె యా ♦ యవనితనయ
కుండునా యామె యీ ♦ యుర్వియం దప్రతిమానలావణ్యంబు ♦ గానఁబడఁగ
నలరుచుండునుగదా ♦ యటుగాన నిటనుండదని సాధుబుద్ధియా ♦ హనుమ కపుడు
స్ఫురియించె; నంతలో ♦ మరల నాతండు భూజాతసద్గుణము ♦ జగతి మించు

తే. నట్టిసాధ్వి మహాత్ముఁడై ♦ యలరునితఁడు
బలిమిఁ గొనివచ్చి యిట్టిపా ♦ పంపుఁగార్య

---

1 బభూవ బుద్ధిస్తు హరీశ్వరస్య - యనుశ్లోకద్వయమునకు వ్యాఖ్యాభిప్రాయము చేర్చి వ్రాయఁబడినది.

మొనరిచెఁగదా యటంచు నా♦ర్తిని మునింగి
యక్కటా యంచుఁ జింతించె ♦ నాత్మలోన. ౨౩ 473

తొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦ - వ సర్గము.

అంతఃపురకాంతలం జూచి మందోదరిని సీత యని హనుమ ప్రమాదంబు నొందుట.

క. హనుమయు నట నల్గడలం, గనుచుఁ శతమఖునిశయ్య♦కరణి వెలయుచుఁ
వినుతంబై స్ఫాటికమై, తనరెడుశయనాసనంబుఁ ♦ దాఁ గనుఁగొనియోఁ. ౧

చ. ఘనతరరత్నభూషితము♦గా నది నిర్మితమయ్యె; నట్టిశ
య్యను దిగినప్డు విశ్రమము ♦ నందుటకై బహుమూల్యముల్ మహా
సనములు నందు వేయఁబడి ♦ చాలఁగనొప్పెను నవ్వి దాంతముల్
కనకమయాంగముల్ మిగుల ♦ గాఢమరీచులు నొచు రాజిలుఁ. ౧౹ 475

తే. అవ్వి వైడూర్యఖచితంబు♦లై చెలంగు
చుండెఁ జిత్రాంగములునయి ♦ యొప్పువాని
పైని నాస్తరణంబులు ♦ పఱుపఁబడియె;
నందు నొకచో శిరోభాగ♦మందు నతఁడు. ౨ 476

క. మేలగుమ త్తైపుసులను, జాల నలంకృతమునగుచుఁ ♦ జంద్రునివలెనే
భా లసమానంబై తగఁ, గ్రాలుసితచ్ఛత్రవరముఁ ♦ గనుఁగొనె నంతఁ. ౩

క. కనకమయంబై శయనా,సన మయ్యది చిత్రభాను♦సదృశప్రభలఁ
గనుచును నశోకమాలా, ఘనిబిడమై యుండఁగాంచెఁ ♦ గరువలిసుతుఁడుఁ.

క. నలుఁగడల నాఁడురూపం,బులుగల మణికృతములైన ♦ బొమ్మలు హస్తం
బుల వింజామరలంగొని, సలలితముగ వీచుచుండె ♦ సతతము మఱియుఁ. ౪౹

*క. పలుభంగుల సత్పరిమళ,ములు గమగమలాడుచుండె ♦ మునుకొని ధూపం
బులు మేలైనవి వేయుట,వలన మనోజ్ఞమయి కానఁ♦బడె నది మఱియుఁ. ౫

ఆ. దానిమీఁద స్వచ్ఛ♦మైన యాస్తరణాళి, పఱపఁబడియె దాని♦పైన నావి
కాజినంబు మిగుల ♦ నాచ్ఛాదనంబుగాఁ, గప్పఁబడియె నాల్గు♦కడల నందు.

క. సురుచిరవరసుమమాలో,త్కర మలరుచునుండె; నంతఁ ♦ గపివర్యుఁడు సుం
దరమగునాశయ్యపయిఁ, ధరాధరముఁబోలి మెఱయు♦తనువమరంగఁ. ౬౹

తే. విలసదుత్తమకుండలం♦బులు మెఱయఁగ
లోహితాక్షంబులును మహా♦బాహువులును

* ఖరధూపేన ధూపితమ్-అనిమూలము.

దనరఁ గాంచనచేలంబుఁ ♦ దాల్చి పరిమ
ళమున మించెడు నెఱ్ఱగం♦ధ మమరంగ. ౭౹ 483

క. సురపథమున విద్యుద్గణ, పరికీర్ణంబగుచు సంజఁ♦బరఁగు నరుణాభీ
కరమేఘమట్లు కననై, సురుచిరమణిమయకలాప♦శోభితుఁడగుచున్. ౮౹ 484

క. లావణ్యంబునఁ జెలఁగుచు, నేవిధమగు రూపముఁ గొన ♦ నెంచునొ యట్లే
దా వఱలుచుండు శక్తిం ద,పోవిభవమువలనఁ బొంది ♦ పూజ్యుండగుచున్. ౯౹

క. తరుగుల్మవనంబులతోఁ, బరఁగుచు నిదురించుచున్న♦వడువునఁ దగు మం
దరపర్వతమట్లొప్పుచు, వరభూషణరాజి వెలుఁగ ♦ వైభవమలరన్. ౧౦ 486

తే. రాత్రి విహరించి యపు డుప♦రతుఁడు నగుచు
దనుజకన్యల కెంతయుఁ ♦ దా ప్రియుఁడయి
రాక్షసుల కెల్ల సుఖముఁ గూ♦ర్పంగఁ జాలి
మద్యములఁ ద్రావి తనిసి యా♦మంచముపయి. ౧౦౹ 487

క. శయనించియున్న రావణు, నయగుణనిధి యాసమీర♦నందనుఁడు గనెన్
శయనంబద్దియు భాస్వర, మయి తనరఁగ దానిపైన ♦ నద్భుతరీతిన్. ౧౧ 488

క. పరువడి నిట్టూర్పుల ని,ర్భరముగ వెలిఁబుచ్చుచున్న♦ఫణిచందమునన్
గర ముచ్ఛ్వాసంబుల భీ,కరముగ విడుచుచుఁ బరుండు♦క్రవ్యాదపతిన్. ౧౧।

క. వీరుని నారావణునిం, జేరి మనస్సంశయమును ♦ జెంది యకట! యీ
తీరున రాఁజన్నె కనె,నే రావణువలనభీతి ♦ యిప్పుడు రాదే. ౧౨ 490

క. అని పరమోద్విగ్నుండై, యనిలజుఁ డతిభీతిఁ గన్న♦యట్లు లవలికిం
జని సోపానమునొందుచుఁ, జని యవ్వల దానినడుమ ♦ సన్నుతమగుచున్.

తే. కనఁబడెడు వేదికను నెక్కి ♦ కమ్రశయ్య
నిద్రవోయెడు దనుజేంద్రు♦నిన్ దశాస్యుఁ
గనియె; నాశయనోత్తమ♦మున నతండు
పవ్వళించుట నన్యులె♦ప్పగిది నచట. ౧౩ 492

తే. చేరకుండుట విజనమై ♦ భూరిగంధ
గజము చొచ్చిన సెలయేటి♦కరణి నుండెఁ;
గాంచనాంగదలలితముల్ ♦ కడునిడుదలు
నైన యురుబాహువులఁ గాంచె ♦ నందతండు. ౧౪౹ 493

సీ. చాఁపంగఁబడి యవ్వి ♦ శక్రధ్వజంబులవలె నొప్పుచుండెను ♦ వాసవునిని
మార్కొని మున్ను స♦మరముచేసెడుతఱి నైరావతము విషా♦ణాగ్రములను
గ్రుమ్మఁగాఁ గలిగిన ♦ గొప్పగాయములందుఁ గనఁబడుచుండెఁ; జ♦క్కంగ బలిసి
యున్నయాతని మూఁపు ♦ లొగిఁ గులిశక్షతులను మించుచుండెన♦వ్వనజనాభు

ఆ. చక్రకృతములైన ♦ సాంద్రవ్రణంబులఁ
జెలఁగుచుండెఁ; గంఠ♦బలము మిగుల
సమములగుచు దేహ♦సంగతములు బలి
ష్ఠములు నగుచు నవ్వి♦యమరియుండె. ౧౯౪ 494

క. లలితంబులు శుభలక్షణ, కలితంబులు చారుతరన♦ఖంబులు మఱియున్
బలయుక్తాంగుష్ఠంబులు, సులక్షణాంగుళులు నొచు ♦ శోభిలుచుండెన్. ౧౯౫

క. కరతలము లొప్పుచుండెన్, సురుచిర బాహువులు మిగుల♦సొంపుగఁ దగుచుం
బరిఘాకారంబులుగాఁ, గరిహ స్తసమానములుగఁ ♦ గనఁబడుచుండెన్. ౧౯౬

తే. మఱియు వృత్తంబులై, యప్డు ♦ మంచముపయిఁ
జాఁపఁగాఁబడి పంచాస్య♦సర్పములటు
లలరి, శశిర క్తవిధమున ♦ నమరి, చల్ల
నగుచుఁ బరిమళచందనా♦ఢ్యములు నగుచు. ౧౯౭ 497

చ. పరమవిభూషణంబులను ♦ భాసిలుచున్ వరసుందరీమణీ
కరములచేతఁ జక్కఁ బిసు♦గంబడి యుత్తమవాసనల్ మనో
హరముగ నొప్పఁ, *బన్నగుల ♦ యక్షుల నిర్జరదానవాళి సం
గరమున రోదనంబులఁ ద♦గం బొనరింపఁగఁ జేయఁజాలుచున్. ౨౦ 498

తే. మఱియు గంధర్వులన్ భీతి ♦ నెఱిఁగనంగఁ
జేయఁజాలినవై యుండె; ♦ నాయువనుచ
మందరాంతరమున సుషు♦ప్తిం దగంగ
నొంది కుపితంబులగు మహో♦హులవిధమున. ౨౦౪ 199

క. ఘనశయ్యఁ జాఁపఁగాఁబడి, కన నున్నతభీతి నొసఁగు♦కరముల రెండిం
టిని గాంచె; భూరిపర్వత, ఘనరాజిలు నాదశాస్యుఁ ♦ డా రావణుఁడున్. ౨౧౪

క. పరిపూర్ణభుజంబులతో, నరుదుగఁ దగి సశిఖరద్వ♦యంబగు పెనుమం
దరపర్వతంబువలె భీ,కరుఁడై యొప్పారఁ గాంచెఁ ♦ గరువలిసుతుఁడున్. ౨౨

చ. దనుజవిభుండు రావణుఁడు ♦ తచ్ఛయనంబున నిద్రపోవ నా
తని పెనునోటినుండి విసృ♦తంబగు నూర్పులపిండు మద్యముం
గొనుటను వానిలోఁ గలియు♦కోమలదివ్యరసాలపుష్పవా
సనలను బొన్నతావులను ♦ జక్కనివౌ పొగడంపుఁదావులన్. ౨౩ 502

క. అరుదుగ మృష్టాన్నంబుల, పరిమళమును దివ్యమద్య♦పరిమళమును మం
దిరమును దానిం బూరిం,చురీతిఁ గనఁబడుచు వెడలె ♦ సురుచిరమగుచున్.

క. ఘనముక్తామణిఖచితమ్ము, కనకమయమునైన యతని♦క్రమ్మనుకుట మా

యక్షపన్నగగంధర్వదేవదానవరావిణౌ-అనిమా.

తని కింపుకయెడముగ నున్నను గాంతుల నీనుచుండె ♦ నైజప్రభలన్. ౨౪

క. వరకుండలముల దానవ, వరువక్త్రము వెలయుచుండె; ♦ బలిసి వెడలుపై
సురుచిరమగు తద్వక్షం, బరుణంబగుచందనమున ♦ ననులిప్తంబై. ౨౫ 505

చ. ఘనతరరత్నహారముల ♦ కాంతి వెలుంగఁ జెలంగుచుండె; నా
దనుజవరుండు క్షౌమము సి♦తంబును నౌ వసనంబుఁ గట్టి ప
చ్చనిమృదులార్హ్వవస్త్రమును ♦ జానుగఁ బైవధరించి యొప్పనై
కనులు చెలంగఁ జూడఁదగి ♦ క్రాలుచు నుండెను శయ్యపైఁ గడున్. ౨౬

ఆ. మినుపరాశిఁబోలి ♦ మిక్కిలి నల్లనై, యహివిధమున నూర్పు ♦ లమరుచుండ
శయ్యనుండె; నిట్లు ♦ చక్కనిసితశయ్యఁ, బవ్వళించి నిద్రఁ ♦ బరఁగుచుండ.

క. గంగాభవాని దివ్య, భంగజలాభ్యంతరమునఁ ♦ బవళించి సుషు
ప్తిం గనుకుంజరమట్లు చెలంగుచుఁ జూపట్టుచుండె ♦ లలితతనురుచిన్. ౨౮

క. కనకస్తంభచతుష్టయ, మున నలుప్రక్కలను దీప♦ములు తేజరిలం
గను దానిచేత మెఱయుచుఁ, దనయంగము లొప్పిచూపఁ ♦ దగియుండంగన్.

క. తనువున నాభరణంబులు, కనదుద్యద్దీప్తిమెఱయఁ♦గా మెఱపులపిం
డునుగూడిన మేఘమువలెఁ, గనుపట్టు మహోత్తు దనుజ♦కాంతు దశముఖున్.

తే. అతనిపాదతలంబుల♦యందు నున్న
భార్యలం గాంచె, నక్కపి♦వర్యుఁ డంత;
దనుజనాథునిగృహమున ♦ ఘనమనోజ్ఞ
కుండలంబులఁ దాలిచి ♦ కోమరుమిగుల. ౩౦ 511

చ. కలువలఱేనిచందమునఁ ♦ గ్రాలుమొగంబులు ముద్దుగుల్క ను
జ్జ్వలమణిభూషణాళిదగ ♦ వాడనిపూవులహారముల్ గడున్
వెలయఁగ నొప్పు నద్దనుజ♦వీరునిపత్నులఁ గీశయూథపుం
డలరుచుఁ గాంచె; నంత నతఁ ♦ డాటలఁ బాటల నేర్పుమీఱఁగన్. ౩౧ 512

చ. దనుజునికౌఁగిలింతలను ♦ దన్మృదులాంకనివేశనంబులం
జనువున నొప్పి యాభరణ♦జాలముఁ దాల్చి పరుండియున్నచ
క్కనియబలాసమూహమును ♦ గాంచెను; నాతరుణీలలాము లొ
య్యన నవరత్నసంఖచిత♦హాటకకుండలముల్ ఘనంబుగన్. ౩౨ 513

తే. అంగదంబులు చెలఁగి క♦ర్ణాంతములను
నంటియుండంగఁ జూడనై ♦ యట సుషుప్తి
నొందుచుండంగఁ గాంచెను; ♦ జందురుని వి
ధమునఁ దగువారి రమ్యవ♦క్త్రములతోడ. ౩౩ 514

క. వారలకుండలములతోఁ, జారుతరం బగువిమాన♦సత్తమ మదియుం
దారాగణయుక్తాభ్రం,బేరీతిగ వెలయునట్టు ♦ లెసఁగుచునుండెన్. ౩౪ 515

క. దనుజేంద్రునితనుమధ్యలు, మనసిజకేళులను మించు♦మద్యముఁ దమితీ
అను ద్రావి యలసి నిద్దురఁ, గని రాయాస్థలములందుఁ ♦ గడు బడలికలన్. ౩౬

సీ. ఉత్తమకాంత మ♦ఱొక్కతె నాట్యవిశారద గావున ♦ సాంద్రవాస
నాబలంబునఁ దనం♦తన నిద్రయందును నంగహారం బను♦నట్టి యంగ
విక్షేపమున రుచి♦వెలయునంగంబుల నిడుకొని శయనించెఁ; ♦ గడుఁ బ్రియముగ
వీణెను గౌఁగిట ♦ వింతగ నిడుకొని పవళించియున్నట్టి ♦ ప్రమద యొకతె.

* తే. నదిని దేలుచు దైవయ♦త్నమునఁ దెప్ప
నంటి నాళము మూలము ♦ నాకుఁ గూడి
యున్న తామరతీఁగెయు ♦ ట్లొప్పియుండె;
నసితలోచన యొకతె తా ♦ నాదరమున. ౩౭ 51

క. తనకక్షయందు మడ్డుక, మనువాద్యము నుంచుకొనియె ♦ యందు సుషుప్తిం
గనుచున్ ప్రేమమునం జం,కను బాలు ధరించినట్టి ♦ కాంతవలెఁ దగెన్. ౩౮

చ. సురుచిరమైన యంగతతి ♦ శోభిలుచుండ ఘనస్తనంబులుం
గరము చెలంగ నొప్పునొక♦కామినియుం బటహంబుఁ బట్టియే
చిరతరసంగతుండయిన ♦ చెల్వునిఁ గట్టిగఁ గౌఁగిలించుకొం
చురుముద మందునట్లు లట ♦ నొప్పుచునుండెఁ బరుండి యుండియున్. ౩౯

క. సరసిజపత్త్రేక్షణ యొక,తరుణియుఁ బ్రియతముని సప్త♦వంబునఁ గొని యొం
టరిపాటునఁ గౌఁగిటఁ జే,ర్చ్చురమణిఁ గాముకునిబోలి ♦ శుభవంశంబున్. ౪౦

తే. కౌఁగిటం జేర్చుకొనియె ని♦కామనిద్ర
నొందియుండెను; నృత్తంబు♦నందు నేర్పు
గల మఱొక్క వధూమణి ♦ కమ్రతరవి
పంచికం బట్టుకొని నిదు♦రించుచుండి. ౪౧ 52

క. కాంతునితో నిదురించెడు, కాంతారత్నంబుఁ బోలి ♦ కనఁబడుచుండెన్;
వింతగ నొకమదలోచన, యెంతయుఁ బృథులంబులగుచు♦నెసఁగి పొడవులై

ఆ. మృదులములును మఱియు ♦ హృదయప్రమోదదా
యకములునగు తనదు♦హస్తములను
మద్దెలను గ్రహించి ♦ నిద్దురపోయెను;
గందు లేనిపోయ♦గమున నలరి. ౪౩ 52

క. తనుమధ్యమమునఁ జెలఁ గెడు, వనితామణియొకర్తు మిగుల ♦ వాదనమునఁ దా
ను వలసి మద్యము కంబునఁ, దనపణవము బాహుపార్శ్వ♦తలమున నొప్పన్.

---

* మహానదీప్రకీర్ణేవ నళినీపోత మాశ్రితా-అనిమూలము నళినీ=సమూలనాళదళం పద్మజాలకం పోతం యదృచ్ఛయాగతొ ప్లవ మాశ్రితవతీవ - అని వ్యాఖ్య. ఈయభిప్రాయమే పద్యమునఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగఁదగు.

సీ. శయనించియుండెను; ♦ జక్కనియొకనారి యొకకరంబునఁ బూన్కి ♦ నొక్కడిండి
మమును గ్రహించుచు ♦ మఱియొకడిండిమమును రెండవకరంబు ♦ నను బ్రియమునఁ
గాఁగిలించుకొనుచుఁ ♦ గమ్రశయ్యఁ బరుండితరుణుఁడౌ ప్రియునిని ♦ దనకు మాఱుఁ
గాఁగిట నిడుకొన్న ♦ కాంతామణియుఁబోలెఁ గనుపట్టుచుండె; నొ ♦ క్కకమలాక్షి

తే. తమిని నాడంబర మనుపా ♦ ద్యమును హస్త
యుగమునం గట్టిగాఁగొని ♦ యొక్క మొగిని
మద్యమదమున వివశయై ♦ మహితశయ్యఁ
బవ్వళించెను రావణు ♦ పార్శ్వసీమ. ౪౫ 525

చ సలిలము నిండియున్నకల ♦ శంబును వేఱొకకాంత నిద్రచే
నలసినదాట బోరగిలు ♦ నట్లుగఁ బైఁ దగఁ ద్రోసికొన్నదై
లలితరసాళిచేఁ దగుజ ♦ లంబునఁ దాను గొంతదోఁగి యా
స్థలమునఁ బవ్వళించుచు వ ♦ సంతమునన్ జలసిక్తమౌచు వ
న్నెలఁ దగుపూలహారమటు ♦ నీటుగఁ గన్పడుచుండె నయ్యెడన్. ౪౬ 526

క. నిద్దురబలమున కోర్వక, ముద్దియ యొక్కర్తు హస్త ♦ మునఁ బాలిండ్లన్
దద్దయు బంగరుగిండులఁ, గుద్దియసందగినవాని ♦ నొక్క తెఱఁగునన్. ౪౭

తే. పట్టుకొని నిద్దురం జెందెఁ ♦ బద్మపత్త్ర
నయనములు పూర్ణశశిసమా ♦ ననము తనరు
వనిత యొకతుక మదమునఁ ♦ దనువు మఱచి
యట్టె వేఱొకసుశ్రోణి ♦ నాదరమున. ౪౮ 528

క. తనకౌఁగిట నిడుకొనుచున్, ఘననిద్రాపరతనుండెఁ, ♦ గాముకులను గా
మినులట్లు కొంద ఱుత్తమ, వనితలు బహుచిత్రములగు ♦ వాద్యములఁ దమిన్.

క. స్తనముల నదుముచు నాలిం, గనమొనరిచికొనుచు సుప్తిఁ ♦ గాంచిరి; యాయం
గనలసమూహములోపల, ఘనమగు నేకాంతశయ్యఁ ♦ గడుఁ దమి మీఱన్.

తే. పవ్వళించినరూపసం ♦ పన్నయైన
యొక్కవనితామతల్లి మం ♦ దోదరినటఁ
గాంచె హనుమంతుఁ; డాతన్వి ♦ యంచితమణి
ఖచితమౌక్తికభూషణా ♦ కలితయగుచు. ౫౦ 531

చ. తనతనుకాంతి నాభవన ♦ తల్లజమున్ వెలుఁగంగఁ జేయుచే
వను గనుపట్టుచున్; గనక ♦ వర్ణము గౌరమునై నిచాయయున్
దనువునఁ దోఁప రాక్షసవ ♦ తంసునకుం బ్రియయైనదౌచుఁ జ
క్కనియవరోధనాయికతఁ ♦ గాంచి మనోహరరూప మొప్పఁగన్. ౫౧ 532

క. అందు శయనించి యొప్పెడు, మందోదరిఁ గాంచె నచట ♦ మరుదాత్మజుఁ డా

సుందరియుఁ జారుభూషణ, సందోహము వెలయు నున్న ♦ చందము గనుచున్.

తే. అప్పుడా బాహు వాతన్వి ♦ యతులరూప
సంపదను గాంచి యీమె భూ ♦ జాతయ యగు
ననుచు నూహించి మించెడు ♦ హర్షమునను
మనమునం దగు నానంద ♦ మునఁ జెలంగె. ౫౩౪ 534

తే. చప్పటులఁ గొట్టెఁ దనదుపు ♦ చ్ఛంబు ముద్దు
పెట్టుకొనె సంతసంబున ♦ నట్టె పోలె
నాడెఁ బాడెను బరుగిడె ♦ నచటికంబ
ములను బ్రాఁకెను నైజచే ♦ ష్టలను జూపె. ౫౨౪ 535

పదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౧ - వ సర్గము.

మందోదరిని సీతగాదని హనుమ నిశ్చయించి పానభూమియందు వెదకుట.

క. జనకజయని మందోదరిఁ, దనమది నూహించినట్టి ♦ తగనిమనీషన్
హనుమయు నప్పుడె వదలుచు, మనుపటివలె శాంతచిత్త ♦ మునుదగఁ బొందెన్.

చ. ధరణిజఁ గూర్చి వేఱొకవి ♦ ధంబగు చింతను నంతఁ బొంది య
త్తరుణి రఘూత్తమున్ వదలి ♦ తద్దయు హాయిగ నిట్టు లిందు ని
ద్దురఁ గన దన్నముం దినదు ♦ తోరపు వేడ్క నలంకరింప ని
క్కరణిఁ దలంప దెట్టిదగుఁ ♦ గాని సురంగొన దాస పెంపునన్. ౨ 537

చ. తనపతికన్న వేఱొకని ♦ దాను బురందరుడైనఁ గైకొనం
గను దలపోయ దా నృపతి ♦ కాంతుఁడు రాముఁడు నిర్జరాళిలోఁ
దనసరివాఁడు లేఁడనుచుఁ ♦ దప్పక చెప్పఁగ నర్హుఁడౌఁగదా
కనుక మహీజగా దిది యొ ♦ కర్తుక యెవ్వతియో యగుంజుమీ. ౩ 538

క. అని తలఁచి పానభూమికిఁ, జని క్రమ్మరఁ జొచ్చెఁ బూని ♦ శ్వసనతనయుఁ డం
దును గొందఱంగనలు మా, గుని కేళుల నలసి యుటఁబ ♦ డుండిరి తమిచేన్. ౪

సీ. పాటలుపాడిన ♦ బడలికలను నటఁ బవ్వళించిరి; యాడి ♦ బడలికూరు
చుండిరి, మద్యము ♦ నొక్క మొగిం ద్రాగి యొడలెల్లమఱచియొ ♦ యుండి; రందు
మురజమృదంగముల్ ♦ వరపీఠములు తలగడలుగాఁ గైకొని ♦ కడుబడలికఁ
బవళించియుండిరి ♦ పరనుశయ్యలపైన శయనించి యుండిరి ♦ చానలిట్లు

తే. కొందఱుండిరి; తత్కపి ♦ కుంజరుఁ డట
రావణునిగాంచె నాతఁడు ♦ రమ్యభూష

---

* స్వాం ప్రకృతిం కపీనామ్-అనియూ.

ణాళిఁ గై చేసికొని తమ♦హారిరూప
ములను నుతియించుకొను భావ♦ములఁ దనరుచు. ౬ 540

క. గీతములకు నర్థము వి,ఖ్యాతిగఁ జెప్పుచును దేశ♦కాలంబులఁ దా
మే తెలిసి వానికిందగు, రీతిని బల్కుచును బ్రియు వి♦రించియె యనుచున్.

క. వినుతించుచుఁ జెలువారెడు, వనితలవేవురనుగూడి ♦ బాహ్యారతములన్
మనమున కింపుగ బంధా, ళినిజక్క రమించి బహుళ♦లీలాగతులన్. ౭ 542

తే. నిద్రపోవుచునుండె; నా ♦ నెలఁతలగుమి
నడుమ దీర్ఘభుజుండు దా♦నవగణేంద్రుఁ
డైనపంక్తిగళుండు గో♦ష్ఠాంతరమునఁ
బొలుచు నావులలోనియాఁ♦బోతురీతి. ౮ 543

క. వెలయుచునుండెను: నాచెలు,వలచేఁ బరివృతుఁడు దాన♦వపతి యపుడు కా
నల నాఁడుగజంబుల ని,మ్ములఁగూడిన గజపతివలెఁ ♦ బొలిచెన్ మిగులన్. ౯

క. హరిశార్దూలుఁడు దానవ,వరుఁడు మహాత్ముఁడునునైన ♦ వాసవరిపుమం
దిరమున వివిధపదార్థో,త్కరమునఁ దగుపానభూమిఁ ♦ గాంచెం గడఁకన్. ౧౦

ఆ. మహిషమృగవరాహ♦మాంసంబులను వేఱు
వేఱుభాగములను ♦ విస్తరింపఁ
బడినవాని నొగిని ♦ బానభూమిని గాంచెఁ
బ్లవగవరుఁడు సుగుణ♦భాస్వరుండు. ౧౨ 546

క. పెనుబంగరుపళ్లెరముల, వనచరపంచాస్యుఁ డర్ధ♦భక్షితములుగాఁ
గనఁబడు కేకులఁ గోళ్లను, గనియెను నాభూమియందుఁ♦గడుఁబూన్కి మెయిన్.

సీ. వాయుపుత్త్రుండు సౌ♦వర్చలలవణంబు దధియును జేర్చి త♦ద్దయును నేర్పు
గాఁ బక్వమును జేయఁ♦గాఁ బడియున్నట్టి పందిమాంసంబును ♦ బక్షిజాతి
యందు నొప్పారెడు♦నట్టి వార్ధ్రాణసములమాంసమును, నెమి♦ళులపలలము
శల్యావహ్వయములమాం♦సములను జింకలపలలంబుఁగాంచెను;♦బలువిధములఁ
బక్వమ్ములుగఁ జేయఁ♦బడిన కక్కురపతత్త్రుల మాంసములై యి♦మ్ములసగంబు

ఆ. తినఁగ మిగిలినట్టి♦ఘనచకోరపుమాంస,ములను, నేకశల్య♦ములపలలముఁ
బక్వమైనమహిష♦పలలము ఛాగమాం,సమును, లేహ్యములన♦చటఁగనుఁగొనె.

క. పలువిధములఁ దగి త్రాగం,గలయట్టిపదార్థములను, ♦ గమ్రతరములున్
బలువిధములు నగుభోజ్యం,బులఁ గాంచెను వేడ్క వాయు♦పుత్త్రుం డందున్.

తే. శర్కరయు ద్రాక్షమొదలగు♦సరసవస్తు
వులను బులుసును లవణాది♦లలితవస్తు

వులను జేర్చిన[1]పాడబ♦ములను వివిధ
భక్ష్యములఁ గాంచె నాతఁ డ♦ప్పానభూమి. ౧౬ 550

క. హారంబుల నూపుర కే,యూరముల నమూల్యములయి ♦ యొప్పినవానిక్
జారుతరము లపవిద్ధము,లై రహిఁ దగువానిఁ గాంచె ♦ ననిలజుఁ డందుక్. ౧౭

తే. పానభాజనములనుండి ♦ పాఱ వేయఁ,బడినఫలములు గల్గి పు♦ష్పములు చల్లఁ
బడినదై యున్నయట్టి య♦ప్పానభూమి, కాంతిసంపద యెంతయుఁ♦గల్గియొప్పె.

తే. మిగుల దృఢముగ నందందు ♦ బిగియఁగట్టఁ
బడినసంధులు గల్గిన♦వరశయనము
లాసనంబులు కనకర♦త్నాంచితంబు
[2]లగుట విగతాగ్నులై యుండు♦నట్టు లుండె. ౧౯ 553

సీ. పలువిధంబులగుచుఁ ♦ బలు తెఱంగులఁ బక్వములుగఁ జేయంబడి♦లలితములగు
సంస్కారములచేత ♦ సంస్కరింపంబడి పాకనిపుణతచేఁ ♦ బరఁగు[3]సూదు
లెలమిఁ బక్వము చేయ♦నింపుగుల్కుచుఁ బానభూమి వేర్వేఱుగఁ♦బొలుచుచున్న
పలలంబులను, మఱి♦బహుభంగులయి సుధ మథియించునప్పుడు ♦ మహితరీతి
జనియించి తేటగాఁ ♦ గనుపట్టు మద్యంబులను, శర్కరను, మధు♦వునను,బుష్ప
ములతేనెతోఁ, ఫలం♦బులను జేయంబడునాసవంబులను, సు♦వాసనలకుఁ
గా వేయఁబడువస్తు♦గణచూర్ణములను, నాపావని కాంచెను; ♦ బహువిధముల
నందు వేయంబడి♦నట్టి[4]హారంబుల, స్ఫాటికరాజత♦పాత్రములను

ఆ. స్వర్ణకృతములగుచు ♦ బహుతరాకృతులచే
నలరుపాత్రములను ♦ వెలయుచుండెఁ
బానభూమి యద్ది; ♦ భర్మరూప్యకృతంబు
లైనపాత్రవితతు♦లందుఁ గడఁక. ౨౩ 554

క. పరిపూర్ణముగా నుసుపం,గరమనురాగమునఁ జూడఁ♦గాఁదగు మేలౌ
సురఁగాంచె నందు మారుతి;, హిరణ్యమణిపాత్రములను ♦ నింపినసురయుక్.

క. శ్వేతాంచత్పాత్రంబుల, నాతతముగ నింపియున్న ♦ యాసవము తగక్
భూతలమున నట నొప్పఁగ, వాతాత్మజుఁ డాదరమునఁ ♦ బరికించె ధృతిక్.

తే. సగము మద్యముఁ ద్రావంగ ♦ సర్వముఁ దమిఁ
ద్రావఁగా, నించు కేనియుఁ ♦ ద్రాగకుండఁ
గాఁ గనంబడుభాజన♦గణము నందు
నందుఁ బావని కాంచెఁ బ్రి♦యంబుమీఱ. ౨౬ 557

1 పాడబము లనఁగా శర్కరాదివస్తువులతోఁ జేయఁబడిన భక్ష్యవిశేషములని యర్థము. 2 ఇహ్నిం ప్రదీప్తే వోపలక్ష్యతే-అనిమూలము. 3 సూదులు=వంటవాండ్రు. 4 మాల్యైశ్చ బహు సంస్థితైః-అనిమూలము.

క. ఒకచోఁ బలుభక్ష్యంబుల, నొకచో వేర్వేఱుగాఁగ ♦ నునుపంబడుచున్
బ్రకటములగు మద్యంబుల, నొకచోఁ దిన మిగిలియున్న ♦ యోగిరమందున్.

క. ఒకచో విఱిగినగిండుల, నొకచో నాందోళితముగ ♦ నొప్పుఘటగణం
బొకచోట సమాల్యములై, యకలంకముగాఁగ నొప్పు♦నంబుఫలములున్.

క. కనఁబడియె; స్త్రీలశయనా,సనములు పలుభంగులగుచుఁ ♦ జక్కఁగ వెలయన్
వనితామణులు పరస్పర,మును నాశ్లేషణములొప్ప ♦ మునుకొని నిద్రన్. ౨౯

ఆ. అందుఁ బవ్వళించి ♦ యలరుచుండఁగఁ గాంచెఁ
గపివరుండు; మఱియుఁ ♦ గాంత యొకతె
నిద్రపోవుచుండ ♦ నిద్రావశంబునఁ
గానకియె తదంశు♦కము మఱొకతె ౨౯½ 561

క. ధరియించి పవ్వళింపఁగ, వరుసం గన్గొనుచుఁ దిరిగె; ♦ వాయుజుఁ డపుడా
తరుణుల నిట్టూర్పులదా, మరుత్తు సోఁకంగ వారి♦మాల్యవసనముల్. ౩౦½

క. మలయానిలుస్పర్శంబున, వలె మెల్లనఁ గదలుచుండెఁ; ♦ బానధరణి శీ
తలచందనమ్ము మధురం,బులయిన మద్యములు మాల్య♦ములు వివిధంబుల్.

సీ. వివిధధూపంబులు ♦ వివిధరసాదులు స్నానమునకు నగు♦చందనమ్ము
చికురంబులకు వేయు♦సిద్ధధూపంబులు, నలరంగ నందలి♦యనిలుఁ డట్టె
వీచుచుండెను; దాన ♦ విమలసత్పరిమళములు ఘ్రాణతర్పణ♦ములుగ నందుఁ
జక్కఁగా వ్యాపించె;♦సరసిజాక్షులు పుష్పకమునందుఁ గొందఱు♦కర్పూరాంగ

తే. నలు సితచ్ఛాయలొప్పఁ గొం♦దఱును, శ్యామ
వర్ణములఁ బొల్చి కొందఱు ♦ వామనేత్ర
లసితకాంతులు కొందఱు ♦ నవఁలభర్మ
వర్ణములఁ బొల్చి నిద్రను ♦ బరఁగి రపుడు. ౩౧ 564

క. తరుణులు వారలు నిద్రా,భరమున మన్మధుని కేళి♦వలనఁ గలుగుని
ర్భరకష్టంబున నుండుటఁ, బరికింపఁగ వారియవయ♦వంబులు రాత్రిన్. ౩౧½

ఆ. ముడుచుకొనిన పద్మ♦ముల తీఁగలట్టులు, చెలఁగుచుండె; నంత ♦ లలితతేజ
మలర వెలయుపవను ♦ నాత్మజుఁడిట్లు స,ర్వంబు వదల కతని♦భవన మెల్ల.

క. కలయంజూచెను; నతనికి, నిలాత్మజయుఁ గానరాక♦యేయుండెను; నా
లలనల నపు డాహానుమయుఁ, గలయంగన్గొనుచుఁ బరుని♦కాంతల నచటన్.

క. కనుటన్ ధర్మము లోపిం,చునె యనుభయమునను వారిఁ ♦ జూడందగునో
కనరాదో యనెడుసంశయ,మునను మదిం జింతమిగులఁ ♦ బూనెం దనలోన్.

ఆ. పరునిరాణివాస ♦ మరసితి నందున్న, తరుణులను సుషుప్తిఁ ♦ దగిలియున్న
వారిఁ గాంచినాఁడ ♦ నీరీతి రాతిరి, ధర్మలోపము నిది ♦ తలఁప నాకు. ౩౨½

క. కలిగించు; నెప్పుడైన నొ,రుల భార్యలఁ జూడవలయు ♦ రూఢిఁగ నని వా
రలవిషయమై మదత్సులఁ, జలింపఁజేసినది లేదు ♦ క్షణమాత్రంబున్. ౩౮॥

చ. పరవనితామణీతతుల ♦ బాగుగఁ గాంచితి నిద్దియొప్పునే
పరమతులాదరింతురె, కృ♦పాపరతంత్రుల కిద్ది న్యాయమై
పరఁగునె యంచు నెంచె; నిటు♦భవ్యయశంబునఁ బొల్చినట్టి యా
మరుదధినాథనందనుని ♦ మానితచిత్తము సుప్రసన్నమై. ౩౯ 571

చ. చలనము లేక కృత్యమును ♦ జానుగఁ జేయఁగనొప్పియుంట ని
మ్ముల నిటు చింతదోఁచె; నిట ♦ ముగ్ధలు రావణుపత్నులెల్ల వి
చ్చలవిడి వేఱుపూరుషుల♦జాడ కనంబడదన్న నమ్మికం
గలవిలపాటు లేకయె సు♦ఖంబుగ నిద్దురఁ బూనియుండఁగన్. ౪౦ 572

క. కనినాఁడ లెస్సగా నై,నను మన్మథవికృతి నామ♦నంబున నుంతై
నను గల్గలేదుగా కా,వున శుభ మశుభంబుఁ జేయఁ ♦ బూనినయెడలన్. ౪౧

*తే. ఇంద్రియములకు మనసె యా♦హేతువట్టి
మనము చలనంబు నొందక♦యె నిలిచి యిపు
డున్నయది నాకు; నీకాంత♦లున్నచోటు
వదలి వేఱొకచో రఘు♦వరునిసతిని. ౪౨ 574

క. కనుఁగొన శక్యం బెటులగు?, వనితలయం దెపుడు గాని ♦ వనితలు చూడం
గనఁబడుదురు కావున సీ,తను వెదకఁగ నిందె నాకుఁ ♦ దగుఁ జక్కంగన్.

క. ఏజంతు వెట్టిజాతికిఁ, జాఁ జేరునొ యందె దానిఁ ♦ దగు వెదకఁగఁ బం
కేజవిలోచన వెదకం,గాఁ జనునే లేళ్ల యందుఁ ♦ గననగునె యటన్. ౪౩॥

క. పరిశుద్ధచిత్తమున నే, నరసితి శుద్ధాంత మెల్ల ♦ నవనిజయో నా
వరదృష్టిఁ దగులకున్నది, పరికించెద నింక ననుచు ♦ వాయుజుఁడంతన్. ౪౪॥

క. తనశౌర్యమెల్లఁ గన్పడఁ,గ నటన్ గంధర్వదేవ♦కన్యల నురగాం
గనలన్ గనియెను సీతను, గనఁజాలండయ్యె నందుఁ ♦ గరము వెదకియున్.

క. వీరుండగు నాతం డిటు, ధారణిసుతఁ గాన కచటఁ ♦ దగు నుత్తమకాం
తారత్నంబుల నితరుల, వారిజనేత్రలను గాంచి ♦ వారలయందున్. ౪౬ 579

చ. వెనుకకు నేగుదెంచి తన♦విక్రమమెల్లఁ గలంగఁ దాను నె
మ్మనమునఁ జింతఁబొంది పరి♦మార్గణదక్షతఁ బూని యత్నముం
గొని యలపానభూమి విడి ♦ క్రూరమహాసురకాంతలుండుతా
వున వెదకంగఁబూనె మదిఁ ♦ బొల్చెడు కౌతుకసంపదున్నతిన్. ౪౭॥ 580

పదునొకండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

* మనోహి హేతు స్పర్శాహా మింద్రియాణాం ప్రవర్తనే-అనిమూలము.

౧౨ - వ సర్గము.

—సీతఁ గానక హనుమంతుఁడు విచారించి మరల నంతఃపురమున వెదకుట.—

చ. హనుమయు జానకిం గనఁగ ♦ నాదృతిఁ బూని సురేంద్రశత్రువా
దనుజునిగేహమధ్యమగ♦తంబులుగాఁ దనరారుచిత్రగే
హనిచయముల్ లతాగృహము ♦ లట్లె నిశాగృహముల్ కనంగ ద
ర్శనమున నేత్రపర్వము నొ♦సంగెడుసీతను గాన కంతటన్. ౧ 581

క. జానకి రఘునందనుసతి, నేనెంతయుఁ బూన్కి వెదక ♦ నేతెంచితి నీ
దానవపురమున వెదకితి, నైనను గనరా దదేమొ ♦ యని తనలోనన్. ౧౪

తే. ఎంతవెదకినఁ గనఁజాల ♦ నింతిఁ గాన
నిజముగాఁ జచ్చియుండు నా♦నిర్జరులకు
నైనఁ జొరరానితావున ♦ దానవేంద్రుఁ
డునుపఁగా నుండునా దుఃఖ♦మొంది కుంది. ౨ 583

క. జనకజపాతివ్రత్యం, బనునగ్ర్యం బగుచుఁ బూజ్య♦మగుమార్గమునం
దనిశము తత్పరయగుఁ గా,వున నిందితకర్మ్మఁ జేచుఁ ♦ బోలుచు దనుజుఁడున్.

క. తనుఁ బట్టి చలముమీఱఁగ, సునిశితఖడ్గమున నఱకఁ ♦ జూర్ణితయై చ
చ్చెను గాఁబోలును గాననె, కనఁబడకున్నయ ద దెన్ని♦గతులవెదకినన్;. 3

సీ. జనకేశ్వరునిప్రియ♦తనయ, వికారావయవులు, వివర్ణను♦లు వికృతంపు
వేషులు, పొడవులై ♦వికృతములై నయాస్యంబులు, వికృతన♦యనము లలరఁ
గనఁబడురావణు♦వనితలఁ గని భయంబునఁ జచ్చియుండును; ♦ జనకతనయఁ
గానక వైరిపై ♦ గాఢపౌరుషమును నెఱపక, కపులతో ♦ నేను గాల

తే. మును జరించుటలోఁబుచ్చి ♦ వనచరేంద్రు
కడకు నిప్పుడు పోవంగఁ♦గాదు, పోదు
నేని బలవంతుఁడై వాన♦రేంద్రుఁడైన
యినజు నతితీక్ష్ణదండనం♦బును గనుదును. ౫ 586

క. దనుజేంద్రునంతిపురమును, గనినాఁడను వానిపత్ని♦గణములనెల్లం
గనినాఁడ సాధ్వి జనకజఁ, గనఁజాలను నాశ్రమంబు ♦ కడువృథయయ్యెన్.

చ. జనకజఁ గాన కేనటకుఁ ♦ జయ్యనఁబోయిన నన్నుఁజూచి యా
వనచరులెల్లఁ గూడుకొని ♦ ప్రశ్నమ దేమొనరింతు; రోయిపా
వని! యటకేగి యేపనిని ♦ బాగుగఁజేసితి వద్దిచెప్పు మా
కని యడుగంగ జానకిని ♦ నచ్చటఁ గాననినేను వారికే
మని తగునుత్తరంబిడుదు ♦ నచ్చటికేగక యుండెయుండినన్. ౮ 588

క. కనిపెట్టియుండి నారా,మిని నెంచి కపీంద్రులెల్ల ♦ మిక్కిలికష్టం

బున దీక్షఁబూని చత్తురు, ననుఁబంపి మదీయవర్త♦నంబుఁ బొగడుచున్. ౮

సీ. అదెవచ్చు నిదెవచ్చు ♦ నని ముచ్చటించెడు వృద్ధుఁడౌ భల్లూక♦విభుఁడువానిఁ
బురికొల్పునావాలి♦పుత్త్రుండు తక్కిన వానరు లటకేగి ♦ వచ్చినట్టి
నన్ను నేమేమినిం♦దావాక్యముల నొవ్వఁజేయుదురో; మఱి♦చిత్తమునను
గల్గునుత్సాహమే ♦ కలుషముల కెల్లను మూలమౌ నద్దియే ♦ ముఖ్యసుఖము

తే. తగినయుత్సాహమే కార్య♦తతుల నెప్డు
నడపుచుండును నదిలేక ♦ నడవ దెద్ది
ప్రాణి యేపనిఁజేయునో ♦ పరఁగ దాని
సఫలముగఁ జేయుచుండు ను♦త్సాహ మెపుడు. ౧౦౹ 590

చ. కనుకనె నేను దానిఁ గడఁ♦కన్ మనమందున నాశ్రయించి నీ
తను వెదకంగ యత్నమును ♦ దప్పక చేసెద నింకనున్; మహా
దనుజుఁడు వీఁడు దర్పమునఁ ♦ దద్దయు నొప్పినవాఁడె యైననీ
తనిపరిపాలనంబున ని♦తాంతము నొప్పెడునన్ని భాగముల్. ౧౧౹ 591

[1]క. కలయన్ వెదకెదఁ బాన,స్థలముల, సుమమందిరములఁ; ♦ జతురక్రీడా
విలసద్గృహములఁ జిత్ర,స్థలముల నిష్కుటగణంబుఁ ♦ దగినవిధమునన్. ౧౨

తే. వెదకినాఁడను బురమున ♦ వెలయువీధు
లను విమానంబులను జూచి♦తిని బ్రయత్న
మూని యట్లైన మరల స♦ర్వాని నెల్ల
వెదకెదనటంచుఁ జింతించి ♦ విసుఁగుమాని. ౧౩౹ 593

సీ. ధరణిసద్మములఁ జై♦త్యగృహంబులను,గృహంబులకుఁ జేరువగఁ గ్రీ♦డలకుఁదగిన
యట్లు నిర్మించిన♦యట్టిగృహంబుల, వెదకుచు నాకపి♦వీరుఁ డచటి
యున్నతస్థలముల ♦ నొయ్యన నెక్కుచుఁ, గ్రిందికి దుముకుచుఁ♦గేళిమెఱయఁ
గా నిల్చి చూచుచుఁ,♦గడువడిఁ బోవుచు ద్వారముల్ తెఱచుచుఁ♦దలుపులఁ బడఁ

తే. ద్రోయుచు, గృహాంతరములలోఁ ♦ దూఱుచుఁ గడు
వడిగ వెలుపలఁ జేరుచుఁ ♦ [2]బుడమిలోని
యిండ్లలోనికిఁ దిగుచుఁ బై ♦ కేగుదెంచు
చును, సమస్తస్థలంబులఁ ♦ గనియె నిట్లు. ౧౬ 594

[3]క. దనుజేంద్రునియంతఃపుర,మున నాల్గంగుళములైన ♦ మునుకొని కపిత్రో
క్కనిచోటుకానరాద,య్యెను బ్రాకారంబునడుమ ♦ నెనఁగుస్థలములన్. ౧౭

1 తథాపుష్పగృహాణిచ-అనిమూ. 2 ప్రపతన్ నిష్పతం శ్చాపి-అనిమూ. బిలగృహాదీని నీచ స్థానాని ప్రథమ మధిరుహ్యా తత స్సముద్గచ్ఛన్-అనివ్యాఖ్య. 3 చతురంగుళమాత్రోఽపి నావకాశో స్యవిద్యతే-అనిమూ.

ఆ. చైత్యవేదికలను ♦ జారుదీర్ఘికలను
బుష్కరముల నతఁడు ♦ పూన్కిఁ జూచె;
మఱియు నందుఁ గనియె ♦ మారుతసూనుండు
బహువిధవికృతలగు♦వనితలఁ గని. ౧౮॥ 598

క. వారలలో జనకసుతన్, శ్రీరామునిసాధ్వి లేమిఁ ♦ జింతిల్లెను; నీ
ధారణి సౌందర్యంబున, నేరమణిని బోల్పరాక ♦ యెసఁగెడువారిన్. ౧౯॥

క. సురుచిరనేత్రల విద్యా, ధరకాంతలఁ గనియెఁగాని ♦ ధరణీజాతన్
బరికింపఁజాలఁడయ్యెన్;, మరుత్సుతుఁడు శ్రోణిభార ♦ మందగ మనలన్. ౨౦

తే. పూర్ణచంద్రాస్యలం గాంచె ♦ భుజగకన్య
లను సుమధ్యమయైనసీ♦తను గనంగఁ
జాలఁడయ్యెను; దానవే♦శ్వరుఁడు బలిమి
దెచ్చి చెఱనుంచినఫణుల ♦ తెఱవలఁ గనె. ౨౧॥ 599

క. జనకజమాత్రము గనఁడ,య్యెను; దీర్ఘభుజుండు మారు♦తేంద్రాత్మజుఁ డా
తనుమధ్య సీతఁగానక, మనమున దుఃఖించె నితర♦మహిళలఁ గనుచున్. ౨౩

క. వనచరనాథులయత్నం, బును సోవ్దధిలంఘనంబుఁ ♦ బోలఁగ వ్యర్థం
బు నగుటఁ దలంచి మరలన్, ఘనచింతాకులతఁబొందెఁ♦గరువలిసుతుఁడున్.

తే. అవ్విమానంబు దిగి మనం ♦ బధికచింత
నొంది కలవిలపాటొంద ♦ నొక్కరీతిఁ
గా మనంబునఁ దలపోయఁ ♦ గడఁగె నేవి
ధమున జనకజఁ గానంగఁ ♦ దగునటంచు. ౨౫ 602

పంద్రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౩ - వ సర్గము.

-:o:- హనుమంతుఁ డశోకప్రాకారము నెక్కి బహువిధంబులఁ జింతించుట. -:o:-

తే. అటువిమానంబునుండి యా♦హరివరేణ్యుఁ
డింద్రనీలమయంబయి ♦ యెసఁగుచున్న
యట్టిప్రాకారమును జేరి ♦ యంబుదాంత
రమున విద్యుల్లతురీతి వే♦గమును గాంచి ౧ 603

చ. తనరుచునుండె; రావణుని ♦ ధామమునుండియె సాలమొంది యం
దును రఘురాముపత్ని ఘన♦తోయరుహాక్షిని గాన కాత్మలో
నన తలపోయఁజొచ్చె రఘు♦నాథునకుం బ్రియమాచరింప లం
కను బలుమాఱు వే తిరిగి ♦ కాంచితి నెందును నెంతచూచినన్. ౨॥ 604

చ. ధరణిజ శోభనాంగి యిలఁ ♦ దద్దయు నొప్పెడుసీత గానరా;
దరసితిఁ బల్వలంబులను ♦ నల్పసరిత్తతులన్ స్రవంతులన్
సరసుల సత్తటాకములఁ ♦ జాల ననూపవనాంతసీమలన్
[1]జొరఁదగనట్టికొండలను ♦ జూచితిఁ బల్మఱుఁ బెక్కుతావులన్. ౪ 605

క. ఇక్కడిధరణిని వెదకితి, నెక్కడనేఁ గానరా ద♦హీనగుణములన్
బెక్కుగతులచే ఖ్యాతికి, నెక్కినదశ్మాపుత్రి సీత ♦ యేలొకొ తెలియన్. ౪౹

తే. గృధ్రరాజైనసంపాతి ♦ కీర్తిశాలి, పలికె నిందున్నయది రాము♦పత్ని యనుచు
నతనివాక్యంబుచొప్పున ♦ నరసినాఁడఁ, గాని జానకి నాకిటఁ ♦ గానరాదు ౫౹

సీ. దివ్యమైనట్టి వి♦దేహదేశంబున నిర్మలాచారులై ♦ నెగడురాజు
లుండెడుమిథిలయం♦దురుతరకర్మనిరతుఁడైన జనకరా♦జతనయయయి
తా నయోనిజగ ను♦త్పత్తిని గాంచిన సీతయు నతిదుష్ట♦శీలుఁడైన
రావణుతోడ మి♦త్రతను బాటించునా? యట్లు చేయు?; నా♦యసురుఁ డామెఁ

తే. దీసికొని వేగ యెగిరి యే♦తెంచునపుడు
రామబాణాళి స్మృతిగోచ♦రంబుగాఁగ
భయము చెందెడుతఱి మధ్య♦భాగమందుఁ
బాతమును గాంచెనేమొ యా♦పరమసాధ్వి. ౬౹ 608

చ. దనుజుఁడు సిద్ధసేవ్యమయి ♦ దారుణమై తగునభ్రమార్గమం
దు నెలఁతఁ దీసికొంచుఁ జనఁ ♦ దోయరుహాక్షి [2]సుసాధ్వి సంభ్రముం
గని హృదయంబు భీతిఁ గనఁ♦గా నచటం బడియుండునంచు నా
మనమునఁ దోఁచెడున్; దనుజ♦మండనుఁ డామెను బూన్కిమీఱఁగన్. ౭౹

చ. ధరఁ బడకుండఁ బట్టుకొని ♦ తాఁ జనువేళ విశాలనేత్ర యా
ధరణిజ వానిదోస్తతిని♦తాంతసుదుస్సహపీడచేత ని
ర్భరదనుజోరువేగమునఁ ♦ బ్రాణములన్ విడనాడియుండు నె
వ్వరునను నోర్వరామినని ♦ భావమునందుఁ దలంతుఁ జక్కఁగన్. ౮౹ 610

క. జలనిధిదాపుగ నంబరతలమున రావణుఁడు పోవ ♦ ధరణిజ భీతిం
గలఁగుచు వ్రేలాడుచు నా, జలనిధిఁ బడియుండునేమొ ♦ సత్యము దూలన్.

క. కట్టా! [3]క్షుద్రసురారియు, నెట్టన బలవంతపెట్ట ♦ నిర్మలశీలం
బట్టె తగం గాపాడఁగఁ, బట్టినతనపట్టువిడని♦వనితామణిపై. ౧౧ 612

చ ఘనమగుకోపమూని తనుఁ ♦ గావఁగ బంధువొకండు లేమి వే
దనలఁ గలంగి దీనయగు♦తన్వి గుటుక్కున మ్రింగినాఁడొ; లే

1 దుర్గాశ్చ ధరణీధరాః-అనిమూలము. 2 మన్యే పతిత మార్యాయాః-అనిమూలము. ఆర్యా శబ్దార్థమే యిట సుసాధ్వి యనుపదము తెలుపును. 3 అహో క్షుద్రేణవానేన-అనిమూలము.

క నేలఁతలందు మిన్నయగు♦త్త్వాసుతఁ గాంచి సురారిపత్నులె
ల్లను నతిదుష్టభావలయి ♦ [1]లాలితశీలను దుష్టభావహీ
న్యను నసితేక్షణన్ దినిరొ ♦ యాసురకృత్యము వెల్లడిల్లఁగన్. ౧౨ 613

క. పరిపూర్ణచంద్రతుల్యము, సరసిజపత్త్రేక్షణంబు ♦ చారుతరమునై
పరఁగురఘురాముననవక్త్రము, నిరతము దలపోయుచున్ వి♦నిర్మలమతినై. ౧౩

తే క్కృపణయయి సీత ప్రాణముల్ ♦ కెరలి విడిచె
నో, మహీజాత యయ♦యోధ్యామహాత్మ
రాము, యోలక్ష్మణా, సిరుల్ ♦ రమణఁ గులుకు
నో యయోధ్యాపురంబ, యయ♦యోధ్య ! యటంచు. ౧౪ 615

క. పలుమఱుతలఁచుచు దీనతఁ, బలవించుచు దిక్కులేక ♦ వాసెనొ తనువున్;
లలన, యొకవేళ రావణు, నిలయంబున దుర్గమ మగు♦నెలవున నొకచోన్.

[2]తే. దాఁపఁగాఁబడి పంజర♦స్థమగుశారి
కవలెఁ బలవించుచుండును; ♦ త్త్వాసుతయయి
జనకపుత్త్రికయయి మహా♦సత్త్వశాలి
యైన రామునిపత్నియై ♦ యశము గాంచి. ౧౬ 617

క. తనుమధ్యయగుచు నలరెడు, వనితామణి యుత్పలాక్షి ♦ వాసవురిపుఁడే
మనినను లోఁబడునే? చింతను దీనిం బూననేల? ♦ త్వర నరిగి తగన్. ౧౭

[3]చ. జరిగినవార్తనెల్ల రఘు♦సత్తముచెంతను జెప్పఁగూడదా
కరము విచారమేలయనఁ ♦ గాంతపయిం దమిగల్గు రామభూ
వరునకు దాఁపఁగాఁబడెనొ ♦ వార్ధిని దాఁ బడి చచ్చెనో, మహా
విరహముచేతఁ దాళకయె ♦ వే మృతినొందెనొ యీవిధంబులన్. ౧౮ 619

క. జనకజగుఱించి చెప్పం, జన దాసరసీరుహాక్షి ♦ సాధ్వి యొచటనుం
గనఁబడ లేదన మృత్యువుఁ, గనునాతఁడు దాన దోష♦కలితుఁడ నగుదున్.

తే. చెప్పకున్నను స్వామివం♦చించినట్టి
దోష మొందును గనుఁగానఁ ♦ దోఁచదేమి
చేయవలయునొ, దీనిని ♦ జిత్తమందుఁ
[4]దలఁపఁగ విరుద్ధముగ నివ్వి ♦ వెలయుఁగాదె. ౨౦ 621

క. అనుచుం జింతించెను; బా, వని మఱియు నిదిట్టులుండ ♦ బాగుగ నిపుడే
పనిఁజేయఁదగును, జేయం, గను సిద్ధింబొందు నెద్ది ♦ కడువేగముగన్. ౨౧

1 అసితేక్షణా. అదుష్టా దుష్టభావాభిః-అనియూలము. 2 జనకస్యసుతా సీతా రామపత్నీ సుమధ్యమా, కథ ముత్పలపత్త్రాక్షీ-అనియూ. 3 ఇందలి ప్రథమపాదము వ్యాఖ్యార్థమును బ్రతిపాదించును. 4 విషమం ప్రతిభాతిమే-అనియూ.

క. అనునీపక్షము గూర్చి, తనమది యోజించె నిట్లు; ♦ ధరణీజాతం
గనకయె వనచరపతిప, ర్తనమునకుం బోదునేని ♦ తగనటు నాకున్. ౨౦

తే. కలుగుపురుషార్థ మెయ్యది? ♦ కష్టసాధ్య
మైన జలనిధిలంఘన ♦ మసురనగర
మును బ్రవేశించుటయు, దితి♦తనయులఁ దగఁ
గనుటయును నివ్వి వ్యర్థముల్ ♦ గావె తలఁప. ౨౧ 624

చ. పురమున కేగినంతఁ గపి♦పుంగవుఁ డేర్తెఱ నన్నుఁ జూచి యే
వరుసఁగ మాటలాడునొకో ♦ వానరులందఱు నన్నుఁ గాంచి యా
తురత నదేమి పల్కుదురొ ♦ తోయరుహాననఁ జూచిరాని నన్
[1]వరమతులైన రాఘవులు ♦ పల్కుదురో యెటు; తోఁపదేమియున్. ౨౨

మ. చని కాకుత్స్థుని రాముఁ గాంచి యెచటన్ ♦ సాధ్విం గనంజాలకే
నినుఁ జూడం జనుదెంచినాఁడ ననుచున్ ♦ నేనెంతయోయప్రియం
బును బల్కన్ విడనాడుఁ బ్రాణముల; నా♦భూపుత్రి నింగూర్చి [2]యిం
తని భాషింపఁగరాక తీక్ష్ణమయి య♦త్యంతంబు క్రూరంబునై. ౨౩ 626

తే. పరుషమై యింద్రియాళితా♦పకర మధిక
దారుణంబును నయినమ♦ద్దత్తవాక్య
మును వినుచుఁ బ్రాణములఁ బాయు; ♦ ఘనుఁడు రాముఁ
డిట్లు కష్టంబునొంది తా ♦ మృతిని గనఁగ. ౨౪ 627

క. మనమున నెంచినఁ గని యా,తనియందు భృశానురక్తిఁ ♦ దగ మేధయు నొ
ప్పునెగడు లక్ష్మణుఁ డుండఁడు;, తనసోదరులిట్లు పంచ♦తను బ్రాపింపన్. ౨౫

చ. విని భరతుండు మృత్యువును ♦ వేగము పొందఁగలండు, మృత్యువొం
దినభరతుం గనుంగొనుచు ♦ దీనత లక్ష్మణుసోదరుండు చ
య్యన మృతినొందఁగాఁగలఁడు; ♦ హార్యతరంబగు కష్టమొంది స
త్తనయులు మృత్యువుం గనఁగఁ ♦ దల్లులు మువ్వురు దుఃఖమగ్నలై. ౨౬

చ. పరమపదంబు చేరుట ధ్రు♦వంబు; రఘూత్తముఁ డిట్లు చావఁగా
నిరతము [3]దాఁ గృతజ్ఞుఁడయి ♦ నిత్యము సత్యరతుండునైన వా
నరపతిసూర్యనందనుఁడు ♦ నైజసువాక్యము తప్పిపోయెనం
చురుతరతాపమొంది కను♦నొయ్యన మృత్యువు రాము నెంచుచున్. ౨౭

చ. పెనిమిటి మృత్యువుంగనఁగ ♦ వేదనఁ గుందుచు భర్తృశోక మొ
య్యనఁ దనునొంప దీనయయి ♦ యార్తినిబొంది విమోదయాచుఁ జ

1 తౌవా దశరథాత్మజౌ-అనిమూ. 2 పరుషం దారుణం క్రూరం తీక్ష్ణ మింద్రియతాపనం-అనిమూ. 3 కృతజ్ఞ స్సత్యసంధశ్చ సుగ్రీవః ప్లవగాధిపః-అనిమూ.

య్యన రుమ యంతమొందుఁ; బతి ♦ యంతము నొందినదాననే మనం
బున భృశపీడ నొంది వగఁ ♦ బూని కృశించుచు నున్నతారయున్. ౩౦ 631

క. వనచరనాథుఁడు మృతినిం, గనఁగాఁ దాఁ జావఁగలదు; ♦ కడుఁ బ్రేమను ద
న్గనుదలిదండ్రులచావును, బినతండ్రివినాశనంబు ♦ వే తనునొంపన్. ౩౧ 632

తే. అంగదుండును ధరియింపఁ ♦ డసువులఁ; దను
ప్రభువు సుగ్రీవుఁ డిటుచావఁ ♦ బరితపించి
దిక్కు లేమికి ఖిన్నులై ♦ యుక్కుదక్కి
కపులు [1]తమపిడికిళ్లను ♦ గరతలముల. ౩౨ 633

క. శిరములను గొట్టుకొందురు;, పరమయశస్కుఁడగు కీశ♦పతి వానరులన్
నిరతము [2]సాంత్వనములచే, మరియాదల దానములను ♦ మన్నించుటచేన్.33

ఆ. అతనియందు భక్తి ♦ యధికంబుగాఁగల్గు, వారలౌట నట్టి♦వనచరపతి
చావఁ గపులు ప్రాణ♦సంతతి విడువంగఁ,గలరు దుఃఖములను ♦ గళవళించి.

చ. వనచరులింకఁ గానలను ♦ బర్వతసీముల నాలయాదులు
న్ననెలవులందు నెందునయి♦నన్ గుమిగూడి విహారసౌఖ్యముం
గనరు; ప్రభూత్తముండు మృతిఁ♦గాంచినఁ దద్వ్యసనాభిభూతులై
తనయకళత్రమంత్రిసహి♦తంబుగఁ గొండల కేగి యార్తులై. ౩౫ 636

తే. విషమభాగములం జేరి ♦ పృథ్వీధరశి
ఖరతలములెక్కి పడి వాయుఁ♦గల రసువుల;
నింకఁ గపులెల్ల, నురిచేత♦నేని విషము
త్రావియే నగ్నిఁబడియేని ♦ చావఁగలరు. ౩౬ 637

సీ. ఉపవాసముననో, యా♦యుధములచేతనో, చచ్చుట నిజము; నే♦జనకతనయఁ
గానకపోయిన ♦ మానగరంబున నెచ్చటఁ జూచిన♦నేని ఘోర
మగురోదనము విన♦నగును, నిక్ష్వాకువంశవినాశనము వన♦చరకులమున
కును నాశనము గల్గు♦నని తోఁచుచున్నది; గనుక ననర్థంబుఁ ♦ గలుగఁజేయు
తే. నేను నిటనుండి పురికిని ♦ బోను నిజము, సీతఁ గానక సుగ్రీవు♦చెంత కరుగఁ
జాల; నేనటకేగ కిచ్చటనె యున్న, ధర్మమతులు మహారథుల్ ♦ దాశరథులు.

[3]చ. జనకజఁ జూచివత్తునని ♦ స్వాంతములందు ఘనాశఁబూని ప్రా
ణనికరమున్ ధరింతురు; మ♦నఃపరిశుద్ధత నొప్పుచున్నయా
వనచరు లోర్చియుందు; రిట ♦ వారిజలోచన సీతఁ జూడకు
న్ననిఁకఁ గరద్వయంబునకు ♦ నాకులభించిన యంత యన్నమున్. ౪౦ 639

1 శిరాం స్యభిహనిష్యంతి తలై ర్ముష్టిభిరేవ చ-అనిమూలము 2 సాంత్వే నానుప్రదానేన మానేచైవ-అనిమూలము. 3 హస్తాదానో ముఖాదానో నియతో వృక్షమూలికః-అనిమూలము. హస్తాదానః=హస్తపతితఫలపర్ణాద్యాశీ-అనివ్యాఖ్య.

తే. నోటఁబడినంతమాత్రము ♦ నూలుకొనుచు
నేభుజించుచుఁ దమి నవ♦నీజమూల
ములనివాసము చేయుచుఁ ♦ గలఁగని మతి
నియతి మాఁడవయాశ్రమ♦నిరతిఁ గనుచు. ౮౧ 640

క. నివసించెదఁ; గాదేని,ర్ణవసీమలఁ జవుకుపట్ల ♦ రమ్యఫలములుఞ్
సువిమలజలమూలములు గ,లవు గావున నిందు సుస్థ♦లంబున నొకచోఞ్.

తే. చితిని గావించుకొని సము♦ద్ధతిని [1]నరణి
జమగునగ్నిఁ బ్రవేశించి ♦ జవమున నసు
పంచకంబును విడిచెదఁ; ♦ బరమనియతి
నేను బ్రాయోపవేశంబుఁ ♦ బూని పూన్కి. ౮౨ 642

సీ. ఉపవాసమేయుండి ♦ యొప్పుగ నాత్మను దనువుననుండి చ♦క్కనివిధమున
విడిచిపుచ్చెద నంత ♦ విగ్రహంబును దీనిఁ గాకులుపులులాది♦గాఁగలయవి
భక్షింపఁగల; విట్టి♦పద్ధతి నాత్మను వదలుట దోషమొ♦క్కంగిఁగాదు
[2]ప్రాయోపవేశంపుఁ♦బద్ధతిఁ జచ్చుట మహనీయులైనట్టి♦మాను లనుమ
తే. తించినదియేయటంచుఁ ద♦లంచువాఁడ;
జానకిని జూడకున్న నే♦జలములోన
దుముకి చచ్చెద; [3]నీరాత్రి ♦ తొలుతఁ బత్త
నాధిదేవత గెలుచుట ♦ నతిశుభముగ. ౮౩ 643

క. మనమునకుం దోఁచినయది, జనకజ వెదకంగఁదగిన♦చంద్రికయుంటఞ్
మనమున కింపై సద్యశ,మును నాకొసఁగుటయె మాల్య♦మును దాల్చినదై.

క. అనిలతనూజుఁడు పురిఁజొ,చ్చినరాత్రియటంచుఁ గీర్తిఁ ♦ జెందినదై నే
ను నిటఞ్ జాగరణంబును, గనుటఞ్ దీర్ఘముగ నిష్ఠ ♦ కనఁబడుచుఁ గడుఞ్.

తే. పరఁగునీరాత్రి రాముని♦పత్ని నాకు
నగపడకయుంట వ్యర్థమే♦యయ్యె; [4]మృతిని
గనుటకన్నను బ్రదుకుట ♦ కేమశుభంబు
గాన నియతుండనై తరు♦గణముక్రిండ. ౮౪ 646

క. కాపురమును జేయుచు నేఁ, దాపసినై యుండఁగలను; ♦ దన్వియు నాకుం

---

1 సమిద్ధ మరణీసుతం-అనిమూలము. అరణీసుతం=అరణ్యుత్పన్నమ్ - అనివ్యాఖ్య. అనఁగా నగ్నియని భావము. 2 ఇదం మహర్షిభి ర్దృష్టం నిర్యాణ మితి మే మతిః-అనిమూలము. 3 సుజాత మూలా సుభగా కీర్తిమాలా యశస్వినీ, ప్రభగ్నా చిరరాత్రీయం మమసీతా మపశ్యతః-అని మూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన సమంజసార్థము ననుసరించి యీమొదలగుపద్యములు వ్రాయఁబడినవని యెఱుంగవలయు. 4 ఆత్మత్యాగాపేక్షయా తాపసభావఏవ జ్యాయాఞ్ - అని వ్యాఖ్య.

జూపట్టుకున్న నాపురి, కేపో; [1]సంగదుని మఱియు ♦ నితరకపితతిన్. ౪౫౹ 647

క. కనఁగూడదా యటన్నన్, జనకజ యెందుండునట్టి♦జాడ తెలియకేఁ
జనినంత నంగదాదులు, వనచరు లంతమును బొందు♦వారు నిజముగన్. 648

క. [2]పురుషుఁడు తామరణించినఁ,బరఁగును బలుదోషములొగి♦బ్రదికియెయున్నన్
దరుణమున నెప్పుడైనను, సురుచిరశుభవితతి నరలఁ ♦ జూడంగలుగున్. ౪౭

క. కనుకన్ ధరించియుండెదఁ, దనువున నసువుల నదెట్టి♦తరుణంబుననై
నను శుభము గలిగి తీఱెడు;, నని పలుమఱు వివిధముల♦నాత్మ[3]వగచుచున్.

చ. వనచరకుంజరుండయిన ♦ వాయుతనూభవుఁ డెంతచింతచే
సిన దరిఁజేరఁడయ్యె; మఱి♦చిత్తమునం దిటులెంచె రావణున్
ఘనబలుఁ బంక్తికంఠు సుర♦కల్పునినైన వధించిపుత్త్ర న
ద్దనుజవరుండు దొంగిలిన♦తన్వి విదేహనృపాత్మజాతయున్. ౪౯ 651

క. కనఁబడకపోవుఁగా కతఁ, డొనరించిన యపకృతికిని ♦ నొప్పుగ బదులే
నొనరించినట్లయగుఁగద;, పనియిది సమకూడదేని ♦ పౌరుషములరన్. ౫౦౹

క. ఈరావణుఁ గడలికిఁబైఁ,గాఁ రయమునఁ జెండుదీతిఁ♦గాఁ ద్రిప్పుచు నే
శ్రీరామున కర్పించెద, [4]నేరీతిం బశువు నగ్ని♦కిత్తురో యట్లే. ౫౧౹ 653

చ. అనియిటు సీతఁ గానక మ♦హార్తిని బొందుచు ధ్యానశోకముల్
పెనఁగొనఁ జింతనొందెఁ; బరి♦పీడితచిత్తమునందు నెంచె ని
ట్లనిపలుమాఱు సద్యశము ♦ నందినసీతను జూచుదాఁకఁ బ
త్తనమును దీని నే వెదకె♦దన్; మఱిగృధ్రవరేణ్యవాక్యమున్. ౫౨౹ 654

తే. నమ్మి శ్రీరాము నిచటికి ♦ రమ్మటంచుఁ
బిలుచుకొని వచ్చియుండినఁ ♦ బ్రేయసిఁ గన
కందులకు నాగ్రహించుచు ♦ నంపఱఁ గపు
లను దహించియె యుండు; నే♦ను నిట నియతి. ౫౩౹ 655

క. నియతాహారుఁడనై యిం,ద్రియనిగ్రహమొప్ప నుందుఁ ♦ దెంపుమెయిన్ నా
కయి రామాదులు కపిసము,దయ మంతముఁగనకయుంద్రు♦తన్విఁగనుదమిన్.

చ. సురుచిరవృక్షముల్ గలయ♦శోకవనంబిదె కాననయ్యె నే
నరిగెన దీనిలో వెదక ♦ నారయులే దిటఁ బూర్వ; మిప్డు భ
క్తిరతిని బొందుచిత్తమున ♦ దివ్యమరుద్వసురుద్రకోటిభా
స్కరులను నశ్వి దేవతలఁ ♦ జక్కఁగ నెంచి నమస్కరించుచున్. ౫౬ 657

1 ఇది యవతారికకుఁ జెందుఁగు. 2 వినాశే బహవో దోషా జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి - అని మూలము. 3 వగచుచున్=తలంచుచు. 4 పశుం పశుపతేరివ-అనిమూ॥ పశుపతేః అగ్నేః పశుమివ-అనివ్యాఖ్య.

చ. దనుజుల కెల్ల శోకము ని♦తాంతము గల్గఁగఁ జేయువాఁడనై
వనమును దీనిఁ జొచ్చెద; న♦వార్యబలంబున విజ్జృంభించఁగనీ
దనుజులనందఱిన్ గెలిచి ♦ [1]తాపసవర్యనకుం దపఃఫలం
బు నొసఁగునట్లు సూర్యకుల♦మున్ వెలయించెదు జానకిం దగన్. ౫౮ 658

క. రామునకొసఁగెద, నంచు, ద్ధామంబగు తేజములరు ♦ తద్వాయుసుతుం
డీమాడ్కి నొకముహూర్తము, తా మదిఁ జింతించి వికలి♦తస్వేంద్రియుఁడై.

సీ. వని కేగ లేచి స♦ద్భక్తితో లక్ష్మణసహితుఁడౌ శ్రీరామ♦చంద్రునకును
వందనంబిడె, రాజ♦వరుఁడై నజనకున, కాత్మజయై తగి ♦ యమలశీల
యగు రాము దేవికి ♦ నవనిజ కిడె నమస్కారంబు, యమరుద్ర♦శక్రవాయు
భాస్కర, తార కే♦శ్వరులకుఁ దక్కినయిమ్మరుద్గణముల ♦ కిదియె మ్రొక్కు;

ఆ. వనచరేశునకిడె ♦ వందనం బని మ్రొక్కి, యవ్వనంబుకొలఁది ♦ నరయఁగోరి
దెసలనెల్లఁ జూచి ♦ దివ్యమై శుభదమౌ, నవ్వనమున కేగ ♦ నాత్మనెంచి.

క. తరువాతఁ జేయఁదగుపని, నరయుచు మదినెంచె నిట్టు♦లాయనిలజుఁ; డీ
నిరుపమవనమిది రక్షో, వరబహుళం బగుచు [2]రుచిర♦వనసంకులమై. ౬౨

తే. పెక్కుసంస్కారములచేతఁ ♦ జక్కఁ జేయఁ
బడుచు నలరారుచున్న ద♦వశ్యకముగఁ
జూడఁగాఁదగియున్న; దీ♦శుభవనమును
గావ రావణుఁడుంచిన ♦ కర్బురులొగి. ౬౩ 662

చ. వనగతవృక్షసంతతుల ♦ బాగుగఁ గాచుచు నున్నవాఁడు [3]స
ర్వనిహితకాయుఁడై నభగ♦వంతుఁడు వాయువుకూడఁ జాలకం
పనమును గల్గఁజేయక యె ♦ భవ్యగతుల్ దగవీచుచున్నవాఁ;
డనుపమమైన యీవనము♦నందుఁ జొరంబడువాఁడ మెల్లఁగన్. ౬౪ 663

తే. రామునకుఁ గార్యసిద్ధికై ♦ రావణునకుఁ
గన్పడకయుండుటకును నా♦కాయమించు
కంతగాఁ జేసికొంటిని ♦ యత్నమిద్ది
సఫలముగఁ జేయఁగలరు ని♦ర్జరులు మునులు. ౬౫ 664

సీ. భూతనాథుఁడు స్వయం♦భువు భగవంతుఁడు నగు బ్రహ్మదేవుండు♦నమరు, లగ్ని
వాయుదేవుండును♦వజ్రధరుండగు పురుహూతుఁడును, పాశ♦ధరుఁడు, వరుణుఁ
డర్కచంద్రులు, మఱి♦యశ్వి దేవతలును, సకలమరుత్తులు ♦ శంకరుండుఁ
గార్యసిద్ధిని నాకుఁ ♦ గల్గునట్టు లనుగ్రహింతురుగాక; భూ♦తేశుఁడైన

---

1 యథాసిద్ధిం తపస్వినే-అనిమూ. 2 భవిష్యతి వనాకులా, అశోకవనికా-అనిమూ. 3 భగవానపి సర్వాత్మా-అనిమూ.

ఆ. విష్ణుమూర్తి భూత♦వితతియు, మార్గంబు, వందుఁ గానఁబడక ♦ యలరుసురలు
గార్యసిద్ధినాకుఁ ♦ గల్గునట్లొనరింపఁ, బలఁతుః నింకఁ బొంపు♦దంతమగుచు.

చ. సురుచిరమైననాసికయు ♦ శోభిలఁగా నవకర్యమాను సుం
దరశతపత్త్రపత్త్రనయ♦నంబులు చెల్వగ నొప్ప సుస్మితం
బరుదయి కానరా, నిరుప♦మాకృతిఁ బొల్చినపూర్ణతారకే
శ్వరువలెఁ గానరై తనరు♦సాధ్విమొగంబు ప్రియంబు మీఱఁగాన్. ౬౭

క. కనుఁగొనఁగలనో యెప్పుడు;, దనుజేంద్రుఁడు క్రూరకర్మ♦తత్పరుఁడు సదా
ఘనతరచిత్తుఁడు నీచుఁడు, మునిహంతయు దారుణాంగ♦ముఁ దగువాఁడున్.

క. ఐనను సురుచిరవేషం, బూని బలాత్కారవిధిని ♦ నొప్పునిరీతిన్
మానిని దెచ్చెను గావున, జానకిని [1]తపస్విని ను♦సాధ్విని నబలన్. ౬౮

తే. కన్నులు ఫలింప నాదగు♦కార్యమెల్ల
సిద్ధినొందంగ రఘువీరు♦చిత్తమెంతో
సంతసంబొందఁజూతునో ♦ స్వాంత మస్మ
దీయమెప్పుడు శాంతిని ♦ నెట్లు గనునో. ౬౯ 669

పదుమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౪ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁ డశోకవనమును జొచ్చుట.

చ. గురుతర తేజుఁడైనకపి♦కుంజరుఁ డీట్లు ముహూర్తమెంచి యు
త్తరునికురుంబమౌవనము ♦ దాపునకుం జన నిశ్చయించి యా
సురరిపుగేహమున్ వదలి ♦ సొంపగు [2]నవ్వని పాలసీమకుం
ద్వరపడి దాఁటె; నివ్విధి న♦తండు తదున్నతసుస్థలంబునన్. ౧ 670

తే. చక్కఁగాఁ గూరుచుండి హ♦ర్షమున నవయు
వాళి యుబ్బి వసంతాది♦యందుఁ బుష్పి
తాగ్రములయి మనోజ్ఞంబు♦లైన సాల
చంప, కాశోక, పున్నాగ ♦ సత్తరువుల. ౨ 671

సీ. ఉద్దాలకములను ♦ సుర్విరుహంబులఁ, [3]కోఁగకానుఁగుల నీ♦తీరున బహు
విధములౌ ద్రుమముల ♦ వింతగఁ గాంచెను; జూతసవచ్ఛన్న♦మై తనర్చి
పీరుత్సమూహసం♦వృతిమించి యొప్పెడుత్మోరుహ వాటికిఁ ♦ జాపముక్త
శరమట్లు వేగంబ ♦ చని యందుఁ జేరెను; జిత్రశాఖాగ్రమై ♦ చెలఁగి కూయు

---

1 బలాభిభూతా హ్యబలా తపస్వినీ-అనిమూ. 2 ప్రాకారం తస్య వేశ్మనః-అనిమూ. ప్రాకారం=అశోకవనికాప్రాకారం-అనివ్యాఖ్య. 3 కపిముఖానపి-అనిమూ మర్కటి యనునది కపిశబ్దపర్యాయపదము-అనఁగా తీఁగకానుగుచెట్టు.

ఆ. విహగకలకలముల ♦ వింతగఁ దోఁచుచుఁ, గనకరజతవర్ణ ♦ కలితతరువు
లెల్ల యెడల నొప్ప ♦ మృగపక్షిసంవృతిఁ, జిత్రమగుచు నదియుఁ ♦ జెన్నుఁగాంచె.

చ. తరువులు చిత్రరీతిగ స♦తంబును దోఁచుటచేతఁ జిత్రమై
పరఁగి దినాదియందుఁ గగు♦భాస్కరరీతిగ నొప్పి [1]సత్ఫలో
త్కరములఁ బుష్పసంతతులఁ ♦ గ్రాలుననేకమహీరుహాళిచే
నరుదుగ నయ్యశోకవన ♦ మప్పుడు గానఁగనయ్యె నయ్యెడన్. ౬ 673

తే. పరభృతంబులు షట్పద♦ప్రకరములును
సంతతంబు మదించి రు♦చ్యముగఁ గూయ
మత్తబర్హిగణంబులు ♦ మధురరీతిఁ
గూయ బహువిధసద్ద్విజ♦కులము లలర ౭ 674

క. తనరారు నావనంబును, మనుజులకున్ సంతసంబు ♦ మానక కల్గం
గనుజేయు నవ్వసంతం,బునఁ గనియెన్ మారుతేంద్ర♦పుత్త్రుం డచటన్. ౮

క. జనకసుతన్ సుశ్రోణిని, ననిందితన్ వెదకుచుండ ♦ నాతనిస్పర్శం
బున నిద్రించెడుపక్షులు, కనుఁగవలను విప్పి మేలు♦కాంచెం దవ్వఁగాన్. ౯

ఆ పైకి నెగురుచున్న♦పక్షులఱెక్కల, తాఁకుడులను వృక్ష♦తతులు వివిధ
వర్ణములుగఁ బూల♦వానను గురిసెను;, నయ్యశోకకాన♦నాంతరమున. ౧౦

చ. తరువులనుండి యొక్కమొగిఁ ♦ బడ్డయు రాలెడుపుష్పముల్ మనో
హరముగ నంతటం బొలయు ♦ నాహనుమంతుఁడు పుష్పరూపభూ
ధరమటు లొప్పె; వృక్షసము♦దాయగతుండయి యెల్లదిక్కులం
బరుగిడుచున్న యాప్లవగ♦పద్మనిఁ గాంచి సమస్తభూతముల్. ౧౧ 678

క. తలఁచెను వసంతుఁడౌనని; [2]పలాశితతినుండి వివిధ♦భంగులుగాఁ బు
ష్పాలు రాల నచటియవనీ,స్థలి భూషిత యైనప్రమద♦వనముఁ గాంచెన్. ౧౩

క. హనుమ బలవంతుఁడౌట న,వనీరుహగణంబునట్టె ♦ బాహువున నలుద
ట్లను గదలింపఁగ నవిపూ,లను వృష్టిగఁ గురియఁజేసె ♦ లలితముగ నటన్.

ఆ. పత్త్రశిఖరములును ♦ ఫలసుమంబులు రాల
నాతరువులు జూద♦మాడి యోడి
యంబరాభరణము ♦ లన్నియుఁ బోనంగ
నున్న [3]జూదగులటు ♦ లొప్పె నపుడు. ౧౪ 681

క. తరువులఁ దరస్వి యగునా, మరుదాత్మజుఁ డటుగదల్ప ♦ సుహితసుమఫలో
త్కరభూషితంబు లగునా, తరువుల విడనాడి రాలెఁ ♦ బత్త్రసుమఫలముల్. ౧౬

ఆ. పక్షిగణములెల్లఁ ♦ బరుగెత్తిపోవంగ, సుమఫలంబులెల్ల ♦ క్షోణిరాల

---

1 పుష్పోపగఫలోపగైః-అనిమూ. 2 పలాశితతి=వృక్షసముదాయము. 3 ధూర్తాఇవ పరాజితాః-అనిమూలము. ధూర్తాః అక్షధూర్తాః-అనివ్యాఖ్య.

స్కంధశిష్టములయి ♦ త్క్షారుహములు మరుత్కంపితంబు లట్లు♦గాఁ జెలంగి.

క. సేవింప నవర్హములై, వావిరి గనుపట్టె; హనుమ ♦ వాలకరములన్
జేవను జరణంబులచే, నావిధమున మోఁద భూరు♦హాళి విఱిగినన్. ౧౭౪ 684

సీ. ఆయశోకవనంబు ♦ పాయనిరతిసక్తి విరియఁబాఱిన తల♦వెంట్రుకలును
నాశ్లేషములచేత ♦ నంతటఁ బోయిన యంగరాగంబు, న♦త్యంతపీత
ఘాటచే శుభదంత♦మట్లు సితచ్ఛాయఁ గనునధరోష్ఠంబు ♦ గలిగి నఖర
దంతక్షతంబులఁ ♦ దగుయువతీమణిభంగిఁ గానంబడె; ♦ వాయువట్టి

ఆ. వృష్టికాలమందు ♦ వింధ్యాద్రిఁ గలమేఘ,జాలములను గలఁచు♦చందమునను
హనుమ యవ్వనంబు♦నందున్నతీఁగజొం,పములఁ బాడుచేసె ♦ బలముమెఱయ.

క. తిరుగుచు నవ్వనమందున, మరుదాత్మజుఁ డపుడు కాంచె ♦ మణిభూములఁ గ
ర్బురరజతమయావనులను;, బరమాంభఃపూర్ణములగు♦బావుల నవియున్. ౧౯౯

క. నిరుపమమణిసోపానో,త్కరముల నలరారుచుండెఁ; ♦ దద్వాపులయం
దరయఁగ నిసుకగనుండెను, వరమౌక్తికముల్ ప్రవాళ♦వారము బెడఁగై.

సీ. అందందు స్ఫటికమ♦యంబులౌ కుట్టిమములు చెలంగుచునుండెః ♦ లలితత
టములందుఁ గనకవ♦ర్ణములొప్పఁ జిత్రమ్ములై నవృక్షములు చె♦లవ్వమరనుండె;
నందందు [1]ఫుల్లార♦విందవనంబులు భాసిలె నటఁ జక్ర♦వాకములొగిఁ
గూజితంబులచేతఁ ♦ గొమరుఁగూర్చుచునుండె, నుత్పలవనములం♦దొప్పుచుండె

తే. హంససారసజలకుక్కు♦టారవంబు
లందు వినఁబడుచుండెను ♦ సచట భూరు
హాళి వ్యాపింపఁ బొడవులై ♦ యమృతసలిల
ములను దగి సొంపుగూర్చు[2]న♦దులు కనఁబడు. ౨౦౨ 688

తే. తీఁగజొంపము లెన్నియో ♦ దివ్యవృక్ష
సుమము లొప్పారఁ జూపట్టు♦చుం గిఁబడెఁ;
బలువిధములగు పొదలెల్లె♦డల నెసంగె
నందుఁ గన్నెరుచెట్లు సొం♦పమరనుండె. ౨౦౩ 689

చ. అనిలతనూజుఁ డంబుధర♦మట్లు వెలుంగుచు నున్నతంబులై
తనరెడు కూటసంఘములు ♦ తద్దయుఁ జిత్రములై చెలంగఁగా

---

1 ఫుల్లపద్మోత్పలవనా శ్చక్రవాకోపకూజితాః-అనియూ. హనుమ యర్ధరాత్రి సమయమునఁ దిరుగుచుండఁగా పూచినకమలము లెట్లుగనఁబడె నని శంక కలుగవచ్చును. పగలు కమలములు పుష్పించి యస్తమయమున ముడుచుకొనుచు మరల నుదయమున వికసించుచు నెల్లకాలము నుండవు. ఒకటిరెండుసారులు పుష్పించి మరల ముకుళితములుగాక క్రమముగ రాలిపోవునని గ్రహించుట మంచిపద్ధతి. 2 సరిద్భిశ్చ సమంతతః-అనియూ.

ఘనశిఖరంబు లెల్లెడలఁ ♦ గ్రమ్మి కనంబడ గ్రావగేహముల్
వినుతమహీరుహంబులును ♦ వింతఁగ నొప్పఁగ [1]నొక్కకొండ యం
దు నెగడియుండె నయ్యదియుఁ ♦ దోఁచును మృన్మయమౌచుఁ జక్కఁగన్.

తే. జగతిపర్వతమన నయ్యు ♦ చలము వెలయు;
నాగిరీంద్రమునుండి య ♦ హార్యరీతిఁ
బాఱుచుండెడు నొకనదిఁ ♦ బావని యటఁ
గనియె; నయ్యది యటనుండి ♦ కడురయమున. ౨౮ 691

క. ధరణికి దిగుచుండుటఁ గో,పరతిని నాయకునియంక ♦ భాగమ్మున నుం
డి రయమున దుమికియిలఁబడు,తరుణివలెన్ గానఁబడుచుఁ ♦ దద్దయుఁ బొలిచెన్.

క. జలముల వ్రాలినయగ్రం,బులఁ దగువృక్షముల నద్ది ♦ పొలుచుటచే రా
జిలెఁ గోపమూని ప్రియబం,ధులు వారింపంగ నున్న ♦ తొయ్యలిరీతిన్. ౩౦

[2]చ. ధునియది యద్రినిన్ వడలి ♦ దూరముగా నొకకొంతయేగి వృ
క్షనిబిడశాఖలం జనఁగఁ ♦ జాలకయే మరలన్ మహీధరం
బునకుఁ జనంగ బంధుజన ♦ ముల్ క్రుధ మాన్పఁగ సుప్రసన్నయై
తనదుమనోహరున్ మరలఁ ♦ దద్దయుఁ బ్రీతిని బొందునట్టికాం
తను బురుడించె నట్టినదిఁ ♦ దాఁ గనెఁ బావని కోర్కిమీఱఁగన్. ౩౧ 694

చ. పవనతనూజుఁ డాగిరికిఁ ♦ బ్రక్కనఁ బెక్కువిధంబులైన ప
క్షివితతు లొక్కరీతిఁ దమిఁ ♦ జెంది చెలంగఁగ నున్నయాసరః
ప్రవరములన్ [3]రచింపఁబడి ♦ రమ్యసుశీతలవారిపూర్ణమై
ప్రవిమలరత్నభంగులను ♦ భాసిలు బావినిగాంచె నద్దియున్. ౩౨ 695

తే. [4]ముత్తెములదైనయిసుకచేఁ ♦ గ్రొత్తరీతిఁ
గనఁబడుచు, భూరిమృగగణ ♦ కలితమాటఁ
జిత్రముగ నొప్పుచుం జుట్టు ♦ చిత్రవనవి
తానసాంద్రంబునై చూడఁ ♦ దగి చెలంగె. ౩౩ 696

ఆ. విశ్వకర్మరచిత ♦ విపులసౌధాళిచేఁ
గృత్రిమాటవులను ♦ గీర్తనీయ
మగుచు నెల్లయెడల ♦ నభిరామమై తగి
యుండె; మఱియు నందు ♦ నొప్పుగులుక. ౩౪ 697

---

1 రమ్యం జగతిపర్వతమ్-అనిమూ. జగతిభూమిః మృదితయావత్. తత్ప్రాధాన్యా జగతి పర్వత మిత్యుక్తిః. హ్రస్వఆర్షః-అనివ్యాఖ్య. 2 వార్యమాణా మివక్రుద్ధాం ప్రమదాం ప్రియ బంధుభిః, పునరావృత్తతోయాంచ దదర్శ సమహాకపిః-అనిమూ. దీనివ్యాఖ్యాభిప్రాయముగూడ నిందు నిమిడింపఁబడినది. 3 కృత్రిమాం దీర్ఘికాం చాపి-అనిమూ. కృత్రిమాం క్రియయా నిర్వ్రుత్తాం నిర్మితా మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 4 ముక్తాసికతశోభితామ్-అనిమూ.

సీ. నిరతంబు సుమఫల♦నికరశోభితతరువ్రులు సవితానక♦ములుగ మఱియు
సవితర్దికములుగఁ ♦ జారుతరసువర్ణ వేదికాన్వితములు♦గాఁ దనరుచు
నలరారుచుండె; నా♦హనుమంతుఁ డచ్చోట లలితలతావ్రజం♦బులఁ బెనంగి
బహుపర్ణయుతమయి ♦ భాసిల్లుకాంచనశింశుపాతరువుఁ జూ♦చె నది పెక్కు

ఆ. కనకవేదికలను ♦ గ్రాలుచుఁ జూడఁగాఁ, దగినయట్టులుండె; ♦ ధరణిభాగ
ములను నిమ్నదేశ♦ములనెలయేల్లను, వహ్నినిభసువర్ణ♦పాదపముల. ౩౮ 698

చ. కనుఁగొనె నాతఁ డప్డు కన♦కద్రుమకాంతుల మేరుభూధ్రకాం
తిని రవిహేమసువర్ణముగ ♦ దివ్యముగాఁ గనుపట్టురీతిఁ దాఁ
గనకమరీచులం దగుటఁ ♦ గాంచి [1]సువర్ణతనుండనైతిఁగా
యని తలపోసె; నిట్లు వర♦హాటకభూరుహసంఘయుక్తమై. ౩౯ 699

తే. గాలివీచుటచే నందుఁ ♦ గట్టఁబడిన
యమలబహుకింకిణీనిన♦దాభిరామ
యయి తనర్చినయావని ♦ నచటఁ గాంచి
విస్మయావిష్టహృదయుఁడై ♦ వెలసె నతఁడు. ౪౦ 700

సీ. ఆమహాబాహుఁడా ♦ యనిలజుఁ డచ్చోటఁ బుష్పితాగ్రంబుగాఁ♦బొలిచి,రుచిర
మైనూత్నతరపల్ల♦వాంకురమై, యాకుజొంపంబులంగూడి ♦ సొంపుమీఱు
నాయశోకంబుఁ దా♦నవుడెక్కి యిట్లనితలఁచె; నిచ్చటనుండి ♦ తనవిభుఁగన
నువ్విళులూరుచు ♦ నురుతరదుఃఖార్తయై యిచ్చఁదిరుగుచు ♦ నాజనకజ

ఆ. యిచట నుండవచ్చు ♦ నేఁ జూచెదను బ్రీతి;, దుష్టబుద్ధియైన ♦ కష్టదనుజుఁ
డేర్పఱచినయట్టి ♦ యీయశోకవనంబు, కడుమనోజ్ఞమగుచుఁ ♦ గానఁబడెడు.

క. వరచందనచంపకముఖ, తరువుంసముదాయమిందుఁ ♦ దనరారెడునీ
సరసును గడురమ్యంబై, [2]నిరతము ద్విజసంఘయుక్తి ♦ నెగడెడునహహా. ౪౩

క. [3]జనకజ యీసరసునకుం, జనుదెంచును నిక్కముగనె; ♦ సాధ్వీమణి రా
ముని ప్రేయసి జానకియుఁ, వనసంచారమున నేర్పు ♦ వర్ధిల్లదగుఁ. ౪౪ 703

[4]క. కనుకనె యీసరసునకుం, జనుదెంచు ధ్రువంబు; హరిణ♦శాబాక్షి! మహీ
తనయ విచక్షణగావునఁ, దనప్రియునిగుఱించి వగచి ♦ తత్పరమతియై ౪౪

---

1 అమన్యత తదావీరః కాంచనోస్మీతి వానరః-అనిమూలము. 2 ద్విజసంఘనిషేవితా-అని మూలము. ఇచ్చట ద్విజశబ్దమునకుఁ బక్షులనియేయర్థముగాని విప్రులను నర్థముకాదు ఇందు శ్లేషార్థ మనుక్తము. 3 సా రామా రామమహిషీ రాఘవస్య ప్రియాసతీ, వనసంచారకుశలా నూన మేష్యతి జానకీ-అనిమూలము. ఇందున్న విశేషణములే పద్యమున నున్నవి. 4 ౪౪-వ శ్లోకము మొదలు సీతాపరములగు విశేషణములు పెక్కులు మూలముననే యున్నవి. నిశ్చయ మనునర్థము నిచ్చు "నూనం, ధ్రువం, నిత్యమ్, సతతం" ఇత్యాదిపదములు ౪౮-వ శ్లోకమువఱకు మూలమున నున్నవి. అవి యీపద్యములఁ జేర్పఁబడినవని గ్రహించి మన్నింతురుగాక.

తే. విరహతాపంబు తొలఁగెడు♦విధ మెఱింగి
యీవనం బున నొప్పారు ♦ నీసరిసున
కరుగుదెంచును దప్పక; ♦ యామహీజ
సతతవనవాసనిరతయై ♦ తమఁజెలంగు. ౨౬౹ 705

క. వరవనసంచరణంబునఁ, బరిమోదితచిత్తయౌటఁ ♦ [1] ప్రాణవిభుని ని
ర్భరదుఃఖంబునఁ బొగులుచు, నరుదెంచును నిటకుఁ దాప♦మార్ప నిజముగన్.

చ. జనకతనూజ రాఘవుని♦సాధ్వి ప్రియవ్రత సీత మున్ను తా
వనచరులెల్ల శ్రేష్ఠముగ ♦ వర్ధిలుచుందురుగాక యంచు నె
మ్మనమునఁ గోరుచుండును, స♦మస్తవిధంబుల వారితోడనే
వనముననుండ నెప్పుడును ♦ వాంఛను బూనును నిశ్చయంబుగన్ ౨౭ 707

తే. [2] శ్యామ యాసీత సాధ్వి సం♦ధ్యను గొలువఁగ
నాసఁబూనెడుఁగాన ని♦త్యంబు సంధ్య
నెలమిమీఱ నుపాసింప ♦ లలితసలిల
యుక్తయయి యొప్పు నీనది ♦ కుదృష్టముగను. ౨౭౹ 708

క. చనుదెంచునిజముగా; నీ,వనమతిశుభకరము రాము♦భార్యకుఁ దగియుం
డును, బూర్ణచంద్రవదనం,బునఁ బొల్చెడుసీత ప్రాణ♦ముల నుండినచోన్.

క. అరయఁగ శుభజలములఁ దగు, తరంగిణికి నిటకు వచ్చుఁ ♦ దప్పక; యని యీ
కరణి మహాత్ముండగునా, మరుత్సుతుం డెంచి రామ♦మహిళాగుణినిన్. ౩౧

క. కనుఁగొన నెంచుచుఁ బుష్పిం,చినయావృక్షమున నున్న♦చిత్రదళగణం
బున నొక్కెడ దాఁగి కనుం,గొనియె విశేషములనెల్లఁ ♦ గూర్మి చెలంగన్.

పదునాలవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౫ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు జానకిని సందర్శించుట.

చ. అనిలజుఁ డందెయుండి జన♦కాత్మజఁ జూడఁగ నాల్గుదిక్కులం
గనుఁగొనుచుం దదీయమగు♦స్థాతలమెల్లను గాంచుచుండె; న
వ్వనము తరువ్రజంబులను ♦ భాసురకల్పలతావ్రజంబులన్
ఘనమయి దివ్యగంధరస♦కప్రముగాఁ దగి భూషితంబునై. ౩ 712

ఉ. నందనతుల్యమై మృగగ♦ణప్రచురంబయి, భూరిపక్షిరా
డ్బృందమునొంచు సౌధములు ♦ వింతగు మేడలు నిండియుండ, నా

1 రామశోకాభిసంతప్తా-అనిమూలము. తాపమార్ప నిజముగన్ - అనుపదము మూలార్థపోషక మని చేర్పఁబడినది. 2 శ్యామా ధ్రువ మేష్యతి జానకీ-అనిమూలము.

నందమొసంగుచున్నపిక♦నాదములం బరిఘూర్ణమాను ని
ష్యందమరందసాంద్రతర♦హాటకపంకరుహోత్పలంబు లొ
ప్పందగుబావులం జెలఁగి♦భవ్యతరాసనజాహ్నవి హోఁడియై. ౪ 713

తే. ఆస్తరణసంఘమొప్పంగ ♦ నానాసస్య
ములును వెలయంగ సర్వర్తు♦వులను దగిన
పుష్పఫలములఁ గూడిన♦భూరుహములఁ
గాంతమై యెంతయుం జూడ ♦ వింతయగుచు. ౪॥ 714

చ. వికసదశోకకాంతులను ♦ వింతగ నప్పుడు తూర్పుకొండపైఁ
బ్రకటరుచిన్ వెలింగెడుప్ర♦భాకరురీతిగ నొప్పుచున్ సునో
జ్ఞకమయి ప్రజ్వలించునటు ♦ చక్కఁగనుండఁగఁ జూచె నప్పుడు
త్తుకొమరుఁ; డవ్వనంబు త్వర♦తోఁ జని పక్షులు పెక్కుభంగులన్. ౫ 715

సీ. శాఖలపై వ్రాల ♦ సకలపర్ణంబులు వానిచేఁ గప్పంగఁ♦బడ టఁ బత్ర
విరహితశాఖల ♦ వెలయుచున్నట్టివృక్షంబుల నందమై ♦ కానఁబడుచు
నామూలపుష్పప్ర♦జాఢ్యమై నయశోకభూరుహంబులు, పుష్ప♦భారమునను
వంగి భూమిని దాఁకు♦భంగిని గన్పట్టుకొండగోఁగులు, హారి♦కుసుమపూర్ణ

తే. ములగు [1] మోదుగుచెట్లును ♦ వెలయుచుండె
నట్లు పుష్పితవరభూరు♦హములకాంతి
నెల్లయెడల జ్వలించున♦ట్లెసఁగుచుండె
నాస్థలంబెల్ల, నద్దాని ♦ నతఁడు కనియె ౬॥ 716

తే. చంపకోద్దాల,పున్నాగ♦సప్తపర్ణ
తరువులు విస్తృష్టమూలసం♦తతుల మిగిలి
చక్కఁగాఁ బూచియుండెను; ♦ స్వర్ణనిభము
లగుచుఁ గొన్నియశోకంబు♦లందు వెలసె ౭॥ 717

క. అనలశిఖాసప్రశములై, కనఁబడె నొకకొన్ని, కాటు♦కను నీలములన్
గనుపట్టుచాయఁ గొన్నియు, వినుతింపంబడుచు వేన♦వేలుగఁ బరఁగెన్. ౧౦॥

[2]క. పలువిధములైన యుద్యానములందగు నందనమునూడ్కి ♦ మోదప్రదమై
పోలుచుచుఁ, జైత్రరథంబన, నలరారు కుబేరునుపవ♦నాకృతి బెడఁగై. ౧౧

తే. చిత్రమై సుందరంబు న♦చింత్యమునయి, దివ్యమై కాంతిసంపదఁ ♦ దేజరిల్లి
పుష్పనక్షత్రసముదయం♦బులను బొలిచి,యుం టరెండవనభమన♦నొప్పమీఱి.

క. సుమరత్నశతంబులఁ జిత్రముగాఁ దగి పంచమమగు♦రత్నాకరమ
ట్లమరుచు, సర్వర్తులసత్పుసుమధుగంధాఢ్యవృక్ష♦శోభితమునునై. ౧౩ 721

---

1 కింశుకైశ్చ సుపుష్పితైః - అనిమూలము. 2 నందనం వివిధోద్యానం-అనిమూ. వివిధో
ద్యానం, నానావిధావాంతరవనవిచిత్రం యన్నందనం ఇంద్రోద్యానం-అనివ్యాఖ్య.

క. పలువిధములైన మృగపక్షులరవముల రమ్యమగుచు ♦ సురుచిరములు పె
క్కులునగు సత్పరిమళములు, గలవాయువు పొలయుచుండఁ♦గా భవ్యంబై.

ఆ. సుచిరపరిమళములఁ ♦ బ్రచురితరంబగు, టపలగంధపూర్ణ♦మైనగేంద్ర
మయి ద్వితీయమైన♦యాగంధమాదన, మనఁగ నొప్పుచుండె♦నవ్వనంబు.

[1]చ. వనమును దానినిట్లు కని ♦ వానరపుంగవుఁ డందె కొంతదా
వునఁ గడునున్నతాకృతిని ♦ బొల్చుచుఁ జైత్య మనంగ నొప్పి చ
క్కనిదగు రాజమందిరముఁ ♦ గాంచెను; నయ్యది వేయి స్తంభముల్
తనుధరియించుచుఁ నమునఁ ♦ దద్దయు రాజిలఁ జూడ నందమై. ౧౭ 721

క. సితమై కైలాసంబను, క్షితిధరమో యనఁగ మిగులఁ ♦ జెన్నగుచుఁ బ్రవా
ళతతి వినిర్మితసోపా,నతతిం దగి తప్తకాంచ♦నపుటరుఁగులచేఁ. ౧౮ 722

సీ. కనులదొంగిలునట్లు♦గాఁ బ్రకాశించుచుఁ, గాంతులనెంతయు ♦ గాఢమగుచు
భవ్యమై, ప్రాంశుభా♦వంబుగల్గుటచేత, నభ్రంబు నొరయున ♦ ట్లగపడుచును
వెలయుచుండెను; గపి♦వీరుఁ డంతట మాసినట్టిచీరంగట్టి ♦ యాతుధాన
వనితావృతయునయి ♦ యనిశోపవాసంబులను జిక్కి దీనయై ♦ వనటఁ గుంది

తే. మాటిమాటికి నిశ్వాస♦మారుతములు
వెడలఁగా శుక్లపక్షాది♦వెలయుచంద్ర
కళవలెం గుందియున్నయో♦క్కసతిఁ గాంచె
నాసతీమణి మిగులఁ గృ♦శాంగి యగుట. ౧౯ 723

క. శ్రమపడకయె గుఱుతింపఁద,రముగాక శరీరకాంతి ♦ రమ్యతమముగా
నమరఁ ధూమపినద్ధాం,గమునం దగుపావకుశిఖ♦కరణి వెలయుచుఁ. ౨౦

తే. పచ్చనై మాసియుండఁగఁ ♦ బ్రాంతదైన
యుత్తరీయము నొకదాని ♦ నుత్తమమును

1 సదద్భ్యా విమానస్థం చైత్యప్రాసాద ముచ్ఛ్రితమ్-అనిమూ. చైత్యప్రాసాదం చైత్యం బుద్ధమందిరం తదాకారం ప్రాసాదమ్-అని గోవిందరాజులు. చైత్యప్రాసాదం-బుద్ధాండాకారప్రాసాదమ్-అని మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసిరి. చైత్యం "చీయతే పాషాణాదినా చైత్యమ్" అని గురుబాలప్రబోధిక వ్యాఖ్యాతలు దీనికి బుద్ధాలయతుల్యమని వ్రాసిరి. దీనింబట్టి కొందఱు రామాయణరచనాకాలము రెండువేలపైఁ దక్కువసంవత్సరములని నిర్ణయించుచున్నారు. బుద్ధశబ్దము ప్రాచీనము. దానికిఁ బాహండుఁడని యర్థము. కాఁబట్టి మతమును స్థాపించిన బుద్ధునికాల మిట పరిగణనార్హము కాదు. ఈపదమునకుఁ దెనుఁగున "జైత్యమనంగనొప్పి" యని వ్రాయఁబడినది. అనఁగాఁ జైత్యమనుపేర నొప్పుప్రాసాదమనుభావమును మనమున నెలకొల్పి యిట్లు వ్రాసితినని పాఠకు లెఱుంగఁదగు. లేనిపోనిశంకల కెడమిచ్చునట్లుండఁగూడదని యిట్లు వ్రాసితి ననుట దీనిసారము. పండితులు క్షమింపఁగలరు.

గట్టి, యిప్పుడె యిలనుండి ♦ పుట్టినట్లు
పంకయుతదేహయై యన♦లంకృతయయి. ౨౦ 728

చ. సరసిజహీనమౌ కొలను♦చందమునన్ దగుసొంపులేక, యోఁ
బరపురుషుండు పట్టుకొను♦పాటి యదృష్టముఁ గాంచితింగదా
ధర మననేల యం చెద ని♦తాంతము లజ్జనుబొంది పైపయిం
బరఁగెడుదుఃఖభారమున ♦ వందురి మ్లానతనొంది దీనయై ౨౧ 729

తే. తన్ను నంగారకగ్రహ ♦ మెన్నొగతుల
బాధ నొందింప మిక్కిలి ♦ బడలియున్న
యట్టిరోహిణివలె దాన♦వాధినాథు
వశమునం జిక్కి చింతచే ♦ బడలిబడలి. ౨౨ 730

చ. అనవరతాశ్రుపూర్ణముఖ♦యై యశనంబును మానుకొంటచే
తను కృశియించి దీనయయి ♦ తద్దయు శోకమె ధ్యానమట్టులై
కనఁబడ దుఃఖమేగతిగఁ ♦ గాలముఁ బుచ్చుచు నిష్టమైనయే
జనమునుగాని గానక య♦జస్రము రాక్షసకాంతలం గనుం
గొనుచు, [1]స్వజాతినిన్ వదలి ♦ కుక్కలగుంపులు చుట్టుముట్ట నా
ర్తిని గనునాఁడులేడివలె ♦ దీనతనొందుచు నీలశర్వరీ
తిని జఘనంబు దాఁకను ద్యు♦తిం గడునీలముగా మనోజ్ఞమై
కనఁబడునేకవేణి తగఁ♦గాఁ గనుపట్టుచు నుండె నెంతయున్. ౨౩ 731

తే. ఆమె మఱియు శరత్కాల♦మందు నల్ల
నై నవనపంక్తితోఁ గూడి♦నట్టిభూమి
వలెఁ గనంబడుచుండె; నె♦వ్వరుసనైన
[2]నామె సుఖముల నొందంగ ♦ నర్హయగును. ౨౪ 732

క. ఘనతరదుఃఖంబుల ని, ట్లనయము పొందుటను జాల ♦ నార్తింగనుచుం
డెను మునుదుఃఖములెఱుఁగక, మనుటనిటన్ వగలు గ్రమ్మ♦ మ్రాన్పడియుండెన్.

చ. హనుమ విశాలనేత్రముల ♦ నందము గుల్కెడుసాధ్విని గృశిం
చినతనువొప్పు, ధూళులను ♦ జెందుటచే మలినాంగియై కడున్
వనటలఁ గుందునామెఁ గని ♦ వాంఛితమెల్ల ఫలింప నీమెయే
జనకజయంచుఁ దాఁ దలఁచెఁ ♦ [3]జక్కనిహేతువు లొప్పియుండుటన్. ౨౬

చ. దనుజుఁడు కామరూపి మును ♦ తన్విని దాఁ గొనిపోవుచుండ మా
కనులకు నెట్టిరూపము త♦గం గనుపట్టెనొ యట్టిరూపమే

1 స్వగణేన మృగీం హీనాం శ్వగణాభివృతా మివ-అనిమూ. 2 సుఖార్హాం దుఃఖసంతప్తాం వ్యసనానామకోవిదామ్-అనిమూ. 3 కారణై రుపపాదిభిః-అనిమూ.

కనఁబడుచున్న దీమెయను ♦ గావున సీతయె యీమె యానటం
చును దలపోసె; నామెయును ♦ సుందరపూర్ణశశాంకవక్త్రయై. ౨౯ 735

సీ. సొంపగు కనుబొమల్ ♦ సుందరవృత్తపయోధరంబులు గల్గి ♦ యుజ్జ్వలమగు
తనుకాంతిచే దిగ్వి♦తానంబు వితిమిరమై వెల్గఁ జేయుచు ♦ నసితకేశ
ములును, బింబోష్ఠంబు ♦ లలితమౌ తనుమధ్యమును, చారుపాదత♦లములు పద్మ
దళవిశాలాక్షముల్ ♦ తనరారఁ మన్మథురతివోలె నాసీత ♦ రహిఁ జెలంగు

తే. చుండె; సర్వజగంబుల ♦ కొప్పుఁ గూర్చు
చును నిశాకరపూర్ణప్ర♦భను దెగడుచు
మిగులఁ గృశియించి యున్నట్టి♦ మేనితోడ
ధరణిపయిఁ గూరుచుండి యా♦త్మవిభు నెన్ని. ౩౦ 736

తే. తగిననియమంబుఁ బూనిన♦తాపసివలె
భీతి నిట్టూర్పుగములను ♦ విడుచును ఫణి
రాజకన్యయుఁబోలె వి♦భ్రాజమాన
యగుచు దుఃఖపరంపర ♦ నంది యుండి. ౩౧ 737

చ. పరివృతధూమజాల యగు♦పావకుజ్వాలవలెన్ వెలుంగ, క
న్నీరుణమునం గృశించి వికృ♦తంబగుశోకముచేఁ బెనంగి యా
దరమున రాఘవుం దలఁచి ♦ తన్ను నదృష్టవిహీనగాఁగ వే
వరుసలఁ జింతసేయుచును ♦ భాసిలకుండెను; భూస్థలంబునన్. ౩౨ 738

తే. సంశయార్థము గలస్మృతి♦చందమునను, క్షీణసంపదవలె ఫల♦సిద్ధి లేమి
నమ్మయిన శ్రద్ధరీతిని ♦ భగ్నమైన, యాశవలె విఘ్నమొందు కా♦ర్యఫలమట్లు.

సీ. కలఁతఁజెందినబుద్ధి♦కరణి, కసత్యాపవాదంబుచేఁ బెంపు ♦ వదలినట్టి
కీర్తిచందమున, నా♦క్షితపతినాథుఁడౌ రాముని జేరఁగ♦రామివ్యథిత
యగుచు, రాక్షసుఁడు త♦న్నపహరించుటచేతఁ జాలఁ గృశించి స్వ♦సత్త్వమెల్లఁ
గడవడి క్షీణించఁ♦గా నాల్గుదిక్కుల హరిణనేత్రములఁ ♦ మెలఁగఁజేయు

తే. చును సదాశ్రుజలంబుల ♦ సోకి నల్లనైన వక్త్రాక్షిపక్ష్మము ♦ లమరియున్న
యప్రసన్నాననంబున ♦ ననిరతముగ, నూర్పుగములను బుచ్చుచు♦నుర్వినుండి.

క. మలపంకముల ధరించుచుఁ, గలఁగినమది దీనయగుచుఁ ♦ గమ్రకలాపం
బులకుం దగియును భూషణ,ముల ముట్టక, పతిని జిత్త♦మునఁ గనుఁగొనుచున్.

తే. కాలమేఘావృత మగున♦క్షత్రవిభుని
తేజమట్లుండె; నభ్యాస♦మే జరగమి
మఱవఁబడినట్టి సద్విద్య♦మాడ్కిఁ గుంది
యున్నయాసీతఁ బలుమాఱుఁ ♦ గన్నులలర. ౩౬ 742

క. కనుచున్నహనుమమది కీ, వనితామణి యున్నవిధముఁ ♦ బరికింపంగా

జనకజ యగునో కాదో, యనుసందియ మంకురించె ♦ నంత నతండున్. ౩౮

సీ. వ్యుత్పత్తి తెలియమి ♦ నొకమాట కింకొకయర్థంబు గలుగఁగా ♦ నతఁడు శబ్ద
ములకు వ్యుత్పత్తిని ♦ దెలిసికొన్నపిదప దానియర్థంబును ♦ దాను దెలియు
నట్లు భూషితగాక ♦ యంగము కృశియింప నున్నయాసీతను ♦ నొక్కరీతి
రామో క్తలక్షణ♦రహితగానుండుటఁ బలుమాఱు తలపోసి ♦ పలువిధముల

తే. నెంతొ కష్టంబుమీఁద నీ♦యింతి సీత
యేయటంచు నెఱింగె; ని♦ట్లెఱిఁగి యవ్వి
శాలనేత్ర ననిందిత ♦ క్ష్మాసుతఁ గని
యెన్నియో కారణంబుల ♦ నెంచి యతఁడు. ౩౯౹ 744

క. జనకజయే యగు నిశ్చయ, మని తలఁచెన్; రఘువరేణ్యుఁ ♦ డాదిని సీతాం
గనిచయమున కాభరణము, లను వేనిందెల్పెనో వి♦లాసములీలన్. ౪౦౹

తే. అవ్వియన్నియు సీతచే ♦ నచటిచెట్ల
కొమ్మలకుఁ గట్టఁబడియుంట ♦ గూడఁజూచెఁ;
జారుతరమగు నిర్మాణ♦శక్తి మెఱయఁ
జేయఁబడినకుండలములు ♦ శ్రీప్రదములు. ౪౧౹ 746

సీ. పొలుచు త్రివర్ణక♦పుష్పమట్లుగఁ జేయఁబడియున్నకర్ణపా♦ర్శ్వముల నుంచు
కొనఁదగినట్లుగఁ♦ గోమరుగూర్చెడుభూషణములును,మణివిద్రు♦మములవిరచి
తములయి చాలఁ జి♦త్రములగుహస్తాభరణములు, నామెవి♦రహజమైన
తాపము సోఁకుటఁ ♦ దగ నల్లనై యుండె; నవి యామెయంగము♦లందుఁ జాల

తే. కాలముండుట గుఱుతులు ♦ గల్గఁజేసి
యుండె; నవ్వానిఁ జూచి రా♦ముండు గుఱుతు
లెఱుకపఱచినయ వ్వవి♦యే యటంచు
నాతఁడెంచెను మదిలోన ♦ హర్షమెసఁగ. ౪౩ 747

క. అలఋశ్యమూకమున నీ, వెలఁదియ నేభూషణముల ♦ విడిచెనొ యవి శా
ఖల నిటఁ గనఁబడకున్నవి, యిలవైవనిభూషణములె ♦ యివియు నిజముగన్.

చ. కనకశలాకలాగున ని♦కామము వెల్గుచుఁ బచ్చనై శుభం
బును నగునుత్తరీయమును ♦ భూసుతయుం బడవైవ వృక్షశా
ఖను నది యాశ్రయింపఁ బ్లవ♦గప్రవరుల్ కనినారు కాదె; గ
ల్లనితగమ్రోఁగుచుం బడెడు♦నాభరణంబుల నెల్లవానరుల్. ౪౫ 749

క. ఆముఖ్యభూరిభూషా,స్తోమము నీసాధ్వి నుమ్మఁ ♦ జూచి ధరణిపై
నామాడ్కి వైచె నిదిగో, నీమెశరీరమున నున్న♦యీవసనంబున్. ౪౬ 750

క. చిరకాలము విడువకయే, ధరియించుటఁ గ్లిష్టమగుచుఁ ♦ దగ మాసియు నా

[1]ధరమున విచ్యుతమగుసం,బరమట్టులు రంగుఁ గాంతి ♦ భాసిలునహహో. ౪౮

తే. వనిత యెవ్వతె రాక్షసా♦పహృతయౌటఁ
బతికిఁ గనఁబడనిదె యయ్యు ♦ నతఁడు తలఁచు
చుంట నాతనిమనమున ♦ నుండునో [2]సు
వర్ణవర్ణాంగి యీయమె భూ♦వరుసతియగు. ౪౯ 752

సీ. [3]ఆపదలందు న♦య్యబలల రక్షింపఁదగునట్లు నేను జే♦యఁగను జాల
నైతిఁగదా యను♦నట్టికారుణ్యముచేతను, నాశ్రయిం♦చినతరుణిని
గావంగసమయము ♦ గననైతిఁగద యనుసత్స్వభావంబున ♦ సాధ్వి పురుషు
సంగంబునం దర్థ♦ మగునట్టియిల్లాలు కనఁబడకున్నదే♦యనెడుశోక

తే. మునను, మనమున కింపగు♦ముద్దరాలు
కనులఁ బడకున్నదే యను♦కామతాప
మునను నీనాలుగింటిచే♦తను నెవతుకఁ
దలఁచి చింతించుచున్నాఁడో ♦ యలరఘుపతి. ౫౦ 753

తే. ఆమె యీమెయె యగు; నీమె♦యాకృతియును
నంగములయును మఱియుఁ బ్ర♦త్యంగములయు
సుందరత్వము నెట్టిదో ♦ క్షోణిపతికి
నవ్వి యట్టిదియేయగు ♦ నరసిచూడ. ౫౦॥ 754

[4]క. రామున కెట్టితనూరుచి,యో మానిని కీమెకట్టి ♦ దొప్పును గానన్
ఈమహిళామణి తగినది, యామానవనాయకునకు ♦ నతనికి మిగులన్. ౫౧

క. ఈదేవిమనను చక్కఁగ, శ్రీదయితుండైన రామ♦శీతకరునియం
దే దగిలియున్న దందున,నే దనప్రాణములవిడువ ♦ కీచందమునన్. ౫౧॥ 756

ఆ. ఒకముహూర్తమైన ♦ నుండఁగల్గెను రాము
మనసు నీమెయందె ♦ యనురతిఁ గనుఁ
గాననేయతండు ♦ క్షణమైన జీవించి
యున్నవాఁడు లేక ♦ యుండఁగలఁడె. ౫౨ 757

[5]చ. జనకజ లేకయుండినను ♦ క్ష్మాపతి దేహముఁ దా ధరించి యిం
కను మనియున్నవాఁడెకద, ♦ కాంతయుఁ దాను స్వతంత్రురాలుగా

1 ధరమునన్=పర్వతమునందు 2 ఇయం కనకవర్ణాంగీ-అనిమూలము. 3 కారుణ్యే నానృశంస్యేన శోకేన మదనేన చ-అనిమూలము కారుణ్యాదిశబ్దములకు వ్యాఖ్యలోనియర్థము ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది. 4 రామస్య చ యథారూపం తస్యేయ మసితేక్షణా-అనిమూలము. ఇయమసితేక్షణా తస్య యోగ్యేతిశేషః-అనివ్యాఖ్య. ఈయర్థమే పద్యమున "తగినదియా" అని చెప్పఁబడినది 5 దుష్కరం కృతవాన్ రామో హీనో యదనయా ప్రభుః, ధారయ త్యాత్మనో దేహం నశోకే నావసీదతి-అనిమూలము దీనివ్యాఖ్యలో నాకొక్క-శబ్దమున కాకొక్క-చమత్కారము చూపఁబడినది. దానిసారమే యీపద్యమునఁ గాననగు.

మిని విడువంగఁజాలదిట ♦ మేనును, రాఘవుఁడుర్ సస్వతంత్రుఁడ
య్యును దనువుర్ దృజింపకయె ♦ యుండుట, శోకముచేఁ గృశింపకే
తనువున నుంట నీయవి నిఁ♦తాంతము దుష్కరకార్యముల్ భువిన్. ౫౩ 758

తే. ఇట్టివాని నొనర్చ్ప మ♦ తెవ్వరిట్లు
చేయఁజాలరు; మత్తకా♦శిని మహీజ
విడిచియే యింతదనుక న♦ర్వీపతి గురు
బాహుఁ డొక్కముహూర్తమే ♦ బ్రదికినాఁడు. ౫౩౪ 759

క. ఈకార్యము శ్రీరఘువరుఁ, డేకరణిం జేసె నిట్టు ♦ లింకొక్కరుఁడీ
లోకమునఁ జేయఁజాలఁడు, ప్రాకటయశుఁ డిట్టి దుష్క♦రంబగుపనినిన్. ౫౪

చ. అనియిటు లానమీరసుతుఁ ♦ డాజనకాత్మజ సీతఁగాంచి నె
మ్మనమున హర్ష మొందుచు క్ష♦మాపతి యిట్టిసతీమతల్లి కన్
దనప్రియురాలిగాఁ బడసి ♦ ధన్యుఁడె యయ్యె నటంచు నెంతయున్
వినుతి యొనర్చెఁ గృత్రిమము ♦ వీడినచిత్తములోనఁ జక్కఁగన్. ౫౫ 761

పదునైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౬ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సీతదుర్దశకుఁ జింతించుట.

చ. హరికులపుంగవుండు గొని♦యాడఁగ నొప్పినజానకిన్ మనో
హరసుగుణాఢ్యుఁడౌ రఘుకు♦లాభరణంబును సన్నుతించి, వే
మరల విచారసాగరని♦మగ్నుఁడె యయ్యె; ముహూర్తమాత్ర మా
గురుతరతేజుఁడెంచి తన♦కుం గలదుఃఖముఁబట్టి దీనుఁడై. ౧ 762

క. కనుజంటనుండిరాలెడు, ననూనబాష్పములఁ గుంది ♦ యవనీజాతన్
మనమున నెన్నుచు దుఃఖం,చెను నివ్విధి; నీసుశీల ♦ సీతనిరతమున్. ౨ 763

ఆ. గురువినీతుఁ డగుచుఁ ♦ బరఁగులక్ష్మణునకుఁ, బూజనీయ యగును ♦ నీజగముల
నరసి కాచునట్టి ♦ యారామునకుఁ బ్రియ, యట్టియీమె ♦ దుఃఖ♦మందు నేని.

క. దురతిక్రమమగుఁ గాల, మ్మరయఁగ నికఁ; దేవి యీమె ♦ యత్నముఁ దా నా
తురపడి చేయక శ్రీరఘు,వరువ్యవసాయం బెఱింగి ♦ వర్తించెడుఁజూ. ౩౪ 765

*సీ. తనపతి మృగమని ♦ తలఁచి వెంబడిపోవ మారీచుఁడని బుద్ధి♦మహిమ నెన్ని
నట్టి లక్ష్మణుఁడెట్టి ♦ వ్యవసాయపరుఁడో తా నెఱిఁగినయది; యిట్టి♦యింతికష్ట
కాలమునందును ♦ గలఁతనొందక వృష్టికాలంబునం గలం♦గని భగీర
థాత్మజయగుగంగ ♦ యట్లున్నయది; తుల్యశీలవయోవృత్త♦సిద్ధినంది

---

* రామస్య వ్యవసాయజ్ఞా=ఇత్యాదిశ్లోకద్వయవ్యాఖ్యానాభిప్రాయము పద్యమునఁ గనఁబడు.

తే. కులమునందును లక్షణ♦ములను దుల్య
యై చెలంగెడుఁగాన నీ♦యంగనకును
దగియెయున్నాఁడు రాముఁ డు♦త్పలదళాక్షి
యీమెతగియున్న దతనికి ♦ నెన్నిచూడ. ౭ 766

చ. అనివిలపించె; నయ్యనిలు ♦ నాత్మజుఁ డంత నవీనభర్మకాం
తిని దనగారుచుఁ బ్రియము ♦ దివ్యము లోకులకెల్లఁ గూర్చుప
ద్మను బురుడించుచున్నవని♦తామణి సీతను జూచి నెమ్మనం
బున రఘురామునిం దలఁచి ♦ పొలఁగ నిట్లువచించె నాత్మలోన్. ౮ 767

ఉ. ఈవనితామతల్లికయి ♦ యే బలశాలిని వాలిఁ జంపెఁగా
భూవరుఁ డక్లై శౌర్యమునఁ ♦ బొల్చుకబంధునిఁ గ్రూరరాక్షసున్
రావణతుల్యుఁ జంపె; నమ♦రప్రభుఁ డుద్ధతి శంబరాసురున్
జేవదలిర్పఁ గూల్చినటు ♦ చెచ్చెఱ భీమపరాక్రమున్ భయం
బావహిలంగ సంగరము♦నందు విరాధునిఁ గూల్చెఁ గానలోన్. ౯ 768

సీ. అనలశిఖాతుల్య♦మైన బాణావళిఁ బఱఁగించి శౌర్యంబు♦మెఱయ భీమ
కర్ములౌ దనుజులఁ ♦ గడువిక్రమాఢ్యులఁ బదునాల్గువేవుర ♦ బవరమందు
నాజనస్థానంబు♦నందు వధించెను; విదితాత్ముఁ డగురఘు♦వీరుఁ డీమె
కయి సంగరంబున ♦ ఖరునివధించెను;ద్రిశిరుని గురుతర♦తేజుఁడైన

తే. యట్టిదూషణు వధియించె; ♦ నర్కసుతుఁడు
వాలిపాలితమై దుర్ల♦భంబు లోక
పూజితంబును నగుకపి♦భూరిరాజ్య
మీమెహేతువుఁబట్టియే ♦ యెలమిఁబొందె. ౧౦ 768

చ. వనజదళాయతాక్షులను ♦ భాసిలునీమెకునైకదా జవం
బునుగొనుచున్ నదీనదవి♦భుండయి శ్రీయుతుఁడౌ సముద్రునిన్
బనివడి నేను దాఁటి యిట ♦ వచ్చితి నీపురిఁ జూచినాఁడ; నీ
జనకజకై రఘూత్తముఁడు ♦ సాగరమేఖలయైనమేదినిన్. ౧౧ 770

క. *జగములనెల్లను దలక్రిందుగఁ జేసిన యుక్తమనుచుఁ ♦ దోఁచెడునాకున్;
దగ నెన్నిచూడ మది ము,జ్జగముల రాజ్యంబొ రాము♦సాధ్వియొ హెచ్చౌ.

క. అని పరిశీలించినచో, జనకజలోరాజ్యమెల్ల ♦ సరిపోలదు సు
మ్ము నిజంబు షోడశాంశం, బునకైనను; నీమెసాధు♦బుద్ధి తనరఁగన్. ౧౨

ఆ ధర్మశీలుఁడగుచుఁ ♦ దగుమిథిలాధీశు
తనయయగుచు, రాము♦ధర్మపత్ని

* రాజ్యంవా త్రిషులోకేషు-అనుశ్లోకార్థ మిట వర్ణితము.

యగుచుఁ బ్రాణనాథు♦నందు దృఢవ్రత
మలర నొప్పుచున్న♦యది మఱియును. ౧౫ 773

క. సరసిజరేణునిభంబులు, పరమమ్ములునైన భూమి♦పాంసువులు కళే
బరమున నొప్పఁగ బాలముఖి, పరిశుతంబైననేలఁ ♦ బగిలిచికొనుచున్. ౧౬

క. జనియించినయామెయె యీ, వనితామణి; యార్యశీల ♦ భానుసుఁడయి చ
క్కనిశౌర్యంబునఁ దగి, యని, ననివార్యుండైన దశర♦థాధిపమణికిన్. ౧౬½

తే. పద్దకోడలు, కీర్తిని ♦ బెంపుగాంచి
నదియు; విదితాత్ముఁడగుచు ధ♦ర్మాళినెఱిఁగి
మేలుమఱువనిరామభూ♦పాలునకుఁ బ్రి
యాంగనయునయ్యె నిట రాక్ష♦సాంగనలకు. ౧౭½ 776

క. చిక్కి కృశించుచునున్నది;, నిక్కముగా భర్తయందు ♦ స్నేహపుబలిమిన్
జక్కనిభోగాళిన్ విడి, యెక్కరణిసినైన వాని ♦ నెన్నక మదిలోన్. ౧౮½

క. జనశూన్యమైనకానన, మును జొచ్చెను; మిగుల మధుర♦ముగ నొప్పెశుభ
ప్తిని మునుగొనుచుండినద,య్యను వన్యఫలాళిఁ దృప్తి♦నొందుచు సతమున్.

క. పతిశుశ్రూషణరతయై, యతిశయసంతోషమును గృ♦హంబునఁ గనుప
ద్ధతినిటఁ బొందుచునున్నది;, సుతప్తకనకాంగమెంతొ ♦ సొంపునొసఁగుచున్.

క. స్మితముగ్ధభాషిణియు సం,తతసౌఖ్యార్హయునునైన♦ధరణిజ యేదు
ర్గతికిం దగనిదె యయ్యును, నతిశయవేదనల నిందు♦నందెడు నకటా! ౨౧

క. శీలమునం దనరారుచుఁ, జాలన్ రావణునిచే న♦సాధుపథమునన్
జాలిం బొందఁగఁదగినటు, లీలీలఁ గలంపఁబడెడు ♦ నీసుచరిత్రన్. ౨౧½ 781

ఆ. దప్పిగొన్నవాఁడు ♦ తాఁ జలిపందిరిఁ
గాంచునట్లు భూమి♦కాంతుఁ డీమెఁ
గనఁగఁదగును; రాజ్య♦మును గోలుపోయిన
రాజు మరలఁ బొంది ♦ రంజిలుగతి. ౨౨½ 782

క. జనకజ సురలం బొందుచు, ఘనసంతోషమును బొందఁ♦గలఁ డీది నిజ; మీ
వనితయును *గోరఁదగుభో,గనికరములు లేక బంధు♦గణహీనయునై. ౨౩½

క. తననాథునియాగమనం,బును గోరుచు మేనఁ బ్రాణ♦ములు నిల్పెన; దీ
దనుజాంగనలను నిత్తఱిఁ, గనుఁగొనదు, సుపుష్పఫలని♦కాయతరువులన్.

క. పరికింప దన్యమును జూ,చురతిన్ విడనాడి రామ♦శుభరూపమునే
నిరతము దలంచుచున్నది, యరయన్ నిజమిద్ది; స్త్రీల♦కంగజి కవనిన్. ౨౫

* కామభోగైః పరిత్యక్తా-అనియూ.

చ. పెనిమిటి సత్కలాపముల బృందమునందును భూషణంబు కా
వున వరభూషణంబులను బూనఁగఁ దాఁ దగినట్టి యీమహీ
తనయయు నట్టిభూషణముఁ దాఁ గనమిన్ వెలుఁగొందకున్న; దీ
జనకజఁ బాసి రాఘవుఁడు సత్వరమే తనువున్ ద్యజింపనో. ౨౬ 786

తే. అట్టులయ్యును దనదు దేహమును విడువ
కున్నవాఁడె, వగం జిక్కకున్నవాఁడె
యిద్ది దుష్కరకార్యమా నితరులెవరు
చేయఁజాలరు పూనిన క్షితితలమున. ౨౭ 787

[1]క. శతపత్త్రనిభేక్షణయు న,సితకేశాంతయును సాధుచిత్తయు మతిసం
తతము సుఖార్హయు నగునీ, సతిదుఃఖము నొందియున్నసరణిం జూడన్.

[2]క. వనచరమాత్రుఁడ నగునా,కును మది దుఃఖంబు మిగులఁ గూడెడునకటా!
ఘనతరకృపాళుఁ డగురా,మున కది కల్గుటయు సహజముగదా తలఁపన్.

క. ధరవోలె నోర్పుడగఁ బు,ష్కరనేత్రయునైన యీమె జానకి మును భూ
వరులైన రామలక్ష్మణు,లరయుచు రక్షింప నొప్పునట్టిసతి యిటన్. ౨౮

క. తరుమూలతలంబున భీ,కరనేత్రము లొప్పనున్న క్రవ్యాదవధూ
పరిరక్షితయై యున్నది; కరము విచారంబుఁ గూర్పఁగల దిది తలఁపన్. ౨౯

సీ. జనకతనూజ తుహినహతనళినియట్లంగశోభయుఁ గుంద ననవరతము
వ్యసనపరంపర బాధించుచుండంగ, సహచరరహితయా చక్రవాకి
కరణి రాముఁ బాసి కడువగ నొందుచు జాలిఁ గొల్పెడునవస్థను గనుచును
వసియించి యున్నదీవనిఁ; బూలపఱుపున శాఖాగ్రములు వంగఁ జార్వశోక
తరువరంబులు, వసంతము వచ్చుటంజేసి [3]బహుసహస్రప్రభాభాసమానుఁ

ఆ. డగుచు మందరశ్మి యగుచును బొడసూపి
నట్టిచందమామ యార్తినీమె
యొందునట్లు చేయుచున్నారు, గదయని
బలయుతుండు వేగవంతుఁ డగుచు. ౩౦ 792

క. అనిలతనూజుఁడు నగునా, హనుమయు నీవిషయమిట్టు లాత్మఁ దలఁచి యీ
వనితయె సీతయటంచును, వినిశ్చయము నొందియుండె వృక్షమున నటన్.

పదునాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 ఇమా మసితకేశాంతాం శతపత్త్రనిభేక్షణామ్ - అను మూలార్థసార మిందు నిక్షిప్తము.
2 ఈపద్యము గోవిందరాజులయర్థము నుపపాదించుననియు నిదియే శ్లోకార్థసారమనియు గ్రహింపఁ దగు. 3 హిమవ్యపాయేన చ మందరశ్మి రభ్యుత్థితో నైకసహస్రరశ్మిః- అనిమూ. మందరశ్మిః=సూర్యాపేక్షయా మందరశ్మిః చంద్ర ఇతి యావత్ -అనివ్యాఖ్య.

౧౭ - వ సర్గము.

—హనుమంతుఁడు కావలియున్న రాక్షసాంగనలం జూచుట.—

ఆ. తెల్లగలువపిండు♦తీరున నలరుచు, నిర్మలుఁ డగువిధుఁడు ♦ నీలనిర్మ
లోదకమున నంచ ♦ యొగిఁ జనుగతినీల, నిర్మలాంబరమున ♦ నీటుగులుక. ౧

క. చనిచని యపరాంశంబును, గనియెన్; నిర్మలకరాళిఁ ♦ గ్రాలుచు దనకాం
తినిజూపుచు సాహాయ్యము, హనుమకుఁ జేయునటు శీత♦లాత్మకరములన్. ౧½

క. మరుదాత్మజాతుపయిని బ్రసరింపఁగాఁ జేసెఁ; బూర్ణ♦చంద్రనిభాస్యన్
ధరణిజ నంతట నెక్కువ, బరువున నౌకయు మునుంగు♦పద్ధతి నీటన్. ౨½

క. పెనువగల భారమున మ్రగ్గినరీతిం జూచె నతఁడు; ♦ నెలఁతను దగఁ జూ
డనుగోరి పరీక్షించుచుఁ, దనుమధ్యకుఁ జెంతఘోర♦దర్శన లగుచున్. ౩½

చ. కనఁబడురాక్షసాంగనలఁ ♦ గాంచెను, నందొకకంటిరాక్షసాం
గన నొకశ్రోత్ర మొప్పఁదగు♦కాంత, విశాలములైనకర్ణముల్
తనదుశిరస్సు గప్పఁగను ♦ దారుణరీతిని నున్ననాతినిన్
గనియెను, గర్ణహీనయగు♦కామిని నాతఁడు నవ్వనంబునన్. ౪½ 798

సీ. జలవరాహశ్రోత్ర♦సముకర్ణయుత నాతి, నూర్ధ్వముఖంబుగా ♦ నొక్కరీతిఁ
దిరిగి యూర్పులపిండుఁ ♦ దీవ్రగతిం బుచ్చునాసికనొప్పెడు♦నాతి, మిగులఁ
బెద్దది యగుతల ♦ వెలయఁగ నున్నట్టిదానిని, దనుదీర్ఘ♦తరగళంబు
గలదానిఁ, దలవెండ్రు♦కలె లేనిదానిని, గొంచెపువెండ్రుకల్ ♦ కొనరుమిగుల

తే. నున్నదానిఁ గంబళివలె ♦ నొప్పుకేశ
ములఁ జెలంగెడుదానిని ♦ గళితలంబ
కర్ణనిటలను, వ్రేలాడ♦కడుపుదాని
లంబవక్షోజయయి యొప్పు♦లలన మఱియు. ౬½ 799

తే. పెదవివ్రేలాడ నొప్పెడు♦భీకువుఁ జుబు
కోష్ఠమునఁ జూడఁగాఁ దగి♦యున్నవనిత
వ్రేలుచున్నముఖంబునఁ ♦ గ్రాలు నాతి
వ్రేలుచున్నమోకాళ్లను ♦ వెలయునువిద. ౭ 800

సీ. పొట్టిరక్కసి మఱి ♦ పొడుగుదానిని, గుబ్జ, వికటను, వామనఁ, ♦ బింగలాక్షి
భుగ్నవక్త్రఁ, గరాళ♦భూరివికారాస్యఁ గనుఁగొనె; మఱియు నా♦కపివరుండు
వికృతవేషంబుల ♦ వెలయువారిని, బింగళచ్ఛాయగల్గిన♦లలనలఁ దగ
నల్లనివారల ♦ నుల్లంబు కోపరతిం బోల్పఁదగునట్టి♦తెఱవలఁ, గల

తే. హాభిలాషలఁ దగువారి ♦ నల్లె యినుప
గుదియలన్, గూటముల మఱి ♦ కూటముద్గ

రాదులం దాల్చువారిఁ, గో♦లాస్యలను, మృ
గాస్యల, మహిషవక్త్రల ♦ నచటఁ గనియె. ౧౧ 801

క. పులిమొగములు గొఱ్ఱెమోములు నక్కలమోము లట్టి♦మొగములు గలవా
రల, మత్తద్విరదాశ్వోష్ట్రీల నొప్పెడు స్త్రీలఁ, బ్లవగ♦కుంజరుఁడు గనెన్.

క. తల దేహములోపలనే, గలవారల, మఱియు నేక♦కరపాదములం
జెలఁగెడువారల ఖరకర్ణల, నశ్వశ్రోత్రములను ♦ రాజిలువారిన్. ౧౩ 803

సీ. గోహస్తికర్ణలఁ ♦ గోఁతిచెవుల్ గలయతివల, ముక్కులే♦నట్టివారి
నతినాసికలను, ది♦ర్యఙ్నాసికల, వికృతము లగునాసలఁ ♦ దనరువారిఁ
గరికరసమనాసి♦కయు గలవారల, భాగభాగమ్మునఁ ♦ బరఁగుచు మఱి
యూర్పుల వెలయించు♦చున్ననాసికలను గలవారి, మఱియును ♦ గరిపదసమ

తే. పాదములు గల్గువారి న♦పారపాద
ములను బొల్పారువారి, గో♦వులవలెఁ దగు
పదములుం గలవారలఁ ♦ బాదములను
గుఁగులుగల్గినరాక్షస♦తరుణులఁ గనె. ౧౪ 804

క. అతిమాత్రశిరోగ్రీవల, నతిమాత్రకుచోదరులను ♦ నాచందముగా
నతిమాత్రనేత్రలను న, ట్లతిజిహ్వల, దీర్ఘనఖర♦లగుచెలువలనున్. ౧౫ 805

సీ. మేఁకమొగంబుల ♦ మించువారల, గజ, గో, సూకరాస్యల ♦ ఘోటకాన
నల, నుష్ట్రి, ఖరవక్త్ర♦ములఁ దగునట్టి యాదనుజాంగనల, ఘోర♦దర్శనలను
శూలముద్గరభిండి♦పాలశోభితహస్తలను, గలహప్రియ♦లను నమర్ష
గలయట్టి దుస్స్వభా♦వల, ఘోరదంష్ట్రిల, వికృతవక్త్రల, ధూమ్ర♦వివృతకచల

తే. మద్యమును ద్రాగువారల ♦ మద్యమాంస
నిరతచిత్తల, మాంసశో♦ణితనిమగ్న
కాయముల నొప్పువారి, ర♦క్తముపలలము
భోజనముగాఁగఁ దగువారిఁ ♦ బోలఁగనియె. ౧౬ 806

క. వనచరతిలకుఁడు గగ్గురు, జనియింపఁగఁ జేయువారి ♦ స్కంధంబులతోఁ
దనరారునాయశోకం,బును సంతట నావరించి ♦ భూసుతకొఱకై. ౧౭ 807

ఆ. కూరుచుండియున్న ♦ క్రూరదానవకాంత
లను దగంగఁ గాంచె; ♦ జనకతనయఁ
గనుట హర్షమునను ♦ గాంతిని బొల్పాఱు
ననిలతనయుఁ డప్పు ♦ డాదరమున. ౧౮ 808

క. జనకజ, ననిందితను, దాఁ,గనియె నశోకంబుక్రిందఁ ♦ గాంతిఁ దఱిగి యుం
తనదానిశోకజలనిధి, మునుఁగుచు భూరేణుకలిత♦మూర్ధజ యగుచున్. ౧౯

క. తనపుణ్యమెల్ల క్షీణించిన నాకాశంబునుండి ♦ క్షితిపయిఁ బడుచు

క్కను సరిపోలుచు శీలం,బునఁ గీర్తిని గాంచి తనవి♦భుం గన కార్తిన్. ౨౦

చ. సురుచిరభూషణావళుల ♦ శోభిలు కెంతయుఁ బ్రాణనాథుపైఁ
బరఁగెడు ప్రీతి భక్తులతి♦భాసురభూషణసంస్కృతై తగన్
సురరిపుసన్నిరుద్ధయయి ♦ సొంపును మాని విహారబాంధవో
త్కరయయి హస్తియూథమును ♦ గానక యొంటిగ నుండి కానలోన్. ౨౧

తే. సింహసంరుద్ధయయి చనఁ ♦ జేవలేక
యార్తిఁ గుందెడుద్విరదము ♦ ట్లామె మూఁకఁ
దగినదై యుండె; శారదా♦భ్రగణపిహిత
చంద్రరేఖవలెం జూడఁ♦జాలి పఱచియు. ౨౨ 812

తే. నలుఁగు మొదలగుసంస్కార♦ములు కలుగమి
నందమెల్లను దఱిగి క♦నం దగునటు
లుండఁ దంత్రులులేమి న♦యుక్తమైన
వల్లకిని బోలి యప్డు భా♦సిల్లకుండె. ౨౩॥ 813

[1]చ. పెనిమిటి యండఁ బాయకయె ♦ పృథ్వితనూభవ యుంక నర్హయౌ,
దనుజవధూవశంబునను ♦ దా వసియింప ననర్హయౌను, రా
ముని విడనాడి దుఃఖమయ♦ముం గడుదుస్తరణంబు నౌ మహో
వననిధి మున్గ యాదనుజ♦భామలు చుట్టును ముట్టడింపఁగన్. ౨౩॥ 814

క. క్రూరగ్రహసంయుక్తం, బౌ రోహిణిమాడ్కిఁ జూడ♦నై కుందుచుఁ దా
నారామమునందు నట [2]మను,వారము లేవట్టితీఁగ♦వలె నప్రభయై. ౨౪ 815

చ. వనమున నంతరాళమున ♦ వారిజలోచన సీత యుండఁగా
హనుమ కనుంగొనెన్; మఱియు ♦ నంబుజకాంతము పంకదిగ్ధమ
య్యును సహజంబుగా మిగుల ♦ నొప్పెడులాగునఁ బంకయుక్తతన్
దనతనుభాగముల్ సురుచి♦తం గనకున్నను నైజకాంతిచేఁ
దనరుచు నెంతయున్ నలఁగఁ ♦ దద్దయు మాసినచీరయొప్పఁగన్. ౨౫ 816

తే. హరిణశాబాక్షియై, భర్త♦దైనతేజ
మును దలఁచుచుఁ దనదైన్య♦మును విడి తన
శీలమే కాఁపుగా నొప్ప ♦ నీలలోచ
నములు పొల్పార దీనాన♦నమునఁ బొదలి. ౨౬ 817

క. కనుపట్టుచున్నసీతను, హనుమంతుఁడు కనియె; నంత ♦ హరిణాక్షిని సీ
తను భీతహరిణకన్యక, యనుపున నెల్లెడలఁ జూచు♦నట్టిజనకజన్. ౨౭ 818

క. [3]ఘనతరనిశ్వాసంబుల, వనమునఁ గలవృక్షపల్ల♦వంబుల దహియిం

---

1 సీతాం భర్తృవశే యుక్తామ్-అనిమూలము. 2 లతామపుష్పామివ-అనిమూలము. 3 సంఘాతమివ శోకానామ్-అనిమూలము.

చునటులఁ జూపట్టుచుఁ దను,వునుదాల్చిన వగలగుంపు♦వోలెన్ మఱియున్.

క. చెలరేఁగిన దుఃఖోర్ముల,వలెఁ జూపట్టుచును భూమి♦వలె నోర్పు దగన్
గలిగి సువిభక్తతనువున, వెలయుచు సొమ్ములను గొనక ♦ వింతమెఱయుచున్.

చ. కనఁబడుచున్న సీతఁగని ♦ గాలికుమారుఁ డనంతహర్షముం
గనియెను; నవ్వనంబునను ♦ గామిని నమ్మదిరేక్షణన్ మహీ
తనయను జూచి బాష్పములు ♦ తద్దయు జాఱఁగ [1]రాముఁగూర్చి వం
దనము నొనర్చె; శౌర్యము ని♦తాంతము నొప్పఁగఁ బొల్చునాతఁడున్. ౩౧

ఆ. [2]రామలక్ష్మణులకు ♦ నేమంబునన్ మ్రొక్కి
జనకతనయఁ గాంచి ♦ సంతసమున
నాయశోకశాఖ♦లందుఁ గన్పడకుండ
నొదిగియుండె [3]నుపమ ♦ యొప్పుచుండ. ౩౨ 822

పదునేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౮ - వ సర్గము.

రావణుం డశోకవనమునకు వచ్చుట.

[4]చ. హనుమయు నట్లు పుష్పితము ♦ లౌధరణీజము లొప్పనున్నయా
వనమును జూచుచున్ జనక♦వల్లభుపుత్త్రిని జూచుచుండునం
త నిశయు సుంతయే మిగిలి ♦ తద్దయు భాగము పోయియుండె; నం
త నపరరాత్త్రియందువ న♦తంను దశాంతరంసీమనుండియే. ౧ 823

సీ. అంగషట్కంబుల ♦ నలరువేదంబుల నెఱిఁగి యజ్ఞంబుల♦నెల్లఁ దమరె
యుతరులచేతఁ జే♦యించు [5]నాబ్రహ్మరక్షులవేదనిర్ఘోష♦ములను వినియె;
నంతట శ్రుతిమనో♦హరములౌ మంగళవాద్యనిస్వనములు ♦ ప్రబలుచుండ
వానికి నమ్మహా♦బాహుండు మిక్కిలిబలశాలి యగుదశ♦వదనుఁ డట్టె
మేలుకాంచెను మఱి♦మిక్కిలిశౌర్యంబుగలరావణుఁడువస్త్ర♦ములునుమాల్య

తే. ములును నిద్రావశంబున ♦ నెలవులవిడి
యుండఁ దగువేళ మేల్కాంచి ♦ యుర్వితనయఁ
దలఁచుకొనె; [6]నంత రాక్షస♦తల్లజుండు
జనకసుతయందు మిగులనా♦సక్తిఁ బూని ౨. 824

---

1 నమశ్చక్రే చ రాఘవమ్-అనిమూలము. 2 నమస్కృత్వా సహాయాయ లక్ష్మణాయ చ-అని మూలము. 3 ఉపమ యొప్పుచుండ-అనునది మూలార్థానుపోషకము. 4 కించిచ్ఛేషానిశాభవత్-అని మూలము. 5 బ్రహ్మరక్షసామ్-అనిమూలము. బ్రాహ్మణత్వవిశిష్టరాక్షసానామ్-అనివ్యాఖ్య. 6 భృశం నియుక్తస్తస్యాం చ మదనేన్మదోత్కటః, న సతం రాక్షసః కామం శశాకాత్మనిగూహితుమ్-అనిమూలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు సీతయందు రావణునకు భక్తియేకలదుగాని మోహములేదని

తే. స్మరుఁడు పురికొల్పినంతన ♦ మదవిమోహి
తుఁడయి యాకామతను మన♦స్తోయజమున
నడఁచుకొనఁజాలఁడయ్యె నా ♦ యసురవర్యుఁ
డాభరణజాలములఁ దాల్చి ♦ యతులకాంతి. ౫ 825

క. నిరతము పుష్పఫలంబులఁ, గరమురుదై తగినవృక్ష♦కాండంబులు పు
ష్కరిణులు వెలయఁగబహువిధ, సురుచిరపుష్పోత్కరముల♦సొంపునుగనుచున్.

క. అనవరతము మత్తిల్లిన, ఘనవిహగతతిం జెలంగఁ ♦ గడునద్భుతమై
కనఁబడునశోకవనమును, గనువేడుక నొందె మిగులఁ ♦ గానన మదియున్. ౭

తే. కనులమనసును హరియింపఁ♦గాఁ గలవృక
ములను దగఁ గూడియుండు, ని♦ర్మలమణిగణ
కనకమయతోరణంబులఁ ♦ గ్రాలువీధు
లొప్ప బెడగారుచుండె న♦ట్లొప్పువనము. ౮ 828

క. పలువిధములఁ దగుమృగగణ, ములచే, ధర రాలినఫల♦ములచేఁ దగి మి
క్కిలియుందమైనరీతిని, వెలయఁగ నారావణుండు ♦ వేగమ చొచ్చెన్. ౯ 829

క. సురగంధర్వాంగనలా, పురుహూతుని వెంబడించి ♦ పోయెడురీతిం
దరుణీశతంబు రావణుఁ, డరుగుచు నుండంగ వెంట ♦ నరిగెం ద్వరతోన్. ౧౦

క. తరుణులు కొందఱు కాంచన, కరదీపికలన్ గ్రహించి ♦ కదలిరి మఱి చా
మరములఁ గొందఱు పట్టుకొ,నిరి కొందఱు తాళవృంత♦నికరములఁ దమిన్.

క. ధరియించిరి, మఱికొందఱు, తరుణులు నవభర్మపాత్ర♦తతులన్ జలమున్
బరమశుభదంబుఁగొని పో,యిరి రావణువెంటఁ గొంద♦ఱింతులు పూన్కిన్.

తే. కత్తులను నాసనంబులఁ ♦ గైకొనిచన
జాణ యొక్కతె నవసురా♦సాంద్రరత్న
పాత్రమును గుడిచేతను ♦ బట్టుకొనుచు
నరిగె రావణువెంట నె♦య్యంబుమీఱ. ౧౩ 833

క. తరుణి మఱొక్కతె *పూర్ణాం, బురుహారిపుప్రభను మించి ♦ పొలుచుచు నవక
ర్బురదండము రాయంచల, కరణి సితంబునగు గొడుగుఁ ♦ గైకొని వెనుకన్.

క. చనియెను; నుత్తమలగునా, తనికాంతలు నిద్రచొక్కు, ♦ దద్దయు సురఁ గ్రో
లినకైపు, పొలయ నెఱ్ఱని, కనులొప్పఁగ వీరుఁడైన♦కాంతుని వెనుకన్. ౧౫

యర్థమును వ్రాసిరి. ఆయర్థముగూడ నిటఁ దెలుఁగునఁ గనఁబడును. అంతన్ ఆమదవిమోహితుఁ
డయి, యనియు, అడఁచుకొనఁజాలఁడయ్యెనా? అనియుఁ బదముల విభజించిన నాయర్థమగు.
అంతన చాలఁడయ్యెన్ ఆ యసురవర్యుఁడు-అని పదవిభాగము చేసిన ప్రాతీతికార్థము స్పష్టమగు.

* పూర్ణాంబురుహారిపుప్రభను=సంపూర్ణచంద్రకాంతిని. ఇట నంబురుహారిపుశబ్ద మేలయని కవిత
చెప్పవాడుకగలవారు ప్రశ్నింపరని నాభావము.

క. ఘనపంక్తి మెఱపుఁదీఁగలు, వెనుకొనుగతిఁ బ్రీతిమీఱ ♦ వెంటఁదగిలి వే
చనిరి మహాబలుఁడౌ దనుజుని ప్రియపత్నులును నిద్ర ♦ చొక్కు పొలయుటన్.

తే. వ్యత్యయంబుగఁ గేయూర ♦ హారములను
వైచుకొని యంగరాగంబు ♦ వదలిపోవ
గళితకేశాంతలయి, స్వేద ♦ కలితములయి
యాస్యములు చెల్వుమీఱ నొ ♦ య్యారమమర. ౧౬ 837

సీ. మదశేషమునఁ దమ ♦ మనసులు ఘూర్ణిల, నిదురచేఁ గలఁతయు ♦ గదుర దాన
నెమ్మొగంబులు చాల ♦ నెమ్మెగుల్కఁగ [1]స్వేదమున నంగములు సుమ ♦ ములును వాడఁ
గుసుమమాల్యమ్ము లా ♦ కులములౌ జడముడులను వ్యత్యయంబుగఁ ♦ గనఁబడంగ
భర్తయండలి గౌర ♦ వంబునఁ దమిచేత రాక్షసప్రభువగు ♦ రావణునిని

తే. ననుసరించిరి; వారికి ♦ నాథుఁడైన
యసురవరుఁడు మహాబలుఁ ♦ డతనువశత
నంది జానకియందుఁ బెం ♦ పొందు ప్రీతి
మనమునం దొప్పుచుండ మం ♦ దుని విధమున. ౧౮ 838

క. మదమున నడకయు నందముగఁ దనరఁగా వెలసె; నంతఁ ♦ గాంతామణులె
ల్లఁ దమిన్ వచ్చుచునుండఁగఁ, దదీయకాంచీరవంబుఁ ♦ దావినెఁ గపియున్.

తే. అందియల నాదముల మరు ♦ దాత్మజుండు
వినియె; నసదృశకార్యుఁడై ♦ విపులబలము
తనర నతిలోకపౌరుషం ♦ బునఁ జెలఁగుచుఁ
దద్వనద్వారమును జేరు ♦ దనుజపతిని. ౨౦ 840

చ. కనుఁగొనె వాయునందనుఁడు ♦ కాంచనదీపికలెన్నొ వేలుఁగా
వనితలు గంధతైలగురు ♦ వాసనలొప్పుచునుండఁ బట్టి వే
చనఁగఁ దదీయతేజమునఁ ♦ జక్కఁగ రావణుఁ డొప్పి మీనకే
తనమదమద్యగర్వసహి ♦ తంబులు వంకరలైన నేత్రముల్. ౨౨ 841

తే. ఎఱ్ఱనై యాయతంబులై ♦ యెసఁగుచుండ
ధనువును ద్యజించి వచ్చుప్ర ♦ త్యక్షమదనుఁ
డనఁగఁ దగియుండె; మఱియు నా ♦ దనుజవర్యుఁ
డుత్తమంబయి ధూళిలే ♦ కొప్పుమీఱి. ౨౩ 842

క. [2]సుమథితతక్రపయోరుచు, లమరంగ నిజాంగదములఁ ♦ యందుఁ దగులుకొ
న్న మహితవస్త్రమ్ము విలాసము మీఱఁగ లాగుకొనుచుఁ ♦ జను దేరంగన్.

1 స్వేదక్లిష్టాంగకుసుమాః-అనిమూ. 2 వస్త్ర ముత్తమమ్, సలీల మనుకర్షంతం విముక్తం వస్త్ర మంగదే-అనిమూ.

చ. హనుమయుఁ బత్త్రసాంద్రమగు♦నట్టి యొకానొకకొమ్మయందు నే
జనునకుఁ గానరానిదగు♦చందమునన్ మృదుపత్త్రపుష్పముల్
తనువును గప్పియుండ, నల♦దానవుఁ జెంతనె యున్నయట్లుగాఁ
గనుఁగొనసాగె; నిట్లతనిఁ♦గాంచుచు యౌవనరూపసంపదన్. ౨౪ 844

క. అలరారుచున్నతత్పుర, లలనలఁ గనుఁగొనియె; నచటఁ ♦ బ్లవగేంద్రుఁడు కాం
తల వారి సుందరాంగుల, నెలమిం గూడుకొని దాన♦వేశ్వరుఁ డొకటన్.

క. పతగంబులు మృగములు నుద్ధతిశబ్దము లొక్కరీతిఁ ♦ దద్దయుఁ జేయన్
హితముగఁ గన్పడునావని, జతనంబునఁ జొచ్చె; రాక్ష♦సప్రభుఁ డంతన్.

క. సురఁ గ్రోలుట మత్తుండై, నిరుపమచిత్రాభరణవి♦నిర్మలకాంతుల్
పరఁగంగ శంకుకర్ణము, లరుదుగఁ గన్పట్టఁగా మ♦హాబల మమరన్. ౨౭

చ. అనుపమరూపవైఖరుల ♦ నారయఁగా సురసుందరీగణం
బును నిరసించుకామినులఁ ♦ బోల్పఁగఁ గూడి యుడువ్రజంబుచే
తను బరివారితుండగు సు♦ధారుచిలాగున నొప్పుచున్ మరు
త్తనయునకుం గనంబడియెఁ ♦ దాను విభాకరతుల్యతేజుఁడై. ౨౮ 848

చ. గురుతరతేజుఁడై నకపి♦కుంజరుఁ డీఘనబాహుఁడే యగున్
సురరిపుఁ డాపులస్త్యునకు ♦ సూనుఁ డటంచుఁ దలంచి మెల్లఁగాఁ
దరువునఁ గ్రిందికొమ్మకును ♦ దా దిగియెన్ మఱియున్ మహాభయం
కరగురుతేజుఁడయ్యు నల♦కర్బురనాథుని భూరికాంతికిన్. ౩౦ 849

ఆ తగ్గి పత్త్రపిహిత♦తరుశాఖ నొకచోట, దాగియుండె; సంహ♦త స్తనయుగ
నసితశీర్షజాంత♦నావరారోహను, సత్కటాక్షుఁ జూడఁ♦జనియె దరికి. ౩౨ 850

పదునెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౯ - వ సర్గము.

సీత రావణుఁ జూచి భయపడుట.

చ. దనుజవరేణ్యుఁ డచ్చటికిఁ ♦ దాఁ జనుదేర ననిందితాంగి యా
జనకజ రూపయౌవనవ♦శంగతదేహుని భూషణాభిరా
ముని నతనిన్ భయంకరుని ♦ ముందట దూరమునుండి వచ్చువా
నిని గనుచుం బ్రవాతమున ♦ నిర్భరరీతి వణంకురంభనాఁ
జనుతరు వట్లుగా వడఁకి♦సాగె భయంబును బొంది యెంతయున్. ౧ 851

క. *వరవర్ణిని యాజనకజ, విరివగుకనుజంట జెలఁగి ♦ విశ్రవసుసుతుం
డరుదేరఁ గాంచి తొడల నుదరమును బాహువులచేత ♦ స్తనయుగము వడిన్.

ఆచ్ఛాద్యోదర మూరుభ్యాం బాహుభ్యాం చ పయోధరౌ-అనియు.

తే. కప్పుకొని యేడ్చుచుం దనుఁ ♦ గాంచువార
లచట లేమికి వగచుచు ♦ నబల కూరు
చుండెఁ; దశవదనుం దప్పు ♦ దుర్వ్రతనయ
రాక్షసీగణసంతత♦రక్షితాంగి. 853

చంపకమాలిక:—

పెనువగఁ గుందుచున్ విపుల♦భీతిని బొందుచు సాగరంబునన్
మునుఁగఁగ నున్న నౌకవిధ♦ముం దలపించుచు, మెత్తలేక య
వ్వనిధరఁ గూరుచుండి, పతి♦భక్తియె సద్వ్రతమై చెలంగ, భూ
మిని సఖుకంగనే పడిన♦మేటిసుహీరుహశాఖవోలె, నం
గనిచయమందుఁ గ్రమ్ముకొను ♦ త్మోరజమే యొకభూషణంబుగాఁ
దనర, విచిత్రరీతిగ ని♦తాంతము చూడఁగ నొచు, రూపముం
గన మణిభూషణార్హయయి ♦ క్రాలియు భూషణముల్ గ్రహింపకే
ఘనతరపంకదిగ్ధయయి ♦ కన్పడుచున్నమృణాళియట్లు కాం
తిని బొలుపొందియున్ మిగుల ♦ దీప్తిని బాసియె యున్నజానకిం
గనుఁగొనె; నామెయున్ మఱియు ♦ క్ష్మాపతి కేసరి, యాత్మవేత్తయున్
ఘనుఁడు ననైన రాముపద♦కంజసమీపము చేరఁబోవుశ
క్తిని గనకుంట నెట్లయినఁ ♦ దెంపున నేగఁగ నెంచి యాతఁడిన్. 854

సీ. సంకల్పహయములఁ ♦ జక్కఁగఁ గట్టినమనసను రథముపై ♦ మమత నెక్కి
యాతని చెంతకు ♦ నరుగుచున్నదివోలె, ధ్యానశోకములకుఁ ♦ దాను జిక్కి
యన్నముం గొనమి న♦త్యంతంబు శుష్కించి యేడ్చుచునొంటిగా♦నెవరుగాని
కాచువారలు లేమిఁ ♦ గడుఁజింతనొందుచు దానియంతంబును ♦ గానక యెద
తే. రామునేయాశ్రయించుట ♦ వ్రతముగాఁగ
నుండునదిగాన మంత్రాది♦కోగ్రసాధ
నాళికిం గట్టుపడి నేల ♦ నలముకొనిన
సర్పరాట్కన్యయట్లు చే♦ష్టలను బాసి. 855

ఆ. ధూమకేతువనఁగఁ ♦ దోఁచుగ్రహంబుచే
నావరింపఁబడిన♦యట్టిరోహి
ణివలెఁ బొక్కుచుండెఁ; ♦ నెలఁతమిన్నమఱియు
వృత్తశీలములను ♦ వెలయుచుండి. 856

తే. *ధర్మమే ముఖ్యముగ నొప్పి ♦ నిర్మలమగు
నట్టియాచారయుక్తమై ♦ యలరువంశ

---

* వృత్తశీలవతే జాతా మాచారవతిధార్మికే, పునస్సంస్కార మాపన్నాం జాతామివ చ దు
ష్కులే-అనిమా. సత్కులప్రసూతాం దుష్కులోఢా మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య.

మందు జన్మించి దుష్కులమునందుఁ బెండ్లి
యయి తదన్వయజనితక♦న్యవలెఁ గుంది. ౧౦ 857

క. రిక్తదియగునపవాదము, నొత్తుకొనం దూలినట్టి♦యశముకరణి, నా
వృత్తివిహీనతఁ గుందిన, యుత్తమవిద్యవలె నొప్పు♦నొందక మఱియున్. ౧౧

ఆ. సన్నగిలినయట్టి ♦ చారుకీర్తినిబోలి, యాదరణము లేని♦యట్టి శ్రద్ధ
కరణిఁ బూజఁజేయఁ♦గాఁ దగువస్తువుల్, లేనిపూజయట్లు ♦ కానఁబడుచు. ౧౨

సీ. ప్రతిహతమగునాశ♦పద్ధతి మీఱంగఁ, దగ్గినయట్టియా♦దాయమువలె
భటులెల్ల నాచరిం♦పనియాజ్ఞవలె, లయకాలజ్వలద్దిశ♦కరణి మఱియు
నపహరింపంబడి♦నట్టి పూజయుఁబోలె, విధ్వస్తపద్మిని♦విధమున, వర
వీరులు లేమిని ♦ వెలయకుండినసేనవలెఁ, దమోధ్వస్తయౌ ♦ ప్రభ తెఱఁగున
తే. జలము లించుకమిగిలిన♦శైవలినివి
ధమున, నపవిత్రసంస్పర్శ♦నమును గన్న
యగ్నివేదికరీతి, శాం♦తాగ్నిశిఖయుఁ
బోలె నలరారకుండె; న♦ప్పొలఁతి మఱియు. ౧౩ 860

సీసమాలిక:—

స్వర్భానుసంఛన్న♦చంద్రమండల మొప్పుపున్నమ రాత్రి♦పోల్కి, హస్తి
హస్తపరామృష్ట♦మై యాకులుంబూలుఁ జెడిపోవఁ బత్తులు ♦ చెదరి భీతిఁ
జెందఁగాఁ దగుసర♦సీరుహాకరమట్టు లిరుగట్లు తెగ జల♦మునుగ నెండి
పోయిననదివలె; ♦ నాయకునింబాసి తచ్ఛోకమునఁ బీడి♦తయయి కృష్ణ
పక్షనిశాభంగి, ♦ భర్తృదుఃఖంబున, సంస్కారములఁ జేయఁ♦జాలమి గత
కాంతియై చూపట్టె; ♦ తన్వాంగి; మఱియును సుకుమారియై కడు♦సుందరంబు
లగునవయవములు ♦ తగియుండ, రత్నగర్భగృహోచితయునయ్యు ♦ వట్టినేల
నుపవిష్టయై, యచి♦రోద్ధృతంబయి యుష్ణమునకు వాడుచునున్న♦వనజనాళ
మట్లుచూడందగి; ♦ యడవిగృహీతయై స్తంభంబునకు రశ్మి♦జాలములను
గట్టివేయంబడి ♦ కాంతునివిడనాడి, యూర్పులఁబుచ్చుచు ♦ నురుతరమగు
వగనొందియున్నట్టి ♦ వారణరాడ్వధూటట్లు, యత్నములేమి ♦ నముల కేశ
సంతతి యేకమై ♦ జకఁగాఁ బొడవుగ నమరి, శరత్కాల♦మందు నీల [నఁ
వనపంక్తినొప్పుభూ♦మినిబోలి,యుపవాసమున,శోకమునను, జిం♦తను,భయము
జాలక్షీణించి, కా♦ర్శ్యమునొంది, దీనయై,తపమెవిత్తముగ,మి♦తముగఁబరఁగు
నాహారమునుగొని ♦ యార్తినొందుచు, నంజలినిబట్టి రాముచే ♦ దనుజపతికి
నవమానమగుఁగాక ♦ యని యిష్టదేవత నర్థించురీతిగా ♦ నమరియుండెఁ;
తే. గాచువాఁ డెవ్వఁడైనను ♦ గన్పడునని
నలుదెసలఁ జూచుచున్ రోద♦నంబు చేయు

చును, సుపక్ష్మము లొప్ప నే♦త్రానికోనలును
గలిగి శుక్లంబులైనట్టి ♦ కనులవెలసి. ౨౫ 861

క. పతిననుసరించుటయె స,న్మతముగ, నేనిందలేక ♦ పరఁగుజనకుస
త్సుత కాసఁ గొలుపఁబూనెను, [1]మృతినే రావణుఁడుకోరి ♦ మేటిపలుకులన్.

పందొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౨౦ - వ సర్గము.

రావణుఁడు సీతను ప్రార్థించుట

[2]క. దనుజుఁడు దీననిరానం,దను సాధ్విఁ దపస్విని న్ము♦దంబున సీతన్
గని సాభిప్రాయములుగఁ, గనఁబడుమధురోక్తులను స్వ♦కాంక్షలనెల్లన్. ౧

[3]చ. తెలుపఁగఁబూని యిట్లను; స♦తీమణి, హస్తికరోరు, సుందరీ
వలపున నిన్నుఁగొల్వ నిట♦వచ్చిన నన్గని వట్టిభీతిచేఁ
గలఁగుచు సత్పయోధరయు♦గంబు వరంబుగ గప్పుకొంచు నీ
విలసితరూపమున్ మిగుల♦వింతగఁ గన్పడకుండఁ జేయఁగాఁ
దలఁచెదవేల? భృత్యుఁడను ♦ దాసుఁడఁగా నను నీవెఱుంగవే. ౨ 864

తే. సర్వలోకమనోహరా, ♦ చారులక్ష
ణాఢ్యసర్వాంగశోభితా ♦ యాయతాక్షి
మత్ప్రియవుగాన నినుఁ గొల్వ ♦ మనసుగల్గు
వాఁడ నన్నేలుకొనఁదగు ♦ వాస్తవముగ ౩ 865

క. నను గారవింపుమా; యిట, మనుజులు మఱి కామరూప♦మండనులగునా
దనుజులును భీతిదులు గ,న్గొనలేరెవ్వరును నేను ♦ గూర్పుభటుఁడఁజూ. ౪

క. కనుకన్ నానలనిభయం,బును వదలుము సీత నీవు; ♦ పొందు దఘము నా
కును బరదారలఁ గోరుట, వినుమా తత్కారణంబు ♦ వివరింతు నిటన్. ౫ 867

సీ. [4]పరకాంతలను మదిఁ♦బరఁగు కౌతుకమునఁ బొందుటగాని, య♦ప్పొలఁతులబలి
మిని దెచ్చుటయుకాని ♦ దనుజులధర్మము, సందియమేగల్గ ♦ దిందులకును;
నిది యిట్లగాఁగను♦న్నది; నీవు నన్నిష్ట కామింపకున్నావు♦గాన నేను
నినుస్పృశియింపఁ గా♦వునవె నాయొడల నీ కత్యంతమును గామ ♦ మలరుఁగాక

---

1 ప్రలోభయామాస వధాయ రావణః-అనిమూలము. 2 సతాం పతివ్రతాం దీనాం నిరానందాం తపస్వినీం-అనిమూలము. 3 ఇటనుండి మహేశ్వరతీర్థులవారివిశేషార్థ మీ మొదలగుపద్యములయం దిమిడియున్నదని యెఱుంగనగు సీతయందు మాతృభక్తియే రావణునకుం గలదుగాని మోహము రావణునకు వాస్తవముగా లేదని వీరిభావము. 4 ఈపద్యమున విశేషార్థము శబ్దగతమై యిమిడియున్నదని యెఱుంగఁదగు.

తే. యిచ్చవచ్చినరీతి నీ♦యిష్టపడిన
నిన్ను సేవింతు; దేవి! నీ♦వెన్న నాకుఁ
బ్రియముఁ గూర్చెడుదానవు ♦ భీతివదలు
మాసుభృత్యుని నమ్ముమా ♦ యింక నీవు. ౬౫ 868

క. విను సత్యముగా నాపై, బ్రణయంబుంపఁదగు నిట్లు ♦ బహుదుఃఖములన్
గనుచుం గుందకుమా, యో,జనకకుమారీ! ధరిత్రి ♦ శయనించి తగన్. ౭

ఆ. ఒక్కవేణిగాఁగ ♦ నున్నకురుల్ దాల్చి, చింతమునిఁగి ప్రాఁత♦చీరఁ గట్టి
తగనికాలమందు ♦ వగఁ గూర్చునుపవాస,ముండి పోగిలెదేల ♦ యొప్పవివ్వి.

చ. జనకకుమారి, నన్నుఁ బరి♦చారకుగాఁగ ననుగ్రహించి చ
క్కనిబహుపుష్పమాలికలఁ ♦ గమ్రతరంబగుచందనంబు నెం
దును సరిలేనియయ్యగురు♦ధూపములన్, రుచిరాంబరంబులన్
ఘనతరరత్నభూషణని♦కాయములన్ దమిఁబొంది స్వేచ్ఛఁగన్. ౯ 871

క. ఉత్తమపానీయంబులఁ, జిత్తము రంజిల్లఁ ద్రావి ♦ చిత్రశయనముల్
మెత్తనియాస్తరణంబులు, నెత్తఱి నేఁ గోరఁగల్గు♦నింకను వినుమా. ౯౫ 872

ఆ. గీతనృత్తములను ♦ నాతతవాద్యాళిఁ, గాలమొక్కరీతిఁ ♦ గడుపుచుఁ దమి
హాయిగనుము; సుందరాంగి, వనితలందు, మేటివీవ యిట్టి♦పాటు గనుదె.

క. సురుచిరగాత్రంబున నా,భరణంబులఁ జక్కఁగూర్పు♦వలయున్ నన్నున్
బరిచరునిగఁ గల్గియు ని,ష్కారణింగై సేయకుంట ♦ కడునింద్యముసూ. ౧౧

చ. అనుపమరీతిగాఁ బొడము♦నట్టిద యీనవయౌవనంబు ని
న్ననిశముఁ గొల్వఁగోరు నను♦నాదృతిమీఱఁగ నాశ్రయించె నే
మనఁగల దిద్ది వ్యర్థముగ ♦ నన్వహమేగెడు, వేగపోవునీ
ళ్లను మరలం దరంగిణి ని♦లాస్థలిఁ బొందనియట్లు ప్రాయముం
గనఁదగ దిట్టి సేవలను ♦ గైకొనుమా దయనుంపు నాపయిన్. ౧౨ 875

క. నినురూపంబునఁబోలిన, వనిత ప్రపంచమున నెందుఁ ♦ బరికించిన నేఁ
గనరాదు కావునన్ రూ,పవిచయకర్తయగుపద్మ♦భవుఁడును నిన్నున్. ౧౨౫

క. విరచించి యింక నెవరిని, విరచించుట మాని మిగుల♦విశ్రాంతిని ని
త్తరుణమునఁ బొందె నని నే, నరసెద; వైదేహి! రూప♦యౌవనరతినిన్. ౧౩౫

*చ. నినుఁ గని బ్రహ్మదేవుఁడును ♦ నిర్భరమోదము నంది గొల్వ నె
మ్మనమున నెంచు నింకను; ధ♦మూస్థలినెవ్వఁడు గోరకుండుఁ?; జ
క్కనిశశిఁబోలువక్త్రమునఁ ♦ గ్రాలుచు శ్రోణిభరంబు మీఱ నో
ప్పినవనజాక్షిరో! వినుము ♦ ప్రీతుఁడనై తగునేను నిత్తఱిన్. ౧౪౫ 878

* శీతాంశుసదృశాననే, తస్మిం స్తస్మిన్ పృథుశ్రోణి-అనిమూలము.

ఆ. నీదునవయవముల ♦ నేదానిఁ జూచిన, నచటనుండి నేను ♦ నక్షితతిని
ద్రిప్పఁజాల కిట్టి♦తీరున నున్నాఁడ;, జనకభూమిపాల♦తనయ నీవు. ౧౭ 879

సీ. [1]నాకు భార్యవుగమ్ము ♦ నాయందు నీకుండుపరపురుషుండను♦భ్రాంతి విడువు
పెక్కుతావులనుండి ♦ ప్రీతినేఁదెచ్చినవనితామతల్లికల్ ♦ పలువురు గల
రవ్వారలకు నెల్ల ♦ నగ్రపూజ్యవుగమ్ము నీకు శుభంబగుఁ♦గాక, నాకు
నీవగ్రభార్యవు ♦ గావలయును; భీతచిత్తా! జగంబుల ♦ నుత్తమబల

ఆ. మేనుజూపి సంగ్ర♦హించినరత్నాళి, భూరిరాజ్య మిదిగో ♦ పొలుచుభక్తిఁ
నీకు నిచ్చినాఁడ ♦ నేను భృత్యుఁడనైతి;, నోవిలాసినీ, మ♦హోద్యమమున.

క. పలువిధములైన నగరం,బులమాలిక లొప్ప వెలయు♦భూమిని నాకుం
గలబలమున నిర్జించితి, నెలఁతా! నీప్రియము గాఁగ ♦ నీ పితృకీర్తుల్. ౧౯

చ. నను నెదిరించి మార్కొనును♦నంబును గల్గినవాని నిజ్జగం
బునఁ గనలేదు, యుద్ధమునఁ ♦ బొల్చెడునుద్ఘనవీర్యమెట్టిదో
కనుఁగొను నాబలంబునకుఁ ♦ గల్గదు సామ్యము; నారిపువ్రజం
బునను సురాసురుల్ బవర♦ముం దగఁజేసి మదీయశక్తికిన్. ౨౦ 882

ఆ. తలఁకి భంగమొంది ♦ ధ్వజములు విఱుగంగ, నెదుట నిలువలేక ♦ యేగి; రిట్టి
తరుణమందు నిచ్ఛ♦తనరఁగా మిగులంగ, భూషణములఁ దాల్పు♦పూవుబోఁడి.

క. సురుచిరకాంతులఁ దగునా,భరణములు త్వదంగములను ♦ భాసిలురీతిం
బరమాదరమునఁ జేయుము, పరికింతుసుభూషితమగు ♦ త్వద్రూపంబున్. ౨౨

క అనుపమలపనా చక్కం,గను గై చేసికొని స్వేచ్ఛఁ♦గాఁ బొందుము భో
గనికరముఁ, బిఱికిదానా, మనమున కింపుగను గ్రోలు♦మద్యముఁ బూనిక్కన్.

క. రమియింపుము; నీవారికి, నమితముగా భూమిఁగాని ♦ యర్థముగానీ
తమిమీఱుచుండ నిమ్మా, ప్రమదా, నను నమ్మి ప్రీతిఁ ♦ బఱపుము నాపై.

క. వలసినయటు నీకార్యం,బులకున్ ననుఁ బంపుమంపు♦ము, తలోదరి, నా
యెలమిని విహరించెడు నీ, కలరెడుచుట్టములు ప్రీతి ♦ నందుదురు సుమీ.

[2]సీ. శ్రీరాఘవునిగూర్చి ♦ చెలఁగుచుండెడుదాన సంపదల్ నీకు నొ♦సంగుదాన
నన్నురామునిఁగూర్పు♦మన్నయభిప్రాయమునుబొందెదవొ యేమొ♦వినుముపరమ

---

1 ఈపద్యమునఁగల భార్యాశబ్దమునకు భా, ఆర్యా అని పదవిభాగము చేసిన తల్లీయనునర్థము తేటపడును. ఇదియే మహేశ్వరతీర్థుల భావము. ఆరణ్యకాండము ఈవిషయము వ్రాయఁబడుట నిట వివరింపలేదని తెలియనగు 2 బుద్ధిం మమానుపశ్యత్వమ్ - ఇత్యాది సార్ధశ్లోకద్వయమునకు మహేశ్వరతీర్థులవారివిశేషార్థమిం దిమిడియున్నదని గ్రహింపఁదగు. ఎట్లన: నిక్షిప్తవిజయుఁడై= స్వతస్సిద్ధజయముగలవాఁడై, అచీరవసనుఁడై=నారచీరగానట్టి వస్త్రధారియై, గతశ్రీవిలాసుండై= పొందఁబడిన శ్రీలక్ష్మీవిలాసము గలవాఁడై, వనచరగోచరుండయి - వనమనఁగా జలము. తన్నివాసుఁ డనఁగా నారాయణమూర్తియై యనియర్థము తేలును. ప్రాతీతికార్థము స్పష్టమే.

కళ్యాణి! సంపదల్ ♦ కాంక్షింప శాశ్వతసుఖమునేకోరెదఁ; ♦ జూడు మస్మ
దైశ్వర్యమును, జారు♦యశమును; సుందరీ, నిక్షిప్తవిజయుఁడై ♦ నెగడి యట్ల
చీరవసనుఁడయి ♦ యీరీతిఁగ నగతశ్రీవిలాసుండయి ♦ యావిధమున
వనగోచరుండయి ♦ వ్రతియు, స్థండిలశాయియునయి వర్తిల్లురా♦మునిని గూడి
యేమిచేయంగల ♦ వీవు; నే జీవించియుండఁగా రాముఁడో♦యుర్వీతనయ
నినుఁ జూడఁజాలఁడు ♦ నిజమిదియనియెంతుఁ; గొక్కొరసితమయి♦గొప్పదగుచు

ఆ. నలరుమేఘపంక్తి ♦ యావరింపఁగఁ బురో,భాగమందునున్న♦పద్మవైరి
కాంతిఁజూడ నలవి♦గానట్లు నాచెంత, నున్ననిన్నుఁ జూడ ♦ నోపునెట్లు. ౨౬

చ. సురపతిచేతఁ జిక్కినస్వ♦సుందరి నారదుమూలకంబుగా
స్ఫురణములేక హేమకశి♦పుండు గ్రహించినయట్లుగాక నా
కరమునఁ జిక్కియున్ననినుఁ ♦ గ్రమ్మఱ నేమనియుండుదాఁక భూ
వరుఁడు గ్రహింపలేఁడు; విను ♦ [1]భామరొ సుందరసుస్మితాననా. ౨౮ 889

తే. చారుదంతవిలాసినీ♦చారునేత్ర
గరుడుఁ డాదృతి సర్పంబుఁ ♦ గడురయమునఁ
దాను హరియించునట్లు చి♦త్తమును నీవె
యపహరించితివిగద యో♦యన్నుమిన్న. ౨౯ 890

[2]చ. నలఁగినమంచిపట్టువస♦నంబును దాల్చి, కృశించి భూషణం
బులఁ గయిచేయకున్నతఱి ♦ భూమిసుతా! నినుఁ గాంచి నేను భా
ర్యలపయి నాస మానితిని ♦ నంతయు మానితి నింక నిన్ను నేఁ
గొలిచెద; జానకీ కొనుము ♦ కూరిమి భృత్యునిగాఁగ నన్నిఁకన్. ౩౦ 891

క. అంతఃపురమున లక్షణ, సంతతి నలరారునాదు♦చానలకెల్లన్
గాంతరొ! యీశ్వరి వగుమా;, చింతింపక నన్గ్రహింపు♦సేవకునిఁ గృపన్.

తే. అసితకేశాంతరాజితా! ♦ యార్య ముజ్జ,గములలో నుత్తమలగునా♦కాంతలెల్ల
నచ్చరల్ లక్ష్యకింబలె ♦ ననవరతము, నీకుఁ బరిచర్యచేయుంగ ♦ నేనొనర్తు.

క. ధనపతిచెంతం గలరత్ననికరముఁ ధనము సుభ్రూ! ♦ నన్నును నేగె
ల్చినలోకంబుల నీవిగఁ, గొని చక్కఁగ ననుభవింపు ♦ కోరినరీతిన్. ౩౩

తే. [3]దేవి తపమున బలమునఁ ♦ దీవ్రవిక్ర
మమున ధనమునఁ జారుయ♦శమున నాకు

---

1 చారుస్మితే చారుదతి చారునేత్రే విలాసిని-అనియూ. 2 ఈపద్యమునందు విశేషార్థము స్పష్టము. 3 పిబ విహర రమస్వ-అనియూ. మద్యపానముచేయుము విహరింపుము. అనునీ మొదలగు మాటలనుబట్టి మోహము సీతయందు లేదని యెట్లు స్ఫురించునని శంకింపరాదు 'యదన్నం పురుషో భుంక్తే తదన్నం తస్య దేవతాః' అను ప్రమాణమునుబట్టి రాక్షసులకు మద్యపానాదులు కలవు గాన నవియన్నియుఁ దమకులదేవతులకు నైవేద్యమొసఁగుట తప్పుగాదు, గాన పైయర్థము తోఁచునని గ్రహించుట సమంజసమే.

రాఘవుఁడు సాటియని చెప్ప ♦ రాదు; లలన
మద్యమును ద్రావు విహరింపు ♦ మహితరీతి. ౩౮౪ 895

క. వనితా, క్రీడింపుము భో,గనికరముల ననుభవింపు ♦ కావలసినరీ
తిని ధనరాశి నొసంగెదఁ, గొనుమా ధరనొసఁగువాఁడఁ ♦ గోరినరీతిన్. ౩౯

క. నాయందుఁ బ్రీతినునుపుము, నీయెడ నాకున్న ప్రీతి ♦ నెఱేఁగి సుఖము నా
కీయెడఁ గూర్పుము నీవిట, గేయంబగురీతిఁ బొదలఁ ♦ గీర్తిన్ వినుచున్. ౩౯

సీ. నీబంధువులు తమి ♦ నినుఁగూడి సంతోష మనుభవింతురుగాక; ♦ యనవరతము
పుష్పించియున్నట్టి ♦ భూరుహవ్రాతంబు నిండియుండఁగ నళి ♦ నికరమట్టె
మూఁగియుండఁగ నంద ♦ ములయిసముద్రతీరమునను౦డెడుసద్వ ♦ నములయందుఁ
గనకభూషణమణి ♦ గణహారభూషితతనువల్లియలరఁగా ♦ నను సుభృత్యుఁ
తే. గూడి యలరారుచుండుమా ♦ కోర్కి మీఱ
నిన్నుఁ బ్రార్థించువాఁడనో ♦ నీరజాక్షి
యేను జెప్పినపలుకుల ♦ నెదఁ దలంచి
కావుమా సంతతంబు సు ♦ ఖములఁ గనుదు. ౩౯౪ 898

ఇరువదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౨౧ - వ సర్గము.

సీత రావణుమాటలకుఁ దగినరీతి నుత్తరమిచ్చుట.

చ. అనియిటు సాధ్వసంబిడెడు ♦ నాశరనాథుఁడు రావణుండు తె
ల్పినయతిసీచవాక్కులను ♦ బృథ్వీతనూభవ యాలకించి యా
ర్తినిగని దీనయై పలికె ♦ దీనముగాఁ గడుమెల్లఁగా; జగం
బునఁ గలకాంతలందు యశ ♦ ముం జెలువారఁగఁ బొల్చి సాధ్వియై. ౧౪ 899

సీ. వగఁబూని యేడ్చుచు ♦ వణఁకుచు దీనయై పతినెధ్యానించుచుఁ ♦ బలువిధముల
సహజసుస్మితమున ♦ సమధికపతిభక్తి శక్తిని ధరియించి ♦ స్మరమహార్తిఁ
బొంది వివేకంబు ♦ పోవ నున్నట్టియాతనితోడఁ ప్రత్యక్ష ♦ మునను తాను
బల్కుట న్యాయమా ♦ పథముగాకుండుట [1]నొకగడ్డిపోఁచను ♦ నునిచి నడుమ
ఆ. వానితోడఁ బల్కెఁ; ♦ దానవా, నీవు నా, వలననుండి మదిను ♦ రలుచుకొనుము

---

[1] తృణ మంతరతః కృత్వా ప్రత్యువాచ శుచిస్మితా-అనియా. ఈశ్లోకార్థమునకుఁ దనిశ్లోకి యందు భావము లెన్నివిధములనో పెంచి వ్రాయఁబడినది. అవి "తృణ మంతరతః కృత్వా" అన్న వాక్యము నాధారముగఁ జేసికొని అట్లుచేయుట యెందులకని ప్రశ్నించుకొనుచు వ్రాయఁబడినవి. కాన నవి యూహించుకొనవచ్చునని యిటఁ జేర్పఁబడలేదనియు, గోవిందరాజమహేశ్వరతీర్థులవారి యర్థ మిటఁ జేర్పఁబడినదనియు గ్రహింపవలయు.

స్వజనమందు దానిఁ ♦ జక్కఁగాఁ జేర్పుము, [1]కార్యసిద్ధినీకుఁ ♦ గలుగఁగలదు.

క. పాపమతి మోక్షసిద్ధిని, నేపగిదిం గోరఁదగదో ♦ యీగావునునన్నుక్
భూపుత్త్రిఁ గోరఁగాఁదగ, దేపట్టుననైనఁ; గోర ♦ నెటుసిద్ధించున్. ౩॥ 901

క. [2]పావనకులమునఁ బెండిలి, యై వసుమతిఁ బేరుఁగన్న ♦ యట్టికులమునం
దావిర్భవించి సతినై, యీవిధమున నిందితమగు ♦ నీకార్యంబున్. ౪॥ 902

క. ఒనరింపఁదగదుగద నాఁ, కని కీర్తింగాంచి సాధ్వి ♦ యాజానకి యా
తని లెక్కచేయ కాతఁడు, వెనుకఁగ నుండునటు మోము ♦ వే త్రిప్పి తగన్.

చ. దనుజునిఁ గూర్చియే మరలఁ ♦ దానిటుపల్కెను, నన్యభార్య సా
ధ్వని గనుకన్ సురారి! సుమ ♦ తిం బరికింపుము నీకు భార్యగాఁ
గనఁదగుదాననఁగాను; [3]సరి ♦ గాఁ దగు సాధుజనైకధర్మమున్
మనసునఁ జక్కఁగాఁ దెలియు ♦ మానకుమా నిరతంబు దానినిన్. ౬ 904

క. చరియింపుము సాధువ్రత, పరతం జక్కంగ; దనుజ ♦ పతి! నీసతులే
పరులంబొందిన నీకు, త్తరుణంబున నెట్టులుండు ♦ దాని మనసునన్. ౭ 905

తే. ఉనుచుకొని నిన్నె యుపమాన ♦ మని తలఁచుచు
నేయఘంబును బొందనీ ♦ కెట్లు నీదు
పత్నులం గాచికొందువో ♦ పరవనితల
నట్లె రక్షింపవలయు; న ♦ ట్లాటనీవు. ౮॥ 906

చ. పరవనితారతిన్ వదలి ♦ భార్యలతోనె రమింపు; మింకనే
పురుషుఁడు భార్యలందుఁ దమిఁ ♦ బూనక తృప్తినిగాంచ కెంతయున్
స్మరగురుతాపముం గనుచుఁ ♦ జంచలితేంద్రియుఁడై చలించి యా
వరుసనె గూఢవిప్రియసు ♦ పాండితి నొంది పరాంగనారతిం
బరఁగునొ వానిసంపదలు ♦ పాడగు సర్వము పాడగుం జుమీ. ౯॥ 907

సీ. ఇట్టిదుస్థితిని నీ ♦ వేరీతిగానైనఁ బొందకుండఁగఁ జేయఁ ♦ బూనువార
లెవ్వరు లేరొకో ♦ యేలలేకుందురు? వారలున్నను నీవు ♦ వారిపథము
ననుసరింపకయున్న ♦ యట్లైనఁ జెడుదు, పీవిపరీతబుద్ధియే ♦ విషయమిట్టు
లని తెల్పుచున్న, దీ ♦ యాశయమెట్లు నీకెఱుఁగంగ నగునని ♦ యెదవో? నీవు
సజ్జనాచారంబు ♦ సల్పక మానుటయే యిద్ది తెల్పెడు; ♦ నింక నీకుఁ
బండితు లాదృతిఁ ♦ బరమహితంబును బలికినరాక్షస ♦ వరులయెడలఁ

1 కార్యసిద్ధి నీకుఁ గలుగఁగలదు- ఇదియే సీత రావణునకుఁ జెప్పుబుద్ధి. దానవా స్వభార్యాసక్తి రూపమైనధర్మము ననుష్ఠించుచుండినచో నీకు ముక్తిగలుగును. ప్రకృతము నీవు చేయుచుండుకార్యము నీకు ముప్పును దెచ్చునదియేకాని సత్ఫలప్రదముగాదు అని. ఈయర్థమిటఁ దేటపడుటకై ఈ వాక్య మధికనుగా నిట చెప్పఁబడినదని సరసవతు లూహింతురుగాక. 2 కులేం సంప్రాప్తయా పుణ్యం కులే మహతి జాతయా- అనిమూ. 3 సాధుసాధువ్రతం చర- అనిమూ.

గపటమైత్రిని బైనఁ ♦ గన్పడఁగాఁ జేసి తన్నాశనం బాత్మఁ♦దలఁచి వారి
పరమవాక్యంబులఁ ♦ బాటింపకుంటివా; యన్యాయపరుఁ డకృ♦తాత్ముఁడునగు

తే. నతఁడు రాజగునేని రా♦జ్యములు నగర
ములు సమృద్ధములైనను ♦ విలయమొందు
నట్లె రత్నౌఘసంకులం ♦ బైనలంక
యిట్టిఖలు నిన్నుఁ బ్రభువుగా ♦ నిపుడు పొంది. ౧౨ 908

క. నీయొక్కనియపరాధము, నీయెడఁ దానొంది శీఘ్ర♦మేతనకీర్తిం
బాయంగఁగలదు; రావణ, యోయసురా, పాపకర్ముఁ ♦ డుర్వీస్థలిలోన్. ౧౨౹

ఆ. దూరదృష్టిలేక ♦ యారయకేతాను, నల్పనట్టిపాప♦సమితిచేతఁ
గొట్టుపడి నశించి ♦ కూలంగఁ బ్రాణులు, సమ్మదంబుఁ గనుదు ♦ రిమ్మహిఁ జుమి.

చ. వినుమిటు పాపకర్ముఁడవు ♦ విచ్యుతధర్ముఁడ వీవు నాశముం
గనుటను గాంచి నీనికృతిఁ ♦ గాంచినవారలు దుష్టబుద్ధికిన్
తనికిని [1]మాయదృష్టమునఁ ♦ దప్పక యీవ్యసనంబు గల్గెఁగా
యని వచియింపఁగాఁగలరు ♦ హర్షము పెల్లుగ నోరిరావణా. ౧౪౹ 911

క. విను నీయంతఃపురమునఁ, గనుపట్టెడు నన్నుమిన్న♦గములకు నెల్లన్
నను నీశ్వరిగాఁ జేసిన, ధనమొనఁగిన నెట్టులైన ♦ దానవనాథా. ౧౫ 912

చ. నినుఁ గని యాసనొందుగతి ♦ నేర్పునఁ జేయఁగ నీకసాధ్యమే,
పనివడి రామచంద్రునెడఁ♦బాయను, సూర్యునివీడి ఛాయ యుం
డనియటు; లట్టిలోకతతి ♦ నాథుని సత్కృతబాహులన్ ముదం
బున నుపధానభూతముగఁ ♦ బొందినదానను గాదె దానవా. ౧౬ 913

తే. ఇట్టినేనెవ్వఁడో యొక♦హీనునిభుజ
మునను దలమోపుదు నదెవ్వి♦ధిని; మనోజ్ఞ
మతియు వేదవ్రతస్నాతుఁ ♦ డతితరాత్మ
వేత్తయునగు భూసురునకు ♦ సత్తపునకు. ౧౬౹ 914

క. తనయంత యోగవిద్యయు, మనములరఁగ నొప్పి వెలయు♦మాడ్కిని నేనా
ఘనునకు ధాత్రీపతికే, యనుకూలకళత్రమను, సు♦రారీ వినుమా. ౧౭౹ 915

క. [2]దనుజా, సాధువవగుదువు, వని గజపతిఁ దన్నుఁ బాసి ♦ వనటం గని బం
ధనమునఁ జిక్కక రేణువు, మనములరఁగఁ గూర్చునట్లు ♦ త్మానాథునకై. ౧౮

క. నిరతము దుఃఖించెడు న, న్నరయుచు నున్నట్టిదశర♦థాత్మజుతోడన్
గరుణించి కూర్పుమా; యీ, పురమును బాలింప నీకు ♦ బుద్ధిగలిగినన్. ౧౮౹

---

1 దిష్ట్యై తద్వ్యసనం ప్రాప్తో రౌద్ర ఇత్యేవహర్షితాః-అనిమూ. 2 సాధురావణ రామేణ-
అనిమూ.

[1]తే. ఘోరమరణంబు నొందంగఁ ♦ గోరవేని
పురుషతిలకుని శ్రీరఘు♦వరుని మిత్ర
ముగ నొనర్చుకొనుట యిటఁ ♦ దగు; నతండు
సకలధర్మవిదుండును ♦ శౌర్యఘనుఁడు. ౧౯ 918

క. శరణాగతవత్సలుఁడును, బరమగుణాఢ్యుఁడునటంచుఁ ♦ బ్రథితుండెకదా
ధర మనఁగోరుదువే న,న్వరమతితో మైత్రి సలుపు♦బ్రదుకుదు వంతన్. ౨౦

[2]క. నేనును బ్రార్థించెద రఘు,సూనుని, శరణాగతులను ♦ సురుచిరకరుణా
మానసమున మన్నించెడు, నానాథుని వేఁడుకొనుము ♦ యసురవరేణ్యా. ౨౧

ఆ. ప్రయతుఁడవయి నన్నుఁ ♦ బ్రియమున నర్పింప
వలయు; నట్లుచేయఁ ♦ గలుగుశుభము
లట్లుగానిచో మ♦హాశూరువలన నీ
కంత మనిని గలుగు♦టరయ నిజము. ౨౨ 921

క. సురపతివైచినవజ్రము, కరుణన్ వదలినను వదలుఁ ♦ గాలుండునినున్
జిరకాలము వదలి నను,న్ గరుణన్ వదలును, సురారి ♦ గణవర! దానన్.

క. గరువంబును మదిఁ బూనకు, గురుశౌర్యుఁడు లోకనాయ♦కుఁడు నాపతియున్
గరుణవిడి కుపితుఁడైనన్, దురమున వధియించి తీరు ♦ దుష్టాత్మ నినున్. ౨౩

క. సురనాథవిసృష్టభయం,కరవజ్రధ్వానమట్లు ♦ కడు వేగమ భీ
కరరఘువరచాపధ్వని, సురవైరీ! వినఁగఁగలవు ♦ శ్రోత్రము లదరన్. ౨౪

సీ. శుభపర్వములఁ దగి♦ ప్రభ చాల వెలయంగజ్వలితాస్యములయిన♦సర్పములకు
సాటిచెప్పందగి, ♦ శౌర్యసముగ్రులౌ రామలక్ష్మణశుభ♦నామచిహ్న
ములు వెలయఁగ, నభ్ర♦ముఁగప్పుచుండగుశరములు వేగయీ♦పురమునందుఁ
బడఁగల; వాపటు♦బాణముల్ కంకపత్త్రంబులఁ జెలఁగుచు ♦ దారుణగతిఁ

తే. బురముపై నాల్గువైపుల ♦ ఘాతధియద
ములుగఁ బ్రసరించుచున్ రాక్ష♦సులను జెండు
చును క్షణంబున నిండఁగ♦ల్గును; సురారి
రాముఁ డనువైన తేయుండు ♦ నయుముచిూఅ ౨౫ 925

[1] మిత్రమౌపయికం కర్తుం రామస్థానం పరీప్సతా, వధంచానిచ్ఛతా ఘోరం త్వయాసౌ పురుషర్షభః-అనిమూలము. సీతపూర్వకీతిగా రావణునితోఁ బరుషోక్తులాడి యాకఱకుఱక్కసునకు మేలుగలుగునట్టి మార్గమును దెల్పఁగోరి యీవాక్యములను జెప్పుచున్నదని గోవిందరాజులు. దీనిచే మహేశ్వరతీర్థులభావము సరియైనదని వీరొప్పుకొన్నట్లు గ్రహింపవచ్చును. దీనివ్యాఖ్యానసార మీపద్యమునఁ గనఁబడును. [2] త్వాం చైనం శరణాగతవత్సలమ్-అనిమూలము. త్వాం చేత్యనేనాహ మపిప్రసాదయిష్యామీతి సిద్ధమ్-అని గోవిందరాజులు ఇట్టి యర్థములు వ్యాఖ్యాతలభావమును గ్రహింపక యెట్లు తెలియఁగలవు? వాల్మీకి హృదయమే యిదియన్న తెలియందగు.

చ. గరుడుఁడు దందశూకముల ♦ గాఢపరాక్రమమొప్పఁ జంపునె
క్కరణిని నట్లు రాక్షసని♦కాయమహోఘములన్ వధించు; నా
కరములనుండి నిన్ను రఘు♦కాంతుఁడు పొంద నసాధ్యమంటివే
పరముఁడు [1]విష్ణుమూర్తియుఁ ద్రి♦పాదములన్ దనుజాలినుండి ని
ర్భరగతి లక్ష్మిఁ గైకొనిన♦భంగి నరిందముఁడైన రాముఁడున్. ౨౮ 926

క. నీకడనుండియె నన్నుం, బ్రాకటశౌర్యమ్ము మీఱఁ ♦ బడయఁగలఁడుసూ;
యోకటినాత్మా! రావణ, నీకయి యున్నట్టిరాక్ష♦సేంద్రులనెల్లన్. ౨౯ 927

తే. చంపి యాజనస్థానంబు ♦ సమయఁజేయ
రక్కసుల బలమంతయు ♦ నొక్కక్షణము
లోన మాయంగ నేమాత్ర♦మేనిలేని
వాఁడవై దొంగిలించి నన్ ♦ బడసితిగద. ౨౯౹ 928

క. అరయక యీదుష్కృత్యముఁ, దవ్వరపడి చేసితివి; నీచ♦దానవ, నీవా
పురుషవరేణ్యులు వెలుపలి, కరుగంగన్ శూన్యమైన♦యాశ్రమపదమున్. ౩౦

క. పరికించి చొచ్చి తెచ్చితి, తరుణిన్ నను దుష్పథమునఁ; ♦ దత్తరుణమునన్
సురవైరీ! నీ వాసో,దరులయు గంధంబునైనఁ ♦ దగ నచ్చోటన్. ౩౧ 930

తే. [2]మూర్కొనియె యుండువేని యో♦మూర్ఖ! పెద్ద
పులుల వాసనఁ గను కుక్క♦పోల్కి నిలువఁ
జాలకుందువు; బలమునఁ ♦ దూలి భీతి
నందియున్నట్టి నీకు నా♦యవనిపులకు ౩౨ 931

సీ. అని సంభవించిన♦యట్లైన విజయము గలుగుటయే లేదు♦గద, సురపతి
కిని వృత్రునకు మును♦బవిసంభవింపఁగ బాహుద్వయంబునఁ ♦ బరఁగునింద్రుఁ
డొకకరంబున నొప్పు♦చున్న వృత్రునిఁజంపె, నట్లె రాఘవు లిద్ద♦ఱౌట నీకు
మరణంబు సిద్ధించు ♦ మఱియు నాప్రాణేశుఁ డగురామచంద్రుండు♦ననుజుఁగూడి

తే. ఖరకరుఁడు స్వల్పజలమును ♦ గరముల గ్రహి
యించునటు నీదుప్రాణాళి ♦ నేపుమీఱ
బాణముల వేగ గ్రహియించుఁ; ♦ బ్రకటి నన్ను
బలిమిఁ దెచ్చితి విది నీకుఁ ♦ బాడిగాదు. ౩౩౹ 932

క. ఉరుభీతిఁ గుబేరునిగిరి, కరిగిన నూర్ధ్వమున నున్న♦యాలోకములం
బరికింపఁబోయినను న,వ్వరుణునిసభ కేగినను జ♦వంబున నిన్నున్. ౩౪ 933

---

1 విష్ణుస్త్రిభిరివ క్రమైః-అనిమూలము. 2 శక్యం సందర్శనే స్థాతుం శునా శార్దూలయోరివ-అనిమూలము. ఇట్లు రావణుని కుక్కతోఁ బోల్చుట సీతకుఁ గలపాతివ్రత్యజనితశక్తి పరనిర్భీద్వచనమని యెఱుంగనగు.

తే. అశనిపతనంబు పెనుభూరు♦హమును గూల్చు
నట్లు దశరథభూపతి ♦ యగ్రతనయు
సాయకంబులు నిన్నని ♦ సమయఁజేయు
[1]నరుగఁజాల వదెచ్చటి♦కైన నింక. ౩౪ 934

ఇరువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము

---

౨౨ - వ సర్గము.

సీతారావణులు పరస్పరము కఠినముగ సంభాషించుట.

క. అనియిట్లు పరుషముగ నా, జనకజ పలుకంగ రాక్ష♦సవిభుఁడు చక్కన్
విని ప్రియదర్శన యగుసీ,తను నప్రియముగను జూచి ♦ తా నిట్లనియెన్. ౧

తే. పురుషుఁ డెంతెంత వనితల♦బుజ్జగించు
వశ్యుఁడే యగు నంతంత ♦ వారలకును
బ్రియము లెంతెంతపల్కునో ♦ వెలఁదులకతఁ
డంతఁ బరిభవముం బొందు♦నను నిజము. ౨ 936

క. వనితా! నీమెడఁగల్గిన, ఘనకామము తెలివి మెఱయఁ♦గా సారథి దా
రిని దప్పి పాఱునశ్వం,బును లాగెడురీతిఁ గ్రోధ♦మును నణఁచెదుఁజూ. ౩

సీ. ప్రతికూలమైనదై ♦ పరఁగుకామం బదెవ్వరియందుఁ దగులునో ♦ వారు శిక్ష
కర్హులై యుండంగ ♦ నచ్చటఁ గరుణయు, స్నేహము గలుగుచుం♦డెడినిగాదె;
యికారణంబున ♦ నే వనంబున వృధాప్రవ్రజితుండగు♦రామునందు
నాసక్తిఁబూనిన♦సుందులకే చంప నవమానమొందింప ♦ నర్హవయిన
నినుఁ జంపకున్నాను; ♦ నెలఁతరో నీవేమిపరుషభాషణములు ♦ పల్కినావొ

తే. [2]వానియం దొక్కటొక్కటి ♦ పూని నిన్ను
దారుణముగఁ జంపింపఁగఁ ♦ దగినదగును
గాని సైచితి నీయందుఁ ♦ గరుణఁ బూని
యనుచు దనుజాధిపుఁడు పల్కి ♦ యంతలోన. ౬ 938

క. అనురాగము క్రోధముపెం,పునుగాంచఁగ మరల వనిత ♦ భూపుత్రికతో;
వినుమా వరవర్ణిని, నీకును నేనిడియున్నగడువు ♦ కొంచెము మిగిలెన్. ౭

క. నెలలందు రెండుమాత్రమె, గలవిఁక నవశిష్ట మంత♦కాలముమాత్రం
బెలమి తగఁ గాచియుండం, గలవంతకు లోన నెక్కఁ♦గాఁదగుసెజ్జన్. ౮

---

1 రావణుఁడు సీతాదేవితో నందఱుఁ బరుషములుగాఁ దోఁచునట్లును, తత్త్వమున స్తుతులుగాఁ గనఁబడునట్లు మాటలాడినట్లే శ్రీదేవియగుభూపుత్రియుఁ గూడ నట్లే బదులుచెప్పెనని మహేశ్వరతీర్థ లీసంభాషణసారమును దెల్పిరని పాఠకు లీఘట్టమున గ్రహింపఁగలరు. 2 తేషు తేషు వధో యుక్త స్తవ మైథిలి దారుణః-అనిమూలము.

[1]సీ. ఆవల నీకోర్కు ♦ లన్నియు ఫలియింపఁ జేయునీపతినొల్ల ♦ కేయిటుతగు
నాసిరి యెట్లు నీ♦కీసమయంబున దక్కు మహానస♦తల్లజమునఁ
బ్రాతరాశార్థమై ♦ పశువృత్తి వధియించి వండుదు రవ్వాలి♦పనిఁ దలంపు
నాదుకోరికఁ దీర్చి ♦ నాయకుభావించి మృదుశయనంబున ♦ ముదము తనరఁ
తే. బవ్వళింపుము జగదేక♦పతితఁ గాంచు
భర్తవదలకు, నాదగు♦పలుకులెల్ల
నర్థవంతంబులగునని ♦ యాదరమునఁ
గైకొనుము పూజ్యరాజ్యభో♦గములఁ గనుము. ౯ 941

క. అనిసీతను బెదరింపఁగ, దనుజేంద్రునితోడ వచ్చి ♦ తద్విధమెల్లన్
వినియెడుసురగంధర్వాం,గనలెల్లన్ వికృతనేత్ర♦కలితలు నగుచున్. ౧౦ 942

క. మనసులదుఃఖించిరి; తమ, కనురాగము చెలఁగుచుండ ♦ నాతఁడు భూపు
త్రిని బెదరింపఁగఁ గొందఱు,వనితలు పెదవులను విఱిచి ♦ నగచిరి మఱియున్.

క. కనుసన్నల ముఖసంజ్ఞల, జనకజ నూఱడిలునట్లు ♦ చానలు నగపె
ల్లునఁ గుందువారు కొందఱు, కనఁబఱచిరి స్వాశయములఁ ♦ గళవళపడుచున్.

సీ. అట్లు వారలు తన్ను♦నాశ్వాస మందఁ జేయఁగ సీత యద్దను♦జాధినాథుఁ
బరికించి సౌశీల్య♦బలమున గర్వంబు తనరంగఁ దనకు హి♦తమగువాక్య
మ్మును బల్కె నిట్లని; ♦ వినుమిఁక దానవా, యిచ్చట నీమేలు ♦ నెదఁదలంచి
దానిఁగోరెడుసాధు♦తల్లజుం డొకఁడైనఁ గనరాఁడు సాధ్వినౌ♦నను నిటుపలు
తే. బాముపం బెట్ట నింద్యమై ♦ ప్రబలుదీనిఁ
జేయఁదగదని హితమును ♦ జెప్పి మరలు
నట్లు చేసెడువాఁడు లేఁ ♦ డకట! నిజము,
ధర్మమతియైన శ్రీరాము♦ధర్మపత్ని. ౧౩౪ 945

క. సురపతికిన్ శచివలె నన,వరతము మోహముగ గల్గు♦భంగిని దగున
న్నరయక నీవలె జగముల, బొరపాటున మదిని గోర♦బూనెడువారల్. ౧౪

క. కలుగరు; నీచసురారీ, కొలఁదింగనరానిదగుచు ♦ గూఢంబగుచున్
జెలఁగెడు తేజమ్మున రా,జిలురామునిసతిని నిట్లు ♦ చెప్పితె పలుకుల్. ౧౪౪

తే. ఇట్టిపాపంబు నీవెట♦ కేనిపోయి
యనుభవింపక తప్పించు♦కొనఁగల విఁక ?
వనమునన్ మత్తమాతంగ♦మును శశకము
నని యొనర్పఁగఁగూడ నె♦ట్లమరునో యటు. ౧౫౪ 948

---

1 భర్తారం మా మనిచ్ఛతీం, మమ త్వాం ప్రాతరాశార్థ మారభంతే మహానసే - అనిమూలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసినయర్థమంతయు నీసీసపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది ప్రాతీతికార్థము విస్పష్టమని తెలియవలయు. వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము విస్తృతమనియు నెఱుంగందగు.

క. శ్రీరాఘవుండు నీవును, బోరాడం గూడఁ జెప్పఁ♦బోలును జుమ్మీ
యోరావణ! యిప్పుడు నీ, వారాముని మాయలేడి♦వ్యాజమునఁ దగన్.

ఆ. చాలదూరమేగు♦చందము నొనరించి, నన్నుఁ దెచ్చితివిగ ♦ నెన్నదీని
నిచట నీకు సిగ్గ♦దేలకల్గదొ, యిప్పు, డైనరామచంద్రు ♦ నతులకును. ౧౭

క. కనఁబడకున్నావే, యా,తనికంటంబడినఁ దెలియఁ♦దగుఁ దత్తేజం
బును; నీచ, సాధ్వి నన్నుం, గనెదే కామమున నీదు♦కాంతను గాఁగన్. ౧౭½

తే. కృష్ణపింగళవర్ణము ♦ లెసఁగ వికృత
ములును క్రూరములునగుక♦న్నులివె నీవి
యేల తెగి క్రిందఁబడవో? భూ♦పాలమౌళి
యైనదశరథుకోడల♦నై చెలంగి. ౧౮½ 952

క. అనయము ధర్మాత్ముండై, తనరెడుశ్రీరామచంద్రు♦ధర్మప్రియప
త్నిని నిట్టి నన్ను నివ్విధి, ననఁదగని కువాక్యములను ♦ నాడితివిగదా. ౧౯ 953

క. ఏలొకొ తెగిపడకున్నది, నాలుక నీనోటినుండి; ♦ నానాయకునిన్
ఆలోకపునిటుపల్కుట, నీలీలన్ నన్నుఁ బల్కు♦టీయపకృతులన్. ౧౯½ 954

చ. *మనసున నెంచి భస్మమగు♦మాడ్కి నినున్ వడిఁజేయనౌను; నై
నను నపరాధులౌజనుల ♦ నాదగునాజ్ఞ శపించుమంచు రా
మునిదగునాజ్ఞ లేమిఁ, దప♦ముం దగఁ గాచుకొనంగ నెంచుటన్
నిను నిట నాదు తేజమున ♦ నీఱుగఁ జేయకయున్నదానఁ జూ. ౨౦ 955

సీ. ధీమంతుఁడౌ రామ♦దేవుసన్నిధి నున్ననను దొంగిలింప నీ♦కును నశక్య
మే; నీకుఁ జావునే ♦ యిట్భంగిఁ గూర్పంగఁ దలఁచి ఘటించెను ♦ దైవమిట్లు
సంశయమే లేదు; ♦ శౌర్యంబునం బొల్చి ధననాయకునకు సో♦దరుఁడ వగుచు
బలశాలివియునయి ♦ పరఁగెడునీవేల రాముని గడఁగి దూ♦రముగఁ బోవు

తే. నట్టు లొనరించి, తత్పత్ని♦నై ననన్నుఁ
దొంగిలించితి వతఁడును ♦ జెంగటఁదగు
నపుడు తేవచ్చునేగద; ♦ యనిన నతఁడు
వినుచు వికృతాత్ములను ద్రిప్పి ♦ కనియె సీత. ౨౩ 956

క. అతితరభుజకంధరముల, మితిమీఱినసింహబలము ♦ మేలయి తగుత
ద్గతియును దగఁగా నసితా,బ్జతతిం బురడించుదేహ♦వర్ణము వెలయన్. ౨౪

క. సిరివెలయు నతులును భీ,కరజిహ్వాగ్రంబు మండఁ♦గా మకుటాగ్రం
బురుకోపమునఁ జలింపన్, గరము విచిత్రాంగరాగ♦కలితతనుండై. ౨౪½ 958

* అసందేశాత్తు రామస్య తపస శ్చానుపాలనాత్, న త్వాం కుర్మి దశగ్రీవ భస్మ భస్మార్హ తేజసా- అనియు. దీనిచే సీతకుఁ గల పాతివ్రత్యశక్తి స్పష్టము కాఁగలదు.

క. సురుచిరమాల్యంబులనే, ధరియించి విశాలమైన♦తనువలరంగా
నరుణాంబరములఁ దాలిచి, నిరుపమ కేయూరహార♦నిచయోజ్జ్వలుఁడై. ౨౪

తే. నీలమణిఖచితంబయి ♦ నీలకాంతి
నలరుమొలనూలుదాలిచి ♦ యమృతసిద్ధి
కహిని గట్టినమందర♦మట్లు చూడఁ
గఁదగి పరిపూర్ణములయిన ♦ కరయుగమున. ౨౫ 960

క. ధరణిధరమట్టులుండుటఁ, బరికింపఁగ మందరాఖ్య♦పర్వతము మహా
త్తరశిఖరంబుల వెలసిన, కరణిం గనుపట్టి యతఁడు ♦ కరము వెలింగెన్. ౨౬

క. తరుణార్కవర్ణకుండల, ధరుఁడై పూవులు చిగుళ్లు ♦ తగ నెఱ్ఱఁగ దా
ల్చి రమణ వెలయ నశోకపుఁ, దరువుల రెండింటిఁ దాల్చి ♦ తగుమందరమున్.

క. సరిపోలి యలంకృతుఁడై, సురభూరుహమట్లు మిగులఁ ♦ జూడనగుచు సుం
దరతనువొందువసంతుని, కరణి నలంకృతుఁడయియును ♦ గడు భీకరుఁడై.

తే. కాటియందున్నచైత్యవృ♦క్షంబుపగిది
గానఁబడుచును; రాక్షస♦కాంతుఁ డప్డు
క్రోధసంరక్తనయనుఁడై ♦ యాధరిత్రీ
తనయఁ జూచుచు శాంత మిం♦తయును లేక. ౨౯ 964

క. *ఉరగమువలె నిట్టూర్పులు, పరిపరివుచ్చుచును నిట్లు ♦ పల్కె; దరిద్రున్
ధరణీశుఁ డనుచు దుర్ణయ, పరతను నీవనుసరించి ♦ పాటుపడియెదే. ౩౦

క. నానుడుల నెట్లువిందువు, కానీ సంజను స్వకీయ♦కరనికరములన్
భానుఁడు పోఁగొట్టుగతిన్, నేనినుఁ బరిమార్తు ననుచు ♦ నెగడెడుకినుకన్.

క. అరిసూదనుఁ డగుదనుజేశ్వరుఁ డీరీతిగ వచించి ♦ సంగున నతిభీ
కరదర్శనలై తగు నా, శరతరుణులనెల్లఁ గాంచి ♦ సక్రోధుండై. ౩౨ 967

సీ. ఏకాక్షిగలదాని ♦ నేకకర్ణముగలదానిని, గర్ణముల్ ♦ తలను జుట్టు
కొనియున్నదానిని ♦ గోకర్ణి, గజకర్ణికను, లంబకర్ణి, న♦కర్ణి మఱియు
హస్తపాదిని, దుర♦గాంఘ్రిని, గోపాదిఁ, బాదచూళిక, నేక♦పాదనయన
ములు గలదానిని, ♦ బలుపాదములు గలదాని, నపాదికఁ ♦ దలయు, మెడయుఁ

తే. బెద్దవిగఁ గల్గుదానిని ♦ బృథుకుచోద
రములు గలదాని, నాస్యనే♦త్రములు మిగుల
వెడలుపుగ నుండఁదగుదాని ♦ నిడుదనాల్క
గలనితంబిని, జిహ్వ లే♦క తగుదాని. ౩౪ 968

---

* అనయే నాభిషమ్పన్నమ్-అనిమా అనయేతిశ్లోకః కేషుచి త్కోశేషు నాస్తీతికృత్వా నవ్యాఖ్యాతః-అవి మహేశ్వరతీర్థులు.

తే. సింహాముఖి, గోముఖిని, ననా♦సికను, గోల
వక్త్ర నీమొదలగువారి ♦ వరుసఁ గాంచి
దనుజకామినులార! సీ♦త యిఁకనాకు
వశమగునటులు చేయంగ ♦ వలయు వేగ. ౩౬ 969

క. అనులోమవిలోమములగు, పనులొనరిచియైన, సామ♦పద్ధతి, దానం
బున భేదంబున దండన, ముననైనను లొంగఁదీసి ♦ ముదమున నాకున్. ౩౭

క. వనితామణిగాఁ జేయుఁడు, దనుజాంగనలార, మీరు ♦ తగ నొక్కటిగాఁ
గనుగూడి వేగ యీపని, నొనరింపుం డనుచు నాజ్ఞ ♦ నుద్ధతిఁ జేసెన్. ౩౮

క. దనుజుఁడు కామక్రోధము, లినుమడిగాఁ బెరుగ రాఘు♦వేశ్వరుపత్నిన్
గని మాటిమాటి కదలిం,చెను భూసుత యెట్టులైనఁ ♦ జిక్కు నటంచున్.

తే. అంతరావణుప్రియపత్ని ♦ యైనధాన్య
మాలిని యనెడురక్కసి ♦ మనుత చెలఁగఁ
దాను మందోదరిని గూడి ♦ త్వరఁగ నతని
చెంతకుంబోయి కౌఁగిటఁ ♦ జేర్చి పలికె. ౩౯ 973

క. దనుజేంద్రమహారాజా, ననుఁగూడియె క్రీడసల్పు♦నారి యిది తగన్
మనుజాంగనయు వివర్ణయుఁ, గన దీనయు నౌను, నిట్టి♦కాంత యుచితమే.

చ. దనుజవరేణ్య! త్వద్భుజని♦తాంతబలార్జితదివ్యభోగముల్
తనమది కింపుఁగూర్ప నత♦తంబును బొందఁగ బ్రహ్మవ్రాయమిన్
గనుఁగొనకున్న దీమనుజ♦కామిని నిన్ను నిజంబు; తన్నునొ
ప్పనినతిఁ గోర సంగమున ♦ బాధ జనించుటె తత్ఫలంబు సూ. ౪౨ 975

తే. తన్నుఁ గామించునట్టిని♦తంబిని మదిఁ
గోరువానికిఁ బ్రీతి చే♦కూరుననుచు
ధాన్యమాలిని వచియింప ♦ దైత్యుఁ డబ్ధ
తనుఁడు బలశాలి నవ్వుచా♦ధరణి వదలి. ౪౩ 976

క. అరిగెను ధర వడకించెడు, కరణిని బాదముల నిడుచుఁ ♦ గడువడిని జ్వల
త్సురసిజవర్ణాభంబగు, నిరుపమసౌధమును జొచ్చె ♦ నెలఁతలతోడన్.౪౪ 977

తే. అమరగంధర్వనాగక♦న్యకలు రావ
ణాసురుం బరివేష్టించి ♦ యతనిదివ్య
హర్మ్యమును జొచ్చి; రిట్లు ధ♦ర్మాభిరతిని
గాంచి దృఢచిత్తయై భయ♦కంపితయయి. ౪౫ 978

క. పలుకక యున్నమహీసుతఁ, గలుషాత్ముఁ డతండు భీతిఁ ♦ గనునట్లు తగం
బలుకుచు స్మరమోహితుఁడై, యలరెడునిజగృహముఁ జేరె♦నతివేగమునన్.

ఇరువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨3 - వ సర్గము.

సీతను రాక్షసస్త్రీలు బెదరించుటు.

చ. అరిజనభీకరుం డయిన♦యాదితిజేంద్రుఁడు సీతతోడ ని
ష్ఠురణి వచించి యాదనుజ♦కాంతల కాత్మహితంబుఁ జెప్పి తా
నరిగి నిజావరోధనము♦నందిన; భీమశరీరలైన య
త్తరుణులు సీతచెంతకుఁ గ్రు♦ధం బఱతెంచిరి చుట్టుముట్టగన్. ౨ 980

తే. వారలంతటఁ గ్రోధదు♦ర్వార్యమాణ
లగుచు నంగము లెఱుఁగక ♦ యధికపరుష
వాక్యములఁ బల్కి రిట్లని; ♦ వసుధపుత్రిఁ
గాంచి సీతా! వరిష్ఠుఁడై ♦ ఖ్యాతిఁ గాంచి. 3 981

చ. వినుతపులస్త్యవంశమున ♦ విశ్రుతజన్మము గాంచి ధీరుఁడై
ఘనమహిమాఢ్యచిత్తము త♦గన్ దశకంఠము లొప్పనుండున
ద్దనుజవిభుం బతింగొన నె♦దం దలపోయ వి [1]దెంతకీర్తియో
యని తలపోయవేమి? యని♦రంతట నేకజటాఖ్య క్రుద్ధయై. ౪ 982

క. కనులెఱ్ఱఁబాఱ భీతిం, గనఁజేయఁగఁ [2]గరతలంబు♦కరణి నడుముగ
ల్గినయాంజానకిఁ బిల్చుచు, ఘనరవమున నిట్లుపల్కెఁ ♦ గడురభసముగన్. ౫

సీ. [3]పట్ప్రజాతులలో ♦ జానకీ! నాల్గవవాఁడు పులస్త్యుండు ♦ బ్రహ్మమాన
సాత్మజుం డతనికి ♦ నతులతేజస్వియై మానసపుత్రుఁడై ♦ తాను బ్రహ్మ
సమమైనమహిమచేఁ ♦ జాలనొప్పి మహర్షియైనవిశ్రవసుఁడు ♦ మానితాత్ముఁ
డలరు; విశాలాక్షి! ♦ యతనికిఁ బుత్రుఁడై యరిజనరావణుం ♦ డైనరావ

తే. ణాసురుం డీతఁడగు, రాక్ష♦సాధినాథుఁ
డైనయితనికి నీవు భా♦ర్య వగుటకును
దగుదు; వోచారుసర్వాంగి ♦ తగుమదుక్తు
లనుగ్రహింపవదేల? యం♦చనియె నంత. ౬ 984

క. హరిజట మార్జారేక్షణ, యురుకోపము నొంది కనుల ♦ నొగిఁ ద్రిప్పుచు నా
ధరణీజను గని పలికెన్;, దరుణీ! యెవ్వఁడు బలంబు ♦ తనరుచునుండన్. ౭

ఉ. ముప్పదిమూఁడుకోట్ల సుర♦ముఖ్యుల దేవపతిన్ జయించెనో
యప్పురుషోత్తమున్ బలిని ♦ నాశరనాథుని భర్తగాఁగ నీ
విప్పటికైనఁ గోరుమని♦యెన్; బ్రఘసాహ్వయ, యంతఁగ్రోధ మ
ట్లొప్ప నదల్చుచుం బలికె ♦ నోతరుణీ! విను వీర్యమొప్పఁగన్. ౧౧ 986

క. శూరుండై సంగరముల, భీరుత్వము లేక రిపుల ♦ వెనుక కనుపుచున్

---

1 సీతేన బహుమన్యసే-అనిమూ. 2 సీతాం కరతలోదరీమ్ - అనిమూ. అతుందిలమధ్యామి. త్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 3 మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః-అని ప్రమాణము.

దారాజిలుబలశాలిని, నీరావణు భర్తగాఁగ ♦ నేలపడయవో. ౧౨ 987

చ. నిరుపమవీర్యుఁడైన రజ♦నీచరముఖ్యుఁడు పత్నులందు సుం
దరియయి గౌరవార్హయు ని♦తాంతము ప్రీతికి భాజనంబునై
పరఁగు మయాత్మజన్ మహిమఁ♦బాసి సతంబును నిన్నె కూడి యా
దరమున నుండఁగాఁగలఁడు ♦ తత్పరవై సుఖియింపుమా తమిన్. ౧౩½ 988

[1]క. వనితాసహస్రజుష్టం,బును నానారత్నకాంతి♦పుంజంబును నై
తనరెడునంతఃపురమును, వనితా! విడనాడి నిన్నె ♦ వరలక యుండున్. ౧౪½

చ. అనివచియించె; నంత వికటాహ్వయ, వేత్రోకనాతి జానకిం
గని యిటుపల్కె దేవఘణి♦కర్బురముఖ్యుల నాజిలోన నే
ఘనుఁడు జయించెనో [2]గిరిశ♦కల్పుఁడు రావణుఁ డట్టివాఁడు ని
న్గని తమిఁ జెంతఁ జేరఁగద; ♦ కాంతరో, క్షుద్రవుగాన నీవిటన్. ౧౬ 990

తే. సర్వసంపత్సమృద్ధుఁడై ♦ సకలదనుజ
విభుఁడు మహితాత్ముఁడునునయి ♦ వెలయునట్టి
రావణున కీవు కూర్చెడు♦రమణి వగుట
కేలయొప్పకయున్నావొ ♦ యింతతడవు. ౧౭ 991

క. అనునంతట దుర్ముఖియను, దనుజాంగన! యిట్లుపలికెఁ ♦ దన్వీ! [3]నిడువా
ల్గనులతుదలుదగుదానవు, వినుమా సూర్యుండు భీతివి♦హ్వలుఁ డగుచున్.౧౭½

తే. ఎవనిపురమున వెలుచునో ♦ యెండఁగాయ
భీతి వాయువు వెలుచునో ♦ బెట్టువీవ
నట్టిరావణునేల చే♦పట్టకున్న
దానవో యింకఁ జెపుము నా♦తలఁపు గనుము. ౧౮½ 993

సీ. ఎవనికి భయపడి ♦ వృక్షంబులెల్లఁ బూవులవానఁ గురియునో ♦ యలరుబోడి
యెవ్వఁడు గోరిన ♦ నెల్లశైలంబులు జలదముల్ పానార్హ♦జలము నిడుచు
నున్నవో యట్టివి♦రోత్తముఁ డగుజగత్పతికి నీవేటికి ♦ భార్యవగుట
కనుమానపడియెదు? ♦ వినుము శుచిస్మితా! భామినీ! సత్యమా♦వాక్యమిట్లు

తే. చక్కఁగా నీకుఁ జెప్పితి ♦ నిక్కరణిని, నీవు వర్తింపుమా దాన ♦ నెమ్మిగలుగు
నట్లు వినకుందువేని నీ♦కసువు లుండ,వనుచు నమ్ముము ముమ్మాటి♦కాత్మలోన.

ఇరువదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

1 సమృద్ధం స్త్రీసహస్రేణ-అనిమూలము. 2 గిరిశకల్పుఁడు-అనునది సమయోచితముగ రస పోషకమని యధికముగఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగవలయు. 3 నవాత్రిస్త్రాయతాపాంగే-అనిమూలము.

౨౪ - వ సర్గము.

రాక్షసాంగనలు బాధింప సీత రోదనము చేయుట.

క. అతివికృతాననలై పరుషత నొప్పుచునున్నరాక్ష♦సస్త్రీలు మహీ
సుతఁ జేరి యప్రియములై, యతిపరుషములు నగునుడుల ♦ నని రిక్కరణిన్.

తే. సర్వభూతమనోజ్ఞమై ♦ చాలుశయన, యుక్తమై యొప్పనంతఃపు♦రోత్తమమున
నలరుచుండుము, యని కోర ♦ నాదరింప, వేల? సీతా! హితోక్తుల♦నెల్ల నీవు.

సీ. [1]మనుజకులంబున ♦ జనియించితివి కాన మనుజుఁడై యున్నరా♦మునకుభార్య
గానుండుటయె హెచ్చు♦గాఁ దలపోసెద వదియయుక్తం బింక ♦ నైనరాఘ
వునినుండి నీచిత్త♦మును ద్రిప్పుకొనుటయ ధర్మమౌ నింక నె♦త్తరుణమందు
నతనికి దక్కవీ ♦ వనుటయు యుక్తమౌఁ ద్రైలోక్యసంగత♦ధనము స్వేచ్ఛ

ఆ. ననుభవించురాక్ష♦సాధీశుభర్తగా, నొంది యెల్లకాల ♦ మురుసుఖముల
స్వేచ్ఛఁ బొంది నీవు ♦ విహరించుచుండుమా, బేలవగుచు నిట్టు♦లేలపలుక. ౪

సీ. [2]కందు నెద్దానిని ♦ బొందనికల్యాణి మనుజత నొందిన♦వనితనీవు
కనుక రాజ్యభ్రష్టు♦నిని, నసిద్ధార్థుని, విక్లబు, మనుజుని ♦ విభునిగాఁగఁ
గోరుచునున్నావు ♦ కోరవు రాక్షసపతి నేలొకో యని ♦ పలుకురాక్ష
సాంగనాభయదవా♦క్యంబుల విని పంకజాయతేక్షణసీత ♦ యశ్రుపూర్ణ

తే. నయనములతోడ నిట్లను ♦ నన్నుఁగూర్చి
యందఱొక్కటిగాఁ జేరి ♦ యఖిలలోక
ములకు ద్వేషింపఁదగినయి♦ప్పలుకునిట్లు
పల్కుచున్నారు తగునె యి♦ప్పలుకులు విన ౬ 998

---

1 మానుషీ మానుషస్యైవ భార్యా త్వం బహుమన్యసే, ప్రత్యాహర మనో రామా న్నత్వం జాతు భవిష్యసి త్రైలోక్యవసుభోక్తారం రావణం రాక్షసేశ్వరమ్ భర్తార ముపసంగమ్య విహరస్వ యథాసుఖమ్-అనిమూ దీనికి మహేశ్వరతీర్థులవారి వ్యాఖ్య ననుసరించి విశేషార్థముగలదు. నీవుమనుష్యావతారమొందితివిగాన మనుష్యావతారమొందినరాముని హెచ్చుగాఁ దలఁచెదవు. అదియుక్తమే. రామునినుండి మదిని ద్రిప్పట ధర్మముగాదు నీవు మరల రామునకు భార్యవు గాఁగలవు. అనునదియే విశేషము. ఇది పద్యమున స్పష్టమగు ఆయర్థమున అనియా యుక్తము త్రిప్పుకొనుటయు, ధర్మము, అనుటయు, యుక్తము. అని పదము విభజించి చదివిన శేషవశఁగలుదు భర్తారమ్మనఁగా భృత్యుని గానని యర్థము. అనఁగా నిట్టిరావణుఁడు భృత్యుఁడుగా నిన్ను సేవించుచుండ శ్రీరాముఁడు వచ్చుదాఁక హాయిగానుండుమా యని దీనిభావము 2 మానుషీ మానుషం తం తు రామ మిచ్ఛసి శోభనే, రాజ్యాద్భ్రష్ట మసిద్ధార్థం విక్లబంత్వ మనిందితే-అనిమూ. విక్లబం, దయాళుం, అసిద్ధార్థం, అశ్వాసాసిద్ధార్థశ్చ, అసిద్ధార్థః తం సిద్ధసర్వప్రయోజనం విష్ణుమ్-అని తీర్థులు. ఇవి యాపదములనే యుపయోగించినందున స్పష్టములగు.

చ. కలుషమిదంచు మీరొడలఁ ♦ గన్పడకున్న దిదేమి వింతయో
తలఁపఁగ మర్త్యకన్యకయు ♦ దానవనేతకు భార్యయౌట యీ
యిలఁ దగియుండ; దింక నను ♦ నింపుగ మీరు తినుండు కోర్కెయేఁ
బలుకును దీని నే వినను ♦ బాల్పడఁజేయఁగ నీయకార్యముల్. ౮ 999

తే. దీనుఁడైనను రాజ్యవి♦హీనుఁడైన
నెవఁడు నాభర్తయో గురుఁ♦డే యతఁడగు
రవి సువర్చలపోలె నే♦రామునందుఁ
బ్రీతి గల్గియెయుండు నె♦వ్వేళలందు. ౯ 1000

సీ. భాగ్యరేఖను మించి ♦ వనితామతల్లి యాశచి యింద్రుఁ బ్రేమించు♦చందమునను
నయ్యరుంధతి వసి♦ష్ఠాహ్వయమౌనినివలెను; రోహిణి చంద్రు♦భంగి మఱియు
నలరులోపాముద్ర ♦ యాయగస్త్యునివలె, వఱలుసుకన్య చ్య♦వనునివలెను
సావిత్రి యనుసాధ్వి ♦ సత్యవంతుంబలె, [1]శ్రీమతి కపిలుని♦రీతిగాఁగ
[2]మదయంతి సౌదాసు♦మాడ్కిని, కేశిని సగరరాజేంద్రుని♦చందమునను
తే. గ్రాలుదమయంతి నైషధు♦కరణి నేను
ననఘు నిక్ష్వాకుకులజుని ♦ నామహాత్ము
రామచంద్రుని గొల్చియె ♦ రంజిలుమది
నుండు దాన నటం చిట్టు♦లొగి వచింప. ౧౨॥ 1001

క. విని జానకివచనంబుల, దనుజాంగనలెల్లఁ గ్రోధ♦తత్పరతమెయిం
దనువులు తెలియమి రావణు, ననుమతి బెదరించుచుండి ♦ రతికఠినముగన్.

తే. శింశుపాభూరుహంబును ♦ జేరి మఱఁగి
యున్నపావని పల్కక ♦ యూరకుండి
జానకిన్ బెదరించు నా♦దానవాంగ
నలపలుకులను వినుచుండెఁ ♦ గలఁగెడుమది. ౧౪॥ 1003

క. జనకజయు భీతిఁ గంపం, బును బొందఁగఁ జుట్టుముట్టి ♦ భూరిక్రుధ నం
గనలెల్ల నరుణములుగాఁ, గనఁబడి [3]ప్రేలాడునోష్ఠ♦గణములఁ గడఁకన్. ౧౫

తే. నాలుకలనాఁకుకొనుచు వి♦నాశపిశున
ములగు గొడ్డంద్రఁ గైకొని ♦ పలికిరిట్లు
రాక్షసాధీశుఁడైనట్టి♦రావణునకు
భార్యఁగా నుండఁ దగ దిది ♦ పలుకులేల. ౧౬॥ 1005

క. అనిరంత వరానన యా, జనకజ భయదాకృతులను ♦ జరియించెడునా
దనుజాంగనలు తనుం బెల్చన వదలింపంగ నశ్రు♦జలములఁ గేలన్. ౧౭ 1006

---

1 కపిలం శ్రీమతీ యథా-అనిమూ. 2 సౌదాసం మదయంతీవ-అనిమూ. 3 ప్రలంబాన్ దశనచ్ఛదాన్-అనిమూ.

ఆ. తుడుచుకొనుచుఁ బవన♦జుఁడు దాఁగియున్నయా
 శింశుపాతరువును ♦ జేరఁజనియె;
 నంత నాయతాక్షి ♦ యాసీత రాక్షస
 స్త్రీలు చుట్టుముట్టి ♦ చేరి రాఁగ. ౧౮ 1007

చ. తరువును జేరి శోకనదిఁ ♦ దద్దయు మున్గుచునుండెఁ; నంత న
 త్తరుణులు దీనవక్త్రయయి ♦ ధైర్యము లేక కృశించి ప్రాఁతయం
 బరమును దాల్చియున్నసతిఁ ♦ బల్కులచే బెదరింప సాగి; రం
 త రమణిమిన్న భీతికర♦దర్శనయా వినతాఖ్యక్రుద్ధయై ౨౦ 1008

ఆ. వికృతతనువు గ్రాల ♦ వెడఁదయా నుదరంబు, వెలయ నిట్లు పలికె; ♦ [1]వెఱ్ఱిసీత
 భర్తయందుఁ గల్గు♦పరమమౌ స్నేహంబుఁ, గనఁబఱచితి వింత♦దనుకఁ జాలు.

క. వినుమో కల్యాణీ! యే,పనినైనను మిక్కుటముగఁ ♦ బాటించినఁ గ
 ల్గును దుఃఖమెల్లయెడలను, గనుకన్ నీవింక మానఁ♦గాఁదగు దానిన్. ౨౧

క. మనుజతకు నర్హమౌ భ,క్తిని బతివిషయంబునందుఁ ♦ దెల్పితి వీఁకఁ జా
 లును నేను సంతసించితి, [2]దనరును శ్వశ్రేయసంబు ♦ తన్వీ! నీకున్. ౨౨

క. జనకసుతా, నీకున్ హిత,మును జెప్పఁగఁ బూనుదాన ♦ మునుకొని దానిన్
 బొనరింపు; మెద్దియనఁగా, దనుజావళి కీశుఁ డగుచు ♦ ధైర్యము వెలయన్.

చ. [3]ఘనతరపౌరుషంబు దగఁ♦గాఁ దనుసౌష్ఠవమొప్ప నింద్రుఁడో
 యనఁ జెలువారుచున్ జతురుఁ♦డై సతతంబును ద్యాగశీలుఁడై
 కనుఁగొనఁ బ్రీతి నింపుచును ♦ గన్నులపండువు చేయుచుం బ్రియం
 బునఁ దగు రావణాసురుని ♦ బూన్కి గ్రహింపుము భర్తగా నిఁకన్. ౨౪ 1013

క. మనుజులకు సాజమౌ భీ,తిని వదలి మదుక్తినెఱపు, ♦ తెఱవా! దీనున్
 మనుజుని రాముని విడియుట, దనుజేంద్రుని నాశ్రయింపఁ ♦ దగు నీకింకన్.

[4]సీ. కల్యాణి! జానకీ! ♦ క్షౌమాంగరాగంబు లలఁది దివ్యాభర♦ణాఢ్యవగుచు
 నగ్నికి స్వాహయు ♦ నమరేంద్రునకు శచివలె, రావణాసురు♦నెలమిభర్త

---

1 సీతే పర్యాప్త మేతావత్-అనిమూలము. ఇట వెఱ్ఱి యనునది రసపోషకమని యెఱుంగఁ దగు. 2 పరితుష్టాస్మి భద్రం తే-అనిమూలము. 3 రావణం భజ భర్తారం భర్తారం సర్వరక్షసామ్-అని మూలము. భ్రియతే శబ్రహ్మాపాదినా స్వామిన మితిభర్తా. భృత్యః ఇతిమాశ్రయ-అనితీర్థులు దీనివిశేషార్థమేమన: మనుష్యసహజమగు భయమును మాని నన్నుఁ గాపాడుమని వేఁడుకొనుచు దీనుఁడై యున్న రాక్షసరాజును బ్రియభృత్యునిగాఁ గైకొనుమా యనిసారము. 4 మానుషం కృపణం రామం త్యక్త్వా రావణ మాశ్రయ-ఇత్యాదిసార్ధశ్లోకత్రయమునకు విశేషార్థము గలదు. అదియు నిట గోచరమగు. గతాయుషుం డనఁగా, పొందఁబడిన యాయుస్సుగలవాఁడని యర్థము. తక్కినవి సుగమము. గరము=విషము భక్షింతుమని శేషమని తీర్థులు. సాధారణార్థమందు కరము=మిక్కిలి యని. అనఁగా రావణునాశ్రయింపఁబూనవేని విషమును గ్రోలి చత్తుమని భావము.

గాఁగ గ్రహించి భో♦గంబుల లలిఁగాంచి యిప్పటినుండియు ♦ యెల్లలోక
ముల కీశ్వరివిగమ్ము ♦ లలనా, గతాయుష్కుంకయి దీనుభంగి ను♦న్నట్టిరాము

ఆ. నొందఁగోరుటరయ ♦ యుక్తమే; నేఁజెప్పి
నట్టిపలుకుఁజేయ ♦ నాత్మఁదలఁప
వేని యీక్షణంబె ♦ యేమెల్లభక్షింతు
మెన్ని గరముచూడు ♦ మిది నిజంబు. ౨౬॥ 1015

క. అనిచెప్పి నంతలోనన, స్తనములు వ్రేలాడుచున్న♦చాన వికటనాఁ
దనరెడునది క్రోధంబునఁ, దనపిడికిలి నెత్తి యార్చి ♦ ధరణిజ కనియెన్. ౨౭॥

ఆ. దుష్టమతివి నీవు ♦ తోఁచిన ట్లప్రియ
వచనములను బెక్కు♦పలికి నను స
గంగఁ గరుణవలనఁ ♦ గడుమృదుమానస
మునను నోర్చుకొనియె ♦ దనుజవిభుఁడు. ౨౮॥ 1017

క. ఇప్పటికిఁ దగినయట్టులు, చెప్పితిమి హితంబు నీకుఁ ♦ జెలువా, నీవో
యిప్పటికిని వినకున్నా, వొప్పదుసుమి యీపథంబు ♦ నొందుదువు వెతన్.

చ. ఒరులకుఁ జేరరానియటు ♦ లొప్పెడుసాగరయామ్యతీరముం
గరము భయంకరమ్ముఁ గనఁ♦గా నిటు తేఁబడియున్నదానవో
తరుణిరొ ఘోరభంగిఁ దగు♦దానవనాథుని సౌధభాగమున్
జొరఁబడియున్నదాన విటు♦చొచ్చుటెకాక సురారియాజ్ఞచేన్. ౩౦ 1019

క. కారాగారంబున నీ, వీరీతి నసించి మేము ♦ నీవిధిఁ గావం
గా రహితనాథవటుతగి, యేరీతిం బోవఁగలవో ♦ యెఱుఁగుము సుభ్రూ. ౩౧॥

క. నిను నాఖండలవజ్రియువచ్చినఁ గావఁగ లేఁడు; మేలు ♦ చేకుర నేఁ జె
ప్పినమాటను బాటింపుము, కనుగవలన్ నీరువిడుచుట♦గాఁ జాలు నికన్.

క. వదలు మనర్థకశోకముఁ, బొదలుము హర్షమున దనుజ♦పుంగవునందున్
గదియింపుము ప్రీతిననిత్యదైన్యముంగూడ వదలఁ♦దగు నోసీతా. ౩౩॥

క. దనుజేంద్రువిషయమై చెప్పినమాటల నోర్చుకొనుము ♦ ప్రియమున నీవో
వనితా విహరింపుము; యౌవనమునఁగ నశాశ్వత మను♦వచన మెఱుఁగవే.

తే. పిఱికిదానవు జానకీ! ♦ యెఱుఁగుదుగద
వయసు చంచలమని యిట్టి♦వయసు గడచి
పోకముందే సుఖంబులఁ ♦ బొందు, మోము
దిరవిలోచన! రాక్షసా♦ధిపుని చేత. ౩౫॥ 1024

క. వెలయింపఁజేయఁగాఁబడు, లలితోద్యానముల సుగిరు♦లన్ దడవ్వనపం
క్తుల నిచ్చ సంచరింపుము;, చెలువారుచు నేడువేల♦స్త్రీలు సతతమున్.

క. [1]తరుణీ నీవశమున నుం,దురు రాక్షసనాయకుఁడయి ♦ తోరపుశక్తిం
బరఁగెడురావణుభర్తగఁ, బరిగ్రహింపుము మదుక్త♦వచనము సరిగాన్.

ఆ. చేయవేని నిన్నుఁ ♦ జెచ్చెఱ నేసిదె, గదలనీక గుండె♦కాయఁ బెఱికి
తిందుననియె; నొక్క♦ తెఱవ, చండోదరి, యంతఁ గ్రోధవివశ♦యగుచు వేగ.

క. పెనుశూలముఁ ద్రిప్పుచు ని,ట్లనియెను; హరిణాక్షి, నతిభ♦యంబునఁ గంపం
బును బొందఁజేయుకుచములఁ, దనరెడు నీయింతి దనుజ♦తల్లజుఁ డిటకున్.

క. కొని తెచ్చినయప్పుడె నేఁ, గనుటన్ నాకొక్కవాంఛ ♦ గలిగె నదేమో
యనినన్ వినుండు తెల్పెద;, దనుజాంగనలార! [2]యీని♦తంబిని నిచటన్.

సీ వధియించి కుక్షికి ♦ వరుస దక్షిణభాగమందున్న కాలఖం♦డాఖ్యమైన
మాంసపిండంబును ♦ మఱి దీనికెడమభాగంబున గుల్మాఖ్య♦కమగుమాంస
మును, దానిపైభాగ♦మున నున్నమాంసముఁ, బంకజముకుళంబు♦పగిది నొప్పు
గుండెకాయను, గ్రింద♦నుండుమాంసంబును, బ్రేఁగులఁ, దలను నేఁ♦ బ్రీతిమీఱఁ

ఆ దినఁగవలయు ననెడు♦తీవ్రవాంఛయె గల
దనియె; నంతఁ బ్రఘస ♦ యనెడునింతి
సీతఁ గాంచి పలికె ♦ నీతఱి నీక్రూరు
రాలికంఠతలము ♦ లీలవోలె. ౮౨ 1030

తే. పిసికివైతము తగువాత ♦ వెసఁజని మన
ప్రభువునకుఁ జచ్చె నాక్రూర♦రమణి యనుచుఁ
జెప్పుదము రాజు నమ్మైనఁ ♦ జెలఁగి తినుఁడు
దాని నంచను లే దను♦మాన మిందు. ౮౩ 1031

క. అనియె నజాముఖి యనునొక, దనుజాంగన పలికె నిట్లు ♦ తరుణిని దీనిం
గనికరములేక ఛేదిం,పనగున్ దరువాత దీని♦పలలం బెల్లన్. ౮౪ 1032

తే. సమముగాఁ బంచుకొందము ♦ సమముగాఁగఁ
బ్రోగుచేసినమాంసంబుఁ ♦ బొలఁతులార
కలహమాడుట నాకు ని♦క్కముగ నిష్ట
మెంతమాత్రముగాదు మీ♦రింక మీఁద. ౮౫ 1033

క. పానీయలేహ్యముల నీ, మానినిమాంసంబుఁ దినుస♦మయమునఁ గూడన్
జానుగ నంజుకొనంగాఁ, బూనుఁడు తెప్పింపుఁ డిటకుఁ ♦ బొందుగ ననియెన్.

ఆ. [3]అంతశూర్పణఖయుఁ ♦ బంతంబుమీఱఁగా
నిట్లుపలికె నీమె ♦ యేమిపల్కె

---

1 భర్తగ-అనుదానికి భృత్యార్థము లోపల వ్రాయఁబడియేయున్నది 2 ఈనితంబిని-యనఁగా నీసీతను నిందించినయీస్త్రీని అనియర్థమని తీర్థులు. అన్నితావుల నిట్లే యని గ్రహింపఁదగు.
3 శూర్పణఖ-ఇది కావలిగాచుస్త్రీలలో నొకతుక.

నదియె యుక్తమని మద్దాత్మకుఁ దోఁచెడుఁ
జింతలెల్లఁ బోలఁగఁజేయుసురను. ౪౬ 1035

క. కొనిరండు వేగమిత్తటి, మనుజాంగనదైన రుచిరమాంసము దినుచుం
దనివొంది నికుంభిలకును, జని ప్రీతిగ నర్తనంబు సలుపుదమనఁగన్. ౪౭

క. సురకన్యోపమ యగునా, ధరణిజ భయదాకృతులను దాల్చినరక్ష
స్తరుణులు తనుబెదరింపఁగ, [1]గురుధైర్యము వదలియేడ్చెఁ గుందుచు వంతన్.

ఇరువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౫ - సర్గము

సీత మిక్కిలి విలపించుట.

[2]క. పరుషంబుగ మిగులభయం,కరముగ వికృతాంగరాజ గలయావనితల్
కరము వచింపఁగ శ్రీరఘు,వరుసతి విలపించెఁ బెక్కుభంగుల మిగులన్. ౧

తే. తా మనస్విని యగుట సీతయును రాక్ష
సాంగనలు పల్కుమాటల నాలకించి
మిగులభయమొంది యవిరతముగ స్రవించు
బాష్పముల గద్గదములగుపలుకు లొప్ప ౨ 1039

చ. మనుజపురంధ్రి యెప్పటికి మానుషభక్షకుఁ డైనభీతికృ
ద్దనుజున కెంతమాత్రమును దారగఁగాఁ దగ దింక మీరు నే
చ్చను నను జంపి భోజనముసల్పుఁడు మీపలుకుల్ వినంగనొ
ల్లను జరియింప నిట్టులని; లక్షణసంగతి దేవకన్యనాఁ
దనరు ధరాత్మజాత యిటు దానవభర్తయుఁ ద న్నదల్పఁగన్. ౩౪ 1040

క. దనుజాంగనాంతరంబునఁ, దనుఁగాచెడువారు లేక తాఁ జిక్కియు నా
ర్తినిబొంది లేశమాత్రం,బును సుఖముం గాంచదయ్యెఁ భూపుత్రి యటన్.

క. వనమున సింహమ్మృగములు, తనుఁజుట్టుకొనంగ బంధుతతి లేమిని జిం
తనుగాంచుమృగివిధంబునఁ,[3]దనయంగములందుఁజొచ్చు తలఁపుఁగనుటల్.

క. ముడుచుకొని భీతిచే వడ,వడ వడఁకుచునుండెఁ; శింశుపావృక్షమునం
గడుఁబెనుచుకొంచుఁ గానం, బడుపూవులదగుసశోకవరశాఖఁ దగన్. ౫౬

చ. కరములఁ బట్టుకొంచు రఘుకాంతునిపత్నియు శోకమొప్పఁగాఁ
బరిపరిస్వాంతమెల్ల వగపాలయి తూలఁగ రామమూర్తిసుం

---

1 సీత రామువియోగమునకు దుఃఖించెననుట తీర్థులభావము. 2 సీతావిలాపవాస్తవార్థస్తు శ్రీరామవియోగేన, ఘోరరాక్షసపురావస్థానేన, విరూపరాక్షసీసమాశ్రయేన, చ వివిధప్రలాపాదిక మితిజ్ఞేయమ్-అని మహేశ్వరతీర్థులు 3 విశంతీవాంగమాత్మనః-అనిమూలము.

దరతరరూపముం దలఁచె; ♦ ధాత్రితనూజయు గబ్బిగుబ్బలం
దొరఁగెడుబాష్పధారలను ♦ దోరముగా మునుఁగంగఁజేయుచున్. ౬౹ 1044

క. రామునినే ధ్యానించుచు, నేమాత్రము వగకుఁ దుదను ♦ హృదయమునఁగనం
గామినియుఁ జాలదయ్యెను;, భీసుగతిన్ పీచుగాలి♦విసరున నిలపై. ౭౹ 1045

క. ఒరగెడుకదళివిధంబున, నురుభీతిని వడఁకి యప్పు ♦ డుర్విం బడి యా
తరుణులవలనిభయంబునఁ, గరము వివర్ణాస్య యగుచుఁ ♦ గళవళపడియెన్. ౮

ఆ. ఇట్లు కంపమొందు♦నింతిపెన్నెఱివేణి, కంపమొందుచుంటఁ ♦ గదలుచున్న
సర్పమట్లు చూడఁ♦జాలియొయుండె; నా:ధరణిజయును నూర్పు♦తతులు వెడల.

తే. శోకవేగంబునన్ మది ♦ సొంపుదప్పి
యార్తి మున్గుచు బాష్పము ♦ లక్షి కురియఁ
దాను విలపించె; నోరామ ♦ దశరథాత్మ
జాత, యోలక్ష్మణా, సుమి♦త్రాతనూజ. ౧౦౹ 1048

క. ఓయత్తా! కౌసల్యా, యోయత్తా! యోసుమిత్ర ♦ యురుతరదుఃఖం
బీయెడఁ బొందితి ననుచున్, బాయక విలపించి యిట్లు ♦ పలికెన్ దనలోన్.

చ. కరము భయంకరాకృతులు ♦ గన్పడ నిచ్చట నున్నయట్టియా
సురతరుణుల్ ననుం గలఁపఁ♦జొక్కుచు రామునిఁ బాసి యిందు ని
ష్కరుణి ముహూర్తమైన బ్రదు♦కంగనుజాలితి నక్కటా! యిఁకం
దరుణికిఁగాని పూరుషవ♦తంసునకేని యకాలమందునన్. ౧౨౹ 1050

చ. మరణము రాదటంచు బుధ♦నుండెను లాడెడులోకవార్త యి
ట్లరయఁగ సత్యమే యగు; మ♦హాంబుధిమధ్యమునందుఁ బూర్ణమౌ
తరణి సమీరవేగమునఁ ♦ దా నిహతంబయి కూలునట్లు దు
ర్భరమగునార్తినొంది యొక♦భంగిని బుణ్యముఁజేయనట్టి నే
నురుభయమొంది నాశనము ♦ నొందఁగ నుండెద దిక్కులేకనే. ౧౮ 1051

క. పెనిమిటిని జూడఁజాలక, దనుజాంగనలెల్ల నన్నుఁ ♦ దర్జనముల భీ
తిని గనఁజేయఁగఁ దోయంబున హతమగు గట్టువోలెఁ ♦ బొందఁగలమృతిన్.

చ. *సరసిజపత్రనేత్రు, గురు♦సామజహైరివిలాసగామి స
త్కరుణ చెలంగ నింపుగులు♦కన్ వచియించుచుఁ దాఁ గృతజ్ఞుఁడై
పరఁగెడునాపతిన్ ధరణి♦పాలకు రాముని ధన్యులెల్లఁ జూ
తురు; విదితాత్ముఁడైన నృప♦ధూర్జటి రామునిఁబాసి నేనిటన్. ౧౬౹ 1053

తే. భయదవిషమును ద్రావిన♦పడఁతివోలె
బ్రదుకఁజాలను; ఘోరమౌ♦ప్రబలదుఃఖ

---

* తంపద్మదళపత్రాక్షం సింహవిక్రాంతగామినం, ధన్యాః పశ్యంతి మే నాథం కృతజ్ఞం, ప్రియవాదినమ్-అనిమూలము.

మిట్లు పొందుచు నున్నాను ♦ నెందు కెట్టి
పాపమును జేసితినొ పూర్వ♦భవమునందు. ౧౮ 1054

క. పెనువగల ననుభవించుచు, మనియుండఁగఁ జాల, నేను ♦ మరణంబును బొం
దనుదగుఁ; [1]గావలిగా నీ, దనుజాంగనలుంట రాము♦దర్శనమెట్లా. ౧౯ 1055

[2]చ. తనమదిఁ దోఁచినట్టితఱిఁ ♦ దప్పక చచ్చుటకున్ స్వశక్తిఁ బొం
దనిమనుజత్వ మిస్సిరొ, స♦తంబు నుఱొక్కరికేను లొంగి యె
ప్పనిగతి నిట్టులుండుటయుఁ ♦ బాపముగాదె యిపీ' యిదెట్టిదో
జని యిటుగల్గె నేయఘము ♦ సల్పితినో విధి యొట్టులున్నదో. ౨౦ 1056

ఇరువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౨౬ - వ సర్గము.

సీత చావ నిశ్చయించుట.

[3]క. జనకాత్మజ, యాబాలిక, తనశీర్షము వంచి మోము♦దమ్మిపయిని నిం
డను బాష్పమ్ములు కాఱం, గనిట్లు విలపింపఁ దొడఁగెఁ ♦ గడుదీనతచేన్. ౧

సీ. భ్రాంతచిత్తయుఁ బోలె♦నెంతయునున్మత్త, యనఁగఁ, బ్రమాదంబు♦ననుగలంగి
నట్టులు విసుగుచే ♦ నవనిపైఁ బడి నేలఁ బొరలింపఁబడునాఁడుఁ♦దురగమువలె
విలపించుచుండె నీ♦విధమున; రాముండు చెంత లేనప్పు డీ♦చిత్రరూపుఁ
డగురాక్షసుఁడు రావ♦ణాఖ్యుఁడు గట్టిగాఁ బలవింపుచున్నన్ ♦బలిమిఁ బట్టి
ఆ. తెచ్చినాఁడు, నన్ను ♦ నిచ్చటఁ గ్రవ్యాద, వనితలెల్లఁ గాచు♦వారు మిగుల
భయదరీతిఁ గాఁగఁ ♦ బల్కుచు నున్నారు, గాన నేను రాము♦మానసమున ౨

క. తలఁచుకొని యిట్టిదుఃఖంబులలోఁ బ్రాణాళి నిలుపఁ♦బూనను బ్రదుకం
దలపోయ నింక; నతిశయము, బలుఁడు సుహోరఘుఁడునైన ♦ ప్రాణేశ్వరునిన్. ౩॥

తే. విడిచి యీరాక్షసస్త్రీల ♦ నడుమఁ జిక్కి
యున్ననా మేనఁ బ్రాణము ♦ లున్న నేమి
ఫలము ? ధనభూషణము లేల ? ♦ బలు వెతలకు
హృదయమిది చిక్కి పగులదే ♦ యే మొ కాని. ౪॥ 1060

క. కనుక నిది యశ్మసారం, బని చెప్పఁగ నొప్పు నిశ్చ♦యంబిది, మరణం
బును జరయు లేనిదిగనై, ననుండఁదగు [4]లేకయుండి♦నం బగులదొకో. ౫

[1] రాక్షసీభి శ్చ రక్ష్యంత్యా రామో నాసాద్యతే మయా - అనిమూలము. [2] ధి గస్తు ఖలు మానుష్యం ధిగస్తు పరవశ్యతామ్, నశక్యం యత్పరిత్యక్తు మాత్మచ్ఛందేనజీవితమ్ - అనిమూలము.
[3] అధోముఖముఖీ బాలా-అనిమూలము. [4] నదుఃఖే నావశీర్యతే-అనిమూలము.

చ. జననుతుఁడైన రాఘవుని ♦ సంగతిఁ బాసి ముహూర్తమైన నో
ప్పనివిధిఁ బాపపుంబ్రదుకు♦వారకపొందితిఁగాన నిస్సిరో
మనుగడ యస్మదీయమిది ♦ మంచిదియౌనె, [1]యనార్యమేగదా
జననము నా దిదెంతటి య♦సాధువొ యెట్టియయోగ్యరాలనో. ౭ 1062

[2]చ. జలనిధిసీమగాఁ గలుగు♦క్ష్మాస్థలికెల్లఁ బ్రభుండు సాధువా
క్యులఁదగువాఁడు నావిభుఁడు ♦ కోరికలిచ్చెడురామమూర్తి యీ
స్థలమున లేకయుండఁగ వృ♦థాబ్రదుకన్ ఫలమేమి సౌఖ్యముల్
గలుగఁగఁ గోరనేల యవి♦కాల్పనె నే మననేల యింకనున్. ౮ 1063

ఆ. [3]తనువు వదలుదాన ♦ దానవాంగనలార
యింకఁ బగులఁగొట్టుఁ ♦ డీతనువును
దినుఁడు వాంఛయేని ♦ దివిజసమాను నా
ప్రియునిఁ బాసి దుఃఖ♦వితతిదీని. ౯ 1064

క. భరియింపఁజాలనింకన్, జిరమే నపసవ్యపదము♦చేనైన నిశా
చరుని స్పృశింపను నిందున్యని, మరలం బ్రేమింతు నన్న♦మాట కలుగునే. ౧౦

సీ. క్రూరస్వభావుఁడై ♦ కోరుచు నున్నాఁడు గనుపీఁడు వలదని♦నను వదలఁడు
తెలియఁజాలఁడు తన♦కులమును దనస్వరూపంబును దెలియఁడు♦పలుకు నెయిటు
తెలిసినె యున్నచోఁ; ♦ దెలివలారా, నను నఱికినను జీల్చి♦నను మదీయ
ములగునంగముల ని♦మ్ముల వేలువేలుగా ఖండించినను నుఱి♦యుండుచున్న

తే. యగ్నిలోవైచి కాల్చిన ♦ ననుడు నేను
దలఁప మీరెంత యఱచిన♦ఫలము లేదు;
రామచంద్రుఁడు ఖ్యాతుఁడు ♦ ప్రాజ్ఞుఁడు నుప
కర్తల నెఱుంగువాఁడునై ♦ క్రాలుచుండు. ౧౧ 1066

క. కరుణాన్వితచిత్తుఁడు సుం,దరరూపుఁడు చారువృత్తిఁ ♦ దగువాఁడును నై
పరఁగునలరాముఁ డేలొకొ,[4]నిరనుక్రోశుండు గాఁగ ♦ నెగడెడునకటా. ౧౨

క. ఔనిదినా దౌర్భాగ్యం,బే నేనిటుశంకనొందు ♦ టెన్నఁగఁ దగుఁబో;
తానొక్కఁడేకద జన,స్థానంబున వీర్యమొప్ప ♦ క్షణమాత్రములోన్. ౧౩

క. పదునాల్గువేలదనుజుల, మదమడఁపఁడె యట్టిశౌర్య♦మహితున కిటు రాఁ
గఁదగన్ సంశయమే మో,మదిఁ దెలియఁగఁజాల నెంత♦మాత్రము నేనున్.౧౪

---

1 ధిఙ్మా మనార్యా మసతీం యాహం తేన వినాకృతా - అనిమూలము. 2 ఈపద్యమున మూలార్థము విస్తృతమని తెలియఁదగు. 3 భిద్యతాం భక్ష్యతాం వాపి శరీరం విసృజా మ్యహమ్- అనిమూలము. 4 సద్వృత్తో నిరనుక్రోశః శంకే మద్భాగ్యసంక్షయాత్ - అనిమూలము నిరనుక్రోశః=నిర్దయుఁడని యర్థము.

తే. [1]అల్పవీర్యము గలరావ♦ణాసురుండు
నడ్డుచున్నాఁడు నను రాముఁ ♦ డతిసమర్థుఁ
డౌనుగద యుద్ధమున వీని ♦ నంతమొందఁ
జేయఁగలఁడుగదా యేల♦చేరరాఁడొ. ౧౫ 1070

క. మును దండకావనంబున, దనుజేంద్రుం డౌవిరాధు♦దర్పంబునఁ జం
పినరాముఁ డేలయిచటికిఁ, జనుదేరక యున్నవాఁడొ ♦ సత్వర మకటా. ౧౬

క. పుర మిద్ది భయదసింధ్వం, తరమునఁ దగి దుష్ప్రధర్ష♦ణంబ యగునుబో
పరికింప [2]రామబాణో, త్కరమున కడ్డేమి యిందుఁ ♦ గలుగదుకాదే. ౧౭

క. కారణ మేమొ ననుఁ బ్రియ, దారను రాక్షసుఁడు దొంగ♦తనమునఁ గొనఁగా
భూరిపరాక్రముఁడయ్యును, నూరకయున్నాఁడు గావ♦కుండఁగ నకటా. ౧౮

ఆ. లక్ష్మణాగ్రజన్ముఁ ♦ డీక్ష్మాస్థలిని నుంట, దెలియఁజాలఁడేమొ ♦ తెలిసియున్న
నతుల తేజమొప్పు♦నాతఁడుగాన నీ, [3]ధర్షణము సహింపఁ♦దలఁచునె మది.

క. నను దనుజుఁడు దొంగిలితెచ్చినజాడను గాంచి యెవఁడు ♦ చెప్పఁగఁదగునో
ఘనుఁ డాజటాయు వట నీ, దనుజునిచేఁ దెగియెను బ్రవి♦దారణమందున్.

తే. వృద్ధు డతఁడయ్యున్ ద్వంద్వ♦యుద్ధమందు
రావణాసురునిన్ నిల్పి ♦ కావ నన్నుఁ
దలఁచి తనచేతనైనంత♦దనుకఁ గాచి
గొప్పకార్యముఁ జేసె నీ♦క్షోణియందు. ౨౧ 1076

తే. రాముఁడాతఁడె నే నీ ధ♦రాస్థలిఁ గల
దాన నంచు నెఱింగెనేఁ ♦ బూనియిపుడె
కోపమున లోకమున దను♦కులము లేక
యుండఁ గావింపఁడే సాయ♦కోత్కరమున. ౨౨ 1077

క. పురమును వీనిన్ బూదిగ, శరములఁ జేయండె; భూరి♦సాగరమును భీ
కరగతి నెండఁగఁజేయఁడె, పరమక్షుద్రుఁడగుదనుజ♦పతివీని ననిన్. ౨౩ 1078

క. [4]పాలియించి వీనికీర్తిని, నిలలేకుండంగఁ జేయఁ♦డే; యవ్వేల నా
వలెనే గతనాయకలా, నెలఁతలు ప్రతిగేహమందు ♦ నిత్యము లంకన్. ౨౪

తే. ఏడ్చుచుండంగఁగలరు నే♦నెంతునేమి
సంశయము లేదటంచు; ల♦క్ష్మణునిగూడి
రాముఁ డీలంక వెదకి యీ♦రాక్షసులను
జంపు; నాసోదరులకు గో♦చరులెయైన. ౨౫ 1080

క. అరివీరులు క్షణమాత్రము, ధరణిం బ్రదుకంగలేరు; ♦ తథ్యము, లంకా

---

1 నిరుద్ధా రావణే నాహమ్-అనిమూ. 2 నతు రాఘవబాణానాం గతిరోధీహ విద్యతే-అని మూ. 3 ధర్షణం మర్షయిష్యతి-అనిమూ. 4 యథాహమేవం రుదతీ-అనిమూ.

పురమిద్ది [1]చితాధూమో, త్కరసంకులమార్గమగుచుఁ ♦ గడువేగముగన్.

తే. గృద్ధపిండులతోఁ గూడి ♦ రహితవిభవ
మయి శ్మశానమువంటిదె ♦ యగును; వేగ
నామనోరథ మిద్ది సుం♦తయును గొఱఁత
పడకయుండ ఫలించుఁ ద♦ప్పదు నిజంబు. ౨౬౺ 1082

క. మీరెల్లఁబూనిన దురా,చారంబిది మీకుఁ గీడు ♦ సరగునఁ దగునం
చాహూర్ధిగఁ దెల్పెడుఁజుఁడీ, యోరాక్షసకాంతలార! ♦ యొకనుడి వినుఁడీ.

క. పురియిద్ది హతప్రభయై, సరగునఁ గూలఁగలదనుచుఁ ♦ జాటించెదునీ
తరుణమున నశుభశకునము, లరయంగా నెన్నియేని ♦ యంగనలారా. ౨౭

క. ఒరులకు నెదిరింపఁగ నె,క్కరణిని సాధ్యంబుగాక ♦ క్రాలెడులంకా
పురమిది పాపాత్ముఁడు క,ర్బురపతి నీచుండు వీఁడు ♦ పొలియఁగ నంతన్. ౨౮

క. పెనిమిటిపోయినయంగన, యనువునఁ దనశోభ పోవ ♦ నడఁగంగల; దిం
కను నాథుఁడైన రావణుఁ, డనిఁ దెగ రాక్షసగణంబు♦లన్నియుఁ దెగఁగన్.

క. పురమిది గతభర్తృకయా, తరుణివలెన్ మంగళప్ర♦దములయి తగు సుం
దరనిరతోత్సవములు లే,క రయంబునఁ గాంతిదూలి ♦ కనఁబడుఁజుండీ. 3౦

క. [2]ప్రతిగేహమందుఁ బురమునఁ బతులు నశింపంగ మిగుల♦వగలఁబొగులు స్త్రీ
వితతులకంఠధ్వని నా, కతిజవమున వినఁగవచ్చు♦నంగనలారా. 3౧ 1088

సీ. నిశ్చయంబీమాట; ♦ నిర్మలరక్తాంతనయనుఁడై శూరుఁడై ♦ నాకవిభుని
సమతఁ జెలంగుభూ♦జాని రాముఁడు నేను రావణునింట ని♦ట్టివిధమున
నుండుట యెఱిఁగెనే ♦ నొక్కక్షణంబున నీపురం బారాఘ♦వేంద్రుతీక్ష్ణ
బాణనిర్దగ్ధమై ♦ బహుళాంధకారాభివృతమయి, కాంతివి♦హీనమగుచు

తే. నిహతదనుజసమూహమై ♦ నిశ్చయముగఁ
బాడుపడియుండఁగలదు; నా♦వాంఛయిద్ది
జరగఁగల దింతలోన నా♦జని యడంగు
చున్నదే యెట్టులనిన న♦త్యుగ్రమతియు. 33౺ 1089

క. క్రూరుఁడు నీచుండును నగు, నీరావణుఁ డేర్పఱచిన♦యీసమయము నా
చేరువనొందెనుగద; పా,పారంభులు రావణాదు ♦ లగునీదనుజుల్. 3౪౺ 1090

తే. ధర్మహీనులు గానఁ గృ♦త్య మి దకృత్య
మిదియని యెఱుంగలేరు, వీ♦రెన్న నన్నుఁ
జంపుటకు సాహసింతురు ♦ సరగ నీయ
నర్థమిటఁ గల్గవచ్చును ♦ నాకు నకట!. 3౫ 1091

1 చితాధూమాకులపథా-అనిమూ. 2 శ్రోష్యామి నచిరాదేవ దుఃఖార్తానా మిహ ధ్వనిమ్-- అనిమూ.

చ. పలలమె సర్వకాలమును ♦ బాగుగ మెక్కెడువారు ధర్మముల్
దెలియరు క్రూరరాక్షసులు ♦ తెంపున [1]రావణుఁ డీతఁ డింక స
న్నెలమిని భోజనంబునకు ♦ నేర్పడఁ బ్రొద్దటివేళఁ గైకొనం
గలఁడు నిజంబు; రక్తరుచిఁ ♦ గ్రాలెడునేత్రము లొప్పురామునిన్. ౩౬ 1092

క. అనిశముఁ గనులకు విందుగఁ, గనుపట్టెడు ప్రాణనాథుఁ ♦ గానక దుఃఖం
బునఁ గుందుదాన నే నా,తనివిడిచి మఱేమిచేయు♦దాన నికఁ గటా. ౩౭

ఆ. విషము నెవ్వఁడేని ♦ వెస నిపుడిచ్చిన
దానిఁ ద్రాగి [2]యమునిఁ ♦ గానఁబోదుఁ
బతిని విడిచియుంట ♦ పరమదుస్సహము నా
కిపుడె మృతినిబొందు♦టే వరంబు. ౩౮ 1094

ఆ. [3]లక్ష్మణాగ్రజని యి♦లనునిందు జీవించి, యున్నదాననంచు ♦ నన్ను నెఱఁగి
యుండఁడనుచుఁ దోఁచు♦చున్న దెఱింగినే, వారలూరకుండు♦వారు గారు.

క. ధరణిని నంతట వెదకియె, పరికింతురు నన్ను; మిగుల♦బలశాలి మహీ
వరుఁ డారాముఁడు [4]నాదగు, పరమార్తిని గుంది భూమి♦పయిఁ దనతనువున్.

ఆ. విడిచి స్వర్గమునకు ♦ వెస నేగియుండును
నిశ్చయమిది; పద్మ♦నేత్రుఁడయిన
మత్ప్రియుఁ మహీశ♦మండను నటఁ గను
పరమమునులు దివిజ♦వరులు మఱియు. ౪౦ 1097

క. వరసిద్ధులు గంధర్వులు, నరయఁగ ధన్యులగువార; ♦ లారాముఁడు భూ
వరుఁడైన మానితుల్యుఁడు, పరమాత్ముఁడుగాన ధర్మ♦పరుఁడై యుండున్.

క. [5]కనుక నకాముండగు నా,తనికిన్ భార్యనగునన్నుఁ ♦ దలఁపఁగఁ బనియే
మనియెంచుదాన; లోకం, బున నొకనిని బ్రియముగల్గి♦పొలుపుగ నెవుడున్.

క. [6]కనుచుండిననే ప్రియమా,తనిపై నశియింపకుండుఁ ♦ దగ నాతనినిం
గనకున్నఁ బ్రీతియేచెడుఁ, గనుకన్ నను రామమూర్తి ♦ కానఁడు కాదే.

ఆ. దానఁ బ్రీతిలేక ♦ తగ నన్ను మఱచెనో;
యీాతలంపు న్యాయ♦మెట్టులగును?
బాపచిత్తులే యు♦పకృతిని మఱతురు
రాముఁ డేలమఱచు ♦ రమణి నన్ను. ౪౩ 1101

---

1 ధ్రువం మాం ప్రాత రాశార్థే రాక్షసః కల్పయిష్యతి-అనిమూ 2 క్షిప్రం వైవస్వతం దేవం పశ్యేయం పతినావినా-అనిమూ. 3 జానంతౌ తౌ నకుర్యాతాం-అనిమూ. 4 నూనం మమైవ శోకేన సవీరో లక్ష్మణాగ్రజః, దేవలోక మితో యాత స్త్యక్త్వా దేహం మహీతలే - అనిమూ. 5 ధర్మకామస్య ధీమతః-అనిమూ. ధర్మకామస్య, నతు కామపరస్య-ఇనివ్యాఖ్య. 6 దృశ్యమానే భవేత్ప్రీతి స్సౌహృదం నా స్త్యపశ్యతః-అనిమూ.

సీ. తొలుదొల్త నొకరిపైఁ ♦ గలిగిన ప్రీతిని మఱువఁడు భూనాథ♦మండనుండు;
భామినినైన రామ♦భద్రునిఁ బ్రాణేశు నెడఁబాసి నవయుచు ♦ నిట్టులున్న [తుఁ
దాననేఁ యఘములే♦మేనిచేసితినొక్కొ నాదుదౌర్భాగ్యమో♦నయగుణయు
డయి, సాధుశీలుఁడై ♦ యత్యంతశుద్ధాత్ముఁడై శూరుఁడై మఱి♦యరినిబర్హ

తే. ణుఁడయి తనరారురాముని ♦ విడిచి బ్రదికి
యుంటకన్నను మృత్యువు ♦ నొందుటె శుభ
మగును; ఫలమూలభక్షకు♦లై వనమునఁ
దిరుగుపూరుషవరులు సో♦దరులు వారు. ౭౫ 1102

క. వగపెల్లున నాయుధముల, దిగవిడిచిరొ యేమొ; దుర్మ♦తియు ఘనుజేంద్రుం
డగునీరావణుఁ డిలలోఁ, గడుశూరులగువారి ♦ నరపాలకులన్. ౭౬

తే. [1]అన్నదమ్ములఁ గపటంబు ♦ పన్ని చంపి
నాఁడొ యేమొ; తలంప నీ♦నాఁటి కిట్లు
కాలపరిణతి గల్గిన♦కారణమున
[2]నట్లు తగియున్న నేను నె♦ట్లైననింక. ౭౭ 1104

తే. సర్వవిధముల నాప్రాణ♦సమితి విడువఁ
గోరుచున్నాను, వగలను ♦ గుందియున్న
నాకు నిప్పటికే మర♦ణంబుచెంతఁ
జేరరాకున్న దేమొకో ♦ చిత్రమిద్ది. ౭౮ 1105

క. [3]అతిధీరులు త్యక్తాఘులు, జితచిత్తులు మహితభాగ్య♦సిద్ధులు నగును
న్నతమునులకుఁగలుగవుగద,మతిఁదలఁపఁ బ్రియాప్రియములు♦మహినెందైనన్.

తే. కనుక ధన్యాత్ములగుదురు♦గాదె వారు;
[4]ప్రియమువలన దుఃఖముగల్గ♦కయె సుఖంబు
గలుగు నప్రియవస్తువు♦వలన సుఖము
గలుగక భయంబుమాత్రమె ♦ కలుగుచుండు. ౭౯ 1107

క. [5]వానిని వదలినయాంఘున, మానులకు నమస్కరింతు ♦ మఱియూహింపన్
నేనోసుఖమునె గోరెదు, దానఁగనుక విదితమతిని ♦ దశరథసుతునిన్. ౮౦

తే. రామువిడనాడి పాపైక♦రతిఁ జెలంగు
దనుజపతిచేతఁ జిక్కి నే♦మనను గాన

---

1 ఛద్మనాసాదితౌ వీరౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ-అనిమూ. 2 సాహ మేవంగతే కాలే-అనిమూ. 3 జితాత్మానో మహాభాగా యేషాం న స్తః ప్రియాప్రియే-అనిమూ. 4 ప్రియా న్నసంభవే ద్దుఃఖ మప్రియా దధికంభయమ్-అనిమూ. 5 తాభ్యాం హి యే వియుజ్యంతే నమ స్తేషాం మహాత్మనామ్-అనిమూ.

నిపుడె ప్రాణాళి విడిచెద ♦ నిట మహాత్ము
రాముఁ బాసినబ్రదు కేల♦భూమిలోన. ౫౧ 1109

ఇరువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౭ - వ సర్గము.

త్రిజట తనస్వప్నవృత్తాంతము రాక్షసస్త్రీలకుం జెప్పుట.

క. ఘోరాకారలు దితిసుత, నారీమణు లామహీశ♦నయ యిటు పలుకం
గా రావణునకు వేగమె, శ్రీరామునిభార్యచర్యఁ ♦ జెప్పెదుపూని కడ్. ౧

క. అరిగిరి కోపమునఁ గళే,బరములచే మఱచి రయము ♦ వర్ధిల్లఁగ న
త్తరుణమునఁ గొంద; ఱంతటఁ,గరముభయంకరముగాఁగఁ♦గనఁబడుతరుణుల్.

క. జనకసుతయొద్ద కల్లనఁ, జనుదెంచి కఠోరములయి ♦ చాల ననర్థం
బును గల్గఁజేయఁజాలిన, మునుపటిపల్కులనె పల్క ♦ మొదలిడిరి కడున్. ౨

క. [1]విను సీతా, నేఁ డిత్తఱి, ననార్యమగుపాపనిశ్చ♦యంబు గలుగ ని
న్నునుబట్టి నీదుమాంసం,బును స్వేచ్ఛఁగ ననుభవింపఁ♦బూనుదురుసుమీ. 3

క. దనుజాంగన లీరీతిఁగ, జనకసుతంగూర్చి పలుక ♦ జడమతులగునా
దనుజాంగనలం గసరుచు, ననియెను శయనించియున్న♦[2]యాత్రిజట తగన్.

సీ. జరచేతఁ గుందెడు♦తరుణి యాత్రిజటయు దుష్టాత్మలార! యా♦తోయజాక్షి
జనకునిముద్దుల♦తనయను దశరథుకోడలి సీతను ♦ గూర్మివిడిచి
భక్షింపకుఁడు మిమ్మె♦భక్షించుకొనుఁడు సీతకుమాఱుగాఁ; జెప్ప♦దానవినుఁడు
దనుజాంతకంబు, నీ♦వనితాపతికి విజయంబును సూచించు♦నట్టిస్వప్న

ఆ. ము నిపుడేనుగంటి ♦ ఘనభయదంబుగా
రోమహర్షణంబు♦గా మదికిని
దోఁచె నద్ది; యనుచు ♦ నాచాన చెప్పఁ గ్రో
ధమున నొడలెఱుఁగని♦తరుణులెల్ల. ౬౫ 1115

చ. మనముల భీతినొంది యను♦మానము నొందుచు నామెచెంతకుం
జని యిటుపల్కి రామెఁగని; ♦ చానరో! యానిశి నీవు గన్నయ
ద్దనుజవినాశకంబగుచు ♦ దారుణమై తగునట్టిస్వప్నముల్
గనికర మూని చెప్పుము త♦గన్ వినఁగోరితిమమ్మ యంచనన్. ౭౫ 1116

---

1 అద్యేదానీం తవానార్యే సతే పాపవినిశ్చయే, రాక్షస్యో భక్షయిష్యంతి మాంస మేతద్యథాతథమ్-అనిమూలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులుగారి విశేషార్థ మిందు నభివ్యక్తమగు. పాపనిశ్చయంబుగలుగన్-అనఁగా అట్టికొందఱనిభావము. కొందఱు పాపాంతఃకరణముగలస్త్రీలు నీమాంసమును దినఁగోరుచున్నారని దీనిసారము. 2 త్రిజట విభీషణపుత్రికయని యెఱుంగఁదగు.

క. విని తాఁ బ్రాతఃకాలం, బునఁ గన్నకలన్ వచింపఁ ♦ బూని యిటులు చె
ప్పెను వారిఁగాంచి త్రిజటయు;, జనకతనూజావిభుండు ♦ సంతసమలరన్. ౧౩

సీ. శుక్లమాల్యాంబర♦శోభితుండయి లక్ష్మణునితోడఁగూడి యే♦నుఁగులదంత
ములచేత రచితమై ♦ లలితమై తగుపల్లకిని వ్యోమసంచార♦మునఁ జెలంగి
హంససహస్రయు♦క్తాంగమై తగుదానిఁ దాను నధిష్ఠించి ♦ తరలివచ్చె;
జానకి శ్వేతవ♦స్త్రముఁదాల్చి సాగరపరివృతంబగునొక్క ♦పర్వతమ్ము
తే. నెక్కియున్నట్లు చూచితి ♦ నిపుడు కలను;
ఛాయ భాస్కరుఁగూడిన♦చందమునను
సీత శ్రీరామచంద్రునిఁ ♦ జేరియుండె;
రాముఁడా లక్ష్మణునిఁగూడి ♦ రంజిలుమది. ౧౪ 1118

క. దంతచతుష్టయవిలస, ద్దంతీంద్రము శైలనిభముఁ ♦ దానెక్కి తగన్
సంతసమున రాఁ జూచితిఁ, గాంతామణి సీతకడకుఁ ♦ గామినులారా. ౧౫

చ. పురుషవరేణ్యులిద్దఱును ♦ బొల్పగు తెల్లనిహారపంక్తి, నం
బరములఁ దాల్చి తేజములు ♦ భాసిలు సీతను జేరవచ్చి ర;
ట్లరుదగు [1]తన్నగాస్యమున ♦ నారఘుపుంగవుఁ డెక్కియున్నయం
బరగతదంతిస్కంధమున ♦ భామిని యామెయు నెక్కెఁ జెల్వుగన్. ౧౬

చ. [2]పెనిమిటియంకసీమపయిఁ ♦ బెంపలరారఁగనుండి సీత ప
ద్మనయన నిక్కి హస్తమునఁ ♦ దామరసాప్తునిఁ జంద్రుఁ దాఁకుచుం
డనియతిఁగంటి; నంత నర♦నాథకుమారులు వార లీవిశా
లనయనయుం జెలంగుకరి ♦ లంకపయిన్ దివినుండఁజూచితిన్. ౧౭ 1121

క. తెల్లనివృషభాష్టకమున, నుల్లసిలెడురథము నెక్కి ♦ యుర్వీసుతతో
నల్లన నిచటికి వచ్చెను;, సల్లలితాంగమున రామ♦చంద్రుం డంతన్. ౧౮

క. ఘనవీర్యమలరఁ దమ్ముఁడు, జనకజయుం గూడరాఁగ ♦ సరసిజమిత్త్రుం
డునుబోలెఁ దగినపుష్పక, మును దివ్యము నెక్కి తేజ♦ముల్ వెలయంగన్. ౧౯

తే. ఉత్తరపుదిక్కుగాఁబోయె, ♦ నిత్తెఱఁగున
విష్ణుసమశౌర్యుఁడై కాంతి♦వెలయురాము
నతనితమ్ముని రాముభా♦ర్యయగుసీతఁ
గంటిస్వప్నంబున నిట నో♦కాంతలార. ౨౦ 1124

క. సురపురమును బాపాత్ముల, కరణి మహాతేజుఁడైన♦త్మాపాలునిని
ర్జరులును రాక్షసు లసురు లి, తరులు జయింపంగలేరు ♦ తథ్యముసుండీ. ౨౧

1 ౧౬-వ శ్లోకమున "తన్నగాస్యమున" అనుచో "స్య" అనునది గాయత్త్రియందుఁ బదు మూఁడవయక్షరమని తెలియందగు. 2 చంద్రసూర్యౌ మయాదృష్టౌ పాణినా పరిమార్జతీ - అని మూలము.

మ. దనుజేంద్రుండగు రావణాసురుఁడు గా♦త్రంబందుఁ దైలాభిషే
చనమొప్పం గరవీరమాలికను జం♦చద్రక్తవాసస్సుఁ దా
ల్చి నితాంతంబును నూనెఁ బూసికొనుచున్ ♦ జిత్తంబు దూలంగ నా
నెను దాఁ ద్రాగుచు మత్తుఁడై తనరుచున్ ♦ నేలంబరుండంగ నేఁ
గనుఁగొంటిన్; భయదంబుగాఁ గలను నేఁ♦గంటింగదా యిత్తఱిన్. ౨౨

క. అమరారిపుష్పకవిమా,నమునుండి మహీతలంబు♦నంబడి యటశీ
ర్షము జుట్టులేకయే వ,స్త్రము నల్లనిదానిఁ గట్టి ♦ దా నొకస్త్రీచేన్. ౨౨½

తే. ఈడ్వఁబడుచుండఁగాఁ గల ♦ నేనుజూచి
తిని; మఱియు దానవేంద్రుఁడె♦ఱ్ఱనిసుమముల
హారములు దాల్చి తైలంబు ♦ నంతఁ ద్రాగు
చును హాసించుచుఁ దగ నాడు♦చును గడంగి. ౨౩½ 1128

తే. భ్రాంతచిత్తాకులేంద్రియ♦పటలుఁడగుచు
ఖరసమాయుక్తరథమెక్కి ♦ కదలె; మఱియు
నతఁడు గాడిదనెక్కి యా♦మ్యదిశఁగూర్చి
త్వరగఁబోయెను రాక్షస♦తరుణులార. ౨౪½ 1129

క. దనుజేంద్రుఁడు సాధ్వసమునఁ, దనువును దామఱచి గాడి♦దనునెక్కియు నా
య్యన దానినుండి శీర్షం,బును గ్రిందుగఁబెట్టి వేగ ♦ భూమిం బడఁగన్.

క. కనుఁగొంటి; నంతవేగం,బున నాతఁడు లేచి భ్రాంతిఁ♦బొందుచుఁ బెనుభీ
తినిగని మదవిహ్వలుఁడై, కనుఁగొన నున్మత్తుఁబోలి ♦ కలవళపడుచున్. ౨౬

తే. వస్త్రమును గట్టుకొనక దు♦ర్వాక్యములను
బల్కుచును వేగ దుర్గంధ♦బహుళమధిక
దారుణము దుస్సహమ్మును ♦ ధ్వాంతమయము
నైనమలపంకమును నిర♦యాభము దగ. ౨౭ 1132

క. పరికించి యందు మునిఁగెన్, గరము భయంకరముగాఁగఁ♦గనఁబడె నదియున్;
బరమారుణాంబరంబును, ధరించి పంకప్రలిప్త♦తను వమరంగన్. ౨౮ 1133

క. అతిభయదార్భటిగల్గిన, యతివయొకతె నీలదేహ ♦ మమరఁగ రక్షః
పతిమెడకుఁ ద్రాడుతగిలిచి, యతిజవమున నీడ్చుచుండె ♦ యామ్యదిశకుఁ గాన్.

క. మనకుంభకర్ణుఁ డట్టులె, కనఁబడఁగాఁగంటిని, దశ♦కంఠునిసుతు లె
ల్లను దైలలిప్తతనువులఁ, గనఁబడి రీస్వప్నమందుఁ ♦ గామినులారా. ౨౯½

సీ. రావణాసురుఁడు వ♦రాహంబుపై నింద్రజిత్తు నక్రంబుపై ♦ నత్తెఱఁగునఁ
గుంభకర్ణుండును ♦ గొండపోలిక నున్నయుష్ట్రంబుపై నెక్కి ♦ యురుజవమున
యామ్యదిక్కునుగూర్చి♦యరిగి రీమువ్వురు; సంతసంబున విభీ♦షణుఁడుమాత్ర
మతులసితచ్ఛత్ర ♦ మలరంగ, శుక్లమాల్యాంబరంబులఁ దాల్చి ♦ యల్లశుక్ల

తే. గంధమును బూసికొని సుశం♦ఖరవములును
భూరిదుందుభినాదముల్ ♦ బోరుకొనఁగ
నృత్తగీతంబులొప్పంగ ♦ నింగిఁ బొలిచి
తాను నల్వురుమంత్రులు ♦ తమి చెలంగ. ౩౩ 1136

చ. ద్విరదము నెక్కఁగాంచితిని ♦ దివ్యగజం బది నాల్గుదంతముల్
పరఁగ మహీధరంబువలె ♦ భాసిలుచున్, ఘనగర్జితోపమ
స్వరమున నొప్పియుండెఁ; నటఁ ♦ జారుతరాసవమట్టెగ్రోలుచున్
నిరుపమరక్తమాల్యముల ♦ నెమ్మి ధరించి చెలంగువేడుకన్. ౩౪ 1137

తే అరుణవస్త్రంబులంగట్టి ♦ పరమగీత,ములును వాదిత్రనిస్వనం♦బులును దనర
గుంపులుగఁగూడి యున్నని♦లింపవైరు,లను దగం జూచితిని మత్త♦వనితలార.

క. సురుచిరమగుపురమిది గో,పురతోరణవితతి గూలఁ ♦ బొలుపగుగథకుం
జరవాజియుక్తముగ నా,గరమునఁ బడిపోవ నేను ♦ గంటినిజుండీ. ౩౫౹ 1139

క. దనుజేంద్రసురక్షితమై, తనరెడులంకాపురంబు ♦ తద్దయుశౌర్యం
బున నొప్పి రామదూతయుఁ,గ నెగడుకపిచేతఁ గాల్పఁ♦గాఁ బొడఁగంటిన్.

తే. దనుజకాంతలు తైలంబుఁ ♦ ద్రావి యట్టె
యాడుచున్ నవ్వుచున్ గొప్ప♦యఱపులు దగ
భస్మరూపముగాఁ గనఁ♦బడెమలంక
యందుఁ జొరఁబడఁగాఁగంటి ♦ నమ్మలార. ౩౬౹ 1141

తే. కుంభకర్ణాది రాక్షస♦కుంజరు, లరు
ణాంబరంబులు ధరియించి ♦ యట్టెగోమ
యహ్రదంబునఁ బడిపోయి; ♦ రతివలార
చనుఁడు మీరెల్లఁ బోనిచోఁ ♦ జత్తురింక. ౩౭ 1142

క. ఈరమణిని వే పొందును, శ్రీరాముఁడు రోష మడరఁ ♦ జెచ్చెఱ నీర
క్షోరాజితోడ మిమ్మున్, ధారుణిఁ బడఁగూల్చు నిద్ది ♦ తప్పదుసుండీ. ౩౭౹

క. వనవాసము చేయంగాఁ, దనువెనుకొనివచ్చినట్టి♦దానిని బ్రియురా
లిని మన్ననచేఁ దగుభా,ర్యనుదిట్టిన భీతినొందు ♦ నటుచేసినన్. ౪౦ 1144

శా. తానేమాత్రము నోర్చియుండఁ డీఁకమీఁఁ♦దంజాలు దుర్వాక్యసం
తానంబుం బలుకంగ, సాంత్వనముల్ ♦ నారీమనంబొప్పున
ట్లోనారీమణులార, పల్కఁ డభయం♦బోయమ్మ! యీవమ్మ మ
మ్మే నిత్యంబును బ్రోవవమ్మ యని యీ♦యింతిం దగన్ వేఁడనో. ౪౧౹ 1145

తే. ఇట్లుచేయుట నాకిప్పు♦డిష్టముగను
దోఁచుచున్నది; యెవతైన♦దుఃఖమొంది

యుండుతఱి నిట్టిస్వప్నంబు ♦ నొందు నేని
దుఃఖములనెల్ల వీడి పొం♦దు ఘనముదము. ౪౭ 1146

క. జనకసుత దుఃఖమగ్నమె, కనుకనె యీలాటి మంచి♦కలచే మోదం
బును గాంచఁగలరు; మనమీ, వనితను దిట్టితి మటంచు ♦ వలదు భయపడన్.

ఆ. ఊరకుండ రాదు ♦ మీరీమెఁ దిట్టినఁ, బ్రార్థనంబు సలుప♦వచ్చు నట్లె
వేఁడుకొనుఁడు రామ♦విభునిచే ఘోరభ,యంబు గలుగనున్న ♦ దసురతతికి.

క. దనుజాంగనలారా! యీ, జనకజ మీ రెల్ల మ్రొక్క ♦ సరగునఁ బ్రార్థిం
చిన సుప్రసన్నురాలగుఁ, గనుకన్ బతివలన భయము ♦ గలుగకయుండన్.

తే. మిమ్ము నెల్లను గావ నీ♦మె యెసమర్థ,రాలు; సువిశాలనేత్ర యీ♦బాలయందు
నీమె యంగములందు నే♦మేని దుఃఖ, కరములగు లక్షణంబులు♦గాని మఱియు.

తే. సంతయేని విరూపంబుఁ ♦ జూడఁజాల
కున్నదాన; దుఃఖంబుల ♦ నొందఁదగక
దివ్యభోగార్హ యైన యీ♦దేవి మేని
[1]కాంతి సంతయె మాఱుట ♦ కారణముగ. ౪౯ 1151

క. కలిగెను నష్టము లీమెకుఁ, దలఁచెద నేనిట్టు లనుచు; ♦ దానవపతి వే
కలనం జెగుటయు విజయం, బిలేశుఁడగు రామమూర్తి ♦ కిటఁ గల్గుటయున్.

క. అనునీసీత యభీష్టము, తనరా రెడు వేగ యనుచుఁ ♦ దలఁచెద; దనుజాం
గనలార! స్వప్నమిది యీ, వనితామణి గొప్పప్రియము♦వార్తవినంగన్. ౫౦

తే. కారణంబుగ నున్నది; ♦ కంజపత్త్ర
మువలె నాయతమైన యీ♦ముద్దరాలి
సవ్యమగు నేత్ర మదరుట ♦ చక్కఁగ నిటఁ
గానఁబడుచున్నదిపుడు నా♦కనుల కహహ. ౫౧ 1154

సీ. చతురురాలైన యీ♦సాధ్వీలలామ దా వామభుజంబు శు♦భస్కురముగ
నించుకగాఁ బుల♦కించుచుఁ దనయంతఁ గంపించుచున్నది; ♦ కరిణిహస్త
సమమయి, యత్యుత్త♦మమగు నీసవ్యోరువట్టె వడంకుచు ♦ నెట్టయెదుట
వచ్చియున్నాఁడు భూ♦వరమౌళి రాఘవుం డనుచు సూచించెడు;♦వనితలార
[2]పింగళపక్షి యుఁ ♦ బృథుతరతరుశాఖపయిని గూర్చుండి య♦పారమైన

తే. హర్షమున మాటిమాటికి ♦ నతిమధురము
గాఁగ సాంత్వననినదంబు ♦ గలుగ మంచి

---

1 ఛాయావైగుణ్యమాత్రం తు శంకే దుఃఖ ముపస్థితమ్-అనియూ. 2 పక్షీచ శాఖానిలయః ప్రహృష్టః పునఃపున శ్చోత్తమసాంత్వవాదీ-అనియూ. దీనికి గోవిందరాజులు పక్షిశబ్దము నాధారముచేసి చమత్కారముగా నర్థమును వ్రాసిరి. ఆశబ్దములే యిందుదాహరించుట నాభావము గోచరమగునని తెలియందగు తనిశ్లోకిప్రపత్తిమార్గ మిది బోధించునని తాత్పర్యము వ్రాసినది.

బంధువునిరాకఁ దెల్పుచుఁ ♦ బరమహర్ష
మలర మఱిమఱి తెల్పిన ♦ ట్లమరె ననియె. ౫౧౪ 1155

ఇరువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౨౮ - వ సర్గము.

సీత మిక్కిలి చింతించుట, శుభనిమిత్తములు తోఁచుట.

క. దనుజేంద్రుఁడు రావణుఁడిటు, తనుఁగూర్చివచించిన యహి♦తపుఁబల్కుల నె
ల్లను విని యాజానకినె, మ్మనమున దుఃఖార్తి యడర ♦ మఱియు వగచుచున్.

ఆ. అడవినడుమఁ జిక్కి♦నట్టిచక్కనియేఁడు
గజముఁబోలి భయముఁ♦గాంచె మిగుల;
భీరువగుచు దనుజ♦నారులనడుమను
జిక్కి దనుజవిభుని♦చేతనట్లు. ౧౪ 1157

క. పరుషోక్తులు పలుకంబడి, నరహీనారణ్యసీమ♦నడుమవిడువ నా
తురపడుబాలికవలె నా, తరుణీమణి యేడ్చె నంతఁ ♦ దా నిట్లనియెన్. ౨

క. నను బెదరించుచునున్నను, బనివడి నేఁ బ్రాణములను ♦ వదలక పుణ్యం
బును లేనిదాననై క్షణ,మును బ్రదికియె యున్నదాన ♦ మునుకొనువగలన్.

[1]చ. కనుక నకాలమృత్యువులు ♦ గల్గవటంచు జగంబునందు స
జ్జనులు వచించువాక్య మిది ♦ సత్యమెయయ్యెఁ గటా!; సుఖంబునే
గనని మదీయచిత్తమిది ♦ గాఢనిరంతరదుఃఖపూర్ణము
య్యును గులిశప్రహారమున ♦ నొయ్యనఁ గూలుమహీధరంబుచా
డ్పున నొకవేయిగాఁ బగిలి♦పోవక యున్నది దేమి హేతువో. ౪ 1160

ఆ. కనుక నిద్ది స్థిరమె ♦ కావచ్చు నిజముగ;, నప్రియముగఁ గనఁగ ♦ నైనదనుజుఁ
డెట్టులైననన్ను ♦ మృత్యువునొందించు, నతనిచేతఁ జచ్చు♦నంతకంటె ౪౻

క. నేనై చచ్చుటమేలగుఁ, గానను దోషంబు దీనఁ ♦ గడఁగి యెటులనో
యైనను దేహమువదలక, దానవునే వలచియైనఁ ♦ దనువు నిలుపనా. ౫ 1162

క. [2]అనియన్న, వేదమంత్రం,బును శూద్రున కీయఁదగని♦పోలిక భావం
బును దీని రామునొత్తును, దనుజున కీయంగఁజాలఁ ♦ దగఁ గుత్సితునై. ౫

చ. ధరణివిభుండు రామవిభు♦తల్లజుఁ డిచ్చటి కార్తిఁబాపఁగాఁ
ద్వరపడి రాకయున్నసుర♦వైరి యపూజ్యుఁడు తీక్ష్ణశస్త్రవి
స్ఫురదురుధారగలం గలిసి ♦ క్షోణిఁబడంగ మదంగరాజి నా

---

1 నాకాలమృత్యు ర్భవతీతి సంతః-అనియూ 2 ద్విజో మంత్రమివాద్విజాయ-అనియూ.

తురపడి త్రుంచు [1]గర్భమునఁ ♦ దోఁచెడునర్భకుశస్త్రధారివె
జ్జు రయముమీఱఁగా నతికి ♦ క్షోణిఁ బడంగను జేయులాగునన్. ౬   1164

సీ. చిరకాలదుఃఖంబుఁ ♦ జెందిననాకింక వధమున కవధిగా ♦ వైరియిడిన
మాసద్వయంబు నె♦ట్లో సెల్ల నంతటఁ గలుగనున్నట్టిదుః♦ఖంబు రాజు
నెడ తప్పుచేసి య♦ప్పుడె బద్ధుఁడై నిశాంతమునఁ జంపఁగనున్న♦తస్కరునకుఁ
గల్గుదుఃఖమువలెఁ ♦ గల్గునుగద కటా!; హారామ, హాసుమి♦త్రాత్మజాత
హాసుమిత్రా! నన్ను ♦ నాదృతిఁ గన్నట్టిజననీ! రఘూత్తము♦జనని, యల్ప

తే. భాగ్యవతినైననేను న♦పారజలధి
నోరగాలికిఁ జిక్కిన♦యోడవలెనె
యిచట శ్రమమొందుచున్నాను ♦ హీనజనస
మావృత నగుచు దిక్కులే♦నట్టు లకట. ౮   1165

తే. వృషభసింహద్వయంబును ♦ భీమకులిశ
పాతమున నంతమొందెడు♦రీతి మృగస
మాకృతిం గన్నమారీచుఁ ♦ డనెడుసత్వ
మునను నాహేతువున రాజ♦ముఖ్యు లచట. ౯   1166

క. బలవంతులయ్యు రఘువర్యులు హింసితులయియెయుందు♦రోగి నిజమిది; యి
మ్ములమృగరూపముఁ దాల్చిన, విలయకరుండే సుఘోర♦విపులాటవిలోన్.

ఆ. అల్పభాగ్యయుక్త ♦ నగునాకు నాసను, గలుగఁజేసియుండుఁ ♦ గాన మూఢ
నగుచు నేను విభుని ♦ నారాము లక్ష్మణు, నచటి కేగుమంటి ♦ నరయలేక.

సీ. సత్యవ్రతా! దీర్ఘ♦చారుబాహూ! విభూ! సంపూర్ణశీతాంశు♦సమముఖా! స
మస్తజీవప్రియా♦మాన్యసుహితకరా రాఘవా! నేనిప్డు ♦ రాక్షసులకుఁ
జిక్కి మృత్యువు నోటఁ ♦ జేరనుండుట యెఱుంగవుగదా; ప్రాణేశు♦కంటెనన్య
దైవము నెఱుఁగని♦దాన, నెవ్వరదేమి యన్న నోర్పితి నీదు♦నాదరంబు

తే. గనుదుఁగాక యనుచు ♦ క్షమశయ్యఁ జేసితి, దనుజుఁ జంపఁజాలి♦నను నధర్మ
మిద్ది యనుచు నూఱ♦కేయుంటి సాధ్విని, నీగుణంబు లన్ని ♦ యిపుడు నాకు.

క. కృతమెఱుఁగనివానికి నుపకృతిఁ జేసినయట్లు వ్యర్థ♦మేయయ్యెఁగదా;
హితమతి నింతటిదనుకం, బతివగునినుఁ గనమిఁ జిక్కి ♦ వర్ణముమాఱన్.

క. నినుఁబాసి మరల నీపొందును గాంచెదనన్నయాశ ♦ తొలఁగ నిచట ది
క్కును గానకున్నదానను, గనుక మదాచరితధర్మ♦కార్య మఫలమే. ౧౩

క. నాయీపాతివ్రత్యం, బీయెడలఁ దలఁప వ్యర్థ♦మే; రామా నీ

---

1 గర్భస్థజంతోరివ శల్యకృంతః-అనిమూ. శల్యకృంతో నాపిత ఇవ-అనివ్యాఖ్య. నాపితుఁడన మంగలి. శిశువు వెలుపలికి రాకమునుపే మృతుండు కాఁగా మంగలికత్తిచే ఛేదించినట్లనిభావము, ఇట శస్త్రధారి వెజ్జు అని తెనిఁగింపఁబడినది.

వోయలజనకునియాజ్ఞను, బాయక నియమమునఁ దీర్చి ♦ వ్రతమును సరిగన్.

ఆ. *ఆచరించి పిదప ♦ నటవినుండి యయోధ్య
కరిగి యర్థసిద్ధి ♦ యలర వీత
భయుఁడవగుచు విపుల ♦ వామనేత్రంబులఁ
గ్రాలుపూవుబోండ్లఁ ♦ గలిసి స్వేచ్ఛ. ౧౭౩ 1173

క. అలరుచుఁ గ్రీడలఁ దేలం, గలవని నేఁ దలఁచుదాన; ♦ క్ష్మాపాలమణీ
తులలేనిప్రీతి నీపైఁ, గలదాననుగాఁ దెలంగి ♦ కడునార్తిమెయిన్. ౧౭౪

క. అంతము నొందుటకే నా, స్వాంతము నీయందు నిలిపి ♦ సద్వ్రతముల నే
నెంతయు వ్యర్థముగా నిటు, చింతిలుచున్ సలిపి తుదకు ♦ జీవిత మిచటన్.

ఆ. భాగ్యహీననగుచు ♦ వదలెద నిస్సిరో;, యట్టినేను విషము♦నైనఁ దినుచు
గాని తీవ్రశస్త్ర♦కఠినధారనుగాని, ప్రాణములను వదల♦వలయు నన్న. ౧౭౫

క. ఈరాక్షసుగృహమున నా, కేరీతివిషంబుఁగాని ♦ యేశస్త్రమునేఁ
గోరినదానినిగానీ, యేరాక్షసుఁ డిచ్చునెవని ♦ నిట వేఁడ నగున్. ౧౭౬ 1177

చ. అనియిటు లామహీతనయ ♦ యార్తిమెయిన్ విలపించె నెన్నియో
మనమున నూహలొప్ప రఘు♦మాన్యునినే తలపోయుచున్ భయం
బునఁ బరికంపితాంగియయి ♦ మోము విశుష్కముగాఁగ నింపుగాఁ
దనరెడునయ్యశోకము ని♦తాంతసుమావృతమున్ జవంబునన్. ౧౭౭ 1178

ఆ. చేరి యంత సీత ♦ భూరిశోకంబునఁ, బొగులుచును దలంపు ♦ లగణితముగఁ
గదుర జడను మెడకు ♦ గట్టిగా బంధించి, దీనఁ బ్రాణవితతి ♦ నేను బాసి.

క. అరిగెద యమలోకమునకుఁ, దరిగా ననితలఁచె, మార్ద♦వంబున నంగో
త్కరమొప్పు వెలయునాసుం,దరి మరణము నొందఁబూన్కి ♦దగ నచ్చోటన్.

ఆ. అయ్యశోకశాఖ ♦ నంది నిలువఁబడి
యుండె; నపుడు రాము♦నొగి సుమిత్ర
తనయుఁ దలఁచుకొనుచుఁ ♦ దనపవిత్రకులంబు
నెన్నుకొనుచు నట్టు ♦ లున్నసతికి. ౧౮౦ 1181

తే. విమలశుభగాత్రి కంతట ♦ విపులమంగ
ళాభిసూచనములు ధైర్య♦మలరఁజేయు

* స్త్రీభిస్తు మన్యే విపులేక్షణాభి స్త్వం రంస్యసే వీతభయః కృతార్థః-అనియూ. మరలఁ బెక్కుమందిని రాముఁడు వివాహము చేసికొనఁగలఁడనియుఁ, దనకిటఁ జావు కలుగుననియు సీత భావమని గోవిందరాజులుతాత్పర్యమని గ్రహింపవలయు. ఇట్లు చెప్పుచు సీతదుఃఖించుట మానవస్త్రీ స్వభావమును దెలుపుటకేకాని వేఱుగాదని తీర్థులభావ మనుట యిట సారము.

సవియుఁ బ్రఖ్యాతి నందిన♦యవియు ఫలద
ములును నగులక్షణంబులు ♦ చెలఁగె మదిని. ౨౦ 1183

ఇరువదియొనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౯ - వ సర్గము.

సీతకు శుభశకునములు తోఁచుట

సీ. *ఇట్లు చింతలఁగుంది♦యెంతయుఁ బొగులుచు,నియమవ్రతంబుల♦నిలిచియుంట
నే నిందఁబొందక ♦ యొసఁగుచు, విగతహర్షంబున నున్నట్టి♦జాడఁ గానఁ
బడుచు, సంతతమును ♦ బరిదీనచిత్తయై వర్తించుచున్నయా♦వారిజాక్షి
సంపదగలయట్టి♦జను నుపజీవిను లాశ్రయించెడురీతి ♦ నమలమంగ
ఆ. ళాభిసూచకమ్ము ♦ లగుశకునంబులు, పొందె; శుభముగాఁగఁ ♦ బొలిచి, కుటిల
పక్ష్మకేశరాజ ♦ పరఁగంగఁ గృష్ణవి,శాలశుక్లమగుచు ♦ సరసమగుచు. ౧౪
క. కనఁబడుతరుణీవామన,యన మప్పుడు మీనచలిత ♦ మగుపద్మమురీ
తిని దామ్రమగుచు నదరెను;, గనసుందరమగుచు బలము ♦గ్రాలఁగఁ బెడఁగై.
ఆ. వృత్తమగుచు వెలసి ♦ విమలకృష్ణాగరు, చందనార్హ్యమగుచు ♦ సరసరామ
చారుహస్తయుగళ♦సంశ్లేషణమ్ముల, వఱలుచున్నసీత ♦ వామభుజము ౨౪
క. అరుదుగ వడఁకెను; సీతరే,తంమును జక్కంగ నమరి ♦ తగునూరువులఁ
గరివరకరసామ్యంబై, పరఁగెడువామోరు వట్టె ♦ వడఁకుచు నచటఁ. ౩౪
క. మునుముందె రాముఁ డున్నాఁ, డని తెలుపంజొచ్చె; నంత♦నమలనయనముల్
తనరారి శిఖరములవలెఁ, గనఁబడు పలువరుస వెలయఁ♦గాఁ దను వమరఁ.
క. పరఁగెడుభూపుత్రిక ళే,బరమున శుభరీతి నొప్పి ♦ బంగిరుచాయఁ
సురుచిరమై సుంతరజఃపరిమిళితంబైన వలువ ♦ భావుక మలరఁ. ౪౪ 1188
ఆ ఇంచుకంతజారె; ♦ నిట్టులాసుభ్రివు
ఫలము నీయఁజాలి ♦ పరఁగునీశు
భకరశకునములను ♦ బహుళాన్యశకునంబు
లను దగంగఁ గాంచి ♦ మనసునందు. ౫౪ 1189
క. తనప్రియుఁడు వచ్చుననువా,ర్తను విన నౌనంచు బోధి♦తయగుచుఁ బెనుగా
లిని నెండను దగ శుష్కిం,చినయంకుర మట్టె వాన♦చినుకులు పడఁగఁ. ౬
ఆ. పైకి లేచినట్లు ♦ పరమహర్షమునొందెఁ;, బక్వబింబఫలము♦వలెఁ జెలంగు

* ఈసర్గాదియందున్న "తిథాగతామ్" అనుశ్లోకమునను గోవిందరాజులు "సర్వం యథావ
త్సాక్షాత్కృతవతో మునేరపి" ఇత్యాదివ్యాఖ్యవ్రాయుచు సీతయందుమహిమ నారోపించి మహే
శ్వరతీర్థులవారిభావమును బలపఱచిరి.

నధరమొప్పసుంద♦రాక్షులు చెలువారఁ, గనుబొమలును వెలయఁ♦గాఁగ నయి.

ఆ. ముంగురులు చెలంగ ♦ ముద్దుగా ఱెప్పలు, వెలయ శుక్లదంత♦వితతి దనర
నలరుసీతవక్త్ర ♦ మారాహువక్త్రసు,ధాంశుబింబమట్టు ♦ లమరెఁ గాంతి. ౭

చ. ఘనతరశోకమున్ వదలి ♦ కామిని యాత్రము మాని హర్షముం
గని చెలువారు మోమున ని♦కామము శుక్లగతత్రియామ చం
ద్రుని పెనుగాంతి రాజిలెడు♦ధోరణి మించును నుండె *నీనిమి
త్తనిచయమే శుభంబొసఁగుఁ ♦ దప్పకయంచును నిశ్చితాత్మయై. ౮ 1193

ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౩౦ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు మొదట రాముని గీర్తింప నిశ్చయించుకొనుట.

క. అనిహతవిక్రముఁ డగునా, హనుమంతుఁడు జనకతనయ ♦ దౌవృత్తాంతం
బును ద్రిజటస్వప్నవార్తను, దనుజాంగన లెల్లఁ జేయు♦తర్జనములనున్. ౧

చ. వినియె సమస్తమున్; మఱియు ♦ వేడుక నందనమందునున్న యా
యనిమిషసాధ్విఁ బోలెఁ జెలు♦వందుచు నున్నమహీకుమారికన్
గనుచు మనంబునం గరుణ♦గ్రాలఁగ నివ్విధిఁ బెక్కురీతులన్
వనట మునుంగుచుం దలఁచె; ♦ వానరులెల్లను బెక్కువేలుగన్. ౨ 1195

క. అయుతంబులుగాఁ జేరుచు, నియమంబున నెల్లదిశల ♦ నెలఁత నెవతుకన్
గయికొని పూనిక వెదకెద,రొ యలమహీజాతఁ గంటి ♦ నుర్విని నిచటన్. ౩

చ అతిశయమహా సమాహితము ♦ నంది యమిత్రులశక్తి నెన్నియే
గతులను నన్నునన్యు లెఱుఁ♦గం దగనట్టులు గూఢచారినై
క్షితిఁగలపెక్కుతావులను ♦ జేరి కనుంగొనుచున్ సురారియు
ద్ధతిమెయి నేలునిప్పురముఁ ♦ దద్దయు వేడుకమీఱఁ జూచితిన్. ౪ 1197

క. దనుజులవిశేషమును నీ,యనుపమపత్తనమురీతి ♦ నసురేంద్రునిదా
ఘనమైన సుప్రభావం,బును దెలిసినవాఁడనైతిఁ♦బో యిప్పటికిన్. ౫ 1198

తే. అప్రమేయప్రభావుఁడై ♦ యఖిలజంతు
వులను గరుణను గాంచుచు ♦ నలరురాము
పత్నిఁ బతిదర్శనేచ్ఛ నీ♦పడఁతి రాము
వార్త నెఱిఁగించి యూఱడిం♦పఁదగునాకు. ౬ 1199

సీ. దుఃఖమే యెఱుఁగని♦తోయరుహాక్షిని, మితిలేనిదుఃఖ మీ♦గతిని నిప్పు
డనుభవించుమ దీని♦కంతమే లేదని వగచుచుఁ బూర్ణచం♦ద్రుగతి మోము

---

* ఈచతుర్థపాదార్థము ప్రాతీతికార్థము నుద్బోధించుఁగానఁ జేర్పఁబడినది.

భాసిల్ల నలరుసీ♦పరమసాధ్విని నూఱడిలఁజేయువాఁడ; నీ♦యిలను శోక
హతచిత్తయైనయీ♦యనఘచారిత్రను నూఱడిల్లఁగఁజేయ ♦ కుపుతరగతి
తే. రామునొద్దకుఁ బోదునే ♦ నీమెయిఁ జను
టరయఁగా దోషమేయగుఁ; ♦ దరుణి నూఱ
డిలఁగఁ జేయకపోయిన ♦ నలఘుకీర్తి
మంతురాలగునీసాధ్వి ♦ యెంతో వనట. ౮౺ 1200

క. తనుఁ గాచుదిక్కు లేమిని, మనమునఁ దలపోసి మేను ♦ మఱచి యసువులన్
దనపూన్కి వదలుఁ; బూర్ణేందునిభానన సులరఁ గన్ను♦దోయి వెలయఁగన్.
క. కరములు దీర్ఘములై తగ, నిరుపమబలములర నొప్పు♦నృపమణిఁ దనదా
తరుణిం గన లాలసుఁడో, పరమాత్ముని నూఱడిల్లు♦భంగి నొనరుతున్. ౧౦
తే. ఇట్లుచేయుట న్యాయమా ♦ నెన్నిచూడ;
రాక్షసస్త్రీలయెదుట నీ♦రామతోడ
మాటలాడుట కార్యమే♦మాడ్కిఁ గాదు,
కార్య మెవ్విధి నొనరుప♦గాఁ దగునొకొ. ౧౦౺ 1203

క. ఈకష్టమునం జిక్కితి;, నీకడమ త్రియామయందె ♦ యీభూజాతన్
వే కాంచి యూఱడింపక, యీకరణిని నుందునేని ♦ యీమె మృతిఁగనున్.
క. [1]లేదిందుల కనుమానం, బేదైనను; సీతతోడ ♦ నిప్పుడు పలుకం
గాఁ దగదనిపోయినచో, నాదయిత వచించెనేమి ♦ ననుఁగూర్చి తమిన్. ౧౨౺
క. అనిరాముం డడిగిన నే,మనియుత్తర మొసఁగువాఁడ; ♦ నతివేగమ నేఁ
జని రాముఁ గాంచి సీతను, గనినాఁడంగాని పలుకఁ♦గా లే దచటన్. ౧౩౺
తే. ఆమెయేమియుఁ జెప్పలే ♦ దని వచింతు
నేని కఠినంపుఁజూపులఁ ♦ బూని క్రుధను
నన్నుఁ గాల్చినను గాల్చు ♦ మిన్నకుండఁ
డారఘూత్తముఁ; డేనిట్టు ♦ లరిగి వేగ. ౧౪౺ 1207

క. మనుజాధిపుకొఱకై నే, వనచరనాథుఁబురికొల్పి ♦ బలములతోఁ దె
చ్చి నను వ్యర్థమెయగు నీ, వనజాక్షియు నంతవనుక ♦ బ్రదుకదు కానన్.
ఆ. అట్టులౌట నిందె ♦ యెట్టులో నేనండి
కాచుచున్నదనుజ♦కాంతలందు
నంతరంబుఁ గాంచి ♦ యతితాపమునఁ గుందు
సీత నూఱడిలఁగఁ ♦ జేయువాఁడ. ౧౬ 1209

[2]సీ. అతిసూక్ష్మతనుఁడను ♦ నందు విశేషించి వనచరుఁడను, గాన ♦ వనితలెవరు
ననుఁగానఁజాలరు ♦ కనుక మనుష్యులు పలుకునట్లుగ నిత♦పులకుఁ దెలియ

---

1 సర్వథా నాస్తి సందేహః-అనిమూలము. 2 వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీ మిహ సంస్కృతామ్ యదివాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతామ్, రావణం మన్యమానా మాం

నట్లు సంస్కృతభాష ♦ నాకృతిగ్రహియించిపలికెద; మఱియు నే♦ బ్రాహ్మణువలె
సంస్కృతభాషతో ♦ సంభాషణముచేయు ననుఁగని సీత యీ♦వనచరంబు

ఆ. పలుకఁజాల దిట్లు ♦ పరిపరివిధముల
దనుజవరుఁడె పల్కె♦నని భ్రమించి
భయము నొందుఁగాన ♦ వానునిూఱ మనుష్య
భాష నాశ్రయించి ♦ పలుకఁదగును. ౧౯ 1210

క. వనజాక్షికిఁ బరిచితమగు, మనుష్యభాషనె వచింతు ♦ మహితార్థమునం
దును గల్గునట్లు, సంస్కృత,ముచఁ బల్కఁగ రాదు కార్య♦ముం జెడుఁదానన్.

ఆ. అట్లుగాక యింక ♦ నెట్లైన నీసాధ్వి
నూఱడింపరాక ♦ యుండు; నేను
వనచరుండ నగుట ♦ మనుజోక్తిఁ బల్కుటఁ
గాంచి యీమె మనసు ♦ కలఁకఁబాఱ ౨౦ 1212

క. మును రాక్షసవేషంబులఁ, గని భయపడియుంట నన్నుఁ ♦ గని మిగులన్ భీ
తినిగాంచు, నంతఁ బొడవగు, కనులలరెడు నీసుసాధ్వి ♦ కడువేగమునన్. ౨౧

చ. దనుజునిఁ గామరూపునిగఁ ♦ దానె యెఱుంగునుగాన నన్నిటం
గని భయమంది శబ్దము ♦ గట్టిగఁజేయును; దానఁ దోడనే
*దనుజులతాంగులెల్ల వివి♦ధస్ఫుటశస్త్రములూని భీతినిం
గనునటు మృత్యువట్లు ననుఁ ♦ గ్రన్ననఁ జంపఁగ వత్తు రొక్కటన్. ౨౨

తే. వికృతముఖు లనఁదగిన యీ♦వెలఁదులెల్లఁ
జేరి ననుఁ జుట్టుకొని తమ♦చేతనైన
వట్టు చంపుటకుంగాని ♦ పట్టుకొనఁగఁ
గాని యత్నముచేయుదు ♦ రూని పూన్కి. ౨౩ 1215

సీ. శాఖిశాఖల, నల్ప♦శాఖల, నుత్తమభూరుహస్కంధాళిఁ ♦ బూని నేను
నలుదిక్కులను జవ ♦ మలరఁగాఁ బరుగెత్తఁ గని భీతిఁ జంకుదు; ♦ రనిహతగతి
నివ్వనంబునఁ జరి♦యించునామారూపంబుఁ గని వికృతాస్యలా♦వనితలెల్ల
భయమున శంకించి♦పరుగెత్తుదురు మఱిదనుజాంగనలు రావ♦ణునిగృహమునఁ

ఆ. దన్నియుక్తులైన ♦ దనుజులఁ బిలుతురు,
శక్తిశూలముఖ్య♦సాధనములఁ
గరములందుఁ బూని ♦ క్రవ్యాదు లరుదెంచు
వారు చూచువారు ♦ భయము నొంప. ౨౪ 1216

సీతా భీతా భవిష్యతి-అనిమూలము నిశ్చయము చేయుటకై యిట్లు పరిపరివిధములఁ దలపోయుచు న్నాఁడనుట యిటఁగల సారము. * రాక్షసీగణః, నానాప్రహరణో ఘోర స్సమేయాదంత. క్షోపమః-అనిమూలము.

క. ఉరవడి నరుదెంచుచు సం,గరమునకుం బిలుతురు నను; ♦ గ్రవ్యాదులు నన్
బరికించి చుట్టుముట్టుచు, నరుగంగ నీకుండ బలిమి ♦ నడ్డపడంగన్. ౨౮ 1217

ఉ వారిబలంబులన్ నఱికి ♦ పౌరుషమూని శ్రమంబుచెంది య
వ్వారిని మీఱి భూరితర♦వారిధి దాఁటి పరాబ్ధితీరమున్
జేరఁగఁజాలఁ; బెక్కు రతి♦శీఘ్రముగాఁ బనిచేయుదానవుల్
వారిధి నభ్రమార్గమునఁ ♦ బాఱుచు దాఁటెదునప్డు నన్నొగిన్. ౨౯ 1218

ఆ. అంబరమున కెగిరి ♦ యట్టె ననుం బట్టు,కొనుదు, రపుడు జనక♦తనయ కచటి
రామువార్త తెలియ ♦ రాకుండు నేవిరి,చేతఁ జిక్కుపడుదుఁ ♦ జేయ వేమి.

సీ. హింసాభిరుచిగల ♦ యీరాక్షసులు జనకాత్మజ నొకవేళ ♦ నంతమొందఁ
జేసినఁ జేయుదు, ♦ రీసరణినిజూడ రామసుగ్రీవకా♦ర్యంబుచెడును;
బరులకుఁ దెలియని♦పద్ధతి గల్గి, రక్షఃపరివారిత♦త్వాతలంబు
నయి యభివేష్టితం♦బై యొఱుంగఁగరాకయున్నయీస్థలమున ♦ నుర్వీతనయ
తే. యున్న; దని నేను జచ్చిన ♦ నొక్కవేళఁ
బట్టుపడినను శ్రీరామ♦భద్రునకు స
హాయుఁడై *కార్యసాధన♦మందు శక్తి
గలుగువాఁ డెవ్వఁడైన నొ♦క్కండు లేడు. ౩౨½ 1220

చ. అనిమొన నిందు నే మరణ♦మందఁగ నీశతయోజనాయతా
బ్ధిని నెగురంగఁజాలినప♦విత్రవనేచరుఁ డొక్కఁడేని నా
మనమున నెన్నలేఁడు; పలు♦మంది సురారులు చుట్టుముట్టినన్
ఘనబల మొప్పఁ జంపఁగల♦గాఢపుశక్తి యొసంగునా యెడన్. ౩౮ 1221

క. ఐనను శ్రమముం బొందుదుఁ, గాన మహాబ్ధిం దరించి ♦ గట్టునవతలం
గానంబడుదానిని గనఁ, గానేర ననిశ్చితార్థ♦గతులు బవరముల్. ౩౮½ 1222

తే అపజయము గల్గినంగల్గు♦నట్లు సంశ
యాన్వితంబగుకార్యంబు ♦ నరయ కేను
జేయఁ; బ్రాజ్ఞుఁ డదెవ్వఁడు ♦ చేయు సంశ
యాన్వితం బగుకార్యంబు ♦ నరయక మది. ౩౯½ 1223

సీ. సీతతో నేను భా♦షింపఁబోయిన నామెయు దిక్కులే ♦ కంతమొందు
భాషింతునేని యీ♦పగిది మహాఘముల్ సంభవించును నాకు ♦ సత్యమిద్ది;
యవివేకి యగుదూత♦యందుఁ జెందినఫలమందనున్నట్టికా♦ర్యములు దేశ
కాలంబు లెఱిఁగి చ♦క్కఁగఁజేయనందున నా దేశకాలంబు ♦ లరిసమంబు
తే. లగును గావున సూర్యోద♦యమునఁ దమము
లడఁగురీతి నశించు; జ♦నాధిపుండు

* నాన్యం పశ్యామి రామస్య సాహాయ్యం కార్యసాధనే-అనిమూలము.

సచివులంగూడి కార్యంబు ♦ చక్క నెంచి
యుక్తమిదియని యొకబుద్ధి♦నూని కడఁక. ౩౭ 1224

తే. నిశ్చయించిన సూరిమా♦ని యగుదూత
దానిఁ జెఱచును; స్వామికృ♦త్యంబు చెడక
యుండురీతిని, నవివేక ♦ మొందకేను
మసలురీతిని, గార్యంబు ♦ పొసఁగునట్లు. ౩౮ 1225

క. కడలిని దాఁటినపని యె,వ్వడువున వ్యర్థంబుగాదొ ♦ బాగుగ నట్లే
తడఁబడ కీకార్యంబును, గడఁగి యొనర్పంగవలయుఁ ♦ గా యదియెట్లో. ౩౯॥

క. నేనవ్విధిగాఁ బల్కిన, జానకి నాపల్కు వినునొ ♦ సాధ్వసమును దాఁ
బూనకయుండునొ ? యని పవ,మానాత్మజుఁ డాత్మ నెంచి ♦ మతివిభవమునన్.

క. ఒనరింపఁదగినకృత్యం,బును నిదమిత్థమ్మటంచుఁ ♦ బోలఁదలఁచె; నీ
వనితకుఁ బ్రియబంధువుఁడై, ఘనమతియై కీడుచేయఁ ♦ గడఁగని రాముల్. ౪౧

క. మునుమును గీర్తించెద నీ, జనకజ, నాధాత్తమైన♦స్వాంతము గలదా
టను నామాటలకున్ భీ,తినిబొందకయుండు; మఱివి♦దితచిత్తుండై. ౪౨ 1229

తే. ధరణి నిక్ష్వాకుకులజులఁ ♦ దానె మేటి
యైనరాముండు చెప్పిన♦యప్పలుకులు
ధర్మయుక్తంబులును శుభ♦దములు నగుచు
నలరునవ్వాని వినిపింతు ♦ నాదరమున. ౪౨॥ 1230

ఆ. మధురతరములైన ♦ మాటల వినిపింతు, రామునాశయంబు ♦ నీమె కేను
నెట్లుచెప్ప నీమె ♦ యిప్పలుకులపయి, శ్రద్ధయునిచి వినునొ ♦ చారురీతి. ౪౩॥

క. ఒనరింతునట్టులే యివు,, డని యమ్మహానీయమూర్తి ♦ హనుమంతుం డా
ఘనతరుశాఖాంతరమునఁ, గనఁజాలనియట్టులుండి ♦ కడు మధురముగన్. ౪౪

క. ధరణిపతియైనరాముని, తరుణీమణిఁ జూచుచున్ ని♦తాంతసుఖదమై
పరఁగుచు నవితథము మనో,హరమగువాగ్భణితి నిట్టు♦లనియెం బ్రీతిన్. ౪౪॥

ముప్పదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౩౧ - వ సర్గము.

{ హనుమంతుఁడు సీతకుమాత్రమే వినఁబడునట్లు రామువార్తఁ దెలుప
సీత తలయెత్తి యాతనిం గనుట. }

చ. వనచరవర్యుఁ డిట్లు బహు♦భంగుల లోనఁ దలంచి సీతకున్
వినఁబడునట్లు వీనులకు ♦ విందుగఁ దోఁచెడువాక్యయుక్తి ని
ట్లనివినిపించె; స్యందనగ♦జాశ్వవిభూతిఁ దనర్చి పుణ్యశీ
లనియతి మించి సద్యశ్శమి♦లాస్థలి నొప్పఁగ భూపవర్యుఁడై. ౧॥ 1234

క. తనరారు దశరథుండను, జనపతి యొక్కండు గలఁడు ♦ ధర్మమెఱుఁగఁ డా
తని దానకీర్తి యసదృశ, మనిచెప్పంట యతిశయోక్తి ♦ యనరాదెపుడున్. ౨

సీ. సద్గుణంబులను నా♦జనపతి రాజర్షులందు శ్రేష్ఠుండయి ♦ యలరుచుండుఁ
దపమున మునులతోఁ ♦ దానసమానుండగుఁ; జక్రవర్త్యన్వయ♦జాతుఁ డతఁడు
బలమున శతమఖో♦పముఁడగు మఱియహింసారతి యతనికి ♦ సతతమొదవు
నీచభావం బాత♦నికి శత్రువై యుండుఁ; గరుణాన్వితుండయి ♦ క్రాలునతఁడు
తే. సత్యశౌర్యుఁ డిక్ష్వాకువం♦శమున ముఖ్యుఁ
డతులలక్ష్మీయుతుండు స♦దాశ్రితజన
సంపదభివర్ధనుండును ♦ సకలరాజ
లక్షణవ్రజసంతత♦లక్షితుండు. ౪ 1236

క. అనిహతతేజుఁడు రాజేంద్రనిచయమున మేటిసాగ♦రవ్యాప్తశమే
దినియందు విశ్రుతుండగు, జనసౌఖ్యకరుండు సుఖియు ♦ శాంతియుతుండున్.

తే. అట్టిదశరథభూజాని ♦ కగ్రతనయుఁ
డిందుబింబాస్యుఁడై రాముఁ ♦ డిలఁ జెలంగు
నాతఁడు విశేషవేత్తయై ♦ యఖిలచాప
ధరులలోఁ దానె మేటియై ♦ పరఁగుచుండు. ౬ 1238

చ. జనకునకుం బ్రియుండు నృప♦సంతతికిం దగుధర్మరాశి పా
లనమున జాగరూకుఁడు వి♦లాసము మీఱఁ బ్రజాళిధర్మమున్
దనదగుధర్మమట్లె సత♦తంబును గాచెడువాఁడు, ప్రీతిజీ
వనిచయధర్మరక్షకుఁడు ♦ వైరిజనాంతకుఁడై చెలంగు; నా
తనిజనకుండు వృద్ధుఁడు స♦తంబును సత్యరతుండు గావునన్. ౭ 1239

తే. ఆడితప్పలేక ♦ యటవికిఁ దనుఁ జను, మనిన వీరుఁడయ్యె ♦ ననుజుఁడు, తన
భార్య వెంటరాఁగ ♦ వనమున కేగెను,, విపినమం దతండు ♦ వేఁటకొఱకు. ౮

చ. తిరుగుచుఁ గామరూపులయి ♦ తీవ్రపరాక్రము లైనయానిశా
చరులను బెక్కుమంది ననిఁ ♦ జంపెను, దూషణుఁడున్ దురాత్ముఁడౌ
ఖరుఁడును సైన్యయుక్తముగ ♦ క్ష్మాపతిచే హతులైరి, రావణా
సురుఁ డది యాలకించి మదిఁ ♦ జొప్పడురోషము పెల్లునం దగన్. ౯ 1241

తే. దండకాటవి నాజన♦స్థానమెల్లఁ, జెడియెఁగద నేఁటికిక్రూరు♦చేత ననుచుఁ
దగినమాయామృగంబయి ♦ తరలివచ్చి, రాము వంచించి యాతని♦రమణి సీత.

క. గొనిపోయె; ననిందితయగా, జనకజ వెదకుచును దాను ♦ జని సుగ్రీవుం
డనువానరేంద్రువనమునఁ, గని యాతని మిత్రవగుని♦గా గ్రహియించెన్.

క. తరువాతఁ బరపురంజయుఁ, డురుబలుఁడౌ రామభద్రుఁ ♦ డొయ్యన వాలిన్
బరిమార్చి యతనిరాజ్యము, స్థిరముగ సుగ్రీవువశము♦చేసెం గడిమిన్. ౧౨

సీ. అంత సుగ్రీవుని♦యాజ్ఞచేఁ గామరూపు లగుకోఁతులు వేల♦కొలఁది యెల్ల
దిక్కుల సీతను ♦ దీవ్రశౌర్యంబుల వెదకుచు నున్నారు; ♦ విపులనయన
యగునామెకొఱకె నే♦నడవిని సంపాతిసాధుభాషణముల ♦ సాగరంబు
శతయోజనంబును ♦ జవమున లంఘించి వచ్చితి; నెట్టిన♦వపువు, ఛాయ
తే. కాంతిగలదని శ్రీరఘు♦కాంతువలన, నిశ్చయంబుగ వింటినో ♦ నెలఁత నిచట
నవ్వియెల్లను గలుగుట ♦ నాధరణిజ, నీమె నేఁ జూచితిని మద♦భీష్టములరె.

క. అని యింతమాత్ర మీగతి, వనచరవర్యుండు పలికి ♦ వాక్యము మఱి దే
నిని బల్కకూరకుండెను, జనకజ యప్పలుకుల విని ♦ స్వాంత మలరఁగన్. ౧౬

క. ఇదియేమి యిచటనివ్విధి, ముదమొనరఁగఁబల్కుసుగుణ♦ముఖ్యుఁడెవఁడో యీ
యదనున నని విస్మయమును, మదిఁ గాంచినదయ్యె; నంత♦మానినిపూన్కిన్.

తే. కొనల వక్రతగల్గిన♦కురులు వెలయ
నైజముగ భీరుతం దగు♦నాతికురులు
గ్రమ్ముకొనియున్నమోము నొ♦క్కటను బైకి
నెత్తి యాశింశుపావృక్ష ♦ మెలమిఁ గాంచె ౧౭ 1248

చ. జనకజ వానరర్షభువ♦చస్తతిఁ జక్కఁగ నాలకించి వే
కనుఁగొని దిగ్విదిక్కులను ♦ గానక యెవ్వరి రామునందు నె
మ్మనమును నిల్పి ధ్యానము స♦మంబుగఁ గైకొని సంప్రహర్షముం
గనియెఁ; దదీయవృక్షమునఁ ♦ గామిని చూడ్కులఁ ద్రిప్పి యాదృతిన్. ౧౮

తే. పైనఁ గ్రిందను బ్రక్కల ♦ బాగుగఁ గని
యాయచింత్యమతిన్ గపీం♦ద్రాభిసుతుని
వాయుసూనుని నుదయించు♦భానురీతి
వెలుఁగువానిని గనియె నా♦వెలఁది యచట. ౧౯ 1250

ముప్పదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౨ - వ సర్గము.

సీత హనుమదుక్తుల విని భ్రమించుట.

*చ. జనకజ యంతభూరితరు♦శాఖలయంతరమందు లీనమౌ
తను వమరంగ నొప్పెడున♦దాగతిసూనునిఁగాంచి సాధ్వసం
బున హృదయంబు బెగ్గిలఁగఁ ♦ బోలఁగ నింకనుగాంచె నాతఁ డ
ర్జునవసనంబుఁ గట్టుకొని ♦ సొంపగు కాఱుమెఱుంగుపిండురీ
తిని దగుపింగళచ్ఛవిని ♦ దేజరిలెం గన నద్భుతంబుగన్. ౧ 1251

* వేష్టితార్జునవస్త్రం తమ్-అనిమూలము. సంవేష్టితధవళవస్త్రస్వరూపమ్-అనివ్యాఖ్య.

ఆ. అట్లు మెఱయుచున్న♦హనుమంతుఁ బ్రియవాది
వినయమొప్పువాని ♦ వికసితమగు
నయ్యశోకపుష్ప ♦ మట్టితనుద్యుతి
యలరఁ దప్తహాట♦కాభులొప్ప. ౨ 1252

క. తరుశాఖాంతరమందుం, బరఁగుచునున్నట్టివాని ♦ బాగుగఁ గని యెం;
బరమాద్భుత మందుచుఁ గని,కరము విచారించె నిట్లు♦గాఁ దనయాత్మన్. ౨½

క. ఘోరా! భీతికరంబై, యీరూపము చెలఁగె, వాన♦రేంద్రు తను విడాఁ
జేరఁగరానిది చూడం,గా రాని దిదేల తోఁచెఁ ♦ గడుభీతిదమై. ౩ 1254

క. అనితలఁచి నరల దుఃఖం,బున నేమియుఁ దెలియదయ్యె; ♦ భూనుత భీతిం
గని జాలిపుట్ట రామా, యని సౌమిత్రీ యటంచు ♦ నార్తిఁ బొగులుచున్. ౪

క. విలపించెఁ బెక్కురీతుల;, వెలఁదులు వినువార లనెడు♦వెఱపుమెయిన్ మి
క్కిలిమధురముగా జానకి, మెలమెల్లన నేడ్చె వగయు ♦ మించుటవలనన్. ౫

క. తనకుం జెంతవినీతున్, ఘనతరుశాఖావిలీనుఁ ♦ గపికులకుని నా
హనుమంతుఁ గాంచి స్వప్నమె,యనిమైథిలి తలఁచె వార్త♦యుద్భుతమగుటన్.

చ. తరుణియు నంతఁ జక్కఁగ స♦దాగతిసూనుని దీర్ఘవక్త్రసుం
దరముఖు సూర్యసూనువచ♦నంబు నె చేయఁగనున్నవానిఁ గీ
శరమణుమంత్రి సాధునుతి♦శాలురయందు వరిష్ఠుఁ జూచె ని
క్కరణిని రాముపార్తలఁ ద♦గన్ దెలిపెంగద యంచు లోలయై. ౭ 1258

ఉ. జానకి యాకపిప్రవరుఁ ♦ జక్కఁగఁ గాంచి వికారరూపముం
దాను గనంగ మూర్ఛిలి మృ♦తప్రతికృపయు నొచునుండె, వి
జ్ఞానము చాలనేఁటికిఁ ♦ జానకు రాఁగ విశాలనేత్ర య
వ్వానరుఁగూర్చి యెంచెనిటు, ♦ స్వప్నమునన్ వికృతంపుఁగోఁతినిన్. ౭½ 1259

ఉ. కంటిని శాస్త్రసంఘమునఁ ♦ గానఁబడుం, గలలోనఁ గోఁతియుం
గంటికిఁ దోఁపఁగూడదని ♦ కాంచినవారికిఁ జాలకష్టముల్
వెంటనె కల్గుఁ గాన రఘు♦వీరునకుం దదనుగ్రహార్థమై
వెంటనె యున్నచాపధర♦వీరున కల్లసుమిత్రపట్టికిన్. ౯ 1260

క. నాతండ్రికి జనకునకున్, బ్రీతియె సంధిల్లుఁగాక; ♦ వితతార్తిని నే
నీతఱినుండుట నిద్రయు, నేతెఱఁగునవచ్చు నిద్ర♦యిది కాకుంటన్. ౯½

క. కల రాఁగూడదు కావునఁ, గలగా దిది నిద్ర తగుసు♦ఖంబున ననినన్
విలసితపూర్ణనిశాకరు,నలెఁ దగుముఖమొప్పురాము♦భద్రునిఁ గనమిన్. ౧౦

క. నాకెట్లు నిద్రగలుగును, నాకెట్లు సుఖంబుఁగలుగు? ♦ నాథునిసతతం
బోకరుణానిధి! రామా, యోకౌసల్యాకుమార! ♦ యోరఘువీరా. ౧౦½

క. అనిబుద్ధి రాముమూర్తినె, ఘనభక్తిం దలఁచుదానఁ ♦ గడుఁదమి వాక్యం
బునఁ జెప్పుచుండుదానను, ననుకూలముగాఁ దదీయ♦మగుకథనిట్లే. ౧౦౹

క. వినుచున్న దాన నాథ, ర్తనె తెలియుచునున్న దాన; ♦ రాముని నెడఁబా
సినయది మొదలుగ విరహం,బున మన్మథపీడితనయి ♦ పొగులుచు సతముల్.

ఆ. నాథునందె నామ♦నం బింతయుల్ నిల్పి, తలఁచుదానఁ గానఁ ♦ దలఁచినట్లె
కానఁబడెడునట్లె ♦ వినులవినఁబడుఁ,గాని యిద్దినిజము♦గాదు తలఁప. ౧౨

సీ. ఇచట నల్లదె రాము ♦ నెన్నువానిని గనుచున్న దాననుగద, ♦ యొక్కరీతిఁ
బతిఁగూర్చి నామది ♦ నతిశయప్రేమను దగుమనోరథమె యి♦ట్లగపడునటు
లున్నదంచుఁ దలంచు♦చున్న దానను, దాని కరయ రూపమె లేదు♦ధరణియందు
నేకారణమొ యిటు ♦ లిటవినవచ్చుట కీవానరునిరూప ♦ మి త్తరువునఁ

తే. జక్కఁగాఁ గానవచ్చెఁ గీ♦శవరుఁ డితఁడు
నాయెదుట వచ్చి కనఁబడి♦నాఁడుగాని
వేఱుగాదు, వాచస్పతి♦విబుధవర్య
శతధృతులకును నగ్నికి ♦ సాంద్ర భక్తి. ౧౩॥ 1267

క. కరయుగమువోడ్చి మ్రొక్కెద, వరకపి యీతం డిచటికి ♦ వచ్చి పలికి న
ట్లరయఁగ సత్యములగుఁగా,క రహితఫలదములుగాక ♦ క్రాలుత మింకన్.

ముప్పదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

33 - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సీతవృత్తాంత మడుగుట.

చ. అనివచియించె నంతట మ♦హా త్తరవిక్రమ మొప్పవాయునం
దనుఁడు వినీతవేషుఁడయి ♦ త త్తరువర్యమునుండి డిగ్గి యా
జనకజదుస్థితిం గనుటఁ ♦ జాలఁగ దీనతనొంది వందనం
బొనరిచి సుంత చేరఁజని ♦ యొప్పఁగ శీర్షమునం గరద్వయం
బును ముకుళించి యిట్లనియె ♦ [1]ముద్దులుగుల్కెడుపల్కులొప్పఁగన్. ౧

చ. [2]సరసిజనేత్రముల్ వెలయఁ ♦ జాలఁగ మాసినపట్టువస్త్ర మా
దరమునఁ దాల్చి యావిటపి♦తల్లజశాఖను గైగ్రహించి యి

1 సీతాం మధురయాగిరా-అనిమూ. 2 కానుపద్మవిశాలాక్షీ క్లిష్టకౌశేయవాసినీ, ద్రుమస్య శాఖా మాలంబ్య. తిష్ఠసి త్వ మనిందితే-అనిమూ హనుమ ఇంతపముందే సీతయని యెఱింగియు మరల నేల నీవెవతుకవని ప్రశ్నించె ననరాదు. సీతను దానెఱింగినట్లె మాటలాడిన రావణుఁడని సంశయించునేమోయని, యామెనోటనుండియే బదులుచెప్పింపఁగోరి యిట్లడిగెననియు నెఱుంగుట దీనిసారము.

క్కరణిని నున్నదాన వొక♦కందును బొందనిదాన వీవు నా
కురుకృపఁ దెల్పు మెవ్వతవొ ♦ యొక్కతవే యిటనుండ నేలొకో. ౩ 1270

తే. పుండరీకపత్త్రంబుల♦నుండి యలల
పెల్లునం జిమ్మినట్టినీ♦రెల్లఁదొరఁగు
నట్లు నీకన్నుగవనుండి ♦ యార్తిజలము
కాఱుచున్న దదెందుకొ♦కరుణఁ జెపుమ. ౪ 1271

సీ. అమరకన్యకవొ, నీ♦వసురకుమారివో యక్షకిన్నరనాగ♦రాక్షసులయు
గంధర్వులయుఁ బుత్త్రి♦కారత్నమవొ వీరియం దెవ్వరికి నీవు ♦ సుందరాంగి
చేరినదానవు? ♦ నారీమణీ, వసువాయురుద్రులయం దె♦వరికి నీవు
సంబంధురాలవు ? ♦ చారుగాత్త్రి! నీవు దేవతవని నామ♦దికిని దోఁచు

తే. చున్నయది; చంద్రునిం బాసి ♦ యున్నతసుగు
స్వర్గమును వీడి పుడమికి ♦ వచ్చియున్న
సకలసుగుణాకరయును దే♦జఃప్రకాశ
యు నగురోహిణివా యేమి ♦ యువిద నీవు. ౫ 1272

క. సురుచిరగాత్త్రీ, నీవె, వ్వరిదానవు? చక్కనగుచు ♦ భాసిలునక్షుల్
నిరుపమరీతిం దోఁచెదుఁ;, గరుణాఢ్యా! యసితనేత్ర ♦ కడువడిఁ జెపుమా.

క. తెలియకగానీ క్రోధము, పొలయుటచేఁగాని నీవి♦భుండగుమునిరా
ట్తిలకువసిష్ఠునిఁ గోపము, గలవానిగఁజేసి త్రిదశ♦కాంతాలయము౯. ౬ 1274

తే. వదలి పుడమికి నిత్తఱి ♦ వచ్చినట్టి
యయ్యరుంధతి వగుదు వం♦చరయువాఁడఁ;
జారుమధ్యమరాజితా! ♦ క్ష్మాతలమును
వదలి పరలోకగతుఁడైన ♦ [1]వరతనయుని. ౭ 1275

క. జనకుని, భ్రాతను బ్రాణేశుని వీరలయందు నొకని ♦ శుభగుణుని గుఱిం
చి నిరతదుఃఖమునొందెద, వని తలఁపఁగనయ్యెఁ జెపుమ♦యతఁడెవ్వఁడొకో.

సీ. ఇట్టులేడ్చుటచేత, ♦ నిట్టూర్పువిడుచుటచేత భూస్పర్శము♦చేత, రాజ
సంజ్ఞలు గలుగుటఁ ♦ జానరో నీవెన్న నమరనారివి కావ♦టంచుఁ దలఁతు;
నవయవంబులచంద ♦ మట్టులె మంగళకరములౌ శాస్త్రల♦క్షణసమూహ
మునుబట్టిచూడఁగా ♦ మనుజేంద్రపట్టపురాణివి, మఱియును ♦ రాజతనయ

ఆ. వనుచు నాకుఁదోఁచె ♦ నాజనస్థానంబు, నుండి రావణాసు♦రుండు బలిమిఁ
బట్టి తెచ్చినట్టి ♦ పరమసాధ్వివి సీత, వగుదువేని తెలుపు ♦ మడుగునాకు.

ఆ. భద్రమగునుగాక ♦ పరఁగునీదైన్యము, మనుజతరుణులందుఁ ♦ గనఁగరాని

---

1 కోనుపుత్త్రః పితా భ్రాతా భర్తా వా తే సుమధ్యమే, అస్మాల్లోకా దముం లోకం గతం త్వ మనుశోచసి-అనిమూ.

చక్కఁదనము, మానిసామాన్యవేషమి, వెట్లో యట్లై రామునింతిపివె.

చ. మనమున నెన్ననిశ్చయమె మానిని సందియమేమి లేదు; నా
విని రఘురామకీర్తనము వీనులకింపుగ తిన్నదాట హ
ర్షనిరతచిత్తయై విటపిశాఖల క్రిందఁ జెలంగునాంజనే
యుని గని యిట్లుపల్కె; వినుమోకపిసత్తమ! నేను భూస్థలిన్. ౧౪॥ 1279

క. ధరణీపతిముఖ్యుండై, పరఁగుచు విదితాత్ముఁడగుచు భాసిలుచున్ భా
సురకీర్తిమెఱయు దశరథ, ధరణీంద్రునికోడలను, బ్రతాపవిభూతిన్. ౧౫॥

క. అరిజనులసైన్యమును ని,ర్భరతాపము నందఁజేసి భవ్యాత్ముండౌ
నిరుపమకీర్తికి జనకున, కురుశౌర్యా! తనయనగుచు నొప్పెదుదానన్. ౧౬

ఆ. పేరుసీతయనుచుఁ బిలుతు, రామతిమంతుఁ
డైనరాముపత్ని నగుదు నేను;
పెండ్లియైనపిదపఁ బ్రియమున దశరథు
నింట ద్వాదశసమ లేనుమిగుల. ౧౭ 1282

క. మనుజాఖిలభోగంబుల, ననిశము పొందుచును గామితార్థములెల్లం
గనుచుంటి నవలివత్సర,మున దశరథుఁ డవ్వసిష్ఠమునిసంయుతుఁడై. ౧౮

తే. రామునిక్ష్వాకువంశహర్షదునిఁ బట్ట
భద్రుఁ జేయంగఁబూనె; నాపరమయత్న
మునకుఁ దగినట్టివస్తువుల్ మొనసి కూర్చు
చుండఁ గైకేయి పతిఁగాంచి యొప్పువప్పి. ౧౯॥ 1284

క. పలికెనిటు; రామభద్రున, కలరఁగఁ బట్టాభిషేకమగు నేని యిఁకన్
జలములఁ ద్రాగను, దిన, భు,క్తుల [1]నీయభిషేకమేయగును ననుఁజంపన్.

క. మును నాకు వరములిచ్చితి, నని చెప్పితివిగద ప్రీతి యలరఁగ నమ్మా
టను వ్యర్థపఱుపఁ దగదే, యని కేగునుగాక రామభద్రుఁడు త్వరఁగన్.

చ. అనవిని రాజు కైకకును నాద్భృతి మున్ను వరంబు లిచ్చుటన్
మనమున నెంచి సత్యమును మాననివాఁడగుటన్ రఘూత్తమున్
వనమున కంపుచున్న ప్రియభామిని క్రూరతరాప్రియోక్తినిన్
విని మది నేమితోఁపమికి విహ్వలతం గనుచుండె నార్తుఁడై. ౨౨॥ 1287

సీ. అంతట వృద్ధుఁడౌనవనిపాలుఁడు సత్యధర్మంబుల నెపుడు తప్పకుండ
జరపువాఁడౌట యశస్వునఁ బొదలెడు [2]నగ్రపుత్రునిరాము నార్తుఁడగుచు
నేడ్చుచు మును పట్టి కిచ్చెద నేనన్నరాజ్యము నాకు మరలనొసంగు
మనుచు యాచించె; శ్రీయులరు రాముఁడు తనయభిషేకమునకంటెనతిశయప్రి

1 ఏష మే జీవితస్యాంతో రామో యద్యభిషిచ్యతే-అనిమూ. 2 జ్యేష్ఠం యశస్వినం పుత్రం రుదన్ రాజ్య మయాచత-అనిమూ.

ఉ. యిట్టిపలికినకునివాక్యంబు ♦ నాత్మపూర్వ
కముగఁ దా నాలకించి య♦క్కరణి నొప్పు
కొనియె; సత్యపరాక్రముఁ ♦ డనఘుఁడు నగు
రాముఁ డొసఁగును గోరి తాఁ ♦ బ్రాణమైన. ౨౮ 1288

క. [1]ఒరులపలన నెట్టులైనను, పరిగ్రహింపఁడు పరుల♦భావమునకు నె
వ్వరుస నహితమగు వాక్యము, సరిగానని చెప్పఁ డెట్టి♦సమయములందున్.

సీ. స్థిరయశోఁడు రాఘవుఁడు తా, ధరియించిన యతులవస్త్ర♦తల్లజముల న
త్తరుణమున వీడి మనమున, ధరణీరాజ్యంబునాసఁ ♦ దగ మాని ననున్.

క. తనజననియొద్దనుండం, జనునని యాజ్ఞయిడె; [2]నేను ♦ సత్వరముగ న
వ్వని రామునితోఁ దిరుగఁగ, మనమున నూహించి ముందె ♦ మార్గముపట్టన్.

ఆ. తలఁచి పయనమైతిఁ ♦ దద్వియుక్తనెయయి, స్వర్గవాసమైన ♦ సమ్మదంబు
గాఁ దలంపఁ జుమ్ము; ♦ కడువడిసౌమిత్రి, మిత్రహర్షదుండు ♦ మించువేడ్క.

క. [3]తనదుమహాభాగత్వము, కనఁబడఁగా రామచంద్రు♦కంటె మునుపె యా
తనివెంబడింపఁ జేరా, జినముల ధరియించి మిగులఁ ♦ జెలఁగుచునుండెన్.

చ. ధరణిపతీంద్రునాజ్ఞఁగొని ♦ తద్దయుఁ బూన్కి దృఢవ్రతంబునన్
బురమును వీడి దుర్గమముఁ ♦ బూర్వముచూడనిదై చెలంగుభీ
కరవనమొందు చొచ్చితి; మ♦ఖండతరప్రభ నొప్పురామభూ
వరుఁ డటవీస్థలిం దిరుగు♦పట్టున నాతనిసాధ్వినౌనన్. ౩౦ 1294

తే. కుటిలమతి రావణుఁడు బల్మిఁ♦గొనుచు నిటకుఁ
దెచ్చియున్నాఁడు; నేను బ్ర♦దికి యిలపయి
నుండ మాసద్వయంబె నా♦కొసఁగె గడువు
కాన నటమీఁద విడుపంగఁ ♦ గలనసువుల. ౩౧ 1295

ముప్పదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము

౩౮ - వ సర్గము.

సీత హనుమంతుని నమ్ముటకై రామునిగుణములు చెప్పుమనుట

క. హరియూథనాథుఁడో నా, గురుదాత్మజుఁ డట్లు పలికి ♦ మానిని దుఃఖా
తురయయియుపయిఁబయిఁ బొరలెడు,దురంతదుఃఖమున మున్గఁ♦దొరపుఁగరుణన్.

క. ఊరార్చునట్టిపలుకుల, నారమణిం గూర్చి యిట్టు♦లనియెను; దేవీ

1 దద్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాన్న బ్రూయాత్కించిదప్రియం, అపిజీవితహేతోర్వా రామస్సత్యపరాక్రమః-అనిమూ. 2 సాహం తస్యాగ్రతస్తూర్ణం ప్రస్థితా వనచారిణీ-అనిమూ 3 ప్రాగేవ తు మహాభాగః-అనిమూ.

నే రాముని యాజ్ఞ దూతను, గా రాముని వార్తఁ దెలుపఁ ♦ గా వచ్చితిఁ జూ. ౧౪

క. జనకసుతా! శ్రీరాముఁడు, వినుమా కుశలముగనుండి ♦ వినరింపుమ నెం
దనకుశలవార్త నీతోఁ;, వనితా! బ్రహ్మాస్త్రవేద ♦ వార మెఱుఁగుటన్. ౨౪

ఆ. వేదవిదులయందుఁ ♦ బెద్దయె తానయి, యెవ్వఁడలరునట్టి ♦ యింగితజ్ఞుఁ
[1]డాజితనయుఁడు నగు ♦ నా రాఘవుఁడు తన, క్షేమవార్త నీకుఁ ♦ జెప్పుమనియె.

క. వనితా! గురుతేజుఁడు నీ, పెనిమిటి కనుచరుఁడు మిగులఁ ♦ బ్రియుఁడునునగు నా
యనఘుఁడు లక్ష్మణుఁడార్తిం, గనుచున్ దలవంచి మ్రొక్కెఁ ♦ గడుభక్తియుతిన్.

చ. పురుషవరేణ్యులై నరఘు ♦ పుంగవు లిద్దరు క్షేమయుక్తులై
పరఁగుచునున్నవారనెడు ♦ భవ్యతరోక్తుల నాలకించి య
త్తరుణియుఁ బ్రీతి సంగములు ♦ తద్దయుఁ బొంగఁగఁ బల్కె నిట్టులా
హరివరుతోఁ; [2]శతాబ్దములకైన ♦ మనుష్యుఁడు ప్రాణయుక్తుఁడేన్ ౫౪

క. ఆనందమొందు ననియెడు, నీనుడి లోకప్రసిద్ధ ♦ మేయగు నిదియున్
వానరవర! నాపట్లను, గానంబడె సత్యమైన ♦ గతిగా నహహా!. ౬ 1302

క. అనె; భర్తచెంతనుండియె, చనుదెంచినహనుమయందు ♦ జానకి కచటన్
జనియించె నద్భుతప్రీతి, నెలంతయు నంత వాయు ♦ దేవుతనయుఁడున్. ౬౪

క. ఇతరేతరంబు నమ్మక, ముతగన్ మాట్లాడుటకును ♦ మొదలిడి రంతన్;
గృతవేత్త హనుమ [3]హరిగణ, పతి యప్పలుకాలకించి ♦ పరమార్తిగన్. ౭౪

తే. దీనయైయున్న జానకీ ♦ దేవికడకుఁ
జనఁగ మొదలిడె; నంతంత ♦ సన్నికృష్ట
మునకు నాతండు పోయెనో ♦ దనుజుఁ డిట్టి
తనువునన్ వచ్చెనేమొకో ♦ యనెడు శంక. ౮౪ 1305

క. జనకజ యటు గనుచుండెను;, మనమున నా దేవి యే మొ ♦ మాటలితనితోఁ
డనుబల్కితినే, తగునే, యనుచితమాఁ గాదె యిద్దిః ♦ యాం రావణుఁడే. ౯౪

క. రూపాంతరమును దాలిచి, యీపగిదిగ వచ్చె నిప్పు ♦ డిచటికనియె; న
ట్లాపడఁతి శోకకర్శిత, యై పట్టుకొనినయుహీరు ♦ హాయతశాఖన్. ౧౦౪ 1307

తే. విడిచి యాయనపద్యాంగి ♦ పుడమిఁ గూరు
చుండె; నాదీర్ఘబాహుఁడ ♦ ట్లురుతరమగు
వగను గుందుచు భీతివి ♦ వశయునగుచు
నున్నయాజానకింజూచి ♦ సన్నుతించి. ౧౧౪ 1308

క. వందన మొనరిచె నట నా, సుందరి భయవిహ్వలయయి ♦ చూడకయే యుం
డెం; దగ శశిముఖి సీతయు, వందనములు చేయుచున్న ♦ వానిఁ బవనజున్. ౧౩

1 దాశరథీరాఘః-అనిమూలము. అజమహారాజుకొడుకు ఆజి=దశరథుఁడు 2 ఏతిజీవంత. మానందో నరం వర్ష శతాదపి-అనిమూలము. 3 హనుమాన్ హరియూథపః-అనిమూలము.

క. కని దీర్ఘోచ్ఛ్వాసంబులఁ, దనవగలం దెల్పుకొనుచుఁ ♦ దతమధురతర
స్వనమలర నతనితో ని, ట్లనియెను: మాయావిహీన♦యనుసుందు నర్మున్.

క. ఇంతకుమును వే యిచటికిఁ, బంతంబున నేగుదెంచి ♦ పలికె దురుక్తుల్
సంతసముల రఁగ నీతను, వెంతయు గ్రహియించి వగల ♦ నెల్లను మరలన్.

క. *కలిగించెదవో నన్నా, క్తులముంచు టనుంగళంబు; ♦ త్రోరపుశక్తిన్
జెలఁగుచుఁ దనరూపము ని,మ్ములమాఱుపడంగఁ జేసి ♦ మూర్ఖతమిాఱన్.

సీ. సన్న్యాసిరూపంబు ♦ సరగున ధరియించె యాజనస్థానంబు♦నందు నాకుఁ
గనఁబడినట్టి యా♦దనుజుండ వేనీవు; కామరూపుండవు♦గాన నేను
నుపవాసకృశనయి ♦ యొక్కరీతిఁగ దీననై యున్నదాన న♦హార్యదుఃఖ
ములనొందుదాన నఁ♦రలనిట్టినన్ను దుఃఖార్ణవమగ్నగా ♦ నరయకీవు

తే. చేయుచున్నావు, నీకిది ♦ న్యాయమౌనె?
వనచరా! నిన్నుఁగనుచు శం♦కను గనుటయు
యుక్తమేకాద దేలన♦నొగి నినుఁ గన
మదిని సంతోష మలరుచు♦న్నది నిజముగ ౧౭॥ 1313

చ. వనచర, రాముదూతగనె ♦ వచ్చుటయే నిజమేని నీకు శో
భనమగుఁగాక నిన్ను రఘు♦వర్యునిగాథలు ప్రీతినించుఁ గా
వున నడుగందలంతు రఘు♦భూషణుసద్గుణరాజినెల్ల నా
కు నెఱుఁగఁ జెప్పుమా, తటినికూలము నీటిజవంబులాగురీ
తిని హరియించెదీవు కడుఁ ♦ దీవ్రముగాఁ గపివర్య! నామదిన్. ౧౮॥ 1314

క. చిరకాలము రాముని విడి,కరము వగంబొందు నేను ♦ గలలో రఘుభూ
వరకులతిలకుఁడు పంపిన, హరిపుంగవుఁ జూడ నర్హ♦నైతినిగాదే. ౨౦ 1315

క. ఔరా! కలయొంతసుఖా, ధారంబో; స్వప్నమందుఁ ♦ దరణికులవిభున్
శ్రీరామువీరులక్ష్మణు, నాహూఢిగఁ గాంతునేని ♦ యార్తిఁ గనముగా. ౨౧

ఆ. స్వప్నమునకుఁగూడ ♦ భర్తకువలెనె నా, పై నిమచ్చరంబు ♦ గానఁబడెడు;
స్వప్నమనుచు దీని♦న్వాంతమునన్ నేను, కలఁపఁ, జూడఁబడినఁ♦గలను గోఁతి.

క. కలుగదు మేలేమాత్రము, కలుగుచు నున్నయది నాకుఁ ♦ గడుమోదం బి
మ్ముల నిప్పుడు, పతికుశలం, బుల వినఁ గోరుచును జంతఁ♦బూనుచు నుందున్.

తే. అట్టిచింతయె యాకార ♦ మంది భ్రాంతిఁ
గలుగఁ జేయుచు నున్నదో♦గాని లేక
యుపవసించుట ధాతువు ♦ లొగిఁ గలంగి
వాతవికృతిని గల్పింప ♦ వరుసనిట్లు. ౨౩ 1319

* సంతాపం తన్న శోభనమ్-అనిమూ.

క. మనమునఁ దోఁచుచునున్నదొ, కన నున్మాదోద్భవంబు♦గాఁదగు భ్రమయో
వినుచుందుము మృగతృష్ణిక, లననట్టులె యొకటికొకటి ♦ యగపడెడునొకో.

సీ. ఉన్మాదమిదియని ♦ యూహింపఁగారాదు దానిచందముగనె ♦ తనరుఁ జిత్త
విభ్రాంతిగావున ♦ వివరింప నున్మాదమే కానియపుడు నా♦హృదయమోహ
మునుగాదు మఱియుఁ ద♦క్కినరెండునుంగావు నన్నునే నీకపి♦నాధుఁ జక్కఁ
గా నెఱుంగుచు నున్న♦దానవే; యనియిట్లు పలువిధంబుల భూమి♦పట్టి వాని

తే. యందలి బలాబలంబుల ♦ నరసి యవలఁ
గామరూపులు దనుజులు ♦ గాన నతని
రావణునిగానె తలఁచె; నా♦రమణి సింహ
మధ్యమయు నిట్లుతలఁచి య♦మ్మారుతిఁ గని. ౨౬ 1321

క. పలుకక యూరకయుండెను, వెలఁదియభిప్రాయ మిట్టి♦విధమనిలోనం
దలపోసి హనుమ యామెచె,వులకుఁ విందుగఁజెలంగఁ ♦ బోలుపలుకులన్.

క. జనకజకు హర్షమొదవం, గనుజేయుచుఁ బలికె నిట్లు♦గా; రాముఁడు సూ
ర్యునివలెఁ దేజస్వియుఁ జ,క్కనిచంద్రునిమాడ్కి లోక♦కాంతుఁడు సుమ్మీ.

సీ. యక్షేశ్వరునియట్టు ♦ లఖిలలోకములకుఁ దారాజరాజు, మా♦ధవునిభంగి
శౌర్యసంపన్నుండు ♦ సత్కీర్తిమహితుండు సురపతిదేశికు♦కరణి సత్య
వాదియు, మంజుల♦భాషియు, మూర్తిమద్దర్పకురీతి సౌం♦దర్యశాలి
మనమున కానంద♦మునుగూర్చువాఁడును,గాంతిమంతుఁడు;తగు♦కారణములఁ

తే. దనదుకోపంబుఁ జూపునా♦తనియమర్ష
మెప్పటికి సార్థకంబగు♦నెపఁడు క్రోధ
మందు నవ్వానిఁ బ్రహరించు ♦ నవనివర్యుఁ
డై మహారథుఁడయి యెప్పు ♦ డలరుచుండు. ౩౦ 1324

తే. ఏమహాత్ముబాహుచ్ఛాయ ♦ నెల్లజగము
లాశ్రయించి చెలంగునో ♦ యట్టిరాముఁ
గపటమృగరూపమున నా♦శ్రమపదముననె
యుండనీయక తొలఁగించి ♦ యుద్ధతిఁగొని. ౩౨ 1325

క. నిను నపహరించి తెచ్చిన, దనుజునకుం గలుగనున్న♦దారుణఫలముం
గనఁగలవు; స్వల్పకాలం, బుననే వీర్యాధికుఁడగు ♦ భూపతిలకుఁడున్. 33

క. అనిఁ గోపంబున జ్వలియిం,చు నిప్పుకలరీతి మిగుల ♦ శోభిలుబాణా
ళినివైచి దనుజుఁజంపును, వినుమా యాంరామచంద్ర♦విభుఁ డనిపె నను.

క. చనుదెంచితి నీకడకా, తనిపనుపున; నిన్నుఁబాసి ♦ ధరణీశుం డిం
తనరానివగలఁబొగులుచు, జనకజ! యడుగుమనె నీకు♦శల మాదృతితోన్.

క. గురుబాహుఁడు తేజస్వియుఁ, దరుణీమణి, యాసుమిత్ర♦తనయుఁడు హర్షం
బరుదుగఁ దల్లికిఁ గూర్చెడు, పురుషోత్తముఁ డతఁడు నీకుఁ ♦ బొలఁతీ భక్తిన్.

ఆ. వందనం బొనర్చి ♦ బాగుగ నీక్షేమ
మడుగు మనియె; వాన♦రాధిపతియు
రామచంద్రుసఖుఁడు ♦ భీమవిక్రముఁ డు సు
గ్రీవుఁ డడుగు మనియె ♦ క్షేమవార్త. ౩౬ 1330

తే. రామసౌమిత్రిసుగ్రీవు ♦ లోమహీజ
ప్రతిదినము నిన్ను స్మరియించు♦వారు; తల్లి
దనుజవశవర్తినివెయయ్యు ♦ దైవకృపను
బ్రదికియున్నావు జానకీ! ♦ పలుకు లేల. ౩౭ 1331

సీ. రాము మహాబలు♦సౌమిత్రి, వనచరాంతరమున నలఘను♦ద్దామసత్వ
శాలి సుగ్రీవుని ♦ సత్వరముగ నె కాంచంగల; వేను గీ♦శపతియైన
సుగ్రీవుమంత్రి [1]నా♦శుగసూనుఁడను హనుమంతుఁ డన్వాఁడను♦మహితవార్ధి
దాఁటి యీపత్తన♦తల్లజంబును జొచ్చితిని; నేను విక్రమం♦బును దగంగ
తే. నాశ్రయించి [2]దురాత్ముఁడౌ♦న సురవరుని
తలను గాలిడి నినుఁజూచు♦తమిని నిటకు
వచ్చినాఁడను; నన్నెట్టి♦వానిఁగాఁగ
భ్రాంతినొందెదవో యట్టి♦వాఁడఁగాను. ౪౦ 1332

క. కనుకనె యీశంకను నీ, మనమున విడనాడవలయు ♦ మానిని నామా
టను వినుటయందు శ్రద్ధను, నునుపుము నామాట నమ్ము ♦ ముద్యమమలరన్.

ముప్పదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౫ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు రాములక్ష్మణములఁ జెప్పి సీతను నమ్మించుట.

చ జనకతనూజ! యాప్లవగ♦సత్తముఁ డెంతయు భక్తిమీఱఁ జె
ప్పినరఘురాముసత్కథను ♦ బ్రీతిచెలంగఁగ విన్నయంత ని
ట్లనియె మనోజ్ఞవాక్కులను; ♦ నార్య! రఘూత్తముతోడ నీకు నెం
దునలరె సంగమంబు దయ♦తో నెఱిఁగింపుము నాకుఁ జక్కఁగన్. ౧ 1334

తే. ఎట్లులక్ష్మణు నెఱుఁగుదు ♦ వెట్లునరుల
కటవిచరులకు సంగమం ♦ బలరెఁ; బ్లవగ
వర్య! రామునిగుఱుతు లె♦ట్టిభంగి నగునో
యతనితమ్మునిగుఱుతు లె♦య్యవియొ చెపుము. ౨ 1335

క. వానిని వినిన దుఃఖము, నేనొందను; రామమూర్తి ♦ కెట్లవయవసం
స్థానం బలరునో యాతని, జానగురూపంబదెట్టి♦చందమొ చెపుమా. ౩ 1336

1 ఆశుగసూనుఁడను=వాయుపుత్రుఁడను. 2 కృత్వా మూర్ధ్ని పదన్యాసం రావణస్య దురాత్మనః, త్వాం ద్రష్టు ముపయాతో౽హమ్-అనియూ.

క. [1]అరయ సుమిత్రాపుత్రుని, కరములు నూరువు లవెట్టి♦కరణిఁ జెలఁగునో
కరుణించి తెలుపుమా యని, తరుణీమణి పలుక శ్వసన♦తనయుం డంతన్.

క. రాముని రూపవిలాసము, లేమాడ్కిఁ జెలంగునట్టు♦లేవివరింపం
దామదిఁ దలంచి యిట్లనెఁ, నోమానిని! కమలనేత్ర! ♦ యొప్పుగ నన్నున్. ౮

తే. రాముదూతగ నెఱిఁగియు ♦ నీమెయివిధి
వశమునం బ్రశ్న చేసెదు♦భర్తయును ద
దనుజునియు సంగచిహ్నంబు♦లను దగంగ;
నార! తద్వర్ణనము చేయ♦నయ్యె నాకు ౯ 1339

క [2]ఏయే గుణయుతుల మును నీ, వాయనఘులయందుఁ గంటి ♦ వాచిహ్నములన్
నాయెఱిఁగినంతవట్టును, నీయెడ నెఱిఁగింతు వినుము ♦ హిత మలరంగన్. ౦

సీసమాలిక:—

శ్రీరాఘవుఁడు సర♦సీరుహేక్షణుఁడును, సర్వసత్వస్వాంత♦సంప్రహర్ష
దుఁడు, చారుసుందరాం♦గుఁడును, దాక్షిణ్యాదిసకలగుణాళికి♦జలధియగుచు
జనియించెఁజుమ్ము శ్రీ♦జనకాత్మజా! తేజమునసూర్యతుల్యుఁ,డో♦ర్పునఁబుడమికి
సముఁడు, బుద్ధిని బృహ♦స్పతిసమానుండగు యశమున శతముఖు♦నట్టివాఁడు
జీవలోకమును ర♦క్షించెడువాఁడగు, బంధురక్షకుఁడయి ♦ పరఁగునతఁడు
క్షత్రియజాతికిఁ ♦ జాలినవృత్తిని నాశ్రమధర్మాళి ♦ నరసి ప్రోచు
వాఁడు, శత్రువులను ♦ బాఱఁదోలెడువాఁడు; భామినీ! జగమునఁ♦బరఁగునట్టి
మర్యాదలను దాను♦మానక యాచరించుచు నెల్లరును జేయు♦చును జెలంగు
నట్లు చేయుచునుండు♦నసులకాంతియుతుండు సాధుపూజితుఁడయి♦చ్ఛనుబోలు
శాస్త్రోక్తరీతిని ♦ స్వకళత్రమునుగూడి బ్రహ్మచర్యవ్రత♦పరుఁ డనంగ [చు
సత్కీర్తి గనువాఁడు ♦ సాధూపకారజ్ఞుఁ, డాయాయికర్మాళి ♦ నాత్మ నెఱిఁగి
వాని హేతువులను ♦ వానిఫలంబుల తత్వంబెఱుంగు న♦తఁడు సుసాధ్వి
యన్వీక్షకియుఁ, త్రయి,♦యట్లె వార్తయు, దండనీతియు నఁబడు♦నృపునివిద్య
లందు వినీతుఁడై ♦ యలరుచుండును, బ్రాహ్మణుల నుపాసించు వి♦ద్యలను మేటి
శీలసంపన్నుఁడై ♦ చెలఁగు, సజ్జనులందు వినయయుక్తుం, డరి♦వీరదుర్నిరీక్ష్యు
డగు, యజుర్వేదంబు ♦ నంతయుఁ జదివినవాఁడు, వేదజ్ఞుల♦వలన మెప్పు
గన్నవాఁడగు; మఱి♦సన్నుతాంగిరో ధనుర్వేదంబుఁ దక్కిన♦వేదములను
వేదాంగముల నేర్చి♦వినుల పాండిత్యంబు వెలయఁగా, విపులాంస♦ములను,దీర్ఘ

---

1 కీదృశం తస్య సంస్థానం రూపం రామస్య కీదృశం, కథ మూరూ కథం బాహూ లక్ష్మణస్య చ శంస మే-అనియూ. సంస్థానం - అవయవసన్నివేశః. రూపం ఆకారః వర్ణః కాంతిర్వా-అని వ్యాఖ్య. 2 లక్షితాని విశాలాక్షి యదత శ్శృణు తాని మే-అనియూ.

బాహువులం బగు♦వాఁడు, కంబుగ్రీవుఁ, డతిశుభాననుఁడయి ♦ యలరువాఁడు
సంధిబంధంబులు♦చక్కఁగా నమరంగఁ దామ్రాక్షుఁడై ప్రజా♦తతి యెఱుంగఁ

తే. దగినవాఁడయి, దుందుభి♦ధ్వనిసమాన
కంఠరవమొప్ప, సుస్నిగ్ధ♦కాంతి వెలయఁ
బౌరుషముమీఱ, సమమగు♦వపువు గ్రాల
సమవిభక్తాంగుఁడై యొప్పు♦శ్యామతనుఁడు. ౧౬ 1341

*సీసమాలిక:—

*కాంతరో రామున♦కుము, పిడికిలి, మని
కట్టు నీమూఁడును ♦ గ్రాలు స్థిరము
లయి, కనుబొమలును ♦ నఱ్ఱుముష్కంబులు,
బాహువు లీమూఁడు ♦ పరఁగుదీర్ఘ
ములుగాఁగఁ, గేశాగ్ర♦ములు, ముష్కములు, జాను
వులు మూఁడు సమములై ♦ పొలుచుచుండుఁ,
గమనీయమైన క్రిఁ♦గడుపును నాభియు
వక్షంబు మూఁడును ♦ వఱలు నున్న
తములౌచు; మఱియు నే♦త్రంబులచివరలు,
హస్తపాదతలంబు♦లల్లె గోళ్లు
మూఁడుతామ్రములయి ♦ మొనయుచుండును; మఱి
పాదరేఖలు, కేశ♦వరము లల్లె

* త్రిస్థిర స్త్రిప్రలంబశ్చ త్రిసమ స్త్రిషు చోన్నతః, త్రితామ్ర స్త్రిషు చ స్నిగ్ధో గంభీర స్త్రిషు నిత్యశః. త్రివలీవాం స్త్ర్యవనత శ్చతుర్వ్యంగ స్త్రిశీర్షవాన్, చతుష్కల శ్చతుర్లేఖ శ్చతుష్కిష్కు శ్చతుస్సమః చతుర్దశసమద్వంద్వ శ్చతుర్దంష్ట్ర శ్చతుర్గతిః, మహోష్ఠహనునాసశ్చ పంచస్నిగ్ధోష్టవంశవాన్ దశపద్మో దశబృహ త్త్రిభి ర్వ్యాప్తో ద్విశుక్లవాన్, షడున్నతో నవతను స్త్రిభి ర్వ్యాప్నోతి రాఘవః-అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసినయర్థమే యిట సీసమాలికయందుఁ జేర్పఁబడినదనియెఱుంగవలెను కొందఱు శ్లోకార్థము తెనిఁగింపఁబడియుంగాని దానిని విస్తరించి తెనిఁగింపరాదనియు, అట్లు తెనిఁగించినచో రసభంగ మగుననియు, రామాయణమునకుఁ గావ్యత్వహానియే సంభవించుననియు, నౌచిత్యహానియుఁ గల్గుననియు నింకను నెన్నియో యనర్థములు గల్గుననియుఁ జెప్పుదురు సీత వచ్చియున్న యీదూత మగఁడు పంపినవాఁడో లేక రావణుఁడే యిట్టిరూపమునఁ దనను మోసపుచ్చఁదలంచెనా? యని యనుమానించి నీవు రామదూతవేయైన నామగనిలక్షణము లెట్టివి? నామఱఁది యగుసౌమిత్రిలక్షణము లెట్టివని ప్రశ్నించెను. హనుమ యామె సంశయించి యిట్లడుగుచున్నదని యెఱింగి "త్రిస్థిర స్త్రిప్రలంబశ్చ........ఇత్యాదిశ్లోకములఁ గలయర్థమును గూఢముగాఁ జెప్పెను. అట్టితావులను దెనిఁగించినపుడు "ఈయీయవయవములు పొట్టివి ఇవ్వి పొడుగుగా నుండును. ఇవ్వివ్వి సమములుగా నుండును ఇట్లే చెప్పినట్లు తేటపఱచినయెడల నందు వృషణాదిపదము లుండునుగాన నవి విని యుచితానుచితజ్ఞానవిహీనుఁ డగునట్టివానిని నాభక్త

లింగము మూఁడు చె♦లంగును నునుపుగా;
స్వరగతి నాభులు ♦ వఱలుచాల
గంభీరముగఁ, ద్రిరే♦ఖలు భాగ్యచిహ్నంబు
లై కంఠమున నొప్పు ♦ నతఁడు వెలయు;
స్తనములు, నల్లె చు♦చంబులచివరలు,
పాదరేఖలు మూఁడు ♦ పరఁగులోఁతు
గాఁగ నాతనికిని, ♦ గంఠ, లింగములు, జం
ఘలు, పిఱుఁదులు హ్రస్వ♦ములుగ నాల్గు
తనరారు, మూఁడుసు♦ళ్లను గ్రాలి, సమముగా
వలయంబుగా, నాత♦పత్రమువలెఁ
గడువిశాలమ్ముగఁ ♦ గనఁబడునాతని
తలయును; మఱియు నా♦తనిమనోహ
రాంగుష్ఠమూలంబు♦నందు నాలుగురేఖ
లలరారు; ఫాలంబు♦నందుఁ బాద
తలముల, మఱిహస్త♦తలముల నాల్గురే
ఖలు గ్రాలుచుండును; ♦ గాయమెల్ల
షణ్ణవత్యంగుళ♦సమపరిమితమయి
కనఁబడు; నాతని♦కరములు, తొడ
లల్లె జానుద్వయ ♦ మారీతిఁ బిక్కలు
నాలుగుసమముగాఁ ♦ గ్రాలుచుండుఁ;

నాయునికి నెఱింగి మాటలాడిరమ్మని పంపఁడని తలంచి మాటలాడియె యుండదనియు, నట్టితావుల నట్టే గూఢముగా నుండుట మేలనియు వారిభావము ఇంతియగాక భాషావిశేషము పాత్రోచితముగా నుండవలయు, రహస్యము లట్లేయుండవలయుననియు వారియాశయమని తేలకమానదు.

ఇట్టిమహాత్ములకు సమాధానముగా నిట నాలుగుమాటలు వ్రాయుట యనవసరమేయైనను వ్రాయవలసివచ్చినది ప్రశ్న మొనరించినసాధ్వి త్రిలోకపావని సీత. ప్రతివచన మిచ్చువాఁడు సకలశాస్త్రవేత్త, పరమభక్తుఁడు, జ్ఞానఘనుఁడు నగుహనుమంతుఁడు. కాఁబట్టి రహస్యవిషయములు గూఢముగనేఁ జెప్పఁదగియుండును. తెలియఁదగియుండుననుటకన్న వెఱ్ఱితనము వేఱుగలేదు. అట్లు హనుమంతునినోట వాల్మీకి చెప్పించిన నుచితజ్ఞుఁడగుకవి యనఁబడునా? యని ప్రశ్నించుటయు నజ్ఞానము ఈక్రిందివిషయములు పరికింపుఁడు. ఈసర్గమున నాల్గవశ్లోకమున సీతనోట కవి “కథమూరూ? కథంబాహూ? లక్ష్మణస్య చ శంస మే” యని పలికించెను. 38-వ సర్గమున కాకాసుర వృత్తాంతమును జెప్పుసమయమున “సమాం దృష్ట్వా మహాబాహు ర్వితున్నాం స్తనయో స్తదా” యని చెప్పించెను. అందే “కేన తే నాగనాసోరు విక్షతం వై స్తనాంతరం” అని రాముఁడు తనను బ్రశ్నించినట్లు సీతనోటఁ బలికించెను. 1 లక్ష్మణునితొడ లెట్లుండును? బాహువు లెట్టివి? 2 నావక్షోజములు చీఱంబడి గాయము గనఁబడనుండఁగా నామహాబాహువగురాముఁడు చూచి 3 ఏనుఁగు

గనుబొమల్ మఱినాసి♦కాపుటంబులు, నేత్ర
ములు, శ్రోత్రములు, పెద♦వులును, జూచు
కములు, మోఁచేతులు♦ను మనికట్టులును, మోఁ
కాళ్లును, ముష్కముల్ ♦ కటితలములు
పాదముల్ పిఱుఁదులు ♦ బాహువుల్ పదునాల్గు
సమములై యొప్పును ♦ జారురీతి;
దంష్ట్రాకృతిం దగు♦దంతచతుష్క మా
తనికి నొప్పారు; నా♦తండు వృషభ
సామజపంచాస్య♦శార్దూలములరీతి
గంభీరగమనంబుఁ ♦ గలిగియుండుఁ;
బెదవు లెఱ్ఱఁగఁదగి ♦ వెలయుబింబఫలంబు
వలె నొప్పు; హనువులు ♦ బలుపుగలిగి
యలరారు; నిమ్నదమై ♦ వెలయునాసికయు: నే
త్రంబులు, దంతముల్ ♦ రమ్య దేహ
చర్మ, మంఘ్రిలును, గే♦శంబులు న్నైదును
నిగనిగలాడుచు ♦ నెగడుచుండు;

తొండమువంటి తొడలుగలయోసీతా ! నీ సనములనడుమ నెవ్వఁ డిటుచీలెను ? అని పైవాని యర్థములు.

పైశ్లోకములు రామాయణమున నున్నవని స్పష్టముకదా ? సీత విదుషీమణి. హనుమ అప్పటికి సీతదృష్టికిం గ్రొత్తవాఁడు. సీతచిత్తమున నీతఁడు రామదూతయా ? రాక్షసుఁడా ? యనుసంశయము వీడలేదు. అట్టిఘట్టమున నామహాసాధ్వినోట మహాకవిశిరోమణి యగువాల్మీకి నామఱఁది తొడ లెట్టివని ప్రశ్నించినట్లు చెప్పినాఁడుగదా ? పరపురుషునియెదుట తనభర్త తనతో "నేనుఁగు తొండమువంటితొడలుగలదానా ! యని పిలిచి నీ స్తనమధ్యభాగము నెవఁడుచీలెను ?" అని యడిగినట్లు సీతనోటఁ జెప్పించెను. ఈకారణములంబట్టి వాల్మీకికి నుచితజ్ఞత లేదనుట యుక్తమా ? కలదని చెప్పుట న్యాయమా ? ఇట్లెన్నియోతావుల నిట్టివాక్యములు గలవు. వానిం జూపఁబూనుకొనుట యాక్షేపకులకన్న వెఱ్ఱితనమే. సమాధాన మిట్లు చెప్పఁదగును సీత "కీదృశం తస్య సంస్థానం రూపం రామస్య కీదృశం, కథ మూరూ కథం బాహూ లక్ష్మణస్య చ శంసమే" యనుశ్లోకరూపమున హనుమను జూచి ప్రశ్నింపలేదు. హనుమంతుఁడును, "త్రిస్థిత స్త్రిప్రలంబశ్చ.........రాఘవః." అని శ్లోకమున బదులుచెప్పలేదు దుఃఖసాగరమున మునింగియున్నసీత హనుమంతుఁ డొనరించిన రామకుశలవార్తాస్తుతిని నాలకించి యించుక యూఱడిల్లి రాక్షసమాయ లనుసంశయమున "క్వ తే రామేణ సంసర్గః కథం జానాసి లక్ష్మణమ్" ఇత్యాది శ్లోకాభిప్రాయము గలదియై రామదూతయే యైన రామసన్నిధిని గొంతకాలమైన నుండును గాన రామునిగుఱుతులు తెలిసియుండును. అడిగి చూచి తర్వాత నిశ్చయింతు నని యూహించి ఆర్యా ! నీవు రామదూతవే యైనయెడల రాముని దేహమునఁ గలగుఱుతులు చెప్పుము అట్లే లక్ష్మణునిగుఱుతులు చెప్పుమని యడిగియుండును. హనుమ తానెఱిం

నతనివెన్నును, మేను ♦ నంఘ్రికరాంగుళుల్
కరనాసికాక్షులు ♦ కర్ణములును
బురుషావయవమును ♦ బొడవుగా నుండును;
నాస్యము, నోరును ♦ నక్షి, జిహ్వ
లును, బెదవులు, చన్ను♦లును మఱిదవుడలు,
కరపదనఖరముల్ ♦ క్రమరీతిఁ
బదియును బద్మంబు♦వలె నొప్పుచుండును;
దలయు, శ్రోత్ర, లలాట♦ములు, గళంబు
వక్షంబు, హృదయంబు, ♦ కుక్షియుఁ బిఱుఁదులు,
పదములు, కరములు ♦ పదియుఁ బెద్ద
విగనుండు; యశమున ♦ విపుల తేజంబున,
సంపత్తినాల్గుదె♦సల నతండు
వ్యాపించియుండును ♦ నాతనిదంతముల్
కనులును, దెల్లగాఁ ♦ గ్రాలుచుండుఁ;
గక్షంబు, కుక్షియు ♦ వక్షంబు, నాసయు,
స్కంధ, లలాటముల్ ♦ కానఁబడును

గినవిషయములు విడువక చెప్పి నష్కకము పుట్టించియుండును. ఈఘట్టమునఁ గవిశిరోమణియగు వాల్మీకిమహర్షి మహాపురుషలక్షణము లన్నియు రామునియందున్నట్లు హనుమన్ముఖమునఁ బల్కించెను వానియర్థమును జదువరులకుఁ దెల్పుట కవికిం గర్తవ్యము. కాని యారహస్యమును రహస్యముగానే యుంచవలెననుట పాడిగాదు. దీనిచే వాల్మీకి యుచితజ్ఞుఁడు కాఁడని తేలునేమోయని భీతినొందుట వెఱ్ఱితనము. మఱియు మాతృభావముగలిగి జ్ఞాననిధియగుహనుమకు ఈమాటచెప్పినఁ గొంపమునుఁగునని భీతియుండదు. పుట్టుసన్న్యాసి యనఁబడు శ్రీమచ్ఛంకరభగవద్పాదాచార్యులు సౌందర్యలహరియందు "క్వణత్కాంచీదామా కరికలభకుంభస్తననతా పరిక్షీణా మధ్యే పరిణతశరచ్చంద్రవదనా" అని శ్రీపరమేశ్వరిని నుతించెను స్తనములప్రస్తావ మాసన్న్యాసికేల? యని ప్రశ్నింపరాదు. నిష్కల్మషహృదయులగు హనుమత్ప్రభృతుల కట్టితావుల నేదియుఁ దప్పుగాఁ దోఁచదని కొందఱు సమాధానము చెప్పుదురు. అది న్యాయమే. అయితే తెనుఁగున నట్టితావులఁ గవి జాగరూకుఁడై తేటతెల్లమగుపదములతోఁగాక యించుక గూఢముగానున్నపదములతో నాయర్థమును జెప్పవలయు ననుట సర్వసమ్మానార్హవిషయము వ్యాఖ్యాతలభావము కవిది కాకపోవచ్చునని పలుకుట మూర్ఖపద్ధతి యనవచ్చును. ఏలయన నాశ్లోకమునకు నర్థమేదియైనఁ జెప్పిన నది కవిదని యెట్లు నీకుఁ దెలిసినదని ప్రశ్నము రావచ్చును. అప్పుడు నోరుమూసికొనక తప్పదు. కాఁబట్టి వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయమే లేకున్న రామాయణ మింతప్రాశస్త్యమును జెందియుండదు. దానియం దిట్టిరహస్యార్థములు గలవని తెలిపినవారు వారే. ఆమహాత్ములభావములను దెనుఁగునఁ జెప్పఁజాలకపోతిమని చింతిల్లవలయునేగాని యేలచేర్చితిమని దుఃఖింపరాదని పాఠకు లూహింతురుగాక. ఇట్టియాక్షేపములకు సమాధాన మింతకన్నఁ బెంచి వ్రాయుటకన్నఁ బెద్దల నడిగినఁ దెలియునని చెప్పుటకూడ సరసమే యని తోఁచెడిని.

నున్నతంబులునయి; ♦ యొప్పునంగుళిపర్వ
ములు, కేశములు, రోమ♦ములు, నఖములు
చర్మలింగములు, మీ♦సంబులు, దృష్టిబు
ద్ధులు, సూక్ష్మములగునీ♦తొమ్మిదియును;
నతఁడు పూర్వాహ్ణమ♦ధ్యాహ్నపరాహ్ణంబు
లను మూఁడుకాలంబు♦లను దగంగ
ధర్మార్థకామముల్ ♦ తా నాచరించును,
సత్యధర్మపరుండు ♦ నిత్యలక్ష్మిఁ
తే. గల్గువాఁడును, ద్రవ్యసం♦గ్రహ మొనర్చి
దాని సత్పాత్రములకెల్ల ♦ దానమిచ్చు
వాఁడు దేశకాలంబుల♦వైఖరి నెఱుఁ
గంగఁ దగువాఁడు శ్రీరఘు♦కాంతుఁ డుర్వి. ౨౦౺ 1342

క. జనులకునెల్లఁ బ్రియంబుగ, ననవరతము మాటలాడు♦నా శ్రీరఘుభూ
పుని సవతితల్లికొమరుం, డనిమొన నోటమియెలేక ♦ యలరుంజుమ్మీ. ౨౧౺

క. అనురాగంబున రూపం,బునఁ దక్కిననుగుణవార♦మున నాతఁడు రా
మునివంటివాఁడె తల్లీ, జనకసుతా వినుము పురుష♦సత్తములగుచున్. ౨౨

క. అనిహతవిక్రము లగునా,మనుజేంద్రజులిర్వురెపుడు ♦ మానవిభూన్కిన్
నినుఁజూడ నాతురంపడు,చును భూస్థలినెల్ల వెదకు♦చున్ వగపాలై. ౨౩ 1345

క. తిరుగుచునుండఁగ నొకచో, ధరణీధరనికటమందుఁ ♦ దల్లీ మాతోఁ
బరఁగె సమాగమ మారఘు,వరులకు; నాసోదరులొగి ♦ వసుధ నినుఁ గనన్.

తే. సంచరించుచుఁ బోయి భా♦స్కరతనూజు
వనచరేంద్రుసుగ్రీవుని ♦ వాలియనెడు
నగ్రజుఁడు రాజ్యముననుండి ♦ యవలఁ ద్రోయ
నన్నభయమున మిక్కిలి ♦ యార్తుఁ డగుచు. ౨౮౺ 1347

క. తరువరగణసంకులమై, పరఁగెడునా ఋశ్యమూక♦పర్వతభూపాం
తరమున నుండఁగఁ గాంచిరి, తరుణీ! ప్రియదర్శనుం డ♦తం డగుఁ జుమ్మీ.

క. తనయగ్రజుండు రాజ్యం,బుననుండఁగ వలదటంచుఁ ♦ బూనికఁ ద్రోయన్
జనుదెంచుసత్యసంగరు, వనచరపతి మేము కొలుచు♦వారము తల్లీ. ౨౬ 1349

క. తరువాత నారచీరలు, ధరించి వరకార్ముకములఁ ♦ దాలిచి యాభూ
ధరరమ్యభాగముల్ రఘు,వరు లొందిరి; వారిఁ బురుష♦వాసవులఁ దగన్. ౨౭

చ. ధనువులు దాల్చి వచ్చినప్ర♦తాపమహోదధులన్ గనుంగొనెన్;
వనచరనాథుఁ డంతభయ♦భారవికంపితచిత్తుఁడై యదే

* పర్వతభూపాంతరమునన్=పర్వతరాజమధ్యభాగమునందు.

మని తలపోయలేక యపు♦డాగిరిశృంగముమీఁది కొక్కరీ
తి నెగిరె; నంతనాతఁ డటఁ♦ దేకువమాలి వసించి యార్తుఁడై. ౨౭॥ 1351

క. త్వరగా నన్నే యారఘు,వరుఁ డుండెడుచోటికని పెఁ; ♦ వానరపతి యు
త్తరువునఁ బురుషశ్రేష్ఠుల, వరరూపసులక్షణములఁ ♦ బరఁగెడువారిన్. ౨౮॥

క. కననేగి కృతాంజలినై, జననీ! నిలువంగఁబడితి; ♦ సాధుత్వమునం
బెనుపొందువారివిషయం,బును జక్కఁగ నెఱిఁగి ప్రీతిఁ ♦ బూనినవారిన్.

తే. వారినిర్వుర నావీఁపు♦పై రయమునఁ
గొంక కెక్కించుకొని తీసి♦కొని మదధిపుఁ
డున్నయెడ కేగితిని; [1]నున్న♦దున్నయట్లు
వారివృత్తాంతమేను నా♦భానుజునకు. ౩౦॥ 1354

క. తెలిపితి నంతట వారుభ,యులు చక్కఁగ మాటలాడి ♦ రొగి నంతట వా
రలకుఁ బరస్పరమైత్రియుఁ, గలిగె; హరీశ్వరుఁడు మనుజ♦కాంతుం డంతన్.

తే. ప్రీతిసంపన్నులై సంభ♦వించియున్న
కష్టములఁ దెల్పుకొనుచు నొ♦క్కరు మఱొకరి
నూఱడిలఁ బల్కుకొని యంత ♦ నూఱడిలిరి;
భాస్కరాత్మజుఁ డొక్కట ♦ భార్యకొఱకు. ౩౩ 1356

క. ఘనతేజంబున నొప్పిన, తనయగ్రజుచే నిరస్త♦దర్పుండయి చెం
దినయవమానము తెల్పిన, విని రాఘవుఁ డూఱడించె ♦ విగతభయునిగన్.

క. [2]ఒరులకుఁ గష్టము గల్గెడు, పరుషపుఁబను లెవ్విచేయ ♦ వాంఛింపనియా
పురుషలలామునకున్ రఘు,వరునకుఁ ద్వదదర్శనంబు♦వలనన్ మదికిన్. ౩౪॥

క. కలిగినదుఃఖములెల్లం, దెలిపెన్ లక్ష్మణుఁడు మా య♦ధిపునకు; విని య
ప్పలుకుల సుగ్రీవుఁడు తన,వలెనే తనమిత్త్రుఁడైన ♦ వసుధేశునకున్. ౩౫॥

క. పెనుదుఃఖము గల్గెంగద, యని [3]రాహుగ్రస్తుఁడైన♦యర్కునివలె మో
మునఁ జింతతోఁపనుండెను;, దనుజుఁడునినుఁగొంచుఁబోవు♦తరుణమునందున్.

తే. నీవు నీయంగములయందు ♦ నెలకొని తగు
నాభరణములఁ గొన్నింటి ♦ నవనిపైఁ జి
తివిగదా వానినెల్ల న♦ధిపునియాజ్ఞ
హరివరులు తెచ్చి చూపిరి ♦ ధరణిపతికి. ౩౭॥ 1361

ఉ. అంతియకాని నీవు చని♦నట్టిప్రదేశము చెప్పలేక వా
రంతట నూరకుండి; రవి ♦ యంబరమార్గమునుండి భూమి న

1 నివేదితో చ తత్త్వేన-అని మూలము. 2 రామస్యాక్లిష్టకర్మణః-అనిమూ. 3 తదాసీ న్నిష్ప్ర భోత్యర్థం గ్రహగ్రస్తఇవాంశుమాన్-అనిమూ.

త్యంతరవంబునం బడఁగ ♦ దధ్వనినిన్ విని నేనెపోయి ము
న్నెంతయు నాస్థలిన్ జెదరి♦యే కనుపట్టఁగఁ దెచ్చినాఁడఁజూ. ౩౯ 1362

క. [1]వానిని సుగ్రీవుఁడు రఘు,సూనునకున్ జూపె; నతఁడు ♦ సురతేజం డ
వ్వానిం జూడందగుటన్, దానెంతయుఁ బ్రీతిఁగాంచి ♦ తనతో డలపయిన్.

క. ఉనుచుకొని పెక్కుభంగుల, వనితా! పలవించె; వానిఁ ♦ బలుమాఱులు తాఁ
గన్నుచ్చుం బొగులుచుఁ దాపం, బును బొందుచునుండె; నవ్వి♦భూవరునకొగిన్.

ఆ. [2]కంటఁబడినయంతఁ ♦ గడుశోకవహ్నిని, మండఁజేసె; నంత ♦ మహితచిత్తుఁ
డైనరాముఁ డురుత♦రార్తిని గుందుచుఁ, జాలసేపు మూర్ఛ ♦ సోలియుండె.

క. అనుజుఁడు నేనుసు బూనిక, వనచరనాయకుఁడు వివిధ♦వాక్యంబులఁ దే
ర్చిన నెట్టకేల కాతఁడు, తనయెప్పటితెలివిగలిగి ♦ తా లేచె సతీ. ౪౨ 1366

క. గురుబాహుం డగునారఘు,వరుఁ డనుజునిగూడి వానిఁ ♦ బలుమఱుగని కీ
శరమణునకుఁ జూపుచు న,త్తరుణమున నె వాని సూర్య♦తనయున కొసఁగెన్.

క. [3]కనఁబడకయె నీవుండుట, ఘనుఁడౌ రాముండు మంట♦గామండెడున
గ్నిని దాపంబునఁ బొందెడు, ననలగిరీంద్రంబుపగిది ♦ ననవరతంబున్. ౪౪

ఆ. [4]తాపమందుచుండుఁ; ♦ దరుణిరో మహితాత్ముఁ,డైనరాఘవుండు ♦ నీనిమిత్త
మయియె నిద్రలేమి ♦ నధికదుఃఖంబునఁ, జింతచేత మిగులఁ ♦ జిక్కుపడుచు.

క. అనలముచే నగ్నిగృహం, బునుబోలి తపించుచుండు; ♦ భూపతిత్వదద
ర్శనశోకంబునఁ గుందుచుఁ, [5]బెనుభూకంపమునఁ గదలు♦విపులగిరివలెన్. ౪౬

క. చలియించుచున్నవాఁ; డో, లలనాతిలకంబ నిన్ను ♦ లక్షింపమి మి
క్కిలి రమ్యములౌ కానన, ముల, నదులను, నిర్ఝరముల ♦ మొనసి తిరిగియున్.

ఆ ఇంచుకంతమదిని ♦ తృప్తినొందకయున్న
వాఁడు; వినుము పురుష♦వర్యుఁ డతఁడు
పుత్త్రమిత్త్రయుతునిఁ ♦ బొలియించి రావణుఁ
బొందఁగలఁడు నిన్నుఁ ♦ బొలఁతి వేగ. ౪౮ 1372

క. వనచరపతియును రాముఁడు, నిను వెదకింపంగ వాలి♦నిం జంపఁ బ్రతి
జ్ఞను జేసికొనిరి, తరుణీ, విను మవ్వల [6]నాకుమార♦వీరులిరువురున్. ౪౯

క. చని కిష్కింధకు యుద్ధం, బున వనచరనాథువాలిఁ ♦ బొలియించిరి; వై
రిని జంపి రాముఁ డొనరిచె, వనచరభల్లూకతతికి ♦ భానుజుఁ బతిగన్. ౫౧

1 తా న్యంకే దర్శనీయాని కృత్వా బహువిధం తవ-అనిమూ. 2 ప్రాదీపయన్ దాశరథే స్తాని శోకహుతాశనమ్ - అనిమూ. 3 మహతా జ్వలతా నిత్య మగ్నినే వాగ్నిపర్వతః - అనిమూ. 4 త్వత్కృతే తమనిద్రాచ శోక శ్చింతాచ రాఘవమ్-అనిమూ. 5 మహతా భూమికంపేన మహా నివశిలోచ్చయః-అనిమూ. 6 తత స్తాభ్యాం కుమారాభ్యామ్-అనిమూ.

క. దేవీ! రామార్కజులకు, నీవిధమున మైత్రి గలిగె ♦ నే హనుమ యనం
గా [1]వాయుజుఁ డనఁ బొప్పుదు, నే వారలదూత నగుచు ♦ నిటవచ్చితిఁ జూ.

ఉ. వారలయాజ్ఞ మౌళినిడి ♦ వచ్చితినంచుఁ దలంపు; మట్టులా
సారసమిత్రసూనుఁడును ♦ శౌర్యముపొంగఁగ రాజ్యమొంది గం
భీరమనస్కులై బలము ♦ విక్రమముం దగనున్న వారలన్
వీరుల వానరేశ్వరుల ♦ వేగము పిల్చి త్వదర్థ మందఱన్. ౫౩ 1376

క. నలుదెసలకుఁ బంపెను; సుజ్జ్వలతేజుండైనకీశ♦సత్తమునాజ్ఞన్
దలనిడి [2]పెనుగొండలవలెఁ, బొలుపారెడుకపులు చనిరి ♦ భూమి నినుఁ గనన్.

క. [3]సుగ్రీవుని యానతి యత్యుగ్రంబని జంకి నిన్ను ♦ నుర్విని వెదకం
గాఁ గ్రమమున మత్ప్రభృతులు, సుగ్రబలం బూని తిరుగు♦చున్నారు సుమీ.

తే. అందు శ్రీసంయుతుండు మ♦హాబలుఁడును
నైనయవ్వాలిప్రియపుత్త్రుఁ ♦ డంగదుండు
భటగణంబున [4]మూఁడవ♦భాగముఁ గొని
బయలుదేరెను; మేమెల్లఁ ♦ బంతమూని. ౫౬ 1379

క. నినువెదకుచుఁ జని వింధ్యం, బనుపర్వతరాజమందు ♦ నలరునొకబిలం
బునఁ జిక్కి మరలి రా లేక నిలిచి దుఃఖాతురులము♦గా నుండంగన్. ౫౭

క. చనియెను బెక్కుదినంబులు;, మనముల మాకెల్ల నింత♦మహితంబగుని
ప్పనినిన్ సాధింపంగల, మనునాశయె లేమి, దినము♦లందుఁ గడచుటన్. ౫౮

ఆ. దాన గడవుచనుటఁ ♦ దరలి వెన్కకుఁబోవఁ
గఠినశిక్ష చేయుఁ ♦ గపిపతియను
భయమునను గలంగి ♦ ప్రాణముల్ విడువంగ
నిశ్చయించితిమి య♦నింద్యచరిత. ౫౯ 1382

క. వనదుర్గగిరులసెలయేళ్లను వెదకి భవన్నివసతి ♦ లక్షింపఁగ లే
కనిలిచి యందే ప్రాణము, లను వదలఁగ నెంచితిమి త♦లంపులు చెదరన్.

సీ. ప్రాయోపవిష్టులై ♦ ప్రాణపరిత్యాగమును నిశ్చయము చేసి♦కొనినకపుల
నందఱఁ గనుఁగొని ♦ యంగదుం డటశోకసాగరమగ్నుఁడై ♦ జనని నీవు
కనఁబడకుండుటఁ ♦ దనతండ్రి వధియింపఁబడుట, మే మివ్విధిఁ♦బ్రాణములను
వదలంగఁ బూనుట ♦ భవ్యచిత్తుండగునా జటాయువు మృతి♦నందియుంటఁ

తే. దలఁచి పలవించె; నధిపు ను♦త్తరువుఁ దలఁచి
ప్రాణములయందు నాశను ♦ వదలి చావఁ

---

1 హనూమంతం చ మాం విద్ధి-అనిమూ. వాయుజుఁడను- అనునిది ప్రకృతోపయుక్తమని చేర్పఁబడినది. 2 అద్రిరాజప్రతీకాశాః-అనిమూ. 3 సుగ్రీవవచనాతురాః-అనిమూ. సుగ్రీవాజ్ఞాభీతాః-అనివ్యాఖ్య. 4 త్రిభాగబలసంయుతః-అనిమూ. ఇట హనుమ యంగదునివర్ణించుటచే స్వామిభక్తి తేటపడునని యెఱుంగునది.

దలఁచియున్నట్టిమాకార్య ♦ మెలమిఁ దీర్ప
వచ్చెనన [1]శౌర్యమలరంగఁ ♦ బక్షియొకఁడు. ౬౩ 1384

క. చనుదెంచె జటాయువునకు, ఘనునకు సోదరుఁడు గృధ్ర♦కాంతుండగునా
తనినామము సంపాతి య,తనితమ్ముఁడు చంపఁబడుటఁ ♦ దా విని యంతన్.

తే. అమితకోపంబుఁ బొంది యి♦ట్లనియె నతఁడు:
చంపెనెవ్వఁడు నాయను♦జాతు, నెచటఁ
గూల్చె నీవార్త మీరు నా♦కుఁ దగఁ జెప్ప
వలయు; ననవిని యంగదుం♦డు లలితాంగి. ౬౪ 1386

తే. నీనిమిత్తముగా జన♦స్థానమందు, భయదరూపంబు గలుగు రా♦వణుఁడు కఠిన
పద్ధతిని బూని యాతని♦బవరమందుఁ, జంపినది చెప్పె నవ్వార్త ♦ జరగినట్లు.

క. అరుణాత్మజుఁ డతఁడు సహో,దరువధమును వినుచు వగచి ♦ తద్దయు దుఃఖా
తురుఁడయి రావణుగృహమునఁ, దరుణీ నీవుంటఁ జెప్పెఁ♦దగువిధ మలరన్.

చ. అతఁడు వచించినట్టిప్రియ ♦ మందఁగఁజాలినవార్త దానిమే
మతిశయభక్తితో వినుచు ♦ హర్షము పొంగఁ బ్రయాణమైతి మా
క్షితి విడనాడి వేగ; నినుఁ ♦ జేరి కనుంగొను వేడ్క పైఁబయిన్
జతనమునం జెలంగఁ బెను♦శైలమునుండి ప్రయాణమై సతీ. ౬౭ 1389

తే. సాగరోత్తరతీరంబు ♦ సరగఁజేరి
రెల్లవానరు; లంతని♦న్నెలమిఁ గనఁగఁ
గాతుకమునొంది సంభ్రము♦గట్టుఁ జేరి
దానిఁ గని చింతచేయంగఁ♦బూని రొకట. ౬౮ 1390

క. సరిదధిపతిఁ గని చింతిలు, హరిసైన్యముఁ గాంచి తద్భ♦యము పోవఁగ భీ
కరశతయోజనమితనా,గరమును లంఘించినాఁడఁ ♦ గడువడిఁ దల్లీ. ౭౦ 1391

క. దనుజాఘనిబిడమా లం,కను రాత్రి నేను జొరఁగఁ♦గల్గితి, దనుజే
శుని జూడఁగంటి దుఃఖం, బునఁ గుందెడునిన్నుఁ గంటిఁ ♦ బూతచరిత్రా. ౭౧

క. [2]ఉన్నది యున్నట్లుగ నీ, సన్నిధి నెఱిఁగించినాఁడ ♦ జననీ, నను శ్రీ
సన్నుతుదూతఁగ నీ విపు, డెన్నుము నాతోడఁ బల్కు ♦ మింక నిజముగన్.

ఆ. నేను రాముఁ డనుప ♦ నీకొఱకిచటికి, వచ్చినాఁడఁ బ్లవగ♦వర్యమంత్రి
ననిలసుతుఁడ, [3]మోస♦ము బూని వచ్చిన, రాక్షసుఁడనుగాను♦ రాజవదన.

సీ. తరుణిరో సకలాస్త్ర♦ధరులందు మేటియై కాకుత్స్థులందు వి♦ఖ్యాతినంది
యున్ననీపతి రాముఁ♦డున్నాఁడుకుశలియై, గురుపూజయందు ద♦క్షుఁడయి సర్వ

1 శకుని ర్వీర్యవాన్ మహాన్-అనిమూ. 2 ఏత త్తే సర్వ మాఖ్యాతం యథావృత్త మనిందితే-అనిమూ. 3 ఈమోసము ప్రకరణవిషయపరిపోషకమాటఁ గ్రొత్తదిగఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగందగు.

లక్షణాకరుఁడయి ◆ లక్ష్మణుండును క్షేమమున నున్నవాఁడు;నీ◆పెనిమిటియయి
వీర్యవంతుండయి ◆ వెలయు శ్రీరాముని హితమునుగోరి క◆పీశునాజ్ఞ
తే. నొక్కఁడనె యేనువచ్చితి ◆ నిక్కడకును;
గామరూపి నేనొక్కఁడ◆నై మహీజ
నీవు చన్నట్టి త్రోవను ◆ నేనెఱుంగఁ
దలఁచి తిరుగుచుఁ జేరితి ◆ దక్షిణదిశ. ౭౬ 1395

క. జననీ నాభాగ్యవశం, బున నినుఁగన్గొంటి వగలఁ ◆ బొగులుచుఁ దగు న
వ్వనచరసేనల తాపం,బును దీర్పంగలను గుశల◆మును జెప్పుటచేన్. ౭౭ 1396

చ. అనుపమమైనభాగ్యమున ◆ నంబుధి దాఁటుట సార్థకంబ య
య్యెను [1]నినుఁజూడఁగల్గితిని ◆ నిందునఁ గల్గెడుభూరికీర్తినిం
గనుటకు నోచినాఁడ; నృప◆కాంతుఁడు భూరిపరాక్రమంబునన్
దనుజవరేణ్యురావణుని ◆ దప్పక వేగ సమిత్రబాంధవున్
ఘనతరశక్తిఁ జంపి నినుఁ ◆ గైకొనఁగాఁ గలవాఁడు తల్లిరో. ౭౮ 1397

చ. [2]అనిలున కాత్మజుండ నని ◆ యంటివి కోఁతివ దెట్టులైతి వా
తనికి సుతుండవంచు ననుఁ ◆ దల్లిరొ ప్రశ్నమొనర్తువేమొ భూ
ధ్రనిచయమందు శ్రేష్ఠమయి ◆ రాజిలుచుండును మాల్యవంతమన్
ఘనగిరి, యందు నుండుఁ గపి◆కాంతుఁడు కేసరినాముఁ డొక్కటన్. ౭౯

క. వనచరుఁ డతఁ డప్పర్వత, మును విడి గోకర్ణశైల◆మునకుం జనియెన్;
జనకుఁ డతండే నా కగు, మునివరులయనుజ్ఞ నతఁడు ◆ ముదమున నందున్.
ఆ. పుణ్యవంతమగుచుఁ ◆ బొలుచునంబుధితీర
మందు శంబసాద◆నాసురవరుఁ
జంపె; నంజనయను◆సాధ్వి యాతనిపత్ని
యలరుఁ గేసరియును ◆ నందె యుండ. ౮౧ 1400

సీ. ఆతనిపత్నియం ◆ దనిలునివలన నే జనియించితి, [3]స్వకర్మ◆మున నె నాకు
హనుమంతుఁ డనునామ◆మలరె;నీ కుదినమ్మకముగల్గుటకు రఘు◆కాంతుగుణము
లను వచించినవాఁడ ◆ జనకజా; రాఘవుం డింక వేగమె వచ్చి◆యిచటనుండి
కొనిపోవఁగలఁడు ని;◆న్నని శోకకర్శితయైనసీతకుఁదగి◆[4]నన్నిహేతు
తే. వులను నమ్మికఁ బుట్టింప ◆ లలన యతఁడు
తనకుఁ జెప్పిన గుర్తులె◆ల్లను దగినటు
లుంట నాతని దూతయై ◆ యుండవచ్చు
ననుచు నమ్మెను; జానకి ◆ యంతమదిని. ౮౨ 1401

---

1 త్వద్దర్శనకృతం యశః-అనిమూ. 2 వానరస్య తవపవనాత్మజత్వం కథమ్ - అనివ్యాఖ్య. 3 హనుమా నితి విఖ్యాతో లోకే స్వే నైవ కర్మణా-అనిమూ. 4 ఉపపన్నై రభిజ్ఞానై ర్దూతం త మవగచ్ఛతి-అనిమూ.

[1]క. ఎనలేనిసంతసంబును, గని దానఁ గుటిలపక్ష్మ♦కాంతము లగుచుం
దనరెడునక్షులనుండియె, యనూనహర్షాంబువులను ♦ నల్లనవిడిచెన్. ౧౪

తే. [2]తామ్రశుక్లాయతాక్షిని♦కాంతరుచిర, మగుమహీపుత్రిచెల్వగు♦నట్టిమోము
రాహునిర్ముక్తతారకా♦రాజుభంగి, వెలసె; నంతట నామె య♦నిలతనూజు.

క. వనచరుఁడేయగు మాయం, గొని రాలేదనుచుఁ దలఁచెఁ♦గోరి యతఁడు నా
మెను బ్రియదర్శనఁ గని యి,ట్లనియె; నచటివార్త లేను ♦ నన్నియు నీకున్.

ఆ. తెలెపెనాఁడ నూఱ♦డిలు మింకజానకీ!, యిప్పుడేమొనర్తు ♦ నేను దావ
కేష్టమెట్టులున్న ♦ దిపుడె యానతియిమ్ము, మరలిపోవువాఁడ ♦ మహిపుకడకు.

చ. మునివరులాజ్ఞచేయఁ గపి♦ముఖ్యుఁడు కేసరిశంబసాదనుం
డనుసురవైరి యుద్ధమున ♦ నంతము నొందఁగఁజేయ దాననే
యనిలుఁడు మెచ్చి యాతనికి ♦ నాత్మజుగా ననునిచ్చెఁ గాన నా
తనికృప నేను గల్గితిని ♦ [3]దత్సమశౌర్యుఁడ వానరుండఁజూ. ౧౮ 1406

ముప్పదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౩౬ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సీతకు రామాంగుళీయకము నిచ్చుట.

చ. అనివచియించి గొప్పది య♦హార్యమునై తగువిక్రమంబు నొం
దినయనిలాత్మజుండు ధర♦ణీప్రియపుత్రికి నమ్మకంబుగ
ల్గను మరలన్ వచించె నిటు ♦ కమ్రతరస్వన మొప్పుచుండఁగా
వినయము మీఱ; నోజనని ♦ వీరుఁడ వానరుఁడన్ గృతార్థుఁడన్. ౧౪ 1407

ఆ. బుద్ధిమంతుఁ డగుచుఁ ♦ బొలుచు రాముని దూత
దేవి! చూడు మిదిగొ ♦ [4]దివ్యరామ
నామముద్రితంబు ♦ క్షేమవార్తను దెల్పు
నంగుళీయకము మ♦హార్హతనుము. ౨ 1408

తే. అమ్మహాత్ముఁడు రాఘవుఁ ♦ డాత్మ నీకుఁ
బ్రత్యయము గల్గుటకునిచ్చెఁ ♦ బరమహర్ష
మలరఁ దెచ్చితి [5]నీవూఱ♦డిలుము శుభము
గలుగుఁగావుత నీకు దుః♦ఖంబు లడఁగె. ౩ 1409

[1] నేత్రాభ్యాం వక్రపక్ష్మాభ్యాం ముమోచానందజం జలమ్-అనిమూలము. [2] తామ్రశుక్లాయతేక్షణమ్-అనిమూలము. [3] ప్రభావత స్తత్ప్రతిమ శ్చ వానరః-అనిమూలము. [4] రామనామాంకితం చేదం పశ్య దేవ్యంగుళీయకమ్-అనిమూలము. రామనామాంకిత మ్మనఁగా రామనామాక్షర ముద్రితమనియే యర్థము. రామాయణకాలము వ్రాఁతయేలేదను దురాగ్రహవృత్తమున కిది కుఠార సమము కావచ్చుఁగదా. [5] సమాశ్వసిహి భద్రం తే క్షీణదుఃఖఫలా హ్యసి-అనిమూలము.

సీ. [1] ప్రియబంధువునుజూచి♦ప్రీతినొంది గ్రహించునట్టుగా గ్రహియించి♦యంగుళీయ
కము పైనిజేర్చిన♦కనుల మరల్పఁగాఁ జాలక చూచుచు ♦ శ్వసనతనయుఁ
గపటవేషముఁ బూని ♦ కడుఁదాపునకు వచ్చినట్టిరావణునిగ ♦ నాత్మశంక
నంది యిప్పుడు తన♦సుందరుదూతగా నిశ్చితచిత్తయై ♦ నెగడుచున్న
యాసీత యొకసమ♦యంబునఁ బ్రణయకోపము గల్గి ప్రియునితోఁ♦బలుకులేని
లేనియట్టులు బింక♦మూనియుండఁగ రాముహస్తాంగుళీయక ♦ మవనిజాఱి
పడిన నానెపమునఁ ♦ బ్రాణేశ, యంగుళీయక మిలఁబడెననె ♦ నంతఁ గోప
మంతరింపఁగఁ బూర్వ ♦ మట్లుగాఁ బ్రణయంబుగల్గె నట్టిదియగు♦కరవిభూష
ఆ. ణము గ్రహించి ప్రాణ♦నాయకురీతిని, గనుచు మించుచున్న♦గాఢహర్ష
మొందె; సంతసంబు ♦ నొందుటఁదామ్రుళు,క్లాయ తేక్షణనుగు♦నామె మోము.

తే. [2] రాహునిర్ముక్తతారక♦రాజురీతి
నపుడు భాసిల్లె; నాబాల ♦ యంతభర్త
వార్త విన్నందులకుఁ దమి ♦ వఱల మేను
పులకరింపఁగ సిగ్గును♦బొంది యపుడు. ౫౹ 1411

క. పరితుష్ట యగుచు నవ్వన,చరవర్యునిఁ బొగడఁజొచ్చెః ♦ శ్వసనతనూజా
సురవైరిపదము దీని నొ,కరుఁడవె కని చొచ్చినావు ♦ గావున నిలలోన్. ౬౹

క. నీవెసమర్థుఁడవనినన్, నీవే ప్రాజ్ఞుండ వనిన ♦ నిర్భరశౌర్య
ప్రావీణ్యము గలవాఁడవు, నీవే నినుఁబోలువాని ♦ నేఁ గనఁజాలన్. ౭ 1413

క. ఘోరగ్రాహాలయమై, యూరయు శతయోజనాయ♦తాకృతితో నొ
ప్పారెడునీసాగరమును, ధీరతగోష్పదముభంగిఁ ♦ దీవ్రత్వరతోన్. ౭౹ 1414

తే. [3] దాఁటితివిగాదె నీశౌర్య♦ధైర్యములను
బొగడఁజాలను దానవ♦పుంగవుఁడగు
ఘోరరావణువలన నీ♦కున్ భయంబు
తొట్రుపాటును గల్గవు ♦ ధ్రువము సుమ్ము. ౮౹ 1415

క. కనుకనె సామాన్యుండగు, వనచరుఁడవు నీవుగావు ♦ బలశాలివి ని
న్నునుగాంచినఁ గపిమాత్రుఁడ,నని నాకుం దోఁపకున్న♦యది చిత్తమునన్. ౯

చ. వనచరవర్య! సాధుమతి ♦ వైభవయుక్తుఁడు రామచంద్రుఁడే
యనుపఁగవచ్చినాఁడ వటు♦లౌటను నన్గని మాటలాడ నీ

[1] వ్యాఖ్యయందలియభిప్రాయ మీపద్యమునఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగందగు. ఇం దుద హరించినగాథయు వ్యాఖ్యానోదాహృతమే. ఈయభిప్రాయమే తెనుఁగునఁ జేర్పకున్న నీఘట్టమున స్వారస్యమే లేకపోవుననుటయుఁ బండితులకు సుగమమే. 2 తత స్సా హ్రీమతీ బాలా భర్తృసందేశహర్షితా-అనిమూలము. 3 యస్యతే నాస్తి సంత్రాసో రావణా న్నాపి సంభ్రమః-అనిమూలము.

కు నలరె నర్థభావము, త♦గుణ బలుకంగను, నెట్టివారికై
నను నెదిరింపరానిరఘు♦నాథుఁడు ప్రాజ్ఞతముండు గావునన్. ౧౦॥ 1417

తే. ఎవనినింగాని తానుగా♦నే బహువిధ
ములఁ బరీక్ష నొనర్పక ♦ యొలమిఁ బనుపఁ
డఁట, విశేషించి నాయొద్ద♦కనుపఁ డతఁడు;
కానసామాన్యుఁడవు నీవు ♦ గావు తలఁప. ౧౧ 1418

చ. అతిశయధర్మచిత్తుఁడు ని♦తాంతము సూనృతవాది రాఘవుం
డతులితతేజుఁడై వెలయు♦నట్టిసుమిత్రకుమారుఁడున్ మహో
న్నతమగునాయదృష్టమున ♦ నాకులకీలని క్షేమమొప్ప నా
క్షితిఁ దగియున్నవారు; పరి♦కింపఁగ నోప్లవగర్షభా, తగన్. ౧౨ 1419

[1]సీ. కాకుత్స్థకులుఁడు రా♦ఘవుఁడు క్షేమంబుగనున్నచో నసురేంద్రుఁ♦డొకటతనదు
పత్నిని గొనిపోవ ♦ బహుళకోపంబునఁ బ్రళయకాలానలు♦పగిది నుండి
పడుచుఁ దాఁ జెలరేఁగి ♦ వార్ధిమేఖలయగుధరణీతలంబెల్లఁ ♦ దగువిధమున
దహియించి యుండునే♦దహియింపఁ జేలోకో; శక్తిసంపన్నులా♦సహజు లిర్వు

తే. రమరులకునైన నవిజేయు♦లగుదురైన
నాదుదుఃఖంబునకును నం♦త మన లేదొ
యేమొ కావున నే వార ♦ లిద్ధశక్తిఁ
జూపకున్నార లీదుష్ట♦సురరిపువయి. ౧౩ 1420

క. ననుఁ దలఁచుకొనుచు దుఃఖం,బునఁ దాఁ గృశియింపఁడుగద♦పొగిలెడునన్నున్
మనమునఁ దలంచి తాపం,బును బొందఁడుగద సితాంత♦మును గపితిలకా.

క. పురుషోత్తముఁడా శ్రీరఘు,వరుఁ డార్తిం గనక చేయ♦వలసినరీతిన్
దరుణిం బొందఁగఁ దానై, జరపందగుకార్యములను ♦ జరపెడుఁ గాదే. ౧౫

క. ఆనరపతిసూనుఁడు మది, దీనత గనకాతురపడి ♦ తెలివిని నిసుమం
తైనను దప్పక యూరక, తానుండక [2]పురుషకృత్య♦తతి ననిశంబున్. ౧౬

తే. చేయుచున్నాఁడుగద, కార్య♦సిద్ధిఁగోరి
యాపరంతపుఁ డాత్మమి♦త్రాళియందు
సామదానము లనఁబడు♦సరసములగు
నట్టియీయుపాయంబుల ♦ నాశ్రయించి. ౧౭॥ 1424

సీ. మంచిమనస్సును ♦ గాంచి ప్రయోగించుచుండునుగద తన♦యుగ్రవైరు
లను జయింపంగోరి ♦ లలి దానభేదదండోపాయములను బ్ర♦యోగవిధిని

1 ఈపద్యమున వ్యాఖ్యావిశేషార్థము చేర్పఁబడినది. కుశలీ యది కాకుత్స్థః-అనునది దీనికి మూలము 2 కచ్చి త్పురుషకార్యాణి-అనిమూలము.

నుపయోగపఱచుచు ♦ నుండునుగద; సుహృజ్జనులకు నుపకార♦మును దగినటు
లొనరించుఁగద, వారి♦నుండి తానేదైన నుపకారమును బొందు♦చుండునుగద;

తే. సాధుమతులైనమిత్రుల ♦ సరస నునుచు
కొనుచునుండునుగద వా రి♦తనిని ముందు
నిడుకొనుచు నుందురేగద ♦ పుడమిజేని
తనయుఁ డాతఁడు సతతంబు ♦ మనమునందు. ౧౮। 1425

క. సురలను వేఁడునుగద త,త్కరుణను దాఁ గోరి, పురుష♦కారంబును జే
యురతిని బొందుచు దైవముఁ, గరుణింపఁగఁ గోరుచుండుఁ♦గాదె వనచరా.

క. తనువిడిచి దూరదేశం,బున నే నుండుటను మైత్రి ♦ పోకున్నదిగా
మనుజేంద్రున కతనికి నో, వనచర! నాదుఃఖములను ♦ వారించుఁగదా. ౨౦

క. [1]అనిశము సుఖానుభవమున,కు నర్హుఁడగుఁ గష్టతతుల♦కుం దగ కుండున్
మనుజేంద్రసుతుఁడు దుఃఖం,బును నిప్పుడు గాంచి కార్శ్య♦మును బొందఁడుగా.

తే. రామలక్ష్మణజననుల♦క్షేమవార్త
లన్నె భరతునికుశలంబు ♦ నప్పుడపుడు
వినఁగఁబడుచుండుఁగద; [2]నాదు♦విషయముననె
తాను వగచుట మానార్హుఁ♦డౌనుగాదె. ౨౨। 1429

క. ననుమఱచి వేఱుకార్యం, బును జేయఁగఁ దనమనసునఁ ♦ బూనఁడుగాదే
నను నీకష్టమునుండి ప,వనజా! కడతేర్చుఁగాదె ♦ వరుసం జెపుమా. ౨౩

క. [3]భరతుండు భ్రాతృవత్సలుఁ, డరయంగా నాకుఁగా భ♦యంకరరీతిం
బరఁగెడునక్షౌహిణిసే,న రయంబున మంత్రిరక్ష♦ణంబున నిటకున్. ౨౪ 1431

తే. పనుపునాయేమి? వానర♦పతి సిరిఁదగు
నట్టిసుగ్రీవుఁడును వీరు♦లగుచు [4]దంత
నఖగణాయుధులైనవా♦నరులఁగూడి
వచ్చుఁగద నానిమిత్తమై ♦ యిచ్చటికిని ౨౫ 1432

క. శూరుఁడు శస్త్రాస్త్రవిదుం,డై రామున కానుమిత్ర ♦ కానందంబున్
గూరుచు లక్ష్మణుఁ డిచటికిఁ, దా రయమున వచ్చి బాణ♦తతుల నసురులన్.

క. [5]అనిమొనఁ జెండాడునుగద; యనలునివలె మండుచున్ భ♦యంకరమున్నై
తనరెడునస్త్రమున సుహృ,జ్జనయుతుఁ డౌ రావణుండు ♦ సంగరసీమన్. ౨౭।

---

1 సుఖానా ముచితో నిత్య మసుఖానా మనౌచితః-అని మూలము. 2 మన్నిమిత్తేన మానార్హః కచ్చి చ్ఛోకేన రాఘవః-అని మూ. మన్నిమిత్తేన శోకేన రాఘవో మానార్హః-అని యన్వయము. 3 ధ్వజినీం మంత్రిభి ర్గుప్తాం ప్రేషయిష్యతి మత్కృతే-అని మూ. 4 దంతనఖాయుధైః-అని మూ. 5 రావణం ససుహృజ్జనమ్-అని మూ.

తే. అల్పకాలంబుననె యింక ♦ నంతమొందఁ
గాంచఁగలనుగదా; తప్త♦కనకవర్ణ
మగుచు నంబుజపరిమళ♦మగుచు నలరు
రామునెమ్మోము నాదుపి♦రహమువలన. ౩౬ 1435

సీ. విన్ననై వగచేత ♦ విహ్వలంబయి జలక్షయమున సూర్యుని♦కాంతిఁ గంది
నట్టిసరోజాత ♦ మట్లుగా వాడక యున్నదిగద; యెవ్వఁ ♦ డురుతరనిజ
ధర్మము గావఁగాఁ ♦ దనరాజ్యమును వీడునప్పుడు చింతయు ♦ నడవిఁ దిరుగు
నప్పుడు భయము, నే♦నడవిఁ గాల్నడకతోఁ జనుదెంచుతఱిశోక♦మును గనండొ
తే. యట్టిరాముఁడు నావిర♦హమున మదిని
గలుగుధైర్యంబు విడువఁడు♦గాదె; పవన
తనయ! రాముని విడిచియుఁ ♦ దనువున నసు
వులను ధరియించితి నని నే♦బలుకకుము; విను. ౩౮ 1436

సీసమాలిక:—

*తల్లిదండ్రులు మఱి♦తక్కినబంధువు లెవరైన మజ్జీవి♦తేశుఁడైన
యారామునకు మైత్రి♦యందు నాకంటెను నధికుండు సముఁడును♦నరయ లేరు
గాన రాముఁడు చాలఁ♦గష్టము లంది నా కడకువచ్చినమున్నె♦విడుతు నేనిఁకఁ
బ్రాణముల్,ననుఁగాంచి♦రాముఁడునశియించుఁ గాననాతనిఁబాయఁ♦గలిగె నను
బ్రాణముల్ విడువంగ♦రాదుగదా, ప్రియుఁ డిటఁగుందు నన్ను న♦హీనశౌర్య
మలరఁ జేకొని పోవు♦నన్నవార్తను వినునంతదాఁకను మృతి♦నందకుండఁ
గోరుచున్నాను శ♦రీర మాతనిదాట దానిని విడుచుస్వ♦తంత్ర మిపుడు
నాకెట్లుగలదు? గా♦న నతఁడు వచ్చునంతవనుక దీనిసి ♦ దాల్చియుండ

* నచాస్యమాతా నపితాచ నాన్య స్స్నేహా ద్విశిష్టోస్తి మయాసమోవా, తావ త్త్వహం దూత జిజీవిషేయం యావత్ప్రవృత్తిం శృణుయాం ప్రియస్య. ఇతీవ దేవీవచనం మహార్థం తం వానరేంద్రం మధురార్థ ముక్త్వా, శ్రోతుం పున స్తస్య వచోభిరామం రామార్థయుక్తం విరరామ రామా-అనియూ, సీత హనుమంతునకుఁ దనవిషయమునఁ గలుగఁబోవుశంకలఁ దానేయూహించి సమాధానము చెప్పుచున్నది అని వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిరి దీనికి దృష్టాంతముగా రెండవశ్లోకమున "దేవీవచనం మహార్థమ్" అని వాల్మీకి వ్రాయుటయేయని వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము. వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయ మంగీకారముకానిచో నీలాటిశ్లోకముల కర్థము నిరర్థకమౌను. భాష్యకర్తలకు గౌరవ మిందుమూలముననే కలిగినది. వారిభావములే వ్యాఖ్యములు వాల్మీకిభావము ఇదమిత్థమని చెప్పఁగల వారు వ్యాఖ్యాతలేగాని పామరులుగారు. కాన వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము వాల్మీకియభిప్రాయము కాకపోవచ్చు ననువాదము దుర్వాదము. వాల్మీకియభిప్రాయ మిదియేయని చెప్పినవారు వాల్మీకు లగుదురా. కాన మహనీయులగువ్యాఖ్యానకర్తలభావమే గ్రహింపఁదగుననియు నపుడే రామాయణార్థము తెలిసికొనఁగలమనియు నెఱుంగఁదగు. ఈసీసమాలికయందు వాయర్థము సారభూతముగ నున్నది.

వలయు, నుండని యెడ ♦ వదలుఁ బ్రాణంబుల రఘువీరవర్యుఁ డో ♦ రామదూత;
యని యిట్టులెవ్వరి ♦ కైనను దెలియంగ ననువుగాకయు రహ ♦ స్యార్థయుక్త
మునునయి మధురార్థ ♦ మునగు పల్కును రాఘవునిగూర్చి హనుమను ♦ బోలునంత
వాఁడు మఱొక్కఁడు ♦ లేఁడు శ్రీరామునిభక్తులం దట్లాట ♦ వానితోడఁ
బల్కు మనోహర ♦ వనచర వాక్యంబు రామప్రయోజనా ♦ ర్థమును వినఁగఁ
దమిఁ గోరి యారామ ♦ తానూరకుండె; భయంకరవిక్రముం ♦ డైన హనుము
యామె పల్కులు విని ♦ యాకృతి శిరసున నంజలి ఘటియించి ♦ యనియె నిట్లు;
పద్మాయతాక్షి! నీ ♦ ప్రాణేశుఁ డిప్పట నీవున్న వార్తయే ♦ యెఱుఁగఁడట్టు
తే. లెఱిఁగియుండినఁ బద్మాయ ♦ తేక్షణములఁ
దనరు నీవంటిపత్నిని ♦ దాను వదలి
యుండఁగలఁడే, యనుహ్లాద ♦ నొద్దనున్న
శచి నెఱుంగమిఁ గొనిపోని ♦ శక్రురీతి. ౩౨ 1437

క. కొనిపోవకున్నవాఁడే, యనితలఁపు మెఱింగినతఱి ♦ నమరేంద్రుం డా
మెను గొనిపోయినగతి నిను, వనితా! నావలన నీదు ♦ వార్త నెఱిఁగినన్. 33

క. వనచరులు నెలుఁగుబంట్లును, దనవెంటఁ జెలంగిరాఁగఁ ♦ దర్పఁగా రాముం
డునువచ్చు నతనిసైన్యము, తనరారును జలధిపోల్కిఁ ♦ దరుణీమణిరో. ౩౪

ఆ. [1]కలఁచిపుచ్చరాని ♦ జలధిని రాముండు
బాణములను గట్టి ♦ వచ్చి యీన
గరము శాంతదనుజ ♦ గణముగ నొనరింపఁ
గలఁడు; త్రోవనిచ్చు ♦ జలజనయన. ౩౫ 1440

క. విను మృత్యువేని త్రిదశులు, దనుజాళింబేని మిగుల ♦ దర్పంబున వ
చ్చినిలిచి యుద్ధముచేసిన, ఘనబాణంబులను వారి ♦ గెంటఁగించున్. ౩౬

క. నినుఁ గననిదుఃఖమునఁ దా, మునుఁగుచు రాఘవుఁడు సింహ ♦ మునఁ బీడితమా
ఘనహస్తిఁబోలి సుఖముం, గనకున్నాఁ డార్య! సొగసుఁ ♦ గన్నుల లరంగన్.

సీ. [2]అందమై బింబోష్ఠ ♦ మై చారుకుండలమండితంబయి చంద్ర ♦ మండలంబు
ప్రాక్కున నుదయించు ♦ పగిది మనోజ్ఞమై తనరారు రాము మో ♦ మును నిజముగఁ
గనుఁగొనఁగలవు నీ ♦ వని మేరుమందరదర్దురములు వింధ్యముల సాక్షి
గాఁగ నందుండెడు ♦ కందమూలఫలంబులెల్ల సాక్షిగ నని ♦ తల్లి నేను
తే. శపథ మొనరించుచున్నాను; ♦ జనకతనయ
త్వరగ [3]నాకపృష్ఠంబునఁ ♦ దనరునింద్రు

1 పురీం లంకాం కాకుత్స్థ శ్శాంతరాక్షసామ్-అనిమూలము. 2 మలయేన చ వింధ్యేన మేరుణా మందరేణచ, దర్దురేణ చ తే దేవి శపే మూలఫలేన చ-అనిమూలము. 3 నాగపృష్ఠమని యొకపాఠము గలదు.

భంగిఁ బ్రస్రవణాద్రిపైఁ ♦ బరిఢవిల్లు
రాముఁ జూడంగఁగలవు శ♦రాజితాస్య. ౪౦ 1443

చ. నిను విడనాడి దుఃఖమున ♦ నీపతి మాంసముఁ గైకొనండు, తే
యనిమధు వానఁ బానఁడు ది♦వాంతమునం దొకవన్యము సుందరీ
వనమున నున్న* యోగులకు ♦ భక్ష్యములంచును శాస్త్రమందుఁ జె
ప్పినవనవస్తువుల్ గొనును ♦ ప్రీతిఁ దేహము నిల్ప రాముఁడున్. ౪౧ 1444

తే. అడవి నీఁగలదోమల ♦ నల్లపురుగు
లను సరీసృపములఁగాని ♦ తనమనమ్ము
త్వద్గతంబయియుంట న♦వ్వలికిఁ బోవ
నట్టియత్నంబుచేయఁ డ♦య్యవనివిభుఁడు. ౪౨ 1445

క. నినుఁబాసి కామవశమునఁ, దనమనము వగంగ నిన్నె ♦ ధ్యానించుచుఁ జిం
తనుబొందియుండు నిత్యము, వనితరొ నినుఁదప్ప వేఱు♦వాంఛఁ గనఁడునూ.

చ. పురుషలలాముఁడై రఘు♦పుంగవుఁ డెప్పుడు నిద్రపోఁడు సుం
దరి, భవదీయదుఃఖమునఁ ♦ బా నొకయించుక నిద్రపోయినన్
ద్వరపడి సీతయంచును ని♦తాంతమనోహరవాక్యపల్కుచున్
గరము వగం గృశత్వమును ♦ గాంచుచు మేల్కొనుఁజుమ్ము నిత్యమున్. ౪౪

క. ఫలములఁ బుష్పంబుల మిక్కిలియింపగు దేనిఁగాని ♦ క్షితిపతి గనెనే
లలితాంగి నినుఁ దలంచుచుఁ, బలుభంగుల హా ప్రియాయని♦పలుకుచువగలన్.

తే. వేఁడినిట్టూర్పుగములను ♦ విడుచుచుండు;
జనకునాజ్ఞ దృఢవ్రత♦మునఁ జెలంగు
నమ్మహాత్ముఁడు నినుఁగూర్చి ♦ యార్తుఁడగుచు
జనకజా యనిపేర్కొను♦సతత మతఁడు. ౪౬ 1449

క. నినుఁ బడయుటకే యత్నం, బును జేయుచునుండుఁ దాప♦మునుబొందుచునుం
డును జుమ్మన; నాజనకజ, తనపతివిషయమునఁ గల్గు♦తద్దుఃఖంబున్. ౪౭

చ. హనుమ వచించువాక్యముల ♦ నప్పుడు తా విడనాడి, ప్రాణకాం
తునిమదిఁ గల్గుభూరితర♦దుఃఖముతో సరియైన దుఃఖముం
గనుచు శరన్ముఖంబునను ♦ గప్పిన శాపతి మేఘమింత గ
ప్పిన నిసుమంత గన్పడుచు ♦ వెల్వెలఁబాఱఁగనుండు రాత్రిరీ
తిని వనితాశిరోమణియుఁ ♦ దేజము దూలఁగనుండె మోమునన్. ౪౮ 1451

ముప్పదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

* సువిహితం భుంక్తే-అనిమూలము. సువిహితం వానప్రస్థయోగ్యత్వేన విహితమ్ - అని వ్యాఖ్య.

౩౨ - వ సర్గము.

—సీత హనుమతోఁ దనకున్నగడువు చెప్పుట.—

ఆ. పూర్ణచంద్రవదన ♦ పూఁబోఁడి యంత నా,హనుమవాక్యములను ♦ నాలకించి
తా వచించె నిట్లు ? ♦ధర్మార్థసహితవా,క్యముల నతనితోడ ♦ నాదరమున. ౧

చ. [1]మనమున నిన్నె నెంచురసు♦మండనుఁ డక్ప్రియవాక్యముల్ సదా
ఘనతరశోకమొందుఁ బ్రియ♦కాంతను నిన్నగుఱించి యన్నచిం
తను గలిగించువాక్యమును ♦ దప్పకచెప్పితి వట్లుకాన నా
కు నమృతమట్లుగా విషము ♦ గూర్చినయట్లుగ నున్న వీనుడుల్. ౨ 1453

సీ. [2]జీవి శేశునివిడి ♦ చేరివదిచ్చుట నాబుద్ధిచేఁగాదు ♦ నయగుణాఢ్య
సంపూర్ణమైనయై♦శ్వర్యము వచ్చినతఱిఁగాని, యత్యంత♦దారుణమగు
నాపదవచ్చిన♦యప్పుడుగాని యెవ్వఁడును స్వతంత్రుఁ డె♦వ్వరునఁగాఁడు
దైవము వానిని ♦ ద్రాటిచే బంధించి ట్లీడ్చుకొనిపోవు ♦ నరయ ధ్రువము;
తే. దానిహరింపఁ బ్రాణుల♦తరముగాదు
రామసౌమిత్రు లేను ను♦న్నాము చూడు
మిట్లుమోహితులమయి, క♦పీంద్ర ! నౌక
జలధివిఱుగంగ నీదుచుఁ ♦ బలువిధముల. ౩ 1454

క. అలజడిఁబడియెడుమనుజుని, వలె నీదుగఖాబ్ధియందుఁ ♦ బడి తడఁబడుభూ
పలలాముఁ డెట్టులెపుడ,వ్వలిగట్టును జేరఁగలఁడో ♦ వారకచెపుమా. ౪ 1455

క. దనుజులనెల్లరఁ జంపుచు, దనుజేంద్రునిజంపి నగర♦తల్లజమును దీ
నినిగలఁచి రాఘవుఁడు నను, గనఁగలఁ డెత్తఱిని బ్లవగ♦కాంత! పలుకుమా.

ఆ. అబ్దపరిమితంబె ♦ యైనయీసమయము, దాఁటకుండ వేగ ♦ తరలి యిటకు
రావలయు ననుచును ♦ రామునకుం జెప్పు, మంతవఱకె నాకు ♦ నాయువగద.

తే. క్రూరుఁడౌ రావణుండు నా♦కు నిడినట్టి
యబ్దమితమైనసమయంబు♦నందుఁ బదియ
వదగుమాసము కావచ్చెఁ ♦ గద ద్విమాస
ములెగదా మిగిలినవని ♦ పలుకు మచట. ౭ 1458

[3]చ. విను మనురేంద్రుతమ్ముఁడు వి♦భీషణుఁ డన్మహానీయమూర్తి రా
మునకు ననుల్ సమర్పణము ♦ ముందుగఁ జేయుట యుక్తమంచుఁ జె
ప్పెను శ్రమమొందియత్నమును ♦ బ్రీతినొనర్చెను గాని దాన నా
దనుజునిచిత్తమింతయును ♦ దత్పథముల్ విడనాడదయ్యెఁజూ. ౮ 1459

---

1 అమృతం విషసంస్పృష్టమ్-అనిమూలము. 2 రజ్జ్వేవ పురుషం బధ్వా కృతాంతః పరికర్షతి-అనిమూలము. కృతాంతః, దైవమ్-అనివ్యాఖ్య. 3 విభీషణేన చ భ్రాత్రా మమనిర్యాతనం ప్రతి, అనునీతః ప్రయత్నేన నచ తత్కురుతే మతిం-అనిమూలము.

క. నను మరల రామునకు నీ, యను రావణుఁ డొప్పఁ డెట్టు♦లైనను గాలం
బున కతఁడు చిక్కినాఁ, డా,తనిమృత్యువు యుద్ధమునకుఁ ♦ దాఁ గొనిపోవన్.

తే. వెదకుచున్నదిసుమ్ము; వి♦భీషణునకుఁ, బెద్దకూఁతురు నల యను♦ వెలఁది తనదు
తల్లిపంపఁగ వచ్చి నా♦యుల్లమునలఁ, జెప్పె నీవార్తనుం దెలి♦సెను గపివర.

సీ. ప్రాణేశుఁడౌ రఘు♦పతి నన్ను శీఘ్రము పొందఁగాఁగలఁడ దే♦సందియంబు
గలుగదు దీని కె♦ట్టు లనఁగ నాయాత్మ నిర్మలంబుగఁ దగి ♦ నెగడుచున్న
దా రాఘవునియందు♦నలరుఁ బెక్కుగుణంబు, లుత్సాహసత్వంబు ♦ లుగ్రపౌరు
షము మఱి నానృశం♦స్యము, కృతజ్ఞతయును, శక్తిప్రభావముల్ ♦ సతతమతని

ఆ. యందు నలరుచుండు; ♦ నాజనస్థానంబు
నందు లక్ష్మణునిస♦హాయమైనఁ
గొనక యొకఁడెచంపె ♦ దనుజులఁ బదునాల్గు
వేల నతనితోడఁ ♦ బృథివి నెవఁడు. ౧౪ 1462

క. నిలువఁగఁగలఁడు పగఁగొని;, చలియింపం డెట్టికష్ట♦సింతతులకు నా
యలఘుఁడు శత్రుప్రభావం, బులు శచికిం దెలిసియుండు♦పోలిక నాకున్. ౧౫

తే. తెలిసియున్నవి శ్రీరాము♦దివ్యమహిమ
ములు; మహాశూరుఁడౌ రామ♦మూర్తియనెడు
భానుఁడు శరాళికరములఁ ♦ బఱపి వైరి
దనుజజలము శోషిలఁజేయఁ♦గను గలండు. ౧౬ 1464

క. ఈరీతిఁ బలువిధంబుల, నారామునిఁగూర్చి పలికి ♦ యతిశోకమహా
భారమునఁ గుంది నేత్రాం, భోరుహములనిండ నశ్రు♦వులు గ్రమ్మకొనన్. ౧౭

తే. కలఁగునాసీతఁ గని కపి♦పలికె నిట్లు;, నావలన నీదువార్త వి♦న్న నలరాముఁ
డఖిలభల్లూకవానరేం♦ద్రాళి నలరు, సైన్యమును గొని వేగ రాఁ♦జాలుఁజుమ్ము.

*చ. నిరుపమవక్త్రపద్మమున ♦ నిర్మలశీలమునం జెలంగునో
ధరణిజ! యింతయేల? యిపుడె ♦ తావకదుఃఖముఁ బాపువాఁడ ని
త్తరుణమునందె వీఁపుపయిఁ ♦ దప్పక యెక్కుము; నిన్ను నట్లె సా
గరముఁ దరింపఁజేసెదను ♦ గాంతునిచెంగటఁ జేర్తుఁ జూడుమీ. ౧౯ 1467

క. ననుఁ గొంచుఁబోవుశక్తి యి,తనికినిగలదే యటంచుఁ ♦ దలఁపకు మీలం
కను రావణుతో వీఁపునఁ, గొనిపోవంగలను నమ్ము ♦ క్షోణితనూజా. ౨౦ 1468

ఆ. అగ్నివేల్వఁబడిన♦యాహవిస్సును దేవ, పతికొసంగునట్లు ♦ ప్రస్రవణము
నందునున్నయమ్మ♦హాత్మునకున్ నిన్ను, నొసఁగువాఁడ నమ్ము ♦ ముత్పలాక్షి.

క. అనుజునితోఁ గూడినరా,ముని దైత్యులఁ జంపుయత్న♦మునఁ దగుశ్రీనా
థునిరీతి నున్నవానిని, గనఁగల విత్తరుణమందె ♦ కమలదళాక్షీ. ౨౨ 1470

* అస్మాద్దుఃఖా దుపారోహ మమపృష్ఠ మనిందితే=అనిమూ.

క. [1]నినుఁజూడఁ బ్రయత్నంబుల, నొనరుచు చాశ్రమమునందు♦నున్నబలయుతున్
ఘననాకపృష్ఠగతుఁడై,న నముచిసూదనసముం గ♦నంగల విపుడే. ౨౩ 1471

క. దేవీ! యోకల్యాణీ, నావీఁపున నెక్కు మేల♦ననుశంకింపన్
వే వేయెక్కు ముపేక్షను, గావింపకు రోహిణి శశిఁ ♦ గని కూడుగతిన్. ౨౪

[2]క. నీనాథుఁ జేరఁగోరుము;, వే నావీఁపెక్కి యభ్ర♦వీథిన్ శశితో
భానునితోఁ బలికెడుగతి, నోనారీమణిరో కడలి♦నుడువీథిఁ ద్వరన్. ౨౫

క. తరియింపు; మిచటనుండియె, తరుణీమణి నిన్నుఁగొనుచుఁ ♦ దరలఁగ దనుజో
త్కరము ననుఁ బట్టుకొన భీ, కరగతిఁ జనుదెంచు ననుచుఁ ♦ గలఁతఁ గనకుమా.

క. వినువీథిఁ బఱచునాతోఁ, జనుదేరఁగ లంక నున్న♦చతురుం డెవఁడై
ననుజాలఁడు; వైదేహీ, నినుఁగన నెటువచ్చినానొ ♦ నినుఁగొని యట్లే. ౨౭

క. అరిగెద నిస్సంశయముగఁ, బరిశ్రమము లేక యభ్ర♦పథమున; ననఁగా
ధరణిజ! యపు డత్యద్భుత, హరివచనము లాలకించి ♦ హర్షముఁ గనుచున్.

తే. [3]విస్మయమున గగుర్పాటు♦వెలయ నిట్టు
లనియె; హనుమంత! నన్నుఁ బె♦క్కామడలు జ
వంబునన్ మోసికొనిపోవ ♦ వాంఛఁ గనెదె
దాన నీయందుఁ గపితనె ♦ యేనుదలఁతు. ౨౯ 1477

చ. వనచరపుంగవా! కన భ♦వత్తనువెంతయుఁ జిన్నదానుగా
మనుజవరేణ్యుఁడై నృపతి♦మండలుఁడౌ రఘురాముఁ డున్నతా
వనబహుదూరమా నిచటి; ♦ కట్లగుటన్ ననునెట్లువీఁపునం
గొనిచన నెంచెదీ విది య♦గుం గడుఁజిత్ర మటంచుఁబల్కినన్. ౩౦ 1478

[4]క. జనకజపల్కుల విని యా, యనిలజుఁ డురుకాంతియుక్తుఁ ♦ డటఁ గ్రొత్తగఁ గ
ల్గినయవమతినిగుఱించియె, తనలోఁదా నివ్విధమునఁ ♦ దలఁచెన్ మిగులన్. ౩౧

ఆ. అసితనేత్ర! యీయమె♦యస్మద్బలప్రభా
వముల నెఱుఁగ దస్మ♦దమలరూప
మును యథేచ్ఛముగనె ♦ కనుఁగొనుఁగాక యం
చరివిమర్దనుఁ డపు♦డాత్మ నెంచి. ౩౨ 1480

క. జనకజకు నైజరూపం,బును జూపెను, బుద్ధిబలము ♦ పొంగ నలరునా
వనచరవర్యుఁడు తనఘన,తనువును బెంచుటకు నరిగెఁ ♦ దత్పాదపమున్. ౩౩

ఆ. [5]విడిచి దాని క్రింద ♦ వెస మేనుఁబెంచిన, దానిశాఖలెల్లఁ ♦ దత్క్షణంబ

---

1 నాకరాజస్య మూర్ధని-అనిమూ. నాకపృష్ఠసంజ్ఞస్య మూర్ధని నగరాజస్య పారే మేరో రిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 2 కథయంతీవ చంద్రేణ సూర్యేణచ-అనిమూ. 3 తదేవఖలు తే మన్యే కపిత్వం హరియూథప-అనిమూ. 4 చింతయామాస లక్ష్మీవా న్నవం పరిభవం కృతమ్-అనిమూలము. 5 వ్యాఖ్యానాభిప్రాయ మిందున్నది.

విరిగిపోవుదానఁ ♦ బెనుశబ్దమగు, దానఁ, గిడుమూఁడు ననుచుఁ ♦ గీశవరుఁడు.

క. [1]ఇంచుక యవ్వలి కేగి స,మంచితగతి మేనుఁబెంప ♦ నారంభించెన్
జంచలనేత్రయు నమ్మికఁ, గాంచంగా వలయునన్న ♦ కాంక్షన్ మిగులన్. ౩౪

చ. వనచరుఁ డామెకట్టెదుర ♦ వర్ధితగాత్రుఁడు నౌచు భీతికృ
ద్ఘనతరమేరుమందరని ♦ కాశసమానత నంది యచ్చటన్
గనఁబడుచున్ జ్వలించెడుధ ♦ నంజయురీతి వెలుంగుచుండె; ని
ట్లనిలకుమారుఁ డద్రివలె ♦ నాస్యము తామ్రముగాఁ జెలంగఁగన్. ౩౫ 1484

తే. వజ్రదంష్ట్రనఖంబులు ♦ వఱలభయద
వపువునం గ్రాలునమ్మహా ♦ బలుఁడు హనుమ
జనకజం గాంచి యిట్లని ♦ యెను; సపర్వ
తవనముగ నట్టసాలయు ♦ తంబుగాఁగ. ౩౬ 1485

క. గోపురయుతముగఁ దగు లం,కాపురమును దీని దనుజ ♦ కాంతునితోడన్
వే పట్టిలాగికొని చన, నోపుదు నాకట్టిశక్తి ♦ యొప్పెడుఁ దల్లి. ౩౭ 1486

క. కనుకనె దేవి! భయమున్, గనకుము నీబుద్ధి స్థిరము ♦ గానుంచు, ముపే
క్షను జేయఁబూనకుము రా,మునిలక్ష్మణుఁ జేయు దుఃఖ ♦ మును గనకుండన్.

[2]చ. అనవిని చారుపంకజద ♦ ళాయతలోచన సీత వాయునం
దనుభయదాకృతిం గని ని ♦ తాంతముఁ బొల్చెడునాంజనేయునిం
గని యిటుపల్కె; నోప్లవగ ♦ కాంత భవద్బలసత్వముల్ మనం
బున నెఱుఁగంగనైతి గతిఁ ♦ బొల్పుగ వాయువునంతవాఁడవే, ౩౯ 1488

క. అనలునియద్భుత తేజం,బును గల్గినవాఁడ వనియి ♦ పుడు తెలిసెను; బా
వని! ప్రాకృతుఁ డింకొక్కఁడు, ఘనతరజలధిం దరింపఁ ♦ గల్గునె చెపుమా.

క. నినుబోఁటివాఁడు గాకు,న్న నసాధ్యముగాఁ జెలంగు ♦ నాయున్నవనం
బును దీనిఁ గాంచఁగలఁడే;, ననుఁగొని వేగమున నసుర ♦ నాథులకెల్లన్. ౪౦

తే. చిక్కకయెపోఁగలవని ♦ చిత్తమునకుఁ
దెలిసె; నమ్మహాత్మునిపని ♦ తీవ్రవిఘ్న
ములను నాలస్యమునుగాక ♦ వెలయునట్టు
లరయుమా ముఖ్యమగుపని ♦ యదియెగాదె. ౪౨ 1491

[3]క. అనఘా! కపివర్యా! నే,నును నీతో వచ్చుటరయ ♦ న్యాయము సుమ్మీ
యనిలసమవేగమును గాం,చినవాఁడవు నీవు గానఁ ♦ జెచ్చెఱఁ జనుచోన్. ౪౩

తే. భ్రమసిసోలుదు; నీవీఁపు ♦ పై ననుఁగొని
యతిజవంబును మీఱ నీ ♦ వరుగుచుండఁ

---

1 సీతా ప్రత్యయకారణాత్-అనిమా. 2 పద్మపత్రవిశాలాక్షీ మారుత స్యౌరసం సుతమ్-అనిమా. 3 అయుక్తం తు కపిశ్రేష్ఠ మమగంతుం త్వయానఘ-అనిమూలము.

గడలిపయిఁ బోవునపు డేను♦గడలిఁ గని భ
యంబునన్ వీఁపునుండియె ♦ యందుఁ బడుదు. ౪౪ 1493

సీ. గ్రాహముల్ తిమిఝష♦గణములు నిండారఁ బరఁగుసంద్రము కనఁ♦బడిన నేను
బరవశనై వేగ ♦ పాథోధిజలజంతువారంబునకుఁ [1]బ్రియా♦హారమగుదు;
శత్రువినాశనా! ♦ శక్తిచాలదు నాకు నినుఁగూడిరాఁగ, నె♦వ్వనికినైనఁ
గావంగఁదగు మఱొ♦క్కపదార్థమును గూడి చనునేని దానివ♦లననె మిగుల
తే. నాపదయుఁ గల్గు, నీకు న♦న్నరసి గాచు, భారముండుట నీవెంట♦వచ్చునన్నుఁ
బట్టి యాపద యొకవేళ ♦ వచ్చునెడు, శంక కలిగెడు [2]లేదేమి♦సందియంబు.

చ. కలుగునదెట్టులాపద ల♦ఖండజవంబున నేనుఁబోవఁగాఁ
గలఁగకుమంచుఁ జెప్పెదవొ ♦ గాలికుమారక! నేను వీఁపుపై
నలరఁగ నీవుపోవువిధ ♦ మాదనుజేంద్రుఁడు దుష్టబుద్ధియే
కలిగినరావణాసురుఁడు ♦ కాంచి జవంబునఁ బంప రాక్షసుల్. ౪౬ 1495

తే. భయదవిక్రమముల నినుఁ ♦ బట్టుకొనఁగ
వెంబడింతురు; వీరులై ♦ వెలయువారు
శూలముద్గరపాణులై ♦ చుట్టుకొనుదు
రంత నీవొక్కఁడవెకాక ♦ యతివనన్ను. ౪౭ 1496

తే. కావఁదగుదానిఁ గావంగఁ ♦ గడఁగుటను ద
గంగ నాపదగల్గు వి♦క్రమగుణాఢ్య
యన్నసందియ మొక్కటి ♦ యాత్మఁగలుగు
చున్నయది; యాసురారు లా♦యుధము లూని. ౪౮ 1497

క. పలువురు నభమునఁ గదియఁగఁ, గలనకుఁ దగునట్టిశస్త్ర♦గణమే లేకె
ట్టులుగా నొక్కఁడ వాదనుజులతో యుద్ధంబుచేయ ♦ సుదతిని గావన్. ౪౯

క. వనచర! శక్తుఁడవగుదువు;, దనుజులు భీతికరకర్మ♦తత్పరులుగదా
యని వారలతోఁ జేయుచుఁ, గనదురుశౌర్యమున నీవు ♦ గ్రాలుచు నుండన్.

ఆ. నేభయార్తనగుచు ♦ నీవీఁపుపైనుండి,పడుదుఁ గ్రిందఁ: జాల ♦ భయదరూపు
లుగ్రబలులు నగుచు ♦ నొప్పురాక్షసులు యుద్ధమున నొక్క వేళ♦దర్పమలర.

క. నినుఁ గష్టంబున నోరిచి, కనినం గనవచ్చుజయముఁ; ♦ గపివర! యుద్ధం
బునువారిఁ గనుచుఁ జేయుచుఁ, దను వేసఱచియును నుందు♦దర్పముపొంగన్.

ఆ. [3]అట్టితరుణమందు ♦ నబ్ధి నేఁబడినంత, నీకుఁ దెలియకుండ ♦ నీచమతులు
దనుజులెల్ల నన్నుఁ ♦ ద్వరఁ నెత్తుకొనిపోదు;, రని జయాపజయము♦లనెడునవ్వి.

---

1 యాదసా మన్న ముత్తమమ్ - అనిమూ. 2 త్వయ్యపి స్యాదసంశయః-అనిమూలము.
3 మాం వా హరేయు స్త్వద్ధస్తా ద్విశసేయు రథాపివా, అవ్యవస్థౌ హి దృశ్యేతే యుద్ధే జయప
రాజయౌ-అనిమూ.

క. అనుమానింపందగియుం, డును నవజయమొక్కటఁగ నీ♦నుఁగ బొందినఁ బొం
దును గాన నపుడు నీకర, మునసుండి సురాసులు నను♦మోదము చెలఁగన్.

క. కొనిపోయినఁ గొనిపోవ, చ్చును జంపినఁ జంపవచ్చు; ♦ శుభగుణనిలయా
విను మవ్వి గలుగకున్నను, దనుజులతర్జనములకె ని♦తాంతభయమునన్.

ఆ. ప్రాణహాని నాకుఁ ♦ బ్రాపింపవచ్చును, దాన నీప్రయత్న♦మా నఫలము
నీవె భయపదనుజ♦నికరముఁ జంపఁగఁ, దగుదు వట్లు పోనఁగ ♦ దానివలన.

క. [1]కనురాముయశముకొఱఁతను;, వనచర! కాదేని ననుజ♦వర్యులు ననుఁ జే
కొనిపోయి రామలక్ష్మణ, వనచరులకుఁ దెలియరాని♦వసుధాస్థలిలోన్. ౫౩

క. కనఁబడకయుండఁగా దాఁ, చినదాతురు; నాకొఱకును ♦ జేసినయత్నం
బనిలకుమారా! నిష్ఫల, మనిచెప్పఁగ వచ్చుఁగాదె ♦ యరయఁగ నింకన్.

క. త్వరగా నీవచటికిఁ జని, ధరణీపతితోడ నాయు♦దంతము నెల్లన్
గరుణ నెఱిఁగించి తోడ్కొని, హరివర! వచ్చినటులైన ♦ నగుమేల్ నాకున్.

క. వినుము మహాబాహూ! రా, మునిప్రాణము లతనిభ్రాతృ♦ముఖ్యులయసువుల్
వనచరపతిబంధ్వసువులు, నిను నూఁతఁగఁగొనియె యిపుడు♦నిలిచినవి సుమా.

తే. రామలక్ష్మణులిర్వు రు♦ద్దామశోక, తాపకర్శితులై రిగ♦ద యిఁకనిచట
హానియేదేనిగల్గ ని♦రాశు లగుచు, సకలవానరభల్లూక♦సమితితోడ. ౫౭

క. అసువులతోఁ బనియేమని, వెస విడువంగలరు; భర్తృ♦విషయకభక్తిన్
శ్వసనసుతా! ముందిడుకొని, సుసమాహితచిత్తనగుచు ♦ క్షోణీస్థలిపై. ౫౮

క. పరపురుషునితనువు స్పృశిం, పరాముని౦దక్క; దనుజ♦పతియంగము నీ
వరుదెంచుతఱి స్పృశింపవె, పరుఁడుగదా యాతఁడనెదొ ♦ పవనతనూజా.

చ. [2]తరుణినిగాన నాదనుజుఁ ♦ దాఁకకయుండఁగ నేమిచేయ న
త్తరుణమునం దశక్తనయి ♦ దైవమె దిక్కనియుంటి రాముఁ డా
హరిణము వెంటఁబోయె విప♦శాంగినినై యపుడుంటి దానవే
శ్వరుబలవద్విధానమును♦బట్టి స్పృశించితి నేమిచేయుదున్. ౬౦ 1513

క. చనుదెంచి రాముఁ డిచటికి, దనుజేంద్రుసబంధుఁజంపి♦తగ ననుఁగొనుచుం
జనునే నాతనికదితగు;, ననిఁ బగఱం గూల్చునమ్మ♦హాత్మునిపనులన్. ౬౧

క. విని కనియు నున్నదానను, విను సురగంధర్వదనుజ♦విషధరు లెవరై

---

1 రాఘవస్య యశోహీయేత్త్వయా శక్యైస్తు రాక్షసైః-అనియూ. దీనిచే సీతపాతివ్రత్యము ప్రకటితమని యెఱుంగఁదగు. 2 యదహం రావణస్పర్శం రావణస్య బలాద్గతా, అనీశా కింకరిష్యామి వినాథా వివశాసతీ-అనియూ. దీనికి వ్యాఖ్యానకర్తలు వ్రాసినయర్థమే యీపద్యమున కాధారమని తెలియందగు. వ్యాఖ్యానాభిప్రాయము మానినచో నీఘట్టమున స్వారస్యమేలేదు వాల్మీకిభావము వ్యాఖ్యాతల కెట్లు తెలియఁగు నన్నదిపిచ్చిప్రశ్నము.

నను యుద్ధంబున నతనికి, నెనయని చెప్పంగ లే ర♦హీనబలాఢ్యా. ౬3

చ. [1]హరిహయతుల్యశౌర్యుఁడు మ♦హాబలవంతుఁడునైన రాఘవే
శ్వరుఁ డతిచిత్రరీతులను ♦ జాపముఁబూని సలక్ష్మణుండునై
మరుదధిపేరితంబగుచు ♦ మండెడునగ్నినిబోలి వెల్గ నె
వ్వ రతనిమ్రోల యుద్ధమునఁ ♦ బాఱక నిల్వఁగలారొ చెప్పుమా. ౬౪ 1516

చ. అనిమొనయందు భీకరసు♦దావిలమై తగు దిగ్గజంబురీ
తి నిలిచి లక్ష్మణుండును న♦తిస్థిరశూరుఁడు వెంటనుండ నే
పునఁ బగవారినొంచుచును ♦ భూతభయంకరుఁడౌలయార్కుఁడో
యనఁగ శరప్రభాపటలి♦నాజ నిగుడ్చుచు నుండురాము నె
వ్వనికిని దేఱిచూడనగుఁ ♦ బాఱక యెవ్వని కోర్వఁగానగుꣳ. ౬౫ 1517

చ. వనచరవర్య! లక్ష్మణుని♦బాయనినావిభుసైన్యయుక్తుఁ డో
డ్కొని జవమొప్ప రమ్ము; నృప♦కుంజరుఁ గూర్చి నితాంతదుఃఖముం
గని తపియించునాకుఁ గలు♦గం దగఁజేయుము హర్షమాత్మలో;
నని పతిభక్తి తేటపడ ♦ నాకమలాక్షి వచించె నింపుగꣳ. ౬౬ 1518

ముప్పదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౩౮ - వ సర్గము.

{ హనుమంతుఁ డానవాలిమ్మనఁగా సీత కాకాసురవృత్తాంతమును చెప్పి చూడామణి నిచ్చుట. }

చ. వనచరసింహుఁ డంతరఘు♦వర్యనిషత్ని మనోజ్ఞవాక్యముల్
విని వచియింప నేర్పరియు ♦ వీరుఁడుగావున ధర్మయుక్తమై
తనరెడునామెపల్కులకుఁ ♦ దద్దయు మోదమునొంది యామెకి
ట్లనియె; నినుంగనంగ [2]విమ♦లాయతపుంగళముల్ పొసంగెడుꣳ. ౧ 1519

సీ. తల్లి! నీచెప్పిన♦దెల్లను స్త్రీస్వభావమునకు సాధ్వులౌ♦వనితలకును
దగు వినయమునకుఁ ♦ దగి యుక్తమైయున్న; దిట్లుగాఁ బెరిగి యు♦హీనరూప
మలరఁగాఁ దగునన్ను ♦ నెలమిమీఁఱఁగ నెక్కి శతయోజనాయత♦సాగరంబు
దాఁటి స్త్రీకెంతమా♦త్రము శక్యమేగాదుకద, [3]జానకీ! నీవు ♦ కడువినయము

తే. గలుగుదానవు గనుక నీ♦కాంతుఁ దప్ప
నొరుని స్పృశియింపఁదగదని ♦ యొత్తిచెప్పి
నట్టిరెండవకారణ ♦ మామహాత్ము
భార్య వగునీకు యుక్తమౌఁ; ♦ బలుకు లేల. ౨౫ 1520

---

1 మహాబలం వాసవతుల్యవిక్రమమ్-అనిమూ. 2 భాషితం శుభదర్శనే-అనిమూ. 3 ఏతత్తే దేవి సదృశం పత్న్యాస్తస్య మహాత్మనః-అనిమూ.

క. అనవద్యమైనవచనం, బును దీనిని నీవుతప్పఁ ♦ బొలఁతి యెవ తెచె
ప్పును దేవి; నాదుమ్రోలనె, ఘనమతిరాఘవునిఁ బాయుఁ ♦ గాఁజాలమిచేన్.
క. ఉరిపోసికొని మృతింగనఁ, దవ్వరపడి కావించినట్టి ♦ వ్యాపారములన్
సురవైరి లెక్కసేయుడి, బరవసముఁ నాడినట్టి ♦ పల్కులనెల్లన్. ౬ 1522
క. వినిపింపఁగలను శ్రీరాముని కేమియు మిగులకుండ; ♦ ముదుకొని నీకుం
గనుపట్టుదుఃఖహేతువులను మిగులంగాంచి నృపల ♦ లాముని కెలమిన్. ౬౪
తే. [1] ప్రియుఁమొనర్పఁగఁగోరి యా ♦ కీశిస్నేహ
మున మనసుమెత్తఁబడ నిట్టు ♦ లనితిఁగాని
యితరభావము లేదుసు; ♦ విమ్మానగరవ
రంబుఁ జొచ్చుట కష్టత ♦ రంబె యగుట. ౭౪ 1524
క. వననిధిదాఁటుట యట్టిదె, యనఁదగియుండుటను; నెట్టు ♦ లైనను నీరెం
టిని సాధించుట శక్తియె, యని, యదినాకుంట, దాని ♦ వంతయుఁ జూపన్.
తే. ఇట్లుపల్కితిఁగాని వే ♦ ఱేమి లేదు;
రఘువరాన్వయుతోడ నో ♦ రమణి నిన్ను
నిపుడె చేర్పంగ నామది ♦ నిచ్చగలిగి
యుంట మిక్కిలిస్నేహము ♦ ట్లొప్పియుంట. ౮౪ 1526
క. గురుభక్తి యట్లుపొసఁగుటఁ, దరుణీ యిటుపల్కినాఁడఁ ♦ దప్పుమతే మె
వ్వరుసఁ దలంచినలే దో, ధరణికుమారి! యనిందితా! నాతోడన్. ౯ 1527
క. [2] చనుదెంచుటకున్ సన్మతిఁ, గనవే నిట కేను వచ్చి ♦ గనినది నిను, రా
మునకుం దెలియుట కొకగుర్తునునిమ్మా దాన నృపతి ♦ ధూర్జటి యెఱుఁగున్.
క. అన దేవకన్యఁబోలిన, జనకజ యప్పవనజోక్తి ♦ జాలము విని యం
త నతని కిట్లను నొకవా, [3] ర్తను దలఁచుచు నశ్రుజలము ♦ తద్దయుఁ గ్రమ్మన్.
క. పలుకులు తడఁబడుచుండఁగ, మెలమెల్లనఁ; బలుకుదాన ♦ [4] మేలగుగుఱుతున్
లలితమదియాను నద్విధ, మెలమిన్ వినవయ్య యొక ♦ పీంద్రా! యింకన్.
సీ. చిత్రకూటాద్రికిఁ ♦ జేరువ నీశాన్యభాగంబునందు దే ♦ వతటినికిని
జేరువఁ దనరుచు ♦ సిద్ధుల కాశ్రనుమై ఫలమూలజ ♦ లాదులొప్పు
వెలయుభాగంబొందు ♦ కలదందుఁగలతాపసాశ్రమముల నేను ♦ నాశ్రయించి
యుండఁగా జరగిన ♦ దొకకార్య మద్దానిఁ బ్రియుఁడగురామునూ ♦ ర్తికిని దెల్పు
ఆ. మేనుజెప్పినట్లు ♦ నేను నో ప్రాణేశ!
యందుఁ జాల [5] బహువి ♦ ధామలనును

1 స్నేహప్రస్కన్నమనసా మయైతత్సముదీరితమ్-అనిమూ. 2 అభిజ్ఞానం ప్రయచ్ఛ త్వం జానీయా ద్రాఘవో హి తత్-అనిమూ. 3 బాష్పప్రగ్రథితాక్షరమ్-అనిమూ. 4 ఇదం శ్రేష్ఠమభిజ్ఞానం బ్రూయా స్త్వం తు మమ ప్రియమ్-అనిమూ. 5 తస్యోపవనషండేషు నానాపుష్పసుగంధిషు-అనిమూ.

పరిమళములఁ దగు సు♦పవనవారంబుల
నెలమి విహారణమును ♦ సలిపి యంత. ౧౫ 1531

క. చెమటందోఁగుచు నీయంకమునం గూర్చుంటి; నొక్క ♦ కాకి యపుడు మాం
సముఁ గోరి మత్కుచద్వం, ద్వమునడుమం బొడిచెముక్కు ♦ నక్ మిక్కిలియుక్.

క. నేనొకమృత్పిండంబును, దానిపయిక్ వైచి తోలఁ ♦ దద్వాయస మ
ద్దానిపయి నానఁబోవఁ, [1]దా నాపరిసరమునందు ♦ దాగియె యుండెక్.

చ. మనమున ఁక్షుత్తుత్తోఁచుటను ♦ మాంసము నాహృదయస్థముక్ దమిక్
గొనఁ దలపోసి దానిఁ గలుఁ♦గొంచునె యుండెనుగాని యవ్వలక్
జనఁగఁ దలంపదయ్యె; రఘు♦సత్తమ! [2]యంబరమట్లు కాకిచే
తను దొలఁగింపఁగాఁబడఁగ ♦ దానిని జక్కనొనర్చుకొంటకై. ౧౬ 1534

క. కాంచీదామము నేను బి,గించుకొనుచుఁ గాకముపయిఁ ♦ గినుక పొడముఁగాఁ
జంచలమతినై యుండఁగఁ, గాంచితి వపు డీవు నన్ను ♦ క్ష్మాపతితిలకా. ౧౭

సీ. అట్లు కోపమున నీ♦యంకంబువిడి లేచి కాకిని దఱుముచుఁ ♦ గడఁగి దాని
నవ్వలికిం జను♦నట్లు సేయఁగ లేకయుండఁగా ననుఁజూచి ♦ యొక్కరీతిఁ
బరిహాసించితివి; నీ♦పలుకుల కేనులజ్జనుబొంది యాహార♦మునకుగాను
గాకము చేరఁగా ♦ నీకడ కేతెంచి బడలి కూర్చున్ననీ♦తొడపయిఁ దగఁ

ఆ. గూర్చుండి మిగులఁ ♦ గోపము నొందఁగాఁ, గాంచి నన్ను బుజ్జ♦గించితిదమి
నట్లు కాకముపయి ♦ నాగ్రహముంగొని, బాష్పపూర్ణమైన♦వదన మొప్ప.

క. కనుయుగ్మమ్మును మెల్లమెల్లనఁ దుడుచుకొనుచునునుండఁ ♦ లలిఁ గాంచితివో
యినకులనాధాయని రాముని కుం దగఁజెప్పనయ్య ♦ మోదమునొందక్. ౨౦

క. [3]వినుమా హనుమా! బడలికఁ, గని రామునితొడపయిఁ జిర♦కాలము నిద్రం
గనితిని నే నంతట లేచినవసుసక్ రామమూర్తి ♦ చెందిన వేడ్కక్. ౨౧

ఆ. మానుకాంకసీమ ♦ మానితశయ్యగాఁ, బవ్వళించి నిద్రఁ ♦ బరముదము

1 తత్రైవ పరిలీయతే-అనిమూ 2 ప్రస్యమానే చ వసనే-అనిమూ 3 పరిశ్రమా త్ప్రసుప్తా చ రాఘవాంకే ప్యహం చిరం. పర్యాయేణ ప్రసుప్తశ్చ మమాంకే భరతాగ్రజః, సతత్ర పునరేవాథ వాయస స్సముపాగమత్. తత స్సుప్తప్రబుద్ధాం మాం రామస్యాంకా త్సముత్థితామ్, వాయస స్సహసాగమ్య విదదార స్తనాంతరే-అనిమూ మొదట సీత రామునితొడపై నిదురించెను. ఆమె నిదురఁజాలింప రాముఁడామెతొడపైఁ బడుకొనియెను. ఆసమయమున వాయసము మరలవచ్చెను, ఇది యిందలికథాభాగము. మూలమును జదువునపుడు "పునరే వాథ వాయస స్సముపాగమత్" మరల నాకాకము వచ్చెను. "తత స్సుప్తప్రబుద్ధాం మాం రామస్యాంకా త్సముత్థితామ్" అంత రామునితొడపైఁ బరుండి నిదురించి నేను లేవగా-అని యర్థము. దీనిం జదువఁగనే పునరుక్తిగాఁ దోఁచవచ్చును. సీత హనుమ్మతో పైమాటనే మరల స్పష్టముగాఁ దెలియుటకై చెప్పెనని యూహింపవలయు. ఏశంకల కవకాశము లేదని గ్రహించుట సరసము

నియ్యఁజాలుదానిఁ ♦ జయ్యనఁబొందె; నయ్యవసరమునఁ గాకి♦యరుగుదెంచె.

క. విను మేను మేలుకొని రా,ముని నిద్రకు నంతరాయ♦మును జేయక మె
ల్లన లేచితిని దదంకం,బున శీర్షముఁ జేర్చియుండి ♦ పూనికతోడన్. ౨౨ 1540

ఉ. నేనటు లేవ వాయసము ♦ నిర్భరరీతిని నేగుదెంచి నా
పైని జెలంగుకోపమున ♦ భవ్యకుచాంతరసీమఁ జీఱె; న
ట్లూనినపూన్కి మై నెగిరి ♦ యుద్ధతిఁ బల్మఱుఁ జీఱఁజొచ్చె న
ద్దానిన రక్తబిందువులు ♦ తద్దయుఁ జిమ్మఁగ నవ్వి సోఁకుటన్. ౨౩½ 1541

సీ. తడిసె శ్రీరాముఁ; డం♦తట నేను బలుమాఱు కాకబాధితనయి♦గాఢసుఖము
మించఁగా నిద్రను ♦ గాంచునాసుందరతమరూపు శ్రీమంతు♦విమతహరుని
మేలుకొల్పితి; నంత ♦ మించుకరంబులు తగునావిభుండు నా♦స్తనములట్లు
కాకిచీఱఁగ వ్రణ♦కలితములై యుంటఁ గనుఁగొని కాలాహి♦కరణిఁ గుపితుఁ

తే. డగుచు నిట్టూర్పులెసఁగ ని♦ట్లనియె; హస్తి
కరభోరూ! మనోహర♦గాత్రి యెవఁడు
తావకకుచాంతరమునందు ♦ దర్పమొప్ప
వ్రణము గావించెఁ దెల్పుమా ♦ వానినాకు. ౨౫ 1542

క. [1]తలలైదు వెలయఁ గ్రోధము, పొలయంగగు పాముతోడఁ ♦ బోలఁతీ యిటు క్రీ
డలఁ దేలువాఁడెవ్వఁడు?, తెలుపుమయని యడిగె; నంత♦ దెసలనలుఁగడన్.

క. తనదృష్టిఁ బరపి రక్తం,బునఁ దోఁగిననోళ్లతోడఁ ♦ బూనిక నామ్రో
లనె యున్న కాకి దానిం, గనియెను; నాకాక మరుర♦కాంతునిసుతుఁడౌ.

క. పతగాధిపుఁడై వెలసెను, నతఁ డప్పుడు వచ్చియుండె ♦ నవనికి, వేగం
బతులిత మనిలసమానం, బతనికిఁ జెలువారుచుండు ♦ ననిలతనూజా. ౨౭½

క. మతిమంతుఁడు గురుబాహువు, నతులితశౌర్యుండు నైన♦యారాముఁడు క్రో
ధతరళితనేత్రుఁడై యు,ద్ధతకాకముఁ జంప మదిని ♦ దలఁచెం; బిదపన్. ౨౮½

చ. తనదగు నాసనస్థమగు♦దర్భ నొకండు గ్రహించి వేగమే
వనజభవాస్త్రమంత్రమును ♦ భక్తిని దానికిఁ గూర్చె నద్ది యా
యనలుఁడు తా లయంబుతఱి ♦ నట్టె జ్వలించెడునట్లు మండుచున్
ఘనవిహగంబుపై నదరఁ♦గాఁ దగియుండఁగ దానిఁ గాకిపై. ౩౦½ 1547

తే. వైచె నది మండుచున్ సుర♦వర్త్మమునను
బొలిచి యాకాకివెనువెంటఁ♦బోయె; నంతఁ

---

1 శ్లో॥ క్రీడతి సరోషేణ పంచవక్త్రేణ భోగినా- అని మూ. పంచవక్త్రేణ=వెడలు పైనపడఁగఁగలదని యొకభావము. పంచశిరస్సులు గలదని లోపలఁ బెక్కుమాఱులు వచ్చియున్నరీతిన నట్టే చెప్పఁబడినదని యెఱుంగందగు.

చ. అనియిటు లశ్రుజాలముల ♦ నాతరుణీమణి జాలిపుట్టఁజె
ప్పినవచనంబులన్ వినుచుఁ ♦ బెంపగు తేజము గల్గువాయునం
దనుఁడిటుపల్కె; నిన్గఱచి ♦ తద్దయు వంతలఁగుంది రాముఁడా
త్మను సకలంబునందుఁ బ్రమ♦దంబును బొందక తా ననిష్టుఁడై. ౫౦ 1567

తే. ఉన్నవాఁడని నేనిపు ♦ డున్నతమగు
సత్యమున నొట్టుపెట్టి ని♦జంబ పల్కె
వాఁడ రాముఁడు వగనొంద ♦ వనటనొందు
నతనితమ్ముఁడు లక్ష్మణుం ♦ డనవరతము. ౫౦౪ 1568

క. ఎంతోకష్టంబున నిను, నింతటఁ గనఁగల్గెఁ బొంద ♦ నీభాగ్యము నా
స్వాంతము నోచెను దీనికి, సంతసమును బొందఁదగు వి♦చారం బేలా. ౫౧

క. జనకసుతా! యీక్షణమున, ననూనదుఃఖంబులెల్ల ♦ నంతము గనఁగాఁ
గనుఁగొనుదువుగా వినుమా, ఘనబలులై పురుషసింహ♦కల్పులు నగుచున్.

చ. అనుపమరీతి వెల్గువన♦జాప్తకులాభరణంబు లిద్వరున్
నినుఁ గనునుత్సుకంబు దగు♦నేర్పునఁ బొందెడువారు గానఁ బ
త్తనమును దీని శీఘ్రముగఁ ♦ దప్పక నీఱుగఁ జేయువార; లో
వనరుహనేత్ర! బంధుయుతుఁ ♦ బాపునిఁ గ్రూగుని రావణాసురున్.

చ. అని మొనఁ జంపి నిన్నుఁగొని ♦ యాత్మపురంబున కేగఁజాలు నా
వనరుహమిత్రవంశమణి ♦ వాసవతుల్యుఁడు రాముఁ; డింక నా
తనికి మహాబలుండయిన ♦ తత్సహజన్మ నరుల్ గపీంద్రుఁడై
తనరి సుతేజుఁడై ప్రబల♦దర్పమునం దగుసూర్యసూతికిన్
వనచరవర్యసంతతికిఁ ♦ బల్కుమ చెప్పఁగనైసమాటలన్. ౫౮౪ 1572

క. *అన సురకన్యనుబోలిన, జనకజమది నుప్పతిల్లు♦సంతాపమునన్
హానుమకు నిట్లనిపల్కెను;, మనస్విని యనంగఁ బోలిచి♦మహిమాఢ్యయునై.

సీ. అలరెడు కౌసల్య ♦ యఖిలజగద్రక్షకుఁ డగుసత్పుత్రునిఁ ♦ గూర్మి నెవనిఁ
గాంచె నావాసవ♦కల్పుని శ్రీరామునిని సుఖంబడిగి త♦లనుధరణిని
దగులునట్లుగఁ జేసి ♦ తగినరీతిని మ్రొక్కు, మఖిలరత్నంబులు ♦ నమలకుసుమ
హారముల్, ప్రియలైన♦యంగనామణులును, నఖిలభూతలమున♦యందు దుర్ల
భమగునైశ్వర్యము ♦ నమితముగాఁ గల్గియుండియును సుమిత్ర♦కొప్పఁగూర్పు
నట్టిలక్ష్మణుఁడు ని♦వన్నియు దిగనాడి తలిదండ్రులన్ బ్రహ్మా♦దంబు గనఁగ
నర్పించి సుప్రస♦న్నాత్ములఁ గావించుకొని రాఘవునితోడ ♦ వసికివచ్చె;
నతఁడు ధర్మాత్ముఁడై ♦ యగ్రజునందలిభక్తిచే నుత్తమ♦భవ్యసుఖము
విడనాడి వనమునఁ ♦ గడుజాగరూకత నన్నుగావంగ ♦ నరుగుదెంచెఁ;
బంచాస్యమునకును♦వలె స్కంధములుతగఁ బ్రియదర్శనుఁడుమన♦స్వియునుదీర్ఘ

* సీతాసురసుతోపమా,, ఉవాచ శోకసంతప్తా-అనిమా.

బాహుండునై తండ్రి♦వలె రాఘవునిఁ, దల్లివలెనన్ను నెంచుచు♦సత్రిలుఁజుము;
నను బల్మిమీఱి నీ♦దనుజుఁడుఁగొనిపోవుటాపీరుఁడెఱుఁగఁడు♦హనుమ, యతఁడు
ఆ. వృద్ధసేవకుండు ♦ విమలకాంతియుతుఁడు
శక్తుఁ డధికముగను ♦ సమయమందుఁ
గాని పల్కువాఁడు ♦ గాఁ డట్టిరాట్సుతుఁ
డెల్లరకును బ్రీతి ♦ నింపుచుండు. ౬౧ 1574
క. ఎల్లరలో శ్రేష్ఠుండై, సల్లలితగుణాళి నాదు♦శ్వశురుని కీర్తి
యుల్లమురంజిల రఘుభూ,వల్లభునకుఁ జేయుచుండుఁ ♦ బవనతనూజా. ౬౨
క. ఆరీతి నాకుఁ బ్రియము ను, గూపమచు నెయుండు శూర♦కుంజరుఁ డతఁడా
శ్రీరాముఁ డేమిచేయఁగ, నేరీతిం జెప్పునట్టు♦లే యొనరుమఁజూ. ౬౩ 1576
*చ. నిరతము దన్నుఁ దండ్రివలె ♦ నేర్పున నెవ్వఁడు బ్రోవ రాముఁడా
ధరణిపతీంద్రుఁ డైనతన♦తండ్రిఁ దలంపకయుండునో సమా
దరమున నట్టిలక్ష్మణుని ♦ ధర్మవిదుత్తము నాకుఁగాఁగ నీ
వె రమణ క్షేమవార్తలను ♦ నెల్లను బ్రశ్నమొనర్పు మారుతీ. ౬౪ 1577
క. పరిశుద్ధవర్తనుఁడు మృదు,తరచిత్తుఁడు కార్యకరణ♦దక్షుఁడు ప్రాణే
శ్వరునకుఁ బ్రియుండు నతఁడగు, హరివర రాముండు నామ♦హార్తిని బాపన్.
క. ఏయేకార్యము తగునో, యాయాపద్ధతుల నీవె ♦ యలరింపఁదగున్;
నీయత్నముననె రాఘవుఁ, డీయెడఁ దపియించునన్ను ♦ నెలమి చెలంగన్. ౬౫
క. కొనిపోవ యత్నపరుఁడౌ, హనుమా! శూరుఁడగునట్టి ♦ యారామునితో
డను నీమాటను జెప్పుము, నినునమ్మితి దశరథసుత ♦ నే నికమీఁదన్. ౬౬
తే. ఒక్కమాసమె ప్రాణాళి ♦ నొక్కరీతి
గా ధరించియునుండెదఁ♦గాని యవల
నెంతమాత్రము బ్రదుక నే♦నిది నిజంబు
సత్యము ప్రమాణముగ నిట్టి♦సరణి నంటి. ౬౭ 1581
క. దనుజుం డిచ్చినపరిమితి, దనుకన్ జీవింపఁజుమ్ము; ♦ దర్పసమగ్రా
మును శత్రులక్ష్మి ఘనిలో,కనివాసముచేయ నేఁగఁ♦గా నిర్దగులున్. ౬౮ 1582
చ. వనరుహనేత్రు వేఁడుటయు ♦ వారలప్రార్థన మాదరించి దా
నిని గొనితెచ్చినట్లు బహు♦నీచుఁడు క్రూరుఁడు రావణుండు వం
చనఁ గొనితెచ్చి యేఁచ నిటఁ ♦ జాల వగం దపియించునన్నుఁ బెం
పునఁ దగఁ గావఁగావలయు ♦ భూరికృపామతి సత్వరంబుగన్. ౬౯ 1583
చ. అని వచియించినా ననుచు ♦ నారఘువీరునితోడఁ జెప్పుమా
యని తనయంబరాంచలము♦నందుఁ జెలంగుచు దివ్యమై మతుదం

* కుశలం వ క్తవ్యో వచసా న్మమ-అనిమూ.

బును నిడఁజాలు రత్నమును ♦ బొందుగఁ దీసి మరుత్తనూజ! రా
మునకును దీని నిమ్మనుచు ♦ భూసుత యిచ్చెను బ్రేమమీఱఁగన్. ౯౯ 1584

క. వీరుం డాచూడామణిఁ, జారుతరంబును గ్రహించి ♦ సరగున వ్రేలన్
గూరిచె నల్పతనుండై, మారుతి యపుడుంట నతని♦ముంజుకరంబున్. ౨౦

క. [1]స్థూలము గాకుండెను; వని,తాలలితమణిన్ గ్రహించి ♦ తమి వలగొనుచున్
జాలఁగ వందనముల నిడి, తా లలనాపార్శ్వమునందుఁ ♦ దగువినయమునన్. ౨౧

సీ. నిలుచుండె; భూపుత్రి ♦ నెలమి దర్శించుటవలన సంతోషమ♦వారిగాఁగఁ
గని హృదయంబుచే♦త్సాహాలునింబొంది తనువున నిచటనుం♦డెను; మఱియును
మారుతి తనదుసా♦మర్థ్యంబువలన నాజనకజ దర్శించి ♦ యనుపమమయి
యామెధరించునా♦యమలచూడామణి గ్రహియించి, పవనాభి♦కంపితమయి

ఆ. యదియుఁబోవ స్వస్థ♦మై యున్నపర్వత, మట్లు కుదుటఁబడిన♦యంతరంగ
మలర రాముకడకు♦నరుగంగ నుద్యుక్తుఁ, డయ్యెఁ గార్యసిద్ధి♦యయ్యెననుచు.

ముప్పదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౩౯ - వ సర్గము.

సీత ప్రశ్నములకు హనుమంతుఁడు తగినయుత్తర మిచ్చుట.

క. జనకజ యంతట నతనికిఁ, దనచూడామణి నొసంగి ♦ తమి నాతనికి
ట్లనియెను గుర్తియ్యది రా,మున కెంతయుఁ దెలిసినదియె ♦ మునుపె పవనజా.

తే. వీరుఁ డాతండు దీనిని ♦ వేడ్కఁ గనిన
యంత నిది పెండ్లికాలంబు♦నందొసఁగుట
[2]నాదుతల్లిని నపుడున్న♦యావశరథు
దీనిఁ గైకొన్ననన్ను మ♦తిందలంచు ౨ 1589

క. వనచరవర యెట్లో రా,మునిఁ బురికొల్పుమయటంచు ♦ మొక్కలముగ ని
న్నును బ్రేరేపించెద నీ, పనియందుఁ బ్రయత్న మొనరు♦పం దగుఁజుమ్మీ. ౨౪

తే. ఇంకముం దేమిచేయంగ ♦ హితమొ దాని
నెన్నుమా; హరిసత్తమా ♦ యీపని ఘటి
యించునట్టిప్రయత్నంబు ♦ నీకనొనరుచు
భారమంతయు నీపయిఁ ♦ బరఁగుఁజుమ్ము ౩ 1591

క. హనుమంతా! యెట్లైనను, బనిపూని మదీయదుఃఖ♦భారము నశియిం
చునటులొనరింపుమా; నీ, వనఘా! యటులెంచి చేయ ♦ నార్తి యడంగున్.

---

1 అంగులిం యోజయామాస న హ్యస్య ప్రాప ద్భుజః-అనిమా. 2 వీరో జనన్యా మమ చ రాజ్ఞో దశరథస్య చ-అనిమా.

చ. అనవిని భీమశౌర్యుఁడగు♦నా హనుమంతుఁడు సీతఁగాంచి నీ
పనిచినయట్లె చేసెదను ♦ బాగుగ నంచుఁ బ్రతిజ్ఞచేసి యా
జనకజపాదపద్మములు ♦ భక్తిచెలంగ శిరంబునోఁక వం
దనములుసల్పి రాముఁగనఁ ♦ దాఁ బయనంబును జేయఁగోరినన్. ౫½ 1593

క. హనుమ ప్రయాణంబగుటను, గని బాష్పచయాకణముల ♦ గద్గదమగువా
క్కున నాతని కిట్లను; నో, హనుమంతా! కుశలమడుగు♦మా రాఘవులన్. ౭

క. వనచరిపతిఁ దన్మిత్రుల, వనచరులను వృద్ధులైన♦వారల నెఁకఁ ద
క్కినవారి ధర్మమార్గం,బునఁ గ్రమముగ క్షేమమడుగు♦ము మదుక్తిగనే. ౮

క. గురుభుజుఁ డౌ రాముఁడు దు, స్తరదుఃఖపయోధి దీని♦దాఁటించున దే
వరుసను దద్విధిఁబల్కుము;, పరికింపఁగ నీవెదిక్కు ♦ పావనశీలా.! 1596

తే. కీర్తిమంతుఁడు శ్రీరాముఁ ♦ డార్తిహరుఁడు
గాన నిల్లాలనగునన్నుఁ ♦ గాచుదిక్కు
గానకయె చావకుండెడ♦కరణి నెట్లు
చేయునట్లుగ నతనికిఁ ♦ జెప్పుమీవు. ౯½ 1597

క. దానన్ ధర్మము గల్గును, మానక యిమ్మాటచేత ♦ మహిధర్మంబున్
వానరవర! నీవొందుము;, భూనాథుఁడు యుష్మదుక్తి♦పుంజమువలనన్. ౧౦½

క. ననుఁ గొనిపోవఁగవలయును, ననుపౌరుష మట్టి వృద్ధి♦యగుటవలన నీ
పనియందు సాహసించును., హనుమంతా! వీరుఁడైన♦యా రాఘవుఁడున్.

క. నావార్తఁ జెప్పిపంపిన, యావాక్కుల నీవలనను ♦ హితముగ వినుచున్
వేవేగ నన్నుఁబొందుట, కై విక్రమవిధిని నెఱపుఁ ♦ గడుఁ జక్కంగన్. ౧౨

క. అనవిని పవనాత్మజుఁ డా, హనుమంతుఁడు సీతపల్కు♦నావాక్యములన్
విని యంజలి తలఁ జేరిచి, యసియెం: గాకుత్స్థుఁడిటకు ♦ నతివేగమునన్. ౧౩

క. హరిభల్లూకేశ్వరగణ, పరివృతుఁడై వచ్చి యరుల ♦ బవరంబున నె
ల్లరఁజంపి నీదుదుఃఖముఁ, బరిమార్పంగలఁడు; దేవ♦వారమునందున్. ౧౪

క. దనుజులయందును నరులం, దును సంగరమందు నృపతి♦ధూర్జటి తీవ్రా
స్త్రనికరము వైచుచుండం, గను నాతని మ్రోల నిలువఁ♦గలవాఁ డొకఁడున్.

చ. కనఁబడలేదు నాకు; రఘు♦కాంతుఁడు సూర్యయమేంద్రులన్ రణం
బునఁ దగ నోర్వఁగాఁగలఁడు ♦ భూతనయా యిఁక నీనిమిత్తమై
చని యనియందు నోర్వఁగను ♦ జాలునటంచు వచింపనేల? యో
జనకసుతా! సముద్రవృత♦సర్వమహీతల మేలఁబూనెడున్. ౧౬½ 1604

క. అంతటియుత్సాహంబున, నెంతయు రాజిల్లుచుండు ♦ నిఁకనీకొఱకై
పంతంబున నని చేయును, గాంతరో జయములరుఁజుమ్ము ♦ కడుధ్రువ మిదియా.

క. అనియిట్లు సత్యమును జ,క్కనిదియు శ్రోత్రహితము నగు♦గాలికొడుకు వా
క్యనికరమును విని బుద్ధి న,తని గొప్పఁగఁదలఁచి, నృపతి♦తల్లజుకడకున్. ౧౮

క అరుగందలఁచెడునాతని, త్వరఁ బలుమరు గాంచి తనదు♦ధవునంపలిని
ర్భరమోదము వెలిఁబుచ్చెడు, సురుచిరవాక్యమును మైత్రి♦చొప్పలరంగాన్.

క. పలుకంగఁదలఁచి యిట్లను;, బలవదరివ్రాతకాల,♦పౌరుషయుక్తో
జ్జ్వలతేజా! కోరికయుం, గలదేని రహస్యమైన♦కుము నిం దొకచోన్. ౧౯

తే ఒక్కదినముండి విశ్రాంతి♦నొంది రేపు
పొమ్ము దురదృష్టమున వగఁ ♦ బొందునన్ను
నిచట సన్నిహితుఁడవయి ♦ యీవెయున్న
నిమ్మహాదుఃఖ మొకక్షణ♦మేని పాయు. ౨౧ 1609

క. వనచరవర! యీలంకకుఁ, బునరాగమనంబునకయి ♦ పూని తరలి నీ
వునుజనినఁ బ్రాణసంశయ,మునగున్ నాకిందు సత్య♦ముగ నోయనఘా. ౨౨

క ఇందుల కేమాత్రంబును, సందేహము లేదు; మునుపె ♦ చాలవగల నేఁ
బొందినదానను మఱినీ, విందుండియె చనిన నాదు♦హృదయమునందున్.

ఆ. కలిగియున్నవగల♦కంటెను బెనువగ, లమరి యవ్వినన్ను ♦ నార్తిమునుఁగఁ
జేసి తాపమును న♦చింత్యంబు హెచ్చించు;, వానరేంద్ర! వీర♦వరగుణాఢ్య.

సీ. నీకు సహాయులౌ ♦ నిఖిలవానరభల్లుకంబులనుగుఱించి ♦ కడువివృతము
గను సందియంబు నా♦కును మ్రోలనిల్చినయట్టులున్నది; దాఁట♦ననువుగాని
యీమహాజలనిధి ♦ నెట్లుదాఁటంగలవార లాభల్లూక♦వరులుగాని
వనచరులునుగాని ♦ వసుధేంద్రపుత్త్రులుగాని, యే లనఁగ ని♦క్కడలిదాఁటఁ
ఆ. గల్గునట్టిశక్తి ♦ గరుడునకును, వాయు,వునకు, నీకు, నీము♦వురకుఁ దప్ప
నొరులకెన్న లేక ♦ యుండు, వీరా! యిట్టు, లలవిగానిపనిని ♦ నరయ దీని.

క. ఒనఁగూర్పఁ జేయువిషయం,బున నీవిఘ్నమున కీవు ♦ బుద్ధిని దలపో
సినఁ దోఁచెడు పరిహారం,బును దెల్పుము కార్యవిదుల ♦ ముఖ్యుఁడవుగదా.

క. పరవీరహంత వీవౌ, దరయఁగ నీవొక్కఁడవె మ♦హాకార్యము ని
త్తరుణమునఁ జేయఁజాలుదు, వురుశక్తిం జూపి యిట్టు ♦ లొనరుపఁబూనన్.

తే. నీదుశక్తిసమృద్ధియు ♦ నీకె కీర్తి
కరముగానుండు నాకేమి♦కాదు; రాముఁ
డఖిలసేనాసమేతుఁడై ♦ యరుగుదెంచి
జన్యమున రావణుంజంపి ♦ జయముఁ గాంచి. ౨౮ 1616

క. తనపురికి నన్నుఁ గొనిపో,వునయే నదియే సుకీర్తిఁ ♦ బొందించును న
న్నును; బరసేనాళివిమ,ర్దనచణుఁడౌ రాముఁ డీపు♦రంబును నెల్లన్. ౨౯ 1617

క. ఘనబాణసంకులంబుగ, నొనరిచికొనిపోవ్వనేని ♦ యొగి ననునిది యా
తనికీర్తికిఁ దుల్యంబగు;, నని తూరుండై మహాత్ముఁ ♦ డారాఘవుఁడున్. ౩౦
క. అనురూపమా పరాక్రమ,మును నెఱపెడునట్లు చేయు♦ము మహాత్మా! నీ
వనియె; సదర్థయుతంబై, పనివడి యన్యోన్యవిహిత♦భావము తగఁగన్. ౩౧
తే. హేతుయుక్తముసై యున్న♦యింతిమిన్న
పలుకు లాలించి చెప్పంగ ♦ వలసియున్న
వాక్యశేషంబు జెప్ప నిట్లనె ♦ వాయుతనయుఁ
డఖిలభల్లూకకీశసం♦ఘాధివిభుఁడు. ౩౨ 1620
క. వనచరపుంగవుఁడును బల,మును మిక్కిలిగలిగి సుయశ♦మున మించెడునూ
ర్యనితనయుఁడు సుగ్రీవుఁడు, పనిదీని నదెట్టులైన ♦ వారక చేయన్. ౩౩
క. కృతనిశ్చయుఁడై యున్నాఁ, డతివరో! దనుజాంతకుఁడగు♦నాతఁడు సమరో
ద్ధతు లగుసహస్రకోటుల, హితవనచరవీరభటుల ♦ నెల్లరఁ గడఁకన్. ౩౪
తే. తోడుకొని వేగవచ్చు; నా♦థుఁడగునతని
యాజ్ఞ విక్రమసంపన్ను♦లై బలాఢ్యు
లై మహావీరులై మన♦స్సట్లు వేగ
గమనులు నగుకపీంద్రులు ♦ గలరు మిగుల. ౩౫ 1623
క. వారూర్ధ్వాధస్తిర్య,క్సరగతుల్ మెఱయఁ దిరుగఁ♦జాలుదు రతివా
భూరితరతేజు లగుటను, వారలు గీష్పదరు కార్య♦వారమునందున్. ౩౬ 1624
క. అమితోత్సాహులు వారలు, సమీరపథమందు వేడ్కఁ ♦ జరియించుచు నం
ద్రము లద్రులు గలయీధర, నమితగతిన్ సంచరించి ♦ రసవ్రశబలులై. ౩౭
క. విను సుగ్రీవునిపరిసర,మున నాకంటెను సువీర్య♦మున నొప్పిన వా
రును మత్సములును నగుకపు, లనేకు లున్నారు గాన ♦ మల్పుని నొకనిన్.
చ. *తరుణిరో! లోక మండలరు♦ధారణినాథులు సేనలోన భీ
కరబలశాలి నెచ్చటికిఁ ♦ గాని యొకప్పుడు పంప రల్పులౌ
నరులను బంపుచుంద్రుగద ♦ నన్నును నల్పునిఁ బంప నిప్డు సా
గరమును దాఁటివచ్చితి నిఁ♦కన్ బలవంతులమాటఁ జూడుమా. ౩౯ 1627
చ. కనుకనె దేవి! నీవిపుడు ♦ కాంచెదునిప్పరితాపమేల? యీ
ఘనతరశోకమున్ వదలఁ♦గాఁ దగు, వానరయూథనాథు లొ
య్యన నొకనారియే యొగిరి ♦ యంబుధి దాఁటి పురంబు దీనిఁ జ
య్యనఁ గనఁజాలువారలు; మ♦హాబలవంతులు రామలక్ష్మణుల్. ౪౦ 1628
క. నావీఁపునెక్కి తోఁచెదు, నావిధుభానులనుబోలి ♦ యలరుచుఁ దల్లీ
నీవున్నయెడకు రాఁగల;, రావీరులు పురుషవర్య ♦ లగురాఘవులున్. ౪౧

* న హి ప్రకృష్టాః ప్రేష్యంతే ప్రేష్యంతే హీతరేజనాః-అనిమా.

క. ఇరువురును వచ్చి యీపుర,వరమును బహుళోగ్రబాణ♦వారముచేతన్
గరము వినాశము నొందఁగఁ, దరుణీ చేయంగఁగలరు ♦ తథ్యము సుమ్మీ. ౮౭

క. వినుము వరారోహా! రఘు,తనయుఁడు రాముండు బంధు♦తతియుక్తుని నీ
దనుజేంద్రుఁ జంపి నినుఁగొని, తననగరముఁ జేరఁ గలఁడు ♦ తల్లీ యింకన్.

తే. ఊఱడిల్లుము మంగళం ♦ బొప్పఁగాక
నీకుఁ, గాలము నెన్నుచు ♦ నీవు భీతిఁ
బాసియుండుము జ్వలియించు♦వహ్నిఁబోలు
కాంతు రామునిఁ జూడంగఁ♦గలవు వేగ. ౮౮ 1632

క. తనయులతో మంత్రులతోఁ, దనప్రియబాంధవులతోడ ♦ దనుజేంద్రుఁడు చ
చ్చినఁ జంద్రుని రోహిణిపొం,దినగతిఁ బొందంగఁగలవు ♦ [1]దీనసురమణిన్.

క. జనకసుతా! దేవీ! యీ, ఘనశోకంబెల్ల నడఁగు ♦ క్ష్మాపతి యిట నీ
దనుజేంద్రుఁజంపు, నీవును, గనఁగల వావిధమునెల్లఁ ♦ గనుపండువుగన్. ౮౯

చ. అనియిటు మారుతేంద్రసుతుఁ ♦ డామెను నూఱడిలంగఁజేసి తాఁ
జన మది నెంచుచున్ సురల ♦ జానకిఁ గాంచి వచించె నిట్లు; రా
ముఁడు గృతకృత్యు శత్రుహరు ♦ భూరిధనుర్ధరు లక్ష్మణున్ జవం
బున [2]నిట ద్వారభాగమును ♦ బొంది చెలంగఁగఁ గాంతు వాధృతిన్. ౯౦

సీ. దంష్ట్రానఖాయుధ♦తతి చెలువారఁగ హరివిక్రమంబుల ♦ నతిశయిల్లి
వీరులై మదహస్తి♦విధమునఁ బెంపొంది శోభిల్లుకపులను ♦ జూడఁగలవు
ద్వారసీమల నిండె, ♦ తల్లిరో! శైలాంబుదములట్టిభూరి దే♦హముల వెలసి
వనచరముఖ్యులు♦వరుస గుంపుగఁ గూడి [3]యీపురమలయాద్రి♦నెసఁగుసాను

తే. వులను గర్జింపఁగాఁ గనఁ♦గలవు వేగ;
రాముఁ డతిఘోరమదనశ♦స్త్రప్రవిద్ధ
మర్ముఁడై సింహబాధిత♦మదకరియటు
సుఖమునొందక యున్నాఁడు ♦ సుమ్ము; దేవి. ౯౧ 1636

క. అనదవలె నేడువకుమా, మనసున నప్రియముగాంచి ♦ మానిని! త్వరలం
జనదిఁక; శచి కింద్రునివలెఁ, దనరెడు నాథుండు రామ♦ధరణిపుఁ డెలమిన్.

తే. [4]ధరణి రామునికంటె ను♦త్తరుఁ డెవండు
గలఁడు లక్ష్మణతుల్యుఁడు ♦ గలఁడె యన్యుఁ
డాశ్రయులు నీకునైన యా♦యన్నదమ్ము
లగ్నివాయుసమానులో♦యంబ నిజము. ౯౩ 1638

---

1 దీనసురమణిన్=దీనులపాలిచింతామణిని. ఈపదము ప్రకృతభావోద్ధారకమని చెప్పఁబడి నది. 2 క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్, లక్ష్మణం చ ధనుష్పాణిం లంకాద్వార ముపస్థితమ్-అనిమూ. 3 లంకామలయసానుషు-అనిమూ., 4 అగ్నిమారుతకల్పౌ తౌ భ్రాతరౌ తవ సంశ్రయౌ-అనిమూ.

చ. దనుజనివాసమై మిగుల ♦ దారుణమై కనుపట్టు నీస్థలం
బునఁ జిరకాలముండ విఁక ♦ భూపతి రాముఁడు వేగవచ్చు నేఁ
జన రఘురాముఁ జేరుటకుఁ ♦ జాలినకాలముమాత్ర మోరిమిం
గని సమయంబునన్ గడపు ♦ క్రమ్మఱ వేగమవత్తు రాముతోన్. ౫౪ 1639

ముప్పదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౪౦ - వ సర్గము.

{ సీత యింక నొకగుఱుతు రామునకుం జెప్పి పంపుట.
హనుమ మీఁదికార్యము నాలోచించుట. }

చ. సురసుతవోలె నెంతయును ♦ శోభిలుసీత మహాత్ముఁడైన కే
సరిసుతుఁ డిట్లుగాఁ బలుకు♦సారవచస్తతి నాలకించి వే
పరమహితంబుగాఁ బలికె; ♦ భవ్యసువార్తను దెల్పునిన్ను నేఁ
గరము గనం బ్రహర్షమును ♦ గాంచితి వాయుకుమార! కావునన్. ౧॥ 1640

తే. వానగురిసినతర్వాత ♦ వసుధ మున్ను
సగము మొలిచినయట్టిస♦స్యంబు మరల
మొలచునటు లర్ధకార్యంబు ♦ ఫలమునందె
ననుచు సంతోష మందెద ♦ నార్య యపుడు. ౨ 1641

సీ. ఘనదుఃఖకర్శితాం♦గంబుల నాపురుషోత్తము నాకాంతు ♦ నొగి స్పృశింపఁ
గల్గుచందమ్మునఁ ♦ గరుణ నాపైనుంచి కార్యంబు ఘటియింపు; ♦ కపిగణవర!
కాకిపైఁ గోపించి ♦ కాంతుఁడు తృణమును వైచి తదక్షిని ♦ బాడుచేసి
నట్టివార్తను నీకు ♦ నానవాలుగఁ జెప్పితినిగద మఱొకగు♦ర్తును వచింతుఁ;

ఆ. బల్కుమేను జెప్పు♦పగిదిగ *నోరామ, యొక్కనాఁడు నుదుట ♦ నున్నతిలక
మెట్లొ మాసిపోవ ♦ నీవద్దె మణిశిలఁ, బొట్టుచేసి ప్రీతి ♦ పొదలుచుండ ౩॥

క. చక్కఁగ నునిచితివిగదా, చెక్కిలిపయి దాని నిప్డు ♦ చిత్తమునందున్
జక్క స్మరింపుము; రామా, మిక్కిలిబలశాలి వీవు ♦ మేదినియందున్. ౪ 1643

క. సురపతివరుణోపముఁడవు, పరికింపఁగ నట్టినీవు ♦ భార్యను దనుజే
శ్వరుచేత నపహృతను భీ,కరదనుజాంతరనివాస♦కారిణి సీతన్. ౫॥ 1644

క. వగపాలు కాకయుండెడు, తగవును విడనాడి యుంట ♦ ధర్మమె? కాంతిన్
మిగిలెడుచూడామణి నిటు, వగలొందుచు నింతవఱకు ♦ బాగుగ దీనిన్. ౬

క. పరిరక్షించితి ననఘా, కరమేఁ చెడువగల దీనిఁ ♦ గనుచున్ నిను నేఁ
బరికించినట్లు మోద,స్ఫురణము నొందుదును; రామ♦సుగుణగణాఢ్యా. ౭॥

---

* సీత హనుమతో నిట్లు చెప్పుమని తెల్పి రామునినే సంబోధించి యీవార్త తెల్పుచున్నదని యెఱుంగనగు. త్వయా ప్రణష్టే తిలకే తం కిల స్మర్తు మర్హసి-అనిమూ.

క. సిరులం బొల్చుచు రత్నా,కరసంభవ మైనదీని ♦ క్ష్మాపాలక! నీ
పరిసరమున కనిపితి నే,వరుసను నీవగలఁ జిక్కి ♦ బ్రదుకఁగలనిఁకన్. ౮ 1647

క. నినుఁ గనుదు నన్న యీయా,శను దుర్భరదుఃఖములను ♦ సాధ్వసరూపం
బునఁదగు నీనెలఁ తలపిం, డనియెడుహృదయచ్ఛిదంబు ♦ లగుపల్కులనున్. ౯

తే. [1]ఓర్చుకొని యింతదాఁక నే♦నున్నదాన;
శత్రుసూదన! యొక్కమా♦సంబె యింక
బ్రదికియుండెద నామీఁద ♦ బ్రదికియుండఁ
జాల నినుఁగాన కేనొక్క♦క్షణముగాని. ౧౦ 1649

క. దనుజేంద్రుఁ డతిక్రూరుఁడు, ననుఁ గాంచెడువిధమునన్ మ♦నంబున కార్తిం
గనిపింపఁ జేయుచుండును, వినితిని నీవార్తినొందు♦విధ మటుగానన్. ౧౦౹

ఆ. నెలకుమీఁద క్షణము ♦ నే మనఁజాల; నో
రామచంద్ర యనుచు ♦ రాముఁగూర్చి
యశ్రుపూర్ణనయన ♦ యై యేడ్చుజానకి
పలుకు లాలకించి ♦ పవనసుతుఁడు. ౧౧౹ 1651

క. గురుతేజుఁడు గావున నా, కరుణోక్తుల కార్తినొంది ♦ కడుఁదమిఁ బలికెన్,
దరుణీ! నీశోకమున నె, ధరణీశుఁడు విముఖుఁడయ్యెఁ ♦ దథ్యము సుమ్మీ. ౧౨౹

క. అని సత్యమునే సాక్షిగ, నొనరిచి నేఁబలుకువాఁడ ♦ నోసీతా! రా
మునిదుఃఖముఁ గని లక్ష్మణుఁ, డనుకంపఁ దపించుచుండు ♦ ననవరతంబున్.౧౩

చ. కనఁబడితీవు కష్టమునఁ ♦ గన్నులపండువుగాఁగ సంతసం
బున కనువైనకాలమిది ♦ పొక్కఁగఁ గాలముగాదు తల్లిరో
విను మిఁక నీముహూర్తమున ♦ విచ్యుతదుఃఖవుగాఁ జెలంగుదీ
వని పనిఁబూని చెప్పఁగల♦నారిపుసూదను లైనరాఘవుల్. ౧౪౹ 1654

చ. ఇరువురు పూరుషోత్తములు ♦ నెంతయు నిన్గన నుత్సహించుచుం
దురు గనుకన్ బ్రయత్నమునఁ ♦ దోడనె యిప్పురిఁ బూదిచేయువా;
రురుసమరంబునందు దను♦జోత్తరుఁ గ్రూరుని బంధుయుక్తు ని
ర్భరగురువిక్రమంబు గడు♦భాసిలఁ జంపి [2]విశాలలోచనా. ౧౫౹ 1655

చ. నినుఁ దమపత్తనంబునకు ♦ నెమ్మిని దోడ్కొనిపోవువార; లిం
కను నిను దేవ రాఘవుఁడు ♦ గాదిలిపత్నియె యంచెఱుంగునో
యనుపమమైనచిహ్నమును ♦ నాదృతి నింకొకదానినీయఁగాఁ
జను; నన సీత యిట్లనియె ♦ స్పర్శనపుత్త్ర! మహాపరాక్రమా. ౧౬ 1656

క. అనుపమచిహ్నంబును నిచ్చినదాననుగాదె మున్న ♦ చెచ్చెఱ మత్కే

---

1 మాసా దూర్ధ్వం న జీవిష్యే త్వయా హీనా నృపాత్మజ, ... న జీవేయ మహం క్షణమ్-అనిమూ. 2 రాఘవౌ త్వాం విశాలాక్షి-అనిమూ.

శనికరభూషణమగుదా,సిని గన నీశల్యు లెల్ల ♦ నృపపతి నమ్మున్. ౨౧౹ 1657

క. అనవిని శ్రీమంతుం డా, వనచరతిలకుండు దాని ♦ వరమణిఁ గొని యా
జనకజకు మ్రొక్కి తలతోఁ, దనపయనము సాగఁజేయఁ ♦ దగఁగోరె మదిన్.

సీ. జానకి యాతని♦సాగరలంఘనోత్సాహుని వర్ధిత♦తనుని దీవ్ర
వేగుని హరివరు♦వీరుని హనుమంతుఁ గని యశ్రుపూర్ణ వ♦దన మమరఁగ
గద్గదస్వరమునఁ ♦ గడఁగి యిట్లనియె దైన్యంబునఁ; బంచాస♦నాభశౌర్యు
లయినరాఘవులను ♦ నఖిలవానరపతి నాతసమంత్రుల ♦ సంగతిను ద

తే. గంగ నడిగితి ననిపల్కి ♦ కర్బురాంత
రమునఁ గుశలముగనె యున్న ♦ దమలచరితుఁ
డైనరాముని దలఁచుచు ♦ నంచుఁ బల్కు;
మమ్మహాబాహుఁ డగురాముఁ ♦ డరుగుదెంచి ౨౨ 1659

క. నను నీఘనదుఃఖార్ణవ, మునసుండి తరింపఁజేయఁ♦బూనునటుల రా
మునకుం జెప్పుము చక్కఁగ;, వనచరవర! నీవు భూప♦వరుసన్నిధికిన్. ౨౩

క. చనఁగానె యీభయంకర, ఘనదుఃఖము, [1]రాక్షసులొఁగిఁ♦గడుభయదముగా
ననుఁబల్కు భర్త్సనంబుల, విసినవి యన్నింటి రామ♦విభునకుఁ జెపుమా.

తే. [2]నీకు మార్గము శివముగుఁ♦గాక; యనియె
రాజపుత్రిక యొసఁగిన♦రత్నవరముఁ
గైకొనుచుఁ గృతకృత్యుఁడై ♦ కడు ముదమునఁ
జిత్తమలరంగ నిఁకనేమి ♦ చేయఁ దగును ౨౮ 1662

క. [3]అని తలఁచి చేయవలసిన, పని యించుకయుంచు నెఱిఁగి ♦ పావని చేత
స్సున నుత్తరదిగ్గమనం,బును జేయఁ దలంపుఁ గొనియెఁ ♦ బొంగుచు నంతన్.

నలువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౪౧ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁ డశోకవనభంగ మొనర్చుట.

చ. [4]జనకజ! చారువాక్యముల ♦ నన్నుతిఁ జేయఁగఁ దాఁ బ్రయాణమై
చన మదినెంచి యాజ్ఞఁగొని ♦ సాఁగిలి మ్రొక్కి తదంతికంబు నొ

---

1 రక్షోభి రేభిః పరిభర్త్సనంచ-అనిమూ. 2 శివ శ్చ తేఽ-ధ్వాస్తు హరిప్రవీర-అనిమూ.
3 అల్పావశేషం ప్రసమీక్ష్య కార్యం దిశం హ్యుదీచీం మనసా జగామ-అనిమూ. ఇట మనసా
జగామ యనుదానిచేఁ గొందఱు హనుమంతునకు యోగదృష్టిగలదని యర్థము చెప్పుచున్నారు.
త్రివెట్టియర్థములఁ జెప్ప వ్యాఖ్యాతలు పూనలేదు. కాన నవి పాటింపఁదగవని యెఱుంగవలయు.
4 స చ వాగ్భిః ప్రశస్తాభి ర్గమిష్య న్పూజిత స్తయా-అనిమూ.

య్యన నెడఁ బాసి తాఁ దలఁచె ♦ నాత్మను బావని; సీతఁ జూడఁగా
దనుజుని దా బలం బెఱుఁగఁ ♦ దప్పక వచ్చితిఁ గాన నందులోన్. ౧। 1664

సీ. [1]అత్యంతముఖ్యమా ♦ నవనిజఁ గనుపని యైనది యిఁక రావ♦ణాసురహృద
యమును గాంచుటయొక్కఁ ♦ డవశిష్టమై యున్నదిది యల్పమగు కార్య♦మె యగు దీని
విషయమై తలపోయ ♦ విమలంబులౌ సామదానముల్ మఱియు భే♦దంబున నెడు
నట్టియుపాయత్ర♦యంబును వదలెద నవ్వలిదగు నుపా♦యంబె యిపుడు

ఆ. కార్యసాధనముగఁ ♦ గనఁబడుచున్నది;
యరయ నసురవరుల♦యందు సామ
మప్రయోగ్యమె యగు ♦ నవ్వారుకుమతులు;
ధనికులందుఁ దగదు ♦ దానమెపుడు. ౨। 1665

క. [2]దనుజేంద్రుఁడు ధనబలముల, ననుపముఁ డట్లౌట భేద ♦ మనెడు నుపాయం
బున సాధింప సమర్థుఁడు, జనులు బలాధికులు భేద♦సాధ్యు లగుదురే. ౩

క. అరయఁగ దండోపాయమె, తరుణమ్మున నిందుఁ జూపఁ♦దగు సమ్మతమై
పరఁగెడు నాకిపు డది దు, స్తరకార్యము దీనిఁ జక్క ♦ సాధింపంగన్. ౩। 1667

సీ. విక్రమమే తప్ప ♦ వేఱొక్కఁ డేదియు నరసినఁ బొసఁగ దె♦ట్లైనఁ గాని
యనియొనరిచి దాన♦వాధిపులం జంపితినయేని తక్కిన♦దనుజులెట్లో [రో
మార్దనంబును గాంత్రు;♦[3]మహిని నెవ్వని నొక కార్యము నొనరుపఁ♦గాఁ బనుతు
యతఁడు దానిం జేసి ♦ యందుల కవిరుద్ధము లగు నెన్నో కార్య♦ముల నొనర్ప

ఆ. వలయునట్టివాఁడె ♦ యిలఁ గార్యసాధకుఁ, డగును; జేయఁబూని♦నట్టి కార్య
మల్పమైన నెట్లొ ♦ యద్దాని నొకహేతు,వునను చక్కఁ జేయఁ♦బోలదెపుడు.

క. జనుఁ డెవ్వఁ డొక్క కార్యం, బునకుం గల హేతువుల స♦మూహ మెఱిఁగి య
ప్పనిని బహూపాయంబులఁ, బనివడి సాధించు నతఁడె ♦ పటుఁ డనఁబడెడున్.

చ. అరిబలమున్ స్వకీయబల ♦ మారసి యందలి తారతమ్య మి
క్కరణిగ నుండునంచు మది ♦ గాఢముగాఁ దలపోసి యిందె నే
హరిపతిపత్తనంబునకు ♦ నవ్వలఁ బోవుదునేని సీతనున్
సురరిపుఁ జూచి రావణుని♦చొప్పు సమస్తము నే నెఱుంగుటన్
హరిపతి నాకుఁ జెప్పినది♦యంతయుఁ దీర్చినవాఁడనౌదుఁగా. ౭ 1670

తే. ఇట్టులొనరింప కవనిజ ♦ నిచటఁ గాంచి
పోవుదునయేని దనుజుల♦పొంకమెట్టి

---

1 ఇందు మూలమునకు వ్యాఖ్యాతలు నిర్ణయించిన యర్థసారమే చెప్పఁబడినది. 2 నభేదసాధ్యా బలదర్పితా జనాః-అనిమూ. 2 కార్యే కర్మణి నిర్దిష్టే యో బహూన్యపి సాధయేత్, పూర్వకార్యావిరోధేన సకార్యం కర్తు మర్హతి-అనిమూ.

దనిన నేమనిచెప్పుదు? ♦ నరయ నిపుడు
సంగరం బెట్టులౌనో యా♦చందమునను. ౭। 1671

క. దనుజులతో నయ్యెడున, ట్లొనరింపఁగ వలయుఁగాదె ♦ యుద్ధము సుఖరీ
తిని గల్గఁజేయు టేకద, యనుకూలమ్ముల్లుచేయు ♦ ననురేంద్రుఁ డీకన్. ౮॥

క. తనవారిబలము నాబల,మును జక్కఁగఁ దెలిసికొనును, ♦ మొనసి యనిని నా
దనుజేంద్రునిసచివభటే, శనిఖిలసుభటులను నేను ♦ శౌర్యము పొంగన్. ౯॥

తే. [1]మూరుకొని సీతనుం గూర్చి ♦ మనసదెట్లు
దనుజపతికున్నదో వాని♦దర్పమెంతో
చక్కఁగనుఁగొని యిటనుండి ♦ స్వపురమునకుఁ
బోవువాఁడను; వనమిద్ది ♦ పొలుపుమీఱ. ౧౦ 1674

క. పరమక్రూరుం డగుదను, జవరుణుని వనంబు మిగులు♦శక్రువనంబున్
బరమము హృదయములకు సుం,దరమును బహుతరులతావి♦తానమ్ము నగున్.

చ. వనమును దీని నిత్తఱిని ♦ బాడొనరించెద శుష్కకాననం
బును జ్వలనుండు కాల్చుక్రియఁ ♦ బొంగుచు నేనటుచేయఁగా దశా
ననున కమర్ష మొప్పును ద♦నాగతురంగశతాంగయుక్తమై
తనరి త్రిశూలముఖ్యములఁ ♦ దాల్చినసైన్యముఁ బంపునాతఁడున్. ౧౧॥

క. వారికి నాకును నిదిగో, ఘోరంబగుసంగరంబ♦గున్ మఱినేనే
వారికిని దుర్భరంబగు, శూరత్వముమీఱ బలముఁ ♦ జూపుచు ననిలోన్.

తే. చండవిక్రము లైనరా♦క్షసులనెల్ల
నొకట నెదిరించి వారల ♦ నొగి వధించి
యంత సుఖముగఁ గిష్కింధ ♦ కరుగువాఁడ;
ననుచుఁ దలపోసి యమ్మరు♦దాత్మజుండు. ౧౩ 1678

చ. అనుపమభీమవిక్రమము ♦ నాహవకాంక్షయుఁ బొంగఁ గ్రోధియై
క్షనదురుసక్థివేగమున ♦ క్ష్మారుహసంతతిఁ గూలఁద్రోయనా
గెను; దరువాత వాయుజుఁడు ♦ కీర్తిశౌర్యుఁడు మత్తపక్షిబృం
దనిబిడమై మహీరుహ♦తాతతిజుష్టము నై చెలంగుచున్. ౧౪ 1679

క. కనఁదగునా ప్రమదావన,మును బాడొనరించె; వృక్ష♦ములు గూలఁగఁ జె
న్నునఁదగు సలిలాశయములు, ఘనశోభ దొలంగి చెడఁగఁ♦గాంచనశిఖరుల్.

ఆ. చూర్ణితంబులగుచు ♦ సొంపును బాయంగ, నాయశోకవనము ♦ హార్దవప్పి
యప్రియంబుగాఁగ ♦ నత్తఱిఁ జూపట్టె; నిట్టులందుఁ బక్షు♦లెల్ల బెదరి. ౧౬

1 హృదిస్థితం తస్య మతం బలంచ వై సుఖేన మత్వాహ మితః పునర్వ్రజే-అనిమూ. మతం సీతావిషయకాధ్యవసాయం బలం చ మత్వా-అనివ్యాఖ్య.

సీ. కలనాదములు కడుఁ♦జెలఁగఁగా మొఱపెట్ట, సలిలాశయంబులు ♦ సమసిపోవఁ
దరులతాసముదాయ♦తామ్రపల్లవములు వాడియుండంగ దా♦వహుతవహుని
చేఁ గాల్పఁబడినట్లు ♦ చెచ్చెఱఁ గన్పట్టె; నందలితీఁగ లా♦త్మాశ్రయతరు
వరములు నశియింప♦వసుధపైఁ బడియుండి విహ్వలలై యున్న♦వెలఁదులవలెఁ
ఆ. గానఁబడియెఁ; బాడు♦గావింపఁబడినల,తాగృహాళియట్లె ♦ దగినచిత్ర
భవనములును, గల్గి ♦ [1]ఫణులును సత్వముల్, దెసల కరుగ నద్ది ♦ తీరుదప్పి.
క. కన నప్రియదర్శన మ,య్యెను నందు శిలాగృహమ్ము ♦ లెల్లగృహంబుల్
పనివడి చెడిపోవుట న,వ్వన మప్పుడు రూపుచెడుటఁ ♦ బాడుగఁ దోఁచెన్.
సీ. అసురనాయకు మహో♦ద్యానమై తగులతాగణము దేకీడును ♦ గాంచకుండ
ముద్దుగాఁ బెరుగుచు♦ముదమును గూర్చుచు నంతఃపురోద్యాన♦మైనయాయ
శోకవనంబట్లు ♦ శూరుఁ డౌహనుమచే విధ్వస్తమై సొంపు ♦ విడిచి శోచ
నీయముగానుండె; ♦ నాయర్థపతి యగునసురేంద్రునకుఁ జాల ♦ నప్రియంబుఁ
ఆ. బొసఁగఁజేసి తాను ♦ భూరిబలాఢ్యుఁడై
ప్రబలులైన దనుజ♦నరులతోడ
ననిని జేయఁగోరి ♦ [2]యధికకాంతిని మీఱి
తోరణమున హనుమ ♦ గూరుచుండె. ౨౧ 1684

నలువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౨ - వ సర్గము.

—వనభంగవార్త విని రావణుఁడు సేనలఁ బంపుట.—

క. అంతట లంకం గలవా,రెంతయు ద్విజనాదముల మ♦హీరుహపతనా
త్యంతరవంబుల భయసం,భ్రాంతులు గాఁ దొడఁగి; రచటి♦పశులుమ్మృగముల్.
క. భీతిసమాక్రమణాకుల, చేతస్సులఁ బాఱఁజొచ్చెఁ; ♦ జెంతనె యసుర
వ్రాతవినాశనసూచక, భీతిప్రదహేతువు లట ♦ విస్తరిలెఁ గడున్. ౨ 1686
సీ. వికృతాస్యలయినయా♦వెలఁదు లాధ్వనికి మే
ల్కాంచి యెంతయును భ♦గ్నమగునవనము
వీరుఁడై తనరారు♦మారుతపుత్రునిఁ
గాంచిరి; శూరుఁడై ♦ మించి దీర్ఘ
బాహువులును మహా♦బలము గల్గినమరు
త్తనయుండు రాక్షస♦తరుణులఁ గని
వారికి భీతిని ♦ గూరుచు గొప్పరూ
పంబును దాల్చె; నా♦పడఁతులెల్లఁ

1 మహోరగైర్వ్యాళశతైశ్చ-అనిమూ. 2 శ్రియాజ్వలన్ తోరణమాస్థితః కపిః-అనిమూ.

తే. బర్వతాయతదేహుఁడై ♦ ప్రాభబలము, వెలయ నున్నకపింగని ♦ పలికిరిట్లు
జనకసుతతోడ, నెవ్వఁడీ♦వనచరుండు, వీనిపేరే మదేపనిఁ ♦ బూనివచ్చె. ౫౪

క. పనిపినవాఁడెవ్వం డే, జనపదమున నుండివచ్చె? ♦ జానకి! నీతో
డను నేమిగ భాషించెను?, వనజాక్షీ! సుందరీ! భ♦వత్స్వాంతమునన్. ౬౪

ఉ. [1]ఏమియు సాధ్వసంబుఁ గన♦కీవిషయంబు సవిస్తరంబుగా
నేమిక్లొఅంతలేక యితఁ ♦ డి త్తతిఁ జెప్పినమాటలెల్ల మా
తో మగువా వచింపు; మనఁ ♦ దోయరుహానన, చారుగాత్రి, యా
రామునిపత్ని యిట్లనియె ♦ రాక్షసులెల్లను గామరూపులే. ౭౪ 1689

క. కావున వారిచరిత్రము, లేవెరవున నెఱుఁగుదాన; ♦ నిఁక మీరలెగా
దే వారినెఱుఁగఁగల [2]రా,శీవిషపాదములఘనులె ♦ క్షితిని నెఱుంగుర్. ౮౪

క. పనిదేనిఁ బూనివచ్చెనో, వనచరుఁ డితఁడెవఁడొ యెఱుఁగు♦వారలు మీరే
వినుఁ డిది నిస్సందేహ; మి,తనిఁ గని నామనము చాలఁ ♦ దత్తఱపడెడిన్. ౯౪

క. ఇతఁడెవఁడొ మీరె నాకును, హితములఁ దెల్పుండు; వీని♦నేఁ గన నెవఁడో
దితిజుండు కామరూపియె, యితరుఁడు కాఁడనుచుఁ దోఁచె ♦ నెల్లవిధములన్.

చ. జనకజ యిట్లుపల్క దితి♦సంభవకాంతలు భీతినొంది యా
వనమున నెల్లదిక్కులకుఁ ♦ బాఱిరి, కొందఱు సీతఁగావఁగాఁ
జనునని యుండి రక్కడనె ♦ సత్వర మీవిధమెల్ల తేనికిన్
జని తెలుపంగ నో ననుచుఁ ♦ జానలు పోయిరి కొంద ఱత్తఱిన్. ౧౧ 1693

తే. వికృతముఖములు గలుగునా♦వెలఁదులెల్ల
దనుజవిభుచెంత కరిగి భీ♦తిని జనింపఁ
జేయుచు విరూపుఁడై నయా♦చిత్రకపివి
ధంబుఁ దెలుపంగఁబూని రెం♦తయును బూన్కి. ౧౨ 1694

చ దనుజవిభూ! యశోకవన♦శల్లజమధ్యమభాగమందు భీ
తిని గలిగించుదేహము, న♦తిస్థిరవిక్రమమున్ జెలంగఁగా
వనచరుఁ డొక్కరుండు తిగు♦భంగిని జానకితోడఁ బల్కి తాఁ
జని ఘనతోరణాగ్రమున ♦ సంతసమొప్పఁగ నున్నవాఁడు నూ. ౧౩ 1695

సీ. హరిణలోచనసీత ♦ నాతఁ డెవ్వండని బహువిధంబుల మేము ♦ ప్రశ్నచేయ
వానివిధంబు నే♦దైనను జెప్పదు, దూత యీతఁడు పురు♦హూతుఁ డనుప
వచ్చినాఁడో లేక ♦ వైశ్రవణుఁడు పంప వచ్చినాఁడో, రఘు♦వరుఁడు సీత
వెదకంగఁగోరి యీ♦విధమునఁ బంపఁగా వచ్చినాఁడో, చెప్ప ♦ వలనుపడదు;

1 ఇందలిసీతావిశేషణములు మూలావిరుద్ధములేయని యెఱుంగవలెను. 2 ఆహిరేవ హ్యాహేః పాదా న్విజానాతి నసంశయః-అనిమూ.

తే. బహుళమృగగణనిబిడమై ♦ తరువనోహ
రమగు ప్రమదావనంబును ♦ నమితదేహుఁ
డక్షపీంద్రుఁడు భంజించె; ♦ నవ్వనమున
నతఁడు పాడొనరింపని♦వరయ లేదు. ౧౬ 1696

క. జనకసుతయున్నభాగం,బునుమాత్రము ముట్టలేదు; ♦ భూరికపియు దా
నిని జానకి రక్షింపం,గనొ శ్రమమునకో నశింపఁ♦గాఁ జేయఁడు సూ. ౧౭

క. ఈవిధమే కాకున్నను, నావనచరునకుఁ దలంప ♦ నగునె శ్రమము, ర
క్షోవర! జానకినే తగఁ, గావంగాఁ జెఱుపఁ డయ్యెఁ ♦ గాంతాంతికముల్. ౧౮

తే. చారుపల్లవపుష్పౌఘ♦సాంద్రమగుచుఁ
దనరునాశింశుపావృక్ష♦మును జనకజ
యాశ్రయించియె యిపుడుండె ♦ నతఁడు దాన
దాని నశియింపఁ జేయఁ డాఁ ♦ బూనఁడయ్యె. ౧౯ 1699

క. వనచరుఁ డుగ్రాకారుఁడు, జనకజతో మాటలాడి ♦ సద్వనమును ద్రుం
చెను గాన నుగ్రదండన,మును జేయఁగ నాజ్ఞయిమ్ము ♦ మునుముందుఁ దగన్.

తే. నీవు మదిని గ్రహించిన♦నెలఁతతోడ
నెవఁడు మాటాడు? నీకోఁతి ♦ కింక నాయు
వెంతలేకున్నయది కాన♦నే కడంగెఁ
బలుకరింపంగ నన వారి♦పలుకులు విని. ౨౧ 1701

చ. దనుజవిభుండు రావణుఁడు ♦ దారుణకోపము నొంది యంతటన్
గనులను ద్రిప్పుచున్ ఘృతము ♦ గాఢముగాఁ గొని వేల్వ దాన మం
[1]డినయనలుండువోలెను గ♦డిందిమగంటిమి మండె; నంతఁ జ
క్కనిగతి మండుదీపపుయు♦గంబుననుండియె జ్వాలతోడ నో
య్యనఁబడు తైలబిందువుల♦యట్టులు కోపము నొందియున్నయ
ద్దనుజుని రెండునేత్రముల ♦ దారుణరీతిని నశ్రుబిందువుల్
చినుకులరీతిఁ గాఁబడియెఁ ♦ జెచ్చెఱ నంతటఁ దీవ్రతేజుఁ డా
వనచరు నిగ్రహించుటకుఁ ♦ బంపె స్వతుల్యుల విక్రమాఢ్యులన్. ౨౩ 1702

క [2]దనుజులు వారలు కింకరు, లనఁగా నొప్పుదురు; మఱి బ♦లాధికులయి తా
మెనుబది వేలుగఁ దగి జవ,మునవలరుచునుండ్రు; భయద♦మూర్తులు వెలయన్.

క. పెనుకడుపులు పెనుదంష్ట్రిలు, ఘనబలములు నొప్పుచుండఁ♦గా ముద్గరకూ
టనికరకరులై యందఱు, ననిపైఁ దనుమనము లొలయ ♦ హాచుమం బట్టన్.

1 దీప్తాభ్యామివ దీపాభ్యాం సార్చిష స్స్నేహబిందవః-అనియూ. 2 కింకరా న్నామ రాక్షసాన్-అనియూ.

తే. బయలు వెడలిరి రావణు♦భవనవరము
నుండి తోరణాగ్రంబున ♦ నున్నయట్టి
వనచరునిచెంత కేగి యా♦దనుజవరులు
శలభములు వహ్నిఁబడునట్లు ♦ జవముమీఱి. ౨౭ 1705

క. [1]హనుమంతునిపై కడఁగిరి, దనుజులు వారెల్లఁ జిత్ర♦తరగదలను గాం
చనదివ్యాంగదపరిఘుత,తిని సూర్యాభాంబకములఁ ♦ దెగి ప్రహరింపన్. ౨౮

తే. మఱియుఁ బట్టసశూలతో♦మరవితతిని, బ్రాసముద్గరశక్తులఁ ♦ బట్టి యతని
జనమునఁ జుట్టుముట్టి ప్ర♦చండశౌర్య,ములరనిల్వంగ గురుతేజుఁ♦డై నహనుమ.

క. అనిసేయుకౌతుకంబునఁ, దనుకాంతి చెలంగఁ బర్వ♦తప్రతిముండై
తనతోఁక నేలఁగొట్టుచు, నొనరిచెఁ బెనునాద మప్లు ♦ దుద్ధతి తోఁపన్. ౩౦

చ. అనిలతనూజుఁ డంతట మ♦హాద్భుతకాయము నట్టిపెంచి లం
కను ధ్వనిపూరితంబుగను ♦ గాఢభుజంబుల నప్పళించెఁ; ద
జ్జనితమహారవంబు గిరి♦సానువులన్ బ్రతినాదముల్ తగం
బొనరిచి పర్వ నభ్రమునఁ ♦ బోయెడుపక్షులు భూమిపైఁ బడెన్. ౩౨ 1709

చ. హనుమయు నంత బిగ్గఱఁగ ♦ నార్చుచు నిట్లనిపల్కెఁ; రాఘవుల్
ఘనబలు లెల్లవారలను ♦ గప్రయశంబున మించియున్నవా
రనఘుఁడు సూర్యపుత్త్రుఁడు కృ♦పాకరుఁ డౌ రఘురాముఁ డొక్కటన్
దనకు సహాయుఁడై చెలఁగఁ ♦ దాను జెలంగును విక్రమంబునన్. ౩౩ 1710

సీ. అక్లిష్టకర్ముఁడై ♦ యలరుకోసలదేశపతికి శ్రీరామభూ♦పతికి నేను
దాసుండ, నరిబల♦దర్పసంహారుఁడను హనుమంతుఁడనువాఁడ ♦ ననిలసుతుఁడ;
శిలలచేఁ దరువరం♦బులచేత వేయివిధంబులఁ గొట్టుచు ♦ దర్పమొప్పఁ
బరఁగెడునాకు రా♦వణసహస్రంబులు సరికావు సంగర♦స్థలమునందు;

తే. దనుజవరులెల్లరును ననుఁ ♦ గనుచునుండ
నిదిగో యీలంకఁ బీడించి ♦ యీజనకజ
కెలమిమై మ్రొక్కి కార్యంబు♦లెల్లఁ గొదువ
పడక ఫలియింప శ్రీరాము♦కడకుఁబోదు. ౩౬ 1711

క. [2]అనవిని యాకింకరు లా, హనుమంతునినాదమునకు ♦ నధికభయంబుం
గని సంధ్యాంబుదవర్ణం,బున సమున్నతిఁ గనినవాయు♦పుత్త్రుఁ గని రటన్. ౩౭

చ. దనుజులు రావణాజ్ఞకును ♦ దారునిబద్ధులుగాన సాధ్వసం
బును విడనాడి చెంతకును ♦ బోవఁగ వేగమ చాల కందునం

1 పరిఘైః కాంచనాంగదైః-అనిమూ. కాంచనాంగదైః-కాంచనపటైః-అనిగో. కాంచన భూషణైః-అనితీర్థులు. 2 తే భవ న్భయశంకితాః, దదృశు శ్చ హనూమంతం సంధ్యామేఘమివో న్నతమ్-అనిమూ.

దును నిలుచుండి భీతికర♦తోమరముఖ్యమహాయుధంబులం
గొని ప్రహరించి; రాప్లవగ♦కుంజరుఁ డెంతయు దర్పమొప్పఁగన్. ౩౮

క. నలుప్రక్కల భీకరదనుజులు తననుం జుట్టుముట్టి ♦ శూరత్వమునన్
బొలుచుచుఁ గనఁదోరణమునఁ, జెలఁగెడు పరిఘాయుధంబు♦చెంతకుఁ జనియెన్.

తే. అరిగి భీమంబుగాఁ దగు♦నాపరిఘముఁ, దాను గైకొని గట్టిగా ♦ దానవులను
మోది యంతకపత్తన♦మునకుఁ బంపె;, నంత వీరుఁడుగాఁ దగు ♦ ననిలజుండు.

చ. గరుడుఁడు గొప్పసర్పమును ♦ గైకొని యాకసమందుఁ బ్రీతిమైఁ
దిరిగెడునట్టిచందమున ♦ దీప్తమహాపరిఘంబు దానినిం
గరమునఁ బట్టి యభ్రమునఁ ♦ గ్రమ్రగతిన్ విహరించెఁ శూరతం
బరఁగుసమీరపుత్త్రుఁడిటు ♦ వారల వీరులఁ గింకరాఖ్యులన్. ౪౧ 1716

తే. దండధరువీటి కనిపి యు♦ద్ధమును గోరి
యాబహిర్ద్వారమున తాను ♦ నాశ్రయించి
యుండెఁ నంతట భీతినె♦ట్లోయొకగతిఁ
జావుఁ దప్పించుకొనినరా♦క్షసులు వేగ. ౪౨ 1717

క. చని కొందఱు కింకరులా, దనుజులు హతులైరటంచు ♦ దనుజేంద్రున క
ల్లనఁ దెల్పి; రాక్షసేంద్రుఁడు, తనకింకరరాక్షసులును ♦ దర్ఘనబలముల్. ౪౩

చ. హనుమ పరాక్రమంబుననె ♦ యంతమునొందుట నాలకించి వే
ఘనతరకోపవేగమునఁ ♦ గన్నులు త్రిప్పుచు శౌర్యమందు నెం
దును సరిరాకయే చెలఁగి ♦ దుర్జయుఁడైన ప్రహస్తపుత్త్రునిన్
హనుమను జంపఁగా ననిపె; ♦ నచ్చట నాహనుమంతుఁ డొక్కటన్. ౪౩౫

నలువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౩ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు చైత్యప్రాసాదమందున్న రక్కసులం ద్రుంచుట.

క. దనుజులఁ గింకరులం జయ్యనఁ ద్రుంచి మనంబునందె ♦ ధ్యానింపం జొ
చ్చెను; వనముఁ బాడుచేసితి, దనుజులకు నివాసమైన♦దానిన్ దీనిన్. ౧ 1720

తే. అలరుప్రాసాదమును జైత్య ♦ మనఁగనొప్పు
దాని భగ్నముఁ జేయఁగాఁ ♦ బూననైతిఁ;
గనుక భయదంబుగాఁ బురిఁ ♦ గానఁబడెడు
దీనిగూడను విఱిచెద ♦ నేను నిపుడు. ౧౫ 1721

సీ. అని మదిలోనెంచి ♦ యాత్మబలంబును గనఁబఱుపఁగ ద్వార♦మును వదలుచు
నెగిరి మేరుమహీధ్ర♦శృంగంబుగతి నున్నతమగునాచైత్యంబు ♦ దానుగాంచి

దానిమీఁదికి నెక్కెఁ; ♦ వానరతిలకుండు పావని యంతటఁ ♦ బర్వతంబు
వలెనున్న ప్రాసాద♦వరముపై నెక్కి మహాతేజుఁ డౌటచే ♦ నచ్కుఁడింక

తే. నొక్కఁ డుదయించెనో యన ♦ నొప్పుమీఱె;
నంతదుర్ధర్షమై కాంతి ♦ ననుపమాన
మైనప్రాసాదమును దాని ♦ నాక్రమించి
తనరుచుల్ దగఁ [1]బారియా♦త్రమన మించె. ౫। 1722

చ. తనమహిమంబునన్ గుళుతఁ ♦ దాల్చినదేహముతోడ నాపురం
బునఁ దనకంఠనాదమును ♦ బోదు కలంగ భుజంబు లప్పళిం
చెను; జెవులం బగుల్చుచును ♦ జెచ్చెఱ నిండినయాస్వనంబుచే
తనె విహగంబులెల్ల వసు♦ధంబడె నభ్రమునుండి భీతిచేన్. ౬। 1723

తే. దానిఁ గాపాడుచున్నయా♦దనుజులెల్ల
మూర్ఛమున్గిరి; సకలాస్త్ర♦ముల నెఱుంగు
రాముఁ డెల్లర కధికుఁడై ♦ రంజిలెడిని
గాక బలశాలియైనల♦క్ష్మణుఁడు నట్లె. ౭। !724

క. తనురాముఁడు పాలింపం, గనుదగుసుగ్రీవుఁ డట్లె ♦ క్రాలుచునున్నాఁ
డనఘుఁడయి యెట్టిపనులను, ఘనశక్తిని నశ్రమంబు♦గా నొనరించున్. ౮।

తే. అట్టికోసలపతికి నే ♦ ననుఁగుబంటఁ
బగరఁ బొలియించువాఁడను ♦ వాయుసుతుఁడ
హనుమ యనువాఁడ; శిలలచే, ♦ నఖిలతరువు
లను గ్రహించియు నడఁతు నే♦దనుజవితతి. ౯। 1726

క. కావున నాకనిమొనలో, రావణు లిఁకవేయిమంది ♦ రారు సమత; [2]యిం
కే వివిధదానవులు కనఁ,గా వదలక లంకఁ బొలియఁ♦గాఁ జేసి తగన్. ౧౦।

క. జనకజకు మ్రొక్కి వచ్చిన, పని నెఱవేఱంగ రాము♦పాలికి వేవే
చనియెద ననిపల్కెను; నా,హనుమయుఁ జైత్యస్థులైన♦యాదనుజులతోన్.

క. ఈరీతిఁ దెలియఁబల్కుచు, దారుణభయ మంకురింపఁ ♦ దగుధ్వనితోడన్
భూరితరంబుగ నార్చెను, వారలు శతసంఖ్య లట్టి♦స్వనమును వినుచున్.

క. పలువిధము లైనశస్త్రం,బులఁ బ్రాసంబులను, ఖడ్గ♦ముల గొడ్డండ్రన్
బలిమిం గొని హనుమంతుని, నలయింపఁగఁ జుట్టుముట్టు ♦ నచటికిఁ జనఁగన్.

ఆ. చిత్రగదలపిండు♦చేఁ గాంచనాంగద, పరిఘవితతిచేత ♦ [3]భానుతుల్య
బాణవితతిచేతఁ ♦ బావనిఁ బ్రహరించి;, రతనిజుట్టియున్న♦యసురులగుమి.

1 పారియాత్రోపమో భవేత్ - అనిమూ. పారియాత్ర మనఁగా సప్తకులపర్వతములలో
నొకటి. 2 ఇంకన్, ఏన్-అని పదవిభాగము. 3 బాణైశ్చాదిత్యసన్నిభైః-అనివ్యాఖ్య.

క. అనుపమగంగానదిలోఁ, బెనుగతిఁ జరియించుచున్న♦పెద్దనుడివలెఁ
గనఁబడఁజొచ్చెను; వాయువు,తనయుం డపు డాగ్రహించి♦ దారుణతనుఁడై.

చ. పరమబలంబు భీమముగఁ ♦ బర్వఁగఁ జైత్యమునందు హాటకో
త్తరమయి యున్న స్తంభమును ♦ దద్దయు వేగముమీఱ లాగి ని
ర్జరపతివజ్రమట్లు రుచి♦భాసిలు దానిని ద్రిప్పె; నంత దు
స్తరమగునగ్ని స్తంభముల♦తాఁకునఁ బుట్టి దహించెఁ జైత్యముల్. ౧౮

చ. అనుపమకాంతిపర్వఁ బ్లవ♦గాధిపుఁ డౌహనుమంతుఁ డగ్నిచే
తను దహియింపఁగాఁబడెడు♦దాని మహాత్తరచైత్యముం దగం
గనుఁగొని వజ్రధార సుర♦కాంతుఁడు దానవులన్ వధించుచా
డ్పున నటనున్నరాక్షసుల♦పూగము దాన వధించి హృష్టుఁడై. ౧౯ 1734

క. సురపథమునందె తిరుగుచు, సురవైరులు వినఁగఁబల్కెఁ ♦ సుగ్రీవునిన
త్పురమున ధీరులు బలయుతు, లురువేగులు వేలకొలఁది ♦ సుగ్రకపివరుల్.

క. నావంటివారు తనరుదు;, రావానరులందుఁ గొంద ♦ ఱారఘుపతిశ్రీ
దేవిని వెదకఁగ వనచర, భూవిభుసంప్రేషితులయి ♦ భూస్థలినెల్లన్. ౨౦

ఆ. తిరుగుచున్నవారి♦తరులును గొందఱు
మావలెనె సమస్త♦భూవలయముఁ
గడఁగి తిరుగుచుండ్రు ♦ కరిదశకబలాఢ్యు
లందుఁ గొందఱుందు ♦ రసురులార. ౨౧ 1737

క. కొందఱు శతగజబలు లిఁకఁ, గొందఱు దశశతమదాత్త♦కుంజరబలులై
యుందురు మఱి యోఘంబనఁ,గం దగుసంఖ్య గలభీమ♦కరిబలయుతులై.

తే. వఱలుచుందురు, కొందఱు ♦ వాయుబలస
మానబలులయియుందు, రి♦మ్మాడ్కి నితర
వనచరవ్యూహనాథుల♦బలము నెన్నఁ
దరము గాకుండు సుగ్రీవుఁ ♦ డరసి పీరి. ౨౩ 1739

క. దంతనఖాయుధకపిగణ,కాంతులశతనియుత, కోటి♦గణములఁ గొనుచున్
బంతమున మిమ్ముఁ జంపఁగ, నెంతయు విక్రమముపొంగ ♦ నేతెంచుఁజుఁడీ.

తే. మీర లిక్ష్వాకుకులవిభుఁ ♦ డౌరఘుపతి
తో మహాత్మునితోఁ గొంటి ♦ రీమెయిఁ బగఁ
గాన నీపురమున మీరు ♦ దానవేంద్రుఁ
డుండ రిలమీఁద నమ్ముఁ డీ♦యొక్కమాట. ౨౫ 1741

నలువదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౪ - వ సర్గము.

ప్రహస్తపుత్త్రుఁడు జంబుమాలి హనుమంతునిచేఁ జెడుట.

క. తనకింకరవరు లచ్చట, ననిఁ బడుటకు నాగ్రహించి ♦ యారావణుఁ డు
గ్రుని జంబుమాలి బలవం,తుని సేనాధీశ్వరునిసు♦తుఁ బంపించెన్. ౧ 1742

చ. హనుమను జంపఁగా నతని♦యాజ్ఞను వెల్వడి చాపహస్తుఁడై
పెనుదశనంబు లొప్పఁగను ♦ భీమణరక్తమహాంబరంబు లో
య్యన ధరియించి రక్తసుమ♦హారము లొప్పఁగ రత్నహారముల్
ఘనరుచిమీఱుకుండలయు♦గంబు విపృత్తమహాత్ములుం దగన్. ౨ 1743

సీ. చండుఁడై సమరదు♦ర్జయుఁడై చెలంగుచు
నింద్రునిచాప మ♦ట్లెసఁగుచు గురు
సాయకాంచితమనో♦చాపంబు మ్రోయించె
జవమున నద్ది య♦శనిరవంబు
వలెఁ జెలంగుచును ది♦క్కుల, విదిక్కుల, నభ్ర
మును నిండి చెలరేఁగె; ♦ హనుమ యపుడు
జవయుక్తుఁ డౌటచే ♦ స్యందనంబున ఖర
వాహ్యంబునన్ మహా♦బలము వెలయ

ఆ. వచ్చుజంబుమాలి ♦ నచ్చటఁ గనుఁగొని, యుద్ధమబ్బె ననెడి♦యుబ్బునఁ జెను
నిస్వనంబు చేసె; ♦ నిర్భరబాహుబ,లాధికుఁ డగురాక్ష♦సాధిపుండు. ౩ 1744

క. తోరణమునఁ దిర్యగ్గత, దారువుపైన్ గూరుచున్న♦శత్రు-పిమీఁదన్
ఘోరాంబకములు వైచె మ,హారాక్షసుఁ డంత నతని♦యాస్యముమీఁదన్.

తే. [1]అర్ధచంద్రాకృతిం దగు♦నట్టిశరము
శిరమునం గర్ణియుక్తమౌ ♦ శితశరంబు
బాహువుల దశనారాచ♦వరము లవడిఁ
గ్రుచ్చి నొప్పించె; నుచ్ఛట♦క్రోధ మడర ౬ 1746

క. అనిశము తామ్రం బగునా, హనుమన్ముఖ మంబరాభి♦హతమై రక్తం
బున దోఁగి శరత్తువునం, [2]దినభాస్ఫుటదళిత మట్టు ♦ లెసఁగె ననమమై ౭

క. అరుణం బగుతన్ముఖమా, శరబాధను రక్తబిందు♦సంతతిదోఁగన్
సురపథమున రక్తోత్పల, మరుణం బగు చందనమున ♦ నంచితమగుచున్. ౮

క. తనరారెడువిధమునఁ దగె;, దనుజుని బాణాభిహతిని ♦ దద్దయుఁ గోపం
బును బొంది యక్కపీంద్రుఁడు, తనప్రక్క విశాలమైన♦దారుణశిలనున్. ౯

---

1 అర్ధచంద్రేణ వదనే శిరస్యేకేన కర్ణినా-అనిమా కర్ణీ-అంసశాకారాగ్రశరవిశేషః-అని వ్యాఖ్య 2 శరదీవాంబుజంఫుల్లం విద్ధం భాస్కరరశ్మినా-అనిమా. ఇనభాస్ఫుటదళితమట్టులు=రవి కాంతిని వికసించినపద్మమనియర్థము.

క. కనుఁగొని బలమొప్పఁగ జవమున దానిఁ బెకల్చి దనుజ♦ముఖ్యునిపై వై
చెను బలముకొలఁది; దానన్, దనుజుఁడు కోపించి బాణ♦దశకము చేతన్.

క. శిలను ధరఁ బడఁగఁ జేసిన;, నలఘుపరాక్రమసమగ్రుఁ ♦ డగుహనుమయు నా
శిల వ్యర్థమాటఁ గాంచి వి,పులమగుసాలంబుఁ బెఱికి ♦ పూనికమెఱయన్.

క. త్వరగా దానిం ద్రిప్పెను;, దరువును నిటుత్రిప్పుచున్న♦దారుణబలు నా
మరుదాత్మజుఁ గని బలిమై, సురరిపుఁ డగుజంబుమాలి ♦ సునిశితశరముల్.

తే. పెక్కురీతులవైచుచుఁ; ♦ బృథులసాయ
కముల నాల్గింట సాలవృ♦క్షమును ద్రుంచెఁ
బంచశరముల హనుమంతు♦బాహువులను
నొక్కశరమున వక్షంబు ♦ నొగిని నొంచె. ౧౩౪ 1753

క. స్తనమధ్యస్థలమును బది, సునిశితనారాచములను ♦ సొరిదిఁ బగుల్చన్
హనుమయు శరతతిపూరిత, తనుఁడై పెనుకోప మెసఁగ ♦ దత్పరిఘంబున్.

చ కరమునఁ బట్టి వేగమున ♦ గాఢముగా భ్రమియింపఁజేసె; న
మ్మరుదధిపాత్మజుండు బల♦మండితుఁడై యిటు దానిఁ ద్రిప్పి క
ర్బురవరుభూరివక్షమునఁ ♦ బూనిక మోఁదెను; దాన నచ్చటన్
శిరమును హస్తజానువులు ♦ చిత్రధనూరథఘోటకంబులున్
శరములు నించుకే నిలువఁ♦జాల కదృశ్యములయ్యె; నంతటన్. ౧౭ 1755

క. హనుమత్పరిహారమున న,ద్దనుజేంద్రుఁడు జంబుమాలి ♦ తద్దయు బలశా
లి నిఖిలతనుభూషణములు, తునుకలు కాఁగా ధరిత్రిఁ ♦ దొరలుచుఁ జచ్చెన్.

చ. బలయుతులైన రాక్షసులు ♦ వారి కధీశుఁడు జంబుమాలియున్
గలన వధింపఁగాఁబడుటఁ ♦ గ్రన్ననఁ జారులు వచ్చిచెప్ప ను
జ్జ్వలతరరక్తనేత్రములు ♦ చాలఁ గ్రుధన్ భయదంబులై తగన్
గలవిలపాటునొందె విని ♦ కర్బురనాథుఁడు కీశచేష్టకై. ౧౯ 1757

క. బలశాలిప్రహస్తాత్మజుఁ, డలఘుధనుశ్శాస్త్రవేత్త ♦ యనిఁ గూలినఁ గ
న్నులఁ గ్రుధఁ ద్రిప్పుచు నరుణం,బులుగా నవి యొప్ప మంత్రి♦పుత్త్రుల నంతన్

క. అతివీర్యవిక్రమంబులఁ, బ్రతి గాననియట్టివారిఁ ♦ బంపె హనుమపై
కతిజవమునఁ బొండనియా, దితిజేశ్వరుఁ డాతురమునఁ ♦ దెంపుమెఱయఁగన్.

నలువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౪౫ - వ సర్గము.

మంత్రిపుత్త్రసప్తకము హతమగుట.

చ. అనుపమవిక్రమాఢ్యులు మ♦హాబలయుక్తులు నేడ్గు రయ్యమా
త్యునిసుతు లగ్నిచందమున ♦ నుజ్జ్వలతేజమునన్ వెలుంగుచున్

ఘనభటవారముల్ గొలువఁ♦గా వరచాపము లూని దానవే
శునిభవనంబునుండి కడుఁ♦జోద్యముగా బవరంబు చేయఁగన్. ౧౺ 1760

క. [1]వెలువడి రాయేద్దురు న,స్త్ర్రవిద్యఁ ♦ జాలనెఱిఁగి భా
సిలువారికి గురువులుగాఁ, జెలఁగెడువా రఖిలశస్త్ర♦సిద్ధులుగానన్. ౨ 1761

క. ఒక్కొక్కరు తా రాకపి, నుక్కడఁగింతుమని చక్క ♦ నూహించుచుఁ బే
రుక్కున వెడలిరి; వారల, చక్కనియరదములు స్వర్ణ♦జాలాంచితముల్. ౩౺

చ. కనకవిభూషితంబులయి ♦ క్రాలుపతాకములున్ ధ్వజంబులున్
దనరఁగ సాధుఘోటకయు♦తంబులుగాఁ దగి యంబుదస్వనం
బునకు సమానమౌనినద♦ముగ్ గడుఁ జేయుచు నొప్పుచుండె; నా
దనుజులు వానినెక్కి పరి♦తప్తహిరణ్మయచాపహస్తులై. ౩౺ 1763

చ. నిరుపమవిక్రమంబు దగ ♦ నిర్భరమై గుణరావమొప్ప సం
గరమును జేయుహర్షమున ♦ గర్జితముల్ తగ నొప్పునంబుదో
త్కర మనఁగాఁ జెలంగుచును ♦ గ్రన్నన బోయిరి; క్రోఁతిచేతఁ గిం
కరదనుజుల్ మృతింగనిన♦కారణముల్ విని వారితల్లులున్. ౪౺ 1764

ఆ. వారిబంధుమిత్ర♦వారంబు శోకసం,భ్రాంతులైరి; తప్త♦భర్మభూష
ణాళిఁదాల్చి యంత ♦ నావీరు లేముందు, నేనుముందనుచును ♦ నెమ్మిమీఱ.

క. ఒరసికొనుచుఁ దోరణమునఁ, బరమాహవకాంక్ష మిగులఁ ♦ బరఁగెడుప్లవగే
శ్వరుమీఁది కేగి; రాయే,ద్ధురుగర్జితమట్లు రథని♦హూఘధ్వనులన్. ౬౺ 1766

క. వెలయంజేయుచు బాణం,బులు వృష్టిగ నొప్పుచుండ ♦ భూరిభయదవృ
ష్టులతోడఁ జెలఁగుమేఘం,బులు నా విహరించి; రంతఁ♦బొంగి హనుమయున్.

క. దనుజులశరవర్షంబున, మునిఁగి నగేంద్రంబు వర్ష♦మునఁ దోఁగినరీ
తిని గానఁబడకయుండెను,, హనుమయు నపు డతిజవమున ♦ నలరెడుఁగానన్.

క. మానక తద్బాణంబులు, మేనునఁ బడకుండ రుచుల♦మించునసురరా
ణ్ణానితరథముల వేగం,బేచియుఁ దనుఁబట్టనీక ♦ యేచిన తెగువన్. ౮౺ 1769

క. చరియించె నంబరంబున, శరరథవేగములు తనకు ♦ సమరంబున నే
వరుసను బాధింపనిగతి,, మరుదాత్మజుఁ డంత శౌర్య♦మండితుఁడగుచున్. ౯

[2]క. ధనువులఁ దాల్చినయేద్ధురు, దనుజులతో యుద్ధకేళిఁ ♦ దాఁ జేయుచు నిం
ద్రునిధనువుతోడఁ గూడిన, ఘనములతో నాడువీర♦గంధవహుక్రియన్. ౧౦

చ. కనఁబడుచున్ బ్రతాపమున ♦ గాఢభయంకరనాదమొప్పఁగా
దనుజమహాబలంబును ని♦తాంతము భీతిలఁ జేయుచున్ మనం

1 కృతాస్త్రాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠాః - అనిమూలము. 2 ధనుష్మద్భిర్యథామేఘైర్మారుతః ప్రభురంబరే-అనిమూలము.

బున నలరాక్షసావళిని ♦ బూన్కి మృతిం గనంజేయుకోర్కితోఁ
దన జవముం గనం బఱచెఁ; ♦ దత్సమయంబున నాతఁ డుద్ధతిన్. ౧౧ 1772

చ. అరిజనకాలుఁ డౌహనుమ ♦ హస్తతలంబున మోఁదెఁ గొందఱన్
జరణములన్ నఖంబులను ♦ జక్కనిముష్టులఁ దోఁచినట్టిలీ
వరుసను గొందఱన్ మఱియు ♦ వక్షమునన్ వడిమోఁది చంపె; ని
క్కరణిని నూరుఘాతములఁ ♦ గర్బురవర్యులఁ గొందఱన్ వడిన్. ౧౨ 1773

క. మృతినొందించెను భయదో,ద్ధతనాదముచేత నచటి♦ధరపైఁబడియే
మృతిఁగనఁ గొందఱఁ జేసెను;, దితిజులు వారంత నేలఁ ♦ ద్రెళ్లి మృతిఁ గనన్.

తే. [1]సాధ్వసంబున మిగిలిన♦సైన్యమెల్ల
దశదిశలకేగె; సామజ♦సమితి వికృత
నాదములుచేసె, నశ్వసం♦తతులు పడియె
ధరణి, నీడధ్వజచ్ఛత్ర♦తతులు మఱియు. ౧౪ 1775

క. అరదంబులు పొడిపొడియై, ధరణీస్థలి నిండియుండెఁ; ♦ దరువాత నటం
దొరగెడునెత్తురు కన్పడెఁ, దరంగిణివిధంబుగాఁగఁ ♦ దదవసరమునన్. ౧౫

సీ. లంకయంతయు బహు♦శంబులౌధ్వనులకు వికృతంబుగా ధ్వని ♦ వెలయఁజేసె
బలశౌర్యములఁజాల ♦ వర్ధిల్లు నాకపివర్యుఁడు తనదగు♦బలముచూపి
ప్రబలదానవభట♦వరులఁ దన్నాధుల నితరరాక్షసతతి♦నెల్లఁజంపి
యింకను లంకలో ♦ నెసఁగురక్కసులతో నని చేయఁ గోరి యా♦వనమునందు

ఆ. వెలయుతోరణమున ♦ విలసిల్లుచున్ బాహు
బలముచూప నమువు ♦ గలిగె ననుచు
బాహునాదములను ♦ బరఁగంగఁ జేయుచు
నిలిచియుండె; నంతఁ ♦ గలఁగి యాత్రి. ౧౭ 1777

నలుబదియొకవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౪౬ - వ సర్గము.

విరూపాక్షుఁడు లోనగుసేనాపతులు హనుమంతునిచేఁ దెగుట.

[2]చ. దనుజులు కొందఱేగి విబు♦ధప్రభువైరికి మంత్రిపుత్రులన్
హనుమ మహోత్కఁ డాలమున ♦ నందఱఁ జంపెనటంచుఁ జెప్పఁగా
విని మది శంకనొంది తన♦వృత్తము నెవ్వరెఱుంగకుండఁగాఁ
దనువును గప్పుకొంచు నిటు ♦ తా నపు డూహలుచేసెఁ జక్కఁగన్. ౧ 1778

---

1 భగ్ననీడధ్వజచ్ఛత్రైః-అనిమూలము. నీడోర్ధ్వజావయవవిశేషః-అనివ్యాఖ్య. 2 రావణ స్సం వృతాకార శ్చకార మతిముత్తమామ్-అనిమూ.

సీ. అంతవిరూపాక్షు ♦ నతిబలులైనయూపాక్షదుర్ధరులను ♦ నల్లప్రఘసు
భాసకర్ణుని సైన్య♦పతుల నేవురం దునిమి నీతివేత్తల ♦ ననిలవాయు
సమవేగయుక్తుల ♦ శ్వసనపుత్రగ్రహణాగ్రచిత్తుల ♦ నాకసములఁ
గని యాజ్ఞ చేసె నా♦దనుజేశ్వరుం డిట్లు; వాహినీపతులార ♦ బలసమేతు
తే. లగుచు రథగజతురగంబు♦లఁ గొని వెడలి
పోండు వానరు నతనిఁ బెం♦పున వనమునఁ
జిక్కఁ దండించి రండు; మీ♦రక్కపివరి
నరమునకుఁ బోయి మెలఁకువ ♦ పఱఁగుచుండఁ. ౪ 1779

ఆ. [1]అప్రమత్తులగుచు ♦ యత్నంబు చేయుచుం, డంగవలయు నవ్వ♦నచరునికడఁ
గడఁగి మీరు దేశ♦కాలవిరుద్ధకా,ర్యమును గలుగనీక ♦ యరయవలయు. ౫

క. [2]విను మతనికార్యములనే, మనమున నూహింపఁ బ్లవగ♦మాత్రుం డని నా
కును దోఁపలేదు చక్కం,గను జూడ మహాబలంబు ♦ గలిగి వెలయుచున్. ౫॥

తే. [3]అద్భుతక్రియ లొనరించు♦నట్టి పెద్ద
భూతమే గాని వేఱు గా; ♦ దీతఁడి సుర
పతియొ వేఱొక్కఁడో దితి♦సుతులఁ జంపఁ
దపమొనర్చి సృజించిరో ♦ యిపుడు దీని. ౬॥ 1782

క. మును నేను మిమ్ములం గొని, చని గంధర్వులను యక్ష♦సర్పసురవరా
ళిని దితిజుల మానుల నొ,య్యన నోడించితిని సంగ♦రాంగణమందున్. ౭॥

చ. కనుకనె యిద్దియే బదులు♦గా మనకిప్పుడు కీడు చేయఁగా
మనమున నెంచు టుత్తమమె ♦ యూనఁగ నిద్దియదే యసంశయం
బని మొన బల్మిఁ బట్టుకొనుఁ ♦ డాతని; నాపలుకాలకింపుఁ డా
వనచరుఁ డెంతొ ధీరుఁ డని♦వార్యపరాక్రముఁ డౌట నాతనిన్. ౮ 1784

క. అవమానింపఁగ సాధ్యం, బవునే మీకెల్లఁ బూర్వ♦మునందు మహా
జవబలయుక్తుల విక్రమ, మవార్య తేజంబు గలుగు♦నాకపివరులన్. ౮॥ 1785

తే. వాలిసుగ్రీవులను జాంబ♦వంతుఁ బ్లవగ
వాహినీపతి యానీలు♦వరుస ద్వివిద
ముఖ్యులౌ కీశవరుల నే ♦ ముదము మీఱఁ
గాంచియే యున్నవాఁడ; ని♦క్కరణి బుద్ధి. ౧౦॥ 1786

క. బలశౌర్యభయద వేగం,బులు నుత్సాహంబుఁ దేజ♦మును బెనురూపం
బులఁ దాల్చినట్టి శక్తియుఁ, గలుగవు వారలకు; నిద్ది ♦ కపిరూపంబున్. ౧౧॥

---

1 కర్మ చాపి సమాధేయం దేశకాలవిరోధినమ్-అనిమూ. అస్మోలింగవిధక్త్యైత్యయః కర్మ, సమాధేయం పరిహర్తవ్యమ్-అనివ్యాఖ్య. 2 న హ్యహం తం కపిం మన్యే-అనిమూ. 3 భవేదింద్రేణ వా సృష్టమస్మదర్థం తపోబలాత్-అనిమూ. ఇంద్రేణవేతివా శబ్దావన్యే నవేత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య.

క. ధరియించివచ్చినదిగా, నరయందగు సత్త్వమిదియె ♦ యగుఁ గపి కా ది
త్తరుణమునఁ జాలయత్నము, సరిగా నొనరించి యెట్టి♦సరణులనైనన్. ౧౩॥

ఆ. నిగ్రహింపవలయు; ♦ నిలువంగఁగలరె మీ, పరిసరమున నసుర♦నరులు త్రిజగ
ముల వసించు దేవ♦తలు శతముఖుఁగూడి, వచ్చినను నితాంత♦బలులెయైన.

చ. అని విజయంబుగల్గుటయు ♦ నారయ నస్థిరమానుజుండి కా
వున రణనీతివేత్త యగు♦పూరుషుఁ డెవ్వఁడుకాని సంగరం
బున విజయంబుఁగోరి తనుఁ♦బూనికఁ గాచుకొనంగనౌను, మీ
రనిమొన జాగరూకులయి ♦ యర్హగతిం జరియింపఁగాఁ దగున్. ౧౪॥ 1790

చ. అనియిటులాడ నావిభుని♦యాజ్ఞను నొదలలన్ ధరించి య
త్యనుపమతేజులౌటను హు♦తాశను లట్లు వెలుంగుచున్ మదం
బునఁ బొలుపొందుహస్తగణ♦మున్ వరఘోటకపంక్తి నట్లె స్యం
దనములఁ దీక్ష్ణశస్త్రముల ♦ దారుణశౌర్యము మీఱుసేనలన్. ౧౫ 1791

క. తమవెంటఁగొనుచు నవ్వా,రమితజవం బొప్పుచుండ ♦ హనుమపయికి యు
ద్ధముచేయుకాంక్ష నేగిరి;, సుమహితతేజమున నలరు♦చున్ గపివరుఁడై.

క. ఉదయించుచున్నసూర్యుఁడె, గద యాతండనఁగ దివ్య♦కాంతిం దగి ప
ట్టుదలను మించుచు సత్త్వం,బు దగన్ బెనుబలము దివ్య♦బుద్ధియు వెలయన్.

క. గురుతరవేగము శక్తియుఁ, బరఁగన్ దోరణమునందు ♦ భయముగొనక సం
గరకాంక్ష నున్నహనుమను, సురవైరులు చూచి రతనిఁ ♦ జోద్యముమీఱన్.

తే. ఇట్లు చూడంగనే వార♦లెల్లదిశల
నావరించుచు నిల్చి భ♦యంకరంబు
లైనయాయుధములఁ గొని ♦ యతని మాఱు
కొనిరి వాంఛానురూపంబు♦గనె జవమున. ౧౯॥ 1795

చ. హనుమశిరంబుపైఁబడ భ♦యంకరరూపములౌచు; వాఁడులై
యినుమునఁ జేయనై మఱియు ♦ నెంతయుఁ బచ్చగనున్నయగ్రముల్
తనరఁ జెలంగుబాణముల ♦ దర్పముపొంగఁగ దుర్ధరుండువై
చె నియతిఁ బంచసంఖ్యలను ♦ జెచ్చెఱ నుత్పలపత్త్రముల్ వలెన్. ౨౦॥ 1796

క. శరపంచకబాధితమగు, శిరమొప్పఁగ నంత హనుమ ♦ చెలఁగి దశదిశల్
సరగఁ బ్రతిధ్వనిఁజేసెడు, కరణిగ నార్చుచును నెగిరె ♦ గగనంబునకున్.

తే. అంత శూరుఁడు దుర్ధరుం ♦ డమితబలుఁడు
సజ్యకార్ముకుఁడై రథ♦సహితుఁడగుచు
గగనతలమున కెగసి తీ♦క్ష్ణశతవిశిఖ
ములను నింపుచుఁ బైఁబడెఁ ♦ జెలఁగి పూన్కి. ౨౨॥ 1798

* పీతముఖాః శ్శరాః-అనియ్యూ.

క. అనిలుండు శరత్తున వృష్టినిగురిసెడుసంబుదము ♦ జెచ్చెఱ వారిం
చునటులు మార్గణవర్షం,బును మింటం గురియునతని ♦ ముసుకొనుకినుకన్.

క. వారించె; దనుజుఁ డిటుతను, గారింపఁగ హనుమ మఱియుఁ ♦ గాయముపొంగం
గా రయముమెఱయ నుద్ధతిఁ, బోరెను; మఱియున్ జవంబు ♦ పొదలుచునుండన్.

క. గిరిపైన నశనిపాతము, కరణిఁ దటాలున నతండు ♦ కడుదూరం బం
బరమ్మునఁ జని యాదుర్ధరు, నరదమ్ముపై దుమికె; నతని ♦ యష్టాశ్వంబుల్.

సీ. త్యక్తజీవితములై ♦ యవనిపైఁ బడ నక్షకూబరంబులు చెడఁ ♦ గూలుచున్న
యరదంబునుండియా ♦ యసురుఁడు మృతుఁడయి ధరఁబడఁ; గనిశత్రు ♦ తతినిజెండు
నావిరూపాక్షయూ ♦ పాక్షులు సంజాతకోపులై యెగిరిరి ♦ యేపుమీఱ;
నిట్టులాయిరువురు ♦ పట్టుదలల్ మీఱ విమలాభ్రమున నున్న ♦ విపులబాహు
తే. వును సమీరాత్మజుని గని ♦ భూరివక్ష
మును దగంజూచి ముద్గర ♦ ములను గొట్టి;
రంతబలశాలి హనుమంతుఁ ♦ డాయిరువుర
భూరివేగంబు నడచి య ♦ వారితగతి. ౩౧ 1802

క. గరుడునివలె విక్రమమునఁ, బరఁగెడువాఁడౌట మరల ♦ బరవసమొప్పన్
ధరవ్రాలె నంతఁ బావని, [1]గురుసాలద్రుమముఁ జెఱికి ♦ కోయనిపెలుచన్.

క. ఇరువురువీరుల దానన్, మరణము నొందించె; నిట్లు ♦ మారుతి యమ్ము
వ్వురబలవంతులఁ జంపుట, బరికించి జవంబుమీఱఁ ♦ బ్రఘసుఁడు కినుకన్.

క. హనుమంతునిపై కేగుటఁ, గని వీరుండైన భాస ♦ కర్ణుఁడు శూలం
బునుగొని కీర్తియుతుండై, వనచరగణసింహుపైకి ♦ వారక యడరెన్. ౩౨

చ. ఇరువురు వార లొక్కటిగ ♦ నేపునఁబోయి; రవార్యశౌర్యమున్
సురలు నుతించునట్లడరి ♦ శూరుఁడు గాఁపగియున్న కోఁతితో
బరవస మొప్పఁగా నపుడు ♦ పట్టసము న్నిశితాగ్రమున్ భయం
కరమును బట్టి యాప్రఘస ♦ కర్బురవీరుఁడుచేసె యుద్ధమున్. ౩౩ 1806

తే. భాసకర్ణుఁడు శూలంబుఁ ♦ బట్టి పోరె.
వార లవయవములనెల్ల ♦ బలముమీఱ
నొవ్వఁజేయఁగ శౌర్యవం ♦ తుఁ డగుహనుమ
[2]రక్తసిక్తతనూరుహ ♦ రాజి వెలయ. ౩౪ 1807

క. అరుణాభుఁడైన ప్రాత, స్సరసిజహితురీతిఁ గాంతి ♦ సంధిల్లఁగ న
మ్మరుదాత్మజుండు పొల్చెను;, [3]దరుఫణిమృగనిబిడమైన ♦ ధరశృంగంబున్. ౩౫

1 ససాలవృక్ష మాసాద్య-అనిమూ. 2 అసృగ్దిగ్ధతనూరుహాః-అనిమూ. 3 సమృగవ్యాళపాద పమ్-అనిమూ.

క. కనుకమెయిఁ బెతికి యంతట, హనుమయు నద్దానిచేత ♦ నాయిర్వురఁ జం
పెను వీర్యము గన్పడ; న,ద్దనుజులు సేనాధిపతులు ♦ దారుణరీతిన్. 3౬ 1809

క. పొలియుటఁ గని శేషించిన, బలమును దునుమాడె; నంత ♦ [1]వాజుల నశ్వం
బుల, గజములచే నాగం,బుల, యోధులచేత యోధ♦పుంగవుల ననిన్. 3౭

క. అరదంబులచే నొప్పెడు, నరదంబులఁ బట్టి కొట్టి ♦ యసురుల నాని
ర్జరపతిపోలికఁ జంపెను;, మరణమునొందిన గజేంద్ర♦మండలము లట్లన్. 3౮

ఆ. [2]చచ్చియున్న వాజి♦సమితి, భగ్నాక్షంబు, లైనస్యందనంబు♦ల ట్లసురులు
భూమియందుఁ బడిన♦నామార్గమెంతయు, నడువ నలవిగాక♦పుడు కనఁబడె.

ఆ. శూరసైన్యపతుల ♦ సొరిది నైదుగురను
సబలవాహనులను ♦ జంపి యంత
మరలి తోరణమున ♦ కరిగి యూరకయుండెఁ
[3]బ్రజలచంపుయమునిఁ♦వైఖరిఁ దగ. 3౯ 1815

నలువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౪౭ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁ డక్షకుమారుని బొలియించుట.

క. సేనాపతిపంచకమును, మానక తద్వాహనముల ♦ మంచిభటుల న
వ్వానరుఁడు చంపుటను విని, దానవపతి సమరసమ్ము♦దస్వాంతు సుతున్. ౧

క. [4]అనిహతవిక్రము నక్షునిఁ, దనముందట మెలఁగువానిఁ ♦ దాఁ జూచె; నతం
డును నాచూపున యుద్ధం, బునకుం బురికొల్పఁబడుచుఁ ♦ బొదలెడుకినుకన్.

చ. ఘనతరవిక్రమంబు దగఁ ♦ గాంచనకార్ముకహస్తుఁడై జవం
బున [5]ధరణీసురోత్తములు ♦ పొందుగ భక్తి హవిస్సు వేల్వఁగా
గనఁబడుజ్వాలలన్ బ్రబలు♦గాఢహుతాశనురీతిఁగాఁ గ ది
గ్గున సభనుండి లేచెను; న♦కుంఠితశౌర్యముదోఁప నంతటన్. ౩ 1816

క. దనుజమృగేంద్రుఁడు బాలా,ర్కునివలె భాసిల్లి తప్త♦రుక్మమయంబై
తనరుమహారథమునఁ దాఁ, జనియెను హనుమంతుతోడ ♦ జన్యమొనరుపన్.

సీ. అరదమయ్యదియు మ♦హాతపస్సంచయార్జితముఁ బ్రతప్తసం♦సిద్ధకనక
భూషణశోభితం♦బును, బతాకాత్తంబుఁ, దతరత్నభూషిత♦ధ్వజయుతంబు

---

1 అశ్వైరశ్వాన్ గజైర్నాగాన్ యోధైర్యోధాన్ రథై రథాన్-అనిమూ. 2 రుద్ధమార్గా ఇవంతతః-అనిమూ. 3 కాలఇవ ప్రజాక్షయే-అనిమూ. 4 సతస్య దృష్ట్యర్పణసంప్రచోదితః-అని మూ. 5 ద్విజాతిముఖ్యైర్హవిషేవ పావకః-అనిమూ.

[1]స్వాంతవేగాష్టాశ్వ♦సంవాహితంబునై భాసిల్లె దానిదే♦వతలు దనుజు
లెదిరింపఁగాఁజాల♦ రెయ్యెడ నడ్డులేకయె సంచరించు, భా♦స్కరసమాభ
తే. మంబరంబునఁ జరియింప♦నై సతూణ
మష్టఖడ్గనిబద్ధ మ♦త్యధికశక్తి
తోమరాద్యాయుధంబుల♦తోఁ జెలంగు
నదియునై యుండె; నట్లుగ♦ నలరుదాని. ౫ 1818

కం. అనికిం దగుపరికరముల, ఘనమై శశిభానుతుల్య♦కాంచనమయర
శ్మినికరమై రవిచందం,బున [2]నింగిఁ జరించుచుండెఁ♦ బూనిక మెఱయన్. ౬

క. [3]సురనాథతుల్యవిక్రముఁ, డురుసాహసుఁడు నగునక్షుఁ♦ డొయ్యన నపుడా
యరదంబు నెక్కి యంతటఁ, గరితురగరథస్వనములు♦ గలసేనలతోన్. ౭

ఆ. కూడి నిస్వనములఁ♦ గొండలతోఁ దగు, ధరణి నభము నించి♦ ద్వారసీమ
నున్నయాసమర్థు♦ సన్నుతుఁ గపినాథుఁ, జేరవచ్చె; నతఁడు♦ సింహదృష్టి. ౮

క. విలయంబునఁ దగుకాలా,నిలునట్లుగఁ గానఁబడుచు♦ నెమ్మి తనరఁగాఁ
జెలఁగెడునాతనియాకృతిఁ, గలయఁగని విస్మయంబుఁ♦ గడుసంభ్రమమున్.

క. పెనఁగొన నక్షకుమారుఁడు, హనుమను శూరునిఁగ నెంచి♦యపుడు బహుమతిం
గనఁబడుచూడ్కులఁ జూచెను;, దనుజేంద్రకుమారుఁ డంతఁ♦దనబల మెల్లన్.

చ. మనమున నెంచి యప్డు హను♦మంతునివేగము శత్రుదుస్సహం
బనఁదగువిక్రమంబుఁ దగ♦ నారసి యంతవసంతమందు న
వ్వనజహితుండువోలెఁ గడు♦వర్ధిలె; నట్లని సేయు కోర్కితోఁ
గనఁబడి యాకుమారకుఁడు♦ గంధవహాత్మజువిక్రమంబునన్. ౯ 1824

క. అనిమొన నాతని వారిం,పను సాధ్యము కాకయుంట♦ బాహుబలంబున్
ఘనమై చెలఁగుటఁ జక్కఁగ, మనమునఁ దా నెఱిఁగి కడున♦మర్షము గలుగన్.

చ. దనుజవిభుండు చెప్పినవి♦ధంబున నే సుసమాహితాత్ముఁడై
ధనువున మూఁడుబాణముల♦ దారుణరీతిఁ జెలంగువాని వై
చి నియతి నాసమీరసుతుఁ♦ జెచ్చెరఁ దాఁ బురికొల్పె; నంతఁ బా
వనిని జితశ్రమున్ బ్రబల♦వైరినివారణదక్షు గర్వితున్. ౧౦ 1826

క. అనియున్న సరకుచేయని, యనూనశౌర్యాధికునిఁగ♦ నక్షుఁడు తన ని
మ్మనమునఁ దలంచి గర్వం,బునఁ గేల ధనుశ్శరములఁ♦ బూని దిటమునన్. ౧౧

చ. హనుమపయిం బరాక్రమము♦ నప్పుడు చూపఁగ నున్నయట్లుగాఁ
గనఁబడె; [4]నంత నక్షుఁ డటఁ♦ గాంచననిష్కయుతాంగదంబులన్

---

1 మనోజవాష్టాశ్వవరైః స్సుయోజితమ్ - అనిమూ. 2 వ్యోమచరం సమాహితమ్-అనిమూ.
3 తురంగమాతంగమహారథస్వనైః-అనిమూ. 4 తతః కపిం తం ప్రసమీక్ష్య-అనిమూ.

దనరఁగఁ జారుకుండలయు♦తశ్రుతియుగ్మము పొల్పుమీఱ నిం
కను దనవిక్రమంబు వెలుఁ♦గన్ హనుమంతుని మార్గ్గణం దగన్. ౧౧౪

చ. ఇరువురువారు మార్గ్గణగ ♦ నెందును సాటియె లేక యుద్ధమా
సురదనుజాళికిం గనఁగఁ ♦ జోద్యము తోంపఱఁగల్గఁజేయుచున్
వరుసగ వృద్ధియయ్యెఁ; గపి♦వర్యుఁడు నక్షకుమారకుండు సం
గరమొనరింపఁజూచి భయ♦కంపితయై ధర మాఱుమ్రోసెఁ దాన్. ౧౨౪

చ. ఖరరుచి యెండఁగాయుట యిఁ♦కం దగదం చవుడూరకుండె; భూ
ధరములు నూఁగులాడెను, స♦దాగతి వీవకయుండె, మ్రోసె నం
బరము కలంగె నంబుధియు; ♦ బాహుబలాధికుఁడై శరంబుఁ గూ
ర్ప రయమునన్ దదంబకము ♦ బాగుగవైవ సమర్థుఁడౌట నా
సురపతిసూనుఁ డంతటను ♦ [1]శుభ్రముఖంబుల సాయకంబులన్. ౧౩౪ 1830

క. కనకమయపుంఖముల భీ,తినిగొల్పుచు విషముఁ బూయఁ ♦ దీక్ష్ణఫణులభం
గిని గనఁబడి మెఱసెడువా,నిని మూఁడిట నేసె హనుమ♦నెత్తిన కినుకన్.

సీ. అంబకత్రితయ మ♦ట్లాత్మ[2]శిరంబున సమముగా నాట ర♦క్తము స్రవించి
కన్నులఁ దడుపుచు ♦ గాత్రము నిండఁగ నుద్యదర్కునిబోలి ♦ యుగ్రరీతి
భాసిల్లి యెఱ్ఱనై ♦ బాణముల్ కిరణంబులనుబోలి మస్తకం♦బునను నాటఁ
గిరణసమూహసం♦కీర్ణ భానునిబోలి తనరారె; సూర్యపు♦త్రసచివవరుఁ
తే. డైనహనుమంతుఁ డుగ్రాయు♦ధాళిఁ జిత్ర
కార్ముకము మెఱయించుచుఁ ♦ గదనమునకుఁ
దలపడెడునక్షునిం గని ♦ యలఘుశౌర్య
మదర యుద్ధోన్ముఖుండయ్యె ♦ నలరుపూని. ౧౬ 1832

క. ధరణీమధ్యమగతమం,దరపర్వతశిఖరమునకుఁ ♦ దానచ్చినభా
స్కరువలె నుగ్రుండై భీ,కరకోపము వీర్యబలము♦ఖంబులు పొంగన్. ౧౬౪

తే. ఉగ్రనయనాగ్నికీలల ♦ నొక్కభంగి
నక్షునిసబలవాహను ♦ నపుడు చూచెఁ
జుఱుకుఁజూపుల; సంగర♦క్షోణియందు
ధనువు సురపతిధనువుచం♦దమున మెఱయ. ౧౭ 1834

క. శరవృష్టి నిగుడఁ జేయుచుఁ, బరమాద్భుతమేఘమట్లు ♦ భాసిలునాక
ర్బురవీరుఁ డంబుదము భూ,ధరమున వర్షించునట్లు ♦ దారుణశరముల్. ౧౮

[3]చ. అనిలతనూజుపైఁ గురిసె; ♦ నంతట భీకరశౌర్యతేజముల్
ఘనబలవీర్యముల్ మెఱయఁ♦గా వినువీథిఁ జరించునక్షునిం

1 తత స్సవీక స్సుముఖాన్ పతత్రిణః-అనిమా. 2 సత్రై శ్శరై ర్మూర్ధ్ని సమం నిపాతితైః-అనిమా. 3 ససాద హస్తా ద్దినక్షుస్యవిక్రమః-అనిమా.

గనుఁగొని యంబుదంబటు ల♦ఖండపరాక్రమ మొప్ప వెల్గునా
హనుమయు నార్చె సింహము క్రి♦యన్ బెనుహర్షము లోనఁ బొంగఁగన్.

చ. దనుజుఁడు బాలుఁడౌటను స♦దాగతిపుత్త్రునిశక్తి యెంతొ యా
త్మ నెఱుఁగలేక యుద్ధమున ♦ దర్పముచేఁ దనుగర్వమూని యిం
తనియనరానికోపమున ♦ నప్పుడు పొంగుచు రక్తనేత్రముల్
కనఁబడఁగాఁ [1]తృణావృతము♦గాఁ దగుకూపముపైకిఁ బోవ నెం
చినగజమట్టు లాహనుమఁ ♦ జెచ్చెఱఁ దాఁకె ననూనవిక్రమున్. ౨౦ 1837

సీ. ప్రసభంబుగానతఁ♦ బాణముల్ తాఁకంగ ఘనతుల్యభయదని♦స్వనుఁడు హనుమ
యాశరపాతమ♦త్యార్తిని గల్పింప నార్చుచు నూఁగుచు ♦ నతివిశాల
బాహువుల్ కదల నం♦బరమున కెగసె వేగంబున; బలముఖ♦క్రమము మెఱయ
నతిరథశ్రేష్ఠుఁడై ♦ యసురనాయకుండు వియద్వీధి కెగసి నా♦హనుమపైని

తే. జలద ముర్వీధరముపైని ♦ శిలలతోడ
వానఁ గురిసెడురీతిగ ♦ బాణవృష్టి
నిగుడఁజేయుచు రథముతో ♦ నెగసె నభ్ర
తలమునకుఁ దాను నెత్తుగాఁ ♦ దగుజవమున. ౨౨ 1838

చ. హనుమయు వీరుఁడౌట నని♦యందుఁ బ్రచండపరాక్రమంబునన్
ఘనుఁ డగుచున్ మనోజవము ♦ గ్రాల శరాంతరమందు మారుతేం
ద్రునివలె సంచరించుచును ♦ ఘోరపుబాణములన్ విదుర్చుచున్
అనిలసుసేవితంబయిన♦యంబరవీథిఁ జరించె స్వేచ్ఛఁగన్. ౨౩ 1839

చ. ధనువును దాల్చి యాకరణి ♦ దానవనేతృకుమారుఁ డక్షుఁ డా
యనిమొనఁ బెక్కురీతులుగ ♦ నంబకముల్ పరఁగించి యాకసం
బును గనుఁగప్పఁగా ననిల♦పుత్త్రుఁడు [2]వాని సగౌరవంపుదృ
ష్టిని గని వీనిమృత్యువును ♦ జెందఁగఁ జేయఁగ నౌన దెవ్విధిన్. ౨౪ 1840

క. అని చింతింపన్ నాగెను;, ఘనశౌర్యము మెఱయ దనుజ♦కాంతుకొడుకు బా
ణానికరమునఁ గపివక్షం, బును జీల్పఁగ నంత దీర్ఘ♦భుజుఁ డాకపియున్. ౨౫

క. దానికి గట్టిగ నార్చుచు, మానుగఁ గార్యముల నేస♦మయమునఁ జేయం
గానౌనో యెట్టు లని తా, మానసమున నెఱుఁగుఁగాన ♦ మహితబలు నరిన్.

క. అని నెట్లు జయింపఁగ నగు, నని తనలో నిట్లుతలఁచె; ♦ ననుఁ డితం డా
ఘనబలుఁడు బాలసూర్యుని, యనువున భాసిల్లి బాలుఁ ♦ డయ్యును జూడన్.

తే. [3]తనకు సాధ్యముగానికృ♦త్యములఁ జేయు
చున్నవాఁ డింతియే కాదు ♦ యుద్ధతంత్ర

1 గజో మహాకూప మివావృతం తృణైః-అనిమా. 2 అవైక్షతాక్షం బహుమానచక్షుషా-అనిమా. 3 నచాస్య సర్వాహవకర్మశోభినః ప్రమాపణే మే మతిరత్ర జాయతే-అనిమా.

నిచయ మెఱింగినవాఁడు వీ♦ని నిటువంటి
వానిఁజంపంగ నాబుద్ధి ♦ పూన దిపుడు. ౨౬ 1844

చ. ఘనమతి వీఁడు విక్రమము ♦ గ్రాల నెసంగు సమాహితాత్ముఁడై
యనిఁ గలకష్టసంతతుల ♦ నన్నిఁటి నోర్వఁగలాఁడు సంగరం
బున నొనరింపఁగాఁ దగిన♦బుద్ధిచమత్కృతి సిద్ధకార్యముల్
గనెడుసుశక్తి గొప్పదిగఁ ♦ గన్పడుచున్నది వీనియందిటన్. ౨౭ 1845

క. [1]కనుకనె నాగులు యక్షులు, మునినిర్జరులెల్ల వీనిఁ ♦ బూజింతురు చ
క్కనిగతి నిందుల సంశయ, మనునదియే లేదు; విక్ర♦మాధికుఁడగుచున్. ౨౮

తే. దగినయుత్సాహమునను జి♦త్తమ్ము పొంగ
నాముఖముమ్రోల నిలుచుండి ♦ నన్నుఁ జక్కఁ
గాంచుచున్నాఁడు; శీఘ్రంబు♦గాఁ దిరుగుచు
నితఁడు చూపెడుశౌర్యంబు ♦ నెన్నిచూడ. ౨౯ 1847

క. సురదనుజులచిత్తంబు ల,దురు; వీనిం జంపక కృప♦తో విడిచినచో
దురమున నను గీడ్పఱచును, బరికింపఁగఁ బెరుగఁజొచ్చెఁ♦బౌరుష మిచటన్.

క. దనుజుని నీకఁ జంపుట నా, మనమునకున్ సమ్మతంబె ♦ మండుచు వృద్ధిం
గను నగ్ని నార్పకుండుట, యనర్థ మగుఁగాదె; యనుచు♦నాతఁడు తలఁచెన్.

చ. హనుమయు వీర్యసారముల ♦ నత్యధికుం డగుటన్ స్వశత్రువా
దనుజుని వేగమున్ గుఱిచి ♦ తా మదిఁ జక్కఁ దలంచి సంగరం
బు నెటులుచేయఁగాఁదగునొ ♦ పూనిక దానిని నిర్ణయించి యా
తని వధియింపఁబూని తన♦దర్పము చూపఁగ వేగముం గొనెన్. ౩౦ 1850

చ. జవము చెలంగ హెచ్చరిక ♦ చాలఁగఁ గల్గి శతాంగభూరిభా
రవహనదక్షతన్ వెలసి ♦ రాజిలు నాతనిఘోటకాష్టకం
బు వరుస నంబరస్థలిని ♦ భూరిపరాక్రమ మొప్పుచుండఁ గూ
ల్చె వసుధపైఁ బడంగ; [2]నఱ♦చేతులవ్రేటుల వాయుజుం డొగిన్. ౩౧

చ. వనచరమంత్రిసత్తముని♦బాహుతలాభిహతిన్ మహారథం
బనితరసాధ్యమయ్యును ర♦థాంగములున్ జెడఁ [3]గూబరంబు ము
క్తినిగన ఘోటకాష్టకము ♦ దెంపున సంయమువీటి కేగ నా
య్యన దివినుండి వే పడియె ♦ నత్తఱి భూమిపయిన్ మహాధ్వనిన్. ౩౨

తే. ఉగ్రవీర్యము గలదను♦జోత్తముఁడు మ
హారథుండొట రథమును ♦ నపుడు వదలి

1 సనాగయక్షై ర్మునిభిశ్చ పూజితః-అనిమూ. 2 తలప్రహారైః పవనాత్మజః కపిః-అని మూ. 3 పరిముక్తకూబరః-అనిమూ.

ఖడ్గకార్ముకములఁ దాల్చి ♦ గాఢతపము
బలిమిఁ ముని తనువట్టు ల♦భ్రమున కెగసె. ౩౩ 1853

చ. [1]గరుడుఁడు సిద్ధవాయువులు ♦ క్రమ్రగతిన్ విహరింపఁ బొల్చునం
బరమున స్వేచ్ఛఁగాఁ దిరుగు♦వానిని దానవపుత్త్రుఁజూచి యా
మరుదుపమానవిక్రముఁడు ♦ మారుతి యాతనిచెంతఁజేరి త
చ్చరణయుగంబుఁ బట్టుకొనెఁ ♦ జక్కఁగ నిట్టటు జాఱకుండఁగన్. ౩౪ 1854

చ. జనకసమానవిక్రముఁడు ♦ సారభుజుండు సమీరసూనుఁడా
తని గరుడుండు భూరిఫణి♦తల్లజునిన్ గ్రహియించినట్లు ల
య్యనిమొన సంగ్రహించుచు స♦హస్రవిధంబులఁ ద్రిప్పిత్రిప్పివై
చెను ధరణీస్థలిం బడఁగఁ ♦ జెచ్చెఱ, నంతట నక్షుఁ డార్తుఁడై. ౩౫ 1855

క. తొడలును గరములు మొలయును, మెడయు నుబ్రద్దలయిర క్త♦మిళితాంగుండై
వడి నస్థినయనసంధు ల,పుడు చూర్ణములై చెడంగఁ ♦ బొంకము మాయన్.

క. మొలదట్టియెట్టులో చనఁ, గలఁగుచు హతుఁడౌచుఁ గూలె ♦ క్ష్మాతలమున; ని
ట్టులు వానిఁ జంపి కపిపతి, [2]యలఘుభయం బడరఁజేసె ♦ నాసురపతికిన్.

సీ. అక్షకుమారుండు ♦ హతుఁడౌట న త్తఱి నంబరంబుననుండు♦నమ్మహావ్ర
తులుమహర్షులు భూత♦ములుయక్షపన్నగుల్ సురపతియుతులైన♦సురలుమిగుల
నాశ్చర్యమునుబొంది♦హనుమంతుఁగాంచిరి; [3]వజ్రిసుతుంబోలి♦భాసమానుఁ
డయి ర క్తతుల్యన♦యనుఁడైనయక్షుని రావణుతనయుని ♦ రయముమీఱఁ

ఆ. జంపి వీర్యమొప్ప ♦ సరగ నాతోరణ
మునకె పోయి ప్రళయ♦మున సమస్త
విధములైనప్రాణి♦వితతిని బొలియించు
యమునిఁబోలియుండె ♦ హనుమ యంత. ౩౬ 1856

నలువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౮ - వ సర్గము.

-○○- రావణుం డాంజనేయుమీఁదికి నింద్రజిత్తుం బంపుట. -○○-

క. [4]దనుజేశ్వరుఁడు మహాత్ముఁడు, హనుమంతునిచేత నని ♦ నక్షకుమారుం
డునుదెగిన వార్త వే విని, మనము వెతంగుంది పొగుల ♦ మండిపడి కడున్.

క. [5]సురపతిసమానవిక్రము, సురపతిని జయించినట్టి♦శూరునిఁ దనయున్

1 సమేత్య తం మారుతతుల్యవిక్రమః క్రమేణ జగ్రాహ సపాదయోర్దృఢమ్-అనిమూ.
2 చకార రక్షోధిపతేర్మహద్భయమ్-అనిమూ. 3 నిహత్య తం వజ్రిసుతోపమప్రభమ్-అనిమూ.
4 తత స్సరక్షోఽధిపతి ర్మహాత్మా-అనిమూ. 5 తతేంద్రకల్పం సమాదిదేశేంద్రజితం సరోషమ్-అనిమూ.

మరుదాత్మజుపై కనుపన్, ద్వరపడి యిట్లనియె వాగ్వి♦భవము వెలయఁగన్.

తే. [1]నీవు బ్రహ్మాస్త్రవేత్తవు ♦ నిఖిలశస్త్ర
విద్వరిష్ఠుఁడ వాసుర♦వీరదనుజ
వరులకున్ శోకదాతవు ♦ సురలు శక్ర
సహితులై వచ్చి మార్కొన్న♦సమయమందు. ౧౹ 1861

క. కనఁబఱచిననీశౌర్యము, వినియెఁగదా జగములెల్ల♦విధిని గొలిచి యా
తనికృపదివ్యాస్త్రంబును, గొనితివిగద; నీమహాస్త్ర♦కూటముచేతన్. ౨౹

క. సురదనుజులు సురపతితో, దురమొనరుపఁ గూడివచ్చి ♦ తోరపుశక్తిన్
గర మురుదుగఁ జూపెదునిన్, బరికించియె పాఱుదురు జ♦వంబున భీతిన్. 3

క. అని నీతోఁ ద్రిజగంబుల, నొనరుపఁగావచ్చి శ్రమము♦నొంద కపజయం
బును గాన కుండువారలు, కనుఁగొనినను లేరు సుమ్ము ♦ గాదిలితనయా. ౩౹

క. గురుభుజవీర్యతపస్సులఁ, బరిరక్షితుఁడవుగఁ బొలిచి ♦ బాగుగఁ గాలం
బరయుచు దేశవిభేదముఁ, బరికించి యెఱుంగునట్టి♦వాఁడవు నీవే. ౪౹ 1865

సీ. మతిమంతుఁడవు నీవె♦మఱి లేఁడు జగములఁ; బురుషకారమున సం♦గరములందు
నీ కశక్యము లేదు ♦ నిజము సుమ్ము; వివేకపూర్వకంబుగ నీవు ♦ పూని తలఁప
నెఱుఁగరానట్టి ద♦దే కార్యమును లేదు [2]త్రిజగంబులందు నీ♦దేహశస్త్ర
బలము లెఱుంగని♦వాఁ డొక్కరుఁడు లేఁడు; బవరంబునం దపో♦బలము విక్ర

ఆ. మమును శస్త్రబలము ♦ మానుగ నాయంత
నీకుఁ గలిగియుండు♦నో కుమార
జయము నీకుఁ గల్గు♦టయె నిశ్చయము కాన
సమరకష్టమొలయు♦సమయమందు. ౬ 1866

క. నినుజయశీలుఁ నిని దలంచి,చనచోఁ జిత్తశ్రమంబు ♦ చెందకయుండన్
నను; విను కింకరు లందఱు, చని రాయమసదనమునకు ♦ సంగరసీమన్. ౭

తే. జంబుమాలియు సమసెను ♦ సచివపుత్రు
లైనయేవురువీరులు ♦ హతులయ్యెరి
వారె సైన్యాధిపతులు గ♦దా; రథములు
గజతురంగమముల్ నిండఁ ♦ గలబలములు. ౮ 1868

క. [3]హతములె నీకున్ దమిఁగూ, ర్చుతమ్ముఁడగునక్షుఁ డనిని ♦ జొచ్చి సమసె; శ
త్రుతతిసూదన! నీయం, దతిశయవిశ్వాస మున్న♦దరయఁగ నాకున్. ౮౹

తే. అంత విశ్వాస మవ్వారి♦యందు లేదు,
దనుజగణకాలుఁడై నయా♦నవచరు పెను

1 సురాసురాణాముపి శోకదతా-అనిమూ. 2 నసోఽస్తి కశ్చి త్రిషు సంగ్రహేషువై-అనిమూ. 3 సహోదర స్తే దయిత్షః కుమారోఽక్షస్తు సూదితః-అనిమూ.

బలము మతివిభవంబును ♦ బౌరుషంబుఁ
జక్కఁగా నెంచి నీదగు♦శక్తి నెఱిఁగి. ౯౪ 1870

క. తనయా! తావకబలమున, కనురూపముగాఁగఁ జూపు♦మని సుద్ధతి; నీ
వన శస్త్రవిద్వరుండవు, ఘనుఁడవు పగవాని నడఁపఁ♦గాఁ దగుదువు సూ.

క. కనుక నిటనుండి యచటికిఁ, జని యాకపిఁ జేరి నంత ♦ స్వబలము మఱియా
తనిబలము నరసి సేనకు, వినాశనము గల్గకుండ♦విధమున ననిలోఁ. ౧౧

సీ. [1]పరునిమర్దింపుమా; ♦ సురపతిని జయించినట్టివీరా! విను ♦ మాతఁడొకఁడె
శత్రుబలౌఘంబు ♦ సమయించుచున్నాఁడు కనుక నాతనిపయిఁ♦జనుతరుణము
నందు సైన్యములు స♦హాయము చేయంగఁజాలవు; మఱియల్ప♦సారమైన
వజ్రముఁ గొని కపి♦వరుపైకిఁ బోకుము వాయువుకంటె జ♦వంబు మిన్న
తే గాఁగ నాతనికుండును♦గాఢవహ్ని, కల్పుఁడగుఁగాన ముష్ట్యాదిఁ♦కములఁజంప
నలవిగాకుండు; నేఁజెప్పి♦నట్టివిషయ,మున నె చక్కఁగఁ బరికించి ♦ పనినిదీర్పు.

క. మనము సమాహితముగఁ జ,క్కనిరీతి నొనర్చుకొనుచుఁ ♦ గార్ముకసంబం
ధనిఖిలదివ్యాస్త్రబలం,బును నెఱి స్మరియించుకొనుచుఁ ♦ బొమ్మా యనికిఁ.

క. పనియెట్లుచెడదొ యారీ,తిని యత్నమొనర్పు మీవు ♦ దివ్యాస్త్రబలం
బునె స్మరియింపుము; యుద్ధం,బునకు నినుం బంచుటరయఁ♦బోలదు నాకుఁ.

తే. కానియిది రాజధర్మసం♦ఘంబునకును, దానినేయాశ్రయించిన♦ధరణిపులకు
నరయ నుత్తమమైన దే♦యట్టులౌట, నిన్నుఁ బంపుచునున్నాఁడఁ♦[2]గన్నతండ్రి.

క. అరిసూదనా! మహాసం,గరమున బహువిధము లగుచుఁ ♦ గ్రాలెడునస్త్రో
త్కరమును గొని ప్రహరింపం,గరము సమర్థమగుశక్తిఁ ♦ గన వలయు మదిఁ.

ఆ. జయముఁ గోరవలయు ♦ సంగ్రామమునఁ గాన
సకలశస్త్రములను ♦ సంస్మరింపు
మనియె; [3]దక్షతనయు ♦ లగు దేవతలవంటి
సుప్రభావమునను ♦ సొంపుమీఱి. ౧౫ 1878

క. బలశౌర్యంబుల నొప్పెడు, బలసూదనజిత్తు తండ్రి♦పలుకులవిని తాఁ
గలహమున కేగఁజాలిన, తలఁపును గొని భక్తిమీఱఁ ♦ దండ్రికి నెలమిఁ.

1 నవీరసేనాగణశోచ్యవంతి నవజ్ర మాదాయ విశాలసారమ్, నమారుతస్యాస్యగతేః ప్రమాణం నచాగ్నికల్పః కరణేన హంతుమ్-అనిమూ. దీనికి వ్యాఖ్యకర్త లేయర్థమును వ్రాసిరో యది యీసీసమునం దున్నదని తెలియవలయు. వ్యాఖ్యానమేలేకయున్న నీశ్లోకమున కర్థము వాల్మీకియే ప్రత్యక్షమై యందఱికిఁ జెప్పవలసివచ్చును. ఆశ్రమము వారికి లేకుండఁజేసినవారు వ్యాఖ్యాతలే. వారిభావము తెనుఁగునఁ జేర్పరాదను దేవానాంప్రియులమాట యవతలం ద్రోయుట సమంజసము.
2 కన్నతండ్రి -అనునది రసపోషకమాట నిట వలయుననియే చేర్పఁబడినది. 3 దక్షసుతప్రభావః- అనిమూలము.

క. వలగొనియె; నంతనాతఁడు, బలములు తగ్గఁ బొగడుచుండ ♦ బవరము చేయం
గలయుత్సాహము పొంగఁగ, వెలువడియెను హనుమ నొంచు ♦ వేడుకతనరన్.

[1]చ. సరసిజపత్త్రనేత్రములు ♦ చారుతరంబుగ నొప్ప శ్రీతగన్
గురుతరతేజముల్ వెలయఁ ♦ గోర్కి ఫలింపఁగఁ జేయునింద్రజి
త్తు రయమువిూఱఁ బర్వములఁ ♦ దోయధిపోలెఁ జెలంగిపోయె సం
గరమున; కింద్రకల్పుఁడగు ♦ కర్బురనాథకుమారుఁ డంతటన్. ౧౮ 1881

క. గరుడోపమవేగంబునఁ, బరఁగుచు సితతీక్ష్ణదంత ♦ వారము తెగుకే
సరులను నాల్గింటిని భీకరముఁగఁ గట్టినరథంబుఁ ♦ గడు దివ్యంబున్. ౧౮½

తే. ధరణి నంటకపోయెడు ♦ దానినెక్కి;
రథికుఁడై ధన్వివర్యుఁ డ ♦ స్త్రవిదులందుఁ
డానె ముఖ్యుండునై యాయు ♦ ధములనెల్లఁ
గలిగి యొప్పెడునాతండు ♦ చెలఁగు వేడ్క. ౧౯½ 1883

చ. అరదము నెక్కి శీఘ్రముగ ♦ నాహనుమంతుఁడు పొల్చుచోటికిన్
గరముప్రతాప ముట్టిపడఁ ♦ గాఁ జనియెన్; బవమానసూనుఁ డా
శరపతిపుత్త్రుస్యందనపు ♦ సాంద్రరవంబును, జాపశింజినీ
వరరవమున్ స్వకర్ణముల ♦ వ్రయ్యలుచేయఁగ యుద్ధమత్తతన్. ౨౧ 1884

క. ఒనరింపఁదగుఁగదా యిదె, యని పరమానందభరితుఁ ♦ డయ్యె; రణమునం
దనుపమపాండిత్యమునం, దనరెడునాయింద్రజిత్తు ♦ దారుణరీతిన్. ౨౧½

[2]మ. పెనుచాపంబును దీక్ష్ణశల్యశరముల్ ♦ భీమంబులై యొప్పఁగాఁ
గొని యప్పావనిపైకిఁ బోయె; ననిలోఁ ♦ గొంకేమియున్ లేక బా
ణనికాయంబును గేలఁబూని యతఁ డం ♦ తన్ వెల్వడన్ దిక్కులె
ల్లను గంపించె మృగంబులెల్ల నఱచెన్ ♦ లక్షించి పెన్భీతిచేన్. ౨౩ 1886

చ. అనిఁ గనువేడ్క నచ్చటికి ♦ నప్పుడు వచ్చిరి నాగయక్షులున్
మునిపతులున్ నభంబున స ♦ మూహముగాఁ దగుసిద్ధులున్, విహం
గనికర మభ్రసంవృతిని ♦ గాంచి ముదంబున మీఱి గూయిడెన్;
హనుమయు వేగవంతుఁ డటు ♦ స్యందనమెక్కి చెలంగు వేడుకన్. ౨౪½ 1887

క. అరుదెంచు నింద్రజిత్తును, బరికించి యొనర్చెఁ గడుర ♦ వంబును స్వకళే
బరమును బెంచెను; సురరిపు, వరపుత్త్రుం డింద్రజిత్తు ♦ భవ్యరథమునన్. ౨౫

ఆ. పొలిచి చిత్రధనువుఁ ♦ బూనిక గ్రహియించి
యశనిరీతి భయద ♦ మైనశబ్ద

1 శ్రీమాన్ శుద్ధశలాకాక్షో రాక్షసాధిపతే స్సుతః - అనిమూ. 2 శితశల్యాం శ్చ సాయకాన్-అనిమూ.

మొలయునట్లు గుణము ♦ బలిమిని సారించె;
నంతఁ జండవేగు♦లై పోలుచుచు. ౨౬ 1889

సీ. అతిబలశాలురై ♦ యాహవనిర్వ్రీళంకులునయి తగుప్లవం♦గుఁడు సురారి
తనయుండు నపుడు బ♦ద్ధవిరోధమున నొప్పసురగణనాథుఁ డ♦సురపతియును
దలఁపడినట్లుగాఁ ♦ దలఁపడి; రంతట వీరుండు మఱియుమ♦హారథుండు
విలుకాండ్రమేటియై♦కలహంబునఁ శక్తి యులరెడువాఁడునై ♦చెలఁగునింద
తే. జిత్తు బాణాళి వైవఁగాఁ ♦ జిత్తమందు
శంకయేలేక హనుమయు ♦ స్వతనువట్టి
పెంచి శరములు తనమీఁద ♦ నించు కేని
సోఁకకుండఁగఁ దాఁ జేయు♦చుఁ జవమున. ౨౭ 1890

క. తనతండ్రి సంచరింపఁగ, ననూనమగుచున్నయుల్ల♦యంబరమున స్వే
చ్ఛను సంచరించె; నంతట, దనుజుఁడు వీరుండు పరవి♦తానభయదుఁడై.
క. తనరారునింద్రజిత్తపు, డనూనములు తీక్ష్ణములును ♦ నాయతపత్రా
ళినిదగునవి చిత్రములును, గనకాంచితపుంఖములును ♦ గడు భయదములుఁ.
తే. కొనలు వంగఁగ వజ్రము ♦ ఘనగతిఁ బడ
నెట్టియురవడి తగియుండు ♦ నట్టిబాణ
ములు ప్రయోగించె హనుమపై ♦ నలుకపూని
యనిలసూనుఁడు తత్స్యంద♦నారవంబు. ౨౯। 1893

క. భేరీమృదంగపటహా, ద్యారవమును, లాగుచుండు♦నతనిధనుర్జ్యా
భూరిరవంబును విని తన, నేరుపుఁ గనఁబఱుప నెగిరె ♦ నింగికి నంతన్. ౩౦
క. సురవైరి లక్ష్యపాండితిఁ, బరఁగెడువాఁడనుచుఁ దలఁచి ♦ వనచరపతి త
చ్ఛరనికరాంతరముననే, తిరుగంగాఁ జొచ్చె లక్ష్య♦దీప్తి తఱుఁగఁగన్. ౩౧
క. అనిలజని యింద్రజిత్తుని, ఘనబాణములకును మ్రోలఁ ♦ గనఁబడుచును వై
చినయంత కేలుసాచుచు, వినువీధికి మరల నెగిరె ♦ విక్రమమొప్పన్. ౩౨
క. ఇరువురును వేగవంతులు, దురమొనరించుపనిఁ బండి♦తులు గావున భీ
కరగతి భూతస్వాంతా, హరణముగా నుత్తమంపు♦టనిఁజేసి రొగిన్. 33 1897
*క. హనుమకుఁ గల్గినఛిద్రము, దనుజున కస్త్రహితునకును ♦ దగుఛిద్రము పా
వనికిని దెలియకయుండెను;, గనుకనె మార్కొనుచుఁ బోరఁ♦గా నుద్ధతిమై.
క. సురవిక్రమమునఁ దగునా, యిరువురకుఁ బరస్పరం బ♦హీనబలము న
త్తరుణమున నోర్వఁగా దు, స్తరమయ్యెను; లక్ష్యశుద్ధి♦తగ దనుజుండున్. ౩౪
క. శరముల నమోఘములఁ గపి,వరుపైఁ గడు హెచ్చరికను ♦ వైచె నవియు దు

* హనూమతో వేద నరాక్షసోంతరం నమారుతి స్తస్య మహాత్మనోంతరమ్-అనిమూ. అంతరం ఛిద్రమ్-అనివ్యాఖ్య.

స్త్రరీతిఁ బోయె నతఁడా, శరములఁ; దప్పించుకొనియె ♦ సరభసముల రర్.

క. కనుక నవి నిష్ఫలములై, చనుచుండుటఁ జూచి తనదు♦స్వాంతంబున నా
దనుజుఁడు చింతంబూనెను;, ననంతరము దానవేంద్రు♦నాత్మభవుండున్. ౩౫

చ. *మారివసునాతనిన్ బవర♦మందు వధించు టశక్య మంచు వే
యారసి యుపాయమొప్పు నటు♦లాతనిఁ బట్టుకొనంగ నెంచి యె
వ్వరుసను బట్టనౌనొ తన♦బాహుబలంబును దూలి నాకు సం
గరమున నెట్లుచిక్కునొకొ ♦ ఖ్యాతి యదెట్లుగ నాకుఁ గల్గునో. ౩౬ 1902

క. అనితలఁచి యస్త్రవిద్వరుఁ, డనూనవిక్రముఁడు నైన♦యాదనుజుం డా
వనచరవరుపై నప్పుడు, వనజజునస్త్రంబుఁ గూర్చె ♦ వైవఁగఁ బెలుచన్. ౩౭

—ఃః బ్రహ్మాస్త్రమున హనుమ బంధింపఁబడుట. ఃః—

క. మరుదాత్మజు నీతనిసం, గరమునఁ జంపంగ నాకుఁ ♦ గా దని మదిలో
నరసి మహాబాహుం డా, సురపతిసుతుఁ డస్త్రవిదుఁడు ♦ శుంభచ్ఛక్తిన్. ౩౮

క. పైతామహాస్త్రమేతగు, నీతరుణమునందు నంచు ♦ నెంచి తదస్త్రం
బాతతగతి వైచి తగన్, వాతాత్మజుఁ గీశవర్యు ♦ బంధించె వెసన్. ౩౭ 1905

చ. దనుజవిముక్తమై తగి పి♦తామహమంత్రనియుక్తమైనయా
ఘనతరశక్తిసంయుతిని ♦ గ్రాలెడునస్త్రము మేనుసోఁక నా
హనుమయుఁ జేష్టలన్ వదలి ♦ యంగములెల్లను గట్టువడ్డను
ర్వినిబడియెన్; గపీంద్రుఁ డరి♦వీరకృతాంతుఁడు తత్క్షణంబునన్. ౩౯ 1906

సీ. బ్రహ్మాస్త్రమునఁ బట్టు♦వడుట యెఱింగియుఁ, బ్రభువగు వనజసం♦భవునిసుప్ర
భావంబునన్ స్వప్ర♦భావంబు వేగంబ పోవుటయు నెఱింగి ♦ పూర్వ మమ్మ
హాత్ముఁడు దయచేసి♦నట్టివరంబును స్మరియించుకొనియె; న♦త్తరుణమందు
నింద్రజిత్త్యాగి శక్తి♦నెసఁగు నా బ్రహ్మమంత్రంబుల నుంత్రించి ♦ దానివైచి

తే. నాఁడని తలంచి బ్రహ్మ యా♦నాఁడు తనకు
వరమొసంగియొయుండుట ♦ స్వాంతమందుఁ
దలఁచె; లోకగురుండగు♦సలిలజభవు
దయను బ్రహ్మాస్త్రబంధంబు ♦ దలఁగ దనుచు. ౪౦ 1907

క. నాయంత నేనె బంధము, పాయంగాఁ జేసికొనును♦పాయమెఱుఁగ నం
చీయసుర తలఁచియే యిటు, లీయస్త్రముచేతఁ గట్టె ♦ నిట నన్నుఁ దగన్.

క. అనియెంచి హనుమ మఱియును, వనజభవాస్త్రైకకృతవి♦బంధనమును నే
ను నిటన్ గొంతయెయైనను, గనియే యుండఁదగునంచుఁ♦గడుఁ దలఁచెమదిన్.

తే. అట్లు బ్రహ్మాస్త్రవీర్యంబు ♦ నాతఁ డెంచి
క్షణమె తద్బంధనంబ బుండుఁ♦గాని యవల

* అవధ్యతాం తస్యకపే స్సమీక్ష్య-అనియూ.

వదలునని పూర్వమే పద్మ♦భవుఁడు తనకు
నిచ్చియున్నట్టివరమును ♦ నెఱిఁ దలంచి. ౪౨½ 1910

క. వనజజునాజ్ఞను శిరమునఁ, గొని బద్ధుండయ్యెఁ; మఱియుఁ ♦ గోఁతులలో మే
టినిగాఁ దన్నుఁ దలంపం, జనుశక్తిని గన్నహనుమ ♦ స్మరియించె నిటుల్.

క. [1]వనరుహమిత్రుని మ్రింగం, జనినదిమొద లామహేంద్ర♦శతధృతులును నా
యనిల్లుఁడు గాచుచునున్నా, రనయము నట్లాట నిప్పు♦డస్త్ర మిది తగన్.

క. ననుబంధించిన నేభయ,మును గలుగదు నాకు; దనుజ♦ముఖ్యు లిపుడు గ
ట్టిన నాకు గుణముగనె యది, వినుతిం గాంచెడిని దనుజ♦వీరునితోడన్. ౪౪½

తే. నేను మాట్లాడఁగల్గున♦ట్లానుగానఁ
బట్టుకొందురుగాక యీ♦పరులు నన్నుఁ;
ననుచుఁ బరవీరహంతయా♦హనుమ చిత్త
మందుఁ గృత్యంబునెంచి చే♦యఁగలపనిని. ౪౫½ 1914

ఉ. ఆరసి చేయునేర్పఱియె ♦ యాటను జేష్టలుదక్కి యంత నా
వీరులు రాక్షసుల్ తనను ♦ వింతగ బల్మినిబట్టి భీతిఁజే
కూరుచునట్టిభాషలను ♦ గొంకుచునే బెదరింపఁబూనఁగా
మారుతసూనుఁ డార్చెఁ దన♦మానసభీతిని దోఁపఁజేయుచున్. ౪౬ ·1915

ఉ. ఆరిపుసూదనున్ గపిగ♦ణాధిపునిన్ గతచేష్టునిన్ మహా
ధీరునిఁ గాంచి రాక్షసులు ♦ తీవ్రగతిన్ శణవల్కముల్ తగన్
భూరుహచీరముల్ పెనచి ♦ పొందుగఁ ద్రాళ్లఁగఁజేసి కట్టి; రా
మారుతి రాక్షసేంద్రుఁ డభి♦మాని కుతూహలమొప్ప నన్నిఁకన్. ౪౭ 1916

క. కనకుండనుచు నిశ్చయ,మునొందుచున్ వీరవైరి♦ముఖ్యులు పూన్కిన్
దనుఁగట్టుటకున్ బలమును, గొని లేనబల మెఱుఁగలేక ♦ కొట్టుటకు మదిన్.

ఆ. సమ్మతించియుండె; ♦ సరభసముగ నిట్లు,వీర్యవంతు హనుమఁ ♦ గ్రౌర్యమొప్ప
వల్కమునను గట్ట ♦ బ్రహ్మాస్త్ర మాతని, విడిచె మఱొకవస్తు♦వితతిచేత. ౪౮½

ఆ. [2]బంధనమ్ముచేయ ♦ బ్రహ్మాస్త్రబంధంబు, నిలువ దించుకేని ♦ దెలియరైరి
వార; లంతలోన ♦ వీరుఁ డయ్యింద్రజి, త్తచట నిట్లు వాన♦రాధిపుండు.

క. తరుచీరబద్ధుఁడౌటన్, సరసిజభవు నస్త్రముక్తి ♦ సత్వరమే కాం
చి రహిన్ వింంచుటఁ గన్గొని, పరమాస్త్రంబిద్ది యితర♦పరికరబద్ధున్. ౪౯½

తే. తాను బంధింపదనియెంచి ♦ మానసమున
నక్కటా! గొప్పపనిచేసి ♦ యది నిరర్థ

---

1 వ్యాఖ్యానాభిప్రాయ మిట సూచితము. 2 అస్త్రబంధ స్స్వచాన్యం హి నబంధ మనువ ర్తే-అనియు.

క్రమముగ ననుటను జూడంగఁ ♦ గలిగె వీరు
మంత్రగతుల నెఱుంగరు ♦ మాటలేల. ౪౦౪ 1921

సీ. బ్రహ్మాస్త్ర మీరీతిఁ ♦ బ్రతిహతమైనచోఁ దరువాత మఱొకయ ♦ స్త్రంబు కార్య
మొనరింపఁజాల ది ♦ కొకసారి దానినే వైచిననదియును ♦ బనిసెయొనగున
దశ్లాట నిండజే ♦ యందును సంశయ మంకురించినదని ♦ యార్తినొందెఁ
హనుమంతుఁ డట్లు బ్ర ♦ హ్మాస్త్రముక్తుండయ్యు దనుజులు బంధించి ♦ తన్ను లాగు

తే. కొనుచుఁ బోవుట నది తన్నుఁ ♦ గొంచెమేని
విడిచినట్లించఁడయ్యె; నా ♦ వెడఁగు దనుజు
లంత నాకపివీరుని ♦ నతుల కాష్ఠ
ముష్టిఘాతంబులన్ గొట్టి ♦ ముదమమీఱి. ౪౨౪ 1922

క. దనుజేంద్రుఁడైన రావణు, ననుపమమగు సింహపీఠ ♦ మలరు నెచట న
వ్వనచరు నచటికి నీడుచు, గొనిచని; రాపిదప దనుజ ♦ కుంజరుఁ డెలమిన్.

తే. [1]అస్త్రబంధవిముక్తుఁడై ♦ యపుడు భూజ
చీరసూత్రనిబద్ధుఁడై ♦ చేష్ట లుడిగి
యున్నగురుబలుఁ బావని ♦ నన్నుతాత్మ
సగణుఁడై యున్న దానవ ♦ సత్తమునకు. ౪౮ 1924

క. కనఁబఱచె; మత్తకరివిధ,మున బద్ధుండై నప్లవగ ♦ ముఖ్యు నతని గై
కొనిపోయి రాక్షసులు తమ, దనుజేంద్రుని కగపఱచిరి ♦ తత్సభ్యులొగిన్.

క. ఎవఁడీతఁ డెవరివాఁడగు, నెవఁడనుపఁగ వచ్చె నిందు ♦ నేపనియొ యిటం
చవిరళముగఁ దమలోఁ దా,ము వరుసఁగాఁ జెప్పుకొనిరి ♦ మునుమును; పిదపన్.

క. చంపుఁడు కాల్పుఁడు తమిభ,క్షింపుఁడు వీని నని మించు ♦ కినుకల నచటన్
దెంపునఁ జెప్పుకొనిరి వా,రింపఁగరానట్టి వివిధ ♦ రీతుల దనుజుల్. ౪౭ 1927

సీ. అంతమహాత్ముఁ డ ♦ య్యనిలసూనుఁడు త్వరితముగ మార్గముదాఁటి ♦ యమరవైరి
విభుపాదతలమున ♦ వెలయుచున్నట్టియాపరిచారవృద్ధులఁ ♦ బరమరత్న
భూషితతద్గృహం ♦ బును గాంచె; మహిత తేజశ్శాలి రాక్షస ♦ సత్తముండు
వికృతరూపదనుజ ♦ వీరు లిట్టటు లీడ్వ నూరకున్న కపీంద్రు ♦ మారుతిఁ గనెఁ;

తే. కపియుఁ దేజోబలంబులఁ ♦ గ్రాలి వెలుఁగు
భాస్కరునిబోలి భాసిల్లు ♦ వాని రావ
ణాసురునిఁ గాంచె; నంతట ♦ నసురపతియుఁ
గ్రోధసంవర్తితారుణా ♦ క్షుఁడయి యపుడు. ౫౦౪ 1928

క. వనచరు వార్తలనడుగఁ,గ నచటి కులశీలవృద్ధ ♦ గణముల నెల్లం

1 వ్యదర్శయ త్తత్ర మహాబలం తం హరిప్రవీరం సగణాయ రాజ్ఞే-అని మూ.

గని యాజ్ఞ చేసె; వారా, హనుమంతునిఁ గాంచి యిట్టు♦లనిరి క్రమముగాన్.

తే. చేయవచ్చినపని యేమొ ♦ యీయెడ కెవ
రిపుడు నినుఁబంపినారో యి♦దెల్లఁ జెపుమ
యనిన [1]సుగ్రీవుదూత న♦న్నతఁడు పనుప
వచ్చినాఁడ నటంచొగిఁ ♦ బల్కె నంత. ౬౨ 1930

నలువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౯-వ సర్గము.

—హనుమంతుఁడు రావణుని తేజోవిశేషములఁ జూచి మెచ్చుకొనుట.—

క. భీమపరాక్రముఁ డగునా, సామీరియు రావణుండు ♦ స్వపదమునందు
ద్దామగతినుండి నన్నిట, కీమాడ్కిం దేశఁ బంపె♦నే యని మదిలోన్. ౫

క. అరుదంది యుగ్రకోప, స్ఫురణంబునఁ దామ్రదృష్టి♦పొలయఁగ నతనిం
బరికించె; రావణుఁడును, వరముక్తాలంకృతమయి ♦ భాసురమగుచున్. ౧౫

క. వెలలేక కనకమయమై, యలరెడుమకుటమును దాల్చి ♦ యతులద్యుతులన్
దళుకొత్తుచుండె; వజ్రపు, శలాకములఁ గూర్పఁబడుచుఁ ♦ జారుతరములై.

సీ. మణిమయంబులునయి ♦ మనసుచేఁ గల్పింపఁబడినయట్లు విచిత్ర♦పరిణతిఁగను
భర్మమయామూల్య♦బహుభూషణంబులఁదాల్చియొప్పుచునుండె; ♦దనుజవిభుఁడు
పట్టువస్త్రము మూల్య♦పరిమాణరహితంబుఁ గట్టి రక్తచ్ఛాయఁ ♦ గలిగియున్న
చందనంబు నలంది ♦ చారుతరంబులుఁ జిత్రంబులునునయి ♦ చెల్వుమీఱు
చున్నకస్తూరికా♦ద్యురుతరరచనల మెండుగాఁగ నలంది♦యుండె; వివృత

తే. ములయి చూడఁగ నొప్పుచుఁ ♦ గలితరక్త
వర్ణనయనంబు లొప్పఁగ ♦ భయదములయి
వెలసి తీక్ష్ణమహాదంష్ట్రి ♦ లొలయఁ బెదవు
లట్టె వ్రేలాడనున్నశీ♦ర్షాళి దనర. ౨౫ 1934

క. పలువిధము లౌచుఁ గ్రూరం,బులు నగుమృగములనుగూడి♦పొలుచుశిఖరపం
క్తులు గలమందరభూధ్రము, వలె వెలుఁగుచుఁ దేజమొప్పు♦భాసిలుచుండెన్.

తే. మఱియు నీలాంజనచయంబు♦మాడ్కిఁ దనువు
వెలయ వక్షంబునన్ బూర్ణ♦విధునిరీతి
మౌక్తికావృతరత్నసు♦మండితమగు
హారమున సబలాకమే♦ఘాభుఁ డగుచు. ౭ 1936

---

1 హరీశ్వరస్య దూత స్సకాశా దహ మాగతోస్మి-అనియా. వక్ష్యమాణసంగ్రహోయం-అనివ్యాఖ్య. ఇది ప్రాయికముగా వాల్మీకిపద్ధతి. ముందు జరగఁబోవు ప్రసంగమును సంగ్రహించి చెప్పి యావల దానివిస్తరించుట కవిసమయమని గ్రహింపఁదగు.

సీ. అలరారె; నాతని♦హస్తముల్ బద్ధకేయూరంబులయి చంద♦నోత్తమమునఁ
బూయఁగాఁబడి రుచిఁ ♦ బొల్చు నంగదములు తనరార బలిమిని ♦ దారుణతర
*మస్తకపంచక♦మండితఫణివలెఁ జెలఁగుచునుండెను; ♦ జిత్రమగుచు
రత్నసంయోగవి♦రాజితంబయి యుత్తమాస్తరణోపేత ♦ మగుచు గొప్ప

తే. దైనస్ఫాటికపీఠంబు♦నందుఁ గూరు
చుండి యొప్పారుచుండెను; ♦ సురుతరముగఁ
గాంతిఁ బొల్చునలంకృతుల్ ♦ గ్రాలఁ జామ
రములఁ దాలిచి చుట్టును ♦ బ్రమదలెల్ల. ౧౦ 1937

క. కొలుచుచు వీచుచు నుండిరి; వెలసెడుమంత్రములతత్త్వ♦విధముల నెల్లం
గలయ నెఱింగినయామంత్రులు బలదర్పితులు సన్మ♦తులు ప్రీతిమెయిన్.

తే. దుర్ధర, నికుంభులును, బ్రహ♦స్తుండు మఱియు
నమ్మహాపార్శ్వుఁ డనునల్వు ♦ రమలభక్తిఁ
దనకుఁ జుట్టును నుండ సం♦ద్రములు నాల్గు
నావరించిన లోకమ ♦ ట్లమరి యుతఁడు. ౧౧ 1939

క. వారలతో సల్లాపము, లారభటిం జేయుచుండె ♦ నాతఁడు మఱియున్
జేరువనె మంత్రవిదులై, సారమనీషలఁ జెలంగు♦సచివు లితరులున్. ౧౨

క. తనుఁగొల్వ దివిజయుతుఁడై, తనరారెడునింద్రుఁబోలి ♦ తగవిలసిల్లెన్;
గనకమయాస్తరణంబునఁ, దను వసితచ్ఛాయ వెలుఁగ ♦ దర్పము పొంగన్.

క. మేరువుశిఖరంబునఁ గడు, వారియుతంబైనసూర్య♦వారిదమువలెన్
దారుణతేజంబునఁ దగు, నారాక్షసవిభునిఁ జూచె ♦ హనుమయు సంతన్.

తే. భీమవిక్రము లగుభటుల్ ♦ పీడనంబు
దన్ను నొందఁగ జేయుచు ♦ నున్నయపుడు
విస్మయావిష్టచిత్తుఁడై ♦ వేయివిధము
లను సురారిపతిం జక్కఁ♦గనియె నచట ౧౫ 1943

చ. హనుమయు దీప్తతేజసుని ♦ నాదనుజేశునిఁ జూచి యాత్మనా
తని కటు తేజమొప్పుటకుఁ ♦ దద్దయు విస్మయమొప్ప నెంచె; నీ
దనుజునిరూప మద్భుతము ♦ ధైర్యబలద్యుతు లట్టివే యగున్
ఘనతరలక్షణంబులు త♦గం బొలుపొందెడు వీని మేనునన్. ౧౬ 1944

క. ఔరా! యీయాతనివైభవ, మేరీతిం బొగడవచ్చు ♦ నితఁ డిప్పుడు తా
నారయక యొనర్చినయీ, భూరితరాధర్మ మెన్నఁ♦బోయినగురువౌ. ౧౭

---

1 పంచశీర్షై రివోరగైః-అనిమూ. పెద్దపడగగల పాముని యర్థముచెప్పువారు కొందఱుగలరు. వారికిట నీశ్లోకమున నాయర్థము తప్పని తోఁపకమానదు.

క. [1]ఇతఁడిది యొనరుపకుండిన, దితిజులకే కాదు సర్వ♦దివిజుల కితఁడే
పతియగు నింద్రునినేలఁగ, హితశక్తిఁ జెలంగు; మఱియు ♦ నీతం డెపుడున్.

సీ. భయదముల్ పరులకు ♦ బాధను గల్గించునవియు నింద్యమ్ములు♦నైనదుష్ట
కార్యముల్ పెక్కులు ♦ గావించియున్నాఁడు కాన నీతనిఁ గని ♦ దానవామ
రులు సర్వలోకులు ♦ గలవిలపాటొంది యున్నారు కోపంబు ♦ నొందునేని
యీతఁడు జగమెల్ల ♦ నేకసాగరమయంబుగఁ జేయఁజాలనం♦చొగిఁ దలంచె;

తే. మతివిభవ మొప్పునా హను♦మంతుఁ డిట్టు
లమిత తేజంబునం దగు♦నట్టి రావ
ణాసురుంజూచి తత్ప్రభా♦వాదులెల్లఁ
దలఁచి చింతించెఁ బెక్కుభంగుల మనమున. ౨౦॥ 1947

నలుబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము

౫౦-వ సర్గము.

హనుమద్రావణుల సంభాషణము.

[2]క. గురుతర బాహుండగు నా, క్రూరరావణుఁడు నైనపంక్తి♦కంఠుఁడు కోపో
ద్ధురతన్ బింగాక్షుఁ బురో♦ధరణిస్థితుఁ దీవ్రతేజుఁ ♦ దత్కపివరున్. ౧॥

చ. హనుమను గాంచి నగ్రసుమహాత్ముఁడునైన మునుప నేను శంకరా
ద్రిని బెకలించ నెత్తుతఱిఁ ♦ దీవ్రరుషాకులమానసంబుతో
నను శపియించినట్టి యమ♦నందికుమాత్ముఁడు తానె యీపురం
బున కిటువంటిరూపమున ♦ బూని రయం జనుదెంచెనేమొకో. ౨॥ 1949

తే. అట్లు కాకున్నచో నసు♦రాధిపుఁడగు
బాణుఁడే యీవిధంబున ♦ వానరాకృ
తిని ధరించి పురంబును ♦ గనెడు వేడ్క
వచ్చినాఁడేమొ యని యెంచె ♦ నాత్మయందు. ౩॥ 1950

క. అని దనుజేశుఁడు రోషం,బున నేత్రము లెఱ్ఱఁబాఱ ♦ ముఖ్యసచివుఁడై
తనరారు ప్రహస్తునిఁ గని, యనియెను గాలోచితముగ♦నట్టివిధమునన్. ౪॥

[3]సీ. అర్థవంతంబగు♦నట్టిరీతిని, నీదురాత్ముని నడుగు మే♦యవనినుండి
వచ్చితి నీవు? నా♦వరనగరంబున కెవఁడు నిన్నుం బంపె ♦ నీయశోక
వనముఁ బాడొనరింప♦వలసినపని యేమి? దనుజాంగనల నేల ♦ [4]తగనిరీతి
బెదరించితి, వని నీ♦వదయతి నీభంగి; మఱియును బరదుర్గ♦మనగు నాదు

1 స్యాదయం సురలోకస్య సశక్రస్యాపి రక్షితా-అనిమూ. 2 పింగాక్షం పురతస్స్థితమ్-అనిమూ. 3 దురాత్మా పృచ్ఛ్యతా మేషః-అనిమూ. 4 రాక్షసీనాం చ తర్జనే-అనిమూలము

తే. పురికి నితఁడేలవచ్చెనో ♦ దురమొనరుపఁ
గారణంబేమొ? యని వీనిఁ ♦ గపి దురాత్ము
నడుగుమని యాజ్ఞ చేసె; ని♦ట్లధిపుఁడనిన
నా ప్రహస్తుఁడు విని యని♦లాత్మజుఁ గని. ౬ 1952

క. [1]వనచర! యూఱడిలంజనుఁ, గనుదువుగాకీవు శుభము ♦ గాంచకుము భయం
బును; నీరావణునగరం,బునకు నినుం బంపినాఁడె ♦ పురుహూతుండుక్. ౭

తే. [2]ఉన్నదున్నట్లు పలుకుము ♦ నిన్ను విడిచి
పంపెదను భీతిమాను; మీ♦పత్తనమును
యమ, వరుణ, ధననాథులం ♦ దరయ నొక్కఁ
డనుప వేగులవాఁడవై ♦ తేనువు దీని ౮ 1954

క. ధరియించి చొచ్చితివొ యో, హరివర! నిశ్చయముపల్కు♦మా విష్ణుండే
యరియగురావణునిక్ సం,గరమున నె జయింపఁగోరి ♦ కడఁకమెయినినుక్. ౯

క. పనిపినవాఁడా, యెవరేఁ, బనిపిన నీకించుకేని♦భయమువలదు క
ల్గినది వచింపుము, కన నీ,తనువే కపితనువుగాని ♦ తత్వంబరయక్. ౧౦ 1956

క. ఈనీ తేజస్స్ఫురణము, వానరులకుఁ గల్గదునుము; ♦ వచ్చినరీతిక్
జానుగ నిజంబుపల్కుము, వానర! విడిపింతు నిన్ను ♦ భయము గనకుమా.

క. అనృతము చెప్పితివా యో,వనచర; ప్రాణములు నిన్ను ♦ వదలుక్ [3]నీవే
దనుజపురంబును జొచ్చినఁ, బనియేమో దానినైనఁ ♦ బల్కుము మాతోక్.

క. [4]అనుచుం బ్రహస్తుఁ డడిగిన, దనుజేంద్రునిఁ బంక్తికంఠుఁ ♦ దాఁ గని పలికెక్
విను మింద్రధనదవరుణుల,కు నేను నొక్కనికిఁగాను ♦ గూఢచరుండక్. ౧౨

క. ధనపతితో సఖ్యము నా,కును లేనే లేదు దనుజ♦కుంజర! వినుమా
[5]వనజాక్షుఁడు నన్నిచటికిఁ, బనుపఁగ లే దేను జాతి♦వానరుఁడనె నూ. ౧౩

క. వనచరుఁడనై యిచటికిఁ, జనుదెంచితి వేఱుగాదు; ♦ సకలదనుజనా
థుని నిన్నుఁగనుట దుర్లభ,మని విని నినుఁ జూచువేడ్క ♦ నాత్మఁ బొదలఁగక్.

క. వనభంగముఁ గావించితి, దనుజులు బలశాలు రొక్క♦తలఁపున నాతో
నని చేయవచ్చి రేనును, దనుసంరక్షణముకొఱకు ♦ దనుజులతోడక్. ౧౫

తే. యుద్ధ మొనరించినాఁడ మ♦ఱొక్కకోర్కి
గాదు; నన్నును బంధింప ♦ నాదితేయ

---

1 సమాశ్వసి హి భద్రం తే నభీః కార్యా త్వయాకపే-అనియు. 2 మాభూత్తే భయం వానరమోక్ష్యసే-అనియు. 3 అథవా యన్నిమిత్తం తే ప్రవేశో రావణాలయే-అనియు. 4 తదా రక్షో గణేశ్వరమ్ - అనియు. ప్రహస్తుని నిర్లక్ష్యముచేసి రావణునితోఁ బల్కెనని దీనిభావము. 5 విష్ణునా నాస్మి చోదితః-అనియు. నీవనుకొనువిష్ణువు నన్నంపలేదు. నీవినాశనముఁ గోరి మనుష్య రూపమును దాల్చినరామునిబంటునని మారుతిభావము.

దానవులకే నశక్యము ♦ దానవేంద్ర
యీవరము బ్రహ్మవలననె ♦ యేనుగంటి. ౧౬ 1963

క. నీకునువలెనే బ్రహ్మయె, నాకుం గరుణించె దనుజ♦నాయక నన్నుఁ
బ్రాకటవిభవునిఁ గనఁదగు, నేకరణినినైన ననుచు ♦ నీతరుణమునన్. ౧౭

ఆ. [1]అజునియస్త్రమునకు ♦ ననిఁ జిక్కి బంధింపఁ
బడితి; నన్ను దనుజ♦భటులు గట్టఁ
గానె యస్త్రబలము ♦ కదలిపోయెను రాజ
కార్య మొకఁడు నాకుఁ ♦ గలదుగాన. ౧౮ 1965

చ. అది నెఱవేర్ప నీకడకు ♦ నల్లన వచ్చితి భూరి తేజుఁడై
పొదలెడు రామచంద్రునకు ♦ భూధరమాళికి దూత నంచు న
న్నిదఁ దలపోయఁగాఁజను న♦హీనపరాక్రమ! [2]నీకు మేలుగా
ర్పఁదగు మదుక్తి దీనిఁ గడు♦భవ్యము నీవిపుడాలకింపుమా. ౧౯ 1966

ఏఁబదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౧-వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు రావణునకుఁ గర్తవ్య ముపదేశించుట.

క. వనచరతిలకుఁడు సత్వం,బున నొప్పెడుమారుతేంద్ర♦పుత్త్రుఁడు బలశా
లిని రావణుఁ గని హెచ్చరి,కను నర్థము మిగులఁ గల్గఁ♦గా నిట్లనియెన్. ౧

తే. నేను సుగ్రీవుసందేశ ♦ మూని నీగృ
హంబునకు వచ్చినాఁడ నో♦యసురనాథ
నీసహోదరుఁ డాకపి♦నేత తనదు
కుశలమును జెప్పుమనియె నీ♦కుఁ దమిమీఱ. ౨ 1968

[3]ఉ. నీదుసహోదరుండు కపి♦నేత మహాత్ముఁడు వాలితమ్ముఁ డ
త్యాదృతిధర్మయుక్తమయి ♦ యర్థయుతంబయి [4]యిందుమీఁద స
మ్మోదము నీయనొప్పలుకు ♦ ముందుగ నీకెఱిఁగింపుమంచు నా
తోఁ దమిఁ జెప్పిపంపెఁ; బరి♦తోషమునన్ వినవయ్య చెప్పెదన్. 3 1969

క. కరితురగస్యందనచయ,పరివృతుఁడై దశరథుఁడనఁ♦బరఁగునృపుండీ
ధరనుండెఁ; జనులకాతఁడు, పరికింపఁగఁ, దండ్రివలెనె ♦ బంధువుసుమ్మీ. ౪

క. సురపతిసమకాంతియుతుం, డరయఁగఁ గరుణార్ద్రచిత్తుఁ♦డగు; నాతనికిన్
వరపుత్త్రుండు మహాభుజుఁ, డురుతేజుఁడు రాజకార్య♦సోత్సాహుండున్. ౫

---

1 విముక్తో హ్యహ మస్త్రేణ రాక్షసై స్త్వభిపీడితః-అనిమూ. బ్రహ్మాస్త్రస్య సాధనాంతరాస హత్వాత్-అనివ్యాఖ్య. 2 పథ్యమిదం ప్రభో-అనిమూ. 3 సహోదరశబ్దము రెండుతావులను మూల మున నేయున్నది. 4 ఇహ చాముత్ర చ క్షమమ్-అనిమూ.

క. జనకునకుం బ్రియుఁడౌ రామునాముఁ డుదయించె నతఁడు ♦ మహిపునియాజ్ఞన్
గొని పురివెలువడి ధర్మం, బనుమార్గము నాశ్రయించి ♦ యనుజునితోడన్. ౭

ఆ. కాంతతోడ దండ ♦ కావనమును జేరె, జనకుఁ డనెడుభూప ♦ సత్తమునకుఁ
దనయయయి పతివ్ర ♦ తయు రామభార్యయు, నైనసీత యావ ♦ నాంతరమున.

క. కనఁబడకుండెను; రాముం, డనుజునితో నామెవెదకు ♦ నాశను విపినం
బునఁ దిరిగి ఋశ్యమూకా, ద్రిని గలసుగ్రీవుఁ జేరెఁ; ♦ దేఁకువమీఱన్. ౮

చ. వనచరనాయకుం డతని ♦ భార్యను దా వెదకింపఁగాఁ బ్రతి
జ్ఞను బొనరించె రాఘవుఁడు ♦ సత్వర మాతనిరాజ్యలక్ష్మి వ
చ్చునటులు చేయువాఁడ నను ♦ చున్ శపథంబును జేసె, నంత రా
ట్తనయుఁడు రాఘవుండు ప్రవి ♦ దారణమందు వధించె వాలినిన్. ౯ 1975

ఆ. [1]వాలి నిట్లుచంపి ♦ వనచరభల్లూక
వితతి కినతనూజుఁ ♦ బతిగ నవ్వ
పట్టభద్రుఁ జేసెఁ; ♦ బ్లవగనాథుఁడు వాలి
యెట్టివాఁడో మున్నె ♦ యెఱుఁగుదుగద. ౧౦ 1976

క. శ్రీరాముం డవ్వాలిని, ఘోరశరం బొండువైచి ♦ కూలిచె; వినుమా
వారిజమిత్రజుఁ డట దు, ర్వారవచస్కుండు గాన ♦ వైదేహిఁ గనన్. ౧౧

క. మనమున నాతురపడుచున్, వనచరులను నాల్గుదెసల ♦ వరుస వెదకఁబం
పెను నూర్లవేలులక్షల, గను గూడుచుఁ బోయి వారు ♦ కలయఁగ దెసలన్.

క. పాతాళంబున దివమున, భూతలమున సీత వెదకఁ ♦ బూనిరి. వార
త్యాశతబలశాలురు వి, ఖ్యాతజవోపేతులునగు ♦ చున్నవారు సుమీ. ౧౩

క. హరివీరు లడ్డులేకయె, [illegible] నైనఁ దే [illegible]నములుగా
సరివత్తు రరుదుఁ గొందఱు, [illegible] [illegible] సమదధిపునకున్. ౧౪

క. ఔరసపుత్త్రుఁడ నాకగు, [illegible] [illegible] బుద్ధివని. నేనున్
శ్రీరాముపత్నిఁ గాంచకే, వాయుధి శతయోజనములు [illegible] లేదుదానిన్. ౧౫ 1981

తే. దాఁటి జానకి నెలమిని ♦ దర్శనంబు
చేయఁగాఁగోరి యిటకు వ ♦ చ్చితిని నీదు
సద్మమున సంచరించుచు ♦ జనకతనయఁ
గాంచినాఁడ నదృష్టంబు ♦ గలుగుకతన. ౧౬ 1982

సీ. ఆవిషయంబెల్ల ♦ నట్లుండఁగా నిమ్ము, శాస్త్రముల్ చక్కఁగా ♦ సంగ్రహించి
వానిధర్మంబుల ♦ వరుస నెఱింగినవాఁడవు తపమును ♦ వ్రతముగాఁగ
నాచరించినవాఁడ ♦ [2]వాతసంబే నిన్ను గ్రహియించె ననిచెప్పఁ ♦ గాఁ దగుదువు
ప్రాజ్ఞతముండవు ♦ పరమవీరుండవు నీవగుదువు ధర్మ ♦ నిరతిఁ గన్న

1 త్వయా విజ్ఞాతపూర్వశ్చ వాలీ వానరపుంగవః-అనిమూ. 2 తపఃకృతపరిగ్రహాః-అనిమూ.

తే. నీవె పరకాంతలనుబట్టి ♦ యీవిధమునఁ
జెఱనుబెట్టుట తగదు సూ; ♦ స్త్రీల నొరుల
నపహరించెడుకృత్యమ్ము ♦ లఖిలధర్మ
ములవిరుద్ధములైన వి♦య్యిల ననిశము. ౧౭ 1983

సీ. *ధర్మవిరుద్ధకృ♦త్యంబులు సుఖహేతువులుగ నుండినఁజాలుఁ ♦ బలుకుతేల
యనుదువేమో యవి ♦ యట్టివిగాకయే బహ్వపాయంబులఁ ♦ బ్రబలఁజేయు
నవియగు, నెట్లైన ♦ నవ్వానికిం బరిహారంబు చేయంగ ♦ నౌననెదవొ
మొదటికేమోసంబు ♦ ముందుగఁ జేయును నిట్టికార్యంబులఁ ♦ బట్టుపట్టి

తే. యిలను నీవంటిబుద్ధిమం♦తులు తగంగఁ
జేయఁబూనరు, నాకెట్లు ♦ చేయు హాని
నందువో రాముకోపంబు ♦ ననుసరించి
తాను లక్ష్మణుఁ డాగ్రహ ♦ మూని యునిని. ౧౮ 1984

క. పరఁగించుదుర్నివారక, శరనికరాగ్రమున నిల్వ♦శక్తులెవరు? ని
ర్జరులందు నసురులందును;, సురవైరిగణేశ! వినుము ♦ క్షోణినదెందున్. ౧౯

క. రామున కప్రియ మొనరిచి, యేమూడ్కి సుఖంబునొంద ♦ నెంచునతఁడు లేఁ
డీమాట నిజము; గనుకనె, యీమాటం జెప్ప మనియె ♦ నినజుఁడు నీతోన్.

క. ఈరీతిఁ బ్రవర్తిల్లిన, శ్రీరామునిసాధ్వి నీవు ♦ చెఱఁబెట్టినయీ
ఘోరాఘముఁ బ్రాక్కృతమును, దూరముగాఁబోవఁబాఱఁ♦దోలుచు మఱియున్.

తే. ఇప్పుడున్నయైశ్వర్యంబు ♦ నిట్లె నిలిపి
మీఁద శుభమిచ్చుఁగావున ♦ మేలు నీకుఁ
గలుగఁ జేయును జుమ్ము త్రి♦కాలములను
ధర్మపురుషార్థదంబుగాఁ ♦ దలఁపు దీని. ౨౧ 1988

క. తలపోసి రామునకు నా, లలనామణి నిమ్ము; నే ని♦లాతనయను దొం
గిలి తెచ్చినాఁడ నని యెటు, పలుకంగల వనెదవేమొ ♦ ప్రమదామణినిన్.

చ. కనుఁగొనినాఁడ వానరని♦కాయసుదుర్లభమైనసీత ద
ర్శన మిట నాకుఁగల్గె, నిఁక ♦ జానకినిం గొనిపోవఁగూడదే.
యనియెదవేమొ, మీఁదిపని ♦ కారఘురాముఁడె కర్త, నాకు న
ప్పని యొనరింప నాజ్ఞయును ♦ భానుకులీనుఁ డొసంగలేదుసూ. ౨౨ 1990

క. కనుఁగొంటి వైన నావశ,మున నున్నమహీజ రామ♦మూర్తి యదేరీ
తిని గొనిపోఁగలఁడని నీ, వనుదువొయేమో మదాశ♦యంబును వినుమా.

* నహి ధర్మవిరుద్ధేషు-అను పార్థశ్లోకమునకు వ్యాఖ్యాకర్తలు వ్రాసినయర్థమంతయు నీపద్య
మునఁ గలదని యెఱుంగఁదగు.

క. కనినాఁడ శోకవివశా,త్మను సీతను నీవు తెచ్చి ♦ తగ నీవశమం
దునుచుకొనినట్లు తలఁచితి, వనూనపంచాస్యభుజగి ♦ యటు తలఁపవు నూ. ౨౩

తే. భయదవిషసంయుతాన్న మె♦బ్బంగినైన
జీర్ణమగునట్టు లెవరును ♦ జేయఁ జాల
నట్టు లీసాధ్వి ననుకులు ♦ నమరవరులు
నైన దక్కించుకొనఁజాల ♦ రసురనాథ! ౨౪ 1993

క. శ్రమపడి చేసితివిగద త,పము ధర్మము లెన్నొ చేయఁ ♦ బొల్పడితివి నీ
వమరారినాథ! వానిఫ,లముగా నొందితివి నీఫ♦లము జీవితమున్. ౨౫ 1994

ఆ. అట్టిదానిఁ బోవు♦నట్లు చేయుట న్యాయ్య,మగునె, నాయవధ్య♦మైన యాయు
వంత మొందు టెట్లొ ♦ యని యెదవేమొ నీ, వలఘుతరతపంబు ♦ లాచరించి.

క. కనినాఁడ వవధ్యత్వం,బును దేవాసురులచేతఁ ♦ బొలియక యుండన్
ఘనకారణ మొక్కటి ని,న్ననిఁ జంపఁగలదు నిశ్చ♦యంబుగ వినుమా. ౨౬

క. కారణ మది యేమోయని, యారయఁ బని లేదు వనచ♦రాధీశుండే
యా, రాక్షసుఁ డసురుఁడు దను,జారియుఁ గాఁ డతఁడు కాఁడు♦యక్షుఁడు వినుమా.

[1]క. దనుజుఁడు గంధర్వుఁడు కాఁ, డనూనఫణిగాఁడు నీకు ♦ నని మరణంబున్
గనకుండ నెవరిఁగూరిచి, కనినాఁడవొ వరము కాఁడు♦గా యం దెవఁడున్. ౨౭

క. దనుజేంద్ర! యట్టిసుగ్రీ,వునిచే మృతిఁగనక యుంటఁ ♦ బోలునె ప్రాణా
ళిని నిల్పుకొనంజాలుదె, యని తనలో శాస్త్రములను ♦ నారసి యంతన్. ౨౮

సీసమాలిక:—

[2]మునునేను బూన్కిఁ జే♦సిన మహాధర్మంబుఁ గాపాడకుండునా ♦ గాఢధర్మ
ఫల, మధర్మంబునఁ ♦ గలుగుఫలంబు నొక్కటిగాఁగఁ గూడుట♦గల, దధర్మ
ఫలముచే నాత్మకు ♦ విలయంబు మఱిధర్మఫలముచే నాత్మకు ♦ భద్రము దగఁ
గలుగఁగూడునటంచుఁ ♦ దలఁచి యందాద్యవికల్పము గలుగనే♦కలుగదనెడు
నర్థము గల్గని♦ట్లని యోఁ బావని, ధర్మఫలాపసుఖుఁడది ♦ కలియదెపుడ
ధర్మఫలంబుతో, ♦ ద్వైతీయమగు వికల్పము గూర నెందును ♦ నమర దనెడు

1 ఈఘట్టమునం దంతటను మూఁతత్త్వార్థరు వ్యాఖ్యానార్థము గాదని యెఱుంగనగు.

2 నతు ధర్మోపసంహార మధర్మఫలసంహితమ్, తదేవఫల మన్వేతి ధర్మశ్చాధర్మనాశనః - అనిమూ. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు చక్కనియర్థమును వ్రాసిరి. ఆయర్థమే యిట సీసమాలికచే సమగ్రముగఁ దెలుపఁబడినది వాల్మీకిభావ మిదగునో కాదో యనుశంక వ్యాఖ్యానార్థ మెఱుంగఁదగినవారికిం గల్గదు. ఈయర్థమే కవిసమ్మతము. ముక్కస్యముకార్థః-అనుపామరోక్తి ననుసరించి యర్థము చెప్పిన నింతే స్వారస్యము లేదు. వేదసారము రామాయణమని చెప్పుట యిట్టిగంభీరార్థములు గలుగుటచేతనే గాని కథచెప్పినందునఁ గాదని యెఱుంగఁదగు. వ్యాససూత్రాదులు భాష్యకర్తలసాయముననే తెలియఁదగినవి. లేకున్న నవెంతయుపయోగించునో యందఱకుఁ దెలిసియేయుండును.

నర్థంబుగల్గ ని♦ట్లనియెను మఱియును; ధర్మమె త్తఱినైన ♦ ధర్మఫలము
నేపొందుఁగాని యం♦దేరీతినైన నాధర్మంబు బాధింపఁ♦దలఁప దల్లి
యాయధర్మఫలంబు ♦ నాధర్మఫలముతోఁ గలియక తనుఁదా నె♦కలియఁగోరు;
ధర్మ మధర్మముఁ ♦ దగ నాశమొనరింపకుండునా యనుశంక ♦ నొందకుండ
నింకను నిట్లని♦యెను బూర్వకృతధర్మ మద్యతనాధర్మ ♦ మంత మొందఁ
గాఁజేయ దారీతిఁ ♦ గాన ధర్మము ధర్మమును నాశమొనరింప♦ననుట నిజము
విపులపుణ్యఫలంబు ♦ వేడుకమైఁ బొంది యవ్వల నయ్యధ♦ర్మా త్తఫలము
ననుభవంబునకు వ♦చ్చునుగాక ముంజఱ ననుభావమును బోవు♦నట్లు పలికె
ధర్మఫలంబెల్లఁ ♦ దమిమీఱ ననుభవింపంబడియె నధర్మ♦ఫలమె యింక
ననుభవింపఁగ నున్న♦దదియును వేగమే యనుభవింపంగల ♦ దరయ నిజము

తే. ధర్మమును గోరకున్నని♦ త్తఱిని మీఁదఁ
బడిన కార్యంబుఁ జూడు, రా♦ముఁడు మనుష్య
మాత్రుఁడని తలపోయకు ♦ మహిపుఁడాతఁ
డొక్కఁడే జనస్థానమం♦దొప్పువారి. ౨౯ 2000

చ. దనుజుల నందఱ౯ మిగుల ♦ దారుణసంగరమందుఁ జంపె నొ
య్యన నొకబాణమేసియె మ♦హాబలు వాలి వధించెఁగాదె; యీ
పనులఁ దలంచి భాస్కరుని♦పట్టికి రామునకైన మైత్రిని౯
మనమున నెంచి నీహితము ♦ మానుగ నెద్దియొ నీవెఱుంగుమా. ౩౦ 2001

క. కరితురగరథయుతంబగు, పురమిద్దానిని బలంబుఁ ♦ బూనికఁ దగ నొ
క్కరుఁడను నేనేచెఱుపఁగఁ, బరఁగుదు ని దసన్మతంబు ♦ పార్థివపతికి౯.

క. వనచరభల్లుకసన్నిధి, నినకులతిలకుండు తానె ♦ యెవ రాసీత౯
వినుతచరిత్రను నవమతిఁ, గనఁజేసిరొ వారిఁజంపఁ♦గా శపథంబు౯. ౩౨

క. ఒనరిచియున్నాఁడునుమా;, విను రాముని కపకృతిఁ దగ ♦ వృత్రారియె తా
నొనరిచి సుఖమొందఁడిఁక౯, నినుఁజెప్పఁగనేల దనుజ♦నిచయాధీశా. ౩౩

శా. *సీ వెవ్వావనశీల జానకిగ నీ ♦ నెమ్మిం గనుంగొంచు ను
న్నావో యేసతి నీవశంబుననె యి♦న్నాళ్లున్నదో యా ర్తయై
యావామాక్షియె లంక దీని నిసుమం♦తైన౯ గనరానియ
ట్లీవార్థిం గలుపంగ నున్నదని యూ♦హింపందగు౯ రావణా. ౩౪ 2005

తే. కాళరాత్రిగ నెఱుఁగు లం♦కావినాశ
మొనరుప౯ గాన నప్లాట ♦ సుగ్రీవతనయు

---

* యాం సీతే త్యభిజానాసి యేయం తిష్ఠతి తే వశే, కాళరాత్రీతి తాం విద్ధి సర్వలంకా వినాశినీమ్, తదలం కాలరూపేణ సీతా విగ్రహరూపిణా, స్వయంస్కంధావస క్తేన క్షమ మాత్మని చింత్యతామ్-అనిమా.

శాయమున నున్నయీఘోర♦కాలపాశ
మును మెడకు నీవు దగిలించు♦కొనుట చాలు. ౩౫॥ 2006

క. హితమెయ్యదియో యిఁక నీవె తగఁ దలపోసికొమ్ము; ♦ యీపురి క్షోణీ
సుతతేజంబున మునుపే, దితిజేంద్రా! దగ్ధమయ్యె ♦ దివిజులు మెచ్చన్. ౩౬

క. [1]శ్రీరామకోపమును దను, ఘోరముగాఁ జుట్టుకొనఁగఁ ♦ గోటలు మఱిప్రా
కారాట్టవీథులున్ జెడఁ,గా రయమున మండ నీన♦గరము చెడుఁజుమీ. ౩౭॥

సీ. దాయాదులను సహో♦దర మిత్ర పుత్ర మంత్రులను భోగములభా♦ర్యలనులంక
నంతమొందింపకు; ♦ మనురేంద్ర! నే[2]రాముదాసుండ నగుట నా♦తని ప్రభావ
మునెఱుంగఁగలనుదూ♦తనుగాన హితమును దెలుపంగఁదగువాఁడ♦దితిజమనుజ
జాతులలో నేను ♦ జన్మింపఁగాలేదు వనచరుఁడనుగానఁ ♦ గనను బక్ష
తే. పాత మటుగాన నాదగు♦పల్కు వినుము
సత్యమేయగు నాపల్కు ♦ సాధుకీర్తి
రాముఁడు చరాచరములతో ♦ రహిఁ దగుజగ
ములను ద్రుంచి యథారీతి ♦ నిలుపు మరల. ౩౯॥ 2009

క. శ్రీరాముఁడు శౌర్యంబున, నారాయణుతో నుపమ గ♦నం జాలుఁజుమీ
యారామునితోడం బ్రవి,దారణ మొనరింపఁగలుగు♦ధన్యుఁడు కనినన్. ౪౦

క. సురదనుజభూపయక్షో,త్కరమున రాక్షసులలోన ♦ గంధర్వులలో
నురగపతత్త్రుల విద్యా,ధరకిన్నరసిద్ధవితతిఁ ♦ దగ నెందైనన్. ౪౧॥ 2011

తే. ఎప్పుడైనను లేఁడు, లో♦కేశుఁడైన
మనుజపతిసింహునకును రా♦మునకుఁ జాల
నప్రియము చేసి తీవ్రు ప్రా♦ణాళిఁ గూడి
బ్రదుకు టేక సంశయంబె; నా♦పలుకు వినుము. ౪౩ 2012

క. సురగంధర్వులు విద్యా,ధరదైత్యఫణీంద్రయక్ష♦తల్లజులును నె
వ్వరుగాని జగత్త్రియపతి, వరుఁడగు రాఘవుని మ్రోల ♦ బవరమునందున్.

సీ. [3]ఇంద్రుఁడై మఱియుమ♦హేంద్రుఁడై సురపతియై తగువజ్రి సం♦హారకాల
మందు నెల్లర నేద్చు♦నట్లు చేయుచుఁ ద్రినేత్రములొప్పఁగాఁ బుర♦త్రయవినాశ

1 పురీం సాట్టప్రతోళికామ్-అనిమూ. 2 మమదాసస్య దూతస్య వానరస్య విశేషతః-అని మూ. రామదాసస్యేత్యాది విశేషణత్రయేణ స్వస్య రామసామర్థ్యపరిజ్ఞానం హితోపదేశాధికారం మాధ్యస్థ్యం చ సూచితమ్-అనివ్యాఖ్య. వ్యాఖ్యయేలేకున్న నీశ్లోకము వ్యర్థమేయని తేలకమానదు. వ్యాఖ్యచూచినపిదప నెట్టి స్వారస్య మగపడుచున్నదో చూడుఁడు ఆయర్థము పద్యమున ననువదింపఁబడినది. 3 బ్రహ్మా స్వయంభూ శ్చతురాననోవా రుద్ర స్త్రినేత్ర స్త్రిపురాంతకోవా ఇంద్రో మహేంద్ర స్సురనాయకోవా త్రాతుం నశక్తా యుధి రామవధ్యమ్-అనిమూ. అత్ర విశేషణాంత రోపాదానం తేషాం సామర్థ్యవిశేషద్యోతనార్థమ్. ఏతత్పౌనరుక్త్యపరిహారాయ వ్యుత్క్రమేణ

కరుఁడగు శివుఁడును♦బరశివునకుఁ దండ్రియయి స్వయంభువుచతు♦రాననుండు
నయి తగుబ్రహ్మయు ♦ నందఱు నొకటిగఁ గలిసిన్యైనను రఘు♦కాంతునకును

తే. వధ్యుఁ డగువానిఁ గాపాడు♦వారు కాగు
వారి కాలాటిశక్తి లే ♦ దారయంగ
ననియె; నప్రతిముండగు♦నాదశాస్యుఁ
డనిలసూనుఁ డదీనవా♦క్కగుచు నిట్లు. ౪౫ 2014

చ. పలుకులసౌష్ఠవంబు తగఁ ♦ బల్కినవాక్కులు స్వాంతరంగమం
దెలమిని గల్గనీక మఱి♦యెంతయు నప్రియముగా జనింపఁజే
య లఘుమనస్కుఁడౌటను మ♦హాత్తరకోపమునొంది యప్పుడ
త్తులు తిరుగంగఁ జంపుఁ డిదె ♦ కోఁతి నటంచని యాజ్ఞచేసెఁ దాన్. ౪౬

ఏఁబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౫౨ - వ సర్గము.

—దూత యవధ్యుఁడని విభీషణుఁడు రావణునకు హితముచెప్పుట.—

క. హనుమంతుఁ డమలచిత్తుఁడు, తన కుపదేశించినట్టి♦తత్త్వము విని యా
దనుజేంద్రుఁ డధికకోపం, బునఁ దనువునుమఱచి యతనిఁ♦బొలియింపుమనెన్.

క. దనుజేంద్రుఁడు దుర్మతిచే, హనుమను జంపుఁ డనిపల్క ♦ నచట మెలఁగునా
తనితమ్ముఁడౌ విభీషణుఁ, డనువాదము దూతకృత్య♦మై పరఁగుటచేన్. ౧౫

తే. దూతవధ్యుఁడుగాఁమి నే♦రీతినైన
నతనిఁజంపుట కొప్పక; ♦ యాత్మఁ గార్య
విధుల నెఱిఁగినవాఁడౌట ♦ విపులకోప
మును దశాననుఁ డొందుట ♦ హనుమ కట్లు. ౨ 2018

క. మృతికాజ్ఞ యీయఁబడుటయు, మతినెఱిఁగి యొనర్పఁదగిన♦మంచిపనిని స
ద్గతి నాలోచించెను; నిశ్చితకృత్యుంగాచు దుష్ట♦చిత్తుని జ్యేష్ఠున్. ౩౫ 2019

క. *తనవైరి నపూజ్యపథం, బున గెలువంబూనియున్న♦బుధనిందితు నా
దనుజేంద్రుఁ గాంచి వాగ్వి, తతిని బండితుఁడౌట హితగ♦తిం దాఁ బల్కెన్.

క. దనుజేంద్రా! మన్నింపుము, ఘనమగురోషంబుఁ బాఱఁ♦గాఁదోలుము నీ
మనసునఁ గృపఁబూనుము నా, మనవిని నాలింపు మెల్ల ♦ మనుజేశ్వరులున్.

యోజనీయం, అనివ్యాఖ్యా. ఈశ్లోకమున హనుమ ఇంద్రశివబ్రహ్మలను జెప్పుటచే రాఘవుఁడు మను జరూపధారియగువిష్ణువని తేటపడఁజేసెను ఇదియే సారమని గ్రహింపఁదగు. * నిశ్చితార్థ స్తత స్సామ్నా పూజ్యశత్రుజి దగ్రజమ్-అనిమూ. అపూజ్యేతిచ్ఛేదః-అనివ్యాఖ్యా.

తే. మంచిచెడుగుల నరసి యే♦మాడ్కి నైనఁ
జంప రెప్పుడు దూతను; ♦ క్షత్రధర్మ
ముస కిదివిరుద్ధ మగు లోక♦మునకు నొప్ప
రో మహాత్మక! నినుఁబోలు♦నుఱుగుణునకు ౨౪ 2022

క. [1]సరిగాదు; భూతతతిలో, నిరుపమధర్మముల నెల్ల ♦ నీవయెఱుఁగు దీ
వరయఁ గృతజ్ఞుండవు రాౘ్వర! ధర్మవిదుండవుగద ♦ వాసవతుల్యా. ౬౪

తే. మేలుగీడుల నెఱిఁగిన♦మేటివికద; వినుము నీవంటిపండిత♦వితతి యసమ
యమున నాగ్రహమూనిన ♦ నఖిలశాస్త్రపఠనజజ్ఞాన మెల్ల ని♦ష్ఫలముగాదె.

క. దనుజేంద్రుఁడ వరిచయనూౘనుఁడవు నినుఁ జెనకి బ్రదుకఁ♦దరమెటులగు నే
మనవిరెయొనర్చిన కారణౘుమును దీని గ్రహించి కోప♦మును మానఁదగుర్. ౮౪

క. కరుణాత్ముండవు గమ్మా, వరమతి యుక్తం బయుక్త♦భంగి నిది యటం
చరసి తగినవిధమున వాౘరునకు దండన మొనర్పు ♦ న్యాయము గానర్. ౯

క. [2]దనుజేంద్రుఁ డవ్విభీషణు, వినీతవాక్యముల నెల్ల ♦ విని రోషము పై
కొన నిట్లనియెను; నరిసూౘవ! పాపులఁ జంప నఘము ♦ తగులదు సుమ్మీ.

క. కావున నె పాపచరుఁడగు, నీవానరుఁ జంపువాఁడ ♦ నిపుడె యనియెఁ గ్రో
ధావేశ మొప్పఁ బల్కిన, నావాక్య మధర్మమూల ♦ మగుదానిఁ గడుర్.

తే. ఆర్యజుష్టంబు గాకయు♦న్నట్టిరావ
ణోక్తి బుద్ధిమదగ్ర్యుఁడై ♦ యొప్పుచున్న
యావిభీషణుఁ డాలించి ♦ యనుల వాక్య
భంగిఁ దెలుపంగఁ బూని యి♦ప్పగిదిఁ బలికె. ౧౨ 2029

క. దనుజేంద్రా! లంకేశ్వర, మనముఁ బ్రసన్నంబుచేయ ♦మాయుక వచనం
బును ధర్మాధర్మంబుల, కనుగుణ మగుదాని వినుమ ♦ యాదర మొప్పర్. ౧౩౪

క. ఏయే కాలములందును, నేయేస్థలములనుగాని ♦ హితమును శాస్త్ర
న్యాయము విడి దూతల నృపుఁ, డాయువు దీయంగఁ గూడ♦దనిరిగురుజనుల్.

సీ. [3]దూతమాత్రమె గాఁడు♦నాతనయునిఁజంపుటరిగదా యంగవో♦యసురనాథ
యక్షకుమారాదు ♦ లగుమేటులం జంపి వచియింపరానంత♦వట్టు మనకు
నప్రియ మొనరించె ♦ నప్లాట శత్రువే సంశయ మేలేదు ♦ సజ్జను లెటు
వంటివాఁడైనను ♦ వచ్చినదూతను జంపరా దందురు ♦ తెంపుచేసి

ఆ. యతని కెన్నొవిధము ♦ లైనదండనములు
కానఁబడెడుఁగాదె; ♦ కాయమునకు

1 ఇందలిరావణవిశేషణములన్నియు మూలానుసారములేయని యెఱుఁగునది. 2 నపాపానాం వధే పాపం విద్యతే శత్రుసూదన-అనిమూ. 3 అసంశయం శత్రురయం ప్రవృద్ధః-అనిమూ. దీని యార్థమంతయు నిట వివరింపఁబడుట యెఱుంగఁదగు.

వికృతిఁ గల్గఁజేయు♦టొకటి, కశాఘాత
మొకటి, తలను గొఱుగు♦టొకటి మఱియు. ౧౪ 2032

[1]క. తనువున ముద్రను వేయుట,యును నివి దూతకును దగిన♦యురుశిక్షలుగా
జను లమలమతులు చెప్పుదు, రనుకూలము లివ్వి దూత♦లందు నృపులకున్.

క. వినినదియె లేదుకద దూ,తనుజంపుట యెందునైన; ♦ ధర్మాధర్మా
ళిని బుద్ధినెఱపి కృత్యము,లను జేయఁగ నేర్చి లఘ్వ♦లఘువు లెఱిఁగియున్.

తే. జ్ఞానసంపత్తిగలిగి స♦జ్జనులతోడి, పొందుగల్గిన నీబోఁటి♦పూజ్యుఁడెట్లు
కోపవశుఁడగు? సుజనులు ♦ కోపలేశ, మైననుండఁగఁ జేయ ర♦ల్లాటనీవు. ౧౬

ఆ. ధర్మవాదమందుఁ ♦ దగులోకవృత్తమం
దఖిలశాస్త్రరీతు ♦ లరసి వాని
మఱువకుంటయందు ♦ మహి నీకుఁ దుల్యుండు
గలఁడె, దేవదనుజ♦గణములందు. ౧౭ 2036

క. నీవేయుత్తముఁడవు నూ, ర్యోవీరా!; యితనిఁజంప ♦ నొకయించుకయున్
భావంబునఁ దోఁపదు గుణ, మీవిధమా శాస్త్రరీతి♦కే దూరముగన్. ౧౮

క. వనచరు నీతని నిచటికిఁ, బనిపినవారియెడ శిక్షఁ ♦ బఱపుము దీనిన్;
దనుజేంద్ర! సాధువో యీ,వనచరుఁడు ఖలుండొ పరులు ♦ పనుపఁగవచ్చెన్.

క. పరవశుఁడుగాన వారల, కరణిం దాఁ బల్కినాఁడు ♦ గాన నితనియం
దరయ నపరాధముండదు, మరణము నొందింపఁదగదు ♦ మాట లిఁకేలా.

క. [2]దనుజేశ! వీనిఁజంపిన, వనరాశిని దాఁటి యిటకు♦వచ్చుఖచరు నిం
కను నొకనిఁ గానఁజాలను;, గనుక నితనిఁజంప నీవు ♦ గడఁగకు మింకన్.

తే. పరపురంజయ! దేవాధి♦పతిని గూడి, సురలువచ్చిన వారల ♦ శూరతఁ దగఁ
జంప యత్నము చేయంగఁ ♦ జాలుదీవు, కపిని నీతనిఁ జంపఁద♦గదు నిజంబు.

సీ. [3]ప్రథనప్రియా! వీఁడు ♦ పడెనేని తరువాత గరువంబుసూని యి♦క్కడకు దూర
గతులౌట రాలేక ♦ కడుదుర్వినీతులై యున్న రాఘవులను ♦ నుద్యమమున
నిటకుఁ దోడ్కొనివచ్చి♦యెంతయుఁగడఁకతోఁ గలహమునీతోడఁ♦గాదనకయె
యొనరింపఁజేయఁద♦గినవాఁడు గలఁడని నామదిఁ దోఁపదు; ♦ న్యాయశీల

తే. దానవానందకర! మహో♦త్సాహవిక్ర
మములు ధైర్యంబు గల్గున♦మర్త్యులకును

---

1 తథా లక్షణసన్నిపాతః-అనిమూ. లక్షణసన్నిపాతః, దూతయోగ్యాంకనసంబంధః-అని వ్యాఖ్య. వ్యాఖ్యలేకున్న నెవరికిఁ దోఁచినట్లు వారర్థము చెప్ప నవకాశము కల్గి రసము విరసముగా మాఱియుండును. 2 నాన్యం పశ్యామి ఖేచరమ్ - అనిమూ. 3 విభీషణుఁడు రావణుని యుద్ధము చేయఁ బురికొల్పుట హనుమను వదలించుటకే యని గ్రహింపఁదగు.

నిన్ను గెలువంగఁ దరమె యా♦సన్నరణము
దొలఁగి పోఁ ద్రోయఁ బూనుట ♦ యలఘువగునె. ౨౩ 2042

తే. హితులు శూరులు వశ్యులై ♦ యొసఁగువారు
ఘనగుణంబులు గలవంశ♦మున జనించి
నట్టివారును ధీసులు ♦ నాయుధధరు
లందు శ్రేష్ఠులు భృత్యులై ♦ యలరువారు. ౨౪ 2043

క. దనుజులు యోధులు కోట్లుగఁ, గనఁబడుచున్నారు; తావ♦కంబగునాజ్ఞం
గొని కొందఱుశూరులు బల,మున నుంత గ్రహించిపోయి♦మూఘులనృపులన్.

క. ఇరువుర నారాఘవులను, బరికించి వధించి నీప్ర♦భావమ్ము రిపూ
త్కరమునకుఁ జూపఁ గాఁ జను,దురుగాక ప్రతాపవిజిత♦ధూర్తరిపుగణా. ౨౫

చ. అన దనుజాధిపుండు త్రిద♦శారి, మహాబలశాలి రావణుం
డనుజహితోత్తమోక్తి విని ♦ యాత్మను నుంత తలంచి దానిఁగై
కొనె సహజన్ముపైఁ గలుగు♦కూర్మిని నాతఁడు సుస్వభావుఁడై
తనకు హితంబుఁ దెల్పె నని ♦ తద్దయు నిశ్చితుఁడౌట నంతటన్. ౨౬ 2046

ఏఁబది రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౫౩ - వ సర్గము

రాక్షసులు హనుమంతునితోఁకను గాల్చుట.

క. బలశాలి యిట్లు రావణుఁ, డలఘుగుణుండైనతమ్ముఁ ♦ డాడినయమ్మా
టల దేశకాలసువిహిత,ముల విని యిట్లనియె మోద♦మున నాతనితోన్. ౧

క. సరసముగఁ బల్కితివి వా,నరుచూతను పీనిఁ జంప ♦ న్యాయమెటులగున్
బరికింప నింద్యమే; సోదర! వీనికి నెట్టులైనఁ ♦ దగుదండనమున్. ౨ 2048

క. ఒనరింపవలయు మృతితప్ప నితర మేదైనఁగాని; ♦ ప్లవగంబులకున్
గనుపట్టుఁ దోఁకపైఁ జక్కనిమక్కువ [1]భూషణంబు♦గా దే యదియున్. ౩

క. కనుకనె తోఁకను గాల్పేఁడు, చనుగాక తడు తోఁక ♦ జ్వలనుఁడు కాల్పం
గను దానితోనె తనవిభుఁ, గనఁగా; నిఁక జ్ఞాతిమిత్ర♦గణములు మఱియున్. ౪

ఆ. ఆప్తబాంధవులోగి ♦ నంగవైరూప్యక
ర్శితుని జూడఁగలరు ♦ చిత్రరీతిఁ;
గాలుచున్నతోఁకఁ ♦ గ్రాలంగ నీతనిఁ
బురమునందు మ్రిగులఁ ♦ బూన్కి మీఱ. ౫ 2051

---

* ఇష్టం భవతి భూషణమ్-అనియూ,

తే. నాల్గుత్రోవలు గలిసిన♦నగరవీధు
లందు నెల్లెడఁ ద్రిప్పుఁడీ ♦ యనుచు నాజ్ఞ
చేసె; నాయాజ్ఞ నాలించి ♦ చెలఁగి దనుజు
లాగ్రహాగ్ర స్తచిత్తులై ♦ యార్భటించి. ౯½ 2052

సీ. హనుమంతులాంగూల♦మునకు [1]జీర్ణంబులౌ కార్పాసపటములఁ♦గలయఁజుట్టి;
రంతటహనుమంతుఁ♦డటవిశుష్కేంధనములఁగాల్చుహుతవహు♦వలెఁజెలంగెఁ
దరువాత నాతోఁక ♦ దనుజులు నూనెలో ముంచి యగ్నిని రగి♦లించి రెలమి
నత్తఱి నతఁడు [2]రో♦షామర్ష పరివృతచిత్తుఁడై తనమోము ♦ చిత్రభాను

ఆ. పగిది నెఱ్ఱవాఱ ♦ బగబగమండెడు, వాలమట్టె త్రిప్పి ♦ వారినెల్లఁ
బాఱఁదోలె; నంతఁ ♦ బౌరులు స్త్రీబాల, వృద్ధయుక్తులగుచు ♦ వేడ్కమీఱ.

క. హనుమద్వాలమ్మును గ,న్గొనవచ్చిరి; బలముపొంగఁ ♦ గ్రూరదనుజులె
ల్లనుగూడి మరల నాతని, ఘనరశ్ములఁ గట్టిరంతఁ ♦ గపిసత్తముఁడున్. ౧౦

క. అప్పటికిఁ దగినబుద్ధిని, నిప్పగిదిఁ దలంచె; నన్ను ♦ నీదనుజులు నే
రొప్పఁగ బంధించిన నా, యిప్పటిబలమునకుఁ జాల♦రిట నిల్వంగన్. ౧౧

ఆ. పాశములను పీఁచి♦బడలువడం ద్రెంచు
కొనుచు నెగిరి వీరిఁ ♦ గ్రూరమతులఁ
జంపువాఁడ నాకు ♦ స్వామియౌ రాముని
హితముకొఱకుఁ దిరుగ♦నెంచునన్ను. ౧౨ 2056

క. దనుజేంద్రుశాసనంబున, గొని కట్టుదురేని మరలఁ ♦ గ్రూరులు నాచే
సినపనికిఁ దారు ప్రతికృతి, నొనరించినయట్లు గాక♦యుండుఁ దలంపన్. ౧౨½

క. దనుజాతుల నందఱ నే,పునఁ జంపంగలను నేన; ♦ భూపతివర్యుం
డనఁబడురామునిప్రీతికి, ననుకూలముగాఁగ నిట్టి♦యవమతి నోర్తున్. ౧౩

ఆ. మరలఁ బురము దీని♦సురవైరులెల్లరు, నన్నుఁ ద్రిప్పువారు ♦ కన్నులలరఁ
గాంచువాఁడ నట్లు♦గాన్రున నీయవ,మతిని నోర్చువాఁడ ♦ మదినెఱింగి. ౧౪

క. కనినాఁడ లంక రాతిరిఁ, గనుకన్ దద్దుర్గరక్ష♦కస్థానములన్
గనఁజాలనైతిఁ దొలిసం,ధ్యను వానిం జూడవలయుఁ ♦ దత్పరమతినై. ౧౫

క. ననుబంధించిరి కాదే, దనుజులు మఱి తోఁకఁగాల్చి ♦ దారుణరీతిన్
ననుఁబీడింతురుగాకి, పనిచే నానునను కుందు♦వడ దించుకయున్. ౧౬

తే దనుజు లంతట బలశాలి♦వనచరతిల
కుని హనుమ సంవృతాకారుఁ ♦ గొనిచని రతి
హర్షమొదవంగఁ; గ్రూరక♦ర్మాభిరతిని
శంఖభేరీనినాదముల్ ♦ సాగుచుండ. ౧౭½ 2062

1 జీర్ణైః కార్పాసకైః పటైః-అనిమూ. 2 రోషామర్ష పరీతాత్మా-అనిమూ.

క. హరినాదము లొనరించుచుఁ, బురమెల్లను హనుమఁ ద్రిప్పఁ♦బూనిరి; పగరం
బరిమార్చునతఁడు దనుజో,త్కరపరివృతుఁ డగుచు సుఖము♦గానటఁజనుచున్.

క. పురమెల్లను శోధించెను;, బరికించె విమానములను ♦ బహుచిత్రములన్
గరమరుదుగఁ బొల్చెడునా, ధరణీభాగములఁ గాంచెఁ ♦ దన రెడువానిన్.

సీ. ప్రవిభక్తచత్వర♦పటలంబులను [1]గృహాసంబాధవీథులఁ ♦ జతురరీతి
నలరుశృంగాటకం♦బులఁ బెద్దవీధుల నల్పవీధుల [2]గృహా♦కాంతరముల
జలదసంకాశస♦త్సద్మములను గాంచెఁ; జత్వరమ్ములయందు ♦ సాంద్రముగను
నమరుపఁబడియున్న♦యట్టిచతుస్తంభమండపమ్ముల రాజ♦మార్గములను

తే. నిలిచి రాక్షసులెల్ల న♦నిలతనయుని
నితఁడె దూతసుఁడీ యంచు ♦ నెల్లరు వినఁ
జాటుచుండిరి; బాలురు ♦ సతులు వృద్ధు
లతనిఁ గనుకౌతుకంబున ♦ నరుగుదెంచి. ౨౩ 2065

క. జ్వలితచలల్లాంగూలుని, జలజాప్తునికరణి మోము♦చాయ వెలయఁగా
నలరారుహనుమఁ గాంచిరి;, గలఁగక యతఁ డుండెఁ దోఁక♦గాలుచునుండన్.

ఆ. వికృతనేత్రలైన♦వెలఁదులా యప్రియ,వార్త సీతతోడఁ ♦ బలికి రిట్టు
లిచట నింతకు మును♦పేమిరో నీతోడఁ, బలికిచనియె నెవ్వఁ ♦ డలరుఁబోఁడి!.

క. అరుణాస్యం డగునవ్వన,చరునిం బట్టుకొని తోఁక ♦ జ్వలనార్చులఁ బ్ర
జ్వరిలం జేయుచు నిదిగో, పురిఁ ద్రిప్పుచు నున్నవాఁడు ♦ పొందుగ ననినన్.

చ. జనకతనూజ యాత్మకును ♦ జాలఁగ దారుణరీతి నున్నయా
[3]దనుజసతీరితోక్తివిని ♦ తద్దయు శోకమునొంది స్వాసువుల్
చనినవిధమ్మునం బొగిలి ♦ చయ్యన నగ్నిని గొల్చె; నామె యు
వ్వనచరుమేలుగోరి యతి♦పావనచిత్తయొగాన భక్తితోన్. ౨౭ 2069

తే. అగ్నిఁ బ్రార్థింపఁ గాఁ బూని ♦ హవ్యవాహ, నేను బతిసేవచేసిన♦దాన నేని
తపమొనర్చినదాన నే♦ని పతిభక్తి, గల్గుదాననయేని ని♦కామకరుణ. ౨౮. 2070

క. హనుమంతునియెడ శీతల,తను గన్పడఁ జేయవయ్య; ♦ తటుకున; మతియుం
తున కారామప్రభునకు, ననుకంప యొకింత పత్ని♦యందుండినచోన్. ౨౯

తే. అనుభవింపఁగఁ దగినభా♦గ్యంబు నాకు
నించుకేనియు శేషించి♦యే కలిగిన

1 వీథీశ్చ గృహసంబాధాః-అనియూ. 2 తథైవ గృహకాంతరాన్-అనియూ. 3 శ్రుత్వా తద్వచనం క్రూరం-అనియూ. ఇట దనుజసతీ-అని ప్రయోగింపఁబడినది సతీశబ్దము పతివ్రతాపరమనుట యందఱెఱుంగుదురు. కేవలస్త్రీపరముగఁ బ్రయోగించుట సరసము గాదనవచ్చును భార్య యను నర్థమిచ్చునని నాభావమని మన్నింతురుగాక.

హనుమకును జల్లఁగానుండు♦నగ్నిహోత్రుఁ;
డేను సచ్ఛీలసంపన్న♦నేని యెపుడు. ౨౯॥ 2072

క. ననురామునిఁ బొందఁదగు, నని యాతురపడెడుసతిగ ♦ నాథస్వాత్మం
డనఘుఁడు నగుహనుమంతుఁడు, మనమున నె యెఱుంగునేని ♦ మానితరీతిన్.

క. జ్వలనా! చల్లఁగనుండుము;, పలుకుల సత్యంబె గల్గి ♦ పావనశీలం
బలరారెడుసుగ్రీవుఁడు, కలిగినయీదుఃఖరూప♦కంధిని నన్నున్. ౩౦ 2074

తే. మునుఁగనీయక దాఁటింపఁ♦గను సమర్థుఁ
డేని హనుమయెడన్ గృప ♦ నిపుడు పూని
చల్లనగు, మోమహాత్మ! యో♦జ్వలన! యనుచు
నగ్నిహోత్రునిఁ బ్రార్థించె ♦ నంత నిచట. ౩౧॥ 2075

క. హరిణాక్షి యైనసీతకు, హరికులతిలకునకు శుభమె ♦ యగునని తెల్పం
గరుణించినట్లు సత్యము,గ రయంబునఁ దీక్ష్ణశిఖలు ♦ గలుగ జ్వలనుఁడున్.

తే. మండఁగాఁజొచ్చె; నంత న♦ఖండరీతి
వాలమందు జ్వలించుహ♦వ్యవహుఁగూడి
యున్నహనుమంతుతండ్రి వా♦యువును సీత
కాత్మధైర్యంబుగలుగున♦ట్లపుడు పొలిచి. ౩౩ 2077

క. హిమవాయురీతిఁ జల్లన, నమలగతిన్ వీచె; నంత ♦ హనుమయుఁ దనవా
లము గాలుచుండఁ జింతిం,చె మదిని నీరీతి నిదిగొ ♦ చెందినవేడ్కన్. ౩౪

క. నావాలమందు మండెడు, నీవైశ్వానరుఁడు నన్ను ♦ నేలొకొ యితఁ డి
ట్లీవేళఁ గాల్పఁ డంతట, నీవహ్నియె విపులశిఖల ♦ నెసఁగెడుఁ జూడన్. ౩౫

క. ఐనను నాకీపీడయుఁ, దానై కలిగింపఁ డేమొ; ♦ తలఁపఁగ నీవై
శ్వానరుఁడు తోఁకకొనయం, దూనినదయఁ జందనాదు♦లొక్కటఁబూయన్.

తే. చల్లనగునట్లు కనఁబడు ♦ నుల్లమలర;, దీనికిం గారణమగు ని♦ద్దియనియిపుడు
స్పష్టమైనది నేనట ♦ సాగరంబు, దాఁటునప్పుడు శ్రీరాము♦దయను నందు.

క. కనినాఁడఁ బర్వతాకృతిఁ,గనున్నయాశ్చర్య మొందు ♦ శ్లాఘ్యధర మయ్యా
బ్ధిని గల్గుట రామమహీ,శుని మాహాత్మ్యమునఁ గాదె ♦ చోద్య మిదికదా.

తే. అట్లె యీయగ్ని చల్లఁగా ♦ నగుటయును ద
దీయమాహాత్మ్యమునన సం♦దియము లేదు;
పరమకారుణికుండు భూ♦వరతిలకుఁడు
రామభద్రుండు ప్రాపు నా♦కేమిభయము. ౩౮ 2083

క. జలనిధి మైనాకుండును, జలజాప్తకులుండు రామ♦చంద్రునకు శుభం

బులఁ గూర్చ సంభ్రమింపఁగ, జ్వలనుం డిఁక మేలుచేయఁ♦జాలఁడె చూడన్.

క. జనకజకరుణను శ్రీరా,మునిదౌ మాహాత్మ్యమునను ♦ మునుకొని నాకున్
జనకుం డగుననిలునికృప, ననలుఁడు కాల్పండునన్ను♦నాగ్రహ మొప్పన్. ౩౮॥

చ. అనితలపోసి వానరకు♦లాధిపుఁ డాహనుమంతుఁ డింక నే
పనినొనరింప నౌ ననుచు ♦ బాగుగ లోనఁదలంచె; నంతనా
హనుమయుఁ దీవ్రవేగమున ♦ నార్చుచుఁ బైకెగసెన్ మహాబలం
బున గిరిశృంగమట్లు కడుఁ♦బొల్పగుతోరణ మెక్కె నంతటన్. ౩౯॥ 2086

తే. అద్దియున్నతమై దను♦జాళియుతము, గాకయుండె నద్దాని వే♦గమునఁ జేరి
శైలసంకాశుఁడై బల♦శాలియైన, హనుమ క్షణమున నల్పత♦రాంగుఁడగుచు.

క. తనబంధనముల వదలుచు, గొనె; శ్రీమంతుం డతండు ♦ కొండవలెనె యే
పున మరలఁ బెరిగి దిక్కులఁ, గనుచున్ దోరణమునందుఁ ♦ గలపరిఘంబున్.

చ. కనుఁగొని దీర్ఘబాహుఁడగు♦గాలికుమారుఁడు భీకరంబుగా
నినుమునఁ జేయఁగాఁబడుచు ♦ నెంతయుస్థూలమునైనదాని నే
ర్పున గ్రహియించి రక్షణముఁ ♦ బూన్కినొనర్చెడురాక్షసాళిఁ జ
య్యనఁ బరిమార్చె; దారుణర♦ణాంగణవిక్రమ మొప్ప నంతటన్. ౪౩॥ 2089

క. కనుచుం బురమును వాలం, బునమండెడునగ్నిశిఖలు ♦ పొలయఁగఁ గాంతుల్
దనుఁగప్పఁ *గాంతిరాశిగఁ, గనఁబడుసూర్యుండుపోలెఁ ♦ గడురాజిల్లెన్.

ఏఁబదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౪ - వ సర్గము.

లంకాదహనము.

క. హనుమంతుఁ డంతవాంఛిత,మును సఫలము చేసికొనుచు ♦ మునుకొని లంకం
గనుచు మహోత్సాహము వృద్ధిని బొందఁగఁ జేయుఁగుని♦ది యని మనసునన్.

క. తలపోసె; నిచట నిపుడీ, ఖలులగుదానవుల కార్తిఁ ♦ గల్పింపంగాఁ
గలిగినపనితప్ప మఱి, మ్ముల నేఁ జేయఁదగుకృత్య♦ము గలదె యరయన్. ౨

క. వనభంగ మ్మొనరించితి, దనుజేంద్రులఁ జంపితిన్ ని♦తాంతబలమునన్
ఘనసేనానివహములం,దున నొకభాగంబు నేను ♦ దునిమితిఁ బూన్కిన్. ౩॥

తే. ఇంకదుర్గవినాశనం♦బే మిగిలిన, పనికదా; దానిఁ జేసిన♦వనధిలంఘ
నాదిమామకకృత్యంబు ♦ లన్ని సఫల,ములగు నీదుర్గనాశన♦మునకు నింక.

క. ఒనరింపందగుయత్నముఁ, గనుఁగొన నిసుమంతె దీనిఁ ♦ గావన నొనరిం
చిన నాశ్రమమెల్ల ఫలిం,చును; నావాలమున మండు♦చున్ హుతవహుఁడున్.

* ఆదిత్య ఇవార్చిమాలీ - అసౌ ఘా. అర్చిమాలీ త్వత్ర అర్చిశ్శీకారాంతత్వమార్షమ్ - అని వ్యాఖ్య.

తే. నాకు నుపకార మొనరించి♦నాఁడు గాన
నితని కీదివ్యగృహముల♦నెల్ల నాహు
తిగ నొసంగుచు మిగుల సం♦తృప్తిఁ జేయు
టిపుడు న్యాయ్యముగద యంచు ♦ నిట్లుతలఁచి. ౫ 2096

క. హనుమయుఁ బ్రదీప్తవాలం,బున విద్యుత్సహితమేఘ♦మువలెఁ దనరుచుఙ్
దనశక్తి యలర లంకా, ఘనగృహములమీఁదఁ దిరుగఁ♦గాఁ జొచ్చెఁ దగఙ్.

సీసమాలిక:—

హనుమంతుఁ డంత ను♦ద్యానంబులను లసత్ప్రాసాదముల నెల్లఁ♦బంతమలరఁ
గాంచుచు భీతిలే♦కయె యిండ్లకేగెను, జవమును బలమును ♦ శ్వసనతుల్య
సత్వము వీర్యము ♦ చాలఁగల్గినయాతఁ డంతట మంత్రియై♦నట్టియా ప్ర
హస్తునింటికిఁబోయి ♦ యగ్నిని సంధించి యుల్లమహాపార్శ్వ♦నాలయమున
కెగిరి యాయింటికి ♦ నెసఁగుకాలానలజ్వాలలఁబోలిన♦జ్వలనునట్టె
ముట్టించి గురుతేజ♦మునఁ దగుహనుమంతుఁ డంతట వజ్రదం♦ష్ట్రాఖ్య దనుజు
నాలయంబునకును ♦ నవ్వలశుకునిగేహంబునకుఙ్ *మతి♦యందుఁ జాల
విఖ్యాతినిం గాంచి ♦ వెలయుసారణునింటికిని దాఁటి యగ్నిహో♦త్రునిజ్వలింపఁ
గాఁజేసె; నారీతిఁ♦గా నింద్రజిత్తునిసద్మముఁ గాల్చెఁ గీ♦శప్రభుండు
జంబుమాలిమహాగృ♦హంబు, సుమాలిదౌభవనంబుఁ గాల్చె న♦ప్పుగిది రశ్మి
కేతుగృహంబును ♦ గీర్తియుతుండగుసూర్యశత్రుగృహంబు ♦ సౌరివి హ్రస్వ
కర్ణదంష్ట్రులమహా♦గారంబులను, రోమశునియిల్లు నత్తుఁడఙ్ ♦దనుజుగృహము
నట్లె యుద్ధోన్మత్తు♦నాలయంబును, ధ్వజగ్రీవునిదౌదివ్య♦గేహ మంత
వివతుఁడై భయదుఁడై ♦ వెలయువిద్యుజ్జిహ్వభవనంబుఁ,గరిముఖు♦వాసమువలఁ
జని కరాళపిశాచ♦దనుజులయిండ్లను, శోణితాక్షునిదైన♦శుభగృహంబుఁ
గుంభకర్ణగృహంబుఁ; ♦ గోరికమకరాక్షయజ్ఞశత్రువుల గే♦హముల, బ్రహ్మ
శత్రునరాంతక♦సద్మములను, గుంభుభవనంబు, దుష్టుఁడై ♦ పరఁగుచున్న
యానికుంభునిదౌగృ♦హంబును హరిపుంగవుం డగుననిలపు♦త్రుండు తేజ
మలర విభీషణు♦నాలయం బొక్కండుదక్కఁ దక్కినయిండ్ల ♦ నొక్కరీతి
దహియించె; సత్కీర్తిఁ ♦ దగునాకపీంద్రుఁడు పరమమౌసదనవి♦సరమునందుఁ
గలరాక్షసులు భాగ్య♦కలితు లార్జించినసద్వస్తువారంబు ♦ జ్వలనునందుఁ
బడి కాలఁగాఁ జేసెఁ; ♦ బటువీర్య మలరంగ ననిలాత్మజుఁడు దను♦జాలయముల
నన్నింటి దహియించి ♦ యంతట నిలువక రాక్షసేంద్రుండగు♦రావణునిగృ
హంబునకుంబోయెఁ; ♦ నఖిలరత్నవిభూషితంబయి మేరుమంద♦రనిభంబు

* సారణస్య చ ధీమతః-అనిమూ.

గా నొప్పి సర్వమం♦గళవస్తునిబిడమై, భవనో త్తమంబయి ♦ పరఁగుచుండు
నాభవనంబున ♦ కాపీరుఁ డాత్మీయవాలాగ్రమున వెల్గు♦జ్వలనునట్టె
సంధించి ప్రళయాబ్ద♦సంఘంబు తెఱఁగున నార్చెను; నంతట ♦ నగ్నిహోత్రుఁ
డనిలసంయోగంబు♦నందుట నతివేగబలములఁ బొందుచుఁ ♦ బ్రళయకాల
హుతవహుతీరున ♦ నొప్పి వృద్ధింబొందె; వాయువు, మందునా♦జ్వలనునట్టె
యాయాగృహంబుల♦యందువ్యాపింపఁగాఁ జేయుచుండెను, నగ్ని♦వాయుదేవు
సాయంబునఁ భూరి♦జవమునుబొందుచుఁబురమునందంతటఁ♦బొలయఁజొచ్చెఁ;
గనకగవాక్షముల్ ♦ కల్గి ముక్తామణిమయములౌ భూరిస♦ద్మములు కాలి

తే. ధరణిపైఁ బడెఁ; బ్రాసాద♦తతులు విఱిగి
పడఁగఁ బుణ్యము క్షీణింపఁ ♦ బటురయమున
సిద్ధుల విమానములు వాయు♦పద్ధతి విడి
ధరణిఁ బడునట్లు కనఁబడెఁ ♦ బురమునందు. ౨౮ 2098

చ. దనుజులు స్వీయగేహముల ♦ ద్రవ్యపరత్వముచేతఁ గావ నొ
ప్పినతమపూన్కి పోవ నభి♦వృద్ధిని బొందెడు సొంపువీడఁగాఁ
జనుచు నయో యితం డగు ని♦జంబుగ నగ్నియె వానరాకృతిం
గొని చనుదెంచె నంచుఁ దను♦కుం గలభీతిని నార్వ నాధ్వనుల్. ౨౯ 2099

క. తుములంబై వినఁబడియెఁ బు,రమునం దంతటను; నంత ♦ రమణులు ప్రీతిం
దమశిశువులఁ గైకొని ని,ప్పనముట్టుకొనియున్న హర్మ్య♦పుంజంబులపై. ౩౦

క. నిలువఁబడియుండి రోదన,ములు చేయుచుఁ దమసుకేశ♦ములు వీడంగా
నిలఁబడిరి వేగముగ, ను,జ్జ్వలసౌధాగ్రములనుండి ♦ వనితలు పడఁగన్. ౩౧

తే. మేఘములనుండి పడుచున్న♦మెఱుపుఁదీఁగె
లో యనఁగఁజూడఁదగియుండి ♦ రాయెడ; నని
లాత్మజన్ముఁడు వజ్రంబు ♦ లమలవిద్రు
మములు నైదూర్యసన్మౌక్తి♦కములు మఱియు. ౩౨ 2102

క. నిరుపమరజతమ్ములు సుం,దరముగ నొప్పారుచుంట ♦ నానావిధని
ర్భరకాంతులఁ దగుభవనో,త్కరమున నగ్నికిని గరఁగి ♦ కనకాదులొగిన్.

తే. కాఱిపడుచుండఁ జూచె; న♦క్కాలమందు, నెన్నిదారువులుండిన ♦ నెంతగడ్డి
యుండినను దృప్తినొందక♦యుండె నగ్ని, యగ్నియంతజ్వలించిన ♦ నైనహాన.

క. హనుమయు సంతృప్తిని గై,కొనకుండెను భయదదనుజ♦కూటము మృతినిం
గనిపడినభూమియును దృ,ప్తిని బొందకయుండెఁ బురము♦తీరు తొలంగన్.

తే. *మఱియుఁ బురమున నయ్యగ్ని♦మంట లొక్క
యెడఁ బలాశప్రసూనమ♦ట్లెసఁగె నొక్క

* క్వచి త్కింశుకసంకాశాః క్వచి చ్ఛాల్మలిసన్నిభాః-అనియు.

చోటఁ బూరుగుపూవుల♦శోభ వెలిఁగె
నొక్కచోఁ గుంకుమసుమాళి ♦ యొప్పఁ గాంచె. ౩౦ 2106

క. జవమును మహనీయాత్మయుఁ, బ్రవిమలగుణరాజిగలుగు♦పావని మున్నా
శివుఁడొగిఁ ద్రిపురంబులఁ గాల్చువడువునఁ లంకనెల్ల ♦ శోషిలఁ గాల్చెన్.

సీ. వేగవంతుండయి ♦ వెలయు నాహనుమంతుఁ డాగృహంబులయందు♦ననలశిఖల
ముట్టించి విడువంగ ♦ నట్టె యాజ్వాలాళు లాపురంబునకెల్ల ♦ నాశ్రయ మగు
నాత్రికూటమహీధ♦రాగ్రంబునన్ భయంకరరీతి వెలిఁగె; ని♦ష్కారణి నగ్ని
యనిలునిఁ గూడి యు♦గాంతకాలానలసమవేగమై యభ్ర♦సరణినంటి

ఆ. పొగలు లేనిమంట ♦ లెగయంగ నింధనము, జుట్టుముట్టి రక్క♦సులశరీర
ము లనునాజ్యమునకు ♦ వెలసి వృద్ధినిగాంచె,, నమ్మహాగ్ని దుర్భ♦రాకృతిఁ దగి.

క. శతలక్షసూర్యసమవి,ద్యుతు లొప్పఁగ లంకనంత♦యున్ జుట్టుచు ను
ద్ధతకులిశసమానధ్వను, లతులితగతి వెలయ బెడిద♦మై దుర్భరమై ౩౩ 2109

తే. వెలయు బ్రహ్మాండమంతయు ♦ విపులశక్తిఁ
బ్రద్దలుగఁ గొట్టినట్లుగ ♦ రాజిలెఁ గడు;
నందు నతిరూక్షకాంతి న♦య్యగ్ని కింశు
కప్రసూనచ్ఛవిం దాల్చి ♦ కడఁగి దివము. ౩౪ 2110

క. తగులుచు నున్నవిధంబున, బెగడుగ వ్యాపించె; గేహ♦వితతులు దహియిం
పఁగఁబడి చల్లారెడుతఱి,ని గలుగుపొగ లొలయ మేఘ♦నికరము లచటన్.

క. నీలోత్పలవిద్యుతులం, జాలుగఁ గన్పట్టె; నపుడు; ♦ జ్ఞానాధికులై
ప్రాలినదనుజులు కొందఱు, జాలిం గొని యొకటఁ జేరి ♦ స్వపురమునందున్.

సీ. ప్రాణిసంఘంబులు ♦ భవనముల్ వృక్షముల్
క్షణకాలముననె ద♦గ్ధమగు టరసి
యీతండు త్రిదశసం♦ఘేశ్వరుండయి పొల్చు
వజ్రియో, లేక వై♦వస్వతుండో
వరుణుఁడో రుద్రుఁడో ♦ వాయువో, యగ్నియో
ధనదుఁడో, చంద్రుఁడో ♦ తపనుఁడో, కెలి
యంగ రాకున్నది ♦ యంతియె కాని వా
నరుఁడు గాఁ డితఁడు ♦ పరమభయదుఁ
డైన [1]సాక్షాత్కాలుఁ ♦ డగును; లోకేశుఁడై
సర్వంబు ధరియింపఁ ♦ జాలి నాల్గు

తే. మోములన్ వెల్గుబ్రహ్మయే ♦ ముందు దనుజ
తతులఁ జంపఁగ నూహింపఁ ♦ [2]దత్కృపిధ యిటు

1 న వానరోఽయం స్వయమేవ కాలః-అనిమూ. 2 ఇహాగతో వానరరూపధారీ రక్షోపసంహారకరః ప్రకోపః-అనిమూ.

ప్లవగరూపముఁ దాల్చి యీ♦పత్తనమున
కరుగుదెంచినదా యేమి ♦ యాతురమున. ౩౮½ 2113

తే. ఆద్య మవ్యక్తమును నచిం♦త్యము ననంత
మును సుపూజ్యము వైష్ణవం♦బునగు తేజ
మిట్లు రాక్షసనాశార్థ♦మే స్వమాయ
చేత వానరరూపంబుఁ ♦ జెంది పూన్కి. ౩౯½ 2114

క. చనుదెంచెనేమొ యిచటికి, నని తమలోఁ జెప్పుకొనిరి ♦ యాపురమందున్
దనుజులు గుఱ్ఱము లరదము, లనూనగజతతులు పక్షు ♦ లఖిలమృగములున్.

క. తరువులు దగ్ధము లగుటన్, బరమార్తిని బొంది యచటి♦ప్రాణితతులు భీ
కరగతి నాక్రోశింపఁగఁ, బరఁగెం దుములముగ నార♦వంబు కడువడిన్. ౪౦

తే. అక్కటా! నాయనా! యంచు ♦ హాకుమార
యనుచు, నాముద్దుపట్టి యం♦ చనుఁగుమిత్ర
యనుచు, [1]భోగయుతంబు పు♦ణ్యములరాశి
యైనజీవితమా యంచు ♦ నసురులెల్ల. ౪౦½ 2117

క. అనలార్చులఁ బడి కాలుచు, జనకాదులఁ దలఁచుకొనుచు ♦ శబ్దముచేయన్
నినద మది భీకరంబై, యనూనమై యెల్లయెడల ♦ నావృతిఁ గాంచెన్. ౪౧

చ. [2]హనుమ యనూనకోపమున ♦ నాపురమంతట నిప్పుమంట లొ
య్యన మితిమీఱి చుట్టుకొన ♦ నాసురవీరులు చావ, యోధులె
ల్లను గలగుండునొందఁగను ♦ లంకయు శాపముచేతఁ ద్రుంగెనో
యనునటులుండె; సంభ్రమభ♦యంబులఁ జింతలఁ గుంది రాక్షసుల్. ౪౨

తే. ఆరవంబులు చేయ హా♦తాశశిఖ
లెల్లఁ జుట్టుకొనన్ దను♦జేంద్రపురము
[3]బ్రహ్మకోపంబునం బుట్టు♦ప్రళయవహ్ని
దగ్ధమగుభూతలంబట్లు ♦ తనరుచుండ. ౪౩ 2120

క. హనుమ మహోన్నతి గాంచెను;, ఘనతరుయుతవనము విఱిచి ♦ కదనంబున నా
దనుజేంద్రులఁ జంపి, నికేతనరత్నమయంబుగాఁగఁ ♦ దగు నాలంకన్. ౪౩½

క. అనలార్చులచేఁ గాలిచి, యనిలాత్మజుఁ డూరకుండె; ♦ నంతఁ ద్రికూటం
బను శైలశిఖరభాగం,బునఁ జిత్రతరంబుగాఁగఁ ♦ బొలుచు నవనిపై. ౪౪½

క. [4]తనరారువానరోత్తముఁ, డనిలజుఁ డాత్మీయవాల♦మందుఁ బొలుచునా

---

1 హా జీవితం భోగయుతం సుపుణ్యమ్-అనిమూ. 2 హనూమతః క్రోధబలాభిభూతా బభూవ శాపోపహతేవ లంకా-అన్నిమ్మూ. 3 స్వయంభుకోపోపహతా మివావనిమ్-అనిమూ. ప్రళయే భగవతా దగ్ధా మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. బ్రహ్మశబ్ద మిట భగవచ్ఛబ్దార్థ మని గ్రహింపఁదగు. 4 వ్యరాజతాదిత్య ఇవాంశుమాలీ-అనిమూ.

యనలార్చులు కిరణములై, కనఁబడఁ గిరణావృతార్కు♦కరణి వెలింగెన్. ౪౫

చ. ఘనమతియైన యాహనుమ ♦ కర్బురసంఘముఁ ద్రుంచి భూరివృ
క్షనిచయమా వనంబు నతి♦సత్వము పొంగఁగఁ బాడుచేసి యా
దనుజులయిండ్ల కగ్నియిడి ♦ [1]తా మది రామునిఁ జేరఁబోవఁగో
రెను; ప్లవగౌఘముఖ్యు నుర♦రీకృతరామపదారవిందునిన్. ౪౬ 2124

చ. అనిలసమానవేగుని, మ♦హామతి, శ్రేష్ఠుని, వాయుపుత్త్రు నా
హనుమను దేవతాగణము ♦ నాదృతిమీఱ నుతించె; నంత న
వ్వనచరముఖ్యుఁ డెంతయును ♦ భవ్యసుతేజుఁ డశోకనామకం
బును గడుఁ బాడుచేసి యరి♦ముఖ్యులఁ జంపి రణాంగణంబునన్. ౪౭ 2125

క. సురుచిరలంకాపురమును, గరమర్థి దహించి వెలిఁగె; ♦ గంధర్వులు ని
ర్జరసిద్ధమానివర్యులు, పురమును దగ్ధమును గాంచి ♦ పొంగిరి వేడ్కన్. ౪౮

క. భూతములన్నియుఁ గపివరు, వాతాత్మజుఁ గాంచి [2]కాల♦వైశ్వానరుఁ గాఁ
జేతస్సుల నెంచి మహాభీతింగనె; నంత దేవ♦బృందమునిపతుల్. ౪౯ 2127

తే. యక్షవిద్యాధరులును భూ♦తాళి నాగ
తతులు గంధర్వ లట్లుమ♦త్తనము దగ్ధ
మగుట కెంతయు సంప్రీతి ♦ నందిరి మును
పెన్నఁ డెఱుఁగనిరీతిని ♦ నిచట హనుమ. ౫౧ 2128

ఏఁబదినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౫౫ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సీతసెలవొంది పయనమున కభిముఖుఁ డగుట.

క. బలమలర లంకనంతయు, జ్వలనున కాహుతిని జేసి ♦ సాగరమునయం
దలరుచు వాలము ముంచి యు,జ్జ్వలునిం జల్లార్చె; ననిల♦నందనుఁ డంతన్. ౧

తే. అగ్నికాహుతియై చెడి ♦ యసురు లార్తి,నంది భీతిలఁగా నున్న♦యాపురమును
గాంచి తనలోన నీరీతిఁ♦గా విచార,పరతఁ బూనెను; నతనిహృ♦త్పద్మమందు ౨

క. తొలుత భయ మంకురించె న,వల మదిలో నీచమగుచుఁ ♦ బగఁగుపనిని ని
మ్ములఁ జేసినాఁడఁగాయని, తలపోయుచుఁ దిట్టుకొనియెఁ ♦ దానై తననే. ౩

క. పురిఁ గాల్చితి నిక్కార్యము, పరమంబని చేసితి నిది ♦ బాగే యని లో
విరతిం బొందెను; మఱి యెవ్వరు కోపము వృద్ధిఁబొంద ♦ వారకయపుడే. ౪

క. అనలుని దీప్తుని సీటను, ననువొందఁగ నార్చునట్టు ♦ లాకోపంబున్

---

1 జగామ రామం మనసా మహాత్మా-అనిమూ. 2 కాలాగ్నిరితి సంచిత్య సర్వభూతాని తత్ర
సుః-అనిమూ.

మనమున నడంచుకొందురొ, ఘనమతు లౌపురుషవరులె ♦ గద పుణ్యాత్ముల్.

సీ. [1]ఎవఁడు కోపంబంది ♦ యెంతయేఁ బాపంబు చేయకుండును? పాప♦చింత లేక
క్రుద్ధుండె యైనచో ♦ గురువును జంపును, గోపమొందినయెడఁ ♦ గ్రూరవాక్య
ముల నధిక్షేపించు♦నిలసజ్జనుల నైన; నాగ్రహంబొందిన ♦ నర్హమిద్ది
యిద్ది యనర్హమం ♦ చెఱుఁగఁడు మాటను, గ్రోధికిఁ జేయఁగాఁ ♦ గూడనట్టి
తే. పనియు వచియింపఁగూడని♦పల్కు లేదు;
పాము జీర్ణత్వచంబును ♦ వదలునట్లు
తనకుఁ గలకోపమును నోర్పు♦ననె యడంచి
పుచ్చునో యతఁడేగద ♦ పురుషుఁడనఁగ. ౭ 2134

చ. జనకజ యున్న దంచయిన ♦ స్వాంతమునందుఁ దలంప కిట్లు ప
ట్టనమున నగ్నిఁ బెట్టితిని ♦ దానన స్వామివిఘాతుకుండ, దు
ర్మనసుఁడ, లజ్జ నేగనని♦మత్తుఁడఁ, బాపిని, నిస్సిరో కుజీ
వనమిది నాది యేమనుదుఁ ♦ బాపపుఁగార్యమొనర్చినందుచేన్. ౮ 2135

క. పురమే మొ కాలిపోయెను, బరమపవిత్ర యగుసీత ♦ జ్వలనుశిఖల దు
ర్మరణంబు నొందియుండిన, దురంతరంగుఁడను నేను ♦ ద్రోహినె పతికిన్.

తే. స్వామికార్యంబు చెఱిచిన♦వాఁడ నెగద
యెందుకొఱకింతయత్నంబు ♦ నేను జేసి
తినొ యదంతయుఁ బాడయ్యె ♦ దివ్యపురిని
గాల్చునప్పుడు సీతను ♦ గావనైతి. ౧౦ 2137

చ. వననిధి దాఁటి జానకి ని♦వాసము గన్గొని దాని రాముభూ
పున కెఱిఁగించునట్టి దగు♦భూరితరం బగుకృత్యతంత్రముం
గొని యిసుమంతయే మిగులఁ ♦ గోరిక నంతయుఁ జేసినాఁడ నిం
కను దెలుపంగ నొపనియె ♦ గావలయుంగద యిట్టిపట్టునన్. ౧౧ 2138

క. జనకజ మృతినొందుట నీ, పెనుకార్యము చాలవఱకుఁ ♦ బ్రభుశక్తితగం
బొనరింపఁబడినదైనను, నొనరింపనియట్టు లయ్యె ♦ నొకతప్పుననే. ౧౨ 2139

తే. క్రోధవశుఁడనైయె యిట్టి♦గొప్పకార్య
మును సమూలము జెఱిచితి ♦ ననయమూని;
పురమునం దొక్క భాగంబు ♦ భూరిదహన
శిఖలదగ్ధముగానిది ♦ చేరిచూడ. ౧౩ 2140

క. కనఁబడ దక్కాటను నా, జనకజ మృతిగనియెయుండు ♦ సందేహము లే
దు నగరము భస్మమయ్యెను, గనుఁగొన నా తెలివిలేమి ♦ త్మాసుత యాగ్నైన్.

---

[1] యథోరగ స్త్వచం జీర్ణాం సవై పురుష ఉచ్యతే.-అనిమూ.

తే. దాన నాకార్యమంతయు ♦ దగ్ధమయ్యె
నిట్టులేమయ్యె నేని [1]యీ♦యెడనె నేను
బ్రాణములు వీడఁటొప్పు ని♦ప్పునియె నాకుఁ
దగినదని తోఁచుచున్న ది♦ తరుణమందు. ౧౩ 2142

సీ. అనలునిమంటల♦యందును బడుదునా బడబాముఖంబునఁ ♦ బడుదునా స
ముద్రమునంబడి ♦ మునిఁగి యందలిజంతువులకు నావగునంగ♦ములను నాహా
తిగ నిత్తునా; నేను ♦ దేహంబునం బ్రాణములఁ దాల్చి యేమని♦యుల వనచర
పతియైనసుగ్రీవు♦పరసరమునకును జన నేర్తుఁ? బూరుష♦సత్తములను

తే. నారఘూద్వహులను జూడ ♦ నరుగువాఁడ
నెట్టితత్కార్యఘాతినై ♦ యింకమీఁద;
నిట్లురోషదోషంబున ♦ నీపురంబుఁ
గాల్చి త్రిజగంబులఁ ఖ్యాతిఁ ♦ గన్న కపిత. ౧౪ 2143

క. [2]వెలిపుచ్చుకొంటఁగాదే, తులువతన మ్మెపుడుచేయు ♦ దోషముసక యి
మ్ములఁ గోఁతిజాతి యనుని, ప్పలుకును సార్థకముచేయు♦వాఁడ నైయైనన్. ౧౫

తే. సీతఁ గావంగఁదగుశక్తిఁ ♦ జెలఁగియుండి
యును గ్రుథంబూని రక్షింప♦కుంటిఁ గానఁ
గట్టుదిట్టము లేలేక ♦ కడుస్వతంత్ర
మైన రాజసభావం బ♦మానితంబు. ౧౬ 2145

క. ఏమనిచీకొట్టుదు నిఁక;, నామైథిలి మృతిని గనుట ♦ యాలించినచో
రాముఁడు లక్ష్మణుఁడును మృతిఁ, దా మొందంగలరు వారి♦దశఁ గనినంతన్.

క. వనచరపతిసుగ్రీవుఁడు, తనబంధులఁ గూడి కాల♦ధర్మము నొందున్;
దనసోదరమృతి భరతుఁడు, విని భ్రాతృప్రీతిమీఱ ♦ వెతలం బడుచున్. ౧౮

క. తనయనుజుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు, తనతోడంగూడి పొగులఁ ♦ దా జీవింపం
గనునేర్చునెట్లు? ధర్మం,బునఁ దగునిక్ష్వాకువంశ♦ము ధర నశింపన్. ౧౯

క. నరులెల్ల దుఃఖతాపో,త్కరపీడితులగుచుఁ గుందఁ♦గల రిందులకుం
బరికింప సందియం బే, వరుసం గనరాదు; గాన ♦ బహుభంగులచేన్. ౨౦

క. [3]తలఁచిన నిర్భాగ్యుఁడనై, యిలఁ బరఁగితి ధర్మ మర్థ ♦ మీరెంటిని ని
మ్ములఁ ద్రోసిపుచ్చితిని రో,షలతావృతమతిని దోష♦సదనుఁడనైతిన్. ౨౧

---

1 ఇహైవ ప్రాణసన్న్యాసో మమాపి హ్యద్య రోచతే-అనిమూ. ప్రాణసన్న్యాసః ప్రాణత్యాగః-అనివ్యాఖ్య. 2 ప్రథితం త్రిషు లోకేషు కపిత్వ మనవస్థితమ్-అనిమూ. అనవస్థితం-చాపలాత్మక మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 3 రోషదోషపరీతాత్మా-అనిమూ. పరీతశబ్దస్థితిచ్చే నిటఁ దెనుఁగున దోషమున లతాత్వ మారోపితమని యెుఱుంగునది.

ఆ. విశ్వనాశకరుఁడ ♦ విదిత మీయుదియయ్యె;
నను చుఁ జింత చేయు ♦ నతనికి మును
మదికిఁ దోఁచియున్న ♦ మంచిశకునము లే
స్పష్టములుగఁ గానఁ ♦ బడియె నపుడు. ౨౨ 2151

క. మనమున మరలఁ దలంచెను, హనుమంతుం డొక్క వేళ ♦ నామంగళరూ
ప నితాంత ప్రియదర్శన, యనూనలావణ్యరాశి ♦ యాజనకజయుఁన్. ౨౩

క. తన తేజమె రక్షింపం, గను నాశింబందకుండఁ ♦ గలదు జ్వలనుఁ డ
గ్నిని గాల్పఁడు; ధర్మాత్ముం, డనూన తేజుఁడగు రాము ♦ నతివను సీతన్. ౨౪

క. తనసత్పవర్తనమునన్, బనివడి రక్షింపఁబడెడు ♦ పావనచిత్తన్
గని పావకుండు స్పృశియిం,పనొ శక్తుఁడు గాఁడు; జ్వలను ♦ పని కాల్చుటయే.

తే. అట్టిదహనుండు ననుఁ గాల్పఁ ♦ డరయ నిద్ది
రామచంద్రప్రభావంబు ♦ రమణిపుణ్య
మివ్వికాల్పకయుండఁగా ♦ నిపుడు చేసె
నిశ్చయంబగు నీయూహ ♦ నిజమునిజము. ౨౬ 2155

క. భరతాదులకున్ ముగురికిఁ, బరదేవత యగుచు రాము ♦ భద్రుని ప్రియసుం
దరి యగుచు నలరుజానకిఁ, దరమే నశియింపఁజేయ ♦ ధాతకునైనన్. ౨౭

సీ. దహనమే పనిగాఁగఁ ♦ దగుహవ్యవాహనుం డాత్మశక్తికి నెప్పు ♦ డడ్డు లేక
వ్యయమనునది లేక ♦ వఱలువాఁడై యుండి నా వాలమునుగాల్ప ♦ నేవిధమునఁ
జాలకున్నాఁడుగా ♦ సాధ్విని నిఁకసీత దహియించునే యెవ్వి ♦ ధమున నైన;
ననుచుఁ జింతించె నా ♦ హనుమయు విస్మితుండై సాగరాంతర ♦ మందుఁ దనకుఁ

ఆ. గానఁ బడినయట్టి ♦ మైనాకభూధ్రంబు, మరలఁ దలఁచుకొనుచు ♦ మదిని నిట్లు
తలఁచె; స్వీయతపము ♦ వలన సత్యంబున, భర్తృతత్పరతను ♦ భవ్యమతిని. ౨౮

క. జనకజ యగ్నిని గాల్పం,గను జాలునుగాదె, యగ్ని ♦ కాల్పఁగలఁడె యా
వనితామణి ననితలఁచెను;, హనుమంతుం డిట్లుజనకు ♦ నాత్మజమహిమన్.

క. మనమున నెన్నుచు నచటన్, వినియె మహాత్ములయి ఖచర ♦ బృందంబునఁ గీ
ర్తినిగన్న చారణులవా,క్యనికరముల నిట్లు; వారు ♦ కడువిస్మితులై. ౩౦ 2159

క. ఔరా! హనుమంతుఁడు దు,ర్వారబలోపేతుఁడైన ♦ రాక్షసుల లస
ద్భూరిగృహంబుల కెల్లను, దారుణశిఖిఁ బెట్టి యెట్టి ♦ ధైర్యయుతులకున్.

తే. చేయసాధ్యముగానియీ ♦ చిత్రకార్య
మును దగఁ జేసె నాశ్చర్య ♦ ముగద యిద్ది;
దనుజులును స్త్రీలు బాలవృ ♦ ద్ధతతు లార్తిఁ
దొలఁగి చనుచుండఁ దనసొంపు ♦ తొలఁగిపోవ. ౩౨ 2161

---

* నాగ్నిరగ్నౌ ప్రవర్తతే- అనిమూ.

క. [1]జనకోలాహలముల నొ, య్యనఁ బర్వతగుహలు ప్రతిగ ♦ నారవములు చే
యు నిపుడు లంకాపురమిది, యనూనదైన్యమున నేడ్చు♦నట్లున్నదిగా. ౩౨

క. [2]పురిసాట్టప్రాకారో,త్కరతోరణ యగుచు నిపుడు ♦ దహియింపఁబడెఁ
దరుణీమణిజానకి య,చ్చరువుగ దహియింపఁబడక ♦ చెలఁగెడు నహహా. ౩౩

సీ. హనుమంతుఁ డామాట ♦ లాలించి సఫలంబు లైననిమిత్తాళి ♦ నవనితనయ
సద్గుణాళులు రామ♦చంద్రుమాహాత్మ్యమీ మొదలగు కారణం♦బులను, జార
ణోక్తుల సీతకు ♦ నొక్కయాపదయును గలుగ లేదని హర్ష♦కలితుఁడయ్యె;
నంత నాతఁడు తాను ♦ నటవచ్చియున్నకార్యంబుఫలించి ధ♦రాకుమారి

ఆ. యగ్నిబాధలేక ♦ యలరుచుండు టెఱింగి
మరలఁ గన్నులలర ♦ మానినిఁ గని
పయన మొనరుపంగఁ ♦ బరమచిత్తంబునఁ
దలఁచె రాముఁజూడ ♦ నలరు వేడ్క. ౩౫ 2164

ఏఁబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౬ - వ సర్గము.

—౦— హనుమంతుఁడు సీతయనుమతిం గైకొని పయనము చేయఁబూనుట. —౦—

క. అనిలజుఁ డంతట నవ్వన, మున నావృక్షంబుక్రింద ♦ మోడ్పునకేలం
గనుపట్టు సీతకడకుం, జని మ్రొక్కి మదీయభాగ్య♦సరణిని నిన్నుఁ. ౧ 2165

క. నిరపాయంబుగ నుండుటఁ, బరికించితి ననియె; సీత♦పయనముచేయం
ద్వరపడుహనుమంతునిఁ గని, పరమప్రీతియుత నెఱపఁ♦బల్కె నతనితోఁ. ౨

క. పరవీరహా! మహాత్మా!, పరులఁ వధియించి నన్ను ♦ భర్తకడకు న
త్వరగతిఁ గొనిపోవఁగ నొ,క్కరుఁడవె చాలుదువు నీవు ♦ కడిఁదిబలంబుఁ.

క. కనఁబఱచితి విది నీకుఁ, ఘనకీర్తి నొసంగఁగలదు♦గాని రఘుపతీం
ద్రునకుం గాదుకదా; విను, మనఘా! రిపుహరుఁడు భూవ♦రాధిపుఁ డతఁడే. ౩

క. చనుదెంచి యిచటి కుజ్జ్వల, ఘనశరములు లంకఁ గలఁచి ♦ కాంతను నన్నుం
గొనిపోవునేని గాకుత్థ్సున కతనికి సదృశ మిద్ది ♦ శుభగుణనిలయా! ౪ 2169

చ. అనిమొనవీరుఁడై మఱి మ♦హాత్ముఁడునై తగురామమూర్తియే
తనకు సమానమౌవిధిని ♦ దారుణసంగరమందు విక్రమం
బును నెఱపంగఁజాలునటు♦పూని యొనర్పుము నీవె యంచు నా
జనకజ యర్థవంతమయి ♦ సద్వినయాన్వితమై సహేతుకం
బునునయి యొప్పువాక్యమును ♦ బూన్కి వచింపఁగ నాలకించుచుఁ. ౫

1 జనకోలాహలాధ్మాతా క్రందంతీ వాద్రికందరే-అనియూ. 2 జానకీ నచ దగ్ధేతి-అనియూ.

చ. అనిలజుఁ డిట్లుపల్కెఁ; విను ♦ మంబ వలీముఖభల్లుకాదివా
హినులనుగూడి వేగమున ♦ నిచ్చటికిం జనుదెంచి సంగరం
బున రిపులన్ జయించి వగఁ♦బొందెడునిన్ను ముదబ్ధిఁ దేల్చు నా
యినకులసంభవుండనుచు ♦ నివ్విధిఁబల్కుచు నూఱడింపుచున్. ౮ 2171

క. తనవిభునిచెంతకుం జను,మనమున వందనముచేసె ♦ క్ష్మాపుత్త్రికి; న
వ్వనచరవీరుఁడు శ్రీరా,మునిఁ గన్గొనఁ దనుకొపడుచు ♦ మోము వెలుంగన్.

క. ఘనగిరియైనయరిష్టం,బును నెక్కెను శత్రుహంత; ♦ పొడవుగ నదియున్
ఘనజచ్ఛాయలఁ దగున,వ్వనపంక్తులు నీలములుగఁ ♦ బరఁగుచు నుండన్.

ఆ. చిత్రయుక్తమగుచుఁ ♦ జెలఁగుచుఁ గట్టుపు
ట్టమునుగూడి తగువి♦ధముగ నుండె;
శృంగమధ్యమమునఁ ♦ జెలఁగి వ్రేలాడుమే
ఘముల సోత్తరీయ♦కముగ నలరె. ౧౦ 2174

క. ఖరకరుఁ డాత్మకరంబుల, ధరాధరము దానిఁ బ్రీతి ♦ తనరఁగ నిదియాఁ
దరుణము మేల్కొన నని చి,త్తరంజనముగాఁగఁ దెలుపఁ♦దగి నట్లుండెన్ ౧౦౪

క. గిరియందుఁ గ్రాలుధాతూ,త్కరములఁ జూడంగ రవియుఁ ♦ గరములఁ దెలుపన్
ధరమద్ది కనులువిప్పుచు, ధరణిం గనునట్లు చెప్పఁ♦దగి యలరారెన్. ౧౧

సీ. నిర్ఝరజలపూర♦నినదముల్ గంభీరముగఁ బర్వ వానిచేఁ ♦ దగ శ్రుతులను
జదువుచున్నట్లుండె, ♦ స్పష్టంబుగాఁ బలువిధముల నందొగి ♦ విపులములగు
ప్రస్రవణాలిని♦స్వనములచేతఁ జక్కఁగఁ బాడుచున్నట్లు ♦ కానఁబడియె;
మింటికిఁ బెరుగుచు ♦ మించినయాదేవదారుద్రుమంబులఁ ♦ దగఁ గరములు

ఆ. పైకి నెత్తి తపము ♦ పరమంబు సల్పెడు, కరణి నొప్పుచుండె; ♦ గాఢసాను
పతితజలరవములఁ ♦ బటువుగఁ దిట్టెడు,భంగి నొప్పుచుండెఁ ♦ బర్వతంబు. ౧౩

సీసమాలిక:—

శ్యామవర్ణంబులై ♦ సాంద్రంబుగా శరత్కాలపుష్పితములై ♦ క్రాలుచున్న
సప్తపర్ణసుమాళి♦సర్వస్థలంబుల గాలికిఁ గంపింపఁ♦గా ముదిమిని
వడఁకుచున్నట్లుండె ♦ వాయువుతాఁకున ధ్వనిచేయుకీచక♦తతుల నద్రి
కూయుచున్నట్లుండెఁ; ♦ గ్రూరసర్పంబులు నిట్టూర్పువాయువుల్ ♦ నిగుడఁజేయ
హనుమంతుపైఁ గల్గు♦నాగ్రహంబున నె నిశ్వాసమ్ములం బుచ్చు♦చందమునను
గనఁబడెఁ, దుహినముల్ ♦ గ్రమ్మి గంభీరంబులయి నిస్వనములఁ జే♦యనిగుహలను
గనుఁగొన నింద్రియా♦ఘము నడ్డి ధ్యానము చేయుచున్నట్లుండెఁ ♦ జిత్రరీతి;
జలదావరోహాళి♦సమతనొప్పెడులసత్ప్రత్యంతగిరులను♦పాదములను

* తుంగపద్మకజుష్టాభిః శీతలాభి ర్వనరాజిభిః - అనిమూలము. పద్మకాః పద్మవర్ణా వృక్షాః - అనివ్యాఖ్య.

జరియింప సుంకించు♦చందంబుగా నుండె, నభ్రంలిహంబులై ♦ యలరుశిఖర
ములచేత నవయువం♦బులను విదుర్చుచు నున్నట్టు లాగిరి ♦ యొప్పుచుండె;
బహుకందరంబులఁ♦బరఁగుతచ్ఛిఖరముల్ హనుమంతు పదవేగ♦మునకుఁ గలఁగి
క్రొత్తశోభలను గ♦ల్గువిధంబునం జేయుచుండె దానికి, నుఱి♦యును బొడవగు
నశ్వకర్ణంబులు ♦ నస్లసాలంబులు తాళముల్ వంశముల్ ♦ దానిఁ జుట్టి
యుండెను, బుష్పంబు♦లొప్ప విస్తృతములై తగుతీఁగజొంపముల్♦దాని కొక్క
సొంపును గల్గించు♦చునుబొల్చె; నయ్యద్రి, బహుమృగగణములు♦పరఁగుచుండె
ధాతువుల్ కాఱుచుఁ ♦ దగువన్నెఁ గల్పించుచుండెను, సెలయేఱు♦లురుతరశిల

తే. లాగిరీంద్రమునిండుగ ♦ నమరియుండెఁ, బరమమానులు గంధర్వ♦పటలములును
యక్షకిన్నరఫణివహ♦లందుఁ జెలఁగు,చుండి యుర్వీజలతలును ♦ నొగిఁ జెలంగె.

క. గిరికందరముల సింహో,త్కరములు నిబిడంబులగుచుఁ ♦ గన్పడెను భయం
కరములగువ్యాఘ్రములునుం, బరఁగుచు నెల్లరకు భీతిఁ ♦ బడయం జేసెన్.

క. సురుచిరఫలవృక్షంబులు, వరమూలంబులును నందు ♦ భాసిలుచుండెన్
మరుదాత్మజుఁ డాగిరి రఘు,వరుఁ గనుకౌతుకము తన్నుఁ ♦ ద్వేరపెట్టంగన్.

క. ఆరోహించెను; నంతట, మారుతి రమ్యాద్రిసాను♦మండలములఁ బెం
పారుశిలౌఘంబులఁ దన,భూరిపదంబులను ద్రొక్కఁ♦బూనఁగ నవియున్. ౨౧

క. ఘనరవములఁ బిండిగనయి, చనఁదింబడఁజొచ్చె; నంత ♦ వనచరవర్యుం
డును శైలవరము దానిని, దనగతివెలయంగ నెక్కి ♦ తనమదిలోనన్. ౨౨

తే. యామ్యతీరంబునుండి సౌ♦మ్యమగుతీర
మునకుఁ జనవేఁడి మేనుఁ బెం♦చెను ఘనముగఁ;
బవనసుతుఁ డిట్టులాగిరి♦వరము నెక్కి
ఝుషఫణిప్రజభీషమా♦జలధిఁ గాంచె. ౨౩ 2183

క. వనచరతిలకుఁడు పవనుని, తనయుం డుత్తరతటంబు ♦ దక్షిణతీరం
బుననుండి చేర నాకస,మున కెగసెను వాయువట్లు ♦ మోదము చెలఁగన్. ౨౪

తే. అప్పుడాగిరివర్యంబు ♦ హనుమచేతఁ
బీడితంబయి శిఖరముల్ ♦ వృక్షములును
వడఁకఁ ద్రెళ్లఁగఁ దనలోనుండు ♦ వఱలు జంతు
సమితితోఁగూడఁ దాను ని♦స్వనము లొప్ప ౨౫ 2185

క. ధరణికి సమముగఁ గ్రిందికిఁ, ద్వరఁ గ్రుంగెను; నతనితోడల♦వడికిం బుష్పో
త్కరయుతపాదపములు సుర,పతివజ్రప్రహతిఁ గూలు♦భంగి నిలఁ బడెన్.

క. గిరికందరాంతరంబులఁ, బరాక్రమము నొప్పనున్న♦పంచాస్యము ల
మ్మరుదాత్మజుపదపీడన్, భరింపలే కార్వ నారవంబు భయదమై. ౨౭ 2187

క. అనిలపథంబును బ్రద్దలు, గనుజేయుచు వినఁగఁబడియెఁ ♦ క్ష్మాధరమందున్

గనఁబడువిద్యాధరవర,వనితలు వస్త్రములు జాఱ ♦ బహుభూషణముల్. ౨౯

ఆ. తాఁ ఉమాఉపక్షేగఁ ♦ దటుకున నాపర్వ,తమ్మునుండి యాక♦సమ్మునకును
నుద్గమించి; రంత ♦ నురుతనువులు దీప్త,జిహ్వ లొప్ప విషము ♦ చిమ్ముపగిది.

క. చెలఁగంగ నొప్పుసర్పం,బులు గలలును మెడలు పగుల ♦ ముడుచుకొనుచు బా
ధలనంది పొరలుచుండెను;, గలఁగుచుఁ గిన్నరులు సురగ♦గంధర్వవరుల్. ౩౧

తే. యక్షవిద్యాధరులుఁ బవ♦నాత్మజాభి
పీడితం బైనయాగిరి ♦ వీడి యాక
సమున కెగసిరి; తరుశిఖ♦రముల వెలసి
యున్నతము శ్రీయుతంబునై ♦ యొప్పుగిరియు. ౩౨ 2191

క. బలవంతుఁ డైనపావని,వలనం దగుబాధనొంది ♦ పాతాళంబుౕ
గలఁగుచుఁ జొచ్చుచు వసుధా,తలమునకు సమంబుగాఁగఁ ♦ దాఁ గనుపట్టెౕ.

క. పదియామడలవెడల్పును, బదినిౕ మూఁడింటఁ బెంప♦వచ్చుగణనతోఁ
డఁ దగినపొడవును గలగిరి, యది ధరణికి సమముగాఁగఁ♦దద్దయుఁ గ్రుంగెౕ.

తే. అలలవరుసలు తటమును ♦ నట్టికొట్ట
భయదమై యొప్పుచున్నల♦వణసముద్ర
మును సలీలముగా దాఁటు♦మనసునఁ బవ
నాత్మజుఁడు మింటి కెగసె ధై♦ర్యంబు పొంగ. ౩౫ 2194

ఏఁబదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౫౭ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సముద్రము దాఁటి జాంబవదాదులను గనుఁగొనుట.

సీ. శశి తెల్లకల్వఁగా ♦ సరసిజమిత్త్రుండు
జలకుక్కుటంబుగా ♦ శ్రవణపుష్య
తారకాద్వయము కా♦దంబంబులుగ, మఱి
జలదముల్ శైవాల♦శాద్వలంబు
లుగఁ, బునర్వసు వనఁ♦దగుతారయును మహా
మీన మట్లుగ, భూమి♦సూనుఁ డతుల
కాయంబుగల్గిన♦గ్రాహంబుగా, మఱి
యైరావతము ద్వీప♦మై తనరఁగ,
స్వాతినాఁ దార, హం♦సవిలోళితంబుగ,
శ్వసనసంఘాతసం♦జాతములయి
వీచీసమంబులౌ♦విధుకరములు శీత
జలములుగాఁ దగఁ, ♦ బలువిధంబు

లైనఛాయలనొప్పు♦యక్షగంధర్వోర
గులు ఫుల్లనీరజో♦త్పలములుగను,
దనర నపారమై ♦ వనధిపోలికనున్న
గగనంబు వాయువే♦గమునఁ బొల్చు

తే. హనుమ యాయాసమే లేక ♦ యపుడు పెద్ద
యోడ సంద్రముదాఁటున ♦ ట్లొప్పుమీఱ
దాఁటెఁ శ్రీమంతుఁడగువాయు♦తనయుఁ డంత
నంబరము మ్రింగఁజూచెడు♦నట్లు పూన్కి. ౪౹ 2195

క. వనజారినఖంబులఁ జీ,ల్చనుబూసినయట్లు, తార♦లను సూర్యునితోఁ
గనుపట్టునట్టియాకస,మును హరియించునటు మేఘ♦ములసంతతులన్. ౫౹

క. ఆకర్షించెడురీతిని, నాకాశమునందుఁ దాను ♦ నరిగెఁ దిరుగుచున్,
బ్రాకటతేజుండయి ఘనుఁ,డాకపివరుఁ గాంతిపొలయ ♦ నట మేఘంబుల్. ౬౹

ఆ. అరుణపాండరములు ♦ నసితమాంజిష్ఠముల్
హరితకృష్ణలోహి♦తాంగకంబు
లగుచు వెలసె; నంత ♦ నభ్రజాలంబులఁ
జొరఁగఁబడుచు వానిఁ ♦ దవ్వర విడుచుచు. ౭౹ 4198

క. ఘనజాలపినద్ధుండై, కనఁబడకయెయుండి మరలఁ ♦ గానఁబడెడుచం
ద్రునిరీతి నమరియుండెను;, హనుమయుఁ గపివీరుఁ డంబ♦రాంతరమందున్. ౮

క. సితవస్త్రంబును దాలిచి, వితతాంబుదరాశి వేగ ♦ విరియించుచు ను
ద్ధతిమీఱఁ బోవుటన్ క్షణ, మతఁడటఁ గన్పడుచు మరల ♦ నంతర్హితుఁడై.

క. చనుచున్నచంద్రురీతిని, గనఁబడుచున్ వెలుఁగుచుండె; ♦ గాలికొమరుఁ డా
హనుమయు మాటికిమాటికి, ఘనముల విరియించి దారిఁ ♦ గైకొని వానిన్.

తే. చొచ్చుచున్ వీడుచున్ మేఘ♦శుంభదుగ్ర
నినద మట్లుగ నార్చుచు ♦ నింగి గరుడు
పోల్కిమీఱఁ బ్రకాశించె; ♦ భూరితేజుఁ
డైనయాతఁడు భీకర♦దానవాళి. ౧౦౹ 2201

చ. అని వధియించి స్వీయసుగు♦ణాహ్వయమున్ వెలయించి పత్తనం
బును గలగుండునొందునటు ♦ పూనికఁ జేసి సురారినాథు నా
ర్తిని గలఁగంగఁ జేసి యతి♦తీక్ష్ణపరాక్రములైనవీరులన్
బెనువగనొంకఁ గూర్చి పృథి♦వీసుతకుం దమి మ్రొక్కి యంతటన్. ౧౧

క. వనరాశ్యంతరమున వే, చనుచుండెన్; వీర్య మలర ♦ శ్వసనతనయుఁ డ
ద్రిని మైనాకంబును నొ,య్యనఁ గరమునఁ దాఁకి యతని♦నట వీడ్కొనుచున్.

క. జ్యాముక్తశరమువలె ను,ద్దామగతిం బోయె; నట్లు ♦ తగువడిఁ జని యం

దామారుతి మేఘమువలె, భీమం బగునామ హేంద్ర ♦ పృథ్వీధరముక్. ౧౮౪

క. కని సంతోషంబున నా, ర్చెను; నీగతిభూరిరవము ♦ చెలఁగ నఱచుచున్
ధ్వని దాని దిశల నించెను;, వనచరపంచాస్యుఁ డంత ♦ వఱలుచుఁ జెంతన్. ౧౯౫

క. తనమిత్త్రులుండ వారలఁ, గనఁగాఁ జనె వార్తఁ దెల్పు ♦ కౌతుకమున; నం
త నతండు సింహనాదం, బొనరిచి వాలమును ద్రిప్పె ♦ నురువేగమునన్.

క. గరుడుఁడు తిరిగెడునట్ల్యం,బరమున నార్వంగ నార ♦ వంబున కట భా
స్కరమండలంబుతో నం,బరమెల్లను బగులునట్టి ♦ వడువున నుండెన్. ౧౭౪

క వననిధ్యుత్తరతీరం,బునఁ బావనిఁ జూచుకోర్కె ♦ పొవలుచునుండన్
మునుపున్నమహాబలులౌ, వనచరశూరు లొగిఁ దద్ర ♦ వంబును వినుతన్. ౧౮౪

క. అనిలప్రేరితఘనగ,ర్జనమున కుద్దియగుదాని ♦ సాంద్రామోదం
బును దెల్పుదాని మఱి యా,తనియూరుజవంబు వినిరి ♦ తత్సమయమునన్.

క. ఏవార్త విందుమో యని, యావనచరు లెల్ల దీను ♦ లై యుండుటచే
నావాయుతనయునినదము, లావారివరవముఁబోలి ♦ యలర విని రటన్. ౨౦౪

క. వనచరులంతఱు నార్చెదు, హనుమద్ఘోరవమునట్టి ♦ యాలించి సఖున్
గనఁగోరి సంభ్రమంబులఁ, గనుచుండిరి హనుమరాకఁ ♦ గడు శుభదంబున్.

క. హరివరుఁడు జాంబవంతుఁడు, పరమముదంబార నచటి ♦ ప్లవగోత్తములన్
ద్వరఁ బిల్చి యిట్టులనియెను;, హరివరులారా! సమీరు ♦ నాత్మజుఁ డందున్.

తే. సర్వవిధములఁ గార్యంబు ♦ సఫలమైన
దానిగాఁ జేసికొని తాను ♦ తరలివచ్చు
చున్న వాఁ డించుకైన నిం ♦ దుండఁబోదు
సంశయము, కార్య సుద్ధి నిశ్చ్య మైయెన. ౨౩ 2214

క. ఇతనిగళస్వన మిపుడీ, వితముస నుండంగ గలదె; ♦ సిదితముగా చే
కృతకృత్యుఁ డౌట దీనన్, గతసంశయులుగు టిపుడు ♦ కర్తవ్య మగున్.

క. [1]వనచరులంత మహాత్ముని, ఘనబాహూరుయుగ వేగ ♦ గాఢరవములన్
గని విని సంతసమున నొ,య్యన గంతులు వేయ నాగి ♦ సందందు వడిన్. ౨౫

క. [2]వనచరు లతిసంతోషం,బున వృక్షమునుండి వృక్ష ♦ మునకున్ శిఖరం
బుననుండి శిఖరమునకున్, ఘనగతిచే నెగిరి యొకటి ♦ గాఁ జేరి రొగిన్. ౨౬

చ. [3]హనుమను జూడఁగోరి యిటు ♦ లాకపులెల్ల రు భూరుహాగ్రముల్
గొని యటఁ జూచుచుండి యొక ♦ కొంతపథంబున నుండివచ్చుమి
త్రనికరముం గిరంబు వడి ♦ రమ్మనిపిల్వఁగ వస్త్రముల్ కరం

1 తస్య బాహూరువేగం చ నినాదం చ మహాత్మనః-అనియూ 2 తే నగాగ్రాన్నగాగ్రాణి శిఖరాచ్ఛిఖరాణిచ-అనియూ 3 వాసాంసీవ ప్రశాఖాశ్చ సమావిధ్యంత వానరాః-అనియూ. సమావిధ్యంత, పర్యభ్రామయన్-అనివ్యాఖ్య.

బునఁ గొని వీచున ట్లచటి ♦ భూజములందగు చిన్నకొమ్మలన్
హనుమకుఁ గానుపించునటు ♦ లావృతి నూఁచిరి వేడ్క పొంగఁగన్. ౨౮

క. గిరిగుహలఁ జేరి వాయువు, విరావముం జేయునట్టి ♦ విధమున బలవ
న్మరుదాత్మజుండు గర్జించె రహిన్ దమవార లెల్లఁ ♦ జింతలఁ బాయన్.

తే. మేఘసముదాయమట్టులు ♦ మింటినుండి
వచ్చునాకపివీరుని ♦ వరుసఁ గాంచి
[1]ప్రాంజలులు గ్రాల వనచరు ♦ లందఱచట
నిలిచియుండిరి హర్షంబు ♦ లొలయుచుండ. ౨౯ 2220

చ. ధరణిధరాభుఁడై జవము ♦ తర్గియు నొప్పఁగ నాంజనేయుఁ డా
తరునిబిడాద్రిశృంగమునఁ ♦ దా నట వ్రాలెను; మిత్రదర్శనా
దరమునఁ బూరితంబయి ని ♦ తాంతము పొంగుమనంబుతో సునో
హరగిరినిర్ఝరంబు కడ ♦ నభ్రపథంబుననుండి యాతఁడున్. ౩౦ 2221

తే. [2]ఛిన్నపక్షంబు గాఁదగు ♦ శిఖరిరీతి
నందు వ్రాలెను; నంతట ♦ నాకపులొగి
మదుల మిక్కిలిమోదంబు ♦ పొదల నమ్మ
హాత్ము సేవించి సంతుష్టి ♦ నందిరపుడు. ౩౧ 2222

చ. వనచరులంత క్షేమముగ ♦ వచ్చిన వాయుతనూజుఁ గాంచి యా
తనికి ఫలాళిమూలసము ♦ దాయముఁ దెచ్చి యుపాయనంబుగా
మనములఁ గల్గుతృప్తిని స ♦ మర్పణముం బొనరించి సంతసం
బునఁ దనుమోము లొప్పఁగను ♦ బూజలు సల్పిరి; వాయుసూనుఁడున్. ౩౨

సీ. అంతట జాంబవ ♦ దాదులౌ గురువృద్ధులకు, నంగదకుమారు ♦ నకును మ్రొక్కి,
వారిచేఁ బూజలఁ ♦ బడసి యాకపులచే నలరింపఁగాఁబడి ♦ యచటఁ గంటి
[3]సీతను నే నని ♦ చెప్పె సంక్షేపంబుగా శుభవార్త, న ♦ క్కపివరేణ్యుఁ
డంతట వాలిజుం ♦ డైనయంగదుకరమ్మును గ్రహియించి యు ♦ ద్యమ్ముగ మహేంద్ర

తే. ధరమునన్ రమణీయమై ♦ పరఁగువనము
నందుఁ గూర్చుండె నవ్వేల ♦ హనుమ మోద
మలర నక్కపివర్యుల ♦ కాదృతిఁ గని
యనియె నిట్టు లశోకాఖ్య ♦ వనమునందు ౩౩ 2224

క. ఘోరాకృతు లగు రాక్షస, నారులు తనుఁ గాచుచుండ ♦ నైజమహిమచే
నేరీతిఁ గందఁబొందని, శ్రీరాముని సాధ్వి యైన ♦ సీతను గంటిన్. ౩౪ 2225

---

1 తస్థుః ప్రాంజలయ స్తథా-అనిమూ. 2 గిరేర్గిరినిభః కపిః-అనిమూ. అవిచ్ఛిన్నపక్షస్య పాతాసంభవాచ్ఛిన్నపక్ష ఇత్యుక్తమ్-అనివ్యాఖ్య. 3 దృష్టా సీతేతి విక్రాంత స్సంక్షేపేణ న్యవేదయత్-అనిమూ.

ఆ. ఏకవేణిఁ దాల్చి ♦ యాకాంత శ్రీరాముఁ, గనెడువాంఛ మిగులఁ ♦ గాఁ గృశించి
నుర్వి ధూళిఁ బ్రుంగి ♦ యుపవాసకష్టంబు,లంది జడలుదాల్చి ♦ యందు నుండె.

క. కనినాఁడ నన్న వాక్యం,బును నమృతోపమము నర్థ ♦ పూరితమును నా
హనుమ వచింపఁగ విని యా, వనచరు లామోదపార ♦ వశ్యము గనుచున్. ౨౦

సీ. బలవంతులైనయా ♦ వానరుల్ కొందఱు సింహనాదంబులు ♦ చేసిరల్ల
నఱికొందఱార్చిరి ♦ మఱికొందఱుబ్బున గర్జించి రెలమిమైఁ ♦ గపులుకొంద
ఱట్టులై కిలకిల ♦ యని ధ్వనుల్ చేసిరి కొందఱు గర్జింపఁ ♦ గూర్మి మాఱు
గర్జించి; రంతటఁ ♦ గపివరుల్ కొందఱు పరమసమ్మదమున ♦ బరవసమున

తే. [1]జక్కఁగాఁ బలమొప్పఁగఁ ♦ జాలఁ బొడవు
లైనతోఁకలఁ బైకెత్తి ♦ యవనిఁ గొట్టి;
రవలఁ గొందఱు సమ్మద ♦ మలర శైల
శృంగములనుండి దుముకుచు ♦ నేపుమీఱ. ౨౧ 2228

క. [2]కరినిభు హనుమను స్పృశియిం,చిరి; హనుమయు నిట్లుకంటి ♦ సీతనఁ గవా
నరవీరమధ్యమంబునఁ, బరఁగుచు నంగదుఁడు పల్కె ♦ వరవాక్యంబున్. ౨౨

తే. విరివిగలయట్టికడలిని ♦ వేగ దాఁటి
పోయి మరలను దాఁటి యీ ♦ పుడమి కేగు
దెంచితివి కాన బలమునఁ ♦ దీవ్రపౌరు
షమున నినుఁబోలువాఁడు లేఁ ♦ డు మహి నెపుడు. ౨౩ 2230

తే. [3]శౌర! నీస్వామిభక్తి; య ♦ హూరె! నీదు
వీర్య, మయ్యారె! ధీరత ♦ వినుతిచేయ
నగును మాభాగ్యవశమున ♦ యశమునఁ దగు
నవనిజను గంటి వీవు సు ♦ రారిపురిని. ౨౪ 2231

క. కాకుత్స్థుఁడు మాభాగ్యం, బీకరణి ఫలించెఁ గాన ♦ నిఁక సీతకుఁగా
శోకంబు నందకుండుం, గాక మహాసుఖము నొందుఁ ♦ గా కని పలికెన్. ౨౫

క. వనచరులంతట నంగదు, హనుమంతుని జాంబవంతు ♦ నటఁ గొల్చుచు వా
రిని మువ్వురఁ జుట్టుకొనుచున్, [4]బెనుశిలల వసించి రంత ♦ వీరవనచరుల్. ౨౬

క. అనిలజుఁ డంబుధిదాఁటుట, దనుజేంద్రుపురంబుఁ గనుట ♦ ధాత్రీతనయన్
గనుటయు రావణుఁ గాంచుట, యనునీవార్తల విసంగ ♦ నాతురపడుచున్.

క. చేమోడ్పులు గీలించుచు, నామారుతిమోముఁ గనుచు ♦ నటనుండఁగ; నా

---

1 అంచితాయతదీర్ఘాణి లాంగూలాని ప్రవివ్యధుః-అనిమూ. అత్ర దీర్ఘపదసన్నిధానాదాయతపదం స్థూలపరమ్-అ[illegible]వ్యాఖ్యా. 2 వానరావారణోపమం-అనిమూ. 3 అహో స్వామి నితే భక్తి రహో వీర్య మహో ధృతిః-అనిమూ. 4 పరివార్య ప్రముదితా భేజిరే విపులాః శిలాః-అనిమూ.

శ్రీమంతుఁ డంగదుం డు, ద్దామబలాధికులు కపులు ♦ తన్నుఁ గొలువఁగన్.

క. సురసేవ్యమానుఁడై ని,ర్జరనాథుఁడు స్వర్గమందు ♦ రాజిలురీతిన్
గిరియందుఁ బొలుచుచుండెను;, వరకీర్త్యన్వితుఁడు గంధ♦వహసూనుండున్.

క. కనకాంగదయుతబాహుఁడు, ఘనయశుఁ డంగదుఁడు పరమ♦కౌతుకమొప్పం
గ నధిష్ఠించుట విస్ఫురితిఁ, గనునాగిరిశిఖర మతుల♦కాంతి వెలింగెన్. ౫౭

ఏఁబదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౮ - వ సర్గము.

-ooo అంగదాదులతో హనుమ లంకావృత్తాంతమును దెల్పుట. ooo-

క. తరువాత నతులబలులౌ, మరుత్సుతాద్యఖిలకీశ♦ముండను లెల్లం
బరమముదంబు మహేంద్రశి,ఖరిశృంగమునందుఁ గూడి♦కాంచిరి మిగులన్.

తే. సంతసంబున నాజాంబ♦వంతుఁ డంగ
మందుఁ బులకలు పొడమ మ♦హాబ్ధిఁ దేలు
కపివరుని హనుమంతునిఁ ♦ గాంచి పలికె
గార్యవృత్తాంతమును నడు♦గం దలంచి. ౨ 2239

చ. జనకజ నెట్లుగాంచితివి ♦ సాధ్వియు నచ్చట నెట్టులున్న దా
దనుజవిభుండు దుష్టమతి ♦ దారుణకర్ముఁడు సీతయందుఁ దా
ను నెటులువర్తనంబును గ♦నున్: గపివర్య! యథార్థరీతి నీ
వని సకలంబుఁ దెల్పు మిద♦వం దగుకృత్యము నిశ్చయింత మో
హానుమ! రఘూత్తముం గనఁగ ♦ నంద ఆమే గినయప్పు డచ్చటన్. ౪ 2240

క. [1]ఏమాట చెప్పఁదగునో, యేమాటయుఁ దాఁపఁదగునో ♦ యోజింపుము నీ
వే మాకు, బుద్ధిమంతుఁడ, వై మాకుం దెల్పఁజాలు♦వట్టింపవుసూ. ౫ 2241

క. [2]అని జాంబవంతుఁ డిప్పగి,ది నియోగింపంగ హనుమ ♦ తీవ్రపులకలం
గనుచున్ మూర్ధమ్మున నా, జనకజకున్ మ్రొక్కి పల్కె ♦ సాధుభణితులన్.

క. విను నేను సమాహితమతి, ననిధిదాయామ్యతటము ♦ వైళమ చేరం
గను గోరి మహేంద్రాచల,మున నుండియె వ్యోమమార్గ♦మున కెగిరితిఁగా. ౭

క. ఇది ప్రత్యక్షమె మీకుం, గద నేనవ్వలను జనఁగఁ ♦ గ్రమము జాంబూ
నదమయమునైనశిఖరం,బు దారుణంబైనవిఘ్న♦మువలెఁ జెలంగెన్. ౮

క. కనినాఁడ దాని, నది శ్రో,వను జక్కఁగ నావరించి ♦ వదలక యుంటన్
మనమున నెంచితి విఘ్నమె, యని యవ్వలఁ గనకమయము ♦ నద్రివరంబున్.

1 యాశ్చార్థ స్తత్ర వక్తవ్యో గతై రస్మాభి రాత్మవాన్, రక్షితవ్యం చ యత్తత్ర తద్భవాన్ వ్యాకరోతు నః-అనియూ. 2 ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై ప్రత్యభాషత-అనియూ.

తే. భవ్యమును జేరి దీనిని ♦ బగులఁగొట్ట
వాయుననుబుద్ధి నాకప్డు ♦ గలిగె; నంత
నర్కతుల్యముగాఁ గను♦నగ్గిరివర
శిఖరమును వాలమున మోఁద ♦ శృంగమద్ది. ౧౦ 2246

క. [1]శతదశములుగాఁ బగిలెను, క్షితిధర మది తన్నుఁగూల్పఁ♦జేయు ప్రయత్నం
బతులితముగా నెఱుంగుచు, [2]సుతా! యటంచుననుఁబిల్చి♦శుభమధురోక్తిన్

క నామది సంతస మందం, గా నుతినుతి చేసియనియె, ♦ గంధవహునకున్
నేమిత్త్రుఁడఁ బినతండ్రిగ, నోమారుతి నన్ను నెఱుఁగు ♦ ముద్యమ మలరన్.

క. నను మైనాకుండందురు, వననిధిలో నున్నవాఁడఁ ♦ బావని! పుత్త్రా;
మును గిరివర్యము లన్నియుఁ, గనియుండును బక్షములను ♦ గావున నవియున్.

క. తనుయిచ్ఛరీతిగా భూ, ధ్రములెల్లను నప్డు భూత♦తతులకు విపరీ
తముగాఁ దిరుగుచు నేఁచుచు, క్షమఁ దిరుగుచునుండెఁ; బాక♦శాసనుఁడంతన్.

క. తనను హిమము మొప్ప భూధ్రము, లొనరించుమహోర్తి నెఱిఁగి ♦ యురుతరవజ్రం
బున వానిపక్షములఁ జెండెను వేలకువేలుగాఁగ ♦ నిర్భరశక్తిన్. ౧౫ 2251

తే. నాయనా! మహితాత్ముఁడై ♦ నీయనుంగు
జనకుఁడౌ వాయుదేవుఁ డా♦సమయమందు
నీమహార్ణవమున వైచి ♦ యింద్రుబారిఁ
బడఁగ నీయక తప్పించెఁ ♦ బరమకరుణ. ౧౬ 2252

చ. [3]అనిలునిసాయముం గనితి ♦ నాతనిపుత్త్రుఁడవైననీకుఁ జే
తనయినయంతసాయమును ♦ దానికి మాఱుగఁ జేయువాఁడ ధ
ర్మనిరతిఁ గాంచినట్టిరఘు♦రాముఁడు వాసవతుల్యవిక్రముం
డనఘుఁడు గాన నాతనికి ♦ వర్గ్యసహాయముఁ జేయఁ బూనితిన్. ౧౭ 2253

తే. అనిమహాత్ముఁడు మైనాకుఁ ♦ డనిన విని మి
నతనికిని నాదుకార్యంబు ♦ ననువదించి
యువలఁబోవ నుద్యుక్తుఁడ ♦ నైతి నన్ను
హాత్ముఁడటఁ బోవఁగా నాకు ♦ ననుమతి యిడె. ౧౮ 2254

క. ఘనగిరి నాతోఁబలుకం, గను బూనినకనుజతను వ♦గ్రన్నన విడి యు
వ్వనధిపయినుండెఁ బర్వత, తనువున నాపిదప నేను ♦ శాంతజవమునన్. ౧౯

క. చనుచుంటి శిష్టమార్గం, బును గడపఁగఁ జాలకాల♦మును బిపప దినం
బున సర్పజనని సురసను, గనినాఁడను; నామె నన్నుఁ ♦ గడలికి నడుమన్.

క. కనుఁగొని యిట్లనిపలికెన్, వనచరవర! సురలు నిన్ను ♦ భక్ష్యంబుగ నా

1 వ్యశీర్యత సహస్రధా-అనిమూ. 2 పుత్రేతి మధురాం వాణీమ్-అనిమూ. 3 రామో ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో మహేంద్రసమవిక్రమః-అనిమూ.

కు నొసంగిరి కావున నిపుఁ, డినియెదఁ జిరకాలమునకు ♦ దేవపథమునన్. ౨౧

క. దొరకితివి నీవు నాకును, బరిమింబగు భక్ష్య మైతి; ♦ బళిరే! యనఁగాఁ
గరములు ముకుళించి నమస్కరణము గావించి [1]నేనుఁ ♦ గడుదైన్యమునన్.

క. నిలుచుండి యామెతో నిటు, పలికితిని: బరంతపుండు ♦ బలశాలియు శ్రీ
లలితుండు దశరథుం డను, నిలేశనందనుఁడు రాముఁ ♦ డేపుమెఱయఁగన్.

క. అనుజుఁ డగులక్ష్మణుండును, జనకజయును దోడరాఁగ ♦ జనకునియాజ్ఞన్
గొని దండకాటవికి న,చ్చెను: రాముసధర్మపత్ని ♦ సీతను వనిలోన్. ౨౪

క. దనుజేంద్రుఁడన దురాత్ముం, డన నొప్పినరావణుండు ♦ హతభాగ్యుఁడు తాఁ
గొనిపోయె; నిపుడు నే రా,మునియానతి దూతనగుచుఁ ♦ బోయెదఁ జుమ్మీ.

క. జనకజకడ కేగెదననుు, వనితా! శ్రీరాము దేశ♦వాసిని వగుటన్
జను రాజునకు సహాయం, బొనరింపఁగ నట్లుచేయ ♦ నూల్కొనకున్నన్.

క. చని నేను సీతఁగని యె,వ్వనికైనను [2]నించుకయును ♦ బాధను జేయన్
మనమునఁ దలఁపని శ్రీరా,మున కావార్తలనుదెల్పి ♦ మోదముతనరన్.

ఆ. మరలవచ్చి చొత్తు ♦ మానినీ! నీవక్త్ర, మనుచు నొట్టుపెట్టు♦కొనుదుఁ జుమ్మి;
యనుచు నేనుబల్క ♦ నాకామరూపిణి, సురస సమ్మతింప ♦ కురుజవమున. ౨౮

క. ననుఁ గడచి పోవఁజాలఁడు, వినుమెవ్వండైన నిట్లు ♦ విధి వరమిచ్చెన్
మును నాకనియెను, దశయో, జనవిస్తృతిఁగల్గునామె ♦ సరగ నిటుల నన్.

సీ. విని నేను క్షణకాల♦మున నామెకంటెను మఱికొంతవిస్తృతి♦మైఁ జెలంగ
నుంటి, నాతను వెంత ♦ యొప్పెనో దానికిఁ దగినట్లు తనదువ♦దనము నామె
విస్తృతంబుగాఁ జేసి♦వెస నను మ్రింగఁగాఁ దెఱచెను నప్పు నా ♦ దేహ మెల్ల
నల్పతమంబుగా ♦ నలఁగించుకొనుచు నాముహూర్తంబున♦నొకండె యొక్క
యంగుష్ఠమాత్రుండ♦నై శీఘ్ర, మంతట నేను దద్వక్త్రమును జొచ్చి ♦ తడవుచేయ

తే. కుండ వెలువడివచ్చితిఁ ♦ జండతనువు
దాని దిగనాడి సురసయుఁ ♦ దనమునుపటి
యాకృతిందాల్చి ననుఁజూచి ♦ యనియె నిట్టు;
లర్థసిద్ధికిఁగాఁ జన♦వయ్య! నీవు. ౩౦ 2266

క. వనచరవర్యా! సుఖముగఁ, జనుమా యిఁక సీత రామ♦చంద్రునకు మహా
త్మునకు నొసంగుము మోదం,బును బొందితి నిన్నుఁగాంచి ♦ భూరితరభుజా.

క. [3]నను భూతవితతి మేల్మే, లనుచుం గొనియాడె; నంత ♦ నంబరమున నా
వినతాద్వితీయతనయుని, యనువునఁ బోవంగఁ దలఁప ♦ నయ్యెడ వినుఁడీ.

---

1 విపన్నవదనో భూత్వా-అనియూ. 2 రామం చాక్లిష్టకారిణమ్-అనియూ. 3 తతో౽హం సాధుసాధ్వీతి-అనియూ.

తే. నాతనుచ్ఛాయయును దేని♦చేతనో గ్ర
హింపఁబడియెను నాకు న♦దేదొ కానఁ
బడకపోయెను; విగతజ♦వమున దశది
శలను గాంచితిఁగాని యు♦చ్చటను నాకు. ౩౫ 2269

క. నను విగతునిగాఁ జేసిన, తను వెద్దియొ తోఁపదయ్యెఁ; ♦ దన్నభమున నా
కును దోఁపనిరూపముగల, యనూనవిఘ్నం బిదేల♦యా ర్తిని ముంచెన్. ౩౬

చ. అని మదిఁదోఁచి నిట్లువగ♦నందుచుఁ గ్రింద జలంబువంకఁ జూ
చిన నట భీతిఁగల్గునటు♦చేసెడురూపమునం జెలంగునో
క్కనెలఁత దానవాన్వయమె ♦ కన్పడెఁ; నావికృతాంగి నన్ను వే
కని వెడనవ్వు నవ్వి [1]త్వరఁ♦గాంచనియట్టి యనిష్టవాక్కులన్. ౩౭ 2271

ఆ. పలికెనిట్లు లోరి ♦ బహుదీర్ఘకాయంబు, గలిగినాఁడవీవు ♦ కడఁగి యెచటి
కేగుచున్నవాఁడ ♦ విపు డేను నాఁకట, నలఁగుచున్నదాన ♦ నాకునీవు ౩౮

తే. మంచియాహారమైతివి ♦ కాంచనైతిఁ
జాలకాలమాహారము, ♦ సరగ నీవు
తృప్తిఁ గావింపుమా నాకు ♦ నిప్పుడని యె;
[2]నంత మంచిది యనినేను ♦ ననుమతించి ౩౯ 2273

క. వినుఁ డాదానవివదనం,బునకంటెను నధికముగనె ♦ పొల్చెడు దేహం
బును గాంచితి దానవియును, ఘనభయదాస్యంబుఁ బెంచెఁ ♦ దగవిస్తృతిగన్.

క. నను మ్రింగుకాంక్షఁ బూనెను;, గనుకనె ననుఁ గామరూపుఁ♦గాఁగాని, స్మృతిం
దనుఁబొందఁ జేయువికృతపుఁ, దనువొందితినంచుఁగాని ♦ తానెఱుఁగ దెదన్.

సీ. ఒకక్షణంబుననె నా♦యుగ్రరూపంబును నల్పతరంబగు♦నట్లు చేసి
కొని దానిహృదయంబు♦ననె వొచ్చి యంకలిపారమొల్లనుగొంచు♦సరభసమున
నాకసంబున కేగ, ♦ నద్రితుల్యాకృతి యాభీమదానవి ♦ యట్లు నేను
హృదయంబు భేదింప ♦ నెంతయు జవమునఁ గరముల్ నేలపైఁ♦గాఁ గడలిని

తే. బడియె, సిద్ధులు చారణుల్ ♦ పటుజవమున
భయదరాక్షసిసింహికఁ ♦ బవనతనయుఁ
డంతమొందించె ననిపల్కి ♦ నాలకించి
తి నిటు చేసినఘోరమా♦పనిఁ దలఁచుచు. ౪౨ 2276

క. చని చాలదూరమంతట, వననిధిదాయాప్యతటము ♦ వరతరుసంఘం
బును లంకయున్నచోటును, గనినాఁడను; బశ్చిమాబ్ధి♦కడకు రవిచనన్. ౪౩

చ. ఘనభయదాకృతుల్ దనుజ♦కాంతులు నన్గనకుండు నట్లుగా
దనుజనివాసమై తనరు♦తత్పురవర్యముఁ జొచ్చినాఁడఁ; జొ

---

[1] అవస్థిత మసంభ్రాంత మిదం వాక్య మశోభనమ్ - అనిమూలము. 2 బాఢ మిత్యేవ తాం వాణీం-అనిమూ.

చ్చునపుడు నాదుమ్రోలఁ బెను♦ఘోరతమ్మైఁ బ్రళయాంబుదంబునాఁ
గనఁబడునొక్క-కాంత ననుఁ♦గాంచుచు నిల్చి మహాట్టహాసమున్
బొనరుచుచున్; [1]జ్వలచ్ఛుచిని♦బోలెడు వెండ్రుక లొప్పుచుండఁగన్. ౪౮

క. అతిభయదాకృతితో నను, జతనంబునఁ బట్టికొట్టి ♦ చంపఁగ యత్నిం
చుతలోదరిసవ్యకరో,ద్ధతముష్టిం బొడిచి గెలిచి ♦ తత్పుర మంతన్. ౪౯ 2279

ఆ. [2]ఆప్రదోషకాల♦మందుఁ జొచ్చితి; నన్ను
భయముమీఱఁ గాంచి ♦ పడఁతి పలికె
వీర! వినుము నాదు♦పేరు లంక, పరాక్ర
మమున గెలిచితి వీఁక ♦ నమలచరిత. ౫౦ 2280

క. పురమునఁ జెలంగుదనుజో,త్కరమును నిర్జింపఁగలవు ♦ తప్పక యనియెన్;
బురిఁజొచ్చి రేయియంతయుఁ, దరుణీమణి వెదకినాఁడఁ ♦ దత్పరమతినై. ౫౧

క. దనుజేంద్రునియంతఃపుర,మునకుం జని వెదకినాఁడ ♦ ముగ్ధయు నాకుం
గనఁబడదయ్యెను, నటసీ,తను గానక దుఃఖజలధిఁ ♦ దగ మున్గితిఁగా. ౫౨

క. దానికిఁ దుదిఁగానకయే, యేనుండఁగఁ గనకసాల ♦ మెంతయువెలయం
గా నొకభవనారామము, గానంబడె; నంత నేనుఁ ♦ గడుఁ బూన్కితగన్.

క. తరునికరాంచితమై యం,బరమునకుం బ్రాకియున్న♦ప్రాకారంబున్
బరికించి దాఁటి వనమున్, గరము ప్రమోదావహంబుఁ ♦ గంటిని జుండీ.

సీ. అయ్యశోకోపవ♦నాంతరంబునఁ బెద్దశింశుపావృక్షంబు ♦ చెలఁగుచుండె
దానిపై నెక్కి యు♦ద్దామకాంచనమయకదళీవనంబును ♦ గంటి; శింశు
పావృయతరువున ♦ కంతికంబున వరవర్ణినిఁ గంటి నా♦వనిత నడివ
యస్సునఁ జెలఁగుచు ♦ నంభోజపత్రాక్షియై యుపవాసాళి ♦ కార్తినొంది

ఆ. యాస్యమెల్ల వాడ ♦ నాసురపతి యెత్తి,కొనుచుఁ బాఱినట్టి♦దినమునందుఁ
గట్టినట్టిచీరఁ ♦ గట్టి శిరోజముల్, ధూళిఁబ్రుంగ బహుళ♦దుఃఖ మొలయ. ౫౫

క. తనువెల్ల దుఃఖతాపం,బున విన్నదనంబు మిగులఁ ♦ బొందఁగఁ బ్రాణే
శునిహితమెగోరుచున్ మే,దినిపైఁ గూర్చుండి యుండె ♦ దిటవు మదిఁ దగన్.

ఆ. వికృతరూపలగుచు ♦ విగతదయాచిత్త, లగుచు మాంసశోణి♦తాదులఁ దిని
కడుఁ జెలంగుదనుజ♦కాంత లాఁడుపులియు, హరిణిఁబోలెఁ జుట్టు♦నావరించి

క. తనుఁగాచుచుండ నుండెడు;, దనుజాంగనలందు నడుమఁ ♦ దాఁ జిక్కుచు వా
రనయము బెదరింపఁగఁ గే,శనిచయ మొకజడఁగనుండ ♦ సాధుత్వమునన్. ౫౮

క. పతినే దలఁచుచు నతిదీ,నత భూమియె శయ్యగాఁగ ♦ నళినియుఁ దుహిన
ప్రతతిని సొంపుదొలంగెడు, గతిని వివర్ణాంగి యగుచు ♦ గనఁబడఁ గంటన్.

---

1 జ్వలదగ్నిశిరోరుహామ్-అనియూ. 2 ప్రదోషకాలే ప్రవిశమ్-అనియూ.

[1]సీ. అట్టిస్థితింగను ♦ నంగనారత్నంబు నాయశస్విని రాము♦ననుఁగుఁబత్ని
మృతినంద యత్నించు♦మేదినీపుత్త్రిని రావణునం దను♦రాగలేశ
మైనను లేనియా♦యమలచరిత్రను హరిణశాబాక్షిని ♦ నతిశయప్ర
యాసమునం జేరి ♦ యచ్చటఁ గన్గొని యామెఁ జూచుచు నేను ♦ నందె శింశు
ఆ. పాగ్రసీమనుంటి, ♦ నంత రావణునాల, యంబునుండి నూపు♦రాళిరవముఁ
గలిసిమెఱయుచున్న♦కాంచీరవంబును, గూడియున్నరవము ♦ గుబులుకొనియె.

ఆ. అతిగభీర మగుచు ♦ హాలహాలాక్షరయుక్త,మగుచు నారవంబు ♦ తగి వినఁబడఁ
నంత నేను [2]బెనుభ♦యమునొంది రూపంబు, నప్రతరముగాఁగ♦నమరియుండ.

క. తరువరమున నొకచోటనె, యరణ్యమున దాఁగియున్న♦యండజమువలెన్
బరమరహస్యస్థలినె,వ్వరికైనం దెలియరాని♦భంగిగ నుంటిన్. ౬౩ 2292

చ. జనకజ యుండుచోటికి వి♦శాలబలుండగురావణుండు నా
తనితరుణుల్ జవంబున ని♦తాంతముమీఱఁగవచ్చి; రంత రా
ముని ప్రియపత్ని [3]యూరుయుగ♦ముల్ బిగియంగనుబట్టి చేతులన్
ఘనకుచముల్ గనంబడని♦కై వడిఁ గప్పి విచంచలాత్మయై. ౬౪ 2293

ఆ. పరమభీతిఁ గంది ♦ వ్యథలపాలై దెసల్, గనుచుఁ దన్నుఁగావఁ♦గాఁదగినది
కానఁబడమి మిగులఁ♦గంపమునొందుచుఁ, గరుణఁజూప నర్హఁ♦గా వగచుచు.

క. నిరతం బార్తినిమున్గెడు, తరుణీమణిఁ గాంచి యంత♦దశవదనుండున్
బరికించి యవాక్శిరుఁడై, పరమాదృతి మ్రొక్కి పలికెఁ ♦ బడఁతీ! యింకన్.

క నను నున్నతోఁ జూడుము, యని ప్రార్థించుచును మఱియు♦నని యె నిటుల నో
వనితా' గర్వితవౌదువు, కనుకనె దర్పమున నన్ను ♦ గౌరవ మలరన్. ౬౫

క. మన్నింపకుందువేని న,దున్నతమగు నాజ్ఞ మూస♦యుక్తమె యామీఁ
ద న్నినుఁ జంపుచు రక్తం,బు న్నేనేత్రాగువాఁడఁ ♦ బొలఁతి' నిజముగన్. ౬౬

చ. అనినదురాత్ముఁడై నదను♦జాధిపువాక్యముల నాలకించి యా
జనకజ తీవ్రకోపమున ♦ స్వాంతము పొంగవచించె నిట్లు చ
క్కనిగతి; రాక్షసాధమ' యు♦ఖండపరాక్రమ మొప్పవెల్గు రా
ముని ప్రియపత్ని నేను; బ్రభు♦ముఖ్యుఁడు నా ఘనకీర్తి నొప్పుచున్. ౬౭

తే. తనరి యిక్ష్వాకుకులపతి ♦ యనఁ జెలంగు
దశరథునికోడలను నన్నుఁ ♦ దగ వచింప

---

[1] ఇందలి విశేషణములన్నియు మూలానుసారములే యని గ్రహింపఁదగు. [2] అహం తు పరమోద్విగ్నః-అనిమూ. [3] సంకుచ్యోరూ స్తనౌ పీనౌ బాహుభ్యాం పరిరభ్య చ-అనిమూ. పండితుఁడనుట సీతకుశలవార్తను వానరులకుం జెప్పుసమయమున 'స్తనౌ పీనౌ' అనిచెప్పినట్లు కల్పించెనుగదా. దీనిచే వాల్మీకికి నుచితజ్ఞత లేదనవచ్చునా కలదనవచ్చునా యని ప్రశ్నముచేయుట తెలివిలోపము. అట్టిమహాత్ముల కన్నదున్నట్లు చెప్పుట తప్పుగాఁ దోఁపదని గ్రహించుట సరసము.

[1]ననువుగానట్టిపల్కుల ♦ నాడెదీవు
నాలుకయు వీడి పడిపోవ ♦ దేలొకో యిట ౭౦ 2299

క. దనుజ యనార్యా! పాపీ, విను నాపతి చెంత లేని ♦ విషయంబున న
న్నును దొంగిలించి యామా, న్యునికంటంబడక పోతి ♦ హోహో యనవొ. ౭౧

క. నీవీర్య మల్పతరమహా, నీ వాతనిసముఁడ వనఁగ ♦ నిలుచునె పలు కి
ట్లీవతనికి దాసుఁడవని, యేవల్కఁగ నైనఁదగుదు ♦ వే పాపమతీ!. ౭౨ 2301

ఆ. వివిధయజ్ఞములను ♦ విధిగ నొనర్చువాఁ
డెపుడుసత్యవాది ♦ యినకులజుఁడు
సంగరమున నుతికిఁ ♦ జాలినవాఁడు రా
ఘవుఁడటంచు నిట్లు ♦ కఠినరీతి. ౭౩ 2302

క. [2]వనితవచింపఁగ విని యా, దనుజేశుఁడు చితినివెలుఁగు ♦ వహ్నినిరీతిన్
ఘనకోపంబున మండుచుఁ, దననేత్రములట్టె విప్పి ♦ దారుణరీతిన్. ౭౪ 2303

క. [3]దక్షిణముష్టిని గైకొని, యాక్షణ మాసాధ్విఁ జంపు ♦ నాదృతిఁ గొనఁగా
వీక్షించి యచటఁదగు హరి,ణాక్షులు హాహారవంబు ♦ నందఱుఁ జేయన్. ౭౫

క. తరుణులనడుమఁ జెలంగెడు, హరిణాయతనేత్ర యాదు ♦ రాత్మునిప్రియసుం
దరి మందోదరి యప్పుడు, త్వరగా నరుదెంచి చంప ♦ వలదని యడ్డెన్. ౭౬

చ. చెలువలమిన్న యిట్లనుచుఁ ♦ జెప్పె; స్మరార్దితుఁడైనభర్తతోఁ
బలుకులు తీయనై వెలయ ♦ వజ్రసమానపరాక్రమంబునం
జెలఁగుదు వీవుకాదె యిట ♦ సీతను జంపఁగనేల? దీనితోఁ
గలదె ప్రయోజనంబు ధరఁ ♦ గల్గదు రే నినుఁబోలుశూరులున్. ౭౭ 2306

సీ. గంధర్వనిర్జర ♦ కాంతల యక్షకన్యకలను దమిఁ గూడి ♦ యతనుకేళిఁ
దేలుమా, యెవరితోఁ ♦ బోలనియీసీతతోడ నీకే లని ♦ తోయజాక్షి
పలికె; నంతటఁ దరు ♦ ణుల వారలంగూడి యమ్మహాబలశాలి ♦ నసురవరుని [డు
సుప్రసన్నునిఁ జేయు ♦ చున్ నిజగృహమునకును దోడుకొనిపోయి; ♦ వనయుఁడతఁ

తే. చనినపిమ్మట వికృతాస్య ♦ లును దురాత్మ
లైనరాక్షసకాంతలు ♦ జానకిని గ
ఠోరభీతిదవాక్యముల్ ♦ బోరన వచి
యించి బెదరించి; రాసీత ♦ యెల్లనుడుల. ౭౮ 2307

---

1 అవాచ్యం వదతో జిహ్వా కథం నపతితా తవ-అనిమూ. 2 జజ్వాల సహసా కోపా చ్చితాస్థ ఇవపావకః-అనిమూ భయంకరద్యోతనార్థమై చితాస్థ మనుటయనియెఱుంగవగు 3 ముష్టిముద్యమ్య దక్షిణమ్-అనిమూ పూర్వం ధాన్యమాలిన్యాప్రతిషిద్ధ ఇత్యుక్తం ఇదానీం మందోదరీత్యభిధానా దుభాభ్యా మపీతి కల్పనీయమ్. - అనివ్యాఖ్య. ఇది వ్యాఖ్యకర్త యూహగానఁ దెలిఁగింపలేదని మన్నింతురుగాక.

క. తలఁచెను దృణములవలెనే;, ఖలచిత్తములఁ దగ నసుర♦కాంతలబెదరిం
పులుసీతయెడల వ్యర్థం,బులెయయ్యె ఫలింపవయ్యెఁ♦బో యించుకయున్. ౮౦

క. పలలాశనతాసురరిపు, లలనలు తమగర్జితము లి♦లాసుతయందున్
ఫలియింపమి నిశ్చేష్టలఁ, గలఁగుచు దనుజాధినాథు♦కడకేగి వెసన్. ౮౧

క. జనకజపూనికయంతయు, ననువాదము చేసి; రంత ♦ నయ్యంగన లె
ల్లనుగూడి నిర్గతాశల, జనకజ వశపఱచుకొనెడు♦సంగతి వాయన్. ౮౨ 2310

చ. [1]వనితకు నేమియేని చెడు♦బాధను గల్గఁగఁజేయకుండుఁడీ
యనుదనుజేంద్రునాజ్ఞఁ గొని ♦ యామెకుఁ జుట్టును నుండి నిద్దురం
గని; రలరాక్షసాంగనలు ♦ కావలికాచుచు నప్డు నిద్రఁబొం
దినఁ బతిమేలు గోరుసుద♦తీమణి జానకి దుఃఖితాత్మయై. ౮౩ 2311

క. కరుణముగా దీనత నా,తురముగఁ దానేడ్చె; [2]దనుజ♦తోయజనేత్రాం
తరముననుండియె త్రిజటయుఁ, ద్వరఁగా మేల్కొనుచు లేచి♦తగ వచియించెన్.

క. ననువలచినభక్షింపుఁడు, జనకజ భక్షింపవలదు ♦ సాధ్వియు రఘువం
శ్యునికోడలు నగుసీతయు, వినాశమును బొందదెట్టి♦విషయములందున్. ౮౫

చ. దనుజవినాశనాస్పదముఁ ♦ దన్విభుం డగురామమూర్తికిన్
ఘనజయసూచనంబు నతి♦గాఢభయంకరమున్ గఠోరరీ
తిని దగునట్టిస్వప్నమును ♦ దృష్టిగఁ గంటి; హితంబు తెల్పెదన్
వనితల నందఱన్ మనల ♦ వారక రాముఁడు చంపకుండఁ గా
వను నొకయీసతీమణియె ♦ బాగుగఁ జాలును గాన సీసతిన్. ౮౬ 2314

క. మనమెల్లం బ్రార్థింతము, మనమున కిదె నాకు నీస♦మయమునకు శుభం
బనితోఁచుచున్న, దెవ్వతె, కనూనదుఃఖములు గల్గు♦నాసమయమునన్. ౮౭

తే. ఇట్టికలతోఁచు నేని యా♦యింతి వివిధ
దుఃఖములనుండి ముక్తయై ♦ ఘోరపుసుఖ
ములను గాంచును; జానకి ♦ మ్రొక్క వేఁడఁ
గాఁ బ్రసన్నాత్మయగు నని ♦ కడఁగి పలికె. ౮౮ 2316

సీ. [3]అంతనాజనకజ ♦ యాత్మేశునకు జయ మబ్బునన్నాటకు ♦ నలరి బేల
గావున సిగ్గొంది ♦ క్రవ్యాదవనితల కనియె నీపల్కుస♦త్యమగు నేని
నే మిమ్ముఁ గాచెద ♦ నెలమి నంచనిపల్కె; నట్టిదారుణదుర్ద♦శానుభవము
నందియున్నట్టియా♦యంగనామణి నేనుఁ గని చాలఁ జింతించి ♦ మనమునందు

తే. నూఱటను బొందకుంటి; నే ♦ నుర్వితనయఁ
బలుకరింపఁగ నొక్కయు♦పాయ మరసి

---

1 తత స్తా స్సహితా స్సర్వాః-అనిమా. తూష్ణీం రక్ష తేతి రావణోక్తా ఇతిశేషః-అనివ్యాఖ్య.
2 దనుజతోయజనేత్రాంతరము=రాక్షసస్త్రీలనడుమనుండి అనియర్థము. 3 అపోచ ద్యది తత్సత్యం భవేయం శరణం హి వః-అనిమా.

తిని, వచించెద వనచర♦ధీరులార
ముందు నిక్ష్వాకుసద్వంశ♦మును గ్రమముగ. ౯౧ 2317

క. వినుతి యొనర్చితి; రాజ, ర్షినికరపూజితముగాఁగఁ ♦ జెలఁగెడు నవ్వా
క్యనిచయమునఁ బల్కఁగ విని, జనకజనయనముల బాష్ప♦సలిలము గ్రమ్మెన్.

క. ననుఁగాంచి యిట్లుపల్కెను;, వనచరవర! యెవఁడ వీవు ♦ వచ్చితివిట కె
వ్వనికయి రామునితో నీ,కునెటుల నెయ్యంబుగల్గెఁ ♦ గూర్మిన్ దీనిన్. ౯౩

తే. విస్తరించి వచింపుమా ♦ వేడుకయ్యె
విన:గ ననిపల్క నిట్లంటి ♦ వనజనయన
దేవి నీభర్త యగురఘు♦ధీరునకు స
హాయుఁడయి భీమవిక్రముఁ♦డై చెలఁగుచు. ౯౪ 2320

క. బలమున మిన్నందినకపి, కులపతి సుగ్రీవుఁ డనఁగ ♦ క్షోణీస్థలిలోఁ
గలఁ డొకవనచరుఁ డతనికిఁ, బలువిధములఁ బ్రీతిలతకుఁ♦బాత్రుఁడ నగుచున్.

క. పురికిచటికి వచ్చిననను, నరయుము భృత్యునిగఁ బేరు ♦ హనుమంతుఁడనన్
ధర నెగడువానిగా; నెక్కరణిని శ్రమ మెరుల కెల్లఁ ♦ గలుగక యుండన్.

క. చరియించునీదుప్రాణే,శ్వరుఁడే నను నిచటికిట్లు ♦ చనుమని పంపెన్;
బురుషోత్తముఁ డాదశరథ, వరసూనుఁడు శ్రీయుతుండు ♦ వనితామణిరో.

ఉ. తానుగ నంగుళీయకము ♦ దారుణదుర్దశనున్ననీకు గు
ర్తానని యిచ్చి పంపె, భవ♦దాజ్ఞను గోరెద నేమిచేయునా
నేనిఁక రామలక్ష్మణుల♦నిర్మలసన్నిధి కేను నిన్నుఁ బెం
పూనుచుఁ గొంచుఁబోయెదను ♦ నోజననీ బదులేమిదీనికిన్. ౯౭ 2324

చ. అనియెడుగంగ నాజనకు♦నాత్మజ నాపలుకాలకించి నె
మ్మనమున నెంచి పల్కె; రఘు♦మండనుఁ డేఖలుఁడై నరావణున్
గనదురుశక్తిఁ జంపి ననుఁ ♦ గైకొనిపోయెడుఁగాక యన్న; నే
నసఘుమతిన్ బవిత్రతమ ♦ నామెను భక్తిపురస్సరంబుగాన్. ౯౯ 2325

చ. శిరమున మ్రొక్కి. రాఘవుని♦చిత్తము నింపును బొందఁజేయనై
పరమమునైనగుర్తును గృ♦పన్ దయచేయు మటంచు వేఁడితిన్;
గరము కృపావలోకనము ♦ గన్పడ నన్గని యోమహాభుజా
నిరుపమమైనయీమణిని ♦ నీకు నొసంగెద వే గ్రహింపుమా. ౧౦౦ 2326

ఉ. దీనిని గాంచినంత రఘు♦ధీరుఁడు నిన్ను బహూకరించు; నం
చానియతిం గ్రుశించుసతి ♦ యద్భుతకాంతిఁ జెలంగునామణిన్
జానుగ నోసంగి రఘు♦చంద్రునకే తెలియంగనైన మా
న్యైన చరిత్రమొండు తెలి♦యంగను జెప్పెను జాల బ్రీతితోన్. ౧౦౨

చ. జనకనరేంద్రపుత్త్రికిని ♦ స్వాంతము హెచ్చరికం దగంగ నీ
వననిధియుత్తరస్థలికి ♦ వైళమ రావలెనన్నబుద్ధితోఁ
బ్రణతియొనర్చి యామె నలు ♦ ప్రక్కల భక్తిఁ జరించితిన్; మహీ
తనయయు నంతటన్ మదిని ♦ దాఁ దలపోసి వచించె నీక్రియన్. ౧౦౩॥

క. హనుమంతా నావార్తను, జని రామున కెఱుకపఱుపఁ ♦ జను; నద్దానిన్
వినినంత శూరులగు న, య్యినకులసంభూతు లిర్వు ♦ రేత్తెఱమీఱన్. ౧౦౪॥

క. హరిపతితోఁ జనుదెంచెదు, కరణి నొనర్పంగ నీవు ♦ గా కింకిల నె
వ్వరుగలరు? రాకయుండిన, నిరుమాసములే శరీర ♦ మిది యుండుఁజుమీ.

క. తరువాత ననాథక్రియ, మరణింతును నేను భూప ♦ మండనుఁడగు నా
పరమపవిత్రుఁడు రాఘవుఁ, డరుదెంచియుఁ జూడఁజాలఁ ♦ డవ్వల నన్నున్.

చ. అనికరుణంబుగాఁ బలుక ♦ నాపలుకుల్ వినినంతనే మనం
బునఁ గ్రుధ యగ్గలంబగుచుఁ ♦ బొల్చెను; నే నటమీఁదఁ జేయనౌ
పనిఁ దగ నెంచి యమ్మెయిని ♦ బర్వత మంతగ మేనుఁ బెంచి నే
నని నొనరింపఁ గోరి వన ♦ మంతయు ధ్వంసముచేసితిం గడున్. ౧౦౭ 2332

ఆ. వికృతవక్త్రలైన ♦ వెలఁదు లందలివారు, వృక్షషండమెల్ల ♦ విఱువ బెదఱి
చెదరిపఱచుమృగస ♦ ముదయపక్షిగణంబు, గా వనంబు పాడు ♦ గాఁగఁ గనిరి.

క. వనితలు వారలు నన్నుం, గని వననాశకుఁడు వీఁడె ♦ గాఁదగు ననుచున్
మనముల నెంచుచు నొక్కటి, గనె యందఱుఁగూడి దనుజ ♦ కాంతునికడకున్.

క. *చని వేగ పల్కి రిట్లని, విను రాజా! భూరిబాహు ♦ విక్రమశీలా!
వనచరుఁ డొకఁడు దురాత్ముఁడు, చనుదెంచి భవద్బలంబు ♦ సరణి నెఱుఁగమిన్.

క. వనమతిదుర్గమమును బా, డొనరించెను; రాజచంద్ర! ♦ యొక్కట దుర్బు
ద్ధినిఁ బూని యప్రియము నీ, కొనరించిన యతఁడు నాశ ♦ మొందెడురీతిన్.

క. వానివధియింప నాజ్ఞను, దానవుల కొసంగుమనిరి; ♦ తద్వాక్కుల నా
దానవభూపతి విని క్రుధఁ, బూని జయింపంగ రాక ♦ పొలుచుచు ఘనులై.

క. తనమది కెక్కఁగ వర్తిం, చునిశాటులఁ గింకరులను ♦ శూరులఁ బంపెన్;
వినుఁడే నెనుబదివేవుర, దనుజుల శూలాదిధరులఁ ♦ దద్వనసీమన్. ౧౧౩॥

క. కనఁబడు నొకపరిఘంబు నె, కొని నాశమొనర్చినాఁడ; ♦ గొదువపడిన యా

---

* రాజ న్వన మిదం దుర్గం... ఇత్యాదిమూలము. రాక్షసస్త్రీలు రావణునితోఁ జెప్పినట్లు హనుమ యిట వానరులతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఇవెట్లు హనుమకుఁ దెలిసినవి? అని ప్రశ్నము రావచ్చును. బదులేమనఁగా కవిశిరోమణి వాల్మీకి లోకవృత్తి మెఱింగినమాన్యుఁడు. కాన జరగినసంగతియంతయు నంతర్దృష్టిచేఁ దెలిసికొని హనుమనోటఁ బలికించెను. దీనిచే హనుమంతుఁ డసత్యవాది యనికాని వాల్మీకి యుచితజ్ఞత లేనివాఁడనికాని భ్రమింప ననవసరము. లోకజ్ఞానమేమాత్ర మున్నను ఇట్లు సందేహమున కవకాశముండదు.

దనుజులు వేగమ చని మన, దనుజులు నశియించి రనిరి ♦ తదవసరమునన్.

సీ. బుద్ధి యొక్కటి నాకుఁ ♦ బుట్టె నేనచ్చటఁ జైత్యంబునాఁగఁ బ్రా♦సాద మలర
దానిపై దుమికి వే♦స్తంభంబు నొకదానిఁ బెకలించి యందున్న♦వీరదనుజ
శతమును జంపితి, ♦ సరగున లంకకు సొంపునొసంగుచుఁ ♦ బెంపుఁగన్న
దాని నాప్రాసాద♦తల్లి జంబుతుగూడఁ బాడుచేసితిని; రా♦వణుఁడు సురల
జంబుమాలిని బ్రహ♦స్తతనయు మఱియును భయదరూపంబులఁ ♦ బ్రజ్వరిల్లి
భయదకర్మములను ♦ బాగుగ నొనరించుపెక్కండ్రు దనుజులఁ ♦ బిలిచి నన్ను
మార్కొని వధియింప ♦ సుహిత తేజంబునఁ దగువారి నేపంపె ♦ నగణితబల
విక్రమంబుల నొప్పు♦వీరు నాతనిఁ బరివారయుతంబుగ ♦ బవరములను

తే. నాఱితేఱినవాని ఘో♦రాతిఘోర
మైనయాపరిఘంబున ♦ నవనిఁ గూల్చి
తిని; మహాసురవర్యుఁడు ♦ విని యె వారి
వార్త నంతట నతఁడు దుః♦ఖార్తుఁడగుచు ౧౧౯ 2340

చ. బలముల మిన్నలైనసచి♦వప్రవరాత్మజులన్ మహాబలం
బులఁ దగుసేనలం బనిచెఁ; ♦ బొల్చెడునాపరిఘంబుచేతనే
విలయము నొందఁజేసితిని ♦ వీరుల వారల; నంత సంగరం
బుల ఘనశౌర్యమున్ నెఱపు♦భూరిభటుల్ మృతినొందియుండుటన్. ౧౨౦½

చ. విని యట రావణుండు ఘన♦విక్రమముల్ తగు వాహినీశులన్
బనిచెను నైదుమంది రణ♦భాగమునం బరిఘంబుచేతనే
పనిపితి దక్షిణాధిపతి♦పత్తనసీమకు; నాదశాస్యుఁడుం
దనయుని నక్షు భూరిబలు ♦ దానవవీరభటాన్వితున్ ద్వరన్. ౧౨౨ 2342

క. నను వధియింపం బంపెను, నని దిట్ట మహాబలుండు ♦ నాయక్షుఁడు వే
ననుఁజంపఁ బైకి నెగసినఁ, గని మండోదరితనూజు♦కాళ్లు నొకవిధిన్. ౧౨౩

ఆ. ఒడిసిపట్టుకొంటి ♦ నుద్ధతిఁ జర్మాసి,ధరుని నూఱుసార్లు ♦ తగుజవమునఁ
ద్రిప్పి నేలఁ గొట్టి ♦ తెంపున ముద్దయా, భంగిఁ జేసినాఁడ; ♦ వానివార్త.

క. విని దశకంఠుఁడు రెండవ, తనూజవరు నింద్రజిత్తు ♦ ధైర్యంబున మే
టిని దుర్మదబలశాలిని, బనిపెన్ నాపైకి, వాని♦భటసముదయమున్. ౧౨౪½

తే. యమునిప్రోలికిఁ బంపి యా♦యసురవర్య
తేజమెల్లను దూలించి ♦ తృప్తినొంది
తిని; మహాబాహుఁడయి బలం♦బునఁ జెలంగు
నతని భటవీరయుతముగ ♦ నసురవిభుఁడు. ౧౨౬½ 2346

క. ననుఁ జంపు నన్న నమ్మక,మునఁ బంపెను, వాఁడు నన్నుఁ ♦ బొలియించుటయే
తనకు నసాధ్యంబనియును, దనబలము నశించె ననియుఁ ♦ దగఁ దెలిసికొనెన్.

తే. అంత బ్రహ్మాస్త్రమేసి; య♦త్యంతజవము
మెఱయబంధించె; నంతట ♦ మేటిదనుజు
లపుడె రజ్జువులను దెచ్చి ♦ యంగ మెల్లఁ
గదలకుండంగ నన్నును ♦ గట్టిరెలమి. ౧౨౯ 2348

చ దనుజులు రాక్షసేశ్వరుని♦ధాముమునొద్దకు నన్నుఁ గొంచు వే
చనిరి; దురాత్ముఁడానతఁడు ♦ శౌర్యముపొంగఁగ నన్నుఁ గాంచి చ
క్కనిగతి మాటలాడె మఱి♦కారణ మే నట కేగుదేరఁగా
దనుజులఁ జంపుకారణముఁ ♦ దప్పక చెప్పు మటన్నఁ బూన్కితోన్. ౧౩౦

క. జనకజకొఱకే యంతయు, నని తెల్పితి; మఱియు నేను ♦ నాతని కిట్లం
టిని రాక్షసేంద్ర! జానకిఁ, గనుటకె వచ్చితిని నీవు ♦ గావు నగరికిన్. ౧౩౧

క. మరుదారసపుత్త్రుఁడ, వనచరుఁడను హనుమంతుఁ డనుచు ♦ సజ్జనులనఁగాఁ
బరఁగుదు; సుగ్రీవున కే, నరయుము మంత్రినని దూత♦నని రామునకున్.

క. విను రాముఁడు సందేశము, గొని చనుమని నన్నుఁ బంపఁ ♦ గోరిక దానిన్
వినిపింప నీదు చెంతకుఁ, జనుదెంచితి, భూరిశౌర్య♦శాలి యనుజుఁడున్. ౧౩౩

క. తనకుశలవార్త నెఱిఁగింపు నీకునని చెప్పె నాకుఁ♦బోలఁగ ధర్మం
బున కర్థమునకుఁ గామంబునకు హితంబగుచుఁ బథ్య♦భూతంబగుచున్.

తే. అలరువాక్యంబు నీతోడ ♦ నాడుమనియె
నిహపరంబులకయ్యది ♦ హితముసుమ్ము;
వినుము తెల్పెద నారీతి ♦ వృక్షషండ
కలితమగు ఋశ్యమూకంబు♦కడను నాకు. ౧౩౪ 2354

క. రామునితోడను సంగర, భీమపరాక్రమునితోడ ♦ వెలసెను సఖ్యం
బీమాడ్కినుండ నాతో, రాముండనె నాదునాథ్వ ♦ రక్కసుఁ డొకటన్.

తే. అపహరించినవాఁడు చ♦య్యన నతనిని
జంపి భార్యను దేఁబోదు ♦ సమయమందు
నెల్లరీతుల సాహాయ్య ♦ మీవొనర్ప
వలయుననికోరె నారాము♦పలుకుల విని. ౧౩౬ 2356

క. నాకును వాలికిఁగల్గిన, భీకర మగుపగను దెల్పి ♦ వీరు నతనినిన్
బోకార్చువిషయమున నే, నాకున్ సాయపడునట్లు ♦ నయగుణనిలయా.

ఆ. *ప్రతినచేయుమనుచు ♦ రాఘవు నడిగితి;, నామహాప్రభుండు ♦ ననుజుతోడఁ
దాను రాజ్యహీనుఁ♦డైననాతో నగ్ని, సన్నిధిన నొనర్చె ♦ సఖ్యమంత.

---

* చక్రేఽగ్నిసాక్షికం సఖ్యం రాఘవ స్సహలక్ష్మణః-అనిమూ. ఇట అగ్నిసాక్షిక మనుదానికి నగ్నిసన్నిధిని నొనర్చెనని తెనిఁగింపఁబడినది సన్నిధినన్ అనుదానిచేఁ బై యర్థమునకు భంగమించుకంతయుఁ గలుగదని తెలియునది

చ. అని నొకబాణమేసి ప్లవ♦గాధిపు వాలిని సంహరించి యా
వనచరరాజుఁ జేసె నను; ♦ వారక యిందులకే ప్రతిక్రియన్
బొనరుప సర్వరీతులను ♦ బూనఁగనొప్పును; ధర్మమూని యి
ట్లనచరు నీదుసన్నిధికిఁ ♦ బంపెను రాఘవుఁ డిప్డు దూతగన్. ౧౮౦ 2359

చ. వనచరవీరు లెల్లరును ♦ వచ్చి భవత్పురిఁ జుట్టుముట్టి నీ
ఘనబలసంచయంబుల వి♦కావికలై చను నట్లు చేయకుం
డ నిపుడె సీతఁదెమ్ము రఘు♦నాథున కెంతయు భక్తినిమ్ము; మా
వనచరులన్ సహాయమును ♦ వారక చేయఁగఁ బిల్వ దానికై. ౧౮౧ 2360

క. సురపరిసరమునకుం జని, పరమాద్భుతశక్తిఁ జూపి ♦ బవరమున జయం
బరుదుగ వారికి నిచ్చిన, హరులప్రభావంబు నెఱుఁగ♦నతఁ డెవ్వఁ డిలన్.

క. అని నీతో సుగ్రీవుఁడు, దనుజేశ్వర జెప్పుమనియెఁ ♦ దప్పక యనఁగా
విని రావణుండు కోపం,బున నతుల నన్నుఁ గొల్వఁ♦బూనినరీతిన్. ౧౮౩

చ. కనుఁగొని క్రూరకర్ముఁడు ♦ గాన దురాత్ముఁడు వాఁడు నాదుశ
క్తిని నెఱుఁగండు గావుననె ♦ తేఁకువ నన్ను వధింప నాజ్ఞని
చ్చె నతనిసోదరుండు గురు♦సేవ యొనర్చిన బుద్ధిశాలియై
తనరువిభీషణుం డపుడు ♦ దానవనేతకు నానిమిత్తమై. ౧౮౪ 2363

తే. చాలసారులు వేఁడుచు ♦ సాధుభణితి
దానవేశ్వర ! యిటు చేయఁ ♦ దగదుసుమ్ము
వదలుమీ నిశ్చయంబును ♦ బట్టుదల యి
దగును నృపధర్మశాస్త్రాళి ♦ కరయ దవ్వు. ౧౮౫ 2364

చ. నరపతి ధర్మశాస్త్రముల ♦ నాథ! యదెచ్చటనైన దూత యె
క్కరణినినైన వధ్యుఁడని ♦ గానఁగరాదు స్వనాథునాజ్ఞచే
నరిగి హితంబుపల్కుడు న♦రాధిపుదూత యథార్థవాక్యమే
పరనృపుచెంగటన్ భయముఁ ♦ బాసి వచింపఁగనౌను స్వేచ్ఛఁగన్. ౧౮౬

క. అనుపమవిక్రమశీలా, విను దూత యదెంతతప్పు ♦ విడువక యొనరిం
చిన వానియంగవికలత, నొనరింపఁగ వచ్చుఁ జంప♦నొప్పదు సుమ్మీ. ౧౮౭

క. అని శాస్త్రంబులుచెప్పెడు;, ననిన విభీషణునిపల్కు ♦ లాలించి యతం
డును రాక్షసులను గని యి, ట్లను గొల్వఁడు వీనితోఁక ♦ నాసురులారా!.

సీ. అనియాజ్ఞచేయ న♦య్యసురులు శణవల్కములను మాసినవస్త్ర♦ములను దెచ్చి
వాలమునక్కుఁ జుట్టి♦భయదవిక్రములైనయా రాక్షసులుపూన్కి♦నాగ్రహించి
బహురజ్జువులఁ గట్టి♦వడి పెక్కురాక్షసుల్ చుట్టుముట్టఁగ బాధ♦సొక్కనన్ను
గాఢతాడనముష్టి♦ఘాతంబులను నొవ్వఁజేయుచుఁ దోఁకకుఁ ♦ జిత్రభాను

తే. నెలమి ముట్టించి; రంతట ♦ నెల్లశూర
దనుజు లిటు నన్నుఁ గొని పుర♦ద్వారమార్గ
మునకుఁ జనుదెంచి యందుఁ దా ♦ రొనరిచినమ
హత్తరం బగుకృత్యంబు ♦ నఱచి చెప్పి. ౧౫౭॥ 2368

క. [1]పలువిధములఁ బాధింపఁగఁ, గలఁగినమదితోడఁ దొంటి♦కాయమ్మును ని
మ్ముగఁ గుంచఁజేసి బంధంబుల నన్నిఁటిఁ బాపుకొనుచుఁ ♦ బొంగెడుకాంక్షన్.

తే. తొంటిరూపంబుఁ గైకొని ♦ తోఁచినగతి
వదరుచున్నట్టిదనుజులఁ ♦ బరిఘ మూని
చంపి; యంతట నేనును ♦ జవముమీఱ
నాపురద్వారమును జేరి ♦ యాత్మ నెంచి. ౧౫౮॥ 2370

చ. పురమును సాట్టగోపురము ♦ భూతభయంకరవాలవహ్ని నా
తురమునఁ గాల్చినాఁడ మును ♦ తోంపువేడుకచే లయాగ్ని వి
స్ఫురదురుతేజ మొప్ప నిల ♦ భూతగణంబును గాల్చురీతి; న
క్కరణిని గాల్చి సీతయును ♦ గాలెనొకో పురమెల్లఁ గాలెఁజూ. ౧౫౯ 2371

సీ. కాలనిభాగ మె♦క్కడఁ జూచినను లేదు సీతయుఁ గాలెను ♦ సిద్ధ మిద్ది
నగరంబుఁ గాల్చుచు ♦ నారీమణిన్ సీతఁ గాల్చియే యుందు ని♦క్కమిది సంశ
యము లేదు; రాముదు♦హాకార్యము తయుఁ బాడుచేసితి నని ♦ పరమదుఃఖ
వివశచిత్తుఁడనయి ♦ వేసవఁ బొందితి, నంతఁ జారణులు వి♦యత్తలమున

తే. జానకియుఁ గాల్పఁబడ లేదు ♦ సత్యమిద్ది, పత్తనం బిద్ది కాలె నా♦పడఁతి కాల
కున్న దేమద్భుతం బని ♦ యెన్నుకొనుచు, భాషురాన్వితవాక్యల ♦ నాలకించి.

క. [2]మనమునఁ జిత్రముశోఁపం, గను సీత నశింపలేద♦ఖండనియతి నం
చనితోఁచె నిమిత్తంబులు, కనఁబడియె శుభాస్పదములు ♦ కడునడి నాకున్.

క. వానినిబట్టియు పృథ్వ్యు, జానకి గనలే దటంచు ♦ స్వాంతమ్మున నే
జానుగ నెంచితి; మఱి వై, శ్వానరుదీప్తును నాదు♦వాలము వదుసన్.

తే. మండుచున్నను నడునగ్ని ♦ మహితశక్తిఁ
గాల్పదయ్యె; నామనసు ని♦కామతృప్తి
నందియున్నది వాయు వ♦త్యధికసురభి
యగుచు వీఁచుచు నున్నాఁడు ♦ హాంరిరీతి ౧౬౧ 2375

క. ఫలవంతములుగఁ దగునీ, యంఘునిమిత్తముల చేత ♦ నత్యములగుణం
బులఁదగురాముప్రభావంబుల, సూనృతసిద్ధవాక్య♦ములచేతఁ గడున్. ౧౬౨

1 తతో౽హం సుమహద్రూపం సంక్షిప్య పున రాత్మనః-అనిమూ. 2 తతో మే బుద్ధిరుత్ప
న్నా...నిమిత్తై శ్చోపలక్షితా-అనిమూ.

క. జనకజ నశింపలేదని, మనమున నే నెఱిఁగి యటఁ బ్ర♦మదమొందితి; నేఁ
జని మరల సీతనుంగని, యనుమతిఁ గొని లంకచెంత♦నగుభూధరముల్. ౧౬౩

ఆ. చిత్రశృంగ మగుచుఁ ♦ జెలఁగునరిష్టనా, మమ్ము నెక్కి వేగ ♦ మిమ్ముఁజూచు
తలఁపు తొందరింప ♦ జలనిధిదాఁటితి;, నంతఁ జంద్రసూర్యు♦లయ్యనిలుఁడు.

తే. సిద్ధగంధర్వు లెప్పుడు ♦ చెలఁగి కొల్చు
చుండునాకాశపథమున ♦ నురుజవమున
వచ్చి చూడంగఁగంటి మి ♦ మ్మిచ్చటఁ దమి;
నేను శ్రీరామమహిమచే ♦ మీానియతిని. ౧౬౪ 2379

క. వనచరనాథుని కార్యం,బును జేసితిఁ గొఱఁతపడని♦పోలిక; నందే
నొనరిచితి యథాయుక్తము, గనె యిఁకఁ జేయఁదగుదానిఁ♦గావింపఁదగున్.

ఏఁబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౫౯ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు స్వబలాదులఁ గొంచెము చెప్పుట.

క. అనిలాత్మజుఁ డీరీతిగ, జనకజఁ గనినట్టివార్త♦సర్వము వినిపిం
చెను మరలమీఁదివాక్యం,బును జెప్పఁగ వారితోడఁ ♦ బోలుపుగ ననియెన్.

క. జానకియు శీలవతియే, కానన్ శ్రీరామచంద్రు♦ఘనయత్నము నా
వానరపతియుత్సాహము, జానుగ సఫలంబు లగుచు ♦ సరగున నింకన్. ౨

క. మామకచిత్తము ముందే, యామానితశీలయందు ♦ నతిభక్తియుతం
బై మగ్నమయ్యె; రాక్షస, భూమీశుఁడు రావణుండు ♦ భూరితపమునన్. ౩

క. జగములఁ గాల్పంగల్గును, దగఁ గ్రోధియెయైన లోక♦తతులం గాల్పం
గఁ గలఁడు సర్వవిధంబుల, జగములలో మేటితపసి ♦ సత్యము సుండీ. 3

ఆ. [1]సాధ్వియైనయట్టి♦జనకజ స్పృశియించి, తపముబలిమి దనుజ♦తల్లజుండు
చావకున్నవాఁడు; ♦ సతిసీతఁ గరమునఁ, దాఁకినట్టులైనఁ ♦ దక్షణంబ. ౪

క. వనితామణియత్యాగ్రహ,మున రేఁగి దహించినట్లు ♦ మునుకొని కార్చి
చ్చును గాల్పఁజాల దాసతి, తనపతిచే నతని సమర♦ధాత్రిని బెలుచన్. ౫

క. మృతినొందింపఁదలంచెను, హితమగునీకార్యసిద్ధి ♦ యిట్లున్నది నే
నతిముదమున నిచ్చటి యుద్ధతులగు నీప్లవగముఖ్య♦తతులన్ మిమ్మున్. ౬

ఆ. అనుమతింపఁ జేసి ♦ యాలంక కే నిప్డు, మరలఁబోయి సీతఁ ♦ గరముభక్తిఁ
బిలుచుకొని చెలంగు♦వీర్యంబునన్ సీతఁ,గూడి రాఘవులను ♦ గోర్కిమీఱి. ౭

క. [2]కనుటే యుక్తంబని నా,యనుమతమిది; నేను నొకఁడ♦నైనను నటఁ గ

---

1 తస్య తాం స్పృశతో గాత్రం తపసా నవినాశితమ్-అనిమూ. 2 తాం లంకాం తరసా హంతుం రావణం చ మహాబలమ్-అనిమూ.

ల్గినదనుజుల బలశాలిని, దనుజాధిపుఁ జంపఁగలను ♦ దర్పము పొంగన్. ౭

సీ. వీరులై బలమునఁ ♦ బెంపొంది మతిమంతులై యస్త్రవిద్యయం ♦ దాఱితేఱి
శూరులై విజయకాం♦క్షులు నైనమిముఁ గూడియుండ నేనిఁకవారి♦నుక్కడంపఁ
జాలుదు ననిచెప్ప♦నేల?; నేనొక్కండ సంగరంబున రాక్షు♦సప్రవరుని
నతనిబలంబుల ♦ నాత్మజసోదరులను భృత్యులను జంపె♦దను, మఱియును

తే. నింద్రజిత్తుబ్రహ్మాస్త్రంబు ♦ నిద్ధరౌద్ర
వాయువారుణములు నింద్రుఁ♦డేయధిపతి
గాఁగఁగల్గినయస్త్రంబు ♦ గడఁగివైచు
నేని విదళించువాఁడ న♦వ్వానినెల్ల. ౧౦౪ 2390

చ. [1]దనుజులఁ ద్రుంచువాఁడ నిఁకఁ ♦ దా రనుకంప ననుజ్ఞ యిచ్చినం
జని దశకంఠునిం బ్రబల♦సాహసమూని వధించువాఁడ నే
నని మొన సందులేక బల♦మూర నిగుడ్చెదునశ్మవృష్టి దే
వనికరముల్ వధించు సుర♦వైరులఁ జంపుట యొక్కచిత్రమే. ౧౦౫ 2391

చ. జలనిధి కట్టదాఁటినను ♦ జయ్యనదాఁటును, బర్వతంబులుం
జలనము నొందినం బ్రబల♦శౌర్యము మీఱఁగ నొందుఁ గాని శ
త్రులబలమెట్టిదైన మది ♦ రోషము నూనినజాంబవంతునిం
గలనఁ జలింపఁ జేయఁగను ♦ గల్గునెయెన్నితెఱంగులన్ ధరన్. ౧౦౬ 2392

చ. దనుజులసేనలం బ్రబల♦దర్పసమగ్రుల సైన్యముఖ్యులన్
ఘనతరవిక్రమం బలరఁ♦గా వధియింప నొకండె వాలినం
దనుఁ డితఁడే సమర్థుఁడగు; ♦ దారుణశౌర్యమునం జెలంగునీ
పనసుని యూరువేగమునఁ ♦ బర్వతరాజి వడంకు నాజిలోన్. ౧౦౭ 2393

ఆ. మహితచిత్తుఁడైన♦మనసీలునూరువేగమున మందరాద్రి♦కంపనంబు
నందు నింక యుద్ధ♦మందు నీరాక్షసు,లుక్కడంగుదు రను♦టొక్కపలుకె. ౧౦౮

క. సురగంధర్వులయందు న,సురులందున్ యక్షులందుఁ ♦ జొక్కపుఘనులం
దరసినఁ బక్షులయందున్, దురమున మైందద్వివిదుల♦తో మార్కొనఁగన్.

క. చాలినవాఁడెవ్వఁడు! మీ, రాలోచింపుఁడు; కపీంద్ర ♦ లశ్వికుమారుల్
గ్రాలుదురు వీరు బలములఁ, జాలరు వీరి కిలనెవరు♦సంగరమందున్. ౧౧౦

క. [2]వనజాసనువరమున న,త్యనుపమదర్పమ్మునంది ♦ రమృతంబును ద్రా
వినవారు వనచరోత్తము, లనఁదగియున్నారు; పూర్వ ♦ మయ్యజుఁ డొకటన్.

తే. వీరితండ్రుల నెలమిని ♦ గారవింప, నెవరికిని వీరిఁజంప న♦నువుపడనిమ
హావరంబును గరుణించె; ♦ నావరమున, మత్తులై దేవసేనల ♦ మారుకొనుచు.

---

1 దేవానపి రణే హన్యా త్కింపున స్తాన్ నిశాచరాన్-అనియు. 2 అమృతప్రాశినా వేతౌ సర్వవానరసత్తమా-అనియు.

క. కలగుండువడం జేయుచుఁ, జెలఁగుచు నమృతంబుఁ ద్రావి ♦ క్షితితలమందున్
వెలసిరి: తక్కినకపివ,గ్యులమాట యటుండనిండు ♦ యుద్ధమునందున్. ౨౦

చ. ఇరువురు వీరె క్రుద్ధులయి ♦ యెత్తెఱమీఱఁగ లంకఁ బొల్చుచుం
జరహాయసంతతిన్ మఱియు ♦ స్యందనరాజి నశింపఁజేయ నే
ర్తురు; దనుజేంద్రపత్తనముఁ ♦ దోరపుశక్తిని నేనొకండనే
సురలు నుతింపఁ గాల్చి తగఁ ♦ జూర్ణముచేసితి నందఱుం గనన్. ౨౧ 2400

తే. రాజమార్గంబులందును ♦ రాక్షసులకుఁ
దెలియ నాపేరు చాటించి♦తిని; మహాబ
లుఁడగు రాముఁడు నాలక్ష్మ♦ణుఁడును మిగుల
నందఱను మీఱియున్నవా ♦ రవనియందు. ౨౨ 2401

సీ. రామాభిపాలితుం♦డై మహాసుగ్రీవుఁ డుత్కృష్టుఁడై తగ♦నున్నవాఁడు;
నేనును గోసల♦నృపుఁడగు శ్రీరామునకు దాసుఁడను వాయు♦నందనుండ
హనుమంతుఁ డనువాఁడ♦నని యెల్లతావులఁ జాటితి; సాధ్వియా♦జనకతనయ
కరినాత్ముఁడైనయా♦క్రవ్యాదపతి యశోకవనికళింశుపా♦ఖ్యతరువరము

తే. క్రింద రాక్షసకాంతలు ♦ కృత్రిమస్వ,భావ లెల్లను దనుఁగావ ♦ బహుళశోక
తాపకర్శితయై మేఘ♦తతివిలుప్త,శశికళం బోలి తనతను♦చ్ఛాయతఱుగ. ౨౩

క. బలదర్పితుఁ డగురావణుఁ, గలనైనఁ దలంప కాత్మ♦కాంతుని సతముం
దలఁచుచు నున్నది చూచినఁ, [1]గలిగెడుఁ గఠినాత్మునకును♦గరుణ మనమునన్.

ఆ. అవ్వరారోహ జానకి ♦ యతిపవిత్ర,చరిత చెఱఁబెట్టఁబడియె రా♦క్షసునిచేత
నైన నాసాధ్వి రాముని♦యందె చిత్త,మంతయును జేర్చి యెల్లప్పు♦డాత్మనాథు.

క. ధ్యానించు చతనియందే, యూనినయనురాగయుక్తి ♦ నొప్పెడుఁ జుండీ
[2]యానహుషుఁడు చెఱఁబట్టినఁ, దా నింద్రునియందె శచి ము♦దమునిడినట్టుల్.

క. మునుగట్టినయంబరమిం,కను విడువక ధూళిఁ బ్రుంగు♦కాయముతోడన్
ఘనశోకతాపదీనాం,గనిచయము, తగంగ నాత్మ♦కాంతహితరతిన్. ౨౪

క. ధరణిని గూర్చుండినయది;, తరుణియుఁ బ్రమదావనమున ♦ దనుజవనిత లె
ల్లరు చుట్టుకొనఁగఁ బొక్కుచు, విరూప లగువారు పెక్కు ♦విధములఁ దన్నున్.

క. పలుమఱు బెదరింపఁగ నా,కులమతియై యుండఁ గంటి; ♦ క్షోణీసుతయున్
సులలితకేశము నొకజడ,గ లలిం బెనుచుకొన సతము♦కాంతుఁ దలఁచుచున్.

తే. దీనయై ధాత్రిని బరుండి ♦ తాను హిమము
నందుఁ బద్మినిపలె నవ♦యవము లెల్లఁ

---

1 మూలార్థమును బోషించునని యిది క్రొత్తగాఁ జేర్పఁబడినది. 2 పౌలోమీవ పురందరే-అనిమూ: నహుషనిర్బంధ ఇతిభావః-అనివ్యాఖ్య.

గాంతి విడనాడ నున్నది, ♦ కర్బురేశుఁ
డామె వశపడుపంగ మా♦యు లోకవాన్ని. ౩౧ 2409

క. పచరించెఁగాని యవ్వని,త చలింపకయుండెఁ; మఱియుఁ ♦ దరుణీతిలకం
బచటనె మరణము గనఁగఁ దలఁచి నిశ్చితచిత్త యయ్యె ♦ లంకాపురిలోన్.

ఆ. హరిణశాబనయన ♦ నామె శ్రమంపడి, నన్ను నమ్మునట్లు ♦ నయము మీఱఁ
బలికి నమ్మకంబు ♦ గలుగఁజేసికొనితి, నపలఁ గార్య మెల్ల ♦ నామెతోడ. ౩౨

క. ఉపపాదించితి నాసతి, యపు డాత్మన్ రామవనచ♦రాధిపసఖ్యం
బు పరమశుభదాయకమని, యపరిమితామోద మందె ♦ నగచరులారా. ౩౩

సీ. జనకపుత్రికయందు ♦ సాధుతరాచారనియతులున్నవి భర్త♦పయి నితాంత
భక్తి యుత్తమమయి ♦ పరఁగుచునున్నది యైననాసాధ్వి కృ♦తాపరాధు
దశకంఠునిం బూన్కిఁ ♦ దానయి యేలొకో వధియింపరాదన్న ♦ వానికట్టి
శాపమొసంగినఁ ♦ జావు దుష్టము గల్గ దటుకాన శ్రీరాముఁ ♦ డతనిఁ జంపఁ

తే. గా నిమిత్తమాత్రంబగుఁ♦గాని సీత
యే నిమిత్తకారణ మగు; ♦ నింతి ప్రకృతి
చేతనే సూక్ష్మదేహయౌ ♦ సీతఱేఁ బతి
విరహకర్శితయయ్యె నో♦వీరులార. ౩౪ 2413

క. *ప్రతిపత్తునఁ జదివెడునే,యతిమూర్ఖుం డతనివిద్య ♦ యనుదినము కృశిం
చి తగం జెడెడువిధంబున, నతికార్శ్యమునందె యేమి♦యనువాఁడ నిఁకన్.

తే. అమ్మహాభాగ శోకతా♦పాభిభూత
యయ్యె దానికిఁ బ్రతికార ♦ మరసి చేయఁ
దగిన దేదియొ దాని నం♦తయును మీరు
చేయుదురుగాక యంచని ♦ చెప్పె హనుమ. ౩౫ 2415

ఏఁబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౦ - వ సర్గము.

—అంగదాదులు సీతను దెత్తు మన జాంబవంతుఁడు వల దనుట.—

క. అనుహానుమంతునిపల్కులు, విని యంగదుఁ డిట్టులనియె; ♦ వినుఁడు సుదక్షుల్
వనచరులారా! జానకిఁ, గనియును జేకొనక యామెఁ ♦ గడువడి మనముల్. ౧

క. అనఘాత్ముఁ డైనశ్రీరా,మునిచెంతకుఁ బోవ యుక్త♦ముగఁ దోఁపదు; మీ
రనయము శూరులుగా నుతిఁ, గని సీతంగంటి మంతె♦కాని జనకజన్. ౨

క. కొనిరా లేదని రామున,కును దెల్పు టయుక్తమను♦గున్ నాకిద్ది చ
క్కనిదిగఁ దోఁపదు; నిర్జర, దనుజులయందైన లోక♦తతులం దెచటన్. ౩

---

* ప్రతిపత్పాఠశీలస్య విద్యేవ తనుతాం గతా - అనిమూ.

క. మనతో సమముగ నాకస,మున కెగిరెడువారు లేరు; ♦ మునుకొని శౌర్యం
బున నట్లె; దనుజవీరుల, హనుమంతుఁడు దునిమెఁ జేయ♦నగు నే మచటన్. ౪

క. కనుకం జని మనమెల్లను, జనకజఁ గొనిపోవుదము వి♦శాలఖ్యాతిం
గనవచ్చు; ననఁగ నంతట, వనచరతల్లజుఁడు జాంబ♦వంతుఁడు మదిలోన్. ౫

ఆ. ఎల్లకార్యరీతు ♦ లెఱిఁగినవాఁడౌట
నంగదునితలంపు ♦ నరసి హర్ష
మందె యర్థవంత ♦ మగువాక్యనం బల్కె
నతనితోడ నిట్టు♦లని; కుమార. ౫౹ 2421

క. మీరాలోచించినఁ దగు, నీరీతియు యుక్తమనుచు ♦ నిట మాకెల్లన్
భూరితరంబుగఁ దోఁచెను, శ్రీరామునియాజ్ఞ యెట్లు♦చెల్లునొ దానిన్. ౬

తే. అనుసరించి వర్తింపఁగ ♦ నౌనుగాన
నతనిమతి యెట్టులుండునో ♦ యట్లె యీమ
హాత్తరంబగు కార్యంబు ♦ నాచరింపఁ
జూడుమా చిత్తమందు నెం♦చు మిసుమంత ౬౹ 2423

అఱువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౧ - వ సర్గము.

హనుమదాదులు కిష్కింధకుఁ బోవుచు మధువనమునఁ దేనెఁ ద్రావ దధిముఖుఁ డాక్షేపించుట

క. అన నంగదహనుమత్ప్రముఖ, ఖనిఖిలవనచరులు భల్లు♦కప్రవరుని మా
టను నీయకొనిరి; పిదపన్, వనచరపుంగవులు వారు ♦ వాయుతనయునిన్. ౧౹

క. ముందిడుకొని సంతోషము, నొందుచును మహేంద్రశిఖరి♦నొయ్యనవిడి యా
మందరసుమేరుముఖగిరి, బృందమువలె మత్తదంతి♦బృందము పగిదిన్. ౨౹

క. పెనుకాయంబులఁ దగుటన్, వినువీధిని గప్పివుచ్చు♦విధమున వారం
త నెగసిరి పైకి; భూతౌ,ఘనిరతపూజితుఁడు వేగ♦కలితుఁడు బలియున్. ౩౹

క. ధీరుఁడునగుహనుమంతుని, గారవమున స్వీయదృష్టి♦గణముల సతముం
గోరికఁ గొనిపోయెడుగతి, వీరులు తత్కపులు చూడ ♦ వెలసిరి పిదపన్. ౪

చ. వనచరులెల్లఁ బట్టువల ♦ వర్ధిల వచ్చినకార్యమంతయున్
మునుకొని సాగి సిద్ధిఁగని ♦ మోదము నీయఁగఁ జాలియుంటరా
మునిపని సిద్ధిఁబొందుటయుఁ ♦ బొంగుచుఁ బోయి తదీయవార్తఁ జె
ప్పను ద్వరనొందుచున్ సమర♦వాంఛలఁ బూనుచుఁ బ్రీతిమీఱఁగన్. ౫

క. శ్రీరాఘవునకుఁ బ్రత్యుప,కారము చేయంగఁదలఁచి ♦ కడఁగి తదద్రిన్
భూరితరంబును విడి యవు,డేరయమున నాకసమున ♦ కెగసిరి పూన్కిన్. ౬

క. సురమార్గంబునఁ జను చం, తరమున నందనసమాన♦ధర్మముఁ గనుచుం
దరువరలతాభియుతమై, పరమంబగు వనముఁ గనిరి ♦ ప్లవగము లంతన్. ౮

క. అది మధువన మనఁగా నిల, విదితము సుగ్రీవుఁ డగును ♦ విభుఁ డావని క
య్యది భూతౌఘాదృశ్యము, పొదలు మనోజ్ఞముగ మిగుల♦భూమిస్థలిలోన్.

క. దానిని దధిముఖుఁ డనియెడు, వానరపతిమేనమామ ♦ వరమతి సతమున్
దానయి కాచుచు నుండును; వానరపతిచిత్తరమ్య♦వనమున్ దానిన్. ౧౦

క. పరమామోదముతో గురు, తరమగునుత్సాహ మొలయఁ♦దత్కపులోగిఁ జొ
చ్చిరి; దానిమహిమఁ గన్గొని, బరవసమున మధువుఁ ద్రావ ♦ బద్ధాదరులై.

సీ. మధుపింగళచ్ఛాయ ♦ మైనిండఁ దగునట్టియావానరులు మధు♦వనసమాఖ్య
గలుగునాతోఁటను♦గని తేనియలఁ ద్రావనాసఁ బూనుచుఁ బోయి♦యంగదుఁ గని
ప్రార్థించి; రంతనా♦ప్లవగముఖ్యకుమారుఁ డాజాంబవత్ప్రిము♦ఖాఖిలవన
చరవృద్ధులయనుజ్ఞఁ ♦ బరమాదృతిం గొని యావానరులకుఁ దా♦నాజ్ఞ యిచ్చె;

తే. వార లత్యంతహృష్టులై ♦ వాలితనయు
ననుమతిం గొని మోద మ♦త్యధికముగను
బొంగఁ దత్ప్రీతులయి యు♦బ్బున ననల్ప
నర్తనము చేయసాగి రం♦దముగ నంత ౧౩ 2434

క. కొందఱు పాటలు పాడిరి, కొందఱు తలక్రిందుగాఁగఁ ♦ గోరి పడిరి వే
ఱొందఱు నృత్యము సల్పిరి, కొందఱు ప్రహసించిరెలమిఁ♦గొందఱు కోఁతుల్.

ఆ. వెల్లకిలఁగఁ బడిరి ♦ వెసఁ బరుగెత్తిరి
కొంద ఱెగిరి రవలఁ ♦ గొంతమంది
యార్చి రొకరి నొక్క ♦ రాశ్రయించిరి కొంద
ఱొకట బిగియఁబట్టి ♦ రొకరి నొకరు. ౧౫ 2436

క. ఒరుఁ ౦ గని తగ భాషిం,చిరి కొంద ఱితరులఁ గూడి ♦ చెలఁగుచుఁ గ్రీడిం
చిరి యొక్కచెట్టునుండియె, యురుదుగ నొకచెట్టుదరికి ♦ నరిగిరి వేడ్కన్..

క. హరివరు లుర్వీజాగ్రో, త్కర మెక్కియె దుమికి రట్టె ♦ ధరణికి నట్లే
యురవడి క్షితినుండి మహో, తరునికరాగ్రములపైకిఁ ♦ దగ నెక్కి రటన్.

సీ. ఒకఁడు పాడంగ మ♦ఱొకఁడు మిక్కిలినవ్వుచును వానిపైఁ బడ♦జనునొకండు
ప్రహసింపఁగా విలా♦పముచేయుచును నొక్కఁ డాతనిపైఁ బడు♦నట్టు లేడ్చు
చుండఁగాఁ గాంచి మ♦ఱొక్కఁడు వానిని నవలఁ ద్రోయుచును బై♦నడరునట్లె
వానిని గని యొక♦వనచరుఁ డార్చుచుఁ బైఁబడు; నాకపి♦పటల మెల్ల

తే. మధువు నతిశయమ్ముగఁ ద్రావి ♦ మత్తుగొనుచు
సత్వచేష్టలు పెక్కులు ♦ సరభసముగఁ

జేయుచుండెను మత్తును ♦ జెంద నట్టి
వాఁడు వారలలోఁ గాన♦రాఁ డొకండు. ౧౭ 2439

చ. మనసునఁ దృప్తిఁ గన్నకపి♦నుండనుఁ డొక్కఁడుగాని లేఁడు; త
ద్వనమును గాచుచున్నదధి♦వక్త్రుఁడు తేనెలఁ ద్రావుటల్ మహీ
జనికరపత్త్రపుష్పతతి ♦ చాల వినాశము నొందుటల్ గనుం
గొని యలవానరోత్తములఁ ♦ గోపము నొంది యదల్చె బిట్టుగన్. ౧౮

కి. వనపాలకుండు వృద్ధుఁడు, వనచరపతి దధిముఖుండు ♦ వారలు మత్తుం
గొని తన్నుఁ దిరస్కరణము, నొనరించుచునుండ విక్ర♦మోద్ధతుఁ డగుచున్.

క. వనమును వారలు పాడుగ, నొనరింపకయుండఁ గావ ♦ నుద్ధతిఁ బూనెన్
వనచరులఁ దిట్టెఁ గొందఱ, దనకరతలములను గొట్టె ♦ దారుణరీతిన్. ౨౦

తే. కొందఱుండెడుకడ కేగి ♦ క్రూరమతిని
గలహ మొనరించెఁ గొందఱఁ ♦ గాంచి సాధు
వాక్యులను బల్కి వారించె; ♦ వాఁడు తమ్ము
నిట్లు బలవంతముగ వల ♦ దీపని యని. ౨౧ 2443

క. వారించుచుండ భీతిని, వారలు విడనాడి వేగ ♦ వరుసఁగ నొకచోఁ
జేరి యొకింతయు సంశయ,వారితచిత్తులును గాక ♦ వాక్యుల నతనిన్. ౨౧

తే. ధిక్కరించుట యేగాక ♦ యిక్కరణిని
దా నొనర్చుట తప్పని ♦ తలఁప కతనిఁ
బట్టి యీడ్చిరి; మత్తిల్లి ♦ యిట్టు లతనిఁ
గోళ్లఁజీఱియుఁ బండ్లచేఁ ♦ గొఱికియుఁ దగ ౨౨ 2145

క కరతలములఁ గాళ్లను భీ,కరబలములఁ దన్నుచున్ ని♦కామము వనిలోఁ
బరఁగెడువస్తువుల నొన,ర్చిరి పాడుగ స్వేచ్ఛఁ బూన్కిఁ♦జెలఁగుచు నంతన్.

అఱువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౨ - వ సర్గము.

దధిముఖుఁడు వానరబాధితుఁడై సుగ్రీవునికడకుఁ బోవుట

చ. వనచరపుంగవుండయిన♦వాయుతనూజుఁడు వానరాళిఁ దా
గని యిటుపల్కె నుంతయును ♦ గ్రమ్మఱ కాదృతిఁ దేనెఁ గ్రోలుఁ డే
వనచరుఁడైన మిమ్ము మధు♦పానము చేయఁగనీయఁడేని నేఁ
బనివడి వానినడ్డెదను; ♦ వారక నెమ్మది సంచరింపుఁడీ. ౧ 2447

చ *హరిపతిర్యైనయంగదుఁడు ♦ నప్పలుకుల్ విని సుప్రసన్నుఁడై
హరిగణమెల్లఁ దేనె మన♦సారఁగఁ గ్రోలెడుఁగాక రాఘవుం

* అకార్య మపి కర్తవ్యం కి ఘంగ పున రీదృశమ్-అనిమ్యా.

డరయఁగ బంపినట్టిపని ♦ నంతయు బావని చక్కఁజేసె నీ
హరివరుప ల్కకృత్యతము♦మైన నొనర్పఁగ నౌని జేమిఁకన్. ౩౪ 2448

క. అంగదవక్త్రచ్యుతవా,క్యం గర మర్థివిని చాల♦కుతుకంబున న
య్యంగదుని బాగుబాగని, పొంగుచుఁ గొనియాడిరాక♦పుల్ మొత్తముగాన్.

చ. వనచరవర్యు లిట్టు లల♦వాలితనూభవు గారవించి ప్రో
దిని జవమొప్పునట్లు చను♦దెంచి మహీజముఁ గూల్చురీతి నా
వనమును బాడుచేయుటకుఁ ♦ బైఁబడి, రీగతి నంగదుండు నా
జ్ఞనిడుట వీర్యయుక్తులయి ♦ సాహసముం గనియుంట నింకనున్. ౬౪ 24[illegible]

క. అనిలజుమూలంబున సీ,తను జూచుట వినుట వారు ♦ తగఁ బాటవముం
గని వనముఁ జొచ్చి పాలకు,లను బలమునఁ ద్రోసి యటఁ గ♦లమధువునెల్లన్.

ఆ. తనివిదీఱఁ ద్రావి ♦ యనుపమరసముల, నలరుఫలములఁ దిని; ♦ రంతవారు
వనముఁ గావ నటకు ♦ వచ్చినవనపాల, [1]కులను గొట్టి రట్టె ♦ పలుతెఱఁగుల.

సీ. అందఱొక్కటఁ జేరి ♦ యాఢకమాత్రంబు తేనెఁగల్గినయట్టి♦ తెట్టియలను
గరముల బంధించి ♦ కడుపారఁ ద్రావిరి త్రాగిన తెట్టెల ♦ ధరణిఁబడఁగఁ
గొట్టుచునుండిరి ♦ కొందఱు; మధుపింగళాకృతిచ్ఛాయల ♦ నలరుకపులు
కొందఱు తేనెలఁ ♦ గొదువలేకుండఁగఁ ద్రాగి తెట్టెల నట్టె ♦ రేఁగిపాఱ

తే. [2]వైచి రొకకొంద ఱవ్వానిఁ ♦ బట్టుకొనుచు
మత్తులయి యొండొరులమీఱి ♦ సుమతి విడి
కొట్టుకొనుచుండి; రంతటఁ ♦ గొందఱు తరు
శాఖలం బట్టుకొని క్రింది♦స్థలములందు. ౧౦౪ 2453

క. తేనెలఁ గ్రోలినమత్తున, నానెలవులయుండె యుండి ♦ యాసత్తు మఱిం
తైనన్ సోలుచు నాకుల, నానేలం బఱచుకొనుచు ♦ నట్టె సుఖముగన్. ౧౧

తే. తెలివితప్పి పరుండిరి; ♦ తేనెదైన, మత్తునన్ వెఱ్ఱి యెంతయు ♦ నెత్తినట్లు
సంతసంబున నితరుల ♦ నెంతొ బలిమిఁ, బడఁగఁద్రోసిరి కొందఱు♦నడువలేక.

క. కడుఁబదములు తొట్రిలఁగాఁ, బడుచుండిరి; మధుమదమున ♦ వానరు లక్లే
బెడిదపుసింహరవంబు ల,పుడు గావించి రొకచోటఁ ♦ బొంగుచుఁ బెలుచన్

తే. పక్షు లట్లుగఁ గూయుచుఁ ♦ బరుగులిడుచు
నుండి రొకకొంద ఱవనిఁ బ♦రుండి నిద్రఁ
బొంది; రొకకొంద [3]ఱెట్లుచె♦ప్పుకొనఁ దగని
కార్యమును జేసి యట నవ్వఁ♦గాఁ దొడఁగిరి. ౧౩౪ 2457

---

1 తాడయంతిస్మ శతశః-అనిమూ. 2 మధూచ్ఛిష్టేన కేచి చ్చ జఘ్నురన్యోన్య ముత్కటాః-అనిమూ. ఉత్కటాః=మత్తాః-అనివ్యాఖ్య. 3 కేచి త్కుర్వంతి చేతతత్-అనిమూ. అన్యే అవాచ్యం కించిత్ గ్రామ్యం కర్మ కృత్వా హసంతి-అనివ్యాఖ్య.

క. వనచరు లొకకొందఱు చెప్పను సాధ్యముగానిపనిని ♦ బరులవలెనె తా
రొనరించిరి మఱికొందఱు, పనియట్టిది చేసి స్వీయ♦బంధుల కెల్లన్. ౧౪ 2158

ఆ. చెప్పుకొనిరి దానిఁ ♦ జేయ నెంచిరి కొంద;, ఱావనమున దధిము♦ఖాఖ్యవనుపు
చేయుచుండు కపులు ♦ చిత్రబలంబులఁ, దనరు నాకపు లిటు ♦ తమ్ము నొంప. ౧౫

క. భరియింపలేని బాధలఁ, బరుగెత్తిరి దశదిశలకుఁ ♦ బాలకు లటవీ
చరజానుఘాతముల భీ,కరబాధల నెది రంతఁ ♦ గపులు జవమునన్. ౧౬

క. [1]వారలకెల్ల నపాన,ద్వారంబులఁ జూపఁ గుత్సి♦తంబగు పనికిన్
వారలు కలంగి వగఁగొని, చేరువఁ దగుదధిముఖునిని ♦ జేరి యని రిటుల్.

క. హనుమద్దత్తవరంబున, వనచరు లీమధువనంబు ♦ బలవంతముగాఁ
బనిపూని పాడొనర్చిరి, వినుమా మోకాళ్లఁబట్టి ♦ వే యెత్తి కడున్. ౧౮

ఆ. పలుకలేము వార ♦ పానమార్గంబులఁ, గనఁబఱచిరి నాఁగఁ; ♦ గనలి యవ్వ
నంబుఁ గాచు కీశ♦నాథుఁడు దధిముఖుఁ, డావనంబు చెడుట ♦ కాత్మఁ గుంది.

క. హరిగణము నాఱడించుచు, బరవసమునఁ బల్కె రండు ♦ వనపాలకులా
ర! దయంబునఁ జనిమధు వా,తురమునఁ గ్రోలుచును బలము♦తోఁ దగువీరిన్.

క. మన మెల్ల నివారింతము, చను డెం దనిపల్క; వినుచు ♦ సరగున వీరుల్
వనచరులు వారు దధివ,క్త్రునితోఁ గూడుకొని యమ్మ♦ధువనముఁ గావన్. ౨౦

క. చనిరంత దధిముఖుండును, ఘనతరువును బలమునిఱఁ♦గాఁ గైకొని యా
వనచరులనడుమ వేగం,బునఁ బరుగిడె నతని వెంటఁ ♦ బోయి రలకపుల్. ౨౧

క. ఆతని సేవక కీశ, వ్రాతము కోపమున శిలలఁ ♦ బర్వతతరుసం
ఘాతములఁ బట్టుకొని యెం,దాతతకపు లుండి రచటి ♦ కరిగి రతిగతిన్. ౨౨

సీ. వీరులాకింకరుల్ ♦ విభునాజ్ఞ మది నిడుకొని సాలతాళముల్ ♦ ఘనశిలలును
దమకాయుధంబులై ♦ యమరంగ వేగంబ పరుగెత్తి భూజాళి♦పైని క్రింద
నున్నట్టికోఁతుల ♦ నురుబలదర్పితులను మాఱుకొని రొక్క♦టను గడంగి
యంత మరుత్సూనుఁ ♦ డాదియౌ ప్లవగేంద్రు లతికోపమున వచ్చు♦నట్టి దధిము

తే. ఖునిని వనపాలకులను మా♦ర్కొనఁగవచ్చు
వారలను గాంచి వేగంబ ♦ తారు మాఱు
కొనిరి; ఘనభుజుఁడై బల♦మునఁ జెలంగి
యందమునఁ బొల్చు దధిముఖుఁ ♦ డంత వేగ. ౨౩ 2168

చ. కరమున వృక్షముంగొనుచు ♦ గాఢపరాక్రమ మొప్ప రాఁగ ని
ర్జరపరపౌత్త్రుఁ డంగదుఁడు ♦ సత్వర మాతనిఁ గోప మొప్పఁగాఁ

---

1 దేవమార్గం ప్రదర్శితాః-అనిమూ. దేవమార్గం అపానద్వారం దేవశబ్దోఽత్ర వాయువాచీ-అనివ్యాఖ్య.

గరములఁ గొట్టెఁ; మద్యము ని♦ కామముఁ గ్రోలుటఁ [1]బూజ్యుఁ డీతఁడం
చరయఁగ నేరఁడయ్యె జవ♦ మారఁగఁ జుల్కఁగ నావనాథిపుల్. ౨౭ 2469

తే. ధరణిఁ బడఁద్రోసి పిష్టంబు♦ కరణి నలిపి
విడిచె; నావీరుఁ డంతటఁ ♦ దొడలు కరము
లట్లె మూఁపులు నలఁగ వి♦హ్వలత నొంది
రక్తసిక్తాంగుఁడై మహా♦ర్తంబు సోలి. ౨౮ 2470

చ. వనచరనాథుమాతులుఁడు ♦ భాసురతేజుఁడు నైనయాతఁడం
త నిజబలంబు తోఁప నతి♦దారుణరూపముతోడ లేచి భీ
తిని గలిగించుకోపమునఁ ♦ దెప్పున మద్యవిమోహితాత్ములన్
[2]వనచరులన్ స్వదండమున ♦ బాగుగ నిల్పె ననూనశక్తిచేన్. ౨౯ 2471

క. [3]వనచరపతిదధిముఖుఁ డా,వనచరతతి నెట్లొ వేగ ♦ వదలి రహస్యం
బునకుం దగినస్థలంబున,కు నరిగి యిట్లనియె సేవ♦కులతో నార్తిన్. ౩౦ 2472

క. మనమెల్ల [4]భూరికంఠం,బునఁ దగుసుగ్రీవుకడకుఁ ♦ బోదము వీ రిం
దె నిలిచియుందురుగా క,వ్వనచరపతి గామునొద్ద ♦ వదలక యుందుర్. ౩౧

క. మన మాతనిచెంతకు వే, చని యీతెప్పెల్లఁ బ్లవగ♦సత్తముఁ డగునీ
తనయునిదే యని తెల్పిన, మనయ మమర్షి యతఁడోట ♦ నప్పులుకులకున్.

క. వనచరుల నెల్లఁ జంపిం,చును నీమధువనము మిగుల ♦ సుగ్రీవునకున్
మనసున కింపైనదియున్, [5]జనకపితామహులనుండి ♦ సంభవ మగుచున్.

క సురసంతానంబునకున్, దురాసదమునౌచు నుంటఁ ♦ దొరపుఁ బ్రియమున్
బరిపరిఁ గల్గించును, మధు,నిరతులు నల్పాయువులును ♦ నిర్దయులును నై.

ఆ. ఇందు నున్నవీరి♦ కెల్లను వీరిమి,త్రులకు మరణశిక్ష ♦ గలుగఁ జేయు;
దుష్టచిత్తములను ♦ దోఁచువీరలు నృపు,నాజ్ఞ ధిక్కరించి ♦ రండుచేత. ౩౪

సీ. వధ్యులే యగుదురు, ♦ వనభంగమున కోర్వఁ జాలనిమనరోష♦మోలి సఫల
మేయగు, ననిపల్కి ♦ యాయపారబలుండు దధిముఖుఁ డాకపి♦తతులఁ గూడి
యభ్రమ్మునకు దాఁటి ♦ యతిజవమునఁ బోయె; నొకనిమేషములోన♦ నుగ్రరశ్మి
తనయుఁ డుండెడుచోటి♦కిని జేరె, మతిమంతుఁ డైనసుగ్రీవుని ♦ నామహాత్ము

తే. రామచంద్రుని లక్ష్మణు ♦ రమణఁ గాంచి
సమముగా నున్నభూమిపై ♦ సరభసమున
వ్రాలె నాకాశమునుండి; ♦ వనముఁ గాచు
వారలకు నీశుఁడై మహా♦వీరుఁ డగుచు. ౩౫ 2478

---

1 ఆర్యకం ప్రాహార తత్ర-అనిమూ. ఆర్యకః సుగ్రీవమాతులత్వా త్పూజ్యః-అనివ్యా.
2 వానరాన్ వారయామాస స్వదండేన-అనిమూలము. 3 ఉవా చైకాంత మాశ్రిత్య-అనిమూలము.
4 సుగ్రీవో విపులగ్రీవః-అనిమూ. 5 పితృపైతామహం దివ్యమ్-అనిమూ.

క. చెలువారు దధిముఖుఁడు భృత్యులతో దీనాస్యుఁడగుచు ♦ నొక్కమొగిని జే
తుల శిరమునఁ గీలించుచుఁ, దంఁ బతి [1]శుభచరణములను ♦ దాఁకి నతులిడెన్.

అఱువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౩ - వ సర్గము.

{ దధిముఖుఁడు వనభంగము చెప్పఁగా సుగ్రీవుఁ డతని నాశ్వాసించి వారలఁ దోడ్కొనిరమ్మని పంపుట. }

క. శిరసున మాతులుఁడయ్యున్, ధరణీశుం డనుచు మ్రొక్కు♦దధిముఖుఁ గని భా
స్కరతనయుఁ డట్టి మనమునఁ, బరమార్తిం బొంది యిట్లు♦పలికె నతనితోన్.

క. [2]మామా లెమ్మా లెమ్మా, యీమెయి నాచరణయుగళి ♦ నీవు పడుట యే
లా! మాటయిత్తు నభయం,బోమహితా! చెప్పవలయు ♦ నొగి నీవార్తన్. ౨

క. అనుచు మహాత్మం డారవి, తనయుం డభయంబొసంగి ♦ తా నూరార్పం
గ నవలఁ బ్రాజ్ఞుఁడు దధిముఖుఁ, డనియెను వడి లేచి; వాన♦రాధిప! వినుమా.

క. నీతండ్రి ఋక్షరజసుఁడు, భ్రాతయు వీరుండునైన♦వాలియు నీవున్
జేతమున నొప్పి పూర్వ ను,దేతజినే మధువనమ్ము ♦ నెవరికినైనన్. ౩౪ 2483

ఆ. స్వేచ్ఛ ననుభవింప ♦ నిది విడువనిదియె, వనమునట్లు సొంపు♦తనరునదియు
నిపుడు కపులచేత ♦ నెల్లవిధంబుల, ననుభవింపఁబడియె ♦ నాలకింపు. ౪ 2484

చ. వనమును గాచుచున్నమన♦వానరు లిచ్చటనున్నవీరు వే
చని బెదరించినన్ గొనక ♦ సంతసమొప్పఁగఁ దేనెఁ ద్రావి య
త్యనుపమమంజుదివ్యమధ♦లాలిని దించును బొల్చువార; లా
వనచరు లొక్కకొందఱును ♦ బౌరుష మూని చెలంగు వేడుకన్. ౫ 2485

తే. త్రాగ మిగిలిన తేనెను ♦ దాని పెఱల
ధ్వంసమును జేయుచున్నారు ♦ తగ వనపరి
పాలకులు పోయి వలదని ♦ పలుక వీరిఁ
గనుబొమలుచూపి నవ్వెద ♦ రనయులగుచు. ౬ 2486

సీ. ఈవనపాలకు ♦ లేగి సంరంభించి యిటనుండి పొండని♦యెంతయొత్తి
పలికిన నంగదా♦దులు క్రుద్ధులై వీరి బెదరించి రెన్నియో♦విధములుగను
వానరర్షభ! వీర! ♦ వానరు ల్వారెల్లఁ గోపసంరక్తకాం♦తులయి వీరిఁ
దఱుమఁగొట్టిరి; కర♦తలములఁ గొందఱఁ దన్నిరి, మఱియుఁగొం♦దఱను జాను

తే. వులను బొడిచిరి కొందఱ♦కెలమిఁ బృష్ఠ
భాగమును జూపి; రిట్టులో♦ప్రభువరేణ్య

---

1 సుగ్రీవస్య శుభౌ మూర్ధ్నా చరణౌ-అనిమూ. 2 ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ-అనిమూ.

నీవు వెలయఁగ వీరుల♦సేవకులను
దావకాజ్ఞల శిరములఁ ♦ దాల్చువారి. ౯౪ 2487

క. బలములు మెఱయఁగఁ దన్నిరి;, యలరారెడుమధువనంబు♦నందలివిలస
త్ఫలముఖములఁ దిని త్రాగుచు, నెలమిం గనుచున్నవార ♦ లెల్లవనచరుల్.౧౦

చ. అనియిటు విన్నవించునస♦యంబున శాత్రవవీరహంతయై
తనరుచుఁ బ్రాజ్ఞుఁడై సుగుణ♦ధాముఁడునై తగులక్ష్మణుండు కీ
శనృపతితోడ నాతనివి♦చారము నెంచి వచించె నిట్టు; లీ
వనపరిపాలకుం డితఁడు ♦ వచ్చినకారణ మేమొ యిత్తఱిన్. ౧౧౪ 2489

క. దేనినిగుఱించి దుఃఖం, బూనినమదిఁ బల్కునిట్లు; ♦ పొందుగఁ జెపుమా
దీనినటంచు మహాత్ముం, డౌనరపతితమ్ముఁ డిట్టు♦లడిగిన నంతన్. ౧౨౪ 2490

తే. వాగ్విశారదుఁ డైనయా♦వనచరపతి, పలికె నాలక్ష్మణున కిట్టు ♦ లెలమిమీఱ;
వీరుఁ డీదధిపక్త్రుఁ డు♦ర్వీశ యమాశ, వెదకి వచ్చినయట్టి యం♦గదముఖులొగి.

క. నామధువనమునఁ దగుమధు, వేమాత్రము గొంకు లేక♦యే త్రావి రటం
చీమాన్యుఁడు చెప్పెడు; నిపు,డామారుతిమొదలుగాఁగ ♦ నలకపివీరుల్. ౧౪

క. చనుదెంచుచునే యామధు,వనముం గని చొచ్చి మధువు ♦ వరఫలములఁ దృ
ప్తినిమీఱఁ ద్రాగి తిని రఁట, వనచరు లట కేఁగినపని ♦ వమ్మయియున్నన్.

క. తొలుత నె యిట్టియకార్యము, గలఁగక యొనరింప; రల్ల♦కపివీరులు నా
సులలితవనమును జొచ్చి య,మలఫలముఖములను దినిన♦మాట వినుటచేన్.

క. వారలు కార్యము సఫలము,గా రహి నొనరించి రనుట ♦ కడు స్పష్టమె యా
ధారణితనయను దమిఁగని,నా రిది నిశ్చయము; పవన♦నందనుఁ డొకఁడే.

క. *జనకజను జూచి యుండును, ననిలకుమారుండు తక్క ♦ నన్యులు కార్యం
బును దీనిఁ జేయఁజాలరు;, పని సాధించెడుసుశక్తి♦భవ్యధిషణయున్. ౧౭౪

తే. పౌరుషోత్సాహవిద్యలు ♦ ప్లవగవర్యుఁ
డైనపావనియందుండు; ♦ ననిశమెట్టి
కార్యమున జాంబవంతుఁ డ♦ఖండబలము
గలుగునంగదుఁడును నాయ♦కులుగ నున్న. ౧౮ 2497

క. హనుమయుఁ బరిపాలకుఁడై, తనరునొ యాకార్యమెల్లఁ ♦ దప్పక ఫలియిం
చునుగాని యన్యథాగతిఁ, జన; దంగదముఖ్యకీశ♦సత్తము లెల్లన్. ౨౦ 2498

క. చనుదెంచి వనమునంతయు, మనసునకుం దోఁచినట్టి♦మాడ్కి హతముచే
సినవారఁట వీరందఱు, చని గుంపుగ వల దటన్న ♦ జానుతలములన్. ౨౧౪

ఉ. వారలు వీరిఁ దన్ని రఁట ♦ వానరతల్లజుఁ డీతఁ డింపు చే
కూరఁగ మాటలాడఁగల♦కోవిదుఁ డద్భుతశౌర్యసాహసో

* కార్యసిద్ధి ర్మతిశ్చైవ తస్మిన్ వానరపుంగవే-అనియూ.

దారుఁడు సుప్రసిద్ధుఁడయి ♦ ధారణిపై దధివక్త్రుఁ డన్నయా
పేరున నొప్పు నాఁపయిని ♦ బ్రీతిని వచ్చెను దీనిఁజెప్పఁగన్. ౨౧½ 2500

క. ఘనబాహూ! సౌమిత్రీ, జనకజఁ గనియుందు రీవి♦షయమును జక్కం
గను దలపోయుము నీవును, గనుకనె చనుదెంచి వాఁగు ♦ కమ్రవచంబుల్.

తే. చొచ్చి యందలిమధువుల ♦ నిచ్చవచ్చి
నట్లు త్రాగుచునున్నవా ♦ రలవనచరు
లతులబుద్ధిపరాక్రము ♦ లౌట సీతఁ
జూడకయె వచ్చియుండిన♦చో నిటులవె. ౨౩ 2502

క. పరమేష్ఠి నాదుతండ్రికి, వరముగ దయచేసియున్న♦భవ్యవనము నో
పురుషవరేణ్యా! వారలు, చొరఁబడుదురె ధైర్య మూని ♦ చోద్యముగాదే.

సీ. అంత ధర్మాత్ముఁడై ♦నట్టిలక్ష్మణుఁడును రాముండు సుగ్రీవు♦మోముసుండి
కర్ణసుఖంబును ♦ గలిగించునమ్మాట వెడలఁగా విని యప్డు ♦ విపులహర్ష
మొందిరి బలముల ♦ నొప్పునావీరులు; తర్వాతఁ జారుకం♦ధరుఁడు ప్లవగ
పతియును దధిముఖు♦పలుకుల నాలించి సంతుష్టుఁడై తదా♦స్యంబుఁ గాంచి

తే. పలికె నిట్లని; వీరు లా♦ప్లవగవరులు
కార్యసిద్ధిని గనినారు♦గాన మధువుఁ
ద్రాగినందుల కేను సంతసమునంది
తిని మఱియు నేనుజెప్పిన♦పనిని బూన్కి. ౨౬½ 2504

క. ఒనరించి వచ్చియుందురు, గనుకం దచ్చేష్టలను నీ♦కామము క్షమియిం
పనుదగు క్షమించినాఁడను,, వినుమా మృగరాజదర్ప♦విలసితభుజులన్.

క. కృతకృత్యుల హనుమన్ముఖ, వితతమహాబలులఁ బ్లవగ♦వీరులఁ గనువిం
దు తగం గూల్చెడువారల, నతివేగమ చూడఁ దత్ప్ర♦యత్నము వినఁగన్.

క. నేనును రాఘవుఁడు సుమిత్రా నందనుఁ డిపుడు కోరి ♦ తమి నున్నామో
వానరవర్యా! యనియిటు, వానరపతి కార్యసిద్ధి♦వఱలె ననుమదిన్. ౨౮।

క. కనుదోయియు వికసిల్లన్, దనువెల్లం బులకరింపఁ ♦ దనరవలె హర్షం
బును గాంచు రాములక్ష్మణు, లను గని కరగతమ యయ్యె ♦ ఱలి నీవనియున్.

క. అనిపలికి దేహమంతయు, ఘనపులకాంకురయుతంబు ♦ గాఁగా మితిమీ
ఱినయానందము నొందెను, జనకజ గనఁబడియె నన్న♦సంతోషమునన్. ౨౯

అఱువదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౪ - వ సర్గము.

—అంగదాదులు కిష్కింధకు వచ్చుట, హనుమకాంచితిని సీత నని రామునితోఁ జెప్పుట—

మ. అని సుగ్రీవుఁడు పల్కఁగా దధిముఖుం ♦ డత్యంతముల్ భక్తి రా
మునకున్ లక్ష్మణసూర్యపుత్రులకు న♦మ్మోదంబు శైలాగ్ర వం

దనముల్ చేసెను; శూరులౌకపుల నం♦తంగూడి యాకాశసీ
మనుబొందెన్ ; దధివక్త్రుఁ డెంతయు వడిన్ ♦ మైకొన్నహర్షంబునన్. ౨ 2510

క. మును చనుదెంచినయుల్లే, చని యభ్రపథంబునుండి ♦ త్స్వస్థలి వ్రాలెన్
వనముం జొచ్చె ననంతర,మున మధువనమునను గీశ♦ముఖ్యులు తమితోన్. 3

తే. [1]మధువు నుదకంబునున్ మూత్ర♦మార్గమునను
విడిచి మత్తును విడి లేచి ♦ కడుఁ జెలంగు
ప్లవగయూథపులను గాంచె; ♦ భక్తి నతఁడు
వారికడ కేగి యంజలిఁ♦బట్టి నిలిచి. ౪ 2512

క. వనచరపతి నాయంగదుఁ, గని తమి మధురోక్తు లలరఁ♦గా నిట్లనియెన్;
విను సౌమ్యా! వీరలు మి,మ్మును వారించి రని కోప♦ముం బూనకుఁడీ. ౫

క. తెలియమిచేతను గోపము,వలనన్ వీరెల్ల మిమ్ము ♦ వారించిరిగా,
బలవంతా! యువరాజవు, తలఁపక యీవనమునకును ♦ ధరణిపుఁడవె నూ. ౬

తే. తెలియ కొనరించినట్టిత♦ప్పుల క్షమింప
వలయు; ననఘా! వడిన్ నేను ♦ నలఘుగతిని
బోయి నీపినతండ్రితో ♦ మీయమంగు
వానరులు వచ్చినా రను♦వార్తఁ దెలుప. ౮ 2515

చ. వనచరవర్యులం గలిసి♦వచ్చితి వీవని తెల్ప సమ్మదం
బునుగనె నీవు వీరలును ♦ బూనిక నీవనమెల్లఁ బాడుచే
సిన బెడిదంపువార్తవిని ♦ చిత్తము నం దినుమంతకోపముం
గనఁడు; భవత్పితృవ్యుఁడగు♦కంజహితాత్మజుఁ డట్లుహృష్టుఁడై. ౯ 2516

తే వారి నందఱ జవమునఁ ♦ బంపు మిచటి
కనుచు నాకాజ్ఞ యిడె; నని ♦ యాదధిముఖుఁ
డతిమధురవాక్యలం బల్క ♦ నాలకించి
వాగ్విశారదుఁడైన యా♦వాలిసుతుఁడు. ౧౦ 2517

క. వనచరులం గని యిట్లని,యెను గీశవరేణ్యులార! ♦ యెల్లరిపుల శ
క్తిని జెండెడుమీరలు వినుఁ, డనుపముఁడగురామభద్రుఁ ♦ డందఱ మిటకున్.

ఆ. వచ్చియున్నవార్త ♦ వనచరపతియైన, యితనివలనవినియె ♦ నిప్పు డనుచు
శంక నొందువాఁడ;♦నింకఁ గార్యమును సా,ధించినట్టిమనము ♦ తెగువఁబూని.

క. నిలువఁగరాదిటఁ బ్లవగం,బులు మధువును స్వేచ్ఛఁ ద్రావి ♦ పొదలిరి కష్టం
బులఁ బాసి యిచటఁజేయఁగ, వలసినపనియేమి లేదు ♦ త్వరపడి యింకన్.

క. [2]పినతండ్రియైనసుగ్రీ,వునికడకుం బోవవలయుఁ; ♦ బొందుగ మీరె
ల్లను గూడి యెట్లుచెప్పిన, విని యట్టులెచేయువాఁడ ♦ విశ్వాసమునన్. ౧౩

1 పిబదా నుత్థితాన్ సర్వాన్ మేహమానాన్ మధూదకమ్-అనిమూ. మేహయతః మూత్రయత ఇత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 2 సుగ్రీవో యత్ర మే గురుః-అనిమూ.

తే. చేయఁదగు కార్యమున నెందు ♦ మీయనుమతిఁ
జేయువాఁడనె కాని నే ♦ నేయెడలను
గనినచోఁ బరతంత్రుఁడఁ ♦ గాదె; తలఁప
నేను నిజముగ యువరాజ♦నైన నిపుడు. ౧౮౪ 2522

సీ. మిమ్ము నాజ్ఞాపింప ♦ మీ కెల్ల హితము ను వచియింపఁదగినట్టి♦వాఁడఁ గాను
గార్యమ్ము సాధించి ♦ కడు నుపకర్తలై తగు మిమ్ముఁ బరతంత్రు♦లుగ నొనర్చు
టరయ నయుక్తమౌ♦నాదరించినయట్లు గాదు; నావిని ప్లవ♦గవరు లెల్ల
[1]నవ్యయంబగునట్లు ♦ లాడినయతనితో సమ్మకమందుచుఁ ♦ జాగుతరము
తే. గా వచించితి రేరీతిఁ ♦ గపినరేణ్య
ప్రభువయినవాఁడెవం డిటు;♦పలుకు చంద
మోదవు నధికారమత్తత ♦ నొంది మేమె
యధికుల మటంచుఁదలఁతు ర♦హంకృతిఁగని. ౧౯ 2523

క. వనచరనాథా! యీరీతిని జెప్పుట నీకెతగును ♦ దెల్ల మొరుని కె
వ్వనికిని దగ దీవినయమె, ఘనతరమంగళము నీకుఁ ♦ గల్గుచటంచున్. ౧౯౪

ఆ. దానికీవు మిగులఁ ♦ దగుదు వటంచని, యును వచింపుచున్న♦యనఘ! మేము
వనచరేజ్యుఁడయిన♦భాస్కరతనయుని, కడకుఁబోవుటకు ని♦కాము మెలమి.

క. అవసరముఁ గోరియున్నా,ము; వనచరేజ్యా! త్వదాజ్ఞ ♦ మొదటఁగనక యే
ప్లవగునకుఁగాని యొకపద, మవలం బెట్టంగ నలవి♦యగునే తలఁపన్. ౨౦౪

క. హరివర! యిదిసత్యంబని, పరమాదృతిఁ జెప్పఁగలము; ♦ ప్లవగేశ్వర! యం
చురుముదమునఁబల్కఁగవిని, పురుహూతునిపౌత్రుఁడని యెఁ♦బొంగెడు వేడ్కన్.

క. మంచిదికానిం డింక స,మంచితగతిఁ బోదమనియె ♦ నంతటఁ గపిరా
ట్సంచయములు బలముల మెఱ,యించుచు నాకాశమునకు ♦ నెగిరిరి వడిగన్.

క. యువరాజగునంగదుఁ డ,ట్టె వియత్పథమునకు దాఁట ♦ నెల్లకపివరుల్
జవములను నిరవకాశము,గ వియత్తలమును నొనర్చు♦కరణి నొకటిగన్.

క. వరయంత్రోత్క్షిప్తమహీ, ధరములవలె నతనివెంట ♦ దాఁటిరి; వేగ
స్ఫురణమునఁ బొల్చునాకపు, లరసి హతాత్తుగనె యెగసి ♦ యభ్రస్థలికిన్.

క. అనిలప్రేరితఘనములో, యనఁగాఁ బెనునాదమలర ♦ నార్చుచుఁ ద్వరఁగా
జనిరంత నంగదుండిటుఁ, జనుదేరక మును పె సూర్య♦జని ప్రీతుండై. ౨౩౪

చ. [2]సరసిజలోచనుండగుచు ♦ సంతతశోకము నందియున్న భా
స్కరకులజాతమహాళిఁ గని ♦ సాధుగతిన్ వచియించె నిట్లు; భూ
వరమణి! యూఱడిల్లు మిఁక ♦ భద్రము నీకగుఁ గాక యాప్లవం
గరమణు లెల్ల సీతఁగని ♦ క్రమ్మఱివచ్చిరి నిశ్చయంబుగన్. ౨౪౪ 2533

---

1 శ్రుత్వా వచన మవ్యయమ్-అనిమూ. 2 ఉవాచ 'శోకోపహతం రామం కమలలోచనం-అనిమూ.

క. జనకజఁ గనకుందురయే, వనచరులును గడువుదాఁటి ♦ వచ్చెదువారే
మనయొద్దకు; మనమంపిన, పనియే ఫలియింపకున్నఁ ♦ బ్లవగతిలకుఁడై. ౨౬॥

క. ఘనబాహుండును యువరా,జును నగునంగదుఁడు నన్నుఁ ♦ జూడఁగ తాఁ జా
లునె; యొక్కవేళఁ గోఁతులు, పనిఁదీర్పక వచ్చి వనము ♦ భంజించినచోన్.

ఆ. అంగదుండు తాను ♦ నట్టి యకార్యంబుఁ
జేయఁబంచి నందు♦కే యనూన
మైన వంతనొంది ♦ యాస్యము వెలవెలఁ
బాఱఁ గలఁత మిగులఁ ♦ బడుచునుండు. ౨౮ 2535

సీ. కపివర్యుఁడై నయుం♦గదుఁడు కార్యముసిద్ధిఁ గనుటచేఁ బ్రమదంబుఁ♦గనఁడయేని
దండ్రి తాతలనుండి ♦ ధనముగావచ్చి మాపూర్వులచేఁ జాలఁ♦బూన్కి మీఱ
రక్షింపఁబడెడు నా♦రామంబు ధ్వంసము గావింపఁ డెట్టెట్టి♦కారణముల;
సువ్రతా! భూపుత్రి♦శుభములఁ దెలిసెను నినుఁగన్నకౌసల్య ♦ యనుపమాన
తే. సుప్రజయె యగు; నీవింక ♦ శోక ముడిగి
యూఱడిల్లుము సంశయ ♦ మొక్కయింత
యైన లేదు మహీసుత ♦ యగపడియెను
హనుమయే చూచియుండుఁ, గాఁ ♦ డన్యుఁడొకఁడు. ౨౯ 2536

క. మతిమంతా! రవియందా,తత తేజస్సుండునట్లు ♦ తగ మారుతియం
దతిమానుష మతిసిద్ధులు, సతతోత్సాహమును మిగుల♦శౌర్యము లుండున్.

క. కనుకనె హనుమంతుండే, పనినిన్ సాధింపఁజాలుఁ ♦ బరుఁ డెవ్వండే
పనిఁజేయఁజాలఁ డని మీ, మనమున నెఱుఁగంగఁ దగును ♦ మహితవిచారా.

తే. జాంబవంతుఁడు మంత్రిగ ♦ సైన్యపతిగ
నంగదుఁడు రక్షకుఁడుగ నా♦యనిలతనయుఁ
డేపనికి నుండురో యది ♦ యిలఫలించుఁ
గాని వేఱుగఁ దింబొంద ♦ దో నృపాల. ౩౦॥ 2539

క. అమితపరాక్రమ! నీదును,నముఁ నిఁకం జింత విడువు ♦ నా నంతహరి
ప్రముఖులు బలయుతులై నగ,రము చేరువఁ జేరి వేగ ♦ రంజిలువేడ్కన్.

క. అనిలకుమారుఁడు సాధిం,చినకార్యముచేత ముదముఁ ♦ జెందినవారౌ
టను గార్యసిద్ధి యెల్లర,కును జూపెడునట్లు మిగులఁ♦గూయిడుచుఁ దగన్.

క. చనుదేరఁ గిలకిలధ్వను, లనుపమగతిఁ ద్రిదశమార్గ♦మందుండి కడున్
వినవచ్చె వనచరేశున,కు నతం డాకపుల ధ్వనుల♦కున్ మోదమునన్. ౩౨

క. *మన ముప్పొంగఁగ వాలం,బును నిడివిగఁ జూపె శిఖర♦మును దాఁకఁగఁ బెం
పున; నంతరామదర్శన,మును జేయంగోరుకీశ♦ముఖ్యులు పిలుచన్. ౩౩

---

* ఆయతాంచితలాంగూలః-అనిమూ

క. హనుమంతుని నంగదునిఁ, మును నిడుకొని వచ్చిరి; హరి♦ముఖ్యులు శౌర్యం
బున నగు నంగదముఖ్యులు, తనువులఁ బులకాంకురములు♦తద్దయుఁ బొలయన్.

తే. సంతసంబున శ్రీరామ♦చంద్రునకును
వనచరేశునకును జెంత♦వ్రాలి; రంత
గురుభుజుం డగుపావని ♦ శిరము సోఁక
రామునకు మ్రొక్కి భక్తియు ♦ రంజిలంగ. ౩౭ 2545

క. *కనిరాఁడ లంకలోపల, జనకాత్మజ నియత యగుచు ♦ క్షితి నేమాత్రం
బును గనక యున్నయది సు,మ్మని చెప్పెను; నిశ్చితార్థుఁ ♦ డౌరవిసుతుఁడున్.

తే. లక్ష్మణుండును ముదమంది ♦ లలితదృష్టి
సంతసము నొందియున్నయా♦శ్వాసనతనయుఁ
గాంచి; రవివీరహంత రా♦ఘవుఁడు ప్రమద
మంది గారవమునఁ గాంచె ♦ ననిలతనయు. ౩౯ 2547

అఱువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౫ - వ సర్గము.

సీతావృత్తాంతమును జెప్పి హనుమంతుఁడు రామునకుఁ జూడామణి నొసంగుట

సీ. అంతట నతిచిత్ర♦కాంతారమైతగు ప్రస్రవణాఖ్యభూ♦ధ్రమున కేగి
వనచరుల్ శిరసున♦వందనములు రామచంద్రునకున్ మహా♦సత్త్వుఁడైన
యాలక్ష్మణునకు సూ♦ర్యాత్మజునకు సల్పి యువరాజుముందఱ♦నుండి సీత
వృత్తాంతమును జెప్ప♦వేడుకఁ బూనిరి; వారెల్ల సీత రా♦వణునియింటి

తే. యందుఁ జెఱఁబెట్టఁబడుటయు; ♦ నసురవనిత
లామె బెదరించుటయు, రాము♦నందె మనసు
రాగమును నిల్పి యుంటయు ♦ రావణుఁ డిడి
నట్టిసమయంబుఁ దెల్పి రా♦యవనిపతికి. ౩౪ 2548

చ. జనకజ యేక్షితిం గనక ♦ చాలఁ దపించుచునున్నదంచు వా
రన విని యిట్లుపల్కెఁ; బ్లవ♦గాధిపులార! మహీకుమారి యెం
దున వసియించె? నాయెడలఁ ♦ దోయరుహాక్షి యదెట్టిభంగిగా
మనసును నిల్పె? నీవిధము ♦ మాకునె నాకు నెఱుంగఁ జెప్పుఁడీ. ౪౪ 2549

చ. అనిరఘునాయకుం డడుగ ♦ నాకపు లాతనిసన్నిధానమం
దనిలజు నామెవార్తలను ♦ నన్నిఁటిఁ జక్క నెఱింగియున్నవా
నిని వచియింపుమా యనుచు ♦ నెమ్మిమెయిన్ నియమించి; రంతఁ బా
వని కపులాజ్ఞ చేయుటయు ♦ భక్తిసుపూరితచిత్తవద్ధుఁడై. ౬౪ 2550

---

* నియతా వఞ్చతాం దేవీం రాఘవాయ న్యవేదయత్ -అన్యమా.

చ. ధరణికుమారి నేదిశను ♦ దాఁ గనె నాదెసవైపు మోమునుం
బరఁగఁగఁ జేసి శీర్షమును ♦ వాంచి మహీసుత కట్టెమ్రొక్కి యే
*తరుణమునందు నెవ్విధిని ♦ దాఁ బలుకందగునట్టిఫక్కినిన్
సరిగ నెఱుంగుఁగాన నట ♦ సాధ్విని గాంచినరీతి నిట్లనున్. ౭౫ 2551

చ. విను రఘురామ! నేనచట ♦ విస్తృతిచే శతయోజనంబుగాఁ
గనఁబడునుప్పసంద్రమును ♦ గ్రక్కున దాఁటి మహీకుమారికం
గనుఁగొనువాంఛఁ బోయితిని; ♦ గావున దక్షిణవార్ధి దక్షిణా
శను దురితాత్ముఁడౌదనుజ♦సత్తముఁ డేలెడిలంక యొప్పెడున్. ౯౫ 2552

సీ. అచ్చటిరావణు♦నంతఃపురంబున సాధ్వీమతల్లియా♦జనకతనయఁ
గనినాఁడ; నాతల్లి ♦ తనమనోరథ మెల్ల నీయందె నెలకొల్పి ♦ నీవలనిమ
హాశ జీవితముల ♦ నాత్మ నిల్పినయది; ప్రమదావనంబున ♦ రాక్షసవని
తలయంతరంబున ♦ నిలిచి విరూపలౌ వారలునుం బెక్కు ♦సారులు తను
తే. నట్టె బెదరించుచుండ ను♦న్నది మహాత్మ
కాంచితిని; దుఃఖమును బొందఁ♦గాఁ దగనిప
తివ్రతామణి యాదేవి ♦ దీనయగుచు
పగలఁ బొగులుచు నున్నది ♦ తగనిరీతి. ౧౨ 2553

క. దనుజేంద్రునంతిపురమున, దనుజాంగన లెల్లఁ గావఁ ♦ దాఁ జెఱఁబెట్టం
గనుబడి యొకవేణిగఁ గేశనిచయము తగంగ మిగుల♦సత్వము దూలన్.

క. నిను నిరతము ధ్యానించుచు, ననవరతము ధరణియే శ♦యనముగఁ దుహినం
బునఁ బద్మినివలె నవయవ,తనుతం దగి కృశత నంది ♦ తగనివిధమునన్. ౧౩

తే. పగలఁ గుందుచుఁ దన్ను రా♦వణుఁడు బలిమి
వశము చేసికొనం జూడ ♦ వానివాంఛ
వమ్ముగాఁ జేసి మృతినొందఁ ♦ బరమనిశ్చ
యమ్ము నొనరించుకొనియున్న ♦ దమలచరిత. ౧౪ 2556

క. ఓ కాకుత్థ్సా! నీయం, దేకమ్రమనంబుఁ జేర్చి ♦ యెప్పుడు ఘనమా
శోకమునఁ గుంది యుండ న,శోకవనంబునను గంటి ♦ క్షోణీతనయన్. ౧౫

సీ. ఇక్ష్వాకువంశంబు ♦ నేను గీర్తింపఁగాఁ దత్కులవిఖ్యాతిఁ ♦ దమిని వినుచుఁ
బురుషశార్దూల! న♦న్నొప్పడఁగాంచియాసాధ్వివిశ్వాసమునుబొంది♦వినియె; నంత
నామెతో మాట్లాడి ♦ యఖిలవృత్తాంతంబుఁ జెప్పితి నీకు మా♦క్షితిపుఁడైన
యట్టిసుగ్రీవున ♦ కైనసఖ్యము విని సంతసించెను; సదా♦చారనియతి
తే. సతము నీయందె దృఢభక్తి ♦ యతిశయిల్ల
నుగ్రతపము నొనర్చుచు ♦ నుండ నమ్మ

---

* ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞాఅనిమా.

పాత్మురాలిని గాంచితి; ♦ నార్యవర్య
యామెయును జిత్రకూటాద్రి♦యందు మున్ను. ౧౮ 2558

క. నీయంతికమున జరగిన, వాయసవృత్తాంత మొకటి ♦ వరుసఁగఁ దెలిపెన్
నీయాత్మ నమ్మటకుఁగా, నాయమ నాకిచ్చె గుఱుతు ♦ నద్దాని ప్రభూ. ౧౯

చ. అనిమతియుక్ వచించె నిటు ♦ లాయనిలాత్మజుఁ డిట్లొసంగి యా
జనకజ యిట్లుపల్కె విను ♦ సర్వము నీవిటఁ జూచినట్టులో
యనిలతనూజ! రాఘవుని♦యాత్మకుఁ దెల్లముగాఁగఁ దెల్పుమా
దనుజుఁడు వచ్చినట్టిగతి ♦ దాపక యున్నది యున్నయట్లుగన్. ౨౦ 2560

క. ఇనజుఁడు వినుచుండఁగనే, వినిపింపఁగఁ బోవునుడుల ♦ విన్నపమొనరిం
చినపిదపఁ బ్రాణపదముగ, ననయము గాపాడినట్టి♦యాభరణంబున్ ౨౧

తే. ఇదిగొ చూడామణిని దీని ♦ నినకులపతి
కొసఁగు; శ్రీమంతమైనయీ♦యురుతరమణిఁ
జాల యత్నము మీఱ ర♦క్షణము నేను
జేసియున్నాను; గథవిను ♦ శ్రీరఘుపతి. ౨౨ 2562

క. మునుపొకతఱి నాఫాలం,బునఁ దగుతిలకంబు మాసి♦పోయిన మోదం
బున నీవె మణిశిలను బొట్టునుగా నొనరించి నెన్ను♦డులను బలుకుచున్. ౨౩

క. పరిహాసమునకుఁ జిక్కిలి, సురుచిరముగఁ బెట్టితి గద ♦ శుభగుణ! రామా
స్మరియింపుము దానిని; బా,పరహితచిత్తా! సముద్ర♦భవమగుదీనిన్. ౨౪

తే. పరమచూడామణిని నాకుఁ ♦ బంపినాఁడ
విట్టిపెనువగలందు ని ♦ న్నేను గాంచి
నట్టులే దీనిఁజూచి మ♦హాముదంబుఁ
గాంచుదానను, దశరథ♦క్ష్మాపతిసుత. ౨౫ 2565

క. ఒకమాసము ప్రాణంబుల, నిఁకనే ధరియింపఁగలను ♦ నీబాధలకున్
సకలాంగంబులు చెడఁగా, నొకనెలపై బ్రదికియుండ♦నోపం జుమ్మీ. ౨౬

క. అని నేఁ జెప్పినయట్లుగ, వినిపింపుము రామునకని ♦ వెలఁది వచించెన్;
జనకజయుఁ జిక్కి ధర్మం,బును వదలక దనుజునంతి♦పురమున రామా. ౨౭

క. హరిణవలెన్ ఫుల్లాక్షులు, పరఁగఁగఁ జెఱఁబెట్టఁ బడిన♦భావము తగఁగా
గురుభయమున నసుఁ గని యి,క్కరణిన్ వచియించె నట్లె♦కడఁగి తెలిపితిన్.

క. ఏరీతిగ నైనను నీ,పారావారంబుగట్టు♦పనిఁ జూడుఁడు వే
శ్రీరామ! యనుచు ననిలకు,మారుఁడు రాఘవులు కొంత♦మది నూఱడిలన్.

క. కని యాచూడారత్నం,బును సీత యొసంగినట్టి♦పొందగుగుఱుతుల్
గనఁబఱచి యిచ్చి సీతో, క్తినిచయ మెఱిఁగించె నామె♦తెలిపినరీతిన్. ౨౭౫

అఱువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౬ - వ సర్గము.

—రాముఁడు చూడామణిం గాంచి సీతవృత్తాంత మంతయు వినఁగోరుట.—

క. అంతట దశరథనందనుఁ, డెంతయు వేగమున నాతఁ♦ డిచ్చినసీతా
కాంతయొసంగినరత్నము, వింతగఁ గని యెదను జేర్చి♦ వివిధవిధములన్. ౧

క. అనుజునితోఁ బలవించెను;, నినకులరత్నంబు తనకు ♦ నిష్టంబగునా
జనకజమణివర్యంబును, గని వగలం గుంది యశ్రు♦కణపూర్ణాక్షుల్. ౧౫ 2572

ఆ. వెలయుచుండ నిట్లు ♦ పలికె సుగ్రీవుతో;
దూడయందుఁ బ్రేమ♦తోఁ జెలంగు
నావు చేఁపునట్టు ♦ లీవరమణిఁ గని
నంతనే ద్రవించె ♦ నాత్మ మిగుల. ౩ 2573

క. ఈమణిరత్నము సీతకు, నామామ యొసంగెఁ బెండ్లి♦నాఁ డద్దానిన్
భూమిజమోమునఁ గట్టిరి, శ్రీమంతంబగుచు మిగులఁ ♦ జెలఁగెన్ బెడఁగై.

క. జలసంభూతం బియ్యది, పలువురు సజ్జనులు దీని♦బహువిధములఁ బూ
జలఁ దన్పిరి జన్నము ని,మ్ములఁ జనకుఁడు చేయఁ ద్రిదశ♦ముఖ్యుఁడు ప్రీతిన్. ౫౹

క. కరుణించె బుద్ధినియతిం, బరికించి; మహాత్మ! సుగుణ♦భద్రా! సౌమ్యా
వరమణి దీనింజూడఁగఁ, గర మరుమగ నాదుతండ్రిఁ ♦ గనినట్లాయెన్. ౬౹

క. *జనకుని సీతాజననిని, గనిన ట్లున్నయది; దివ్య♦కాంతులఁ దగునీ
ఘనమణి ప్రేయసి శీర్షం,బున నలరుచు నుండుఁ గానఁ ♦ బొందుగ దీనిన్.

తే. నేను జూడఁగ నాప్రియ ♦ తాన వచ్చి
నట్టు లున్నదటంచు నా♦యాత్మఁ దలఁచు
వాఁడ; నని పావనింజూచి ♦ పలికె సౌమ్య
దప్పిఁగొనువానిఁ దగినయు♦దకముచేత. ౭౹ 2578

---

* అద్యా స్మృతిపగత స్సౌమ్య వైదేహస్య తథా విభోః-అనియూ. ఇహ వైదేహగ్రహణం సీతాజనన్యా అ ప్యుపలక్షణమ్-అనివ్యాఖ్య.

సీ. ఆప్యాయతుం జేయు ♦ నట్లుగఁ దన వాక్య
జలములఁ దడుపుచు ♦ స్వాంత మలర
జనకజ యేమని ♦ సరసోక్తులను జెప్పె
మనియె; నంచాలక్ష్మ♦ణునిఁ గనుఁగొని
జానకిం జూడక ♦ జలములఁ బుట్టిన
చూడామణిని దీనిఁ ♦ జూడఁ జాలి
తిని గాన దీనికం♦టెను నాకు మిక్కిలి
వగ మతేమున్నది ♦ వారిజాక్షి
తే. యింక నొకమాసమాత్ర మ♦దెట్లొ లేని
బ్రదికియుండెద ననుఁ గాంచి ♦ బహుళశరత్తు
లవని జీవింపఁ గలదు, సౌ♦మ్య! యసితాక్షిఁ
బ్రేయసిం బాసి [1]క్షణము జీ♦వింపఁ జాల. ౧౦ 2579

చ. అని హనుమంతుఁ గాంచి జన♦కాత్మజ యెచ్చటనున్నదో జవం
బున నను నాస్థలంబునకు ♦ భూరిపరాక్రమ మూని నీవు తో
డ్కొనిచను మామెవార్త విని ♦ కోమలిఁ జూడకయే క్షణంబునే
పును నిట నిల్వఁ జాల; క్షితి♦పుత్రిక భూరిభయాకులాత్మసూ. ౧౧ 2580

తే. అట్టిసుశ్రోణి యెపుడు భ♦యంబుఁ గల్గఁ
జేయుదనుజులనడుమ ని♦ల్చి యెటులున్న
దో; శరత్కాలమునయందు ♦ నుగ్రతిమిర
ముక్తుఁడౌచంద్రునిఁ మేఘ♦ములు చెంగి. ౧౨ 2581

ఆ. ఆవరించినట్లు ♦ లాసీత మోమట
దనుజు లావరింప ♦ నటఁ గుంది
విలసనంబుఁ గనకె ♦ వెలవెలఁ బోవుచు
నుండు నిశ్చయముగ ♦ నోయనిలజ'. ౧౩ 2582

క. జనకజ యేమని చెప్పెనొ, వినిపింపుము సుంత యేని ♦ విడువక నాతో
విను మందు తీవ్రరోగం,బును బాపెడునట్లు లిట్టి♦భూరితరార్తిన్. ౧౪ 2583

క. [2]చెలువ వచించిన యాపలు,కులు తోలఁగించును; సమీరు♦కూర్మికుమారా
పలుకులమాధుర్యముగల, లలితవరారోహ యాయి♦లాసుత వగతోన్. ౧౫

---

1 క్షణం సౌమ్య నజీవేయమ్-అనిమూ 2 మధుర్మామధురాలాప-అనిమూ.

క. ననుఁ బాసి భూరిదుఃఖాం,బునిధిని దా మున్గి నిన్నుఁ ♦ బొడఁగని నాతో
డను జెప్పుమనినపలుకుల, వినిపింపుము వానిఁ జక్క ♦ వినియెద నిపుడే. ౧౫

అఱువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౮ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు రామునకు సీతపలుకులు చక్కఁగా వినిపించుట

క. అనుచు మహాత్ముఁడు రాముఁడు, తను నడిగిన హనుమ జనక ♦ తనయ తనకుఁ జె
ప్పినమాటల నెల్లను జె,ప్పను బూని వచించె; నిట్లు ♦ పార్థివవర్యా!. ౧ 2586

క. మును చిత్రకూటపర్వత,మున జరగినవార్త తత్వ ♦ ముగ నాతోడన్
వినిపించె నానవాలుగ;, జనకజ యాకొండయందు ♦ సమ్ముద మలరన్. ౨

క. నినుఁ గూడి హాయిగా సు,ప్తిని బొందుచు నుండి ముందుఁ ♦ దెలివయె యాసు
ప్తినిబాసి లేచినది యం,త నొకానొక వాయసంబు ♦ తెడయక వచ్చెన్. ౩

క. అరుదెంచి *క్షీరనిలయాం,తరమున గీఱె; మును సీత ♦ తా నీయొడినుం
డి రయమున లేవ నీ వా,తరుణీమణి యంకసీమఁ ♦ జమి శయనింపన్. ౪

క. భరతాగ్రజా! మహాత్మా, మరలను నా కాకి సీత ♦ మార్కొని వత్సాం
తరమున వ్యథపెట్టెను; ని,ష్కరణిని బలుమాఱు బాధఁ ♦ గలుగఁగఁ జేయన్.

క. తరుణి నిను లేప శోణిత,పరిప్లుతాంగంబు గ్రాలఁ ♦ బరువడి నీవా
తరుణమున లేచితివి గద,, పరంతపా! యిట్లు కాకి ♦ బాధింపంగన్. ౬ 2591

క. తాలఁగనియా బాధకుఁ గో,మలి తాళఁగ లేక సుఖము ♦ మైకొన నిద్రన్
లలిఁబొందునిన్ను లేపెను;, నలఘుభుజా! భూమిజా స్త ♦ నాంతరసీమన్. ౭

ఆ. కాకి గీఱుచుంటఁ ♦ గని నీవు సర్పంబు
కరణిఁ గ్రోధమంది ♦ కడఁగి యూర్పు
లొలయ సీత కిట్లు ♦ పలికితి వోభీరు
త్వ త్స్తనాంతరం బె ♦ వండు కినుక. ౮ 2593

క. తననఖరాగ్రంబుల భీ,తిని బొందక యిట్లుగీఱెఁ ♦ దెగువ నెవండో
వనితా! యైదుశిరస్సుల, ఘనఫణి రోషించి యుండఁ ♦ గాఁ దెలియమిచేన్. ౯

* స్తనాంతరే-అనిమూ.

తే. ఆటలాడుచు నున్నవాఁ♦డని యడిగితి;
వంత నంతటఁ జూచుచు ♦ నామె కెదుట
వాయసం బది రక్తసి♦క్తాయతనఖ
రముల నుండఁగఁ గాంచితి ♦ యమరవంద్య. ౯ 2595

క. వాయసమది పక్షివరం,బై యింద్రునిపుత్త్రుఁ డగుచు ♦ నద్రితటములం
దే యనిశము తిరుగుచు నది, వాయుసమానంపుగతిని ♦ వఱలు నఁట విభూ.

సీ. మతిమంతులం దస♦మానవిఖ్యాతిని
గలనీవు క్రుధ నేత్ర♦ములను విప్పి
వాయసంబును దాని♦వదలక మృతినొందఁ
జేయఁగఁ దగునని ♦ చిత్తమందు
దారుణంబై నట్టి♦తలఁపును బొందితి;
వంత దర్భాసన♦మందు నున్న
దర్భను గైకొని ♦ దానిని బ్రహ్మాస్త్ర
మంత్రయుక్తముఁ జేసి ♦ మదినిలుకడ

తే. వైచితివి; లయకాలాగ్ని♦వలె నదియును
బ్రజ్వలించుచు వాయసా♦గ్రమున నలరి
దానిఁ దలఁపడి మండుచు ♦ దారుణగతి
వెంటనంటె నాకాకిని ♦ విడిచెఁ దండ్రి. ౧౩ 2597

క. సురలు మహర్షులు వదలిరి, బరువడి నది ముజ్జగములఁ ♦ బరువిడి తనకున్
శరణంబెందును గానక, యరిందమా! భీతినొంది ♦ యార్తంబగుచున్. ౧౪

క. మరలను నీయొద్దకె వచ్చె రయంబున; నెల్లరకును ♦ సిద్ధశరణ్యం
బరయఁగ నీవౌటను నీ, శరణును వడిఁజొచ్చి మ్రోల ♦ క్షమ వ్రాలె వెతన్.

క. వినయమున వేఁడువాయస,మును వధ్యముఁ గరుణ చిత్త♦మున వ్యాపింపన్
మునుకొని కాచితి; వనఘా, వనజజునస్త్రము సతం బ♦వంధ్యము గానన్ ౧౫

క. కరుణంబూనియు నంతటఁ, బరికించియె దక్షిణాక్షి ♦ వధియించితి; వో
ధరణీశ! విస్పష్టంబై, పరమంబగుభక్తి నీకుఁ ♦ బ్రణతు లొనర్చెన్. ౧౬

తే. దశరథక్షితిపునకు వం♦దనము చేసి
తననివాసమునకుఁ బోయెఁ; ♦ గనుక నిట్టు
లరయఁగా రాముఁ డఖిలశ♦స్త్రాస్త్రవిద్వ
రిష్ఠుఁడౌ బలశాలి య♦రిప్రహంత. ౧౭ 2602

క. శీలము గలవాఁడునునయి, **యేలా** రాఘవుఁడు నన్ను ♦ నిట్టులు వెతలం

జాలం దూలించెడుదను,జాలిపయిన్ వైవఁ డామ♦హాస్త్రముల నిఁకన్. ౧౯

క. సురగంధర్వులు సర్పా,సురు లెవ్వరుగాని యనిని ♦ శూరత వంశా
భరణుని రాముని మార్కొ,ని, తరమే నిలువంగ నౌరులఁ ♦ దలఁపగ నేలా.

ఆ. వీర్యవంతుఁడైన♦యార్యునకున్ నను
గూర్చి సంభ్రమంబు ♦ కొంచెమైనఁ
గలిగెనేని దీవ్ర♦ములగు బాణంబుల
ననిని జంపుఁగాక ♦ దనుజు వేగ. ౨౦ 2605

క. పురుషవరేణ్యుఁడు రఘుకుల, వరరత్నము లక్ష్మణుండు ♦ వైరిహరుండై
పరఁగియు నన్నయనుజ్ఞను, బరువడిఁ జనుదెంచి యన్న♦భార్యను నన్నున్.

తే. కావఁ డేలొకో యింకను; ♦ గాఢతేజ
మున సమీరాగ్నులంబోలు♦మనుజతిలకు
లిద్దఱును శక్తిగలవార ♦ లెల్లసురలు
వారి నెదిరింప రా దట్టి♦వారలయ్యు. ౨౨ 2607

క. ననుఁ గావ నుపేక్షించుట,కును గారణమేమొ? శత్రు♦కూటము బాధిం
పను శక్తులయ్యు నిద్దఱొ,క నెలవునం గూడియుండి ♦ కాంతను నన్నున్. ౨౩

క. [1]పరులిటు బాధింపంగాఁ, బరికింపక యుండు టరయఁ ♦ బాపము మిగులన్
సరియని చేసియె యుందును, నరసిన సందియమె దీని♦యం దుండదు నూ.

చ. జనకజ యశ్రుయుక్తముగ ♦ జాలిని గ్గఁగఁ జేయునట్లు ప
ల్కినవచనంబులన్ వినుచుఁ ♦ గేవలభక్తిని బూజ్యురాలి నా
జనకకుమారిఁ గాంచి సర♦సంబగుమాటల నిట్టులంటి; ని
న్గనక భవద్వియోగమునఁ ♦ గార్యము లెల్లను మాని రాముఁడున్. ౨౫

ఆ. వగచుచున్నవాఁడు ♦ వనితామణీ! నిజ
మిద్ది; రామభద్రుఁ ♦ డిట్లు వగలఁ
బొగుల లక్ష్మణుండు ♦ వగఁ గుందుచుండును
దల్లి! నిన్నుఁగంటి ♦ దగ నదెట్లొ. ౨౬ 2611

క. [2]నినుఁ జూడఁగల్గెనని నెమ్మనమున సమ్మోదమంది ♦ మానిని యుండం
జనుఁగాని వగలఁబొగులం, జనునే, యీక్షణమునందె ♦ సకలాపదలున్. ౨౭

1 మయైవ దుష్కృతం కించి న్మహదస్తి న సంశయః-అని మూ. 2 కథంచి ద్భవతీ దృష్టా న కాలః పరిశోచితుమ్-అని మూ.

తే. *తొలఁగిపోవంగఁ జూడఁగాఁ ♦ గలవు నీవు
నిందఁబొందని యిర్వురు ♦ నృపకుమారు
లెపుడు సీతను గాంతుమో ♦ యెపుడు శత్రు
వును వధింతుమొ యని త్వరఁ ♦ గనుదు రబల. ౨౭ 2613

క. కనుకనె భస్మముగా లంకను జేయంగలరు; నీదు♦కాంతుఁడు క్రూరుం
డనుకంపాహీనుఁడు నగు, దనుజేంద్రు సబాంధవునిఁ బ్ర♦ధనమునఁ జంపున్.

చ. తనరిపుఁ జంపి నిన్నుఁ బ్రము♦దంబునఁ దాఁ గొనిపోవుఁ బత్తనం
బున కిదినిశ్చయంబు; నృప♦పుత్రి! యనిందితచిత్త! నీమగం
డనుముద మంది నమ్మఁదగి♦నట్టి యొకానొకయానవాలు నా
కు నొసఁగనొప్పు: నన్నపలు♦కుల్ విని జానకి సంతసంబునన్. ౨౯-౩౦ 2615

సీ. పరికించి దెసల నె♦వ్వరున్నైన లేమిని
జక్కఁగా నెఱిఁగి శీ♦ర్షమునఁ దాల్పఁ
దగినచూడామణిఁ ♦ దనచీరకొననుండి
విడిచి నాచేతికిఁ ♦ దడయ కిచ్చె
నోమహాబల! రామ♦యుత్తమంబగుగుర్తు
దీని నంతట నేను ♦ దివ్యమణిని
భవదర్థమై కొని ♦ పరమసాధ్వికిఁ దల
సోఁకఁగా మ్రొక్కి వే ♦ మీకడ కరు

తే. దేరఁగా యత్నమును జేసి♦తిని; విదేహ
నరవరేంద్రతనూభవ ♦ నాతిమిన్న
పయనమును జేయ సమకట్టి ♦ పటుతరముగఁ
దనువు పెంచెడు ననుఁ గాంచి ♦ వనట పేర్మి. ౩౧ 2616

క. వదనంబునిండ నశ్రులు, పొదలన్ దీనయయి బాష్ప♦పూరంబున వా
క్కుదగం దొట్రిల నేఁ బో, యెద నెగసి యటన్నఁ దవ్వరను ♦ నెంతయువగతోన్.

క. తన మోము వివర్ణముగాఁ, గనఁబడ నిట్లనియె; నోయి♦కరువలితనయా
చని నీవు సింహతుల్యుల, ఘనమతులన్ రాఘవులను ♦ గపికులపతినిన్. ౩౪

తే. అతనిమంత్రుల మఱియును ♦ నందఱఁగలుగు
నందఱను క్షేమ మడిగితి ♦ నని వచింపు
మమ్మహాబాహుఁడై నరా♦మావనీశుఁ
డతిజవంబున నిచ్చటి ♦ కరుగుదెంచి. ౩౫ 2619

* తా వృథా నరశార్దూలౌ రాజపుత్రౌ వనిందితా-అన్యథా.

క. నను నీదుఃఖమహార్ణవ,మునసుండి విముక్తి చేయ ♦ మునుకొని నీవే
యొనరింపవలయుఁ బద్ధతి;, వనచరవీరా! రఘుప్ర♦వరుచెంగటికిన్. 3౫౪

చ. చని యిట నేను బొందెడుమ♦హత్తరదుఃఖము నీకువృత్తలా
దనుజనితంబినుల్ పలుకు♦దారుణవాక్యతతిన్ సమస్తముల్
మనమున కెక్కఁజెప్పఁదగు ♦ *మార్గము నీకు శుభస్కరంబె యా
ననియెను, రాజసింహ! విను ♦ మార్య విషాదము పేర్మి నీగతిన్. 3౬౪ 2621

క. తనమాటలెల్ల విన్నప, మును జేయుమనెన్ సమగ్ర♦ముగ నేనెఱిఁగిం
చినగుర్తు లెఱిఁగి కుశలం, బును గనియున్న దని నమ్ము ♦ భూసుత మిగులన్.

అఱువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౮ - వ సర్గము.

-హనుమంతుఁడు సీతనుగుఱించిన వాక్యముల మఱికొన్నింటిని రామునకుం దెల్పుట.-

సీ. పురుషవరేణ్యా! నేఁ ♦ బోవఁగాఁ ద్వరపడు
చుండుటఁ గని సీత ♦ యురుముదంబు
నాపైని నీకు ను♦న్నదటంచు నెఱిఁగిన
కారణంబునను నేఁ ♦ గరుణమీఱ
సాయ మ్మొనర్పఁగాఁ ♦ జాలినవాఁడనే
యనెడువిశ్వాసంబు♦నను ననుఁగని
గారవించుచుఁ జేయఁ♦గాఁ దగుకృత్యంబు
దెలుపఁ దలఁచి యిట్లు ♦ పలికె; నోయి

ఆ. పవనతనయ! నీవు ♦ బహువిధముల రాఘ
వునకుఁ జెప్పవలయు ♦ నని దురాత్ము
దనుజపతిని జంపి ♦ త్వర ననుఁగొనిపోవు
నట్లు; వీర! యిచ్చ ♦ యలరునేని. ౨౪ 2623

క. అరిహరణ! యొక్కదిన మి,ప్పరిసరమున నుండు మీవు ♦ బహుగుహ్యావసుం
ధర విశ్రమించి యెల్లియె, యరుగఁగలవు, గాఢశౌర్య ♦ యట్లు నిలిచినన్. 3

క. భవదీయసమక్షంబున, బ్రవిగతభాగ్యనగునాకుఁ ♦ బాటిల్లిన యి
ట్టివగయు క్షణమైనను బో,వు వదలి; నీ విచటనుండి ♦ వోయి జవమునన్. ౪

క. మతలి చనుదెంచునంతకుఁ, గరువలిపట్టీ! మదంగ♦కలితప్రాణో
త్కరము చనవచ్చు సందియ, మరయంగా లేదు; నేను ♦ నాత్మేశ్వరునిన్. ౫

---

* శివశ్చ తేధ్వాఽస్తు హరిప్రవీర-అనియూ.

క. ఎడఁబాసి దుఃఖతతినిం, గుడుచుచు దురవస్థ లెల్లఁ ♦ గుందఁగఁ జేయన్
దడఁబడుచు నున్న నను నీ,వెడఁబాసి చనంగ మఱియు ♦ నెల్ల విధములన్. ౫౪

క. నిను విడనాడినదుఃఖము, వనటం గుందంగఁ జేయు; ♦ వానరవర! నీ
వనుపమశక్తియుతుండవు, గనె గనఁబడితివి సుశౌర్య♦కలితుఁడ వగుటన్. ౬

ఆ. నీసహాయులైన ♦ నిఖిలభల్లూకవా
నరులఁ గూర్చి నామ♦నంబునందు
మిగుల సందియంబు ♦ మేనుదాల్చినయట్లు
కానఁబడెడు; భల్లు♦క ప్రముఖులు. ౭ 2629

క. తరియింపరానిసాగర,వరమును నిద్దాని దాఁటి ♦ వత్తురొ? యాభూ
వరతనయు లిద్దఱును నె,వ్వరునను దాఁటంగఁ గలరొ ♦ వాయుతనూజా. ౮

క. గరుడునకు నీకు ననిలున, కరయఁగ నీముువ్వురకె మ♦హాసాగరమున్
దరియించుశక్తి యున్నది, యొరులకు నెవ్వరికిఁ గాని ♦ యుండదు సుమ్మీ. ౯

సీ. కార్యవేత్తలయందుఁ ♦ గడు మేటివగుదువు
వీరుఁడ వగుదు వి♦క్కారణమున
దుస్తరమేయని ♦ తోఁచునిక్కార్యంబు
సాధించుటకు నెట్టి♦సరణి నీవు
తలపోసినాఁడవో ♦ పలుకుమా; పరవీర
హరణా! మహాత్మ! కా♦ర్యమును దీనిఁ
జక్కఁజేయుటకు నీ ♦ వొక్కఁడవే చాలు
దిదియు క్తమేగాని ♦ యిట్లుచేయఁ

ఆ. గలుగుకీర్తి నీకె ♦ కాని రామునకు లే
దఖిలవీరయుక్తుఁ♦డై యతండు
వచ్చి యనిని దనుజ♦వర్యుని వధియించి
జయముఁ గాంచి పౌరు♦షంబు నెఱపి. ౧౧ 2632

క. ననుఁ దనపట్టణమునకుం, గొనిపోవునయేని గీర్తి ♦ కోమరారును నా
కును రామునకున్; మఱియీ,గనుజుఁడు రావణుఁడు దొంగ♦తనమున నన్నున్.

తే. రాముపత్నిని గపటయం♦త్రంబుఁ దాల్చి
యపహరించెను నారీతి ♦ నారఘుపతి
నన్నుఁ గొనిపోవు టిద్ది సుం♦తయును దగదు
దుర్యశమ్ము రాఘవునియందుఁ ♦ దోఁపరాదు. ౧౩ 2634

చ. పరబలహంత రాఘవుఁడు ♦ పౌరుషమొప్ప బలంబు సెల్లని
ప్పురమున నిండఁజేసి ననుఁ ♦ బొంకముగాఁ గొనిపోవునేని భూ

వరునకు సద్దితుల్యమయి ♦ భాసురకీర్తిదమై చెలంగు; సం
గరమున శూరుఁడై మహిమ ♦ గ్రాలఁగ నొప్పురఘూద్వహుం డొగిన్. ౧౪½

క. తనకున్ సమానముగునీ,తని పౌరుషమెల్ల నిచటఁ ♦ దృప్తిగ వైరుల్
గనునట్లుచేయ నీవే, యొనరింపుము నాకుఁ బ్రియము ♦ నొనరుపు మింకన్.

చ. అనియిటు లర్థవంతముగ ♦ నాదృతిమీఱఁగఁ బ్రశ్రితంబుగాఁ
గనఁగ సహేతుకంబుగను ♦ క్ష్మాసుత పల్కిన నాలకించి నే
వినయముమీఱఁ జేయఁదగు♦వృత్తము నెంచుచు నిట్టులంటి, నో
జనకజ! కీశభల్లుకవి♦శాలబలాధిపుఁడై మహాత్ముఁడై. ౧౬½ 2637

చ. బలమునవిజ్ఞుఁడీఁగుకపి♦వల్లభుఁ [1]డారవిసూనుఁ డీపనిం
బొలుపుగఁజేయ నిశ్చయముఁ ♦ బూనినవాఁడు; పరాక్రమంబునన్
బొలిచి బలమ్మునన్ వెలసి ♦ భూతవిచిత్రకృదుగ్రశక్తిచే
నలరి మనస్సునంగలుగు♦నట్టితలంపులఁ బోలి వేగముం
జెలఁగ నెసంగువానరులు ♦ సిద్ధముగాఁ దగువారు తల్లిరో. ౧౭ 2638

సీ. వారికి నెల్లనం♦బరమున భూమిని
పాతాళమున మధ్య♦భాగములను
నసదృశగతిగల ♦ దదిగాక యెంతటి
పనినైన నమితశ♦క్తిని జెలంగు
వారౌట సాధింప♦వలసినవారలై
యుందురు; బలముల ♦ నుద్ధతులయి
శక్తి సమేతులై ♦ సకలవిధంబుల
నలరారువానరు ♦ లాకసమున

తే. సంచరించుచుఁ బలుమఱు ♦ క్ష్మాతలమున
కెలమిని బ్రదక్షిణము చేసి; ♦ రినతనూజు
పరిసరంబున నున్నట్టి♦ప్లవగముఖ్యు
లొక్కకొందఱు నాకంటె ♦ నుగ్రబలులు. ౨౦½ 2639

క. కొందఱు నాకుం దలపో,యం దుల్యులుగాని యల్పు ♦ లనఁదగుకపు లం
దుం దగ నెవ్వరు లే; రో,సుందరి! నేనే జవంబు ♦ శోభిల వార్ధిన్. ౨౧ 2640

క. [2]తరియించితిఁ గన బలవి,స్ఫురణంబున మిగులు నాక♦పులు వత్తురు సా
గరమును దాఁటి యటంచున్, బరిపరిప లుకంగనేల; ♦ పని యేదైనన్. ౨౧½

1 తవార్థే కృతనిశ్చయః-అనిమా. 2 ఇట్లు హనుమంతుఁడు తనకంటెఁ గపులందఱు బలవిక్రమసంపన్నులని యనువదించుట సీతకుం గల్గునధైర్యమును బోఁగొట్టుట కని గ్రహింపందగు.

క. ఒనఁగూర్పఁగవలసినచో, జనపతు లల్పులనె పనుపఁ♦జాలుదురు సుమీ
ఘనభటులం బంపరుగద; జనకసుతా! దుఃఖ మింకఁ ♦ జాలుం దల్లీ. ౨౨

తే. [1]ఇంకరామునిపైఁ గోప ♦ మించుకయును
నునుపఁబోకుము హరిపతు ♦ లొక్కగంతు
వైచి దాఁటుదు రీభూరి♦వార్ధిఁ; బురుష
సింహులగురామలక్ష్మణుల్ ♦ చెలఁగు వేడ్క. ౨౩ 2643

తే. నాదువీఁపున నెక్కి చం♦ద్రరవు లుదితు
లైనయట్టులు నీయొద్ద ♦ కరుగుదెంచు
వారు; పంచాస్యతుల్యుఁడై ♦ వైరిహంత
యైనరామునిఁ జూతు వో♦యంబ వేగ. ౨౪ 2644

చ. ధనువును దాల్చి లక్ష్మణుఁడు ♦ తప్పక యీపురికోటవాకిటన్
దనభుజసార మేర్పడఁగఁ ♦ దా నలరారఁగఁ జూతు వింక న
వ్వనచరులన్ మృగేంద్రసమ♦పౌరుషయుక్తుల వీరవర్యులన్
ఘననఖదంష్ట్రలాయుధము♦గాఁ గలవారల దంతితుల్యులన్. ౨౫ 2645

క. కనఁగలవు శీఘ్రకాలం,బున నే; లంకాపురమునఁ ♦ బొలిచెదు మలయా
ద్రినిఖిలసానువులందును, ఘనగిరినిభకాయులైన♦కపులనినదముల్. ౨౬ 2646

క. వినవచ్చు నీకు శీఘ్రము;, జననీ! యిఁకమీఁద రామ♦జనపాలకుఁడున్
వనవాసవ్రతపూర్తిం, బొనరిచి శత్రువులఁ జెండి ♦ పూనిక మెఱయన్. ౨౭

క. నినుఁగూడి యయోధ్యాప,త్తనమునకుం బోయి ప్రీతి ♦ దగఁగా సింహా
సనమున నభిషిక్తుఁడు కాఁ,గనుజూడం గలవటంచుఁ ♦ గడఁగి పలికితిన్. ౨౮

క. జనకజను బాసి నీవిం,దు ననుభవించెడుశ్రమాళిఁ ♦ [2]దొలఁగింపక నే
వినిపింప నామె దుఃఖం,బునఁ గుందఁగ సాహసమ్ముఁ ♦ బూనెదురీతిన్. ౨౯

క. ఇంపగునుడులను నే విని,పింపన్ శాంతిల్లి సుంత ♦ పృథ్వీసుత యా
పెంపగువగఁబాసెను [3]నా,కంపితరిపుజాల సాధు♦గుణపరిపాలా. ౩౦ 2650

అఱువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

మ. శ్రుతిసంఘాతవిదుత్తమప్రకరసం♦స్తుత్యప్రభావా, నరా
కృతిసంధారణసంప్రకాశితలస♦త్కీర్తీ, కృపానీరధీ
మతిమత్సంతతలక్ష్యభూతవిమలా♦త్మస్తవ్యవృత్తీ! మహో
ద్ధతశత్రుప్రకటాటవీదహనభూ♦తస్ఫారదివ్యాయుధా.

సీ. ఇది మహీసురకుల♦విదితకాశ్యపమౌనిగోత్రజాపస్తంబ♦సూత్ర, శ్రీత్రి
పురసుందరీవర♦కరుణాత్తసంస్కృతాంధ్రకవిత్వవైభవ♦ప్రథితకీర్తి
జనమంచివంశాబ్ధి♦చంద్రసుబ్రహ్మణ్యవిబుధవర్యసుపుత్ర ♦ వినుతిపాత్ర
పండితగురుభక్త♦తాండవకృష్ణాపరాభిధేయార్యజ♦నాళిభజన

తే. నిరతశేషాద్రిశర్మప్రణీతమైన, యాంధ్రరామాయణమున న♦నంతశోక
కష్టహారమగుసుందర♦కాండ మవని, నారవిసుధాంశుతారక♦మై చెలంగు.

సుందరకాండము సంపూర్ణము.

తే. పతిని వీరైకవీరులై ♦ పరఁగు రామ
లక్ష్మణుల భూమి గారాబు♦లలన నెవతె
తాఁ ద్యజించెనో యట్టిదా ♦ తరుణి యిఁక నె
వరిని ద్యజియింపఁ దని యేడ్చి ♦ పలికి రార్తి. ౨౨ 2461

క. మనుజేంద్రపత్నులెల్లను, గనుఁదమ్ముల నీరు గ్రమ్మ ♦ ఘనశోకము త
మ్మును ముంప గతానందత, వసరుచుఁ బొర్లాడి రవనిఁ ♦ బడి యొక్కమొగిన్.

చ. పురుషుఁడు లేని నాతివలెఁ ♦ బూర్ణశశాంకుఁడు లేని రాత్రి రీ
తి రమణుఁడౌ మహాత్ముఁడు క్షితి♦ప్రభుఁడుండమి నాయయోధ్య య
త్తరుణమునందు భాసిలక ♦ తత్తఱిలెన్ జనులెల్ల నందు భూ
వరమృతికై విచారమున ♦ బాష్పములం గడునించి రక్షులన్. ౨౪ 2463

క. కులకాంతలు హాహారవ,ములు సేయుచు నుండి; రంత ♦ ముంగిళ్లను లో
పలిభాగంబులు శూన్యం,బులుగాఁ గనుపట్టెఁ గానఁ ♦ బురవర మదియున్.

క. మునుపటిరీతి వెలుంగక, యనూన శోకమున మున్గి♦నట్లుండెను; బు
త్రునికై శోకించుచు న,మ్మనుజేంద్రుఁడు స్వర్గమొంద ♦ మానినులెల్లన్.

చ. ధరఁబడి యేడ్చుచుండ రుచి♦ధాముఁడు భానుఁడు నైజతీవ్రభో
త్కరమును జేరఁదీసికొని ♦ క్రన్నన నస్తమయంబు నొందె, రా
తిరియుఁ దమఃప్రభావమును ♦ దిక్కులఁ బిక్కటిలంగఁ జేయుచున్
బరఁగెను, గొంద ఱచ్చటికి ♦ వచ్చి నరేంద్రుని గాంచి యార్తులై. ౨౬

సీ. దశరథునకు బల♦దర్పసమగ్రులౌ తనయులున్నను నొక్క♦తనయుఁడైన
నిత్తఱిఁ జెంతలేఁ ♦ డిటు మనమూరక యుండుట తలపోయ ♦ నుచితమగునె
యేరీతిగానైన ♦ నిట్టిమహీశునకు సంస్కారమ్ము చేయుట ♦ కార్యమనుచు
యత్నింప బంధువు♦లాత్మజుండును లేక సంస్కారములు చేయఁ♦జనదటంచుఁ

తే. బలికి రామాటయే సత్య♦వాక్యమయ్యె;
సంతతము సచింత్య దర్శనుం♦డైన రాజు
తనువు నుంచిరి తైలపా♦త్రంబునందు;
రాజు మరణంబు నొందఁ బు♦రంబు కుందె. ౨౭ 2467

క. అరుణుని బాసి వికాంతిం, బరఁగెడు నాకసమురీతి ♦ భగణరహితమై
యరుదుగ వెలుఁగని రాతిరి, కరణిని బతిమృతిని బొందఁ♦గాఁ బురమంతన్.

తే. చదుకములయందుఁ ద్రోవల ♦ జనులు నిండి
వెతలఁ గుందుచు నుండంగ ♦ వెలయకుండెఁ
బురుషులును స్త్రీలు గుమిగూడి ♦ భరతు తల్లిఁ
దిట్టి యూఱటఁ జెందక ♦ దీనవృత్తి. ౨౯ 2469

అఱువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౭ - వ సర్గము.

-౦ మార్కండేయులు వసిష్ఠునితో నరాజకమును జెప్పి వేఁడుట ౦-

చ. పురజనులెల్ల దుఃఖమునఁ ♦ బొక్కుచు సంతస మింతలేక ని
ర్భర నయనాంబుపూరగళి♦రావము క్రుంగఁగ నేడ్చుచుండ రా
త్రిరి కడు దీర్ఘమై పురస♦తీసుశికి౯ సగఁ గూర్చుచు౯ జనే౯
సరసిజమిత్రుఁ డయ్యుదయ♦శైలము నెక్కను రాత్రి యేగఁగ౯. ౧౪ 2470

సీ. రాజాభిషేక క♦ర్తలు విప్రులరుదెంచి సభయందు జేరి రా♦ సభఁ జెలంగు
చున్న మార్కండేయుఁ ♦ డున్నతమహిమునితో మౌద్గల్య వామన♦మానులల్లె
గౌతమ కాశ్యప♦కాత్యాయనులుసుహోయశుఁడై నజాబాలి♦యును మునియును
రాజకర్తలు వీరు♦బ్రాహ్మణోత్తములు మంత్రులఁ గూడివచ్చియం♦దలరుచున్న

తే. యవ్వసిష్ఠుఁ బురోహితు ♦ సద్గుర్వుఁ గాంచి
యతని కభిముఖులై యిట్టు ♦ లనిరి వేఱు
వేఱ మనరాజు మృతిఁబొందె ♦ విపులపుత్ర
శోకమున దాసిచేతనే ♦ యాకరణిని ౪ 2471

క. మనకీ రాత్రి శతాబ్దము, లనువుగ గడచినటులగుచు ♦ నతికష్టముగాఁ
గనుపట్టె యెట్లొ చనియె౯, జనపతి దివికరిగె రామ♦చంద్రుం డన్న౯. ౫

క వనములకేగెను తేజో,ఘనుఁడగు లక్ష్మణుఁడు సిల్వ♦కయె రామునితోఁ
జనియెఁ బరంతపుఁడగుచుం, దనరెడు భరతుఁడు సుమిత్ర♦తనయునితోడ౯.

క. చనియెను గేకయదేశం,బున కా రాజగృహమునఁగఁ ♦ బొల్చెడు పురిలోఁ
దనమేనమామగేహం,బున నున్నాఁ డిపుడు లేఁడు ♦ భూపతి యిచట౯. ౭

క. విను నిక్ష్వాకుకులంబున, జనియించినవారిలోనఁ ♦ జయ్యన, నెననే
ని నృపునిఁ జేయఁగ వలయును, జనపతిలేకున్నఁ జెడెడి♦జనపదమెల్ల౯ ౮ 2475

సీ. జనపతిలేని రా♦ష్ట్రంబున విద్యుద్వ్రజంబునఁ దగి మహా♦స్వనము నిగుడ
జలదము దివ్యస♦లిలముల వర్షింప, దింక శిలావృష్టి♦నే యొసంగు
క్ష్మాపతి లేమిని ♦ సస్యముల్ ఫలియించినను జోరజనులపా♦లను వెనుభయ
మున విత్తనములను ♦ మనుజులు చల్లరు నృపతి లేకున్నఁ దం♦డ్రికి సుతుండు

తే. గాని పతికిని వనితయె ♦ గాని వశత
నుండి వర్తింప నొల్లరు ♦ యుర్వీపతియు
లేనితావున దొంగపా♦లౌను గాన
ధనము గలుగదు మఱి బంధు♦తయును లేదు. ౧౦౪ 2476

క. కలుగదు భార్యయుఁ; బెనుభీ,తులు పుట్టు నవేవియున్నఁ ♦ దొలుత నె సత్యం
బులఁ గొనుట నమ్ముట యసం, జెలఁగెడు సత్య మలభూమి ♦ సిద్ధించు నెటో.

క. దీనికి మించిన భయమే, మే నున్నదె? స్వస్థమనసు ♦ లేపారంగా
మానవులుండమి సభలన్, మానుగఁ గూడరిఁక జనులు ♦ మర్యాద చెడన్.

సీ. పడఁగూల్తురను పెను ♦ భయమున సుందరోద్యానమ్ములను సిల్పఁ ♦ దలఁప రెవరు
దుష్టమతుల్ డాఁగ ♦ దుర్గములగునని దేవాలయాది మం ♦ దిరముల నతి
పుణ్యమ్ములను గట్టఁ ♦ బూనరు తమిమీఱి; రాజు లేకున్నను ♦ క్రతువులెపుడు
చేయఁబూనరుగదా ♦ క్షితిదేవతలు వేదపఠనంబు సేయరు ♦ వ్రతము లాచ
రింపరు మఱిజితేం ♦ ద్రియులయి మహనీయులగు భూసురశ్రేష్ఠు ♦ లొగిఁ బ్రియమున
తే. నంతరాయభయంబున ♦ నస్మహాక్ర
తువులఁ జేయరు; మఱియుఁ గ్ర ♦ తువులఁ జేయు
బ్రాహ్మణులుఁ జాల విత్తసం ♦ పన్నులైన
దండన భయమ్మునన్ మహా ♦ ధ్వరములందు. ౧౩। 2479

క. ఈయరు దక్షిణలను శక్త్యాయత్తులై యుండియును, మ ♦ హాత్మా! విను భూ
నాయకుఁడు లేని క్షితిలో, నీయెడ నటనర్తకాదు ♦ లెల్లఁ జెలఁగియున్. ౧౪

క. ధనమిచ్చువార లుండమిఁ, దనరవు సమ్మోత్సవములు ♦ ధాత్రిని వృద్ధిం
గనఁ జేయ సమర్థములయ్యును యాత్రలు సమసిపోవ ♦ కుండునె యింకన్.

సీ. ఏదియోఁ గార్యంబు ♦ నెంచి వాదించెడువారికి మఱియు వ్యా ♦ పారజీవ
నులకు నియంతయు ♦ లలిఁదీర్పరియు నౌ సుజనుఁడుండమి నిబ్రయో ♦ జనముగలుగ
దితిహాసముఖకథ ♦ లెల్లఁ జెప్పెడువారు వానిని వినునాసఁ ♦ బూనువారి
కవిచెప్పి బహుమతు ♦ లమరఁ బొందెడునట్లు చేయురాజులు లేమిఁ ♦ జెలఁగియుండ
తే. రింక నేమని చెప్పుదు ♦ మిలను రాజు
లేకయుండినఁ దస్కరా ♦ నీకభీతిఁ
గలిగి యుంటను గన్నెలు ♦ కనకభూష
ణాలిఁ దాలిచి సాయాహ్న ♦ మందు నెలమి. ౧౬। 2482

క. ఆడుకొనం జేడియలం, గూడి మహోద్యానతతుల ♦ కుం బోరుసుమీ
క్రీడానరింతురు కుజనులు, కూడి యాటం జెంది కాము ♦ కులు పురుషవరుల్.

క. తమతమకాంతామణులం, దమిఁ గూడి జనంబునఁ జనఁ ♦ దగు రథములపై
గమనము చేయరు విహరింప మహోద్యానముల కవని ♦ పతి లేకున్నన్. ౧౮

తే. ధనము గల్గిన వైశ్యులు ♦ తస్కరభయ
మునను గాలికిగాఁ దల్పు ♦ లను దగంగఁ
దెఱచుకొని సుఖమునను, శాం ♦ తిమలయందుఁ
బండుకొన నేర రేమని ♦ పలుకవచ్చు. ౧౯ 2485

తే. విను మరాజకదేశంబు ♦ నను మనోజ్ఞ
దంతములు వన్నెచూప బ ♦ ద్ధవరఘంట

లలరి మ్రోయంగ నఱువది ♦ హాయనముల
కరులు రాజమార్గములయందుఁ ♦ దిరుగ వెలమి. ౨౦ 2486

సీ. విను మరాజకమగు ♦ విషయంబునం దమంత్రకసమంత్రకములై ♦ తనరు నిషువు
లను బాణములఁ దగ ♦ నలవాటు చేసికొనుతఱి వానిని వేయు ♦ వితతశూర
వరుల జ్యానిర్ఘోష ♦ మరసిన వినఁబడదట్టి దేశమునఁ గ్ర♦యార్థవస్తు
వితతిని గొని దూర♦విషయంబునకుఁ బోవు వణిజులకెల్లను ♦ బథము కుశల
తే. ముగఁ గనంబడకుండును; ♦ బ్రొద్దుగ్రుంకు
నెచట నద్దియె వాసమౌ ♦ నెవనికట్టి
[1]వశికి ముని కన్నమిషఁ దగుఁ♦వారు లేమి
నాత్మ నాత్మఁ దలంచుచు ♦ నరుగరాదు. ౨౩ 2487

క. మునివర్యా! యాదేశంబున యోగక్షేమములును ♦ బొలుపొందవు; సై
న్యనిచయమరుల జయింపదు, ఘనశక్తిఁ జెలంగు సైన్య♦కాంతుఁడు లేమిన్.

చ. మనముల సంతసంబలర ♦ మానవు లంబరభూషణాదులం
దనువు నలంకరించుకొని ♦ తారు రథంబుల నుత్తమాశ్వపం
క్తిని దమి నెక్కి వేచన వ♦దిం దలపోయరు చోరభీతిచే.
జనులట దుష్టభీతి ఘన♦శాస్త్రవిదుత్తములయ్యుఁ దారొగిన్. ౨౫ 2489

క. మునులుండు వనంబుల నెన్నిన శాస్త్రార్థములనెల్ల ♦ నేర్పునఁ జేయం
గను బూన, రుపవనంబులఁ, గనఁజాలరు దుష్టు లచటఁ ♦ గనఁబడుచుంటన్.

సీ. అంతరాయము గల్గు♦నను భీతి జనులందు నమరుల నియతులై ♦ యర్చనముల
నలరింపఁగోరి మా♦ల్యముల మోదకదక్షిణలను సంపాదింప♦రెలమి మిగులఁ;
జందనాగరువులు ♦ సంతసమునఁ బూసికొని వసంతస్తువు♦నను మహీజ
ములపోల్కి రాజసు♦తులు ప్రకాశింపరు; జలములేనట్టి న♦దులును దృణము
తే. లేని వనములుఁ గాపరి ♦ లేని ధేను
వులును రంజిల్లనట్లుగఁ ♦ బుడమిఱేఁడు
లేని రాష్ట్రము వెలుగొంద ♦ లేదు సుమ్ము
స్యందనజ్ఞాపకాంకమౌ ♦ ధ్వజము, మౌని!. ౨౮ 2491

క. అనలున కరయఁగ ధూమంబు, బనునద్ది ప్రకాశకాంక♦మగు నారీతిన్
మనకెల్ల రాజు ధ్వజమగుఁ, గనుక నిటన్ రాజు స్వర్గ♦గతి నొందెఁ గదా!.

చ. జనపతి లేనిదేశమున ♦ సాధుమునీశ్వర! యేరికేని యా
తని ధనమెల్ల భద్రముగ ♦ దాఁపఁ బరంబును గాకయుండు, మ
త్స్యనికరరీతి నొండొరులఁ ♦ జంపుకొనంజగి యుందు రెల్లరున్
మనుజులు నాశ్రమోచిత స♦మస్తవిధుల్ విడనాడి యెంతయున్. ౩౦ 2493

---

1 వశికి=జితేంద్రియునకు.

తే. విగతసందేహులై యెందు ♦ విధియె లేద
నుచు వచింపుచుఁ దగఁ దిప♦గుచుఁ జెలంగు
నాస్తికులు భూపుఁడుండ దం♦డనభయంబు
వలన సాధువులుగను గాఁ♦గలరు సుమ్ము. ౩౨ 2494

క. తనువున కహితచ్ఛేదన,మున హితమును గూర్చి కనులు ♦ ముదమునఁ దగురీ
తిని సత్యధర్మముల న,స్తనుజేయుఁడు ప్రబలఁ జేయు ♦ మహిని సతతముఁ. ౩౩

సీ. సత్యంబు ధర్మంబు ♦ జనపతియే సుమ్ము సత్కులమునఁ బుట్టు ♦ జనులకెల్ల
సత్కులాచారముల్ ♦ సతతంబు వర్ధిల్లఁ జేయువాఁ డాతఁడే ♦ సిద్ధబుద్ధి
జనపతియే తల్లి ♦ జనకుఁ డాతఁడె హితకరుఁ డతండే ముని♦కాంత! యముఁడు
దండించు నక్కుబే♦రుండు ధనంబిచ్చు సురపతి పాలించు ♦ వరుణుఁడు తగ
తే. మంచి యాచారముల నేర్పు ♦ మనుజపతియె
యిన్నిఁటెసి గూర్పుఁ గావున ♦ నిందజికీని
నలఁప నధికుండె యగుఁ; జెడుఁ♦గులను మంచి
నేర్పఱించెడు ఘనతము♦నృపుఁడు క్షితిని. ౩౫ 2496

ఆ. లేకయున్న నకట! ♦ లోక మిదంతయుఁ
దమసు గ్రమ్మినట్లు ♦ తనరుగాని
తగిన దిద్దియిదియె ♦ తగదని యేదియుఁ
దెలియ దిదియు మీకుఁ ♦ దెలిసినదియె. ౩౬ 2497

క. జననాథుఁడు జీవితమును, గని యున్నపుడేము తాప♦కంబగు నాజ్ఞన్
వననిధివేలోల్లంఘన,మును జేయనిరీతి దాఁట♦ముగదా మౌనీ!. ౩౭ 2498

ఆ. ఇంక నిప్పుడిట్టి♦లే యుండుమని నేఁడు, చెప్పనేల? వేగ ♦ క్షితిసురేంద్ర!
పతిని నిలుపఁ దగిన♦పని గురవని యెంచి, నీవు మొకని నెంచి♦నృపుని నీవు.

క. జనపతి లేమి మాకుం, గనుపట్టు నవస్థమును ♦ గడు నెంచి మదిన్
వనతుల్యమగు మ రాజ్య, మ్మనియును దలపోసి, భూత♦లాధిపు నిపుడే. ౩౮

క. ముని! యిక్ష్వాకుకులం,బునఁ బుట్టిన రాజపుత్ర♦ముఖ్యుని నొకనిం
గనుఁగొని యభిషేకింపుము, చనదిఁక నాలస్య మీవు ♦ సల్పుట యనుచున్.

అఱువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౮ - వ సర్గము.

భరతునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకై వసిష్ఠముని దూతలం బంపుట.

క. వినయమున వారు వచియిం,చిన పలుకుల వినుచుఁ దగ వ♦సిష్ఠమునియు వే
తన మిత్రులైన సచివుల, మునివర్యుల వారిఁగాంచి ♦ మునుకొని పలికెన్. ౧

సీ. భరతుఁ డిప్పుడు సహో♦దరుని శత్రుఘ్నుని గలిసి రాజగృహాఖ్య♦వెలయుపురిని
మాతులగృహమున ♦ మహితసుఖంబున నున్నాఁడు వీరుల ♦ నన్నదమ్ము
లనువారినిపుడుదో♦డ్కొనిరాఁగ వేగంబచనుదూతలనుదర్వరఁ♦జనెదు హయము
లను నెక్కి పొండింక ♦ నని పంచెదను; రాజె భరతున కిచ్చె నీ♦ధరణి నింక

తే. మనము యోజింపఁ దగినదే♦మనియె; నంత
సచివముఖ్యులు మీయాజ్ఞఁ ♦ జనెదు వారు
దూతలని పల్కి, రాముని♦తోడ; నతఁడు
వారు పల్కిన మాటల♦భంగి వినుచు. ౪ 2503

*తే. పిలిచె దూతల సిద్ధార్థ♦విజయులను జ
యంతుని నశోకు, నందను ♦ నపుడె వారు
వచ్చి నిల్చిరి వారితోఁ ♦ బలికె నేమి
చేయవలయునో వినుఁడు నేఁ ♦ జెప్పువాఁడ. ౫ 2504

క. రండిట వేగమ చనఁగల, గండఁ దురంగముల నెక్కి ♦ కడువడి భరతుం
డుండెడు రాజగృహపురికి, దండివగల్ మాని పోయి ♦ తగ భరతునితోన్.

క. నాయాజ్ఞఁ బల్కుఁ డివ్విధి, "మీయనుఁగుఁబురోహితుండు♦మీమంత్రులు మ
మ్మీయెడఁ బంచిరి వారల, వా యోగక్షేమములను ♦ నాదృతిఁ దెలుపన్.

తే. మించిపోయెడుఁ గాలంబు ♦ మిగులకుండ
నొక్కకార్యంబు మీరిపు ♦ డొనరుపఁ దగి
యున్న దాలస్యమును జేయ♦కుండ నిపుడె
రమ్మనుచుఁ జెప్పె" ననుఁడు, భ♦రతునితోడ. ౭ 2507

చ. వనములకేగె రాఘవుఁడు ♦ పార్థివుఁ డంతము నొందెనంచు నిం
కను రఘునాథవంశమున ♦ గాఢముగాఁ దగినట్టి యాపదం
బును వచియింపఁ బోకుఁ డల ♦ భూపతికిన్ రఘురాముపిన్నత
మ్మునకును బట్టువస్త్రములు ♦ ముఖ్యవిభూషణరాజిఁ గానుకన్. ౮ 2508

చ. త్వరపడి కొంచుఁ బొండనుచు ♦ దారికి బత్తెము లిచ్చి పంపఁగా
ధరణిసురేంద్రునాజ్ఞఁ గొని ♦ తత్క్షణమే పయనంబుచేసి స
త్తురగములన్ బ్రయాణమునఁ ♦ దొరపువేగముసం జనంగ నే
ర్చి రహిఁ జెలంగు వానిఁగొని ♦ చేరిరి దూతలు గేహసీమలన్. ౧౦ 2509

సీసమాలిక:—

తరుణీసుతాదుల ♦ కరుగుటకుం దగు కారణములఁ దెల్పి ♦ కావలసిన
పాథేయములనెల్ల ♦ బాగుగ సమకూర్చుకొని కార్యశేషంబు♦లను గనుఁగొని

* సిద్ధార్థాదయో మంత్రిసమాన నామానో దూతాః నమంత్రిణః-అని వ్యాఖ్య. సిద్ధార్థాదులు దూతలు. మంత్రులపేరులుమాత్రము వీరికిం గలవని యెఱుంగఁదగు.

యవ్వసిష్ఠునిచెంత ♦ కరుదెంచి యనుమతి నంది సత్వరముగ ♦ నరిగి; రంత
*వారయోధ్యకు ముందు♦బడమరదెసయందు దక్షిణోత్తరముగ♦దనరుచున్న
యపతాల పర్వత ♦ మద్దానికిం బశ్చిమమునఁ బ్రలంబశై♦లమది దక్షి
ణోత్తరవ్యాప్తమై ♦ యొకరీతి వంపుగాఁ దిరిగి ప్రాక్పశ్చిమ ♦ దిశలఁ జెంది
యుండుటఁ బయనమై ♦ యురుగతిఁ బడమరగా నపతాలశి♦ఖరికిఁ బశ్చి
మముగఁ బోవుచుఁ బశ్చి♦మమునందుఁ దగు ప్రలంబాద్రికి దీనికి♦నంతరమున
మాలినీ తీరస్థ♦మార్గమునం గొంత దారినుత్తరముగఁ ♦ దరలిపోయి
యంతట నాప్రలం♦బాద్రికుత్తరమందె పడమరఁగాఁ బోయి ♦ వారు హస్తి
నాఖ్యపురప్రాంత♦మందు గంగను దాఁటి పడమరదెసఁ గూర్చి♦పయనముగుచుఁ
జనిచని కురుదేశ♦మునకు జాంగలదేశమునకు మధ్యమమునఁ ♦ దనరు త్రోవ
నాశ్రయించుచుఁ బోయి ♦ యందలరారెడు పాంచాలముఖ్య జన♦పదముఁ జేరి
యందు సరస్సుల ♦ నంభస్సుపూర్ణంబులను, నిర్మలోదక ♦ లలితనదులఁ
గాంచుచుఁ గార్యవే♦గమున నాలస్యంబు చేయక పోయిరి ♦ శీఘ్రగతులు;
నంతవారలు నిర్మ♦లాంభస్సులం బొల్చి బహుపక్షిసేవ్యమై ♦ పరఁగి భక్త
జననిబిడంబయి ♦ తనరారు దివ్యమా శరదండయనునట్టి ♦ శైవలినిని
గనఁబోయి యట నిల్వ♦కయె దానినిఁ దాఁటి తత్పశ్చిమంబగు♦తటమునందు
దివ్యమై కోర్కుల ♦ భవ్యరీతి ఫలింపఁ గను జేయుచుండుటఁ ♦ దనకుఁ గల్గు
సత్యోపయాచన ♦ సాధునామము సార్థకము చేయుచున్న వృ♦క్షమును జేరి
వందనీయంబగు ♦ పాదపంబును గాంచి వలగొని మ్రొక్కి య♦వ్వలఁ గుళింగ
యనుపురినిం జేరి ♦ యద్దాని కవ్వల నభికాళమను గ్రామ♦మందు నున్న
యా బోధిభవన నా♦మాద్రి సంభవమైన యిక్షుమతీనది ♦ నెలమి దాఁటి
దశరథవంశ్యులౌ ♦ ధరణీనాథులచేతఁ దండ్రితాతలనుండి ♦ తగినభంగి
ననుభవింపంబడు♦నట్టి గ్రామంబులఁ గనుఁగొని యాయేటి♦కడల నొక్క
యంజలి జలమునే♦యాహారముగఁ గొని తపము సల్పుచును వే♦దముల పార
ముల నెఱింగిన భూసు♦రులఁ గాంచి, బాహ్లీక జనపదమధ్యము♦మునఁ జనుపథ
మునెయాశ్రయించుచుఁ♦జనిసుదామమహీధ్రమునకుఁబోయిరివారు ♦ కనకచే
డగు విష్ణుమూర్తి పా♦దాంకితమైనట్టి పుణ్యస్థలంబును ♦ భూధ్రనికట [లుఁ
మందు విపాశాహ్వ♦యంబగు నదిని నందలిశాల్మలీవృక్ష ♦ తల్లజంబుఁ
గనుచు నయ్యైతావు♦లను గల్గు నదులను వాపీతటాకప♦ల్వల సరస్సు
లను బహుభంగులఁ ♦ గనుపట్టు సింహశార్దూలాదికమృగసం♦దోహములను

* న్యంతేనాపరతాలస్య ప్రలంబస్యోత్తరంప్రతి, నిషేవమాణా స్తే జగ్ము ర్నదీం మధ్యేన
మాలినీం-అనిమూలము. దీనివ్యాఖ్యలో నున్నభాగము ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదియే
కాని కల్పితవిషయము లిందు లేవని యెఱుంగవలయు.

గజబృంహములఁ జేర్చి ♦ గనుచు రాజాజ్ఞచే నతిదూరమార్గంబు♦నరిగి; రంతఁ
గడుదూరమార్గంబు ♦ నడచుట గుఱ్ఱముల్ బడలిక నొందఁగా ♦ వారు శీఘ్ర
మున గిరివ్రజనామ♦మునఁ దగు కేకయ రాజపురంబును ♦ రమ్యతమముఁ
జేరిరి భరతుని ♦ శీఘ్రంబ తోడ్కొని వచ్చి భూపతికిని ♦ బారలౌకి

తే. కక్రియలనెల్లఁ జేయించి ♦ క్రమ్రపదముఁ
గలుగఁజేయుటకును రాజ♦కులము నెల్లఁ
గాచుటకు భూపవంశ్యులై ♦ క్రాలు భరత
ముఖులు నృపులౌటఁ దగు నను♦మోదమునను. ౨౧ 2510

తే. త్వరగ వారలు చిత్తమో♦దంబు మీఱఁ
బ్రొద్దు గ్రుంకిన మానక♦పోయి రాత్రి
యందు దూరంబు నడుచుచు ♦ నా[1] త్రియామ
యందె యా రాజగేహంబు ♦ నొందిరెల్లొ. ౨౨ 2511

అఱువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౬౯ - వ సర్గము.

భరతుఁడు తనదుస్స్వప్నమును మిత్రులతోఁ జెప్పుట.

క. ఏరాత్రి గిరివ్రజపురిఁ, జేరిరో సందేశహరులు ♦ చిత్తభయదమై
యా రేయి భరతునకుఁ జే,కూరెఁ దుస్స్వప్నంబు దానఁ ♦ గొందఱపడుచుఁడె. ౧

క. తెలతెలవేగిన నప్రియ,ములఁ గూర్పంజాలు స్వప్న♦మును దాని మదిం
దలఁచుచు రాట్పతిపుత్రుఁడు, ఫలించునేమొ యిపుడనుచు♦బలువిడి వగచెఁ.

క. భరతుని మిత్రులు ప్రియవా, దరతు లతం క్షేమొ మిగులఁ♦దపియించెడు నం
చరసి తదీయక్లేశం, బు రహిం బాపంగఁ గథల ♦ మొదలిడిరి సభఁ. 3 2514

తే. పలువిధంబుల గాథలఁ ♦ బలికి. రందుఁ
గొందఱు విపంచికల మీటఁ ♦ గొందఱు తగ
నాడిరింకను గొందఱు ♦ హాస్యనాట
కములఁ జదివిరి భరతుని ♦ కలఁతఁ దెలుప. ౩౪ 2515

క. స్మితమును బుట్టించెడు వా, క్యతులం గొందఱు వచింపఁ ♦ దరణికులభవుం
డతఁడు ప్రియవాది మిత్రు లు,చితగాథల హాస్యములను ♦ జెప్పుచు నుండఁ.

తే. సంతసము నొందఁడయ్యె నొ♦క్కింతయైన
మిత్రపరివృతు భరతుని ♦ మిగుల వగచు
వానిఁ గని ముఖ్యమిత్రుండు ♦ పలికె నొకఁడు
ప్రాణమిత్రుఁడ! సఖులిట్లు ♦ బహువిధముల. ౫౪ 2517

---

[1] త్రియామయందె=ఆరాత్రియందే

క. కొలుచుచు నింపు జనింపఁగఁ, బలుకుచునున్నను ముదంబుఁ ♦ బడయక యుండం
గల కారణమేమో యిటఁ, బలుకుమనన్ వానికిట్లు ♦ భరతుం డనియెన్. ౬

క. దేవన్ నాకిత్తఱి నీ, దీనత చేకూరెఁ దద్వి♦ధిని వచియింతున్
మానక, రాతిరి కలలో, నానాయనఁ గంటిని మలి♦నముగు తనువుతోన్. ౭

తే. కేశపాశంబు వదల నా ♦ క్షితివిభుండు
కలుషమౌ పేఁడమడుఁగున ♦ క్ష్మాధరశిఖ
రమున నుండియె పడుచుండ ♦ రాత్రిఁ గంటి
స్వప్నమున నేమి చెప్పుదుఁ ♦ బ్రాణమిత్ర!. ౮ 2520

సీ. మఱియు నాతండు గో♦మయమయమగు మడుఁగునఁ గప్పవలెఁ దేలు♦చును దనదగు
నంజలిఁ దైలంబు ♦ ననువునఁ ద్రావుచుఁ బలుమాఱు వికృతి న♦వ్వంగఁ గంటిఁ
దైలసిక్తాంగుఁడై ♦ తైలమ్మునందు నె తలక్రిందుగా మున్గఁ ♦ దిలలు గలిసి
నట్టి యన్నముఁ దించు♦నతఁ డేమి చెప్పుదు నాస్వప్నమునయందె ♦ యబ్ధియెండి

తే. పోవుటయు శీతకిరణుండు ♦ భూమిపైనఁ
బడుటయుం జీఁకటులు గ్రమ్మఁ ♦ బుడమి యెల్ల
నగపడకయుండుటయు భద్ర♦హస్తి దంత
మెల్ల శకలంబులగుటయు ♦ నేను గంటి. ౧౧ 2521

క. హుతవహుఁడు ప్రజ్వరిలుచుం,డి తటాలున శాంతమొంద ♦ నేఁ గంటి సఖా!
క్షితి బ్రద్దలు వాఱుట వివి,ధ తరుప్రకరంబు లెండి ♦ ధరఁ గూలుటయున్.

చ. ధరణిధరంబు లన్నియును ♦ ధ్వంసము నొందె తమస్సమావృతిం
బరఁగుచు నుంటఁ జూచితిని ♦ పార్థివుఁడున్ ధృతనీలచేలుఁడై
తరుణులు కృష్ణపింగళ ని♦తాంతసుచుల్ తగ నన్నుఁ జూచి న
వ్వ హితతేజుఁడై మొగము ♦ వంచియె యాయసపీఠసంస్థితున్. ౧౮ 2523

ఆ. చింతచేయఁ గంటి ♦ క్షితిపతి ధర్మాత్ముఁ
[illegible] మఱియుఁ గ[illegible] ♦ మలఁది రక్త
కుసుమముల ధరించి ♦ వెస యమదిశ కేగె
గార్దభాఢ్యరథముఁ ♦ గడఁగి యెక్కి. ౧౪ 2524

సీ. అరుణాంబరముఁ దాల్చి ♦ యతివికృతాస్యయై తరుణి రాక్షసి యొకర్తు ♦ దారుణముగ
నవ్వుచు నాభూమి ♦ నాయకునిం బట్టి యీగి నీడ్చుకొనిపోవు♦చుండఁ గంటి;
నీరీతి నీరాత్రి ♦ నిట్టి భయంకరమైన స్వప్నముఁ గంటిఁ ♦ గాన నాకొ
రాజేంద్రునకొ లేక ♦ రామలక్ష్మణులకొ చావు గల్గుటయె ని♦శ్చయము మిత్ర!

తే. కలను నెవ్వఁడు ఖరముపైఁ ♦ గట్టినట్టి
యరదమున నెక్కి పోయిన ♦ యట్లు గానఁ
బడునొ చితిఁ బత్తనువునుండి ♦ వాడి ధూమ
శిఖలు వెడలుట కన్పడు ♦ శీఘ్రముగనె. ౧౦ 2525

క. కావున మిము నలరింపం, గానైతిని దీనుఁడనయి ♦ కడుఁ గుందుట; మి
త్రా! నాకంతము శుష్కం,బౌ నిపుడని తోఁచుచున్న ♦ దాత్మకు నాకున్. ౧౮

తే. స్వప్న మనునదియే లేదు ♦ భయముఁ గలుగఁ
జేయఁ గారణమేమియుఁ ♦ జిత్తమందుఁ
గనఁబడదు నాకు లోఁబడ♦కయె భయంబె
మించె గళరవ మట్టె నశించె నిపుడు. ౧౯ 2527

క. తనుకాంతి చెడియె నన్నే, కని నేనె యసహ్యపడెదు ♦ గతినున్నది యే
మని దీనిహేతువెన్నఁగఁ, గనఁబడదు మనంబునందు ♦ గాదిలిమిత్రా!. ౨౦

చ. కలయిది దుష్టమే యగును♦గా యిఁక దీని విధంబు పెక్కుత్రో
వలఁ దగు; నెప్పుడిట్టికల ♦ బాగుగ యోజన చేయలేదు; క
న్నులకును విందుగా నృపుఁ గ♦నుంగొనఁగోరెద లోఁదలంప నా
కలవియె గాని భీతి మది ♦ నాతురపెట్టుచు నున్నదెంతయున్. ౨౧ 2529

అఱువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము

---

౭౦ - వ సర్గము.

-భరతుఁ డయోధ్యకుఁ బ్రయాణమగుట-

సీ. భరతుఁడు సఖునితో ♦ స్వప్నవృత్తాంతంబుఁ జెప్పుచుండఁగ దూత♦లప్పు డధిక
విశ్రాంతిఁ గొనఁగగు ♦ విపులాశ్వములతోడవచ్చి దాఁటఁగరాని ♦ పరిఖపంక్తి
రమణీయమైనట్టి ♦ రాజగృహాభిఖ్య పురముఁ బ్రవేశించి ♦ ధరణిపతిని
క్షితిపపుత్రుని యుధా♦జిత్తు నెదుర్కొని వారి మన్ననలంది ♦ భరతుకడకు
తే. నరిగి పాదములకు మ్రొక్కి ♦ యతని కిట్టు
లనిరి; నీతోఁ బురోహితుం ♦ డాత్మకుశల
మును వగం జెప్పుమనె మంత్రు♦లును సమస్త
క్షేమములఁ జెప్పుమనిరి యో ♦ క్షితిపతనయ!. ౨ 2530

క. కాలము మించిపోవుచున్నది, యాలస్యంబేల కార్య♦మది, యొక్కటి నీ
పాలఁ బడియున్న దొనరుపఁ,గా లెమ్మా! రమ్ము వేగ ♦ కదలుము పురికిన్. 3

తే. ఓవిశాలాక్ష! మేలైన ♦ యీ వసనము
లాభరణరాజిఁ గైకొని ♦ యీ నృపతికిఁ
దాతకును మేనమామకుఁ ♦ దగినరీతి
వేగ యిప్పింపుమా విను ♦ విన్నపంబు. ౪ 2532

సీ. నీకు మాతామహుం ♦ డౌ కేకయేశునకిచ్చు కానుకలెల్ల♦ నివె యిరువది
కోట్లు విలువఁదగి ♦ కొమరారు, నీమేనమామకుఁ బదికోట్ల ♦ మంచికాను

కలఁ దెచ్చినారము ♦ కాన లోపంబనకీవె యొసఁగవచ్చు ♦ నింకననుచుఁ
బలికి రంత సుహృజ్జ♦నుల కనురక్తుఁడా భరతుండు కాన్కల ♦ భవ్యమతిని

తే. దీసికొని వారలకు నిచ్చి ♦ తృప్తిమీఱ
నభిమతములైన యట్టి ద్ర♦వ్యాదు లిచ్చి
దూతలను బన్ని వారల♦తో మదీయ
జనకునకు క్షేమమే కద ♦ సంతతంబు. ౯౪ 2533

క. శ్రీరాముఁడు సౌమిత్రియు, నారోగ్యము గల్గువారె ♦ యతిశయమతి యా
శ్రీరామునికిం దల్లియు, నాగాఢసుధర్మవేత్త ♦ యై పూజ్యయు నై. ౨౪

సీ. ధర్మపరాయణా♦త్మయునైన కౌసల్య ప్రజల నెప్పుడు ధర్మ♦పథమునందె
వర్తింపఁగాఁ జేయు ♦ వనితామతల్లిక యారోగ్యభాగ్యంబు ♦ నందియున్నె
లక్ష్మణశత్రుఘ్ను♦లకుఁ దల్లి ధర్మజ్ఞయగు సుమిత్రాదేవి ♦ యామయరహి
తగ నున్నదే కదా ♦ తనకార్యమే ముఖ్యమని తలంచుచు నుగ్ర♦మనసు తనర

తే. కోపభూషితయై యెప్డు ♦ కోరి తనను
బ్రాజ్ఞురాలుగ నెంచుచుఁ ♦ బరిఢవిల్లు
చున్న నాతల్లి కైకేయి ♦ యున్నది కద!
యామయములేక నాకేమి ♦ యనువదించె. ౧౦ 2535

క. అని యెల్లవారి కుశలం,బును నారసి తల్లి యేమొ ♦ బుధగర్హ్యంబౌ
పని చేసియుంట దూతలు, చనుదెంచుటవలన నరసి ♦ స్వాంతమునందున్.

తే. అమ్మహాత్ముఁడు భరతుఁ డ♦త్యాదరమునఁ
బలికె నమ్మాటల విని దూ♦తలు వినీతు
లగుచుఁ బురుషవతంసమా! ♦ యనఘ! యెవరి
కుశలమును గోరుదువో వారు ♦ కుశలులె సుమి!. ౧౧౪ 2537

ఆ. పద్మహస్త యగుచు ♦ భాసిల్లు శ్రీదేవి
నిను వరించుచున్న ♦ దనిరి రాజె
యగును భరతుఁ డనెడు ♦ నాశయముప వారు
తనదు వినుతి యనుచుఁ ♦ దలఁచె నతఁడు. ౧౨ 2538

క. అనుపుగ దూతలు భరతున, కని రరదముఁ బన్నఁ బంపు ♦ మనఁ గేకయభూ
పునితో దూతలు నను రమ్మని తొందఱ చేయువార ♦ లని తెల్పి వెసన్.

క. చనుదెంతునని వచింపుచుఁ, దన మాతామహుని సన్ని♦ధానమ్మునకున్
జని దూతల ప్రేరణమున, జనకుని కడనుండి యిపుడె ♦ సందేశహరుల్. ౧౪

ఆ. వచ్చి పిలుచుచున్న♦వారు నన్నిపుడేను, దండ్రి చెంతకరుగఁ ♦ దలఁతు మీరు
ననుఁ దలంతు రపుడె ♦ చనుదెంతు మీకడ, కనిన భరతునుడుల ♦ నాలకించి.

క. ఆరఘువంశ్యుని శిరమును, మూరుకొనుచుఁ బల్కెను శుభ♦ములతగునుడులన్

వైరి నిషూదన! వత్సా!, గారవమునఁ బోయి పురలఁ ♦ గడువడి రమ్మా!. ౧౬

క. సెలవిచ్చితి నీ వరుగఁగ, నల కైక సుపుత్రవతియె ♦ యగు నినుఁ గనుటన్
లలితగుణా! క్షేమంబును, దలిదండ్రులతోడఁ జెప్పఁ♦దగు నీవింకన్. ౧౭ 2543

క. మునికిం బురోహితునకిం,కను గల భూసురవరులకుఁ ♦ గడు విలుకాండ్రన్
తనరారు రామలక్ష్మణు,లను నీభ్రాతలకు క్షేమ ♦ మాదృతిఁ జెపుమా. ౧౮

చ. అని వచియించి కేకయధ♦రాధిపుఁడాతని కెంతొ సత్కృతిం
దనరఁగఁ జిత్రకంబళ వి♦తానము సాధుమహాజినంబులన్
ఘనకరులన్ ధనంబు నిడి ♦ కైకకుమారుని సత్కరించి యా
తనికి సురస్థసలోచిత సు♦తప్తహిరణ్మయభూషణంబులన్. ౧౯ 2545

క. ఇచ్చెను సహస్రయుగ్మము, ముచ్చట షోడశశతాశ్వ♦ముల ద్రవ్యంబున్
బెచ్చుగ నిడి సేవకులన్, సచ్చరితుల రాజభక్తి♦ సాంద్రుల నిచ్చెన్. ౨౦

ఆ. వారు సుగుణరాశి ♦ వర్ధిలి నమ్మంగఁ, దగి శుభోక్తు లలరఁ ♦ దత్కుమారు
వెంటఁ జనిరి; మఱియు ♦ వేడుక భరతుని, మేనమామ యతనిఁ ♦ గానవచ్చి.

సీ. ఇంద్రశిరంబున ♦ నెసఁగు నిరావంతమను కొండయందు బు♦ట్టినవియుఁ గన
నందంబులై తగు ♦ హస్తివరంబుల, శీఘ్రగతుల్ దగఁ ♦ జెలఁగి బగువు
మోయఁగ నలవడి ♦ కాయముల్ బలసి యున్నట్టి *గాడిదలను ♦ నధికవిత్త
ము నొసంగె, నంతిపు♦రిని బెంపఁగాఁ బడి వ్యాఘ్రవీర్యబలంబు♦లలరుచుండ

తే. దంష్ట్రలే యాయుధములుగఁ ♦ దనర దీర్ఘ
కాయముల నొప్పియున్న కు♦క్కలను గాన్క
గా నొసంగెను భరతుండు ♦ గమనవేగ
మునను వానికిఁ గనఁడయ్యె ♦ ముదమునపుడు. ౨౧ 2548

క. దూతలు త్వరపడుచుండుటఁ, జేతము దుస్స్వప్నభీతిఁ ♦ జెందుటఁ బురినే
దో తగనిపనియె జరగెను, గా తప్పకయని యతండు ♦ కలవల మందెన్. ౨౨

సీ. హస్త్యశ్వనరయుత ♦ మెసట్టి స్వగృహము వెలలి పెద్దది యయి ♦ విమలమైన
రాజమార్గమున భ♦రతుఁడు శ్రీమంతుఁడు చని దానిగడచి కాం♦చెను సమీప
మందలి రాజగేహ ♦ మంత నాసుతిమంతుఁ డడ్డము లేక యా♦యంతిపురము
శత్రుఘ్నుతోఁ జొచ్చి♦సత్వరముగఁ దాత మేనమామను గొల్చి♦మిగులు ప్రీతి

తే. వారి యాశిషములు నంది ♦ వారలనుప
నరద మెక్కి ప్రయాణమై ♦ యరుగుచుండ
మండలాకారచక్రముల్ ♦ గండు మిగుల
నలరు రథముల బహుశతం♦బులను గొనుచు ౨౩ 2550

* ఖరాన్ శునశ్చోపాయునం దదౌ-అని మూలము.

తే. వృషభముల లొట్టియల నశ్వ♦వితతి నరద
ములకుఁ బూనిచి యతని భృ♦త్యులు వెనుకొని
చనిరి మహితాత్ముఁడైన యా♦త్మాపతిసుతుఁ
డంబజనకుండు పంపు సై♦న్యములు గావ. ౨౮ 2551

క. అనుజుఁడు తనవంటి సహా,యనికరములు వెంటరాఁగ ♦ నఘగతరిపుఁడై
ఘనసిద్ధుఁడు దివి వెడలెడు, ననువున గృహసీమ వెడలె ♦ నతివేగమునన్. ౩౦

డెబ్బదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౭౧ - వ సర్గము.

భరతుఁ డయోధ్యఁ జేరి తండ్రియింటికిఁ బోవుట

సీసమాలిక:—

అంత నిక్ష్వాకువం♦శాభినందనుఁడును గాంతిమంతుఁడును శ్రీ♦మంతుఁడు నగు
భరతుఁడా గేహంబు♦వదలి తూర్పున కేగి యందుసుదామాహ్వ♦యమునఁదనరు
తటినిఁ గనుంగొని ♦ దాఁటి యద్దాని కవ్వలితట్టు దవ్వునఁ ♦ బరఁగి పొడవు
గానున్న హ్లాదినిఁ ♦ గడుభక్తి సేవించి యద్దానిఁ దరియించి ♦ యవలఁ బశ్చి
మాభిముఖంబుగా ♦ నరుగు శతద్రూనదిని గాంచి దానిచెం♦తను జెలంగు
నట్టి యేలాధాన♦మను గ్రామమునకుఁ జెంతను దాని దరియించి♦తనదుమార్గ
కష్టముల్ దొలఁగింపఁ ♦ గా నెంచి యపరపర్వటమను గ్రామంబు♦రమ్యతరముఁ
జేరి యామీఁదట ♦ శిలల నాకర్షించు నాశిలావహయను ♦ నదులనదిని
దరియించి యాగ్నేయ♦ధరణిని నున్నట్టి శల్యకర్తన మనఁ♦జను పురంబుఁ
గనుఁగొని యాగ్నేయ♦మను పురమును జూచి పరిశుద్ధమాలియునస♦త్యసంధుఁడొట
నచ్చటివారల ♦ యార్తి వాసెడురీతిఁ బలుకుచు భూరిప♦ర్వతనికాయ
మును దాఁటి యవ్వలఁ♦జని చైత్రరథమను వనమును గని సర♦స్వతియు సింధు
శైవలినియు నెందు♦సంగమించునో యందుఁ జని వీరమత్స్యాఖ్య♦జనపదముల
కుత్తరభాగమం♦దున్న భారుండమన్ వనమును జేరె; న♦వ్వలజవమునఁ
బ్రవహించుచున్ భూరి♦పర్వతావృతమయి సంతసంబుల నీయఁ♦జాలి యలరు
చున్న కులింగాఖ్య ♦ నొప్పెడు నదిఁ గని యమునాసమీపంబు♦నందు దానిఁ
దరియించి భాస్కరా♦తపమున కలసిన సైన్యంబు విడియు నా♦జ్ఞయొసఁగంగ
నందు సైన్యము దిగి ♦ యశ్వమ్ములకు శ్రమమును బాపి శీతవా♦రిని దడుపుచు
విశ్రాంతి నొందించి ♦ విమలోదకంబులఁ దారు స్నానముచేసి ♦ తజ్జలములఁ
ద్రాగి గంతవ్యమా ♦ స్థలము నిర్జలమౌటఁ దత్సలిలంబులఁ ♦ దగిన యంతఁ
గైకొని; రంత మం♦గళశీలయుక్తుఁడౌ భరతుండు భద్రకుం♦జరము నెక్కి

మనుజసంచారంబుఁ♦గనని యాపెనువనమును వాయువాకాశ♦మును నతిక్ర
మించెడు గతిఁ దరి♦యించి యంతట నంశుధానపురంబు చెం♦తను మహాన
దియగు నాభాగీర♦థిని దాఁటఁ రాకుంటఁ బ్రాగ్వటపురికడఁ ♦ బరఁగు గంగఁ
దరియింప సాధ్యమా ♦ టరసి యప్పురి దానికయి ప్రసిద్ధంబుగఁ♦గ్రాలుచుంట
నచ్చటికిం బోయి ♦ యద్దాని నట దాఁటి కుటికోష్ఠికానదిఁ ♦ గోర్కిఁ జేరి
సబలుఁడై యానది ♦ సరఁగునఁ దరియించి ధర్మవర్ధన మనఁ ♦ దనరు గ్రామ
మును జేరి యట నుండి♦చని తోరణగ్రామమునుగాంచిదక్షిణం♦బునకుఁ బోయి
యంగు జంబూప్రస్థ♦మను గ్రామమును దాఁటి యట వరూథంబను♦నందమైన
గ్రామమునకుఁ బోయి♦రమణీయవనమొండు దాని చెంతఁ జెలంగఁ♦దానురాత్రి
వసియించి వేకువఁ ♦ బ్రాఙ్ముఖుండయి పోయి యుజ్జిహానాపురి ♦ యుపవనంబుఁ
దాను బ్రవేశించి ♦ దానిముంగలి కదంబాపనీజంబుల ♦ నరసి యింక
గాఁబోవు జనపద♦రాజి స్వదేశంబె కావున భయము లే♦కయె శ్రమంబు
తొలఁగించుకొనుచు మీ♦రలయక మెల్లఁగాఁ జనుదెండటంచు స్వ♦జనులకెల్ల
నాజ్ఞ చేయుచు నడి ♦ నరుగు గుఱ్ఱంబుల గట్టిన రథమెక్కి ♦ కదుపడిఁ జనె
నంతట భరతుఁడా ♦ చెంతనుండెడు సర్వతీర్థమను పల్లె రా♦త్రిరి వసించి
యుత్తానికానది♦నొయ్యనఁ దరియించి యవ్వల బహువిధా♦హ్వయములొప్పఁ
బరఁగెడు నదులను ♦ బర్వతదేశీయ గంధర్వములనెక్కి ♦ కడచి పోయి
గంభీరమా కుటి♦కానది మెల్లఁగ హస్తిపృష్ఠమునెక్కి ♦ యంత దాఁటి
నరవరుఁడై నట్టి ♦ భరతుఁడు లౌహిత్యమను నగరము చెంత ♦ ఘనకపీవ
తీనదినిం దాఁటి ♦ దివ్యమై తగునేకసాలమను గ్రామంబు ♦ లీలఁ గాంచి
స్థాణుమతినది ♦ సరగునఁ దరియించి వినతాఖ్య నగరంబు♦నను జెలంగు
నట్టి గోమతినది ♦ నాతండు తరియించి యశ్వములు బసలిక♦బంది యుంటఁ
గనుచు గళింగ న♦గరము చెంతం దగు సాలవనంబు వి♦శ్రాంతి కొఱకుఁ
గాఁ జేరి యటఁ బ్ర♦కాలంబె వసియించి పడిఁబోవఁ జేయుచునా♦గ్నుఁడు పయనిరిఁ
జేసు తరుణమునఁ♦జేరె వైవస్వత మనునిర్మితంబయి ♦ ఘనతరంబు
నగు నయోధ్యాపురి ♦ నాతఁడు సప్తరాత్రములు మార్గంబునఁ♦దగ వసించి
యెనిమిదవదినమం♦దేయయోధ్యనుముందుఁగనుపట్టుచుండఁగఁ♦గాంచి తనదు

౩. సారథిం గాంచి పలికె నో♦సారథీ! ప
విత్రములగు నుద్యానముల్ ♦ వెలయు ఖ్యాతిఁ
గన్న సితమృత్తికయు వింత ♦ వన్నెలొసఁగ
నదిగో కనఁబడుచున్నది ♦ యతులరీతి. ౧౯ 2553

. సురుచిరశమాదియుతు ల,ధ్వరముల నొనరించి మిగుల ♦ ధనవంతులు నై
పరఁగు మహీసురు లిట దు,స్తరవేదాంభోధిపార♦సారజ్ఞులుగాఁ. ౨౦ 2554

క. తనరారుచు నుందురు సు, మ్మనయము రాజర్షివర్యు ♦ లాదృతిఁ బాలిం
ప నెగడుచుండును దీనిని, గన నింపలి నరుల కిపుడు ♦ గడు మోసంబుల్. ౨౦½

క. కలిగిన యటుగాఁ దోఁపదు, నలుఁగడలను మున్ను పురుష♦నారీకృత ని
స్తులనాదము తుములంబై, చెలఁగుచునుండు నిపుడద్ది ♦ చెవులఁ బడదు సూ!

క. మును మనుజులెల్ల సాయం,తనమున నుద్యానములకుఁ ♦ దమి వచ్చి యటన్
మనమారఁ గ్రీడసల్పుచుఁ, జనుదురు చీఁకటులు గ్రమ్మ ♦ సద్మములకున్.

క. వనవితతు లవ్వి యొకవిధ,మున వెలయుచునుండుఁ బ్రమద♦మునఁ గాముకులె
ల్లను రామి నేడ్చుచున్న వి,ధి నిప్పుడూహింపనయ్యెఁ ♦ దెలియం జాలన్ ౨౩

ఆ. అడవిరీతి నగర ♦ మగపడుచున్నది, నాకు నిపుడు; సార♦థీ! కలంత
గలుగఁ జొచ్చె మదిని ♦ గడఁగి మున్నరదంబు, లను గజాళి నెక్కి ♦ లలితరీతి.

క. తురగముల నెక్కి చనువా, రరుదుగఁ బురిఁ జేరువార ♦ లకటా యిపుడె
వ్వరు గానరారు కారణ, మరయంగాఁ దోఁపదయ్యె ♦ నాత్మను నాకున్. ౨౪½

క. విను ముద్యానంబులు తగ, మును ఫలములఁ దిని కిసలయ♦ములమెక్కి ముదం
బునఁ దేనె ద్రావి మత్తతఁ, గని తగు శుకశారికాది ♦ కాండము లలరన్.

తే. సొంపుగాఁ గనుపట్టుచు ♦ సురత కేళి
సల్ప వచ్చెడు కాముక♦జనుల కెల్లఁ
బూలపందిరుల నొసంగి ♦ పొలుచుచుండు
నట్టి యెల దోఁట లిత్తఱి ♦ నంద మెడలె. ౨౫½ 2562

క. చ్యుతపర్ణములై యేడ్చెడు, గతిఁ దగు వృక్షముల నాల్గుఁ ♦ గడల నిరానం
దత నాకుఁ గానఁబడియెడుఁ, గతమే మొ యెఱుంగరాదు♦గా సూతవరా!

క. అరుణోదయ మయ్యెడు నీ, శరణము నందైన జనులు ♦ తమిఁ బెంచుమృగో
త్కరము పతత్త్రులు మత్తతఁ, గరమనురాగమునఁ జేయు ♦ కలనిస్వనముల్.

క. వినరాకున్నవి, మును చం,దనాగరు సువాసనాత్త♦తత ధూపములం
గను పవమానుఁడు వీచెడుఁ, గన నతఁ డిపుడేల వీవఁ♦గా నూల్కొనఁడో.

క. [1]కరముఖముల వాయింపం, బరఁగెడు భేరీమృదంగ ♦ వరవీణాభీ
కరమృదునినదం బిత్తఱి, విరతిం గనె నిట్టులొట ♦ వింతయు గాదే. ౨౯½

ఆ. కన ననిష్టసూచ♦కములుఁ గ్రూరములునై
పగలఁ గల్గఁ జేయు ♦ బహువిధావ
శకునము లివె పెక్కు♦చందములం గనఁ
బడెడు దాన మనసు ♦ వగలఁ గనియె. ౩౦½ 2567

ఉ. కారణమింత లేదు వెత♦గల్గఁగ నైనను నాదుచిత్త మి
ట్లూరక యార్తిఁ బొందెడి న♦యో యెటులైనను నాదుబంధువుల్

1 కరముఖముల = చేతులచేతను, కోయ్యలచేతను.

వారక క్షేమముం గనెడు ♦ భంగియె దుర్లభమంచుఁ దోఁచె నం
చా రఘువీరుఁ డార్తుఁడయి ♦ యాత్మయు నెంతయుఁ దల్లడిల్లఁగన్. ౩౧

క. వికలేంద్రియుఁడై యుత్సా,కుకులమహీశాళిచేతఁ ♦ గొమరుగ ధర్మ
ప్రకటితనుతిఁ బాలింపఁగ, నకలంకఖ్యాతి వెలయు ♦ నప్పురిఁ జొచ్చెన్. ౩౨

క. దూరము నడుమటచే వేతఁ, గూరిన తనయు త్తమకుల♦ఘోటకములతో
నారఘువీరుఁ డయోధ్యను, జేరెన్ హృదయంబు కలఁతఁ♦జెందుచునుండన్.

ఆ. వైజయంతమనెడు ♦ ద్వారమ్మునం బురి, నృపవ*రేణ్యుఁ డొంది♦యెల్లద్వార
పాలకులును లేచి ♦ భవ్యవిజయముల, నడిగి వెంబడింప ♦ నరిగె నంత. ౩౩

క. మనసాకచోటన్ నిలువమిఁ, దనమనసునఁ గూర్చునట్టి ♦ తత్సారథినిం
గని పల్కె నచట భరతుం, డనుమానమున న్మనింగి ♦ యాతురపడుచున్.

ఆ. ద్వారపాలకులను ♦ దగురీతి మన్నించి, యనఘ! యవ్వసిష్ఠుఁ ♦ డాతురముగఁ
గారణంబు లేక ♦ యీరీతిఁ బిలిపింప, నేల? యశుభ వార్త ♦ యేమియొయని.

చ. మనసున శంకి దోఁచెడిని ♦ మామకశీలము దూలుచున్నయ
ట్లనువుగఁ దోఁచెఁ బూర్వము న♦రాధిపు లంతము నొందు వేళలం
గనఁబడు నెట్టి గుర్తులు వి♦కారముగాఁ దగునంచు వింటిమో
కనఁబడుచున్న విప్లవవి ♦ కన్నులకున్ గడు నాకు సారథీ!. ౩౬ 2574

సీ. ఇందు గృహస్థుల ♦ గృహములు సమ్మార్జనంబు చేయమిఁ బరు♦షంబు గాఁగ
నగపడుచున్నవి ♦ యవ్వానితలుపులుమూయఁగాఁబడవేమి♦మాయ యొక్కొ.
యెందుఁ జూచిన శ్రీవి♦హీనంబులై యున్న వెచ్చోట బలికర్మ♦మే యొనర్చి
నట్లుగాఁ గనఁబడ ♦ దక్కట! ధూపవాసనలెవ్వి వ్యాపింప ♦ వనఘ! యెందు
తే. నెవరినిం జూచినను భుక్తి♦యే యెఱుంగ
నట్లు కనఁబడుచున్నవా ♦ రమలకాంతి
చెడిన ముఖములు నాకుఁ గ♦న్పడియె సిరియు
తొలఁగినట్లుగ గృహములు ♦ తోఁచె నిపుడు. ౩౭ 2575

సీ. సురగృహద్వారముల్ ♦ సుమమాలికాశోభ నందకున్నవి వాని ♦ ముందుభాగ
ములు విసమ్మార్జన♦ములుగ నున్నవి పూజకులు పరిచారకు ♦ లలరకుంటఁ
బాడుగృహంబుల♦భంగి నున్నవి మును పిట్టులుండునె యెన్నఁ♦డేనిఁ గనఁగ
దేవపూజలు యజ్ఞ♦పావనసభలును నిలిచి పోయినవి పూ♦వులను సమ్ము
తే నంగడులయందు సత్సుమ♦హారములును
భాసిలకయున్న వింధలి♦వర్తకులును
జింతలేక మనస్సులు ♦ స్థిరతఁ దప్పఁ
గ్రయము విక్రయమును జేయు ♦ క్రమము మానె. ౩౮ 2576

* "రే" అను అక్షరము గాయత్రి యందవసన్నము.

క. ఎంచగ సంకోచముఁ గని, రించుకయే మోములందు ♦ నే శుభకాంతుల్
మించవు మునుపటివలెఁ గా, న్పించరు కారణమి దేమొ ♦ విధికృతమేమో.

సీ. అమరాలయములఁ జైత్యములనుండిన పక్షులతిదీనముఖముల ♦ నార్తినొగులు
చున్నవి పురియందు ♦ నున్నస్త్రీపురుషులు మలినగాత్రములఁ గ ♦ న్నులనునిండ
జలము స్రవింప దీ ♦ నులయి చింతిల్లుచుఁ గృశియించి కలవర ♦ మేర్పడు ముఖ
ముల నుండుటం బురి ♦ నలుఁగడలం జూచుచున్నాఁడనని చెప్పి ♦ యొగిఁ బురమునఁ

తే. గానఁబడు నవశకునాళిఁ ♦ గని కలంగి
దీనమానసుఁ డయి, సారథికిని గానఁ
బడు గుఱుతులను జూపుచుఁ ♦ బార్థివేంద్రు
సౌధమున కేగె ముందేమి ♦ జరగునో యని. ౭౮ 2578

సీ. అమరావతినిఁ బోలు ♦ నాయయోధ్యాపురి నపుడు చత్వరములు ♦ నాలయములు
రాజమార్గములు ని ♦ ర్జనములై సంస్కారములు లేమి నరుణధూ ♦ ళులను బ్రుంగుచు చె
ద్వారకవాటయం ♦ త్రములుగల్గియునుండ నతఁడు దుఃఖాక్రాంతుఁ ♦ డగుచుఁ గాం
నష్టహర్షుండు ము ♦ న్నరయని యాలక్షణముల నప్రియముల ♦ నన్నిచోట్లఁ

తే. బలువిధంబులఁ గని తల ♦ వాంచి మనసు
కలవరము నొంద దీనతఁ ♦ గానుపింపఁ
దండ్రిగృహమున కేగె సత్త్వ ♦ రముగాఁగ
సారథియుఁ దోలె రథము వి ♦ చారపరత. ౭౯ 2579

డెబ్బదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౨-వ సర్గము.

కైక భరతునితో జరిగిన వృత్తాంతముం జెప్పి రాజ్యమును గొనుమనుట.

క. జనకుని సౌధంబున నిజ, జనకునిఁ గానకయె త్వరగ ♦ జనని గృహమునుం
గనఁ జని కైకేయిని జూచెను భరతుం; డంత నామె ♦ చిత్తము పొంగన్. ౧

క. పరదేశంబున కేగిన, వరతనయుఁడు రాఁగఁ జూచి ♦ వనితామణి య
బ్బురపడి దిగ్గున లేచెను, హిరణ్మయాసనము నుండి ♦ యెంతయుఁ బ్రీతిన్. ౨

తే. ధర్మమతి భరతుండును గ ♦ తప్రకాశ
సంపదనున్న తల్లిదా ♦ సదనమునకుఁ
బోయి శుభజననీపదాం ♦ భోజములను
బట్టుకొని వందనము చేసె ♦ భక్తి మెఱయ. ౩ 2582

క. ఆనారీమణి కీర్తిస్, గానని పట్టె భరతుఁ ♦ జయ్యనఁ జేరం
గా నెమ్మి దిగిచి కౌఁగిట, వానిన్ బంధించి [1]తొడల ♦ పై నిడుకొనియెన్. ౪

[1] అంకే భరతమారోప్య ప్రష్టుం సముపచక్రమే-అని మూలము.

తే. శిరము మూర్కొని వార్తలఁ ♦ జెప్పు మనుచు
నడుగ మొదలిడె; నాయనా! ♦ యార్యసద్యఁ
డైన మాతామహుని యిల్లు ♦ మాని యింత
దనుక గతియించెఁ గొన్నిరా♦త్రములు త్రోవ. ౮౺ 2584

చ. అరదము నెక్కి వేగముగ ♦ నధ్వపరిశ్రమ మొంది వచ్చితే
వరతనయా! పథశ్రమము ♦ బల్విడిఁ గల్గఁగలేదె! తాతయుక్
గరుణఁ జెలంగు మాతులుఁడు ♦ గాఢసుఖంబులఁ బొందువారె సో
దరుఁడును నీవు నెమ్మదిని ♦ దాతగృహంబున నుందురే కదా. ౯ 2585

క. వినుపింపు మెల్లవార్తల, నన భరతుం డనియెఁ; దాత ♦ యాశీస్సులనేఁ
గని బయలువెడల నేఁటికి, జననీ త్రోవను గతించె ♦ సప్తాహంబుల్. ౯౺

సీ. మాతామహుఁడు మేన♦మామయుఁ గుశలులే
కేకయేంద్రుఁడు నాకుఁ ♦ గేరి యొసఁగి
నట్టి ధనంబు ర♦త్నాదికంబులఁ గొని
వచ్చువాహనములు ♦ బంట్లు బడలి
యుండుటచే దారి ♦ నునిచి ముందుగ నేను
వచ్చినాఁడను; రాజు♦వాక్యములను
గొనివచ్చినట్టి దూ♦తనికరములు నన్నుఁ
ద్వర చేయ నిచటికి ♦ వచ్చినాఁడ

తే. నంబ! నావిన్నపమునకు ♦ నర్హమైన
యుత్తరం బీయఁగాఁ దగు ♦ నున్నతంబు
[1]హైమమున్ శయనీయంబు ♦ నైన నీదు
శయ్య పాడ్వడియెడి నాదు ♦ జనకవిరతి. ౧౦౺ 25-7

క. జనకుని జనులెల్లను బ్రీతిని గాంచకయుండుదురట్లు ♦ తెల్లం బయ్యెన్
మనుజేశ్వరుఁ డిచ్చట, నో, జననీ! నివసించియుండుఁ ♦ జాలదినంబుల్. ౧౧౺

క. అని తలఁచి తండ్రిఁ జూడం,గను గోరిక నిచటి కేను ♦ గడు వడి విచ్చేం
జనుదెంచినాఁడ నిచ్చటఁ, గనఁ జాలం దండ్రి నేమి ♦ కారణమంబా!. ౧౨

చ. జనకుని పాదపద్మములఁ ♦ జక్కఁగఁ గొల్వ నమస్కరింపఁ గో
రికని నిటు ప్రశ్నచేసెదను ♦ క్షిత్యధిపుం డెటనుండు జ్యేష్ఠప
త్నినిఁ గనఁగోరి నాజనని ♦ దివ్యగృహంబున నున్నవాఁడొ నా
విని యల రాజ్యలోభమున ♦ విభ్రమమొందిన దాటఁ గైకయున్. ౧౩౺

---

1 హాన్యోఽయం శయనీయ స్తె పర్యంకో హేమభూషితః-అనిమూలము. హాన్యః=పత్న్యా హాన్యః. అని వ్యాఖ్య. దీనినను సరించియే "జనకవిరతి" అని తెనిఁగింపఁబడియెనని యెఱుంగఁ దగు.

తే. దారుణం బప్రియమునగు ♦ తత్ప్రవృత్తిఁ
బ్రియముగా నెంచి రాజుప్ర♦వృత్తి నెఱుఁగ
నట్టి తనయునిఁ గాంచి యి♦ట్లనియె; సర్వ
భూతములు తప్పకేగతిఁ ♦ బొందుచుండు. ౧౪ 2591

తే. యజ్ఞములఁ జేసి సాధుజ♦నాళికి గతి
యయి మహాత్ముఁడు రాజేంద్రుఁ ♦ డైనయట్టి
నీదు జనకుండు తద్గతి♦నిఁ గనె ననఁగ
ధర్మమతి సత్కులుండును ♦ నిర్మలుండు. ౧౫ 2592

క. జనకునియెడ భక్తిం దగు, ననఘుఁడు భరతుండు వార్త ♦ నద్దాని వినం
గనె పితృశోకబలంబున, మనము గలఁగ వేగ పడియె ♦ మహిపై నంతన్.

తే. అమ్మహాబాహువతుల వీ♦ర్యాన్వితుండు
[1]చచ్చినాఁడ, నయో! యని ♦ వెచ్చనూర్చి
దీనవాక్యంబుఁ బలుకుచుఁ ♦ దెల్లవోయి
కరములు విదుర్చుచుం బడె ♦ క్ష్మాతలమున. ౧౭ 2594

క. జనకుని మృతిశోకముపై, కొన దుఃఖించుచు మనంబు ♦ కుందఁగఁ దబ్బి
బ్బున నిటు లేడ్చె శరన్నిశి, వనజారిప్రభవిమల ది♦వము వెలయుగతిన్. ౧౮

తే. మున్ను నాతండ్రి శయనించి ♦ యున్నపాను
పిది ప్రకాశించుచుండె న♦య్యది యతండు
ధీయుతుఁడు లేమి గగనంబు ♦ తోయజారి
లేక వెలుఁగని గతినున్న♦దీ కరణిని. ౧౯ 2596

క. జలహీన సాగరము వట్టులు సొంపును దూలుటం గ♦డుం బాడయిన
ట్టులు గనఁబడుచున్నది యని, విలపించెను బాష్పజలము♦ వెసఁ బ్రవహింపన్.

సీ. జయశాలురగు శూర♦జనులందు మేటియా భరతుండు గొంతెత్తి♦పరమదుఃఖ
పీడితుండై యేడ్చి ♦ వింతగ భాసిల్లువక్త్రంబుపై గుడ్డ ♦ వైచుకొనుచుఁ
గలవిలపముచుండె; ♦ నిలఁబడియుండిన యమరసన్నిభు మహా♦హస్తితుల్యు
భరతునిఁ దనయునిఁ ♦ బరశుధారాహత భూజప్రకాండంబు ♦ వోలె నున్న
ఆ. వాని లేవనెత్తి ♦ భాస్కరశీతాంశు, సముని నతని దుఃఖ♦శరధిమగ్నుఁ
గాంచి పలికె నిట్లు; ♦ క్ష్మాపతిపుత్ర! మ, హాయశా! విచార ♦ మందనేల. ౨౩

*క. లేలెమ్ము కుమారా! యిల, నీలీలఁ బరుండియుండె ♦ దిప్పుడు నిన్నుం
బోలు సభాపూజ్యులు సచ్ఛీలురు శోకింపరిద్ది ♦ సిద్ధము సుమ్మీ!. ౨౪ 2599

క. మతిమంతా! నీమది సత్క్రతువుల దానముల మిగుల ♦ రంజిలు శీల

---

1 హా హతోఽస్మీతి కృపణాం దీనాం వాచ ముదీరయన్-అని మూలము

* సంత స్వదసి సమ్మతాః-అని మూలము.

శ్రుతివాక్యములను వర్తిలు, నతిశయరవిపుచులు మంద♦రాద్రిపయివలెన్. ౨౪

చ. అనియె నతండు కొంతవడి ♦ నార్తి విలాపము చేయుచున్ ధరన్
వనటను దూలుచుండియె య♦వార్యమనోవ్యథ లెన్నియేని పై
కొనఁగ వచించెఁ దల్లిఁ గని; ♦ క్షోణివిభుం డిటు పిల్వనంపె రా
మున కభిషేకముం జరప ♦ మోదమునొందెనొ యంచు నెంచితిన్. ౨౫

క. తానే యజ్ఞము చేయం,గా నెంచెనొ యంచుఁ దలఁచి ♦ గాఢప్రమదం
బూని ప్రయాణంబయి యిపు, డేనిటకున్ వచ్చినాఁడ ♦ నిట నిటు లయ్యెన్.

క. ఆనాయూహలు మాఱిన, వే నేనుందు నీకెఁ దండ్రి ♦ నిటఁ జూడనినా
మానసము పగులకున్నది, నేనేమనిచెప్పువాఁడ ♦ నీకుం దల్లీ!. ౨౭ 2603

క. అనవరతము ప్రియమునెనా,కునుగూర్చుచు హితము జేయఁ♦గోరుచుఁ దగునా
జనకుఁడు మృతుఁడయ్యెను నా,తనిఁ గను భాగ్యంబు లేదు ♦ తల్లీ! నాకున్.

సీ. ఏను రాకున్నప్పు ♦ డేవ్యాధిచేఁ దండ్రి మరణింపఁ దారె రా♦మప్రభృతులు
సంస్కారములు చేయఁ♦గాలు భాగ్యముఁ గాంచిరటుగానపుణ్యాత్ము♦లై రివార
లతిశయముగ ధన్యు ♦ లగుదురు కీర్తిచేఁ దనరారు భూపాల ♦ తల్లజుండు
నే నిట వచ్చియు♦న్నానని యెఱుఁగఁడు నిజమిది యెఱుఁగునే♦ని జవమొప్ప
ఆ. నరుగుదెంచి వంచి ♦ యాఘ్రతి నాశిర,మును దగంగ మూరు♦కొనును గాదె
పాపరహితకార్య♦పరుఁడైన నాతండ్రి, ధూళిఁ బెనఁగు నన్నుఁ♦దుడుచుఁగాదె.

క. అతులసుఖస్పర్శంబై, యతని కరం బలరునట్టి ♦ హస్తమిపుడు పెం
పు తగంగా నెటనున్నది, మతిదూలెడుఁ జెప్పవమ్మ ♦ మానితశీలా!. ౩౦ 2606

సీ. ఎవఁడు తండ్రియును బం♦ధువు భ్రాత నాకగు; నెవనికి దాసుండ♦నేనగుదునొ
యక్లిష్టకర్ముఁడై ♦నట్టి యారామున కస్మదాగమన మిఁ♦య్యుదనునందె
తెలుపుమా' ధర్మముల్ ♦ తెలిసినయాఖ్యనకగుఁగ దజ్యేష్ఠుండె♦యరయఁదండ్రి
కావునఁ దత్పాద♦కమలంబులం బట్టుకొని వందనముచేయఁ ♦ గోరువాఁడ
తే. సిపుడు గతి నాకు నాతండె ♦ యిది నిజమ్ము
ధర్మనిత్యుండు ధర్మవే♦త్తయును సత్య
సంధుఁడు దృఢవ్రతుండును ♦ సత్యశౌర్యుఁ
డార్యుఁడు నగు నాతండ్రి యే ♦ మనుచుఁ జెప్పె. ౩౮ 2607

క. వరపతి నన్నుం గూర్చి, మరణించెడు తఱి నదెట్టి♦మాట పలికెనో
కర మద్దానిన్ విన నా,తుర మొందుచు నున్నవాఁడఁ ♦ దోడ్తోఁ జెపుమా.

చ. అన విని పుత్రుమానసము♦నందుఁ జెలంగెడు తాతమైత్రి మె
ల్లనఁ దొలఁగింప నెంచుచు ని♦లాపతి [1]సద్గతికాంక్షినర్యుఁడై

1 గతిమతాం వరః-అని మూలము.

తనరు మహాత్ముఁ డాతఁడు, నితాంతము హా! రఘురామ, లక్ష్మణా,
యనియును భూమిజా! యనియు నార్తి విలాపముఁ జేయుచుం జనెన్. ౩౬

*క. తనయా! విను పరలోకంబున కేగుచు నిన్నుఁ దలఁపఁబోఁడు; మఱి నీ
జనకుండు పాశవశమై, ఘనపంకగజమట్లు, కాలగతిఁ బైకొనఁగన్. ౩౬ 2610

తే. సీతతోఁ గూడి మరలి వచ్చిన రఘుప్ర
వీరు రాముని నెవ్వరు చూచు లక్ష్మ
ణుని గనుంగొనఁగలరో పుణ్యులుఁ గృతార్థు
లట్టివారే యటంచు నీయయ్య పలికె. ౩౭ 2611

ఆ. మరణకాలమందు మాట నిద్దానినె, నుందలించె వేఱు మాటలనఁడు
నాఁగ నన్నపట్టణంబున లేఁడను, నాద్వితీయవార్త నప్రియంబు. ౩౮

క. పినుటన్ మొగము విషణ్ణతఁ, గన వనటం గుంది మరలఁ గైకను గని యి
ట్లనియెం గౌసల్యకు న,త్యనుపమసంతోష మిచ్చు నారాఘవుఁడున్. ౩౯

తే. ధర్మమతి తాను సీతను తమ్ముని దగఁ
గూడి యడవికిఁ బోయి యున్నాఁడు చెపుమ
యిప్పు డన విని యప్రియ మే యనంగఁ
దగిన యామాటనుం బ్రియముగ భ్రమించి. ౪౦ 2614

క. జరగిన వృత్తాంతంబును, జరగిన యటులే వచింపఁ జాన తలఁచి యా
భరతున కనియెన్, దనయా!, ధరణీశకుమారుఁ డనుజుఁ [illegible] గొనుచున్.

తే. నారచీరలు గట్టి దండకవనంబు
నకుఁ జనియె నంపఁ గైక పలికిన యంత
స్వకులమునకు సదాచారపరతవలనఁ
గలిగినట్టి మాహాత్మ్యంబుఁ దలఁచి యతఁడు. ౪౨ 2616

క. తన యన్న యేమి తప్పును, గనఁజాలక చేసినాఁడొ కానప్రస్థా
చనుట కని యతనిదౌ చరితను దలఁచుచు సందియమునఁ [illegible]చున్.

క. భీతుండై మఱి యడిగెను, నోతల్లీ! రాముఁ డేమి యుర్వీసుర సొ
మ్మాతఱి హరింపఁడే గద, పాతక మేమేని చేయఁ బాల్పడఁడు గదా. ౪౩

క. ధనికుఁడు దరిద్రుఁ జేయఘ,మును జేయనివాఁడు రామమూర్తి నిహతుఁడై
తన ప్రాణంబులఁ గోల్పో,యెనె యిట్టి యఘంబుఁ జేయునెటు రాఘవుఁడున్.

క. పరదారను గోరఁడు కద, ధరణీశ సుతుండు చెపుము తల్లీ! వేదో
త్కరశాఖాధ్యాయిని వే, మరణము నొందించువాని మాడ్కి రఘువరున్.

---

* భరతం ప్రతి త్వాం రాజాన స్మృతవాన్ కింతు రామమేవ స్మరన్ స్వర్గ ముగాత్-అను వ్యాఖ్యననుసరించి యీపద్యపూర్వార్థము వ్రాయఁబడినది.

తే. దండకారణ్యమున కేల ♦ తండ్రి పంపె?
ననుచు వెతఁ గుంది యడిగిన ♦ నామె చపల
చిత్తగావున మును రాజుఁ ♦ జేరి వరము
లడుగుతఱి నున్న వృత్తినే ♦ యాశ్రయించి. ౨౨ 2621

క. తనకృత్య మెల్లఁ జెప్పం,గను దలఁచుచు నున్న దున్న ♦ కరణి వచింపం
బనిఁ బూని పలికె నిట్లని, తనయుండు మహాత్ముఁ డట్లు ♦ తనుఁ బ్రశ్నింపన్.

తే. తాను బండితురాలని ♦ తలఁచుచుండు
గావునన్ మూఢురాలును ♦ గాన సంత
సమునఁ గైకేయి చెప్పె నీ ♦ సరణి రాముఁ
డే మహీసురువిత్తంబు ♦ నేని గొనఁడు. ౨౪ 2623

సీ. ధనికునింగాని ని ♦ స్స్వనిగాని యేపాపమును జేయునట్టి యే ♦ మనుజుఁగాని
హింసింప లే దాతఁ ♦ డెవరి భార్యను గాని కనులారఁ గనుఁగొనఁ ♦ గాఁ దలంప
లేదు; కుమారకా! ♦ భూదయితుఁడు నీదు తండ్రి రాఘవునకు ♦ ధాత్రి నొసఁగి
యభిషేకమును జేయ ♦ నాదృతి నుండుట విని నీకు రాజ్యమి ♦ య్యనియు, రాము

ఆ. వనికిఁ బంపుమనియు ♦ వరముల నీరెంటి, వేఁడితిని బ్రతిజ్ఞ ♦ వెలయఁ జేయు
తనదువృత్తిఁ బూని ♦ ధాత్రీశుఁ డట్లె నే, నడిగినట్లు చేసె ♦ [1]ననుఁగుఁగుఱ్ఱ!

చ. జనకుని యాజ్ఞఁ బూని రఘు ♦ సత్తముఁ డింతిని గూడి తమ్ముతో
వనములకేగ నద్యశము ♦ భాసిల నొప్పు మహీశ్వరుండు రా
మునిఁ బ్రియపుత్త్రుఁ గానక స ♦ ముద్రమితో సరిపచ్చు దుఃఖముం
గని యట మగ్నుఁడై మృతిని ♦ గాంచెఁ దపించుచు రాము నెన్నుచున్. ౨౬

ఆ. నీవు నిఖిలరాజ ♦ నీతుల నెఱిఁగిన, వాఁడవౌటఁ గొనుము ♦ పార్థివత్వ
మిపుడె నీకయి కడ ♦ యే నిదంతయు నిట్లు, చేసితిని గుమార ♦ క్షితిని గొనుము.

క. తనయా! శోకింపకుమా, మనమున సంతాపమంది ♦ మాన్పకుము నీ
వును ధైర్య మూనుమా! పత్తన మిది వశమయ్యె నీకుఁ ♦ దనకుం దానే.

క. నిరుపద్రవ మీరాజ్యము, కరగతమయ్యె నిట నీకుఁ ♦ గాన వసిష్ఠా
ద్యురుమానుల శాస్త్రజ్ఞులఁ, బరమాదృతిఁ బిల్వఁ బంచి ♦ వారియనుమతిన్.

క. జనకున కదీనసత్త్వన, కనువగు శాస్త్రప్రకార ♦ మతివేగము నీ
వొనరిచి సంస్కారమ్ములఁ, దనయా! యభిషేకమొందఁ ♦ దగు మోదమునన్.

డెబ్బదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౩ - వ సర్గము.

భరతుఁడు కైక నాక్షేపించుట.

క. జనకుని మరణము భ్రాతల, వనవాసము విన్నయంత ♦ భరతుఁడు దుఃఖం

---

[1] క కప్పటియుత్సాహముఁ చెలుపున ట్లుంచఁబడియె.

బునఁ దపియించుచుఁ బల్కెను, జనకునిఁ దత్సముని రామ♦చంద్రుని నన్నన్.

క. విశనాడి దూరగతభా,గ్యుఁడనయి శోకించునాకు ♦ నూహింపఁగ నీ
పుడమి యిఁక నేమిపనికో, తడయక విభుఁ జంపి రాముఁ♦దాపసిఁ గాఁగన్. ౩॥

సీ. ఒనరించితివె దుఃఖ♦మున మీఁది దుఃఖమ్ముఁ గల్గించితివె పుండు♦కలఁచుచుండ
లవణాంబునుం జల్లి♦న వడువునను నీవు మాయన్వయము పేరు♦మాపఁ బ్రళయ
కాలోత్థితంబగు ♦ కడుదుష్టశక్తియ ట్లరుగుదెంచితివె నా ♦ యయ్య నిన్నుఁ
గౌఁగిటనిడెడ నగ్నిఁ♦గౌఁగిలించుకొనిన కరణి; నేమియు నెఱుం♦గఁడు మహీశుఁ
డో పాపదర్శినీ! ♦ యుర్వీశుఁ జంపి తే కులపాంసనీ! నాదు♦కులము నిట్టి

ఆ. గతిని బొందఁజేసి ♦ కడుమోహమున నిందు
సుఖమె లేకయుండు♦చొప్పు వెదకి
యట్లు చేసితివె ధ♦రాధీశుఁ డతియశుఁ
డధికసత్యసంధుఁ♦డౌ నతండు. ౪॥ 2632

క. నినుఁ బెండ్లియాడి కద మృతిఁ, గనియెన్ దుఃఖమునఁ బొగిలి♦కందుచు వినునా
జనకుండు ధర్మవత్సలుఁ, డనుపమగుణుఁ జంపితేల ♦ యతనిం బూన్కెన్. ౫॥

క. ఏటికి రామునిఁ బురముం, దాఁటించితి వడవినుండు ♦ తాపసిగా ని
ట్లేటికిఁ జేసితి వకరుణ, నోటక్కరి! తల్లి వగుచు ♦ నొగి నీవిచటన్. ౬ 2634

తే. బ్రదికి యుండుటఁ గౌసల్య ♦ పరమనియత
యైన యాసుమిత్రయు సుతా♦త్యంతశోక
ములను గుందుట బ్రదుకరు ♦ దలఁప నొక్క
వేళ బ్రతికిన వెతల జీ♦వింత్రు వారు. ౭ 2635

క. గురువృత్తివేత్త, యార్యుం, డురుధర్మవిదుండు రాముఁ ♦ డొక్క తెఱఁగునన్
బరికించి తల్లియందె, క్కరణిన్ వర్తిల్లునట్టు♦గా నీయందున్. ౮॥ 2636

క. అనుపమశుభ్రప్రావృత్తిని బూనియె నడచుఁగాదె ♦ తెలియదె నీకున్
వినుముందుగ రాఁదగు న,య్యనర్థముల నెఱుఁగునట్టి♦దయి గుణమణియై

క. అలరెడు నాపెదతల్లియు, నలఘులసద్ధర్మమూని ♦ యుత్తమవృత్తిచేఁ
జెలియలినలె నినుఁ గనుఁ గద, తెలియదె నీకీ విధము మ♦దిన్ దుష్టమతీ!.

ఆ. అట్టి న్యాయబుద్ధి ♦ కాత్మజుండగు బుద్ధిమంతు రామచంద్రు ♦ మౌనివృత్తి
వల్కలములఁ గట్టి ♦ వనినుండఁ బంపి పాపాత్మురాల! శోక♦మొంద వెట్లు ౧౧

ఉ. రాముఁ డపాపదర్శనుఁడు ♦ రమ్యయశోధనుఁ డాత్మవేత్త గా
భూమిని శూరవర్యుఁడయి ♦ పొల్చెడువాఁడుగదా తలంపకీ
వామహితాత్ముఁ జీరవస♦నాంగునిగా నొనరించి పంపితే
యేమి సుహేతు విందులకు ♦ నింపుగ నీమదిఁ దోఁచె? నక్కటా!. ౧౨ 2640

తే. ఏమిఫలమబ్బె దీన నీ♦కిపుడు రామ
చంద్రునెడ నెప్డు నేనెట్టి♦సరణి నడచు

వాఁడనో లుబ్ధవౌటఁ బాపమతి! నీకుఁ
దెలిసియే యుండదని మదిఁ ♦ దలఁచువాఁడ. ౧౫ 2641

క. కనుకనె రాజ్యము నాకుం, దనివారఁగఁ గల్గుటకు మ♦నంబునఁ దలపో
యని నీవు పూనుకొంటివి, ఘనమైన యనర్థమునకుఁ ♦ గదు నింద్యమతీ!.

*క. పురుషవ్యాఘ్రులవారికు,వురనుం జూడకయె భూమిఁ♦బూనుదుఁ దాల్పన్
వరశక్తి యెద్ది గల్గుటఁ, దరమే పాలింప నాకు ♦ ధర్మవిహీనా!. ౧౮ 2643

ఆ. ఒక్కనాకె యాశ్ర♦యుఁడు కాఁడతండు మ,హాబలుండు; భూత♦లాధిపుండు
మేరు వాత్మవనముఁ ♦ గోరికచే నాశ్ర,యించునట్టు లాశ్ర♦యించు రాము.

క. బలవంతుఁడౌట రాముం, డిలాధిపునకైన నాశ్ర♦యింపందగు వాఁ
డలఘుభరంబును మోవం, గల వృషభము పూని మోయఁ♦గల భారంబున్.

తే. తరుణవత్సంబులై మోపఁ ♦ దలఁచినట్లు
ప్రబలుఁడౌ రాజుచేఁ దాల్పఁ♦బడిన రాజ్య
భారమును దీని నేశక్తి ♦ బాలుఁడనగు
నేను భరియింపఁగలను? నీ♦వే వచింపు. ౧౬ 2646

†సీ. గ్రహణధారణముఖాం♦గప్రయుక్తంబగుమతిబలంబుననుసా♦మము మొదలగు
చతురుపాయంబుల ♦ క్ష్మాపతితనయుండ నౌటను భూపాల ♦ నాదికముల
యందు నాకొకవేళ♦నలరు సామర్థ్యంబు గలిగినఁ గొడుకునం♦పలిప్రమోద
మున నిమ్మహానర్థ♦మును జేసినట్టి నీవాంఛితమును నే స♦ఫలముగాఁగఁ

తే. జేయనీయను వ్యర్థంబె ♦ చేయువాఁడ
జననిపైఁ బోలె శ్రీరామ♦చంద్రునకును
భక్తిపూర్వకదృష్టి నీ♦పైఁ జెలంగ
దేని పాపమనీమను ♦ బూను నిన్ను. ౧౭ 2647

తే విడునఁ గోరిక గలిగి యె♦ప్పుడు చెలంగు
నతఁడు నీయందు నునిచిన ♦ యాదరమును
బట్టి విడువంగఁ జాలక ♦ యిట్టులున్న
వాఁడనో పాపదర్శినీ! ♦ పాపచిత్త!. ౧౮ 2648

క. అరయఁగ సజ్జనవర్ణిత, చరితము విడనాడి తీవు ♦ సరగున నస్మ
ద్వరవంశపూర్వవిలస, ద్ధరణీశవినిందితాత్మ ♦ తగ నెటు లబ్బెన్. ౧౯ 2649

క. మాయిక్ష్వాకులమున జ్యేష్ఠుని, కే యర్హము రాజ్య మిద్ది ♦ యొప్ప నతనికే
చేయుదురభిషేకంబటు, లే యాచారమగు నతని ♦ యెల్ల సహజులున్. ౨౦

* అహంహి పురుషవ్యాఘ్రా వపశ్యన్ రామలక్ష్మణౌ, కేనశక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షితుముత్సహే-అని మూలము. † అథవా మే భవే చ్ఛక్తి ర్యోగై ర్బుద్ధిబలేనవా-అనిమూలము. వ్యాఖ్యకర్త వ్రాసినయర్థము ననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినదని యెఱుఁగఁదగు.

క. అనువర్తింతురు జ్యేష్ఠుని, ఘనమెఱిఁగి సమాహితాత్మ ♦ లండితులగుచున్
జననింద్యచిత్తురాలా, మనుజేశ్వర ధర్మ మొక్క ♦ మాఱును మదిలోన్.

సీ. పరికించునట్టి స్వ♦భావమే లేకుండునట్టి దానవనియు ♦ నఖిలరాజ
వరులకనాదిగా ♦ వచ్చు ననుల్లంఘ్య మగు సదాచారమి♦ట్లనియు నెఱుఁగ
నట్టి దానవనియు ♦ నాత్మకు నాకిప్డు తోఁచుచున్నది శ్రద్ధ♦తోఁ దలంప
జ్యేష్ఠుఁడే రాజ్యాభి♦షిక్తుఁడై వెలయును గద యిద్ది సమమె యా♦త్మోవిభులకు
తే. నందఱకు నందు విఖ్యాతి ♦ నలరుచున్న
యట్టి యిక్ష్వాకుకులజులై ♦ యమరు రాజు
లకు విశేషించి యిద్ది యి♦లం జెలంగుఁ
గాదె వీరల చరితవి♦ఖ్యాతమె కద. ౨౨ 2652

సీ. ధర్మంబె తమకు సం♦తతరక్షణంబుగా గ్రహియించి వంశప♦రంపరాగ
తమగు చరిత్రంబుఁ ♦ ద్యజియింపకయె యాచరించువారలు కద ♦ యంచితముగ
నట్టివారలకు స♦దాచారగర్వము నీవు వచ్చుటఁ జేసి ♦ పోవసాగెఁ
గద యస్మదన్వయ♦క్రమమిటులుండంగ నీవుపుట్టిన యింటి ♦ భూవిభులును
తే. జ్యేష్ఠతనయునకే యభి♦షేకకృత్య
మొనరిచెడువారు మహితాత్ము ♦ లుదితయశు
లట్టివారి వంశంబునఁ ♦ బుట్టినట్టి
నీకు నిటు లేల నింద్యమా♦నీష గలిగె ౨౩ 2653

సీ. పాపనిశ్చయురాల♦వై పరఁగెడు నీదు వాంఛితమేను దీ♦ర్పంగఁ దలఁప
బ్రాణాంతకంబగు ♦ వ్యసనమ్ము నీవు నా కిట్లు గల్గఁగఁ జేయ ♦ నెంచి దాని
మొదలు పెట్టితివి నీ♦మదిఁ గలదానిని జేయకుండుటె కాక ♦ పాయకిపుడ
నీకు ననిష్టంబు♦నేఁ జేయఁ బూనెద నిదిగో యిప్పుడె చని ♦ యెందునున్న
తే. స్వజనహితుఁ బాపరహితుని ♦ భ్రాతరాము
నడవినుండి మరల్చెద ♦ నట్లు తెచ్చి
దీప్తతేజున కతనికి ♦ [1] స్తిమితమతిని
దాసభూతుఁడనై యుందుఁ ♦ దత్పరతను. ౨౪ 2654

చ. అనుచు మహాత్ముఁడా భరతుఁ ♦ డాజనయిత్రిని నప్రియోక్తులన్
మనమగుబంగిఁ బల్కి వగ ♦ మానసమంతయు వ్రయ్యలింప న
య్యనఘుని రాముని దలఁచి ♦ యద్రిగుహందగు సింహమట్టు లా
ర్తనినద మొప్ప నేడ్చె రఘు♦రాముని నే స్మరియించుచుం గడున్. ౨౫ 2655

డెబ్బదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

1 స్తిమితమతిని=నిశ్చలమనస్సుతో. 'సుస్థితేనాంతరాత్మనా' అనిమూలము.

౭౪ - వ సర్గము

భరతుఁడు కైకను నిందించుట

క. భరతుం డిటు జనయిత్రిని, బహువిధభాషణములఁ ♦ బలికి యిఁక! యం
చురుతరరోషము పైకొన, నురలం గైకేయిఁ జూచి ♦ మది తత్తఱిలన్. ౧

సీ. ఓదుష్టచారిణీ! ♦ యోక్రూరమతి! సముంచితధర్మమున్ విడి♦చితివిగాన
నీతల్లి విధమున ♦ నీవు [1]రాజ్యభ్రష్టురాలవు గమ్ము నీ♦వేళ నన్నుఁ
జచ్చినవానిఁగా ♦ స్వాంతంబునం దెంచి యేడ్చుచుండుము పృథి♦వీశ్వరునకు
మరణంబు శ్రీరఘు♦నాథునకు వనవాసమును సమానముగఁ జే♦సిన కఠోర

తే. హృదయవు గదా ధరాధీశు♦లేని పరమ
ధార్మికుఁడు రాముఁడే రవం♦తయును నిన్ను
నిందచేసిరె? వినుమిఁకె ♦ నీవె యీకు
లము నశింపఁగఁ జేసితి ♦ విమతబుద్ధి!. ౩ 2657

చ. కనుకనె భ్రూణహత్యయును ♦ గాఢతరాఘముఁ జేసినంతదా
ఘనతరపాతకంబు నినుఁ ♦ గాఱియపెట్టెడుఁ గాన నారకం
బునకె చనంగ నీకుఁ దగుఁ ♦ బూజ్యము భర్తృసమానలోకమున్
గనుఁగొనఁ జాలవింక నది ♦ గల్గదు నీకెటుభంగిఁ జూచినన్. ౪ 265

తే. ఘోరకర్మంబునకుఁ బూని ♦ యారఘువరుఁ
గానకుం బంపునంతె య♦ఘంబుఁ జేసి
తీర్చితివిగద కైకేయి! ♦ దీనివలన
నపకృతియు నాకెయయ్యె నే♦మంటివేని. ౫ 2659

తే. సర్వలోకప్రియుండగు ♦ సరసమతిని, భ్రాతనెడఁబాసి యాతని ♦ ప్రాపులేమి
భయము నాకును గల్గె నీ♦వలననైన, ఫలమిదే గాని రాజ్యలా♦భంబు గాదు.

క. నినుఁ బట్టి తండ్రి మృత్యువుఁ, గనియెన్ రాముండు చనియెఁ♦గానకు, నాకున్
జననిందితమగు నయశము, జననీ! నీవలన నిపుడు ♦ సంప్రాప్తించెన్. ౬ 2661

తే. తల్లిరూపంబునన్ నాకు ♦ దాపరించి, నట్టి యోశత్రువా! క్రూర♦మైనబుద్ధి
గల్గి దుర్వృత్తి యమరంగఁ ♦ గాంతుఁ జంపి,నట్టి పాపమతీ! యింక♦నైన నీవు.

క. నాతోడఁ బలుకవలదిట, నీతటి రాజ్యైకకాంక్ష ♦ యెసఁగెఁగదా నీ
చేతస్సున నామాటను, నీతనయుఁడనంచుఁ దలఁప ♦ నీకుఁ జనదుసూ!. ౭

క. కులదూషిణివై తగు నీ, వలనం గౌసల్య వెతలఁ♦బడియె సుమిత్రా
లలనయుఁ దక్కినరాజసతులు దుఃఖముఁ గనిరి నేను♦నుం గనినాఁడన్. ౮

సీ. ధర్మముఖ్యుండైన ♦ తగు పతిం బొందితౌ కేకయభూపతి♦కిన్ జనించి
నట్టిదానవు గావు ♦ నెట్టన నచ్చటఁ బుట్టి తత్కులమును ♦ బాడిచేయ

[1] రాజ్యాద్భ్రంశస్వ-అని మూలము. నీతల్లివలె నీవు నడవులపాలు కమ్మనిభావము.

నెంచిన రాక్షసి ♦ వీవు నిశ్చయ మిద్ది కావున సత్యసం♦కల్పు రాము
నడవికిఁ బంపితి♦వా దుఃఖమున నాదు జనకునిఁ బరలోక♦మునకు సాగ

తే. నంపితివి నీవుఁ బాపకా♦ర్యంబె ముఖ్య
మద్ది యొనరించినందుల♦కైన ఫలము
నాకుఁ బ్రాప్తించె నేను జ♦నకునిఁ జంపు
కొని సహోదరులెడఁబాయ ♦ జనులు దిట్ట. ౧౦॥ 2665

క. జనవితతి కప్రియుఁడనై, తిని నీవో యఘముఁ జేసి ♦ తీరెదు భావం
బున నొప్పుదానవౌటను, జనుదువు నరకమున కెన్ని ♦ సరణులఁ గనిన౯. ౧౧॥

తే. ధర్మమతికిఁ గౌసల్యకుఁ ♦ దనయువిరహ
మును గలుగఁజేసి యేలోక♦మును గనెదవొ
దుష్టురాలా! సమస్తబం♦ధువుల కాశ్ర
యుఁడని పరిశుద్ధసద్వ్రత♦నుఁడని రాము. ౧౨॥ 2667

క. కనఁ జాల వేమొకో జ్యేష్ఠుని నాకుం దండ్రివోలె ♦ శుభదుండని నీ
మనమున నొకమాత్రైనను;, బెనుపాపమె నీదు చిత్త♦వృత్తియగుఁ జుమీ!.౧౩

సీ. తనయుండు జననిక♦క్ర గళనఖకుక్షి పాదంబులను నాసి♦కాదులైన
ప్రత్యంగములను సం♦భవమందుటయెగాక ప్రత్యగాత్మకు సదా♦వాసమునయి
యనురాగసంస్థాన♦మునగు హృదయమునుండియుఁ బుట్టిన ♦ ట్లొప్పువాఁడు
కనుకనే యందఱి♦కంటెను దల్లికిఁ దనయుండు ప్రియతముం ♦ డనఁగఁబరఁగు

తే. బంధువుల్ ప్రియులగుదురు ♦ బహుళధర్మ
ముల నెఱిఁగి దేవతలు సత్కృ♦తులను బడసి
ఖ్యాతిగను కామధేను వొ♦క్కపుడు మున్ను
వృషభయుగళంబుఁ గాంచెను ♦ బృథివియందు. ౧౪॥ 2669

క. తనకులమున జనియించిటుల, దనయులునై హాలము మోసి♦ధరదున్నుచు మూ
ర్ఛను బొందియున్నవానిని, గనె నవి మధ్యాహ్నము దను♦కఁ హాలభరము౯.

ఆ. మోసి దున్ని బడలి ♦ మూర్ఛిల్లుటం గాంచి
పుత్రదుఃఖమునను ♦ బొగిలి బాష్ప
జలసమాకులాక్షి ♦ జలజాతయగుచు రో
దనము చేసె నట్టి ♦ తరుణమందు. ౧౬ 2671

క. దానికిఁ గ్రిందుగ విబుధవి,తానాధిపుఁ డింద్రుఁ డేటకో ♦ తాఁ జనుచుండం
గా నతని తనువుసోఁకెను, దానికనుల నీళ్లు బిందు♦తతిగా నంత౯. ౧౭॥ 2672

క. సురుచిరగంధములై యా, కరణిం దద్బాష్పసలిల♦కణములు పడఁగా
సురపతి పావనసురభియె, కరము౯ దుఃఖించె ననుచు ♦ గ్రహియించె మది౯.

సీ. నాలుగుప్రక్కల ♦ నాకాధిపతిచూచి యాకసంబున దీన♦మై కరంబు
వెతలఁగుందుచుఁ బలు♦విధముల నేడ్చుచు నున్నయాసురభిని ♦ నొకటఁగాంచి
వజ్రపాణియగుచు ♦ వాసవుఁ డార్తినిఁ గుందు యశస్విని ♦ గోర్కెలొసఁగు
నాకామధేనువు ♦ నవ్విధినుండంగ నుద్విగ్నుఁడై కర♦యుగము మోడ్చి
తే. పలికె నీరీతి మావారి♦వలన నీకుఁ, బెనుభయము గల్గలేదుగా ♦ వెతలఁబడిరి
దేల? నీవిట్టులందఱి ♦ మేలు కోరు,దానవుగదా వచింపుమా! ♦ మానకింక.

క. అని మతిమంతుఁడు సురపతి, యనుకంపం బల్కినట్టి ♦ యప్పలుకులకున్
మనమలర వాగ్విశారదుఁ, డనఁదగు నింద్రునకు ధీర♦యై యా ననియెన్.

క. అనఘా! యిట్టి యమంగళ, మనఁనది లేకుండుఁగాక ♦ యసురసమూహం
బున నెవరివలననున్ భయ, మనునదియే కల్గదెప్పు♦డైన సురేశా. ౨౨౫

క. తనయులు కష్టావస్థం, గనుచుండుట ధరణియందుఁ ♦ గాంచితి దానం
గనియెద శోకము తెలిపెద, వినుమా కర్షకుఁడు పూన్కి ♦ వివిధవిధములన్.

క. పీడించుచుండఁగాఁ బై, వేఁడివెలుఁగు నాతపమ్ము ♦ వెలయుఁగ దానన్
వాడి కృశించుచు వెతలం, గూడిన నాయీ కుమార♦కులకు వగచెదన్. ౨౮

క. ఈయిద్దఱు పుట్టిరి నా,కాయమ్మునుండి యట్లు ♦ కావున బరువున్
మోయఁగఁ జాలక పీడితు,లై యార్తిని బొగులుచుంట ♦ కాత్మఁ దపింతున్.

క. తనయునకు సమముగాఁ బ్రియుఁ, డనఁదగువాఁడెవ్వఁడు గలఁ ♦ డవనినిజంబం
చును బల్కెఁ; బెక్కువేలగు, తనయులు లోకముననిండఁ♦దాఁ గనియుండున్.

తే. కొడుకు లిద్దఱు కష్టముల్ ♦ గుడుచువార
లని తపించుచు నేడ్చు న♦య్యావుచర్యఁ
గాంచఁగాఁ బుత్రకునికంటె ♦ నెంచ నధికుఁ
డితరుఁడెవ్వఁడు లేఁడని ♦ యింద్రుఁ డెంచె. ౨౯ 2681

సీ. అసమశీలంబున ♦ నలరి సమృద్ధిచేఁ దనరి శాశ్వత సుగు♦ణనికరమున
నొప్పి సృజింపంగ ♦ నూహించినంతనె యుద్దానిఁ జేయు శ♦క్త్యతిశయమున
నమరిన యా నిర్జ♦రార్చితధేనువు భామినీపురుషస్వ ♦ భావమైన
వ్యాపారమున జగ♦ద్వ్యాపారమును గోరి వేనవేలుగఁ దాను ♦ సూనులఁగని
తే. పరఁగునది యయ్యు నాత్మజ♦ద్వయము సెతఁ
బడుటఁగని యేడ్చుచున్నదే ♦ పరమసుగుణ
ఖనియయిన రామచంద్రు నొ♦క్కనుతుఁ గనిన
యట్టి కౌసల్యసుతుఁ బాసి ♦ యెడలకున్నె? ౨౦ 2682

క. ఇది చెప్పవలెనె వేలుగ, సుతతినుణి నామె విగత♦సుత నొనరిచితీ
వదయతఁ గావునఁ గైకా!, యిది వినుమా! వెతలఁగందు♦విహాపరములలోన్.

క. నాయన్నను రాముని నా, నాయన నీరీతిఁ బూజ♦నములఁ దనుపుచుఁ
వే యశము వర్ధిలంగాఁ, జేయుదు నే నింకమీఁద ♦ సిద్ధమిది సుమీ'. 30

క. [1]విను పూజావిధిఁ జెప్పెద, వనికిం జని రాము మహిత♦బలుఁ గౌసల్యా
తనయునిఁ దోడ్తెచ్చెద నాతని మాఱుగ మునినిషేవి♦తము వనిఁ జొత్తుఁ.

తే. పాపసంకల్పురాల! యీ ♦ పౌరులెల్ల
నశ్రుకంఠంబులన్ నన్ను ♦ నార్తిఁ జూడ
నిట్లు నీవాచరించిన ♦ యిట్టిహోఘ
మును భరించుచు నుండంగ♦లనె పురమున. 32 2686

తే. అగ్నియందైనఁ బడు దండ♦కాటవికిని
జను మటులు కాకయున్న గొం♦తునకుఁ ద్రాడుఁ
గట్టుకొని మృతిఁ బొందు మిం♦క నివి తప్ప
వేఱు గతిలేదు చూడఁ బా♦పివగు నీకు. 33 2687

క. నేనో సత్యపరాక్రముఁడౌ నాయన్నరఘురాముఁ ♦ డవనిం బొందం
గా నపగతపాపుఁడనై, నానిశ్చయసిద్ధినిఁ మ♦నంబునఁ గాంతుఁ. 34 2688

చ. అని వచియించి యాతఁడు మ♦హాత్తరకోపమునొంది యూర్పులన్
ఘనముగఁ బుచ్చుచున్ భుజగ♦కల్పుఁడుగాఁ గనుపట్టి యంతటన్
వనమునఁ దోమరాంకుశవి♦బాధితమై ఘనగర్తపాతముం
గను గజమట్లు నేలఁబడి ♦ క్ష్మాపతిపుత్త్రుఁడు రక్తనేత్రుఁడై. 35 2689

తే. అంబరముపీడి నాభర♦ణంబులెల్ల, నవనిపైఁ [illegible] సన♦మైన నెపుడు
డుమును ద్రెళ్లెడు నింద్రధ్వ♦జంబురీతి, నవనిపైఁ [illegible] భరతుఁడు.

డెబ్బదినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౫ - వ సర్గము.

—భరతశత్రుఘ్నులు కౌసల్యను జూడఁబోవుట—

శా. ఎంతోసేపటి కెట్లొ తెల్విఁగని యిం♦కేసుందరుం డత్రుసం
క్రాంతాక్షుండయి వీర్యవంతుఁడగు నా♦క్ష్మానాథపుత్త్రుండు న
త్యంతంబున్ వెతఁబొంది [2]దీనయగుచుం ♦ దానున్న కైకన్ ఘృధా
స్వాంతుండై కని [3]మంత్రులెల్ల వినఁగాఁ ♦ బల్కెన్ గరోరోక్తులన్. ౧

ఉ. కోరఁగలేదు రాజ్యమును ♦ గోర్కి నొకప్పుడు, నేను రాజ్యముం
జేరఁగ యోజనల్ జనని♦చెంత నొకప్పుడు చేయలేదు త

---

1 విను పూజావిధిఁ జెప్పెద - అనునది 'భ్రాతురపచితిమాహ' అను వ్యాఖ్యను ననుసరించి యొఱుఁగనలయు. 2 దీనా మద్వీక్ష్య మాతరమ్-అని మూలము. 3 భరతాగమనమును విని యచ్చటికి సుమంత్రాదులు వచ్చిరనుట వ్యాఖ్యానాభిప్రాయమని తెలియఁదగు.

దుష్కరమణుండు రాజ్యరమఁ ♦ బొందెడు నట్లుగ నన్నుఁ జేయఁగా
సారవిచారమేకరణి ♦ నల్పెనొ దాని నెఱుంగ నేమియున్. ౨ 2692

చ. అనుజునితోడ దూరమగు ♦ నట్టి యొకానొక దేశమందు నుం
టను దమరే యెఱుంగుదుర ♦ టన్ వసియించుటయే మహాత్ముఁడై
తనరెడు రామచంద్రునకు ♦ దారుణకాననవాస మబ్బుటల్
మనమున నేనెఱుంగ నొక ♦ మాటును నిశ్చయము మిద్ది చెప్పెదన్. ౩ 2693

క. సీతకు లక్ష్మణునకు నే, రీతిగ వనవాసమబ్బె ♦ రీతిం దానిన్
జేతస్సున నేఁ దెలియను, నీతల్లియె కారణమగు ♦ నిన్నిటి కిచటన్. ౪ 2694

చ. అని సుహితాత్ముఁడౌ భరతుఁ ♦ డార్తి విలాపము చేయుచుండఁ ద
త్స్వనమును రామమాత విని ♦ సాధ్వి సుమిత్రను గాంచి యిట్లనున్;
వినుమదె క్రూరకృత్యమును ♦ వింతగఁ జేసిన కైకపుత్త్రుని
స్వనమును, వచ్చినాఁడతఁడు ♦ వాఁడు తలంపఁగ దీర్ఘదర్శియౌ! ౫ 2695

క. కనుఁగొనఁ గోరెద నాతని, ననుచున్ వ్యథ నన్నె మాటి ♦ యతిమలినాంగం
బునఁ జిక్కియున్న రాముని, జనని సుమిత్రకును జెప్పి ♦ చయ్యన [1]వడఁకెన్.

తే. వడవడ వణంకుచున్ దన ♦ స్వాంత మట్టె
సొమ్మసిల్లఁగఁ దాఁ బయ ♦ నమ్ము చేసె
నపుడు శత్రుఘ్నుతోడ రా ♦ మానుజుండు
చనియెఁ గౌసల్యయింటికి ♦ సత్వరముగ. ౬ 2697

సీ. భరతశత్రుఘ్నులు ♦ పరమదుఃఖార్తులై క్షితిపైనిఁ బడి నష్ట ♦ చేతనయయి
విలపించు నమ్మన ♦ స్విని నార్యఁ గౌసల్యఁ గని చేరఁబోయి దుః ♦ ఖమునఁ గుంది
యేడ్చుచు నాభ్రాత ♦ లిద్దఱు కౌఁగిటఁ బొదిగి రా కౌసల్య ♦ పొగులుచుండి
భరతుని గని యిట్లు ♦ పల్కె రాజ్యముఁ గోరితత్ప్రాప్తికై మదిఁ ♦ దాప మొందు

ఆ. నీకు రాజ్యమిదిగొ ♦ నిష్కంటకంబయి, కైకదైన క్రూర ♦ కర్మమునను
శీఘ్రకాలముననె ♦ సిద్ధించె నక్కటా, క్రూరకృత్యము గనఁ ♦ గోరు కైక.

క. శ్రీరాముని నా ప్రియసుతుఁ, జీరాంబరములు ధరింపఁ ♦ జేసి యెలమితోఁ
గ్రూరారణ్యములం దగఁ, జేరం జేసె నిఁక ఫలము ♦ చెప్పుము దానన్.

క. ఈపని చేయకయుండియు, నీపగిదిన్ రాజ్యమొంద ♦ నేల దగదొ? న
న్నేపగిదినైన నటవికి, [2]వే పంపం దగును నృపత ♦ వెలయుటకతనన్. ౧౨౫

క. కనకమయాంగుఁడు సుయశం, బునఁ దనరెడు నాసుతుండు ♦ మొదలు నెచటన
వ్వనికిన్ ననుఁ బంపందగు, విను నేనె సుమిత్రఁ గూడి ♦ వెడలెద వనికిన్.

---

1 వేపమానా-అనిమూలము. రామవిషయకదుఃఖమునను, కైకవలనిభయమునను, ముందేమి భరతునివలనఁ జేటు వాటిల్లునో యనువిచారమునను వడఁకెనని భావము. 2 వే-వేగ-అనునివి ద్రుతాంతములు గావని యెఱుంగఁదగు. ఇప్పటివారలోఁ గొందఱు ద్రుతాంతము లనుచున్నారు.

*తే. దశరథేశుని యగ్నిహో♦త్రములఁ గనువు
వారక గ్రహించి సుఖముగఁ ♦ జేరఁబోదుఁ
దనయుఁ డున్నట్టి చోటికిఁ ♦ దడయ కిపుడె
యనుచు భరతునకధిపు దే♦హంబునందు. ౧౪ 2702

క. ఏమే నధికారము లే, దేమాడ్కిం గనిన సంచు ♦ నీయర్థమ్మున్
దా మనసులోనఁ దలఁచుచు, నీమాడ్కిం బల్కి మఱియు ♦ నిట్లని పల్కెన్.

క. పురుషవ్యాఘ్రము రాముం, డరణ్యముల నెందుఁ దపము ♦ నతినిష్ఠం జే
యు రతిఁ గని యున్నవాఁడో, భరతా! నీవైనఁ జెప్పు ♦ వని నద్దానిన్. ౧౫

క. వితతంబై ధాన్యసమం,చితమై హస్త్యశ్వరథవి♦చిత్రతరంబై
యతిశయమగు నీరాజ్యము, హితముగఁ గైకేయి నీకు ♦ నిప్పించెఁ జుమీ!.

మ. అని యీలాటి కఠోరవాక్యతతి నా♦యాసంబునన్ దూఱఁగా
విని యేపాపమెఱుంగకుండుటను వే♦నే దుఃఖవార్తావళిన్
వినుటన్ దుఃఖితుఁడైన వాఁడగుట నా♦న్వ్రశ్నవ్రణాగ్రంబు [1]సూ
చిని నొక్కంబడిపట్టు లప్పలుకులన్ ♦ జిత్తమ్ము శోషిల్లఁగన్. ౧౭ 2706

క. మనమున నేమియుఁ దోఁపమిఁ, జని యల కౌసల్యపాద♦సరసిజములపై
వనటం బొందుచుఁ బడి [2]చేతన తప్పట నట్టె యుండి ♦ తనకుం దానే.

తే. తెలివి వచ్చుటచే నంతఁ ♦ దెప్పిఱిల్లి
బహువిధంబుల నేడ్చు న♦ప్పావనమతిఁ
గాంచి కైమోడ్చు నుదుటఁ గీ♦లించి యూరడిం
పలికె నిట్లని తల్లితో ♦ వ్యసనపడుచు. ౧౯ 2708

తే. ఆర్య! రామునియందు నా♦కధికభక్తి
ప్రీతియును గల్గుటెఱుఁగవే ♦ రామునభి
షేకమును నేనెఱుంగనేఁ ♦ జేయనేమి
పాపము నిఁకేల నిందించె ♦ దీ పగిదిని. ౨౦ 2709

భరతుఁడు శపథములు చేయుట

చ. వనమునకున్ రఘూత్తముఁడు ♦ పండితసంస్తుఁడు సత్యసంధతం
దనరెడువాఁడు పోవఁగ నె♦వన్ దగ నెవ్వఁడు సమ్మతించెనో
జనని! యతండు దేశికుని ♦ సన్నిధి సద్విధి నేర్చినట్టి బు
ద్ధిని దగువాఁడు గాక కుమ♦తిం దగువాఁ డగుఁగాక యెప్పుడున్. ౨౧ 2710

* ఇందు నగ్నిహోత్రము పెద్దభార్య యధీనమున నుండఁదగినది. భరతునితోఁ గౌసల్య సంస్కారముకూడ నీవు తండ్రికిఁ జేయఁగూడదని చెప్పుట కైకసంబంధముచే భరతుఁడుగూడఁ బాపాత్ముఁడే యగునని సూచించుట కని తెలియనగు. 1 సూచిని=సూదితో. 2 చేతన (ఇది యాకారాంత స్త్రీలింగము)=తెలివి.

సీ. ఎవఁడు రాముఁడు వని♦ కేఁగ సమ్మతి నొందె నాతఁడెంతయు నీచ♦జాతులకును
సేవకుండును; సర♦సీరుహమిత్రున కభిముఖుఁడై మూత్ర♦మటు పురీష
మును విడిచినవాఁడు,♦ [1]దనపథంబునఁ నావు నిదురించుచుండఁ ద♦న్నినదురాత్ముఁ
డునగుఁ గాక; యెవండు♦మనమున రాముని వనవాసమునకొప్పు♦తినిగనునతఁ
తే. డాత్మభృత్యునిచేఁ బెద్ద♦దైన పనిని
జక్కఁ జేయించుకొని భృతి ♦ సరిగ నియ్య
కతని కష్టంబు వ్యర్థమౌ♦నట్లు చేయు
భర్తకగు పాపముం బొందుఁ ♦ బల్కు లేల. ౨౩ 2711

సీ. మనుజులనెల్లను ♦ దన పుత్రకులభంగి గనుచు పతికి ద్రోహ♦మును నొనరుచు
వానికిఁ గల్గు పా♦పము గల్గుఁగాక; షడ్భాగము కప్పముఁ♦దాఁ గొని మను
జులఁ గావకుండు రా♦జునకుఁ గల్గెడునట్టి యఘము గల్గుంగాక;♦యజ్ఞమందు
సాధువ్రతోపవా♦సములఁ జేసెడు ఋత్విజులకు దక్షిణ లియ్యఁ♦గలనటంచు
తే. శపథమును జేసి కార్యంబు ♦ జరిగిన తరు
వాత లేదని చెప్పెడు ♦ వానికొదవు
నఘము గలుగును గాక; యో♦యంబ! రాముఁ
డడవి కేగుట కెంచిన ♦ యతని కిపుడ. ౨౬ 2712

క. కరిహయరథ సంకులమై, శరవితతుల నాకులమగు ♦ సమరంబున నే
పురుషుండు వీరధర్మ, స్ఫురణము విడి పాఱునతనిఁ ♦ బోలు నితఁడు సూ!.

మ. మతిమంతుండగు దేశికుండు వరసూ♦క్ష్మస్ఫారతాత్పర్యసం
యుతవేదాంతరహస్యశాస్త్రము శ్రమం♦బొప్పంగఁ బోధింప నిం
దితచిత్తంబున దానిమానెడు కుబు♦ద్ధింబోలు, నేవాఁడు రా
ట్నుతుఁ డిప్పట్టునఁ గానకుం జనఁ దలం♦చున్ వాఁడు నిక్కంబుగన్. ౨౮

సీ. ఎవఁడు రాముఁడు వని♦ కేగఁ దలంచునో యతనికిఁ బ్రజలబా♦హ్యుండగుచుఁ
జంద్రార్కతుల్యతే♦జస్కుఁడై రాజ్యంబుఁ గైకొని పేరోల♦గమున యందు
సింహాసనంబునఁ ♦ జేరిన శ్రీరామచంద్రునిఁ గను నదృ♦ష్టంబు గలుగ
కుండునుగాక; యె♦వ్వండు పాయసమును నుఱితిలాన్నము ఛాగ♦మాంసగుడము
తే. లను బితరులకు దేవత♦లకు నతిథుల
కును సమర్పణముం జేయఁ♦గోరకె తను
వ్యర్థముగ నిర్దయుండయి ♦ వరుసఁ దినెడు
వానికిం గల్గునట్టి పా♦పంబు గలుగు. ౨౯ 2715

క. తలిదండ్రులు లోనగు పెద్దల నవమానించినట్టి ♦ దారుణపాపం
బులఁ బొందు రామునిం గా,నల కేగఁ దలంచునట్టి ♦ నరుఁడు జననిరో!. ౩౦

1 తనపథంబున నొక ట్టిశేయుస్థలమున.

సీసమాలిక:—

అడవికి రాఘవుం ♦ డరుగుట కెవ్వాఁడు సమ్మతించునొ యట్టి ♦ జనుఁడు ధేను
వులఁ బాదమునఁ దన్ను ♦ బుద్ధిహీనునివంటి వాఁడును; దానయి ♦ స్వగురువులను
నిందఁ జేసినయట్టి ♦ నీచసముండును, [1]స్నిగ్ధులకుం జెడ్డ ♦ చేయఁ దలఁచి [న
నట్టి వాఁడునగుఁగా; ♦ కంబరో మఱియును వనతోడఁ బ్రియపుత్రుఁ ♦ డనునయము
విశ్వాసమున నొక్క ♦ విషమాపవాదంబు నేకతంబునఁ జెప్ప ♦ నేర్పడంగ
దానిని వెలిపుచ్చు ♦ దారుణకర్మునివంటి వాఁడగు; మఱి ♦ పరులుచేయు
నుపకారమునకుఁ బ్ర ♦ త్యుపకృతి నొనరింప నట్టివాఁడును, బరు ♦ లరిసి చేయు
నుపకృతి మఱచిన ♦ యురుపాపి సముఁడును; సజ్జనవర్జిత ♦ జనునివంటి
వాఁడును; దుర్మతిఁ ♦ బడసిన యట్టిఁడౌ మనుజసముండును; ♦ ఘనతరాఘ
మాచరించియు దాని ♦ కయిన ప్రాయశ్చిత్తమును జేసికొనక, సి ♦ గ్గును త్యజించి
చరియించు నరునకు ♦ సముఁడును నయి, యెల్లవారిచే ద్వేషింపఁ ♦ బడినవాఁడు
నగు; మఱియును స్వగే ♦ హమునఁ బుత్రకళత్ర భృత్యయుతుండయి ♦ ప్రీతినిడక
తాను మాత్రమె సమృ ♦ ద్ధంబగు నన్నంబుఁ దినునొ యవ్వానికిఁ ♦ గనఁదగునఘ
మొందు; సవ్వంశంబు ♦ నందుఁ బుట్టిన కన్యకను బెండ్లియాడక ♦ ఘనతరాగ్ని
హోత్రాదిధర్మకా ♦ ర్యోన్నతి మానుచు ననపత్యుఁడయి మృతుం ♦ డగునుగాక;
మఱియును భూమిజా ♦ మండితుండౌ రాముఁ డడవికిఁబోవంగ ♦ నాత్మనెవ్వఁ
డాదృతిఁ గనునట్టిఁ ♦ డల్పాయువును బొంది కడుదుఃఖితుండయి ♦ కాంతయందు
సంతతిం బడయఁగాఁ ♦ జాలకుండును గాక పార్థివ వనితను ♦ బాలు వృద్ధు
నెవ్వనిఁ జంపిన ♦ నే పాపమొదవునో నేవకుఁ బోషింప ♦ కే విడిచిన [ను
నేయఘమంటునో ♦ యాయఘమ్మును బొందుఁగాక మాంసము లత్తు ♦ కను, విషము
మద్యలోహాదిస ♦ మస్త దుర్వస్తువులను నమ్మి యాద్రవ్య ♦ మునఁ గుటుంబ
పోషణమును జేయు ♦ భూరిపాపాత్మునివంటివాఁడగుఁగాక; ♦ పగతురడగు
పక్షమ్మునం గడు ♦ భయదయుద్ధముచెల్ల భయపడి తానొగిఁ ♦ బాఱునపుడు
చంపంగఁ బడుఁగాక; ♦ సారహీనంబగు తలపుర్రెఁ గరమునఁ ♦ దాల్చి మలిన
జీర్ణవస్త్రముఁ గట్టి ♦ క్షితిపయి నున్మత్తుపగె బిచ్చమెత్తుచు ♦ నెలమి దూల
సంచరించును గాక; ♦ నారాయిఁ ద్రావుచుఁ గామాదులకుఁ జిక్కి ♦ కాంతలందు
సతతంబు లోలుఁడై ♦ సాధ్వసమ్మతమగు జూదమాడుచుఁ బరి ♦ శుద్ధవృత్తి
హీనుఁడై చనుఁగాక; ♦ మానితధర్మంబుసను మది నిల్పక ♦ యనుదినంబు
ధర్మంబుఁ జేయుచుఁ ♦ దగిన ప్రతిగ్రహీతలకు నీయక యపా ♦ త్రులకు భూరి
దానమ్ము చేయుచుఁ ♦ దానుండువాఁడగుఁ గాక; శ్రీరాముండు ♦ కానకేగ

1 స్నిగ్ధులు=మిత్రులు. ఈస్నిగ్ధశబ్దమే యిపుడు స్నేహితుఁ డనుపేరఁ బరఁగుచున్నది. దీనిని సాధించుటకుఁ గ్రొత్తపాణిని ధరణిఁ బుట్టవలయునేమో.

సన్మతించినవాని ♦ సకలవిత్తంబులు చిరసమార్జితములు ♦ చిత్తతృప్తి
కరములు చోరుల ♦ కరగతములు నగుఁగాక, సూర్యోదయ♦కాలమందు
నస్తమించెడు తఱి ♦ నావృతి నిద్రించు నట్టివానికిఁ గల్గు ♦ నఘము గలుగుఁ
గాక; గేహంబులు ♦ గాల్చినవానికి గురుకళత్రంబును ♦ గూడువాని,
కత్యంతమిత్రుని ♦ కపకృతిఁ జేసిన వానికిఁ, గలుగు పా♦పంబు గలుగుఁ
గాక; దేవతలకుఁ ♦ గడుభక్తిఁ బితరుల కంబకుఁ దండ్రికి ♦ నరసి సేవఁ

ఆ. జేయనట్టి జనున♦కే యఘమబ్బునో, దానిఁ బొందుఁగాక; ♦ తాను వేగ
సాధుజనులచేత ♦ సంత్యజింపంబడుఁ, గాక; సాధువినుతిఁ ♦ గనక యతఁడు.

క. సుమతులు చేసెడు సత్కర్మములకు దూరుండు నగుచు ♦ సుహిమ నుండుంగా
క; మఱియు దీర్ఘభుజుండయి, సుమహితవక్షుఁడగు రాము♦శుభగుణనిలయున్.

క. వనికిం బంపఁగ సమ్మతిఁ, గనునో యవ్వాఁడు తనను ♦ గనుతల్లికి సే
వను మాని యధర్మంబును, గనుచుండుంగాక పృథ్విఁ ♦ గడు దూష్యుండై.

చ. తనయులఁ బెక్కురం గనుచు ♦ ద్రవ్య మొకించుక లేకయే జ్వరా
దినిఖిలరోగయుక్తుఁడయి ♦ తెల్లముగా సతతంబు దుఃఖముం
గనుచుఁ గృశించుఁగాక; మఱి ♦ క్ష్మామహాసనమందునుండి త
న్ననులను బైకి నెత్తికని ♦ ఘనసుతుల్ దగఁ జేసి దీనతం
గనుచును వేఁడుయాచకుల ♦ కాంక్షల వ్యర్థము చేసి నట్టిఁడౌ. ౫౦ 2720

చ. అనిశ మధర్మమార్గమున ♦ యందుఁ జెలంగుచు దుష్టుఁడౌ మ పం
చనమున నొప్పి శీలమును ♦ జయుఱ్యనఁ బాసి నృపాలభీతితో
మనమూ వగం గనం బ్రదుకు ♦ నుత్తృనితో సముఁడౌ; రఘూద్వహున్
వని కనుపంగ నెంచునో యె♦వండు నిజంబుగ నాతఁ డంబరో:. ౫౧ 2721

క. అతివ ఋతుస్నాత పత్ని, ప్రణ ఋతునియమముల నెన్ని ♦ వచ్చి నిలువ దు
ర్మతి నెవఁడు కలయికం దత్సతిఁ బన్పుఁడో యబ్బుదుష్య♦సముఁడౌ నితఁడున్.

ఆ. ధర్మనిరతి మాని ♦ తా మూఢుఁడై పర
పత్ని మాని యొరుని♦పత్నిఁ గూడు
నట్టి వాఁడే యగు మ♦హాత్ముఁడు రాముఁడు
వనికిఁ బోవఁ బ్రీతిఁ ♦ బరఁగునతఁడు. ౫౩ 2723

తే. నష్టసంతానుఁడౌ విప్ర♦వకుని గలుగు
పాపముం బొందు శ్రీరాము♦వనసివాస
మునకు సమ్మతి నొందిన♦మనుజుఁ; డమల
పానయోగ్యజలంబులఁ ♦ బాడుచేయ. ౫౪ 2724

క. ఒరులకు విషముం బెట్టఁగ, నురుతరపాప మెది యబ్బు ♦ నొగిదానిం బొం
దు; రఘూద్వహుండు వనముల, కరుగుటకున్ సమ్మతించు♦నట్టి కుమతియున్.

క. కలుషేంద్రియుఁడై సద్విప్రులకుం జేయుటకుఁ దగిన♦పూజఁ జెఱచును
జ్వలపాపియగును బదిదినములు వెళ్లని దూడయావు♦మోదము తనరన్.

ఆ. పట్టి పాలు పిదుకు ♦ పాపాత్ముఁడౌ; నంబ!
తన గృహంబునందుఁ ♦ ద్రాఁగఁ దగిన
జలములుండి దప్పిఁ ♦ గలవిలపడువాని
కిడక మోసపుచ్చు ♦ జడుఁడగుఁ జుమి!. ౫౭ 2727

క. ఇరువురు వాదించెడు తఱి, సరిగాఁ దత్కలహమార్పు ♦ శక్తి గలిగి య
త్తరుణమున దానిఁ దీర్పని, పురుషుఁడు పొందెడునఘంబుఁ♦బొందెడుఁజుమ్మీ!.

క. అని పలికి రాజపుత్త్రుఁడు, తనయుని నెడఁబాసి పతిని ♦ దాఁ బాసి తగన్
వనటం గుందెడు కౌసల్యను దేర్చుచునే మహోర్త్రి ♦ నవనిం బడియెన్. ౫౯

ఆ. ఆతఁ డిట్లు దుస్స♦హములగు శపథంబు
లాడుచున్ మహోర్త్రి ♦ నలజడిఁబడి
చేతనంబులేక ♦ క్షితినుండఁ గౌసల్య
భరతుఁ గాంచి యిట్లు ♦ పలికె నపుడు. ౬౦ 2730

క. భరతా! శపథంబుల నీ, కరణిన్ నీవొనరుపంగఁ ♦ గనుచుండిన నా
కురుతర మయ్యెను దుఃఖ,[1]మ్మరిగెడు ప్రాణముల నిల్పి ♦ యలరెద వీవున్. ౬౧

తే. భాగ్యవశమున నీవగు ♦ స్వాంత మిప్పు
డన్ననే యనువర్తించు♦నట్టి సాధు
ధర్మముననుండి చంచల♦తం బొరియదు
సత్యశపథుండవీవు ల♦క్ష్మణుని భంగి. ౬౧॥ 2732

క. కనుకన్ సత్పురుషులకగు, ఘనలోకము నొందఁగలవు ♦ గాదిలిపుత్త్రా!
యని పలికి భ్రాతృవత్సలుఁ, డనయు మహాబాహు నంక♦తలమునఁ జేర్చెన్.

తే. అంకమునఁ జేర్చి కౌఁగిట ♦ నదిమి పరిపరి
దుఃఖమొందుచు నశ్రు నా♦తో యుఁడంతఁ,
యిట్లు శపథంబులాడుచు ♦ నెంతొ శోక
మునఁ దపించుచు నేడ్చు నా♦ఘనమతి కట. ౬౩॥ 2734

తే. శోకసంరోధమున మూర్ఛ ♦ నాకరణిని
గనుటవలనను జిత్తంబు ♦ కలఁతనొందె
నతఁడు పలవించి స్పృహతప్పి ♦ యాత్మశక్తిఁ
బోవ క్షితిఁబడి వగఁ గుందఁ♦బోయె రాత్రి. ౬౫ 2735

డెబ్బదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

1 ప్రాణానుపరుణత్సి మే-అనిమూలము. పోవుప్రాణముల నిల్పుచున్నావే యనిభావము.

౭౭ - వ సర్గము.

-భరతుఁడు తండ్రికి సంస్కారము చేయుట.-

*క. పలికెడు వారలలో నే,ర్పలవడ శుభవాక్యములను ♦ బలుకు వసిష్ఠుం
డల భరతు శోకతాపం,బులఁ బొగిలెడు వానిఁ గాంచి ♦ పూజ్యభణితులన్.

చ. పలికె మహాయశా! మనుజ♦పాలకపుత్ర! నితాంతచింతచేఁ
[1]బొలుపడనేల చాలు నిటు♦పోలునె, దుఃఖముఁ బాయవయ్య మం
గళ మగుఁగాక నీకు; నృప♦కాంతుఁడు స్వర్గముఁ జేరుదేన ని
ర్మలతరతత్క్రియావితతి ♦ మానితరీతిని జేయు మింపెఁకన్. ౨ 2737

చ. అనియె సమస్తధర్మవిదుఁ♦డా భరతుండు వసిష్ఠుపల్కులన్
విని మది ధైర్యమొంది పృథి♦వీపతి కంతటఁ బ్రేతకృత్యముల్
మునివరు నాజ్ఞఁ జేసె; నృప♦ముఖ్యుని నంతట నూనెతొట్టినుం
చినకతనన్ యథాస్థితిని ♦ జెందినవానిని నెత్తి భూమిపై. ౩ 2738

చ. ఉనిచిరి నూనెనుంచుటనె ♦ యొప్పుగఁ బచ్చనిచాయమోముతోఁ
గనఁబడి దేహభాగములు ♦ గాఁచియు నొంపకయుంట నిద్రవో
యినగతినుండఁగా నతని ♦ నెంతయు రత్నము లొప్పు పాన్పునం
దునిచిరి భృత్యు; లాజనకు ♦ నొయ్యనఁ గాంచి నితాంతచింతచేన్. ౫ 2739

చ. భరతుఁడు దుస్సహార్తిఁ గని ♦ పల్కెను రోదనవాక్కులొప్ప భూ
వర పరదేశముం గనఁగఁ ♦ బంపిన నే నటనుండి యిప్పురీ
వరమును జేరకుండఁగనె ♦ భావుకధర్మవిదున్ రఘూత్తమున్
గురుబలశాలి లక్ష్మణుని ♦ గూడ వనంబుల కంపి యివ్విధిన్. ౬ 2740

క. సురపురి కేగఁగ నీవును, గరుణీయంబగు పూను ♦ కారణమేమో
ధరణీశా! శుభకార్యము,లరయం గను పురుషసింహులు ♦ లలితమనస్కుల్. ౬౹

తే. రామచంద్రుని విడిచి ని♦ర్భరవిచార
మగ్నులమయి తపించెడి ♦ మమ్ము నెల్ల
విడిచి యెటుపోయితివి? తండ్రి ♦ విశ్వపతివి
గాఁ జెలంగెడి నీవు స్వ♦ర్గమున కరుగ. ౭ 2742

క. వనములకున్ శ్రీరాముఁడు, చన యోగక్షేమములను ♦ సంతత మిప్పు
త్తనమునఁ గనుఁగొనువార లిఁ,క నెవ్వరున్నారు? నిన్నుఁ ♦ గానమి నిచటన్.

క. ధరణి యిది విధవయ్యె యే,కరణిని రంజిలక చూడఁ♦గాఁదగ, దీపూ
ర్వరమును శశిఁ బాసినరా,త్రివలె నినుఁ బాసియున్న♦ది యనుచుఁ దోఁచెన్.

క. అని విలపించుచు దీనతఁ, గను మనమున నున్న భరతుఁ ♦ గని పల్కె మహా

---

* ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠ శ్శ్రేష్ఠవా గృషిః-అనిమూలము. 1 పొలుపడనేల=తలఁగనేల అనియర్థము.

మునియా వసిష్ఠుఁ డిట్లని, ఘనబాహూ! యిపుడు రాజ♦కాంతునకీవున్. ౧౦

తే. ప్రేతకార్యంబు లెవ్వెవ్వి ♦ విధిహితముగఁ
జేయఁగాఁ దగునో వానిఁ ♦ జింతమాని
త్వరగ నేమఱకయ చేయఁ ♦ దలఁపు మనిన
నట్లె యని వానిఁ బాటించి ♦ యాతఁ డంత. ౧౧ 2746

సీ. వేగంబు మీఱ ఋ♦త్విక్పురోహితులనాచార్యులఁ గృత్యముల్ ♦ జరపుఁడంచుఁ
ద్వరపెట్టె రాజసౌ♦ధంబున లోపల శవముంట వెలుపలి ♦ స్థలమునకును
దెచ్చి యుంపంబడు ♦ దివ్యాగ్నిహోత్రమ్ములను గార్హపత్యాదు♦లను బురోహి
తులును ఋత్విజులును ♦ విలసిల్లు విధికిఁ గొని తెచ్చి రంతఁ జే♦తనములేని

తే. భూమిపాలకు సేవకుల్ ♦ పూన్కి శిబిక
యందు నునిచి మనస్సులు ♦ కొందలపడ
బాష్పకంఠంబులొప్ప నె♦ప్పటివిధంబు
గాక యేడ్చుచు మోసిరి ♦ కష్టఁ బడలుచు. ౧౨ 2747

క. జనులొగి రాజతనుముల౯, గనకపుఁ బుష్పముల వివిధ♦కమ్రాంబరరా
జిని జల్లుచుఁ బ్రోవల భూపుని ముందుగ వగలుమిగుల౯♦బోయిరి మఱియున్.

సీ. కొందఱారీతిని ♦ జందనాగరుచూర్ణముల గుగ్గిలమును స♦రళమనఁబడు
నట్టి ధూపముఁ బద్మ♦కాహ్వయపరిమళ దారువు మఱి దేవ♦దారువులను
జల్లుచు నడిచిరి♦చ్ఛత్రంబులో ధూపసద్వస్తువులఁ జాల ♦ జనులు కొంద
ఱల్లనఁ జల్లుచు ♦ నరిగి రిచ్చటికేగి సతతఱి ఋత్విజులు భూ♦నాథు తనువు

ఆ. శిబికనుండి యెత్తి ♦ చితిపయిని బాగుండఁ, బెట్టి రంత భరతుఁ ♦ డట్టిపడెడు
చింతఁ బూని రాజ♦శేఖరునకును ద్రే, తాగ్ను లిచ్చి వారి ♦ యనుమతిఁగొని.

క. జనకున కిట్లగ్నుల నిచ్చినఁ బైతృకమేధమను వి♦శేషంబుల నా
ఘనులు జపించిరి సామగు, లనూనవిధి గానములను ♦ సట సల్పి రొగిన్. ౧౫

చ. సరగున వృద్ధులైన పరి♦చారికులెల్లను జుట్టురాఁగ నా
ధరణిపు భార్య లర్హవిధిఁ ♦ దారుపురి౯ విపనాడి వాహనో
త్కరముల నట్లె చారుశిబి♦కంబుల నచ్చటికేగి రంత దు
ర్భరమగు చింతఁ బూను నృపు♦పత్నులు ఋత్విజులక్కుమారుఁడున్. ౧౬

ఆ. అఖిలయాగములను ♦ నగ్నిచయనమును, జేసినట్టి నృపతి ♦ శేఖరునకు
నప్రదక్షిణముల ♦ నపుడు ప్రదక్షిణముల నొనర్చి; రంత ♦ వెలఁదు లెల్ల.

చ. మునుకొని క్రౌంచిరీతి నృప♦ముఖ్యుఁ జితాస్థితుఁ గాంచి జాలినే
డ్చినఁ బెనునాద మొక్కమొగిఁ ♦ జేరువనుండినవారికెల్లనున్
వినఁబడె నిట్టులేడ్చుచును ♦ వేయివిధంబుల వాహనాళిపైఁ
జని సరయూతటంబునను ♦ స్నానముచేయఁగ నిల్చి రార్తలై. ౧౮ 2753

క. నరవరు పత్నులు మంత్రులుఁ, బురోహితుల్ భరతుఁ గూడి ♦ భూపతికార్తి
స్ఫురణమున నుదకదానము, సరిగా నొనరించి పగలఁ ♦ జాలఁ బొగులుచున్.

తే. పట్టణముఁ జేరి కన్నులు ♦ బాష్పపూర్ణ
ములుగ నుండఁగ నేడ్చుచు ♦ నిలఁ బరుండు
చును దశాహము లాశౌచ♦మున గడపిరి
పనుల వేనిని జేయక ♦ పగలు మిగుల. ౨౩ 2755

డెబ్బదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౭ - వ సర్గము.

—భరతుఁడు శ్రాద్ధములఁ జేయుట.—

సీ. అంతటఁ బదునొకం♦డవ దిన మరుదేరఁ బుణ్యాహవాచనం♦బుల నొనర్చి
నాఁ డొనర్పఁగ దగి♦న పనుల నొనరించి యాశౌచముం దీర్చి♦యవల ద్వాద
శాహన్నుసం జేయ♦నైన షోడశమాసికముల నెల్లను యథా♦క్రమముగాఁగ
నొనరించి భూమిసు♦రోత్తములకు రత్నముల ధనంబుల నన్న♦మును నమూల్య

ఆ. వస్త్రములను మేటి♦వస్తువులను, మేఁక, గుంపు, రజతరాశి ♦ గోశతముల
దాసజనుల నుఱియు ♦ దాసీజనంబుల. వాహనాలయముల ♦ వరుస నిచ్చె. 3

క. జనకుని గుఱించి భరతుం, డనూనవిధి వలసినట్టు ♦ లవనీసురులో
య్యనఁ దృప్తినొంద నిచ్చెను, దనివిం గని వారు పోవఁ ♦ దా నామీఁదన్.

క. పదుమూఁడవదినసంబున, నుదయంబున నస్థిజాల ♦ మొగి గ్రహియింపం
గఁ దగం దత్స్థానమునకు, మది తల్లడ మొంద వచ్చె ♦ మౌనియుతుండై. ౪

క. చనుదెంచి శోకమున మూర్ఛను గని యటు నెప్పిరిల్లి ♦ చాలస్వనంబున్
వినఁబడ నేడ్చెను; మఱియున్, జనకుని చితిఁ జేరి దుఃఖ♦సరణిం బలికెన్.

క. జనకా! నను నెవ్వరి కీ, వనునయమున నప్పగించి ♦ యరుగివలయునో
ఘనుఁ డన్న యతఁడు చనియెన్, వని కీవును నన్ను శూన్య♦వసుధ విడిచి తే.

తే. విను మనాథుఁ గౌసల్య♦కును గతియగు
నట్టి రాముని నడవికి ♦ నంపితీవు
తనయునిం బాసి దిక్కులే♦ని నెలఁతవిడి
యెందుఁ బోయితివో తండ్రి ♦ యిపుడు నీవు. ౭౪ 2761

క. అని తండ్రిశరీరము కాల్చినదయి యెఱ్ఱనయి భూతి♦చేఁ దగి దగ్ధా
స్థినికరముల నొప్పిన స్థల,మును గని బిగ్గఱఁగ నేడ్చె ♦ మోము వెలంగన్.

తే. అంతఁ జితిఁ గని దీనుఁడై ♦ యతఁడు రోద
నంబు చేయుచుఁ దంతుసం♦తతిని బైకి

నె త్తఁబడుతఱి సడలుట ♦ నింద్రుధ్వజము
ధరణిఁ బడునట్లు పడియెను ♦ ధైర్యమెడల. ౯౹ 2763

ఉ. ఆతనిపాటుఁ జూచి సుకృ♦తాంతమునం బడు నయ్యయాతివి
ఖ్యాతునిఁ [1]బుత్రికాతనయు♦లైన మునీశులు లేవనెత్తి న
ట్లాతఱి జ్ఞాతులందఱును ♦ నాతని లేపఁగఁ జెంతఁజేరి; రా
భూతలనాథపుత్రకుఁడు ♦ పొక్కుచు నేలను వ్రాలఁగాంచుచున్. ౧౦౹ 2764

[2] తే. ధైర్యమొప్ప శత్రుఘ్నుఁ డిం♦తవఱకుండి
యన్నశోకంబునం బ్రుంగి ♦ యట్లుపడుటఁ
గని మహీశునిఁ దలపోసి♦కొనుచుఁ బరవ
శత్వమున భూమిఁ బడియె, వి♦సంజ్ఞుఁ డగుచు ౧౧౹ 2765

క. భరతుని తమ్ముఁడు జనకుని, యరుదగు సద్గుణగణంబు ♦ నవయవముల సం
స్మరియించుచు నున్మత్తుని, కరణిన్ దుఃఖమునఁ బల్కెఁ ♦ గళవళపడుచున్.

సీ. అక్షోభ్యమై మంధ♦రాంగంబునం బుట్టి కైకయన్ దుర్గ్రాహ♦కలితమగుచు
వరదానజలముల ♦ వర్ధిలి లోఁతును గల దుఃఖభూరిసా♦గరము నమ్ము [డు
ముంచెఁ-దండ్రీ! యెప్డు♦ముదమునలాలించుసుకుమారుఁడును బాలుఁ♦డకుటిలుం
నగు భరతుఁడు చాల ♦ వగఁ గుంది యేడ్వంగ నాతని విడిచి నీ ♦ వరిగితివెట

ఆ. కయ్య! భోజ్యపాన♦కాంబరాభరణాది, వస్తువులను మాకు ♦ వలయుదాని
లలి గ్రహింపుఁడనుచు ♦ బలవంత పెట్టి చే,కొనఁగఁ జేయుదీవు♦కోర్కెనమ్ము.

క. జనకా! యిఁక నెవ్వరు మ, మ్మనునయమున నట్లు చేయ ♦ నర్హులు? ధర్మ
జ్ఞుని మహాత్ముని నిను విడి,చిన యీధర పగుల కెట్లు ♦ స్థిరతం గనునే. ౧౬

ఆ. కనుక నిద్ది ప్రళయ♦కాలంబునం గూడఁ, బగుల కుండునేమొ;♦పరమపదముఁ
దండ్రి పొంద నన్న ♦ దారుణాటవి కేగ, [3]నేమి బ్రతుకశక్తి ♦ యింక నాకు

క. కనుక హుతాశనుఁ జొచ్చెద, జనకభ్రాతలను మాని ♦ సమధికలక్ష్మిం
గన నిక్ష్వాకుపాలిత, మనఁబడు నీపురము, శూన్య♦మై యిట్లుండెన్. ౧౮

క. నేనెంతమాత్ర మియ్యెడ, దీనిం జొరఁబూన ననుచు ♦ దీనతనేడ్చెన్
భూనాథతనయు లిద్దఱు, మానక పలవింపఁ గాంచి ♦ మనసులు కరఁగన్.

క. వారిని వెనుకొని వచ్చిన, వారందఱు మరల దుఃఖ♦వార్ధి మునిఁగి రీ
తీరున సోదరు లిర్వురు, భూరితరార్తిం దపించి ♦ పొంగెడు వగచేన్. ౨౦

క. పలవించుచుఁ గడునార్తిని, నలసి ధరంబడిరి కొమ్ము ♦ లల్లన విఱుగన్

---

1 దౌహిత్రమృషయో యథా-అనిమూలము. ఋషయః దౌహిత్రభూతాః-అని వ్యాఖ్య. దీని ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది. 2 భరతపతనానంతరం శత్రుఘ్నస్య ధైర్యం స్థితం-అని వ్యాఖ్య. 3 కిం మే జీవితసామర్థ్యమ్-అనిమూలము.

గలఁగిపడు [1]నుక్షయుగ్మము, వలె. నంతట [2]సత్స్వభావ♦భాసురుఁడగుచున్.

— వసిష్ఠుఁడు భరతునికి బోధించుట. —

ఆ. సర్వవేత్త వీరి♦జనకు పురోహితుం, డగు వసిష్ఠమౌని ♦ యవనిఁ బొరలు
చున్న భరతు నెత్తి ♦ తిన్నఁగఁ బలికె నో,రాజ! వినుము వృద్ధ♦రాజు సచుసె.
[3]క. జనకునకుఁ బ్రేతకార్యము, లొనరిచి యీదివసమునకు ♦ నొగిఁ బదుమూఁడ
య్యెను నస్థులసంచయన, మ్మను కర్మము మిగిలియుండ ♦ నార్తిఁ బొగిలెదే.
తే. జాగు చేసెద వేటికి? ♦ సాధుచిత్త
శోకమోహజరామృతుల్ ♦ క్షుత్పిపాస
లనెడి యీమూఁడు ద్వంద్వంబు♦లును సమస్త
జంతువులకు సమంబుగ ♦ సంభవించు. ౨౩ 2776
తే. అపరిహార్యంబులై యుండు♦నట్టి వీని
విషయమున నిన్నుఁ బోలిన ♦ విమలమతియుఁ
జింతనొందుట తగునె; యే♦సిద్ధి గల్గు
దీన నీకుఁ జాలునని యిట్లు ♦ మౌని పలుక. ౨౪ 2777
సీ. తత్త్వజ్ఞుఁడౌ సుమం♦త్రసచివుఁ డారీతి శత్రుఘ్ను నెత్తి త♦త్సాంత్వవిభ్ర
మముఁ బాపి జంతుస♦మానంబులౌ [4]భవాభవముల విధమెల్ల ♦ భవ్యరీతి
వినిపించె; సద్యశో♦విస్తారులౌ వారు పురుషసింహులు సహో♦దరులు లేచి
వర్షాతపంబుల ♦ బడలిన యింద్రధ్వజంబులరీతిఁ బ్ర♦శస్తకాంతి
ఆ. వెలసి; రశ్రుసలిల♦ములఁ దోసికొని యెఱ్ఱ
వాఱుకనులతో స♦భవ్యనినద
ములను బలుకు రాట్సు♦తుల మంత్రులటఁ జేయఁ
దగినపనుల జరపఁ ♦ ద్వరపఱుపఁగ. ౨౫ 2778

డెబ్బదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౮ - వ సర్గము.

— శత్రుఘ్నుఁడు మంథరను శిక్షించుట. —

క. అపరక్రియలం దీరిచి,న పిదప గృహమునకుఁ బోయి♦నతఁడె భరతుఁడ
న్నపరిసరమునకుఁ జనఁడా, నపుడెంచెఁగ నతనితోడ ♦ ననుజుం డనియెన్. ౧

1 ఉక్షయుగ్మము=వృషభములజంట. 2 తతః ప్రకృతిమాన్-అనిమూలము ప్రకృతిమాన్= ప్రశస్తస్వభావః-అనివ్యాఖ్య. 3 సాపశేషాస్థినిచయే కిమిహ త్వం విలంబసే-అనిమూలము 'దశాహమధ్యే శాస్త్రవిహితం ప్రధానాస్థిసంచయనం కృత్వా త్రయోదశదినసే తద్దేశాచారప్రాప్తస్థలశోధనమాత్రం కృత మిత్యవగమ్యతే'అని వ్యాఖ్య. దీనిభావమే యిటఁ జేర్పఁబడినది 4 భవాభవములు=జన్మమృతులు.

ఆ. పగలుగలుగఁ బ్రాణి♦వారంబునకు నెవ్వఁ
డగునొ సుగతి యట్టి♦డైన రాముఁ
డాత్మదుఃఖమునకు ♦ నతఁడె దిక్కగునని
పలుకవలెనె, యట్టి ♦ [1]ప్రౌఢబలుఁడు ౧ 2780

చ. అల మతిమంతుఁడై రఘువ♦రాన్వయపాలకుఁడైన రాముఁడో
క్కలలనచేతఁ బంపఁబడెఁ ♦ గానలకియ్యది యేమి చిత్రమో
బలముగు తండ్రియాజ్ఞఁగొని ♦ వారక యాతఁడె కానకేగెనిం
దుల కతఁడేమిచేయు నిఁక ♦ దూఱకు మాతనినంచుఁ బల్కెదో. ౨ 2781

క. బలయుతుఁడు శౌర్యవంతుం, డల లక్ష్మణుఁ డనెడు నొక్కఁ ♦ డవనీస్థలిలోఁ
గలఁడు గదా యతఁడైనను, దలఁకక పిత నిగ్రహింపఁ ♦ దగదో చెపుమా. 3

చ. జనకుని నిగ్రహించి రఘు♦సత్తముఁ గానకుఁ బోవకుండ నే
లొనరింపలేదు; దుష్టవని♦తోద్యమముం గనలేక చిక్కుదు
ర్జనపథగామియౌ నృపునిఁ ♦ జయ్యన మించియుఁ జేష్ఠ నెన్నియో
ప్పనిపనికంటె మున్నె తగు♦భంగిగ నాపుట కృత్యమౌఁ గదా. ౪ 2783

తే. అపుడె యిట్టు లొనర్చిన ♦ నిపుడు శోక
మిట్లు గలుగకయుండుఁగా ♦ యేమి యింక
ననుకొనినఫలమని యాడె; ♦ న ట్లతండు
పలుకుచుండఁగఁ గుబ్జయు ♦ లలితరీతి. ౫ 2784

సీ. తాను గోరిన భర♦తప్రియకృత్యము జరుగు నెప్పుడటంచు ♦ సంతసమున
నెదురుచూచుచుఁ దన♦యిచ్ఛవచ్చిన సొమ్ములను దాల్చి దివ్యచం♦దనములంటి
రాజవస్త్రంబుల ♦ రంజిల్లి యారాజ తనయుఁడుండిన సౌధ♦మునను దూర్పు
వాకిలి యొద్దకు ♦ వచ్చె నామంథర మణిభూషణముల సు♦మహితముగను

తే. పెక్కువిధములఁ దగునానిఁ ♦ బ్రతఁ దాల్చి
యలరు మొలనూళ్లచే విప♦ధాభరణము
లను జెలంగుచుఁ ద్రాటఁ గ♦ట్టిన కపిసతి
వలె వికారంబుగాఁ గనఁ♦బడియె నంత. ౬ 2785

క. కని ద్వారపాలకులు కుబ్జను నిర్దయురాలిఁ గనుతేఁ ♦ బట్టుకొని జవం
బున శత్రుఘ్నుని సన్నిధిని నిలిపి యిట్లనిరి భక్తిః ♦ నృపవరతనయా!. ౭

క. వనికేఁ రాముఁడు స్వర్గం, బునకుఁ మీతండ్రి చనిరో ♦ ముదిత యిదియె యి
ప్పనులకుఁ గారణ మతిపాపిని ఘాతకురాలు సుమ్ము ♦ విశ్రుతకీర్తీ!. ౮ 2787

క. కనుకఁ దీనిని నీయిచ్చను పోఁచిసి శిక్షఁ జేయఁ♦జనునని పలుకఁ
విని వారి వచనములఁ జయ్యన ధృతనియముం డతండు ♦ నతిదుఃఖితుఁడై .

---

1 సామస్సత్త్వసంపన్నః-అని మూలము.

క. అంతఃపురమునఁ గల జన, సంతతినిం జూచి పలికె ♦ సక్రోధుండై
యింతటి దుఃఖం బిపుడే, యింతివలనఁ గల్గె నన్న ♦ కిటు జనకునకున్. ౧౦౹

క. ఆయింతి క్రూరకృత్యము, నీయాగతిఁ జేసెఁ గాన ♦ నిద్దానికిఁ గా
నే యశుభఫలము తుల్యమొ, యీయాయుధనంబొందుఁగాక; ♦ హితముగ దానికిన్.

క. అని పలికి యతఁడు నెచ్చెలు,లను గూడిన కుబ్జఁ గాంచి ♦ లలన యనక దా
నిని బలవంతముగా బట్టిన నిల్లు ధ్వనింప నార్భటించెం బెలుచన్. ౧౨

తే. దాని చెలికత్తెలందఱ ♦ తండు క్రుద్ధుఁ
డగుటఁ గనుఁగొని సంత్రస్త ♦ లగుచు దిక్కు
తోఁచకెల్లెడలకుఁ బాఱి ♦ రాచెలులపు
డితర లలనలతోఁ బల్కి ♦ రిట్టులొకట. ౧౩౹ 2792

క. ఇతఁ డారంభించిన యీ, గతిఁ జూడఁగ మనల నెల్లఁ ♦ గడువడి నిశ్శే
షత నొందఁ జేయఁగలఁడిఁక, గతి యేమొకొ రాము తల్లి ♦ గల దానాధ్వన్.

క. కరుణాన్వాంత వదాన్యను, వరకీర్తిని ధర్మవితతి ♦ బహుభంగులఁ దా
సరిగ నెఱింగిస తల్లిని, శరణుం జొత్తమిపుడామె ♦ చాలెడుఁ గావన్. ౧౫

తే. ఒండు శరణంబు లేదు ధీ ♦ రుండితండు
మనలఁ బరిమార్చునని యెంచి ♦ వనితలుండె
శత్రుతాపనుఁ డాతండు ♦ చాలఁ గోప
మడరఁ గనులెఱ్ఱఁబాఱఁగ ♦ నట్టె పోయి. ౧౬౹ 2795

ఆ. అఱచుచున్నదాని ♦ నామంధరను బట్టి
యిలను బఱఁగ వైచి ♦ యీడ్చుకొనుచుఁ
బోయె; నట్టు లతఁడు ♦ పోవుచునుండంగ
దాని సొమ్ములెల్ల ♦ ధరణిమీఁద. ౧౭౹ 2796

క. పలువిధముల రంగుల సొ,మ్ములు భూస్థలి నందు నందు ♦ మునుకొని రాలెన్
లలితవిభూషణవితతుల, నలరెడు నారాజసౌధ ♦ మాసమయమునన్. ౧౮౹

తే. విమలతారాగణంబుల ♦ వెలయు శార
దాంబరము రీతి వెలసె; న ♦ య్యతివ నిట్లు
బలమునం దగు పూరుష ♦ వర్యుఁ డాతఁ
డీడ్చుకొనిపోయెఁ; దన్మోచ ♦ నేచ్ఛఁ గైక. ౧౯౹ 2798

క. అరుదెంచె నచటి కాతఁడు, పరుషోక్తులచే నదల్చి ♦ పలికెను దానం
దరుణీమణి దుఃఖితయై, కరి మతినిభయంబు నొంప ♦ గాఁ దడఁబడుచున్. ౨౦

క. తనయుని శరణుం జొచ్చెను;, గనుఁగొని భరతుండు తల్లిఁ ♦ గడుఁ గ్రుద్ధుండై
యనుజన్ముఁ డుండ నాతని, కనియెన్ భూతవ్రజంబు ♦ నం దరయంగన్. ౨౧౹

చ. వనితలఁ జంపరాదు క్షమ ♦ వర్ధిలఁ జేయుము చిత్తసీమలో
ననుజ! సమస్తధర్మవిదుఁ♦డౌ రఘురాముఁడు నేనుఁ దల్లిఁ జం
పిన విని మాతృహంతనని ♦ ప్రీతి యడంగఁగ నన్నుఁ దిట్టు న
య్యనఘుఁడు తిట్టఁజేనియుఁ గృ♦తాఘను దుష్టను గైక నోర్తునే. ౨౨ 2801

క. నేనే చంపుదు నెపుడో, కానక క్షమఁ బూనవయ్య ♦ గాదిలి యనుజా!
చానను గుహనామూలము,గా నెగడెడు కుబ్జ విడువఁ♦గానే లనెదో?. ౨౪

క. ఈమంథరఁ జంపితి మని, రాముం డెఱిఁగినను ధర్మ♦రాశి నెఱుఁగుటక
దా మానినిఁ జంపితివని,యే మనలఁ దిరస్కరించు ♦ నిఁకఁ బలుకఁడు సూ. ౨౩

చ. అన విని [1]లక్ష్మణానుజని ♦ యాతని భాషల నాలకించి యె
య్యనఁ గ్రుధమాని పే విడిచె ♦ నయ్యతివక భయ మొందియున్న య
వ్వనితయుఁ గైకపాదముల♦పైఁ బడి యార్తిని బొక్కి యేడ్చెఁ జ
య్యనఁ గడునూర్పులక విడిచి ♦ యామెకు జాలియుఁ గల్గునట్లుగక. ౨౫

ఆ. అట్లతండు తిగిచి ♦ యటు విడువ విసంజ్ఞ
యగుచు, వలలఁ జిక్కి ♦ యార్తి దెసలఁ
గనెడు క్రౌంచిరీతి ♦ వనటఁ గుందెడు కుబ్జఁ
గైక యూఱడించె ♦ గారవమున. ౨౬ 2805

డెబ్బదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౭౯ - వ సర్గము.

—— భరతుఁడు రామునియొద్దకుఁ బోవు మార్గములఁ జక్కఁజేయ నాజ్ఞాపించుట. ——

సీ. అంతలఁ బదునాలు♦గవ దివసంబునఁ బ్రొద్దున రాజును ♦ బూన్కిఁ బట్ట
భద్రునిగాఁ జేయ♦వలసిన యధికారమునఁ బొల్చు వారెల్ల♦యును భరతునిఁ
గనుఁగొనఁగా వచ్చి ♦ మనకెల్లరకు గురువనుఁడైన దశరథ♦ధరణిపాల
చంద్రుండు శ్రీరామ♦చంద్రుని జ్యేష్ఠుని ఘనబలుండగు లక్ష్మ♦ణుని వనంబు
తే. నందు నుండంగఁ బనిపి తా ♦ నరిగె స్వర్గ
మునకు; రాజకుమారకా! ♦ ఘనయశుండ
వయిన నీవిప్డు భూపతి ♦ వగుము మాకుఁ;
బ్రభువు లేకుండఁ గూడ దీ♦వసుధ యెపుడు. ౨౫ 2806

క. దైవవశంబున రాజ్యం, [2]బీనఱకి దనాయకంబ♦యే యెన నిటం
గావింప దీజనప్రజ, మేవిధి నపరాధలేశ♦మేని మహాత్మా!. 3 2807

క. నీయభిషేకంబున కిపు, డేయే వస్తువులు వలయు ♦ నెల్లక వానిక

---

1 లక్ష్మణానుజని=శత్రుఘ్నుఁడు. 2 దశరథమృతి మొదలుకొని యింతదనుక.

బాయక కైకొని నీకై, యీయెడఁ [1]బౌరులును మంత్రు ♦ లెల్ల జనములున్.

తే. ఎదురుచూచుచు నున్నవా ♦ రినకులేంద్ర!
తండ్రి తాతలనుండి ని♦త్యము పరంప
రాగతంబయి వచ్చిన ♦ యలఘురాజ్య
మిద్ది కావున దీని గ్ర♦హింపవలయు. ౪ 2809

క. నీ వభిషేకంబును దగఁ, గావించుకొనంగ వలయుఁ ♦ గాపాడుము మ
మ్మీవిశ్వంబును దాలిచి, నా విని దృఢనియతుండైన ♦ నరపతిసుతుఁడున్. ౫

క. తను నభిషేకింపఁగఁ దెచ్చిన మంగళవస్తుతతికిఁ ♦ జిత్తము వ్యథనొం
దినదాటచేఁ బ్రదక్షిణమును నొనరిచి వారిఁ గాంచి ♦ మునుకొని పలికెన్. ౬

క. మాకులమున జ్యేష్ఠసుతుండే కద! రాజగుట యుచిత ♦ మిట్లుండంగా
నీకరణి [2]సర్వమెఱిఁగిన, మీకుం బల్కంగఁ దగదు ♦ [3]మించెదు వేడ్కన్. ౭

క. మన కెల్ల జ్యేష్ఠసోదరుఁ, డనూనగుణుఁడై చెలంగు ♦ నారాముండే
జనపతి కావలయును నే, వనిఁ బదునాల్గేఁడు లుండు♦వాఁడ నతనికై. ౮ 2813

క. వనముల కేఁ జని నాయన్నను దోడ్కొనివత్తు జవము♦నన్ జతురంగం
బనితరసాధ్యమునగు వాహిని రావింపుండు ననికి ♦ నిప్పుడ పోవన్. ౯ 2814

తే. ఇప్పుడభిషేకమునకయి ♦ యే సువస్తు
వులను సమకట్టినారో మీ♦రెలమి, వాని
నన్న యభిషేకమునకయి ♦ యవ్వనంబు
నకును గొనిపోవుచున్నాఁడ ♦ [4]నకలుషమతి. ౧౦ 2815

ఛ. వనమున యందె సత్పురుషు ♦ భవ్యమనీషునిఁ బూజ్య రామచం
ద్రుని నభిషిక్తుఁ జేయుచుఁ, గ్ర♦తుక్రియకై మఖశాలనుండి య
య్యనలుని దెచ్చురీతి నిపు ♦ డాతనిఁ దోడ్కొని వచ్చెదన్ వనం
బున నివసింపనీయ నిదె ♦ ముందటఁ దల్లియో యన్నపేరుచేన్. ౧౧ 2816

క. కనఁబడెదు నీమెకోర్కిని, గొనసాగిం జేయఁ జుండి ♦ ఘోరారణ్యం
బున నేనె వసించెద రాముని రాజుం జేయువాఁడ ♦ ముదమలరారన్. ౧౨

క. మన మరుగుఁ ద్రోవలను నేఁ, డ్పనఁ జక్కఁ జేయవలయుఁ ♦ బో, కావున న
ప్పనిఁ జేయ నేర్పుగల వారిని బంపుఁడు వారలిపుడ♦రిగి విషమములన్. ౧౩

క. సమములుగాఁ జేయందగును మనసురుగుటకును మున్నె ♦ నూతనదుర్గ
ములెల్ల నరసి మార్గంబు మునకుఁ జూపంగఁ దగిన♦ పోడల నిపుడే. ౧౪

1 స్వజనశ్రేణయశ్చ-అని మూలము. 'స్వజనః అమాత్యాదయః శ్రేణయః-నైగమాః' అని వ్యాఖ్య. 2 కుశలాజనాః-అని మూలము. 3 మించెదు వేడ్కన్ - భరతుని భావము ప్రజలు సంతోషముతో నీవార్త తెలిపిరనియే. 4 అకలుషమతి-అనఁగా నీమాట యుపచారార్థము గాదు. నిశ్చయమని భరతుని భావము.

క. పనుపుఁడు కొందఱు మనవెం,టనె వత్తురుగాక యని య♦డంచుచు వగ నె
మ్మనమున; రామునివిషయం,బున భక్త్యనురాగములను ♦ బూని పలుకుచున్.

క. తనరెడు భరతుని శుభవచ,నుని గని సచివాదులెల్ల ♦ నూత్నోత్సాహం
బునఁ బల్కి రట్లు జ్యేష్ఠుని, మనుజేశకుమారు నృపుని ♦ సమతం జేయన్.

క. భరతా! మనమునఁ గోరితి, వరయఁగ నిట్టిండవౌట ♦ ననయము [1]పద్మా
కరయగు శ్రీదేవియు ని,న్నరయుచు నివసించుఁగాక ♦ యని రాపిదపన్. ౧౫

సీ. రామునిఁ గొనివచ్చి ♦ రాజ్యంబొసంగెదనను విషయంబున ♦ నా భరతుఁడు
పల్కిన యాశుభ♦వాక్యముల్ విని యార్యులౌ మంత్రులెంతయు♦నలరి రంత
వారికన్నులనుండి ♦ పరమసంతోషాశ్రు జలములు దొరఁగె నా♦సచివముఖ్యు
లాతఁడు చెప్పిన♦యనల దుఃఖము మాసి పల్కి; రో పూరుష♦వర్య! నీదు

తే. నాజ్ఞచొప్పున నృపభక్తు♦లైన భృత్యు
లెల్ల మార్గము రక్షింప♦ నెందుఁ ద్రోవ
లరసి చక్కఁ జేయంగ ని♦య్యెదనుసందె
దిట్టపఱచితి మనిన మం♦దిం జెలంగె. ౧౬ 2823

డెబ్బదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౦-వ సర్గము.

—రాజమార్గమును నిర్మించుట—

సీ. తదనంతరంబున ♦ ధరణీభాగస్వభావముల నెఱింగిన ♦ ప్రజలు, కూప
వాపీజలంబులఁ ♦ బడయంగఁదగుసూత్రముల నేయుటం జెల్లువా♦రలును, స్వీయ
కార్యమౌ మార్గర♦క్షణము చేయంగను వలఁతులౌ సేవకులు♦ వసుధఁ ద్రవ్వు
వారలు, యంత్రజీ♦వనులును భృతిజీవనులు శిల్పాధ్యక్ష♦కులును రాజ

తే. పురుషు లోడలు నడుపంగఁ ♦ బూనఁదగిన
యంత్రములుచేయ నేర్పఱ♦లైన వారు
[2]వర్ధకులు మార్గరక్షణ♦పరులు వృక్ష
ములను దెగఁగొట్టువారును ♦ ముందు చనిరి. ౨ 2824

తే. బావులం ద్రవ్వువారును ♦ వైణకార్య
తత్పరులు సున్నమును బూయఁ ♦ దగినవారు
తక్కుపనులందు నేర్పునఁ ♦ దగినవారు
చనిరి ముందుగ మార్గముల్ ♦ చక్కఁ జేయ. 3 2825

---

1 పద్మా శ్రీ రుపతిష్ఠతామ్-అని మూలము 'పద్మా=పద్మాలయా' యని వ్యాఖ్య. 2 వర్ధకులు=వడ్రంగులు.

క. జను లవ్వారలు లెక్కిం,పను శక్యముగాక రామ♦భద్రునిఁ గను వే
డ్కను వెలసి [1]రతని కానన,మునకై పోవుతఱిఁ బర్వ♦మునఁ గంధివలెన్. ౫

సీ. మార్గముల్ సరిచేయ ♦ మంచినేర్పును గల్గువారలెల్లను దమ♦భాగములను
నిర్ణయించుకొనుచు ♦ నియతిచేఁ బరికరములను గైకొని చని♦ రెలమి ముందు;
వారు మార్గమ్మున ♦ ఘోరమ్ముగా నడ్డపడియుండు కొమ్మల ♦ వల్లులఁ దగ
గుల్మంబులను శూన్య♦కుజముల ఱాల నింకను బెక్కువృక్షంబు♦లను గుఠార
తే. ధారలం ద్రుంచి పోవంగఁ ♦ దగనిపట్ల
నేర్పఱిచిరి మార్గంబుల ♦ నేగి కొంద
ఱందుఁ జెట్లు లేకుండునో ♦ యందు వానిఁ
జక్కఁగా నాటి కైచేసి ♦ రొక్కమొగిని. ౬ 2827

సీ. అందందు దారుల ♦ కడ్డంబుగానున్న చెట్లు మున్నగువానిఁ ♦ జెలఁగి తీవ్ర
తమకుఠారముల ఱం♦పములఁ బాఱలఁగొని త్రుంచిరి; కొందఱం♦దున్ బలాఢ్యు
లగువారు బలముగా ♦ నగపడు నవురుగంటలను గాలిచి, పోవ ♦ నలవిగాని
విషమస్థలంబుల ♦ విమలరీతులఁ జక్కఁపఱిచిరి కొందఱు ♦ [2]పద్ధతికిని
తే. నడ్డముగనున్న బావుల ♦ నతివిశాల
రంధ్రముల మృత్తికం బోసి ♦ రమ్యమార్గ
ములను జేసిరి, నిమ్నభూ♦ముల సమాన
తలములుగఁ జేసి కైసేసి ♦ రలఘుగతుల. ౯ 2828

క. సేనలు దాఁటుట కనువుగ, వే నదులకు వంతెనలను ♦ వెలయించిరి రా
ట్సూనుఁడు వచ్చెడు త్రోవను, జానుగఁ బాషాణములర♦జంబుగఁ బూన్కిన్.
క. ఒనరించి జలములూఱుట, గనుపట్టెడు చోటులందుఁ ♦ గడఁగి జలము పో
వను జేయఁ ద్రవ్విరంతట, జను లవ్వారలొగి నల్ప♦జల[3]నిమ్నగలన్. ౧౦

ఆ. అచిరకాలముననె ♦ యధికజలంబులు, గలుగఁ గట్టలను ద♦గంగఁ గట్టి
దిగుట కనువుగాఁగ ♦ సొగసుగ రేవులు, మెట్లు గలిగి కడలి ♦ మించఁ జేసి.

సీ. వెలయించి యంతట ♦ సలిలంబులే లేని స్థలముల నరులకు ♦ సామజముల
కశ్వాదులకుఁ ద్రావ ♦ ననువగు తీరున నడబావులం ద్రవ్వి ♦ బడలివచ్చి
సలిలంబులం ద్రావి ♦ శ్రమవాయునట్లుగ విశ్రమించుటకయి ♦ వేదికలను
నిర్మించి; రంతట ♦ నిఖిలసేనలు వచ్చుఁ ద్రోవల సున్నంబు♦తోడ ఱాలఁ
తే. బఱచి గట్టనచేసి, రం♦భస్సు లెపుడు
పాఱుచుండుట వృక్షముల్ ♦ బహుళకుసుమ
యుతములై యప్పుడొప్పారెఁ; ♦ బతగములును
బలసి కూయుచునుండెను ♦ లలితరీతి. ౧౨ 2832

1 అతనికాననము=ఆరాముఁడుండువనము. 2 పద్ధతి=మార్గము. 3 నిమ్నగలు=నదులు.

క. అందందు; నంత వారలు, క్రందుగఁ గేతనములెత్తి ♦ కడురమ్యంబౌ
చందనసలిలముఁ జల్లిర, మందానందదములగు సు♦మంబులను దమిన్. ౧౩౫

క. వారలు మార్గంబున నీ, తీరునఁ గైసేసియుంట ♦ దేవపథముల
ట్లారమ్యమార్గములు తగి, యారూఢ రుచిన్ వెలింగె; ♦ నంతట నొకచోన్.

సీ. శిబిరాదులం గట్టఁ ♦ జెచ్చెఱఁ బంపిన వారెల్లరుం గూడి ♦ వన్యరుచిర
ఫలసంయుతస్థలం♦బుల మహోత్కృంశగు భరతున కింపుగాఁ ♦ బరఁగునట్లు
తమయంతనే ప్రకా♦శము నొందునట్లుగ బంగరుకలశముల్ ♦ పడగగములు
వెలయునట్లుగ నేర్పు ♦ లలవడ నిర్మించి వాస్తుశాస్త్రమెఱుంగు♦వారు శుభద

తే. ములగు నక్షత్రములయందు ♦ లలితరాను
లందు భరతుండు దిగుటకై ♦ యర్హములగు
శిబిరములఁ గట్టి యందు నుం♦చిరి; సమస్త
పరికరంబులతో నవ్వి ♦ పరఁగునట్లు. ౧౭ 2835

సీ. రమణీయసికతాత♦లములచే విలసిల్లి పరిఖాసమావృతి ♦ భాసురముగఁ
దగి యింద్రకీల భూ♦ధరము నాఁ దగియవ్వి యలగారెనందువీ♦నులు చెలంగెఁ
బ్రాసాదపంక్తులు ♦ ప్రబలియుండెను సుధాకలితమ్ములైన ప్రా♦కారములును
బ్రబలియుండెను; నెఱిఁ♦బడగలు వెలసెను రాజవీథులు సుంద♦రములుగాఁగ

తే. నలరె నేడు నిలువులమే♦డలు మహోన్న
తము లగుటచేత నాకాశ♦తలము నొరయు
చున్నరీతిఁ గనంబడి ♦ యొగిఁ దుదలను
బతులుండెడు గూండ్లచేఁ ♦ బ్రబలుచుండె ౧౯ 2836

క. ఈకరణి నవ్వి వెలయుట, నాకేశుని దివ్యపత్త♦నమునకు సమతన్
వే కాంచి వెలసె; మఱియును, శ్రీకలితములైన చెట్ల♦చే విలసిలుచున్. ౨౦

క. వనవితతుల భాసిలి చల్లని జలముల నొప్పియుంట ♦ లలితములగుచున్
బెను [1]ఝుషముల ఁదగు గంగా, ధునిపర్యంతంబు నింపు♦తో నవి తనరెన్.

క. చక్కలగుమితో శశితో, నెక్కరణి దివంబు వెలయు ♦ నెంతొ కుశలులౌ
చక్కని శిల్పులు గట్టుట, నక్కడి యాభరతు ప్రోవ ♦ యలరారెఁ గడున్.

ఎనుబదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౮౧ - వ సర్గము.

భరతుఁడు శోకించుట.

క. అరుదుగ రామునిఁ దోడ్కొని, యరుదెంచెడు నభ్యుదయము ♦ నారంభింపం
బరఁగెడు నాయపరనిశన్, [2]వరరాజ్ఞిపుణులగుచున్న ♦ వందిజనంబుల్. ౧

---

1 ఝుషములు=చేఁపలు. 2 తుష్టువు ర్వాగ్విశేషజ్ఞాః-అని మూలము.

తే. మాగధులు శుభశబ్ద స♦మ్మానితంబు
లైన స్తవముల భరతుని ♦ నలరి పొగడి;
రంత జామును దెలిపెడు♦నట్టి భేరి
[1]స్వర్ణదండాభిహతమయి ♦ సరగ మ్రోసె. ౧॥ 2841

క. జనములు వేలకొలందిని, ఘనరవశంఖముల నొత్తి ♦ కాహళముఖవా
ద్యనికరముల వాయించిరి, ధ్వని యది చెలరేఁగి యభ్ర♦తలమందలరెన్. ౨

క. సురపథ మంతట వ్యాపిం,చి రయమ్మున దుఃఖమెంతొ ♦ చెందిన మదితోఁ
బురపురఁ బొక్కెడు నృపసుతు, భరతునిమదిమఱియుఁదూట్లు♦వాఱంజేసెన్.

క. భరతుండంతట మేల్కని, యఱుదగు నాధ్వనిని వినుచు ♦ నవనికి నేనీ
శ్వరుఁడంగ ను మహీశుని, పరినుతులం దన్పునట్లు ♦ పలుకకుఁ డనుచున్. ౩॥

క. ధ్వని నద్దానిని మానిపి, యనుజన్మునిఁ గాంచి కైక ♦ యవనీరాజ్యం
బున కెంత యపకృతిం జే,సెనొ చూడుముమఱియు నేమి♦చెప్పఁగలుగుదున్.

క. జనకుఁడు దుఃఖశతంబులఁ, గనఁగా ననుఁజేసి చనియెఁ ♦ గాలవశుండై
విను మహితుఁడైన ధర్మా,త్మునిడగు నీరాజ్యలక్ష్మి ♦ [2]ద్రుతగతి మెఱయున్. ౪॥

ఆ. ధరణిపతికి వెనుకఁ ♦ దనయుని జ్యేష్ఠునిఁ, బొందునట్టి ధర్మ♦మందె నిలిచి
యున్న దట్టి దిప్పు♦డురుజలములఁ గర్ణ,ధారకుండు లేని♦తరి విధమున. ౬

క. చలియించుచున్న దేమని, పలుకుదు? నెవ్వాఁడు మనకుఁ ♦ బ్రాపై సతమున్
నిలుచునొ యాశ్రీరాముఁడు, ఖలమతి యగు కైక పలుకఁ ♦ గానలకేగెన్.

క. జననియు ధర్మము మానెను, గనుక నె శ్రీరామచంద్రుఁ ♦ గానల కిరి
తిని బంపె ననుచు నేడ్చుచుఁ, దన యెఱుకను దప్పి యతఁడు♦తల్లడపడఁగన్.

క. భరతునిఁ గని దీనతచేఁ, దరుణీమణు లేడ్చి రట్లె ♦ ధ్వని గలుగంగా
భరతుం డిటు విలపించెడు, తఱుణమ్మున సుయశుఁడు నృప♦ధర్మజ్ఞుండున్. ౮॥

క. మునివరుఁడునొ వసిష్ఠుఁడు, ఘనరాజసభాస్థలమును ♦ గాంగేయమ్మయం
బును రమ్యము మణిభూషిత,మునునయి విలసిల్లుదాని ♦ మునిపుత్రులతోన్.

తే. తాఁ బ్రవేశించె నమలసు♦ధర్మయనెడు
దేవసభవలెఁ బొల్పారి ♦ పావనమయి
తనరు దానిని; వేదవే♦త్తయగు నతఁడు
ధర్మమయపీఠమున నంతఁ ♦ బరిఢవిల్లె. ౧౦॥ 2852

క. అదియు సభాస్తరణంబునఁ, గుదిరింపంబడి చెలంగఁ ♦ గూర్చుండి మహీ
త్రిదశవరుఁడు దూతలఁ గాం,చి దగన్ శాసించె నిట్లు ♦ చెందినశ్రద్ధన్. ౧౧

క. శ్రనుసాధ్యమైన యొకకా,ర్యము మీకుం గలదు సత్వ♦రంబుగఁ జని యు
త్తమవిప్రభూపవైశ్యుల, నమాత్యసైన్యాధిపతుల ♦ నందఱఁ గడఁకన్. ౧౨॥

---

1 సువర్ణకోణాభిహతః-అనిమూలము. 2 ద్రుతగతి=వేగముగా.

క. రాజాంతరంగభృత్యుల, నోజఁ శత్రుఘ్నుఁ గీర్తి♦యుతునిఁ భరతుఁ
దేజస్వి [1]యుధాజిత్తును, రాజన్మతినిఁ సుమంత్రు ♦ రమ్యగుణనిధిఁ. ౧౨౫

తే. మఱియు రాజ్యమునకును క్షే♦మంబుఁ గోరు
వార లెవ్వరు గలరొ య♦వ్వారి నెల్ల
నిటకుఁ దోడ్కొని రండు పొం♦డిపుడె యనుచు
నాజ్ఞ చేసెను వారు త♦దాజ్ఞఁ బూని. ౧౩ 2856

క. చని చెప్పఁగ మునియానతి, జనులెల్లను దమకుఁ దగిన♦చందంబున వా
హనముల రథగజహయములఁ, గొని వచ్చుచు నుండఁగలిగె♦గురురవమచటన్.

చ. భరతుఁడు రాఁగ నాప్రకృతి♦వర్గము గాంచి శచీపతిన్ సురో
త్కరములు వోలె నాదశర♦థక్షితిపాలుని మున్ను సన్నుతిం
బరిముద మొందఁ జేయుగతి ♦ భవ్యమనంబుల సన్నుతించి రా
భరతుఁడు తమ్మునిం గలిసి ♦ వచ్చి సభాభవనంబుఁ జేరెఁ దాన్. ౧౫ 2858

మ. పెనుమత్స్యంబులు నీటియేనుఁగులునుం ♦ బెంపారఁ జాంచల్యముం
గననట్లొప్పు జలంబులం బరఁగి శం♦ఖస్తోమరత్నాళిచే
తను జెల్వారుచు సైకతంబయి సము♦ద్రప్రాంత [2]రాజద్ధ్వనం
బన రాట్పుత్రముఖాన్వితంబయి మహా♦కల్పాన్థానయుక్తంబునై
తనరారెన్ సభ పూర్వరీతిగనె యు♦ద్దామప్రకాశంబునన్. ౧౬ 2859

ఎనుబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౨-వ సర్గము.

భరతుఁడు పౌరులతోఁ గూడి రామునికడకుఁ బ్రయాణమగుట

తే. ఆర్యజనగణపూర్ణమై ♦ యలరు నాస
భను మతివిలాసుఁడౌ రాజ♦తనయుఁడు గురు
శుక్రముఖఖేచరావళి ♦ సొంపగు నిశఁ
బూర్ణశశి కనుతీరునఁ ♦ బూని చూచె. ౧ 2860

చ. అలరెడు నాసనంబుల య♦థార్హముగా నుపవిష్టులైన యా
ర్యుల వసనాంగరాగముల ♦ యొప్పగు కాంతుల చేత నెంతయుం
జెలఁగెను సత్సభాస్థలము ♦ చిత్తములెంతయుఁ బల్లవింప వే
డ్కలఁదగు పండితోత్తములు ♦ క్రిందుగనుండిరి చూచు నిచ్చచేన్. ౨౫

తే. అప్పుడా సభ విలసిల్లె ♦ నమలరీతిఁ
గా శరత్కాలమున నిశా♦కాంతుఁ గలిసి

---

1 యుధాజిత్తును-ఈపేరు విజయుఁడను మంత్రికి మాఱు పేరు. "యుధాజిదితి విజయాఖ్య మన్త్రిణో నామాంతరమ్" అని వ్యాఖ్య. 2 రాజద్ధ్వనము=ప్రకాశించుమదుఁగు.

వెలయు రాతిరి వోలెను ♦ విద్వదగ్ర్య
భూషితంబౌట నెంతయుఁ ♦ బొలుచు టరుదె. ౩ 2862

చ. ధరణి సమస్తధర్మముల ♦ తత్త్వమెఱింగిన యాపురోహితుం
డురుసభఁ గాంచి సర్వజను ♦ లొప్పుట సంతసమంది చక్కఁగా
భరతునిఁ గాంచి హారితర♦వాక్కుల నిట్లనిపల్కెఁ; నాయనా!
నిరతము సత్యధర్మమును ♦ నిర్మలరీతుల నాచరించుచున్. ౪। 2863

చ. జనములనెల్ల నెంతయును ♦ సంతస మందఁగఁ జేయుచున్న నీ
జనకుఁడు [1]విత్తధాన్యముల ♦ జానుగ నొప్పు ధరిత్రి నీ వశం
బున నిడి స్వర్గముం గనఁగఁ♦బోయెను; సత్యహితుండు రాముఁడున్
జనకునిరీతి సత్పురుష ♦ సంతతపాలితధర్మ మెన్నుచున్. ౫। 2864

తే. ఉదితుఁడౌ చందురుఁడు రుచి♦నొప్పు జ్యోత్స్నఁ
బాయకుండెడు లాగున ♦ నాయన దగు
నాజ్ఞ మీఱక యడవుల ♦ కరిగె; నిహత
కంటకంబయి సుఖదమై ♦ క్రాలుదీని. ౬। 2865

క. జనకుం డన్నయు నొసఁగిరి, ఘనకరుణన్ నీకు; నట్లు ♦ కావున నీవిం
కను ననుభవింపుమీ, ముద,మున నభిషిక్తుండ వగుము♦[2]ముదితహితుఁడవై.

సీ. ఉత్తరంబున నున్న ♦ యుర్వీశు లపరదిక్కున వెల్గు రాజులు ♦ కోరి తూర్పు
దక్షిణంబుల నున్న ♦ ధాత్రీశ్వరులు మఱి [3]యపరాంతదేశస్థ ♦ యవనులల్లె
సాగరద్వీపవా♦స్తవ్యులౌ రాజులు కోటుల కొలఁది నీ♦కున్ మణులను
గానుక లిత్తురు♦గాక; యంచు వచింప భరతుండు మానీశ♦వాక్యము విని
తే. దుఃఖమున మున్గి [4]ధర్మవి♦దుండు గాన
జ్యేష్ఠునకు భక్తిచే సేవ ♦ చేయవలయు
నన్న ధర్మంబుఁ గోరుచు ♦ నన్నరాము
సంస్మరించెను దనదగు ♦ స్వాంతమందు. ౭ 2867

[5]మ. కలహంసస్వరమట్లు కంఠరవముం ♦ గ్రాలంగ నాతండు ను
జ్జ్వలమౌ యౌవనమందు నుండియును, రా♦జ్యశ్రీసుఖంబుల్ మదిం
దలపోయంగను బూన కెంతయును స♦ద్ధర్మంబునే యెంచి వా

1 ధనధాన్యవతీం-అనిమూలము. 2 ముదితహితుఁడవై -ఇది 'ముదితామాత్యః' అనుమూలము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. 3 అపరాంతాః-అనిమూలము. 'అపరాంతదేశవాసినో యవనాః' అని వ్యాఖ్య. 4 ధర్మకాంక్షయా-అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్య ననుసరించి యి ట్లర్థము వ్రాయఁబడియెనని యెఱుంగునది. 5 సబాష్పకలయా వాచా కలహంసస్వరో యువా, విలలాప సభామధ్యే జగర్హే చ పురోహితమ్-అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసినయర్థము సంగ్రహించి యిం దిమిడింపఁబడియెనని యెఱుంగునది.

క్కులు దుఃఖంబునఁ దొట్రుపాటుఁ గనఁగా ♦ గోర్కెన్ రఘూత్తమునిన్
దలఁచెన్ వెంటనె యేడ్చి బిగ్గఱ సభా♦స్థానాంతరాళంబునన్. ౯౪ 2868

తే. ఇట్లు విలపించి యాపురో♦హితుని దూఱి
[1]బ్రహ్మచర్యవ్రతం బూని ♦ బ్రహ్మవిద్య
నభ్యసించి స్నాతకకర్మ♦మంది శ్రుతుల
యర్థము నెఱింగి తద్రీతి ♦ ననుసరించి. ౧౦౪ 2869

క. తన రెడు రాముని రాజ్యం,బును శాస్త్రవశంబునందుఁ ♦ బోలుచు ననుం బో
లినవాఁ డెవఁడు హరించును?, ఘనుఁడౌ దశరథుని కుక్షి♦గల్గినవాఁడేన్. ౧౧

*సీ. రామునికిం దగు ♦ రాజ్యంబును హరించునే; రాముఁ డడవికి ♦ నేగినపుడె
మృతి నొందె నాతండ్రి♦యతని కుక్షిని బుట్టినట్టివాఁ డెట్లు రా♦జ్యంబుఁగోరు!
నీరాజ్య మతనిదే ♦ యేనును రాముని వాఁడనే యిట్టి యీ ♦ వరుసయందు
ధర్మమ్మునే చెప్పఁ♦దగువాఁడ వీవొగి జ్యేష్ఠుండు సద్గుణ♦శ్రేష్ఠుఁ డఖిల
తే. ధర్మవేత్త దిలీపభూ♦ధవ నహుషుల
సాటి యగువాఁడునై యిట్లు ♦ సకలసుగుణ
మండితుఁడగు కాకుత్స్థకు♦లుండు రాముఁ
డవనిఁ బొందఁగఁ దగుఁ దండ్రి♦యట్టు లిపుడు. ౧౩ 2871

క. వినుఁడీ యనార్యజుష్టం, బును స్వర్గసుఖైకనాశ♦మునగు నఘము దీ
నిని జేయుదునే నీకుల,మును జెఱుపఁగఁ బుట్టినట్లు ♦ బుద్ధిఁ దలఁపనొ. ౧౪

సీ. నాతల్లియుం జేసి♦న గురుపాతకమును నే నొల్ల నిచ్చట ♦ నిలిచియే, చొ
రంగరానట్టి య♦రణ్యమ్మునందున్న యన్నకుఁ గై మోడ్చి ♦ యాదరమున
వందనంబులు చేయు♦వాఁడ; నేరాము నేయనుసరించుచునుందు♦మనుజసింహుఁ
డైనరాముఁ డెభూపుఁ♦డగుమూఁడులోకంబులనుగూడఁ బాలింపఁ♦గనుదగునతఁ
తే. డనియె; ధర్మసమేతమై ♦ యలరు నతని
పలుకు విని సభ్యులెల్ల మి♦క్కిలి ముదంబు
నంది రామనిహితబుద్ధు ♦ లగుచు బాష్ప
ములను విడిచిరి, భరతుఁ డ♦ర్మిలి వచించె. ౧౭ 2873

క. వనినుండి పూజ్యుఁడౌ రా,ముని మరలిచి తోడితెత్తు ♦ మునుకొని తేనే
రనయేని యార్య లక్ష్మణు,నిని గూడి యరణ్యమందె ♦ నివసింతుఁ జుఁడీ!.

---

1 బ్రహ్మచర్యంబూని యను నీమొదలగు విశేషణములు భరతుఁడు చెప్పుట స్తుతిగాదనియు, రాజ్యమును బాలింప రాముఁడే యర్హుఁడుగాని ధర్మము నెఱింగిన నావంటివాఁ డర్హుని హరింపఁ బూనునా యనునభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యనియు నెఱుంగునది. * ఈపద్యమునకు మూలమైన "కథం దశరథా జ్జాతః" అనుదాని వ్యాఖ్యలోనిభావము సంగ్రహించి యిది వ్రాయఁబడియె నని యెఱుంగఁదగు.

చ. సరసగుణప్రవర్తనులు ♦ సాధుమనీషులునైన యిమ్మహా
పురుషుల ముందు చెప్పెదను ♦ బోయి వనంబులనుండి రాముని
న్బురికిని దోడితెచ్చుటకుఁ ♦ బూని ప్రయత్నము సర్వరీతులన్
ద్వరగ నొనర్చెదన్ గనుకఁ ♦ దారు ననుం దమిఁ గూడి రాఁదగున్. ౧౯

[1]తే. మునుపె వెట్టికి వచ్చిన ♦ జనులఁ, బాటు
పడి భృతిం బుచ్చుకొనునట్టి ♦ వారి, దారిఁ
జక్కఁ బెట్టి కాపాడంగఁ ♦ జనునటంచుఁ
బంపినాఁడ నామదియుఁ బో♦వం దలంచె. ౨౦ 2876

క. అని యివ్విధి ధర్మాత్ముం, డని భ్రాతృముఖంబునొంది ♦ యలరెడు నని యు
ర్విని జెప్పనొప్పు నాతఁడు, మునిముఖ్యులతోడఁ బలికి♦[2]ముదియఁబడుత్వరన్.

తే. మంత్రకోవిదుఁడైన సు♦మంత్రుఁ డప్డు
చెంత నిలుచున్నఁ గాంచి వ♦చించె నిట్లు
నాదు ననుమతిఁ జని పయ♦నమ్ము మీరు
కావలయునని శాసించి ♦ కడుజవమున. ౨౧ 2878

క. బలముం దోడ్కొని రమ్మా, విలంబ మిఁకఁ జేయకు మన ♦ విని మంత్రివరుం
డల ధర్మమతి వచించిన, పలుకుల కుప్పొంగి తమిని ♦ బరవస మొప్పన్.

క. తన యిష్టమునకుఁ దగువిధ,మున భరతుని యాజ్ఞ సైన్య♦మునకుం జెప్పెన్
విని యాప్రజలును సైన్యం,బును సేనాపతులు మోద♦ములు పొంగంగన్.

క. భరతుఁడు రాముని మరలం, బురికిం దోడుకొని రాఁగఁ ♦ బోవఁగఁ దమకున్
గరమాజ్ఞ నిడెనె ననుచుం, బరమామోదములతోడఁ♦బయనమగుటయున్.

చ. పురిఁగల సద్భటాంగనలు ♦ పూజ్యుని రామునిఁ దోడితేరఁగా
భరతునితోఁ బ్రయాణమగు ♦ భాగ్యము గల్గుట సంతసిల్లి వే
గ రమణులం దమిం జనఁ ద♦గం బురికొల్పిరి సైన్యనాయకుల్
త్వరపడి యుద్ధబండ్లను జ♦నంబునఁ బోవు రథాళివాజులన్. ౨౪ 2882

తే. భటులఁ గూరిచి సైన్యంబు ♦ బరవసమున
సిద్ధముగఁ జేసి, రంతట ♦ క్షితిపతిసుతుఁ
డట్లు బలమెల్ల సంసిద్ధ♦మౌట నరసి
గురుని యాజ్ఞను బొందంగఁ ♦ గోరి యచట. ౨౫ 2883

చ. అరదము నింకఁ దెమ్మనుచు ♦ నంతికమం దలరారు మంత్రితోఁ
ద్వరపడి యాజ్ఞచేయఁగ న♦తండు తదాజ్ఞను సంగ్రహించి హ

---

1 విష్టికర్మాంతికాః-అనిమూలము. 'విష్టయః భృతిమంతరేణ జనపదేభ్య స్సమానీతాః కర్మకరాః' అనివ్యాఖ్య. 2 అతిశయించు.

ర్థరతిని బొందు చిత్తమున ♦ సాధుతురంగమయుక్తమైన యొ
క్కరథముఁ దెచ్చెఁ; బౌరుష మ♦ఖండమహాధృతి గల్గు నాతఁడుఁ. ౨౮

సీ. తగినట్టిమాటల ♦ దారుణాటవినున్న విఖ్యాతు గురు రఘు♦వీరు సుప్ర
సన్నునిఁ జేయఁగా♦స్వాంతమ్మునం బూని యామనుమంత్రునితోడ♦ననియె నిట్లు;
త్వరపడి నీవేగి ♦ బలనాయకులతోడ బలములఁ గూర్పంగఁ ♦ బలికి వార
లట్లు చేయఁగఁ జేయ♦వయ్య! నేను జగద్ధితంబును గోరి వ♦నంబునందు

తే. నున్న శ్రీరామునిఁ సుప్ర♦సన్నుఁ జేసి
యిటకుఁ దోడ్కొని రానెంతు ♦ నిప్పుడనుచుఁ
బలికె; భరతాజ్ఞచే సచి♦వవరుఁ డఖిల
వాంఛలప్పుడు ఫలియింపఁ ♦ బరిఢవిల్లి. ౩౦౧ 2885

సీ. ప్రకృతిప్రధానుల ♦ బలనాయకుల సుహృజ్జనుల నెల్లను బిల్చి ♦ జనపతిసుతు
నాజ్ఞను వెలిపుచ్చె♦నంతటఁ బ్రతిగృహమున విప్రనృపవైశ్య♦లునువృషలులు
నుష్ట్రఖరంబుల ♦ నుత్తమరథములు మదకరీంద్రములను ♦ మానితకుల
సంభవములు నయి ♦ జవమునఁ బరుగిడఁ జాలినహయముల ♦ సరగసిద్ధ

తే. పఱచి భరతుని యాజ్ఞను ♦ వనమునందు
నలరు రామునిఁ దోడ్తేర ♦ నరుగవలయు
ననెడు వాంఛను వేగ ప్ర♦యాణమైరి
వనము నెప్పుడు చేరుదు ♦ మనెడు కాంక్ష. ౩౨ 2886

ఎనుబదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౩ - వ సర్గము.

భరతుఁడు పయనమయి పోయి గంగాతీరంబు చేరుట.

క. నరపతిపుత్రుం డంతటఁ, దపుణమునఁ మేలుకాంచి ♦ తనయుత్తమస
త్తురగాన్వితరథమును శ్రీ, కరురామునిఁ జూడ నెక్కి ♦ కదలెఁ ద్వరతోఁ. ౧

క. భరతుని ముందు పురోహిత, వరసచివులు సూర్యరథము ♦ భంగి వెలసి స
త్తురగములఁ బూన్పనలరెడు, నరదంబులు నెక్కి పయన♦మై చని రంతఁ. ౨

చ. భరతుని యాజ్ఞ నప్పురిని ♦ భాసిలు తొమ్మిదివేలదంతు లా
యరదము వెంటఁబోయె; నటు ♦ లర్కకులాభరణుండు పోవ నా
సురుచిరసద్యశోమహిమ ♦ శోభిలు నాతని వెన్క నాఱువే
ల రథములెల్ల నాయుధము♦లఁ ధరియించిన యోధవారముల్. ౪ 2889

క. చనియెను సత్వరతాత్ముని, ఘనుని జితేంద్రియుని భరతుఁ ♦ గానకుఁ జనువా
నినిగూడి వాజిభటు లొ,య్యన [1]నియుతసమానసంఖ్య ♦ లరిగిరి వేడ్కఁ. ౫

1 శతంసహస్రాణ్యశ్వానాం-అనిమూలము. నియుతమనఁగా లక్ష.

సీ. కైక సుమిత్రయు ♦ [1]ఖ్యాతిఁ గాంచినయట్టి కౌసల్యయును రాముఁ♦గానమండి
తోడ్కొని వచ్చెడుఁ ♦ దోరపువేడ్కల యానంబులెక్కి ప్ర♦యాణమైరి
కైకేయి తనదు న♦కార్యమునకును బశ్చాత్తాపమందుచుఁ ♦ జనియె ముందు,
పూజ్యలౌ నరులుగుం♦పులుగూడిపోవుచు ననుజాతయుక్తుఁడై ♦యలరురాముఁ

తే. గాంచుఁ గాంక్షలచేఁ జిత్ర♦గాథ లతనిఁ
గుఱిచి వచియించుకొనుచును ♦ గోర్కు లలరఁ
బోయి రవ్వార, లీరీతిఁ, ♦ బూజ్యరామ
చంద్రునిం గూర్చి పల్కిరి ♦ సంతసముల. ౭ 2891

చ. ఘనములయట్లు నీలతను ♦ కాంతిఁ జెలంగినవాఁడు గానఁ జోఁ
దనరుచు దూరమైనను ని♦తాంతము ప్రీతి జనింప కుండునే
కనుక మనోజ్ఞు రాముఁ గనఁ♦గాఁ దగుఁ జుండి మహాభుజుండు గా
వునఁ దనివార దానములఁ ♦ బూనిక సల్పెడువాఁడు, కంటిరే!. ౭౹ 2892

క. స్థిరచిత్తుండు దృఢవ్రతుఁ, డరయఁగ నతఁడాట నాశ్రి♦తాళి మనుచు సు
స్థిరకరుణఁ జెలఁగు, లోకో,త్కరశోకనివారకుండు♦గా రాముండుర్. ౭౪ 2893

క. కనుకర్ మనశోకంబులఁ, బెనుకృప వారించునట్టి ♦ వీఁడని రామున్
గన నెప్పుడొనొ యాతఁడు, కనఁబడి నంతటనె తమసుఁ ♦ గలఁచు రవివలెన్.

క. మనశోకంబుల నడఁచును, వినుఁడీ సందేహమేల ♦ వేగమ చనుఁడీ
యని వారు చిత్రముగ నా,తని గాథలఁ జెప్పుకొనుచుఁ ♦ ద్వరపడి చనుచున్.

ఆ. ఒకరినొకరు ప్రీతు ♦ లొప్ప నాలింగన,ములను జేసికొనుచు ♦ లలితగతుల
నరిగి; రెవ్వరెవ్వ ♦ రారామునకుఁ బ్రియు, లట్టి వారలెల్ల ♦ నరిగి రంత. ౧౦౪

సీసమాలిక —

పత్త్రకతతి, పౌర♦వారంబు సంతస మలరఁ బోయెను గాన ♦ కంతఁ బద్మ
రాగాదిపావన ♦ రత్నంబులను సానఁ బెట్టువారును, నేర్పు ♦ లుట్టిపడఁగఁ
గోరి పనుల్ చేయు♦కుమ్మరుల్, తంతువాయులు మఱియాయుధ♦ములను జేయు
నట్టివారును, మయూ♦రావళి యీఁకలచేత వీవనలను ♦ జేయువారు
పెనుఱంపముల వృక్ష♦వితతి ఛేదించెడు పనివాండ్రు, దంతంబు♦లను దగంగ
గోడల నెఱిమెఱుఁ♦గుల రంజిలఁగఁ జేయువారును, మణులకు♦దారు ముఖము
లకుఁ జక్క రంధ్రంబు♦లను వేయువారును,దంతపుఁబనివాండ్రు,♦తగుసుగంధ
వస్తువులమ్మి జీ♦వనము చేసెడువారు, సున్నపుఁ బనిచేయు ♦ చున్నవారు,
ఖ్యాతిఁగాంచిన స్వర్ణ♦కారులు, కంబళ్ల నున్నట్టి ముఱికిఁ దీ♦యుపనివాండ్రు,
తలయంటి స్నానముల్ ♦ తగినట్లు చేయించువారును, నలుఁగుల♦వఱలఁ జేయు

---

1 కౌసల్యాచ యశస్విని-అనిమూలము.

వారు, వైద్యులును, ధూ♦పంబులు వేసెడు నట్టివారును, సుర♦నరుచగుగతిఁ
జేయువా, రంబర♦వ్యాయామముం జేయువారుఁ, గుట్రపువాండ్రు ♦ పల్లెలందు
గొల్లపల్లెలయందు ♦ నుల్లసిల్లెడు మేటి మనుజులు, స్త్రీముఖాల♦మునను బ్రదుకు
వారు, వేశ్యలును, గై♦వర్తకుల్ రామునిఁగనభరతునివెంటఁ ♦ జనిరి మఱియు
వేదవేత్తలు, యోగ♦విదులు సదాచారపరులగు బ్రాహ్మణుల్ ♦ భరతువెంట
నెద్దులబండ్లపై ♦ నెక్కి వేలకొలంది చనిరి మనంబుల ♦ సంతసముల

తే. నిట్లు వారెంచఱును దగి♦నట్లు శుద్ధ
వేషములఁ దాల్చి శుభవస్త్ర♦వితతిఁ గట్టి
యెఱ్ఱ గందంబులను మేను ♦ లింపుసూప
వివిధవాహనముల నెక్కి ♦ వెడలి రెలమి. ౧౭ 2897

క. సేనలు పెనుసంతసముల, మానసములు తనర రాము ♦ మంజులగుణునిం
గానలనుండి మరల్పఁగఁ, దా నరిగెడు భరతుఁ డనుచుఁ ♦ దమి నాతనితోఁ౯.

క. చని వారు కరిహయస్యం,దనములపై దూరభూమి ♦ తలమున దిగి రెం
దు నదు వినుఁడు శ్రీరాముని సఖుఁడౌ గుహుఁడు, బంధు♦ముఖ్యులతోడ౯.

క. అతఁ డప్రమాదమున భూ,మితలంబును బ్రోచుచుండు ♦ మించిన భాగో
ద్ధతి శృంగిబేరపురమా, నతనికి నావాస, మప్పు♦రాంతికసీమ౯. ౨౦ 2900

క. తనరారు జాహ్నవీనది, ఘనభంగార్భటుల వెలయఁ♦గా దానికడ౯
మనుజేంద్రసుతుని సైన్యము, చనిచని యట విడిచెఁ జారు♦జాహ్నవిచెంత౯.

తే. చక్రవాకంబు లొప్పార ♦ సాధుజలము
లలరఁగానున్న తత్తీర♦మందు సేన
విడిసె వాకైనపుశిని దగ ♦ వెలయు భరతుఁ
డాత్మసైన్యంబు సురగంగ ♦ నచటఁ గాంచి. ౨౨ 2902

క. తనసచివులతో నివ్విధి, ననియెను మీయిచ్చవచ్చి♦నట్లుగ సైన్యం
బును గంగాతీరంబున, వినిర్మలస్థలములందు ♦ విడియింపుఁ డీఁక౯. ౨౩

ఆ. ఇందు విశ్రమించి ♦ యీనది దాఁటుద, మెల్లి; స్వర్గమునకు ♦ నేగినట్టి
జనకు [1]నౌర్ధ్వదేహ ♦ శర్మసంసిద్ధికై, తర్పణంబుచేయఁ ♦ దలఁచినాఁడ. ౨౪

క. సురనదిలో దిగి యిప్పుడె, కరణీయంబుల నొనర్తుఁ ♦ గా కన సచివో
త్కర మట్లే చేయుదమని, భరతాజ్ఞను స్వేచ్ఛ సైన్య♦వారంబునకు౯. ౨౫

క. పలుతావుల వేఱ్వేఱుగ, సులలితసికతాతలముల ♦ శోభిల విడుదుల్
వెలయించి; రంత భరతుం, డలఘుతరాపన్నమూహా♦యగు గంగదరి౯. ౨౬

---

1 ఔర్ధ్వదేహనిమిత్తార్థమ్-అనిమూలము. 'ఊర్ధ్వదేహస్యసుఖప్రయోజనాయేత్యర్థః' అని వ్యాఖ్య. దీనినసుసరించియే శర్మశబ్ద మిటఁ జేర్పఁబడియె. శర్మమన సుఖము.

తే. సేన లన్నింటి విడియంగఁ ♦ జేసి సుమహి
తాత్ము రాముని గొనివచ్చు♦నట్టి విషయ
ము మదిం దలపోయుచు ♦ ఘనతరాత్ముఁ
డందు నొకచోట విడిసె గం♦గాంతికమున. ౨౬ 2907

ఎనుబదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౮౪ - వ సర్గము.

గుహుఁడు భరతుని సత్కరించుట.

తే. అంత గంగాతరంగిణీ ♦ ప్రాంతమందుఁ
జక్కఁగా దిగియున్న యా♦సైన్యపంక్తిఁ
గాంచి నివ్వెఱపడి గుహుఁ♦డెంచి పలికెఁ
దనదు బంధువులం గాంచి ♦ వినుఁడు మీరు. ౧ 2908

క. సరిదధిపతివలె సైన్యం, బరుదుగ విస్తారమగుచు ♦ నగపడియెడు నే
వరునను గనినను దుదఁ గా,సరాదు మది నెంతచూచి♦నం గతమేమో. ౨

క. భరతుండు దుష్టమతియై, యరణ్యములనున్న యన్న ♦ కపకారము చే
యురతిం దానై వచ్చెనొ, పరికింపఁగ సత్యమె యిది ♦ పల్కు లిఁకేలా. ౩

క. కనఁబడియెడి నదిగో స్యం,దనమున వంశక్రమాగ♦తంబయి యురుదా
ఘనకోవిదార కేతన,ము నృపాత్మజుఁ డిపుడు దొట్ట్య♦ముం బూని వెసన్. ౪

సీ. మన దాశజనుల న♦ల్లను గట్టివేయునో మనల వధించునో ♦ మదిని దూర
మరియ సీతం డిప్పు ♦ డశవులకుం దంత్రి పనుపంగ నేగి యె♦న్వఁ సహాయ
ము జేయువారు లే♦క నిలిచి దుర్బలుఁడైన శ్రీరాఘవుం ♦ డాత్మపురికి
వచ్చినచో రాజ్య♦వైభవంబులు తన కరగతంబులు నొట ♦ కలుగదనుచు

ఆ. వానిఁ బొందఁ గోరి ♦ వరగుణు శ్రీరాముఁ
దనకు జ్ఞాతియనుచు ♦ దారుణముగఁ
జంపఁ బూని యింత ♦ సైన్యమ్ముతోఁ గూడి
వచ్చుచున్నవాఁడు ♦ వైభవమున. ౫ 2912

చ. భరతుని మాట యేటి కని ♦ పల్కుదు రేమొ తలంప మిత్రుఁడై
పరఁగెడు నాకు రాఘవుఁడు ♦ పాలకుఁడో నటుగాన మీరలె
ల్లరు రఘువర్యుకార్యములు ♦ లోఁతిపి గాపని యెంచి జాహ్నవీ
పరిసర మాశ్రయించియె ని♦వాసము చేయుఁడి యప్రమత్తులై. ౬ 2913

క. పరిచరు లెల్లరు గంగా, తరంగిణిని నాశ్రయించి ♦ తగ నద్దముగా
గురుతరసేనాయుతులై, [1]తరణులలోఁ బలల ఫలవి♦తతులం దిన్నచున్. ౭

1 తరణులు=ఓడలు.

తే. ఏటి రేవులఁ గాచుచు ♦ నెప్పుడుండ
వలయు; నావల నైదువం♦దలను గూర్చి
వయసుకాండ్రగు సుభటులఁ ♦ బవరమునకుఁ
దగినవారిని నూర్వురఁ ♦ దగు నిలుపఁగ. ౭ 2915

క. ప్రతినౌకయందు నీపద్ధతి నిలుపుడు గాక, యనుచుఁ ♦ దానాజ్ఞను జే
సి తగన్ గుహుండు బంధు,ప్రతతికి నిట్లనియె; మఱియు♦భరతుఁడు మదిలోన్.

ఉ. పాపనచిత్తుఁడౌచు రఘు♦పాలకుఁడై తగు రామునందు దు
ర్భావము లేకయుండిన శు♦భంబగు రీతిని సైన్యమిద్ధరా
పావనగంగ దాఁటెడిని ♦ భావము వేఱుగనుండెనేని తెం
పావహిలంగఁ జంపఁబడు ♦ నంచు వచించి నిషాదభర్తయున్. ౯ 2917

తే. మత్స్యమృగమాంసములు మఱి ♦ మధువుఁ బట్టు
వస్త్రములు మొదలైన యు♦పాయనములఁ
గొనుచు భరతుని కెదురుగాఁ ♦ జనియె; నంత
నానిషాదాధిపతి వచ్చు♦టపుడు గాంచి. ౧౦ 2918

క. వినయవిదుఁడు పౌరుషమునఁ, దనరు సుమంత్రుఁడు నిషాద♦ధరణీపతి రా
కను వినయమొప్ప భరతున, కనువుగఁ దెలియంగఁ జెప్పి♦యాదృతిఁ బలికెన్.

సీ. ఈనిషాదేశ్వరుం ♦ డెపుడు బంధుసహస్ర సేవితుండయి యొప్పు♦ *స్నిగ్ధతముఁడు
రాముని కితం డ♦రణ్యములం దిరుగం గుశలుఁడు వార్త♦కముల నెఱయుఁ
గావున నితఁడు నిన్♦గాంచంగఁ దగియుండు నెందు శ్రీరామాదు♦లింపలి వస
ములను వసింతురో ♦ తెలిసియుండును వీని కన శుభవచనంబు♦నతఁడు దాని

తే. విని గుహుండు నన్నుఁ గాంచెడు ♦ వేగమనియె
నంత భరతానుమతినొంది ♦ హర్షమలరి
బంధుసంయుతుఁడై వచ్చి ♦ భరతుఁ గాంచి
వినయమొప్ప గుహుం డిట్లు ♦ విన్నవించె. ౧౪ 2920

క. ధరణీశా! యీదేశము, పరికింపఁగ ద్వద్గృహోప♦వనతుల్యము మీ
రరుదెంచుట తెలియమి ని, క్కరణిం బొరపడితి మేము ♦ క్షమియింపఁదగున్.

ఆ. తలఁపవలయు సొంత ♦ దాసులయిల్లని
నీవు; గాన నిందు ♦ నిలిచి పోవ
వలయునని మేము ♦ ప్రార్థించువారము
మానుసవిని గొనుము ♦ మహితచిత్త!. ౧౬ 2922

సీ. మూలంబులను ఫల♦ములఁ బచ్చిమాంసంబు నెండినమాంసంబు♦నిందుఁ గలుగు
పలుదెఱంగుల ధాన్య♦ముల మానిషాదులు సమకట్టి రిందు నీ♦సైన్యమెల్లఁ

* స్నిగ్ధతముఁడు=ప్రియమిత్రము.

జక్కఁగా భుజియించి ♦ సంతృప్తినలరి యీరాత్రియంతయు నిందె ♦ రమణఁ గడప
వలయునంచని నేను ♦ బ్రార్థించుచున్నాఁడఁ గావున నీవును ♦ గాంక్షితాను

తే. సారముగ మేము చేయు పూ♦జలను బొంది
సైన్యములఁ గూడి మీరేగఁ ♦ జనుస్థలికిని
బోవఁదగు రేపు, దాసుని ♦ బూర్ణమతిని
గా నొనర్పుము, యని పల్కెఁ ♦ గరము భక్తి. ౧౮ 2923

ఎనుబదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౫ - వ సర్గము.

భరతుని గుహుఁడు పూజించుట.

చ. అన విని ప్రాజ్ఞవర్యుఁడగు ♦ నాభరతుండు సహేతుకంబుగా
ననియె మదగ్రజాత సఖ! ♦ యాదృతి నింతటి నాదుసేన కో
య్యన సకలోపచారముల ♦ నారయ నొక్కఁడవయ్యుఁ జేయఁగా
మనమున నెంచి కోరితివి ♦ మాకిపుడన్నియుఁ జేసినట్టులే. ౨ 2924

క. అనుచు మహాతేజుఁడు సిరిఁ, దనరారెడు భరతుఁ డీవి♦ధంబున మైత్రి
కనుపట్టు పల్కుఁ బల్కుచుఁ, గని యతని నిషాదపతిని ♦ గ్రమ్మఱఁ బలికెన్. 3

సీ. ఏమార్గమునఁ బోవ ♦ నిద్ధతేజుండగు నాభరద్వాజుని ♦ యాశ్రమంబు
కనఁబడు నీదేశ♦మున గహనంబుగాఁ బరఁగెడు జాహ్నవీ♦ప్రాంతభూము
లియ్యవి జలముల♦నే క్రక్కుచున్నవి కావున దాఁటంగఁ ♦ గష్టమనిన
మతిమంతుఁడా రాకు♦మారుని పల్కులు విని కరములు మోడ్చి♦వినయమలర

తే. గహనగోచరుఁడై తగు ♦ గుహుఁడు పలికె
మహితకీర్తి! నృపాత్మజా! ♦ మానిషాదు
లప్రమత్తతఁ జాపంబు ♦ లంది నీదు
వెంట వత్తురు నేను నీ♦వెంట వత్తు. ౪ 2926

క. రామునకు హాని నొనరుప, నీమార్గముఁ బట్టి యిట్టు ♦ లిట రావుకదా!
రాముం డెవరికిఁ గష్టం, బేమాడ్కిని గలుగనీయఁ ♦ డింపుకడై యనన్. ౫

క. అనుపమసేనం దీనిం, గొనివచ్చుటఁ జూడ నాకుఁ ♦ గొంత మనమునం
గనుపట్టెడి సంశయ మా,తనిఁ గననే నింత సుభట♦తతియేల? యనన్. ౬

క. భరతుం డది విని [1]యభ్రము, కరణిన్ నిర్మలుఁడు గానఁ ♦ గనుఁగొన కిట్లా
ధరణీశుఁ డనినఁ గోపస్ఫురణముఁ గన కమలవాక్య♦ముల నిట్లనియెన్. ౭

మ. అనుమానం బిటు నీకుఁ గల్గనె కటా ♦ [2]యాకష్టకాలంబు నిం
కను రాకుండును గాక; జ్యేష్ఠుఁడు గదా ♦ కాఁబట్టి రాముండు నా

1 ఆకాశ ఇవ నిర్మలః-అని మూలము. 2 మాభూత్ స కాలో యత్కష్టమ్-అని మూలము.

జనకుఁ రీతిఁగ నెన్నఁగాఁ దగుఁ జుమీ! ♦ సందేహలేశంబు నీ
మనమందుఁ ననుఁగూర్చి పొందకుము! యే♦మాత్రంబు సౌమిత్రమా !.

క. వనినుండిన కాకుత్స్థునిఁ, గొనిపోవఁగఁ బోవువాఁడ ♦ గుహ! కావున నీ
మనమున వేఱొక తెఱఁగున, నను నెన్నకు సత్యమిదియ♦నఁ గుహుఁ డంతన్.

ఆ. భరతభాషితములఁ ♦ బ్రముదితవదనుఁడై, పరమసమ్మదంబు ♦ పట్టరామి
నతఁడు మరల నిట్టు♦లనియె భరతునితో, న ప్రయత్నరీతి ♦ నవనిరాఁగ. ౧౪

క. దానిఁ విడనాడఁగ నీ, మానసమునఁ గోరితి విట ♦ మంచిది జగతిన్
గానం ద్వత్సమ ధర్మం, బూనిన ధన్యాత్ము నేను ♦ బూర్వం బెపుడున్. ౧౫

సీ. వ్యసనంబులన్ బెండు♦వడు రాము మరలఁ దోడ్కొనిరాఁగనీవును♦గోరుచున్న
వాఁడవు గాన శా♦శ్వతముగ నీకీర్తి వ్యాపించియుండు లో♦కాళియందు,
ననియిట్లుభరతుండు♦నాగుహుండునుమాటలాడుచుండంగమా♦ర్తాండుకాంతి
యల్పమయ్యెను రాత్రి♦యరుదెంచె శ్రీమంతుఁడౌ భరతుండంత♦నాత్మసేన

తే. నిలిపి యాయాయిస్థలముల ♦ నెమ్మిఁ గూర్చు
చున్ గుహుండుండఁ దానను♦జుండు శయ్యఁ
బవ్వళించిరి, సిరిచేత ♦ వఱలి ధైర్య
వంతుఁడై యున్నయట్టి యా♦భరతునకును. ౧౬ 2934

సీ. ఇంచుక శోకంబు♦నేని గల్గించెడు పాపంబుఁ జేయని♦వాని కతుల
ధర్మాత్మునకును జి♦త్తంబున శ్రీరాము చింతామయంబు న♦నంతము నగు
పెనుశోక మదయించె♦వనయంతికమునందు నుండు నడవి గాలు♦మండెడువాని
వేఁడికిఁ దపియించు ♦ వృక్షంబునుం దాని కోటరదహనుండు ♦ గూఢజనితుఁ

ఆ. డగుచుఁ బెలుచఁ దాప ♦ మందంగఁ జేసెడు
నట్లు భరతు, దహనుఁ ♦ డాత్మలోన
నిగులఁ దాపమొంద ♦ మించుఁ బొగపముచుఁ
జేసె దాన నతఁడు ♦ గాసి నొందె. ౧౭ 2935

క. అరుణాభతప్తము హిమభూ,ధర మొగిఁ దుహినాంబువులను♦దాఁ గ్రక్కెడు నె
క్కరణి నటు [1]శోకశుచిచే, భరతావయవములు స్వేద♦వారిని గ్రక్కెన్. ౧౮

[2]సీ. ధ్యానమే గుహాలందు ♦ దట్టముగా నున్న పాషాణపంక్తియై ♦ పరఁగుచుండ
నిట్టూరుపే ధాతు♦నిచయమై విలసిల్ల, దైన్యమే వృక్షసం♦తతిగఁ దనర
నాయాసమానస♦వ్యథలు శోకము నను పెనుశిఖరంబులు ♦ వెలయఁ మోహ
ములెభయంకరజంతు♦వులుగనొప్పారంగ, సంతాపములనునో♦షధులు,వెదురు

1 శోకశుచి=శోకాగ్ని. 2 ఇందు శోకమును మహాపర్వతముగాఁ జెప్పుట యాధికభారము
నవారము నను నర్మ,పా. పికె యని తెలియఁదగినది.

తే. గ్రాలుచుండంగ నిట్టి దుః♦ఖఘనశిఖరి
కైక తనయునిపైఁ బడ్డ ♦ కరణియయ్యెఁ
బురుషతిలకుండు భరతుండు ♦ పొదలు తాప
మున మనంబు గలఁగ నూర్పు♦లను విడుచుచు. ౨౦ 2937

తే. తెలివితప్పి విపత్తుల♦వలనఁ గుంది
స్వాంతతాపజ్వరంబున ♦ సంచరించి
తనదు గుంపును విడిచిన ♦ ఘనవృషభము
భంగి సంతాపమును బొందెఁ ♦ బలువిధముల. ౨౧ 2938

క. పరిజనయుతుఁడై యొక్కెడ, భరతుం డుండఁగ నిషాద♦పతి గుహుఁడును స
త్వరగతి వచ్చి నృపాత్మజు, పరిసరమును జేరి యతని♦వదనముఁ గనుచున్.

క. ఆతనికంటెను దానును, జేతస్సున మిగుల వెతలఁ ♦ జెందియు నచటన్
సీతాపతిఁగూర్చి సువా, గ్వ్రాతంబున నూఱడించి ♦ పలికె నతనితోన్. ౨౨

ఎనుబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౮౬ - వ సర్గము.

—ఓం గుహుఁడు భరతునకు రామవిషయకవృత్తాంతములఁ జెప్పుట. ఓం—

చ. వనముల సంచరింప నల♦వాటును గాంచిన యాగుహుండు రా
ట్తనయుని నప్రమేయగుణ♦ధర్ముని నూఱడిలంగఁ బల్కి చ
య్యన మహితాత్ముఁడై తనరు♦నట్టి సుమిత్రతనూజుఁ డన్నపై
నునిచిన సాధుభావమును ♦ నొయ్యనఁ జెప్పఁదలంచి యిట్లనున్. ౧ 2941

క. శరచాపాదుల శ్రీరఘు,వరు నన్నను గావఁ దాల్చి ♦ వరగుణములచేఁ
బరఁగుచు నిద్రింపని యా, గురుభక్తినిఁ గాంచి మిగులఁ♦గూర్మిఁ బలికితిన్.

చ. ఇనకులభూషణా! యిదిగో ♦ యింపును హాయిని గూర్చు శయ్యనీ
కని రచియింపఁగాఁ బడియె ♦ హర్షసుఖంబుల నిచ్చు దీనిమీఁ
దను శయనింపవయ్య గుణ♦ధామ! నిరంతరధర్మచిత్త! మే
మనయము దుఃఖముల్ గనఁగ ♦ నష్టుల మీవు సుఖోచితుండవే. ౩ 2943

తే. నిద్రఁ గనవయ్య! శ్రీరాము♦నిం దగంగఁ
గావ మేల్కొని మేముండఁ♦గాఁ గడంగు
వార; మీలోకమున రఘు♦వరునికంటెఁ
బ్రియతరుం డొక్కరుఁడు లేఁడు ♦ వెదకి చూడ. ౪ 2944

క. కావున శ్రీరామునికై, యేవిధమునఁ దమకపడకు ♦ మిటు మేలుకొనం
గా వలెనే నీయెదుటన్, బావనచరితా! యసత్య♦వచన మనుదునే. ౫ 2945

సీ. శ్రీరాము సత్కృప◆చేత నీజగమునయం దేను విస్తృత◆యశమును, బర
లోకనాథనభూతి◆మై కనుపట్టెడు ధర్మంబు, న్యాయల◆బ్ధమగు విత్త
మును బొందఁగోరెద ◆ విను మట్టివాఁడనౌ నే విలుఁదాలిచి ◆ నిఖిలబంధు
సంయుతుండను నయి◆జానకితోఁ గూడి శయనించియున్న యా◆సాధుమతిని
తే. బ్రియసఖుని రామచంద్రునిఁ ◆ బ్రియముమీఱఁ
గాచుచుండెద, నెప్పుడీ ◆ కాననములఁ
దిరుగుచుందును గాన నేఁ ◆ దెలియనట్టి
స్థలము లిందెవ్వియును లేవు ◆ సత్యమిద్ది ౭ 2946

క. చతురంగసైన్యములు వచ్చి తాఁకినను నోర్వఁ గలము ◆ సిద్ధంబిది; యం
చతిశయమువమునఁ బల్కితి, నతఁ డెంతో మహాత్ముఁ డౌట◆నాదృతి మీఱన్.

క. అనిశము ధర్మంబున దృష్టిని నిల్పినవాఁడు గానఁ ◆ జెప్పెడు మావా
క్యనికరముల విని [1]మమ్ముం, గని సరసపువచనములను ◆ గడువడిఁ దేల్చెన్. ౮

క. దీనతఁ గనుచున్ మఱియున్, దా నిట్లనియెన్ సుమిత్ర◆తనయుఁడు వినుఁడీ
జానకితోడన్ దశరథ, సూనుం డిలపైఁ బరుండఁ ◆ జూచెదు నాకున్. ౯

ఆ. ప్రాణధారణంబె ◆ బహుకష్టముగ నున్న, దే యికెట్లువచ్చు ◆ నిపుడు నిద్ర
యితరసుఖము లేవి◆యే నెట్లు పొందెదనో, వినుము రాము మహిమ◆విన్నవింతు.

క. సురదైత్యులు తాఁకిన సంగరమున నేరాము నోర్వఁ◆గాఁ జాలరో దా
శరథి యతం డిపు డిలపైఁ, బరుణేఁచుతఁ తృణములందుఁ ◆ దా శయనించెన్.

క. కనుమా! నిష్ఠావరతి మా, జనకుఁడు భూస్థిపతేముల ◆ సాధుతపమ్ముల్
ఘనభక్తిఁ జేసి యావర, తనయునిఁ గనె లక్షణములఁ ◆ గాంచెను వానిన్.

క. ఈతం డొకండె పితృభక్తిలక్షణయుతుం ◆ డౌ నీతం డీ
రీతిగఁ గానకు రాఁగా, భూతలపతి బ్రదుక లేఁడు ◆ పో, యిఁక మీఁదన్. ౧౨

క. చిరకాలము జీవింపఁడు, ధర వేగమె విధవయౌను ◆ నప్పు డిది సుమా
తరుణులు సంతోషపురమున, సిగము విలాపించి దాని ◆ గాంచి మిగులన్. ౧౩

ఆ. ఇప్పు డూరునందు ◆ రెంతయు శబ్దంబు, వెలసి యడఁగియుండఁ◆గలదటంచుఁ
దోఁచుచున్న దందుఁ ◆ దోయజనేత్ర కౌసల్య నృపతి నాదు ◆ జననియుసగ.

క. మనసులు కుందినవారౌట నిఁకన్ జీవింప లేరట◆కన్ బ్రదికిరిపో
వనటం బొగులుచు నీరే,యిని గడుపుదు రంత మీఁద ◆ నీల్గుట నిజమా. ౧౫

సీ. శత్రుఘ్నుఁడను నాత్మ◆జాతుని ద్వైతీయుఁ
గనుచు నొక్కపుడు నా◆జనని బ్రదికి

---

[1] మమ్మున్-అను నీబహువచనము "ఏవ మస్మాభి రుక్తేన" అను మూలానుసారమే యని తోఁచుచున్నది.

యుండిన నుండునే♦మో కాని వీరునిఁ
గన్నట్టి కౌసల్య ♦ కడుఁ దపించి
మృతినొందుఁ, [1]గార్యంబు ♦ మించిపోయెను మించి
పోయెఁ గార్యం బెల్లఁ ♦ బోయెఁ బోయె
రాజ్యంబునందు శ్రీ♦రాముని నునుపక
తనకోర్కె సాగమి ♦ జనకుఁ డీల్గఁ

తే. గలఁడు; జనకుండు మృతినొందు ♦ కాలమందు
నతనికిఁ జేయఁదగినకా♦ర్యములనెల్లఁ
జక్కఁగాఁ జేయునట్టి యా♦సత్కుమారు,
లెల్ల ప్రజలుఁ, గృతార్థు లిం♦కేమిచెప్ప. ౧౮ 2957

సీ. సుందరచత్వర♦బృందంబు లలర, విభక్తమహాపథ ♦ భాసురమయి
ప్రాసాదములు హర్మ్య♦పంక్తులు దనరంగ స్వర్ణరత్నాఢ్యమై ♦ సామజాళి
హయరథనిబిడమై ♦ యతులవాద్యధ్వనుల్ ప్రతిశబ్దముల నీన ♦ బహుళమంగ
ళములు పూర్ణంబులై ♦యమరంగ, సంహృష్ట పుష్టజనంబులు♦పొలుచుచుండ

తే. నలరి యారామములు మహో♦ద్యానములును
నిండియుండంగఁ దనరుచు ♦ నిఖిలదేవ
తోత్సవంబుల వెలయు న♦యోధ్యయందు
[2]శర్మయుక్తులై విహరింపఁ ♦ జాలువారు. ౨౧ 2958

చ. వనిఁ బదునాలుగేండ్లు చన ♦ వారకచేసిన యాప్రతిజ్ఞఁ జ
క్కని విధమొప్పఁ దీర్చుకొని ♦ క్రమ్మఱ క్షేమముగాఁ జెలంగురా
మునిఁ దమిఁ గూడి శర్మమునఁ ♦ బొంగుచు మేము నయోధ్య, నో నిషా
దనృపవరేణ్య! చేరుదుమె ♦ దారుణదుఃఖము దాఁటువారమే. ౨౨ 2959

చ. అనుచు మహాత్ముఁడౌ దశర♦థాత్మజుఁ డీవిధి నేడ్చుచుండఁ నన్
గనుచు వచించుచుండఁగఁ ద♦గన్ గడచెన్ నిశ యద్ది తెల్లవా
ఱిన రవితోఁచెఁ జక్కఁగ[3] నె♦ఱిం దగు వారలు జాహ్నవీతటం
బున నిటనే జడల్ భరత ♦ పొంకముగా ధరియించి రవ్వలన్. ౨౩-౪ 2960

క. నేనును వారల సుఖముగ, నీనది దాఁటించినాఁడ ♦ [4]నిభవరసమతం
గానంబడి బలమొప్పఁగ, భూనాథాత్మజులు వారు ♦ పొలిచిరి మిగులన్. ౨౫

ఆ. [5]అరుల నేఁచువార ♦ లట్లు వల్కలముల, జడలఁ దాల్చి తీవ్ర♦చాపవిశిఖ

---

1 అతిక్రాంత మతిక్రాంత మనవాప్య మనోరథమ్-అనిమూలము. దీనియర్థమే విస్తరించి యిట్లు వ్రాయఁబడినది. 2 సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీమ్-అనిమూలము. 3 నెఱిన్ = అందముచే. 4 కుంజరయూథపోపమా - అనిమూలము. దీనికే ఇభవరసమతన్ - అని వ్రాయఁబడినది. 5 పరంతపా-అనిమూలము.

ములను ఖడ్గములను ♦ విలసిల్లి నలుదెసల్, గనుచు సీతఁగూడి ♦ వనికిఁ జనిరి.

ఎనుబదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౮౭ - వ సర్గము.

{ రాముఁడు జలము లాహారముగా గారచెట్టుక్రిందఁ బండుకొనిన వృత్తాంతము గుహుఁడు చెప్పుట. }

క. అని యిట్లు గుహుఁడు శ్రీరాముని యును దమ్ముని యు గనున♦మును జెప్పిన దా
నిని నప్రియవాక్యంబును, విని భరతుఁడు మదిని జాల♦విధములఁ [1]దలఁచెన్.

క. తనకోరినరీతిని రఘు,తనయుఁడు మరలునొ మరల్పఁ ♦ దగక చనునొ యం
చును దలపోయుచుఁ జింతం, గని పరవశుఁడయ్యె దిక్కు ♦ గాననిరీతిన్. ౧

సీ. సుకుమారుఁ డతిబల♦శోభితుండు మృగేంద్ర భుజశిరుండును జారు♦పుండరీక
విస్తృతనేత్రుండు ♦ ప్రియదర్శనుం డెల ప్రాయము గల్గిన♦వాఁడు నయిన
భరతుఁ డించుకసేపు ♦ ప్రజ్ఞ తప్పియు వేగ తెలివొంది యన్నకుఁ ♦ గలిగినట్టి
కష్టంబులకు మది ♦ కడుఁ బల్లటిల్లఁగా నంకుశతాడిత ♦ హస్తిపోల్కి

తే. ధరఁబడియె; నంత నతని చెం♦తనె యనుజుఁడు
నున్నవాఁడొట దురవస్థ ♦ నొందియున్న
భరతునిం గౌఁగిటం జేర్చి ♦ వగల స్రుక్కి
యేడ్చెఁ బెద్దయెలుంగున ♦ నిలకు సొరగి. ౪ 2965

క. పతిఁ బాసిన దుఃఖంబున, నతిశయముగ స్రుక్కి దీన♦లై యుపవాస
స్థితిఁ గంది కృశించెడు నా, సతులెల్లను వచ్చిరటకు ♦ సరగున నంతన్. ౫

క. ధరణిఁబడి తెల్వి దప్పిన, భరతునిఁ జుట్టుకొని యేడ్వ ♦ వ్యథలం గని యా
తురమునఁ గౌసల్యయు వే, పరిసరమున కేగి సుతుని ♦ బట్టుకొని తగన్. ౬

తే. కౌఁగిటం జేర్చుకొనియె; నా♦కమలనేత్ర
యాతనిం బట్టుకొని [2]దూడ♦యందుఁ బ్రీతి
నలరు ధేనువు వత్సను♦వలెఁ దపించు
చుండి వగఁ గుందు కౌసల్య♦యును గుమారు. ౭ 2968

క. కనుఁగొని యేడ్చుచుఁ బలికెన్, దనయా! శ్రీరామువిరహ ♦ దారుణరోగం
బున బాధింపంబడునే, తనువిది, మాప్రాణములిఁకఁ ♦ ద్వదధీనములే. ౮

క. తనయుఁడు తమ్మునితోడన్, వనమునకుం బోయినాఁడు ♦ పతి మృతుఁడయ్యెన్
గనుక నిఁకన్ నీవొకఁడవె, తనయా! మాకెల్ల దిక్కు ♦ తథ్యము సుమ్మా. ౯

క. నీముఖమై వర్ణ్యంబును, రాముఁడు గనిదైన మరలి ♦ రాకుండఁ దటం

---

1 ధ్యాన్నం జగామ-అని మూలము. 2 వత్సలాస్యం యథావత్సమ్-అనిమూలము.

చీమాడ్కి బ్రదికియున్నా,మో మానితచిత్త! పుత్ర! ♦ యురుగుణనిలయా!.౯

సీ. అనుజాతునిఁ గూర్చి ♦ యైన నా కేక పుత్రుండగు రామచం♦ద్రుని గుఱించి
యైన నీకెవత్తైన ♦ నప్రియవార్తను దెలిపిరే? యని యూమె ♦ పలికె; నంత
నమ్మహాకీర్తియు ♦ నల్లనఁ దెలివొంది విలపించుచునె తల్లి ♦ విధముఁ గాంచి
జననిరో నీవు చె♦ప్పినవార్త యేమియు వినలేదు భయమొందఁ♦జనదటంచు

ఆ. నూఱడించి గుహుని ♦ నురుదుఃఖభాగునిఁ
గాంచి పలికె నన్న♦గారు రాత్రి
శయనమిందు నెచట ♦ సల్పిరి? సీతయు
నెందునుండె ననుజుఁ ♦ డెటఁ బరుండె?. ౧౧॥ 2972

క. వారేమి భుజించిరో యే, యేరీతిఁ బఱుండి నారొ ♦ యిదియంతయు నా
కారసి తెల్పుము, యన గుహుఁ, డారాజకుమారుతోడ ♦ [1]నాత్మనలరుచున్.

క. తనచెంత కతిథియై యు, [2]జ్జనపతి పుత్రుండు ననుఁగు♦సఖుఁడు హితుఁడునై
తనరెడు శ్రీరాముఁడు రాఁ,గను దానేరీతిఁ బూజఁ ♦ గావించెఁ దగన్. ౧౨॥

తే. దానినంతయుఁ జెప్పఁగాఁ ♦ బూని యిట్టు
లనియె; రామునిభోజన♦మునకు బహువి
ధములుగా నన్నములను భ♦క్ష్యముల, వివిధ
ఫలములను జోష్యలేహ్యాది ♦ పరికరముల. ౧౩॥ 2975

క సమకట్టించితినే; [3]దా,నము సేయుటయే తలంప ♦ నరపతులకు ధ
ర్మమునా నొప్పారెడు ధ,ర్మము నెంచి గ్రహింపఁడయ్యె ♦ క్ష్మాపతివానిన్.

చ. అనుపమసత్యశౌర్యుఁడగు ♦ నారఘువీరుఁడు వానినెల్లఁ గై
కొనుమని నాకె యాజ్ఞ నిడె ♦ కూరిమితోఁ జెలికాఁడ! యంచు న
న్ననునయ మొప్పఁగాఁ బిలిచి ♦ యల్లన నిట్లను; క్షత్రియాన్వయం
బున [4]జనిఁ గన్న మాకెపుడు ♦ పోలదు సుమ్ము ప్రతిగ్రహంబిలన్. ౧౪॥ 2977

ఉ. దానము మాత్రమే తగును ♦ దథ్యమిదంచు మృదూక్తిచే సమా
ధానము పెట్టెఁ గీర్తిని ని♦తాంతము రాజిలు రాముఁ; డంతటన్
జానుగ లక్ష్మణుం డరిగి ♦ జాహ్నవినారిని దెచ్చి యీయఁగాఁ
దాను గ్రహించి త్రాగి వని♦తామణితో నుపవాసముండెఁ జూ. ౧౭ 2978

తే. అంత లక్ష్మణుఁ డారాముఁ ♦ డాదరమునఁ
ద్రాగ మిగిలినజలమును ♦ ద్రాగె; వారు

---

1 సోఽబ్రవీద్భరతం హృష్టః-అని మూలము. 2 ఈవిశేషణములు మూలానుసారములే.
3 క్షత్రధర్మ మనుస్మరన్-అని మూలము. 'దానమేవ క్షత్రధర్మః నత్వా దానమితి' అనివ్యాఖ్య.
4 జని=పుట్టుక.

ముగురు వాఙ్నియమంబునఁ ♦ బొలిచి నిశ్చ
లాత్ములగుచు నుపాసించి ♦ రపుడు సంధ్య. ౧౮ 2979

క. తరువాత లక్ష్మణుఁడు స,త్వరముగఁ దాఁ బోయి తెచ్చి ♦ దర్భలశయ్యన్
సుకుచిరముగఁ గావించెను, ధరాత్మజను గూడి యెలమిఁ♦దచ్ఛయ్యపయిన్.

క. మీయన్న పవ్వళించెను, నాయన! యీతీరమందు ♦ నడుచుటఁ బంక
ప్రాయముగ భూమియుండుట, నాయిరువురి పాదములకు ♦ నది తగులుటచేన్.

ఆ. జలము తెచ్చి రామ♦చంద్రుని పాదముల్
తానె కడిగె; భూమి♦తనయ జలము
లందుకొనుచుఁ దానె ♦ యంఘ్రిలఁ గడుగుకొ
నియెను; వారలంత ♦ నిదురపోవ. ౨౦ 2982

సీ. సౌమిత్రియును దూర♦భూమిని నిలుచుండి వారిఁ గాచుచునుండె♦శ్రీరఘువరుఁ
డాధరణీజతో ♦ నారాత్రి శయనించి నది యిందె గారచె♦ట్టిదియె సుమ్ము!
దర్భలు నివియె నం♦తట లక్ష్మణుఁడు పరంతపుఁడు గావున నల్లె♦త్రాటి దెబ్బ
తగులకుండఁగ స్వహ♦స్తమునకు బంధింపఁ దగిన [1]తలమునుహ♦స్తకవచమును

ఆ. దాల్చి బాణపూర్ణ♦ధనువు నెక్కిడి చేతఁ, దాల్చి నిద్రవోక ♦ తాను రాత్రి
వారి చుట్టుఁ దిరిగి ♦ యారయుచుండెను, ధనువు బాణములను♦దాల్చి నేను.

క. అతఁడేమి చేయునో యని, మతి సంశయమంది బంధు♦మండలి నను ను
ద్ధతి మీఱఁ గొలువ [2]నింద్ర, ప్రతిమునిఁ గాపాడుచుంటి ♦ రాముని రేయిన్.

ఎనుబదియేఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౮౮ -వ సర్గము.

{ సీత యాభిరణములలోని బంగరుపొడి గారచెట్టుక్రింద రాలియుండుటకు భరతుఁడు శోకించుట. }

చ. అనుచు నిషాదభూమివిభుఁ♦డాడిన నాభరతుండు మంత్రులున్
విని యలచెట్టుక్రిందికిని ♦ వేగమ పోయిరి [3]రాఘవుండు శ
య్యను రఘువీరుఁ డానిశి, మ♦హత్తరకష్టము లొందుచుం బరుం
డెనె యను చింతచేఁ గని క♦డింది విచారముతోఁ బ నంతటన్. ౧ 2985

క. జనయిత్రులఁ గన్గొని యి, ట్లనియె మహాత్ముఁడగు రాముఁ ♦ డారాత్రియటన్
దనివొంది పవ్వళించెను, గన నయ్యెను నలిగినట్లు♦గాఁ బవళింపన్. ౨ 2986

---

1 తలాంగుళిత్రవాన్-అనిమూలము. 2 మహేంద్రకల్పమ్-అనిమూలము. 3 రాఘవుండనఁ గానిట భరతుఁడు.

సీ. సుమహితభాగ్యాభి♦శోభితంబగు సత్కులంబున జనియించి ♦ లలితభోగ
శాలియై తగిన ద♦శరథుని కడుపున జనియించినట్టి వి♦శాలకీర్తి
రామచంద్రుండు ధ♦రన్ శయనించియె నిదురింపఁదగునె, యే♦నిర్మలాంగుఁ
డతిమృదులంబగు ♦ నజినంబు పైభాగమందునఁ బఱచి కు♦లానుమాప
తే. ముగ సమూల్యంబుగా నుండఁ♦దగిన శయ్య
లను బరుండినవాఁ డిప్డు ♦ లలిధరణిని
బవ్వళించె నదెట్లొ నే♦ పలుకఁ జాల
మఱియు నాయన్న దివ్యవి♦మానములను. ౮ 2987

సీసమాలిక:—

ప్రాసాదతలముల ♦ వఱలు కూటాగారములను; రాజతహైమ♦ములయి దివ్య
శర్మదాయకములౌ ♦ శయనంబు లలరారఁ, బుష్పసంచయములఁ♦బొలిచి చంద
నాగరువాసనల్ ♦ హర్షంబు నింపంగ శ్వేతాభ్రకాంతులఁ ♦ జెలఁగి శుకని
నదము లొప్పంగఁ, జ♦ల్లఁదనంబు చెలువారఁ గర్పూరవాసనల్♦గ్రాలుచుండఁ
గాంచనమయభిత్తి♦కాసమూహంబుతో నలరుచు మేరువు♦వట్లు వెలయు
మంచిమేడలపైన ♦ నంచితరీతిని శయనించువాఁడయి ♦ సరస గీత
ములును విపంచికా♦ముఖనిస్వనంబులుఁ బరిచారికావరా♦భరణరవము
లట్లె మృదంగాది ♦ హారిరవంబులు బోగుకొనంగ నె♦ప్పుడును నిద్ర
మేల్కని ప్రొద్దున ♦ మించువేడుక వందిసూతమాగధజన♦స్తోమమెల్ల
ననురూపగాథల ♦ ఘనసుతులను వినుతింపఁగాఁ బడుచును ♦ సంపదలను [లఁ
వెలయుచుండును గదా♦యల రామచంద్రుఁడీయిల నెట్లు శయనించె♦నెఱుఁగఁజా
. గ్రూరమృగంబుల ♦ యారావములకెట్లు మేల్కొనుచున్నాఁడు♦మిగులభక్తి
తే. సేవకులు పరిచర్యలు ♦ సేయుచున్న, వాఁడిపుడు వని నేరీతి ♦ వఱలువాఁడొ
యొంటిగా, గడ్డిమీఁద నె♦ట్లొ పరుండె, నేను [1]వినిని నమ్మంగ♦నేర నిపుడు. ౯

క. ఇది సత్యము గాదని నా, మదిఁ దోఁచుచున్న దిప్డు ♦ మానస మిది మో
హదశం బొందినదేమో, యిది కలయా నిశ్చయముని ♦ యెంచెద నేనున్.

క. కలయే కాకుండినచో, బలశాలికి రాముని కివి ♦ వసుధాస్థలిలోఁ
గలుగన్ వచ్చునె? యేవే,శలనైనన్ స్వప్న మని త♦లంచెద నాత్మన్. ౧౦
తే. దశరథున కాత్మజుండయి ♦ తనరు రాముఁ
డిలఁ బరుండంగఁ గలిగె నిం♦కేమిచెప్ప
వచ్చు నిక్కాలమునకంటె ♦ బలయుతంబు
దైవముంగూడఁ గాదిది ♦ తథ్యము సుమి!. ౧౧ 2991

క. జనకుని పుత్రిక ప్రియదర్శన దశరథు కోడలు రఘు♦రామునకుఁ బ్రియాం

[1] అశ్రద్ధేయమిదమ్-అనిమూలము.

గన యిట్టి సీతయును ధర,ణిని దా శయనించె నింక ♦ నేనే మందున్. ౧౩

సీ. ఇదిగో నాయన్నయు ♦ నిందుఁ బరుండిన శయ్య కన్పడియె నీ♦శయ్యపైని
బవళించి నిదురించు♦పట్టునఁ గఠినమౌ నేల యొత్తుకొనంగఁ♦జాల శ్రమముఁ
బడి పొరలులలెల్ల♦బాగుగఁ దెలియంగ నయ్యెఁ గావున రాము♦నవయవముల
యొత్తుడువలన నిం♦దున్న దర్భలు చాల నలఁగియున్నవి; త్వాత♦నయయుదివ్య

తే. శయనమున నిందు మార్గసం♦జనితకష్ట
మున స్వకీయవిభూషణ♦ములను దీయ
కయె పరుండినదనియెంతుఁ ♦ గనుక నిందు
నందుఁ గనకపరాగంబు ♦ లగపడియెడి. ౧౪ 2993

తే. అట్టితటి సీతపై చీర ♦ యరయ నిందుఁ
దగిలియుండుట తెలియన♦య్యెఁ గద కాన
నచ్చటచ్చటఁ దంతువు ♦ లమలకాంతి
వెలయుచున్నవి నేనేమి ♦ పలుకఁ గలను. ౧౫ 2994

చ. తనుఁ గని యెల్లవారను ని♦తాంతము చింతిలునట్టి దుర్దశం
గనిన పతివ్రతామణియు ♦ క్ష్మాపతివర్య ప్రియాత్మజాత యిం
కను సుకుమారి యిట్టిదగు ♦ క్రమగుణోన్నత సీత యిట్టి శ
య్యను బవళించియే వెతల ♦ నందకయున్నది కాననే నెదన్. ౧౬ 2995

క. సతులకుఁ బతిశయ్య సమం,చితసుఖద మ్మనుచును దలఁ♦చెద; రాముఁడు భూ
మితనూజాన్వితుఁడై యీ, క్షితిఁ జేరి యనాథుని గతిఁ ♦ జెందెనె వెతలన్.

తే. నానిమిత్తమె యీకఠి♦నంపు శయ్య
పైని శయనించెఁ గద! యేమి ♦ పలుకువాఁడ
నయ్యయో! నే నదెంతపా♦పాత్ముఁడనొకో
శ్రమము పాలుగఁ జేసితి ♦ రామచంద్రు. ౧౮ 2997

సీ. సార్వభౌమాన్వయ♦జాతుండు లోకైక సమ్మతుండును మఱి ♦ స్వర్గలోక
సంప్రియుండును దుఃఖ♦సరణి కనర్హుండు శర్మంబునే పొందఁ ♦ జాలువాఁడు
కువలయశ్యాముండు ♦ సువిహితమానసుండును బ్రియదర్శనుఁ♦డనఘుఁ డరుణ
నయనుండునగు నిట్టి ♦ నాయన్న జనిగుణములఁ బ్రజారంజన♦మునను దేహ

తే. లక్షణంబుల రాజ్యంబు ♦ లలివహింపఁ
జాలియుండంగ భూరిరా♦జ్యంబు విడిచి
కఠినభూమిని శయనించెఁ ♦ గా యదెట్లొ;
లక్ష్మణుండె మహాభాగ్య♦లలితుఁ డిపుడు. ౧౯ 2998

క. ఈలాటి కష్టతరమౌ, కాలంబున రాము విడువ♦కయె సేవింపం
జాలెఁ గావున ధన్యుం, డే లక్ష్మణుఁ డెన్నిచూడ ♦ నెన్నివిధములన్. ౨౦

క. జనకజ సిద్ధార్థయె యగు, వనమునకున్ జనియె రాము♦భద్రుని వెంటన్
మన మాతని విడిచితి మిం,క నతం డిటనుండి మనము ♦ కానకు రాఁగన్.

క. కని మన సేవలఁ గొనునో, మనమునఁ గైకొనఁడొకొ యను♦మానముతోఁ జేన్;
మనుజేంద్రుఁడు మృతుఁడయ్యెను, వనముల కీ రాముఁ డిపుడు♦వచ్చెను గానన్.

క. ధరణి యిది యిప్డు నడిపెడు, పురుషుఁడు లేనట్టి యోడ♦పోలిక భూనా
థరహితమై శూన్యాకృతిఁ, బరికింపఁగఁ దోఁచె నేమి♦పల్కుదు నింకన్. ౨౨

[1]చ. జనపతి లేకయుండినను ♦ క్ష్మాతలమెల్ల నుపద్రవంబులం
గన కిపుడుండ నేమనినఁ ♦ గప్రభుజాబలమొప్పు రామచం
ద్రుని గురుశక్తిఁ గావఁబడి ♦ యాధిగనొప్పిన భూమి రాముఁడున్
వనముల నుండినన్ గొనఁగ ♦ వాంఛను బూనఁడు భూపుఁ డెప్పుఁడున్. ౨౩

సీ. ప్రాకారరక్షణ ♦ పరివర్జితంబయి, యపగతసన్నాహ ♦ హయగజమయి
యపిహితద్వారమై ♦ యప్రహృష్టబలంబునై యరక్షితమయి ♦ యఖిలసాధ
నవిహీనమై రక్ష♦ణంబును గానక దుర్దశలకుఁ జిక్కి ♦ తోఁచుచున్న
యీయయోధ్యను గర♦శాభిపూరితభక్ష్యములఁ బోలె శత్రురా♦జులుగొనంగ

తే. మనము లందైనఁ దలఁప, రీ♦దినము మొదలు
ఫలములన్ దుంపలను దిని ♦ పరమనియతి
జడలు దాలిచి నారవ♦స్త్రములఁ గట్టి
కొని [2]పరుండెద గడ్డిపై♦ననొ ధరణినొ. ౨౪ 3004

క. ఆతఁడు చేసిన శపథం, బీతఱి నే నాశ్రయించి ♦ యీవనములలో
నే తృప్తిగ [3]శిష్టాబ్ద, వ్రాతము వసియించియుండు♦వాఁడ నతనికై. ౨౫

తే. ఇట్లు చేయుటచే రాముఁ ♦ డెన్నినట్టి
ప్రతిన వ్యర్థము కానేర ♦ దితనికొఱకు
వనమునం దేను నివసింప ♦ ననుజుఁడైన
యట్టి శత్రుఘ్నుఁడును నను ♦ ననుసరించు. ౨౬ 3006

క. అనుజుండయిన సుమిత్రా, తనయునితోఁ బూజ్యరీతిఁ ♦ దనరెడు రాముం
డు నయోధ్యను బాలనమునఁ, దనుపంగలఁ; డార్యులైన ♦ ధరణీదివిజుల్. ౨౭

క. రాముని నభిషేకింతురు, మామకవాంఛితము దీని ♦ [4]మద్గృహదివిజుల్
ప్రేమించి తీర్తు రా నే, రామునికడ కరిగి భువి శి♦రముసోఁకంగన్. ౨౮ 3008

ఆ. వందనములు సల్పి ♦ బహువిధంబులఁ బ్రస
న్నునిగఁ జేయువాఁడ ♦ మనమున నతఁ

---

1 ప్రథమపాద మవతారిక ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. 2 అద్య ప్రభృతి భూమౌతు శయిష్యేஉహం తృణేషువా-అని మూలము. 3 శిష్టాబ్దవ్రాతము = మిగిలినవత్సరములు. 4 మద్గృహదివిజుల్ =మాపలదేవతలు.

డలరఁడేనియుందు ♦ నడవి నాతనిఁ గూడి
[1]వలవ దనఁగఁ దగఁడు ♦ భక్తు నన్ను. ౩౦ 3009

ఎనుబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౯-వ సర్గము.

భరతుఁడు భరద్వాజాశ్రమమున కేగుట.

చ. ఇనకులజాతుఁడౌ భరతుఁ ♦ డెట్టులో యానిశి జాహ్నవీతటం
బున నె వసించి యుండి యటఁ ♦ బ్రొద్దున లేచి ప్రియానుజన్మునిం
గని వచియించె; నిద్రకును ♦ గాలమె యిద్ది కుమార! లెమ్ము యిం
కను శయనించె దేల? త్వర♦గాఁ జని [2]యాగుహుఁ దోడి తెమ్మికన్. ౧ 3010

ఆ. [3]నీకు శుభము గలుగుఁ♦గాక యాగుహుఁడు దాఁ
టించు మనల నది న♦టంచుఁ బలుకు
సరసవాక్యములను ♦ శత్రుఘ్నుఁడును బురి
కొలుపఁబడి వచించె ♦ లలిత[4]భణితి. ౨ 3011

క. నీవు వచించిన యార్యుని, వేవిధములఁ దలఁచుకొనుచు ♦ విహ్వలమతినై
యీవిధి మేల్కొని యున్నా, నేవిధమున నిద్రవచ్చు ♦ నిప్పుడు నాకున్. 3

చ. అని వచియించె నిట్లిరువు ♦ రా నరకేసరు లాదరంబుతోఁ
గనరుచు మాటలాడుకొనఁ ♦ గత్సనుయంబున నే, గుహుండు వ
చ్చి నిలిచి చేతు లొగ్గియె వ♦చించెను [5]రాఘవ! యీనదీతటం
బున సుఖరీతి రాతిరిని ♦ బుచ్చితివే కద సానుజుండవై. ౪ 3013

తే. నీకు నీసైన్యమునకును, ♦ నేకరణిని
గాని యేలాటి బాధలు ♦ కానుపింప
కుండఁ గాలంబు గడచెనే ♦ యొప్పుగ నన
గుహుని నెయ్యంపుఁ బల్కుల♦కున్ మనమున ॥ 3014

---

1 వసే వస న్యాహ్వాతి మా ముపేక్షితుమ్ - అనిమూలము. నార్హాతి యనుట భక్తిపరత్వము చేతనేగాని యితరబుద్ధిచేఁ గాదని తెలియఁదగు. 2 గుహునిఁ దోడ్కొని రమ్మని తమ్ముని నియోగించుట రామదర్శనపరత్వముచేఁ గాని పరిజనులు లేకగాదని యెఱుంగునది. 3 ప్రాతరాశీర్వాదము వృద్ధాచారమని యెఱుంగవలయు. 4 భణితి-ఇది సాధుపాఠము. ఫణితి యనునది యించుక యాలోచించి ప్రయోగింపఁదగినపాఠము. మేదినీకోశమున భాదివర్గమున నిది చేర్పఁబడినది. వాచస్పత్యము మొదలగు నాకరములయం దిట్లే ప్రయోగింపఁబడియున్నది. మాధవాచార్యకృత ధాతుపాఠమున నిది భాదిగానే వ్రాయఁబడినది ఇట్లుండఁగా నిది ఫణితి యని సామాన్యముగా వాడఁబడుట యేలొకో తెలియరాకున్నది. ఫణితి యన నాగటిచాలని యాకరముల నున్నది. 5 రాఘవశబ్దము కాకుత్స్థశబ్దమువలెఁ బ్రయోగింపఁబడినది.

క. రామాసక్తుండగు నా, భూమీశకుమారుఁ డలరి ♦ పొందుగఁ బలికెన్
నీమేదిని సౌఖ్యముగా, నే మాకున్ దోఁచె రాత్రి ♦ యిట నీవలనన్. ౬౹

చ. వలసిన పూజలన్నియును ♦ బాగుగ మాకొనఁగూడె నింకఁ గా
వలసిన [1]దీసురాపగను ♦ వైళమె దాఁటుటయే కదా జవం
బలరఁగ నీదు సేవకులు ♦ [2]హారితరంబులఁ బెక్కులైన నా
కలఁ గొనివచ్చి యీనదిని ♦ గ్రన్నన దాఁటఁగఁ జేయఁగాఁ దగున్. ౮ 3016

చ. అన విని యారఘూద్వహుని ♦ యాజ్ఞ నిషాదవిభుండు వేగమే
చని పురిఁజొచ్చి బంధుజన♦సంతతినిం గని మేల్కొనుండు లెం
డని పురికొల్పి [3]మీకు శుభ♦మా నిఁక నోడలనెల్లఁ దేఁ దగున్
మనుజవరాత్మజన్మునిని ♦ మంత్రిచమూయుతుఁ గాఁగ జాహ్నవిన్. ౯ 3017

క. తరియింపఁ జేయుదము స,త్వరముగ నని పల్కి లేచి ♦ వారెల్ల నిషా
దరమణు నాజ్ఞను నొకో, త్కరమును శతపంచకమును ♦ గై చేసి తగన్. ౧౦

తే. అన్ని రేవులనుండి చ♦య్యన నచటికిఁ
దీసికొని వచ్చి మఱియు స్వ♦స్తికములనెడు
మంచి నావల రాజస♦న్నానయోగ్య
ములను గొని వచ్చి యచ్చట ♦ నిలిపి రవియు ౧౦౹ 3019

[4]సీ. మూలల ఘంటాస♦మూహంబు చెలువార బంగారుపూతలు ♦ పరిఢవిల్ల
నములపతాకంబు♦లలరఁగాఁబొలుపొందె. ఫలకకుడ్యములందుఁ♦జెలఁగియుంట
నందు గవాక్షంబు ♦ లలరారుచుండుటఁ దగిన వాయువుపీవ ♦ ధరణివిభుఁడు
గూరుచుండుటకయి ♦ కొమరుగ సంధిబంధములు గట్టిగ నొప్పఁ♦దనరె నవ్వి

తే. యందు నొకదాని రుచిరమై ♦ యమరియున్న
దాని స్వస్తికనౌకను ♦ దా గుహుండు
తెచ్చెఁ; దత్తలమెల్లను ♦ దివ్యపాండు
కంబళాచ్ఛాదితంబయి ♦ క్రాలుచుండె ౧౧౹ 3020

సీ. ఆనంపజనకమ్ము♦లగు గంటలనినాద మందొప్పుచుండంగ ♦ నందు భరతుఁ
డనుజన్మయుక్తుఁడై ♦యపుడెక్కె నితరనౌకలపైఁ బురోహితుం♦డలఘుతపము

---

1 సురాపగన్=గంగానదిని. 2 హారితరంబులన్-దీనికిమూలము లేకున్నను సుఖముగా దాఁటు నుపయుక్తములైనవి. అనునర్థము విరసముగాను గాన నిటఁ జేర్పఁబడినది ౘ ఉత్తిష్ఠత ప్రబుధ్యధ్వం భద్రమస్తు చ వ స్సదా-అని మూలము. ఈరామాయణమునఁ బలుతావుల "భద్రంతే భద్రమస్తు" ఇత్యాదిరూపముగా నీవాక్య ముపయోగింపఁబడుచుండును. ఇది కవితానైపుణ్యమునకు బాధకము గాదనియు నిది పఠనపరులకు శుభస్కరమనియు భావము గ్రహింపఁదగు. 4 అన్యాస్స్వస్తికవిజ్ఞేయా మహాఘంటా ధరావరాః, శోభమానాః పతాకాభి ర్యుక్తవాతా స్సుసంహతాః- అని మూలము. ఇందర్థశ్లోకమున కీ సీసపద్యము వ్రాయుట యిందలిశబ్దములకు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసినయర్థము ననుసరించియే యని తెలియఁదగు.

కలిమి నొప్పు వసిష్ఠుఁ ♦ డలరు బ్రాహ్మణులు ముందెక్కిరి తర్వాత♦నృపునిదార
లైన కౌసల్యాదు ♦ లారోహణముచేసి; రంత బండ్లను మఱి♦యంగడులును

తే. సరగ నెక్కింపఁబడియె [1]వ♦సతులకెల్ల
నిప్పు పెట్టిరి శ్రీవృద్ధి ♦ కప్పుడచటి
పందిరులు కాలుఁశబ్దంబు ♦ పడవలెక్కు
నపుడు నేముందు నేనుముం ♦ దనెడు రవము. ౧౮౪ 3021

క. స్నానము చేసెడు వారల, దా నినదము స్వీయపరిక♦రావళిఁ గొనుచో
నౌ నాద మొక్కరీతి మ,హానాదంబగుచు దివము♦నంటెఁ బెలుచన్. ౧౮౫

తే. గాలిచేఁ దవ్వరఁ బోవుట♦కై పడగలఁ
గట్టి యుండుట నౌక ల♦క్కాలమందు
నానిపాదులు పైకెక్కి ♦ నంతలోనె
యవియె జనమును గొనిపోయె ♦ నతిజవమున. ౧౮౬ 3023

సీ. కొన్ని యోడలయందుఁ♦గువలయాశ్వులెయుండి రఁదుకొన్నింటిలో♦హాయము
నింకఁగొన్నింటిలో♦నెక్కువవెలగలయరదముల్,బండ్లన♦ట్లరదములకుఁ గలుండె
గట్టు వాహనములు ♦ కడునిండియుండె, నంతట నౌకలన్నియుఁ ♦ దత్తటంబుఁ
జేరి యోజనమును ♦ జెచ్చెఱ నట దింపె భారహీనత నవ్వి ♦ పరఁగుటఁ గని

తే. కర్ణధారులు బహుచిత్ర♦గతులవాని
జలములందును ద్రిప్పిరి ♦ [2]సామజములు
తమపయినిఁ గట్టఁబడిన సౌ♦ధములతోడ
మావటీలొగిఁ బురికొల్ప ♦ మందగతుల. ౧౮౭ 3024

క. జలముల దిగి నది దాఁటుచు, సలీలఁ జనుచున్న భూరి♦శైలములవలెన్
జెలఁగెను మఱికొందఱు నౌ,కలపైఁ జని నదిని వేగ ♦ కడచిరి మఱియున్.

సీ. తెప్పలపైఁ గొంద ♦ ఱప్పుడు పోయిరి [3]కుంభఘటంబులఁ ♦ గొందఱే రి
రింకను గొందఱు ♦ నీఁదుచు దాఁటిరి ఘనజాహ్నవీస్నాన♦కలన మిగులఁ
బావనమా చమూ♦పటలంబు దాశులు దాఁటింప సురనది ♦ దాఁటి మైత్ర
మను ముహూర్తమున బ్ర♦యాగవనంబును జేరెను, భరతుండ♦స్థిరమునీషుఁ

తే. డంత నూఱట గలిగించి ♦ యాచమూవి
తతికి నట వారివారికిఁ ♦ దగినచోటు

---

[1] ఆవాసం సేనానివేశం, ఆదీపయతాం అగ్నినా జ్వలయతాం రాజభటావా నిర్గమనకాలే—శ్రీసమాగమార్థం ఆవాసం దహంతీతి ప్రసిద్ధిః-అని వ్యాఖ్య. దీని ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది.
[2] సవైజయంతాస్తు గజాః-అనిమూలము. 'రాజానోవా గజోపరి గృహాణి నిర్మాయ గచ్ఛంతి' అని వ్యాఖ్య.
[3] కుంభఘటైః-అనిమూలము,

తేర్పఁబుపఁ బంచి మునివర్యు ♦ నిద్ధతేజు
నాభరద్వాజుఁ గనఁగ న♦త్యాదరమున. ౨౨ 3026

క. మునివర్యులతో భరతుఁడు, చని గీష్పతి పుత్రు, వేద♦సంఘూధ్యయనుఁ
ఘనమతిని భరద్వాజుని, గనుటకు ముందుగనె తాను ♦ గాంచెన్ వనమున్.

ఆ. ఆశ్రమంబు చేరి ♦ యద్దాని చుట్టును, బలసియున్న రమ్య♦వనము మిగుల
గొప్పదయిన దాని ♦ నప్పుడు కని లోని, కరిగె మానులెల్ల ♦ నరుగుదేర. ౨౩

ఎనుబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౦ - వ సర్గము.

భరతుఁడు భరద్వాజునితో మాట్లాడుట.

క. నరవరుఁడు ధర్మవిదుఁడో, భరతుఁడు క్రోశమితదూర♦పథమున మానీ
శ్వరుఁడైన భరద్వాజుని, పరమాశ్రమ మలరఁ జూచి ♦ బలము నిలుపుచున్.

చ. శరములఁ జాపఖడ్గముల ♦ జక్కనియాభరణాళిఁ దీసి యం
బరముల నెల్లనున్ వదలి ♦ వస్త్రయుగంబును [1]క్షౌమమున్ ధరిం
చి రహితరాజవేషుఁడయి ♦ చెచ్చెఱఁ గాల్నడకం బురోహితుం
డరుగఁగ వారివెంట నచి♦వాళిని గూడి చనెన్ దివ్యుఁడై. ౨ 3030

తే. అంత నాభరద్వాజమ♦హర్షి స్వీయ
నయనపథమునఁ దోఁచినం♦తనె భరతుఁడు
మంత్రులను గూడ నట నిల్పి ♦ మానిఁ గూడి
చనియె లోనికి; నాతపో♦ధనుఁడు నపుడు. ౩ 3031

చ. అరుదుగ నవ్వసిష్ఠముని ♦ యతిథిగతుంపయినంత నర్ఘ్యమున్
నరగ గ్రహించి తెం డనుచు ♦ ఛాత్రుల కానతి యిచ్చుచున్ మహా
దరమున నాసనంబు విడి ♦ తాఁ దగ లేచి వసిష్ఠమాని న
త్వరముగఁ జేరె; నంత నృప♦తల్లజపుత్రుఁడు చాలభక్తితోన్. ౪ 3032

తే. వందనము చేసె నాభర♦ద్వాజుఁ డవల
మునివరేణ్యుని సంగతి ♦ మనమునందు
నతని దశరథభూనాథు♦సుతునిఁ గాఁగ
నెఱిఁగి ధర్మజ్ఞుఁడో ట వా♦రిద్దఱకును. ౫ 3033

చ. క్రమమున నర్ఘ్యపాద్యముల ♦ గాఢముదంబున నిచ్చి యవ్వలన్
సుమహితమా ఫలాళి నిడి ♦ సొంపగుమాటల నిట్లు పల్కె న్

1 భరతుఁడు నారచీరలఁ గట్టినట్లు లోపలఁ జెప్పి యిపుడు పట్టుపుట్టములఁ గట్టినట్లు చెప్పుటకు "నైషదోషః. పూర్వం ప్రతిజ్ఞా మాత్రం కృతం భరద్వాజాశ్రమాత్పరం ఇటాధారణమితి" అనువ్యాఖ్య ప్రమాణము.

మమె గృహసంస్థు లెల్లరును ♦ మంగళమే నగరంబు సైన్యకో
శములును క్షేమమే సచివ♦సంతతిమిత్త్రులు లెస్స యుందురే!. ౬౪ 3034

చ. అనుచు వచించెఁ గాని నృపుఁ♦డంతకు మున్నె దినంబు చేరుటల్
మనమున నే యెఱుంగుటను ♦ క్ష్మాపతిమాటఁ దలంపఁడయ్యె, నం
త వతని నవ్వసిష్ఠముని ♦ తల్లజుఁడున్ భరతుండు గాంచి మీ
కనయము నగ్నిహోత్త్రములు ♦ హాయిగ సాగుచునున్నవే కదా!. ౭౪ 3035

క. ఆరోగ్యమె కద దేహము, భూరుహములు శిష్యవితతి ♦ పొలుపొందుఁ గదా?
సారంగాదులుఁ బక్షులుఁ, జారుగతిం బొదలుఁగాదె? ♦ సతతము వనిలోన్. ౮

చ. అనిన మహాతపోవిభవుఁ ♦ డమ్మునిచంద్రుఁడు వారితోడ ని
ట్లనియెను; క్షేమమన్నిఁటను ♦ హర్షమె యెప్పుడటంచుఁ బల్కి రా
మునిదగు స్నేహబంధమున ♦ మోమొకరీతిని మార్పునొంద నా
య్యన భరతుం గనుంగొనుచు ♦ నార్యపరా! యని పిల్చి యి ట్లనున్. ౯

తే. ఉర్వినంతయుఁ బాలించు♦చుండు సమయ
మందు నద్దాని విడిచి నీ♦వరుగుదెంచు
టిచటి కిత్తఱి నేలొకో ♦ యెఱుఁగఁ జెప్ప
వయ్య నిర్మలతను గాంచ ♦ దాత్మ యిపుడు. ౧౦ 303[illegible]

సీ. అరిజనాంతకుఁడు ప్ర♦హర్షదాయకుఁడునో నెవనిఁగాన్పృతా♦నెలమిఁగననో
భ్రాతతో దారతో ♦ బహుకాలము వసింప వనికి నెవ్వాఁడు పం♦పంగఁబడెనో
వనితావశుండైన ♦ తనతండ్రిచేఁ జతుర్దశవర్షములు వన♦స్థలి వసింప
వలయు నీవని విని♦ర్మలయశుం డెవ్వాఁడు పలుకంగఁ బడియెనో♦పాపదూరుఁ

తే. డైన యారామునకు వాని ♦ యనుజునకును
నీవు నిష్కంటకంబుగా ♦ నిఖిలరాజ్య
మనుభవించుతలంపున ♦ నాత్మఁ బాప
కార్యమును జేయఁ గోరవు ♦ గాదె? యిపుడు. ౧౩ 3039

క. అని పల్కిన మునివచనము, లను విని భరతుండు కన్ను♦లన్ సలిలంబుల్
పనివడిఁ గాఱఁగ మౌనిం, గని పలికెన్ దొట్రుపాటుఁ ♦ గను మాటలతోన్.

క. నను మనమునఁ గాలత్రయ,ము నెఱింగిన నీవె యిట్టి ♦ మూర్ఖునిగా నెం
చినచో హతుఁడనె యైతిని, విను దోషము నావలన భు♦విం గలుగదు సూ!.

క. అనుమానమైన లేదఘ, మును జేసితినేమొ యనుచు ♦ మునివర్యా! కా
వున నిట్లనుశాసింపకు,ము; నేను లేనితఱి తల్లి ♦ మూఢత్వమునన్. ౧౭

క. పనివడి చేసిన కార్యం, బును నేమది నిష్టపడను ♦ బుధనుత! యద్దా
నను నాకు సంతసములే, దనఘా! యంగీకరింప ♦ నాత్మను దానిన్. ౧౮

చ. పురుషలలాముఁ డైన రఘు♦పుంగవునిన్ ముద మొందఁ జేసి య
ప్పురమును జేర్చి భక్తిమెయిఁ ♦ బూజ్యతదీయపదారవిందముల్
నిరతముఁ గాంచి మ్రొక్కుటకు ♦ నేనిట వచ్చితి నీవు నన్ను నా
దరమున నిట్టివానినిగఁ ♦ దప్పక యెంచి యనుగ్రహింపుమా. ౧౭ 3044

క. ధరణీశుండగు రాముం, డరణ్యమున నెందునుండు ♦ నాదృతిఁ జెపుమా
ధరణీదివిజా! యనియెన్, గరుణింపుచు యనుచుఁ జెంతఁ♦గ్రాలు మునివరుల్.

క. మునివరుఁ బ్రార్థించిరి యం,త నతండు ప్రసన్నుఁడగుచుఁ ♦ దద్భరతునితో
ననియెం బూరుషపుంగవ!, ఘనరఘుకులమందు జనని♦గాంచిన నీకున్. ౧౯

ఆ. అన్న ననుసరించి ♦ యఖిలేంద్రియంబుల
వశముఁ జేసికొనుచు ♦ భవ్యమతుల
యాత్మ ననుసరించి ♦ యనువుగ మెలఁగుట
యనెడు నివ్వి దగు; మ♦హాత్మ! భరత!. 3047

సీ. యోగప్రభావమ్ము ♦ నొందిన నేను నీయాత్మలోనున్న యి♦యలఘువిషయ
ము నెఱింగితిని మఱి♦యును దానిదృఢమును గావించుటకును న♦గ్రజుని నీవు
సేవించుటను గల్గు ♦ స్థిరకీర్తి నలుదెసలను వృద్ధి నొందించు ♦ పనికినిట్టు
లడిగితి ధర్మజ్ఞుఁ♦డైన రాముండును జానకియు మఱి ల♦క్ష్మణుఁడు నెచట
ఆ. నున్నవారొ యిప్పు♦డొగి నేనెఱుంగుదుఁ, జిత్రకూటమనెడు ♦ శిఖరివరము
నందు నున్నవాఁడు ♦ పొందుగ నీయన్న, యచటి కెల్లి పోదు ♦ వార్య నీవు.

క. నేఁ డిచ్చట నీమంత్రుల, తోడన్ వసియింపవయ్య! ♦ తొరపుఁ బ్రజ్ఞం
గూడినవాఁడవు కోస్యల, నీడేర్పం బగినవాఁడ ♦ వి వగుదువు సూ!. ౨౩

క. కనుకనె మత్కాంక్షితమును, నొనరింపుము సార్థకముగ ♦ నోరఘువర్యా!
యన విని ప్రసిద్ధకీర్తిం, దనరుచు మతివిభవమును, ను♦దారతఁ గనుటన్. ౨౪

తే. అట్లె యొనరింతునని పల్కి ♦ హర్ష మెసఁగ
మంత్రులను గూడి యయ్యాశ్ర♦మమున నాఁటి
రాత్రి నివసింపఁ దగు ముని♦రాజు నాజ్ఞ
ననుచు నిశ్చయమును జేసి♦కొనియె నిలువ. ౨౮ 3051

తొంబదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౧ - వ సర్గము.

భరద్వాజముని భరతాదుల కాతిథ్య మొసఁగుట

చ. తనదగు నాశ్రమంబుననె ♦ తా నివసింపఁ దలంపుఁగొన్న యా
తనిఁ గని యమ్మునీంద్రుఁ డను ♦ ధర్మవిదుత్తమ! భోజనంబు దాఁ

కను గొను మాతిథేయమును ♦ గాంక్ష నటన్న మునీంద్రుఁగాంచి యి
ట్లను భరతుండు మౌనివర! ♦ యాదృతి నాపలు కాలకింపుమా!. ౧५ 3052

చ. వనమున నున్నవానిఁ గొని ♦ పాద్యము నర్ఘ్యముఁ బండ్లు మూలముల్
కనికర మొప్ప మాకొసఁగి ♦ కమ్రవిధిన్ దగ నాతిథేయమున్
దనివి చనంగఁ జేసితిరి ♦ తా రిది చాలదె యింకనేమి నా
విని చెఱునవ్వు పొల్పెసఁగ ♦ వింతగ నమ్ముని వాని కిట్లనున్. ౨५ 3053

తే. ప్రీతిగలవాఁడవే యని ♦ చేతసునను
యెఱుఁగుదును నేను నీవన్న ♦ నెంతమాత్ర
మైన యుపచారమునకును ♦ హార్ష మొందు
వాఁడవే యైన నీదగు ♦ బలములకును. ౩५ 3054

తే. విందుచేయంగఁ గోరెదఁ ♦ బ్రీతి యెట్టు
లలరునో దాని కనుగుణ♦మైనరీతి
ననుమతించుటయే యుక్త♦మనుచు మఱియుఁ
బలికె; నరపుంగవా! నీవు ♦ బలమునెల్ల. ౪५ 3055

క. కడుదూరంబున నిలిపి యొ,కఁడవే వచ్చి తిట కేమి♦కారణమో యి
క్కడ కేలరావొ బలయుతి, నుడుగక వివరింపనయ్య! ♦ యున్నది యట్లే. ౫

క. అన విని భరతుఁడు కేల్మో,డ్పున నాతాపసవరేణ్యుఁ ♦ బూజ్యునిఁ గని యి
ట్లనియె మహాత్మా! కోపం,బును గందువు నీవటంచు ♦ భూరిభయమునన్. ౬

క. బలములతో రానైతిని, నిలాధిపతియేని ధార♦ణశుని సుతుఁడై
నలయక పయన మ్మగు తఱి, బలములు చనుమార్గమందు ♦ బాటబు లున్నన్.

ఆ. వార లుండుపట్లు ♦ వరుసఁగఁ దప్పించి, సైన్యబాధ మునుల♦సమితి కెల్లఁ
గలుగకుండు నట్లు ♦ గా వేఱుత్రోవలఁ, బోవవలయు నట్లు ♦ గావున నిట. ౭

తే. వాజివరములు మనుజులు ♦ వారణేంద్ర
ములు మదావిలచిత్తముల్ ♦ వెలయ సేన
యది విశాలధరాస్థల ♦ మెల్లఁ గ్రమ్ము
కొనుచుఁ జనుదెంచుచున్నది ♦ వెనుకొని నను. ౮ 3060

క. అవి యన్నియు నిట వచ్చిన, భవదీయాశ్రమ మహీజ♦వారము సరసుల్
భువియు మఱి పర్ణశాలలు, జవమునఁ జెడుఁగాన నొంటిఁ ♦ జనుదెంచితిఁ జూ.

క. అనిన మహర్షియు సైన్యం,బును వే రప్పింపుమన్నఁ ♦ బొందుగ మౌనీ
శుని యాజ్ఞ భరతుఁ డచటికిఁ, దనసేనను రాఁగఁ జేసెఁ ♦ దదవసరమునన్.

సీ. అంత భరద్వాజుఁ ♦ డాత్మశుద్ధినిఁ గోరి యగ్నిశాలకుఁబోయి♦యందుమూఁడు
పర్యాయములు శాస్త్ర♦పద్ధతిగా నాచమన మొనరిచి రెండు♦మాఱు లోష్ఠ

ములఁ దుడుచుకొని య♦బ్బలముల కాతిథ్య మొనఁగూర్పవిశ్వక♦ర్మనుదగంగ
నాహ్వానమంత్రంబు ♦ ననువుగఁ బఠియించి పిలిచె నిట్లని; గృహా♦దులను వేగ

తే. కట్టు శక్తిని దగు విశ్వ♦కర్మఁ ద్వష్టఁ
బిలుచుచున్నాఁడ భరతుని ♦ బలయుతముగ
నిలిపియున్నాఁడ నాతిథ్య ♦ మొలమి నీయఁ
గావునన్ విశ్వకర్మ రాఁ ♦ గడఁగుఁగాక, ౧౨ 3063

క. చనుదెంచి నేను గోరిన, పనిఁ దీర్చునుగాక యట్లె ♦ వైవస్వతునిన్
ధనపతిని వరుణు నీముగ్గురిని బలరిపుముఖుల నర్హ♦రీతిఁ బిలిచెదన్. ౧౨౹

క. కోరితి నాతిథ్యం బీ, భూరమణాత్మజున కీయఁ ♦ బొంగుచు దివిజుల్
నా రచియించెడు నీపని, గారవమున రక్షణంబుఁ ♦ గావింపఁ దగున్ . ౧౩

క. ధర దివిఁ దూర్పునకో పడమరకో చనుచున్న నదులు ♦ మత్ప్రియమునకై
యరుదెంచుఁగాక యన్నియుఁ, దరుణము దాఁటకయె రాజ♦తల్లజు పనికై. ౧౪

సీ. అందుఁ గొన్నినదులు ♦ హారితరంబును ఖర్జూరముఖఫల♦కలితరసము
తోఁ జేయఁబడుచు మృ♦దుతరమగు మైరేయమద్యమిచ్చునుగాక♦మఱియుఁగొన్ని
చక్కఁగాఁ గాచిన ♦ సారాయి నిచ్చునుగాక; యింకను గొన్ని ♦ కమ్రజలము
నిక్షురసంబు నా ♦ నెసఁగి శీతంబగు దాని నిచ్చునుగాక ♦ గానమునకు

తే. దేవగంధర్వజాతులై ♦ దివ్యశక్తి, నలరు విశ్వావసువు మొద♦లయినవారి
నట్లె నిర్జరజాతుల ♦ నప్సరసల, మఱియు గంధర్వజాతుల ♦ మానినులను. ౧౬

క. వేవే పిలుచుచు నున్నా, నీవిధమున నాట్యమునకు ♦ నిద్ధతరంబౌ
ధీవిభవములఁ జెలంగెడు, నావిశ్వాచిని ఘృతాచి ♦ నాహ్వానింతున్. ౧౬౹

ఆ. అట్లె నాగదంత ♦ నామిత్రకేశిని, హేమశిఖరి వసతి ♦ నెసఁగు హేమను
మఱి యాలంబుస యను ♦ మానినిఁ బిలిచెద, నాటలాడి పాడి ♦ యలరఁ జేయ.

చ. వనజజుఁ గొల్చు నచ్చరల ♦ వాసవుఁ గొల్చెడి కంజనేత్రలన్
మనమున నెంచి పిల్చెదను ♦ మానినిరీతిని [1]నృత్తగాన మిం
పును గలుగంగఁ జేయుటకుఁ ♦ బూనికసాధనపంక్తిఁ గొంచు న
య్యనఘుని దుంబురుం గలిసి ♦ యావృతి రాఁ దగు నాదుసానతిన్. ౧౭

తే. భవ్యవస్త్రాభరణములే ♦ పత్రములుగఁ, బ్రౌఢవనితాకదంబమే ♦ ఫలతతులుగ
నలరి యుత్తరకురుదేశ♦ముల దివిజని,వాసమగు [2]చైత్రరథ మిట♦వచ్చుఁ గాక.

సీ. భగవంతుఁడౌ చంద్రుఁ ♦ డగణితమైత్రిచే నరుదెంచి భక్ష్యభో♦జ్యముల లేహ్యా
చోష్యంబు లనఁబడు ♦ సుందరచాతుర్విధాన్నంబులను దృప్తి ♦ నలరఁ జేయు

---

1 సపరిచ్ఛదాః-అనిమూలము. 'సపరిచ్ఛదాః నృత్తగీతాద్యుపకరణసహితాః' అని వ్యాఖ్య. తుంబురుఁడు అప్సరసలకు గానశిక్షకుఁడు. 2 చైత్రరథము=ఇది కుబేరుని యుద్యానము.

వానిఁ జెక్కించెనని ♦ బహువిధంబులుగాఁగఁ గల్పించుఁగాక, యిం♦కనునతండె
భూజాతములనుండి ♦ పొలుపుగ నప్పుడేరాలిన వింతపూ♦మాలికలను

తే. ప్రాగుటకు సురమొదలైన ♦ ద్రవ్యములను
బలువిధంబులుగాఁ దగు ♦ పలలములను
దయనొసంగును గాక; యి♦త్తరుణమందు
ననుచు నాహ్వానమంత్రంబు♦లను జపించె. ౨౧ 3072

సీ. యోగబలంబున ♦ నొప్పి [1]యాహ్వానింప రానిచో వారి ని♦ర్యాణమొందఁ
గాఁజేయు శక్తిచేఁ ♦ గ్రాలి యమ్మునియు శిక్షాస్వరములు నక్కఁ♦గాఁబలుకుచు
జపియించె మంత్రాళి♦సత్వరముగ; నిట్లు ప్రాఙ్ముఖుండయి హ♦స్తపద్మయుగము
ముకుళించి మదిని స♦మ్మోదంబు చెలువార ధ్యానించుచుండ నా♦యమరులెల్ల

తే. వచ్చి రయ్యాశ్రమమునకు ♦ వైభవముల
వేఱువేఱుగ, హాయిగ ♦ వీచుచుండె
మలయ దర్దురశిఖరుల ♦ నులఁగి చెనుట
నార్చుచు శుభంబుగాఁ దమి ♦ ననిలుఁ డంత ౨౨ 3073

క. సురలును దివి నిలువంబడి, సొరిదిగఁ గురిపించి రమల ♦ సుమవృష్టుల వే
పరఁగెను నలుదిక్కుల నిర్జరదుందుభినాదము లోఁగి ♦ సరసముగాఁగన్. ౨౩

సీ. శుభవాయువులు వీచె ♦ సురకాంతలాడిరి దేవగంధర్వులు ♦ దివ్యరీతిఁ
బాడి వీణియలను ♦ వాయించి రాధ్వని కడు మృదుతరమయి ♦ కర్ణసుఖము
లలరఁగా శ్రుతిసామ్య♦మందుచు లయగుణయుక్తమై గగనంబు ♦ నుర్వి నిండి
యుండిన ప్రాణుల♦కొగి శ్రోత్రవిషయమై చెలువారె; నంత మ♦ర్త్యులకుఁగర్ణ

తే. సుఖదమై యొప్పు నాధ్వని ♦ సొరిది మించి
నిలువఁగా భరతునిసైన్య♦నికర, మట్టె
విశ్వకర్మనిర్మాణైక♦విధుల నెల్లఁ
గాంచె నత్యంతసంతోష♦కలితమగుచు ౨౫ 3075

చ ధరణియుఁ బంచయోజనమి♦తంబగు దాఁకను హెచ్చుతగ్గులం
బొరయక నీలరాశివలెఁ ♦ బూజ్యవిదూరజరత్నరాశి నాఁ
బరఁగుచునున్న శాద్వలవి♦భాసురభాగము లొక్కరీతిఁగాఁ
గరము వెలుంగనుండె, నటఁ ♦ గాంచినవారికి వేడ్కపుట్టఁగన్. ౨౬ 3076

సీ. బిల్వముల్ పనస క♦పిత్థముల్ బీజపూరకము లామలకముల్ ♦ రమ్యచూత
తరువులు ఫలవిభా♦సురములై యందొప్పె, దివ్యోపభోగ్యమై ♦ తేజరిల్లి

---

1 తేజసా ప్రతిమేనచ-అనిమూలము. 'అనాగమనే. దండనసామర్థ్యేనచ యుక్తః' అని వ్యాఖ్య. దీనియర్థమే యిట విస్తృతము.

సరసమై యుత్తర♦కురుదేశములనుండి చైత్రరథవన ము♦చ్చటికి వచ్చె;
దివ్యతరంగిణుల్ ♦ తీరస్థభూరుహసంతతి నలరుచు ♦ సరగ వచ్చె
తే. నాలుగిండ్లబవంతులు ♦ నాగతురగ
శాలలును మేడలట్లె ప్రా♦సాదములును
గుసుమతోరణములు శుభ ♦ మెసఁగఁ బుట్టె
మునివరుని యోగబలమునఁ ♦ గనుచునుండ. ౩౬ 3077

క. సితమేఘసన్నిభంబయి, యతులంబయి తోరణముల ♦ నలరుచు నచటన్
క్షితిపతి సౌధంబొక్కటి, వితతంబయి గానుపించె ♦ వింత గలుగఁగన్. ౩౭

సీ. సితపుష్పదామసం♦సేవితంబయి చారుగంధసమ్మిళితమై ♦ కరమలరుచు
నలుచదరంబయి ♦ వెలసి విశాలమై యాసనశయ్యల ♦ యానములను
దనరుచు శర్కరా♦దినిఖిలరసముల దివ్యభోజనముల ♦ భవ్యవస్త్ర
ముల నలరారుచుఁ ♦ బలువిధంబులఁ దగు నోదనాపూపాదు♦లొప్ప, ధౌత
ఆ. ములును స్వచ్ఛములును ♦ లలితంబులును నగు
పాత్రములును వెలయఁ ♦ బరఁగి, రుచిర
బహువిధాసనములఁ ♦ బ్రబలి స్వాస్తీర్ణశ
యనములను జెలంగి ♦ తనరునదియు. ౩౮ 3079

చ. అనుపమమైనియానతి మ♦హాభుజుఁడౌ భరతుండు రత్నరా
శినిబిడమైన యాగృహముఁ ♦ జేరెఁ బురోహితమంత్రివర్గ మా
తని వెనువెంటనే చని ని♦తాంతము తద్రచనాచమత్కృతిం
గని ముదమొందె నంత నృప♦కాంతుని సూనుఁడు తద్గృహంబునన్. ౩౯

క. కనుపట్టు దివ్యసింహాసనము సితచ్ఛత్రచారు♦చామరములనున్
గని వానిచుట్టు తిరిగెను, దనమంత్రులతోడ నృపునిఁ ♦ దాఁ గనురీతిన్. ౪౦

సీ. మఱియు నాతఁడు దాని ♦ త్స్వామినాథురీతిగాఁ బూజించి శ్రీరాఘ♦వుండు దాని
యందుఁగూర్చుండిన♦యట్లుగ భావించిమనుతమ్రొక్కుచునుజా♦మరమునందు
కొనిదానికింగ్రింద♦గనుమంత్రులకుఁదగునొకయాసనముఁదా♦నుద్యనమున
నుపవిష్టుఁడయ్యె; నం♦దొగిఁగూరుచుండిరి మంత్రిపురోహితుల్ ♦మఱియు వారి
తే. పిదప సేనాధిపతియు నా♦పిదప శిబిర
కర్తయును గూరుచుండిరి; ♦ కడఁగి యంత
నమ్ముహూర్తంబునందె పా♦యసపుఁబంక
మలరు నదులెల్ల మునిపతి♦యాజ్ఞఁ బూని. ౪౧ 3082

క. భరతుని ముంగటఁ బ్రవహించె, రయంబున; నామహర్షి♦శేఖరు కృపచే
నిరుతటముల వానికి న,చ్చెరువుగ సౌధములు వెలసెఁ ♦ జిత్రము లలరన్.

ఆ. ఆముహూర్తముననె ♦ యబ్జజుఁడంపఁగా, మేటిసొమ్ములొప్ప ♦ మించు దివిజ

కాంత లరుగుదెంచి ♦ రెంతయు వేడ్క,నిరువది వేలమంది ♦ జనములలర. ౪౩

క. కనకప్రవాళమౌక్తిక, వినిర్మితాభరణరాజి ♦ వెలయఁగ రత్నా
ఘనిబిడకలాపములరఁగఁ, జనుదెంచిరి ధనదు నాజ్ఞఁ ♦ జానలు ప్రీతిన్. ౪౪

క. ఇరువదివేలుగ వారొప్పిరి; శతమఖునాజ్ఞ నంత ♦ వే వచ్చిరి యే
పురుషుఁడు తము గ్రహియించిన, మరులెత్తియె వెఱ్ఱివాని ♦ మాడ్కిం దిరుగున్.

తే. అట్టి సౌందర్యములఁ దగు♦నట్టి యచ్చ
రలును వింశతిసాహస్ర♦ములు భరతుని
నలరఁ జేయంగ నందనో♦ద్యానసీమ
నుండి యటఁ జేరి రప్పుడు ♦ నిండు వేడ్క. ౪౫ 3087

[1]క. నారద తుంబురు గోపులు, సారసమిత్త్రాభు లఖిల♦శాస్త్రజ్ఞులు త
ద్భూరి [2]మహము నాగింపఁగఁ, గోరిన గంధర్వపతులు ♦ కుతుకము లలరన్.

సీ. భరతుని ముందటఁ ♦ బాడిరి; మునియాజ్ఞఁ బుండరీకయు,నలం♦బుసయు, వామ
నయు, మిశ్రకేశిని ♦ నాట్యము సల్పిరి సురల యుద్యానాళి ♦ శోభిలుసుమ
ములు చైత్రరథమునఁ ♦ గలపూలమాలిక లన్నియు నమ్మౌని ♦ యాశ్రమంబు
నలరు ప్రయాగయం♦దలివృక్షములయందు వఱలె నమ్మౌని ప్ర♦భావమునను

తే. భరతుముందట నీలాగు ♦ పరిఢవిల్ల
సైనికులకయి యమ్మౌని ♦ శాసనమున
మద్దెలల మ్రోయఁగాఁ జేసె ♦ మహితబిల్వ
తరువులటువేసెఁ దాళముల్ ♦ తాండ్రచెట్లు. ౪౬ 3089

సీ. అశ్వత్థభూజంబు ♦ లలరుచు నాడె నమ్మునిమహత్త్వంబున ♦ గని సరళము
లును దాళవృక్షంబు♦లును దిలకంబులుఁ గానుఁగువృక్షముల్ ♦ గూనులు మఱి
వామనములునయి ♦ వర్తించుచుండె నయ్యాశ్రమంబునయందు♦నలరుశింశు
పములు జంబూమహీ♦జములు నామలకంబు లింక నయ్యెడవిలో♦ నెనఁగువృక్ష

తే. ములును మఱి మాలతీమల్లి♦కలును జాతి
లతలు నావిపినమునఁ గ♦లయితరు సుల
తలును స్త్రీరూపములఁ దాల్చి ♦ తద్బలముల
ముందటన్ నిల్చి యిట్లని ♦ మంపలించె. ౪౭ 3090

క. సురయందు నిచ్ఛయుండిన, సురఁ గ్రోలుం డాఁకలిఁగొని ♦ స్రుక్కెడువారల్
గర మరుదగు పాయసమును, బరిశుద్ధంబై చెలంగు ♦ పలలముఁ దినుఁడీ!.

క. అని పల్కి యొక్కనికి నే, డెనిమిదిమందిగను జేరి ♦ యింతులు నలుఁగుల్

---

1 నారద స్తుంబురు గ్గోపః-అని మూలము. గోపనాముఁ డొకఁడు నారదతుంబురులతో సముఁడు గలఁడు. 2 మహము=ఉత్సవము.

దనివారఁ బెట్టి స్నానము, లను జేయించిరి తటంబు♦లఁ రమ్యముగన్. ౯౫

సీ. రుచిరలోచనలైన ♦ విచికిలగంధులు వారికి పాదసం♦వాహనంబుఁ
జేయంగ నటువచ్చి ♦ పాయక తడి యొత్తి భూషితాంగులఁ జేసి♦పొలుపుమీఱ
నేకాంతమున వారి♦నెంతయుఁ దమి మీఱ సురఁ ద్రాగఁ జేసిరి;♦తురగములకుఁ
గరిఖరోష్ట్రములకు ♦ వరవృషభములకు వానివానికిఁ దగు♦భంగి విధిగ
తే. వాహనావళిరక్షకుల్ ♦ వరమునీంద్రు
నాజ్ఞ నాహారములఁ నిచ్చి ♦ రంతఁ బ్రబలు
లైన వాహనపాలకు ♦ లా భరతుని
భటుల వాహనములనెల్లఁ ♦ బలువిధముల. ౯౬ 3093

క. తినుటకుఁ బ్రేరేపించుచు, ననువుగ నిక్షువుల మధువు ♦ నట్టులె పేలా
లను బెట్టిరి వానికిఁ, దృ, ప్తిని దిని యవియెల్ల మదవి♦వృద్ధిన్ దనరెన్. ౯౭

సీ. హయరక్షకుఁడు తన♦హయమిద్ది యనియుఁ గుంజరరక్షకుఁడు తన♦కరియిదియని
తెలియఁజాలకయుండె ♦ నలసైన్యమునఁ గలవారెల్ల మదమును♦వఱలఁ జేయు
నట్టి వస్తువ్రాత ♦ మాహారముగఁ గొని మత్తిల్లి సురఁ ద్రాగి ♦ మై మఱచుచు
స్వచ్ఛందనాదులా ♦ సకలభోగంబుల నంది యొప్పిరి; వార ♦ లభిలషించు
తే. నట్టివస్తువులను స్వేచ్ఛ ♦ ననుభవించి
చక్కఁగాఁ దృప్తినొందుచు ♦ సాంద్రరక్త
చందనముఁ బూసికొనుచు ని♦ర్జరవధూస
హస్రములఁ గూడి యెంతయు ♦ నలరుచుండి. ౯౮ 3095

చ. పురమున కేని కాననము ♦ పొంతకునేనియుఁ బోము మేమిఁకం
గరము సుఖంతు మిచ్చటనె ♦ కానల రాముఁడు శర్మ మిమ్ములన్
భరతుఁడు హాయినిం గనుచు ♦ వర్ధిలుచుండురుగాక యెట్టిలో
వరముని యాశ్రమస్థలమె ♦ వాసము మాకని పల్కి రెంతయున్. ౯౯ 3096

తే. కాల్బలంబులు నేనుంగు♦గముల నెక్కు
భటులు గుఱ్ఱపురౌతులు ♦ వాజిహస్తి
బంధకులు నట్టి విందున ♦ బలిసి [1]నాథుఁ
డరయ లేఁడని పల్కిర ♦ ట్లుప్పు డచట. ౧౦౦ 3097

క. భరతుని వెనుకొని వచ్చిన, నిరుపమశక్తిం జెలంగు ♦ సిఖిలభటులు ని
ర్జరపురమిదె యని యుబ్బుచు, నరుదుగ గుమిఁగూడి పల్కి♦రధికధ్వనితోన్.

క. ఆడుచుఁ బాడుచు నవ్వుచుఁ, గూడుచు వారెల్ల వేల♦కొలఁదిగ నొకచో
నాడంబరముగఁ బల్కుచు, నేడకొ పరుగిడుచు నుండి♦రెంతయు వేడ్కన్.

[1] అనాథా స్తంబిధిం లబ్ధ్వా-అనిమూలము. అనఁగాఁ దాకి స్వతంత్రుల మనుకొని అని భావము.

తే. పూలదండలఁ దాలిచి ♦ పొలుపుమీఱ
నిట్లు సైనికులందఱు ♦ నిచ్చఁ జనుచు
నమృతమట్టులు తగిన యా♦యన్న మిచ్చు
కొలఁదిఁ దినియు రుచిరభక్ష్య♦ములను గాంచి. ౬౩ 3100

క. మనములఁ దృప్తిం బొందక, తినఁగా మఱియుం దలంచి ♦ తీవరమున న
ప్పనిచేయ మొదలు పెట్టిరి, కని విని యెఱుఁగని విధంబు♦గా విందలరన్.

క. పరిచారకదాసీభట, తరుణులు మఱి బలమునందుఁ ♦ దగువారెల్లన్
గరమరుదగు నంబరముల, ధరియించి చరించి రందుఁ ♦ దమి చెలువారన్.

క. కరిఖరధేనూష్ట్రాశ్వో, త్కరములుఁ గ్రీడార్థమృగప♦తత్త్రులు మానీ
శ్వరుమహిమ గలిగి భక్ష్యో,త్కరమున సంతృప్తినందె♦గడుఁబూన్కి మెయిన్.

ఆ. ఒక్కఁడైన నందు ♦ నొండువిధంబగు, భక్ష్యమును దినండు ♦ భవ్యమౌని
మహిమఁ గలిగినట్టి ♦ మానితాహారంబె, తినిరి వారలెల్లఁ ♦ దృప్తి మెఱయ.

[1]సీ. నల్లవస్త్రముఁ దాల్చి♦న పురుషుం డాఁకలి గొన్నవాఁడును ధూళిఁ♦గూడినట్టి
తలవెండ్రుకలవాఁడు ♦ మలినదేహుండును గానరాఁడయ్యె నొ♦క్కండు గాని
యందఱుఁ జెన్నారి ♦ యలరారుచుండిరి మఱి పంది మేఁకల♦మాంసములును
[2]మంచివ్యంజనములు ♦ మాఁగినఫలములు శర్కర లోనైన ♦ సరసవస్తు

ఆ. వులను గలిపి కాచి ♦ యలవరించిన పాక
భేదములును, మఱియుఁ ♦ బ్రియరసముల
నలరు సూపములు సి♦తాన్నమ్ములును నిండి
యుండు పాత్రవితతు ♦ లొప్పుచుండ. ౬౪ 3105

ఆ కుసుమచిత్రశిల్ప♦గుంభితములయి యు
ప్పాత్రములను పస్త♦భర్మనిర్మి
తములుగాఁ జెలంగ ♦ సుమతి వారలు వానిఁ
గాంచి యచ్చెరువులఁ ♦ గాంచి రపుడు. ౬౫ 3106

[3]క. కసఁదగియెం గూపంబులు, వనపార్శ్వములందుఁ గన్రు♦పాయసపంకం
బున నిండి; యందుఁ దిరిగెడి, [4]మునుపటి ధేనువులె క్షీర♦ముల నిచ్చెఁ గడున్.

ఆ. కోరినన్నిపాలు ♦ గోవులు పితుకంగ, వృక్షవితతినుండి ♦ విమలమధువు
గురియుచుండ బావు♦లరుదగు మైరేయ, మద్యపూర్ణములయి ♦ మమత నింప.

సీ. బావులచుట్టు కుం♦భంబుల లెస్సఁగాఁ బచనంబు చేయఁగాఁ ♦ బడిన జింక-
నెమిలి కోడిమొదల♦గుమృగపక్షులమాంసములుతనరారంగఁ♦గొలఁదికెక్కఁ

1 నాశుక్లవాసాస్తత్రాసీత్-అని మూలము. 2 వ్యంజనములు=కూరలు. 3 బభూవు ర్వనపార్శ్వేషు కూపాః పాయసకర్దమాః-అనిమూలము. 4 మునుపటి ధేనువులై-దీనికి "తాశ్చ కామదుఘా గావః" అనిమూలము. 'గావః పూర్వమేవపనచర్యాః' అని వ్యాఖ్యయుఁ బ్రమాణములు.

డైనట్టి యన్నకుం♦భాదులు లక్షలకొలఁది వ్యంజనపాత్ర♦ములును, గోట్ల
కొలఁదిగా స్వర్ణైక♦విలసితములగు భోజనపాత్రములు మఱి♦యును దగంగ

తే. శుంఠి మొదలైనయట్టి వ♦స్తువుల వేసి, సంస్కరింపంగఁ బడినట్టి ♦ సారరుచిర
దధిని నిండిన కుండలు ♦ [1]స్థాలు, లక్లై, పెద్దచట్లును వెలయ నా♦విందు వెలసె.

సీ. మిగులఁ గ్రొత్తదియును ♦ మిగులఁ బ్రాఁతదియునుగాక [2]కపిత్థంబు♦కరణి వాస
నలఁ గూడి మేలయి♦వెలయు మజ్జిగతోడఁ గొన్నిమడుఁగులుసం♦పన్నములయి
తనరారెఁ; ద్రిఫలంబు ♦ లనఁబడు శుంఠిపిప్పళ్లును మిరియముల్ ♦ పరఁగునేల
కులు లవంగములు త♦క్కోలముల్ నాగపుష్పముచక్కెరయునున♦ల్లమునుజీల

తే. కఱ్ఱయును జేర్చి యొక్కపా♦కంబు చేసి
నట్టి దధితోడ నిండిన♦యట్టి మడుఁగు
లందుఁ గన్పడుచుండెఁ; బా♦యసము నిండఁ
గలుగు మడుఁగులు నొకకొన్ని ♦ వెలయుచుండె. ౨౩ 3110

తే. శర్కరయు దానితోఁ జేయు ♦ సరసములగు
పిండివంటలరాసులు ♦ వీనివెనుక
వ్యంజనంబులుగాఁ గిరి♦వ్రజము పోల్కి
నలరె; నాసైనికులు ముద♦మంది యపుడు. ౨౩½ 3111

సీ. తటినీతటములఁ బా♦త్రంబుల నలరెడు నుసిరికమొదలుగా ♦ నొప్పువాని
తోఁ జేయఁబడినట్టి ♦ తోరపుఁ గల్కముల్ చూర్ణముల్ మదికిని♦సొంపునింపు
తైలముల్ వేఁడి యు♦దకములు లోనగు స్నానార్హవస్తువి♦సరముఁ గాంచి;
రంతట స్వచ్ఛంబు♦లై కూర్చములుగల దంతధావనకాష్ఠ♦తతుల, శ్వేత

తే. చందనంబును గవచసం♦ఛన్నములగు
విమలదర్పణముల, వస్త్ర♦సముదయములఁ
[3]బాదుకలఁ జెప్పులను నంజ♦నాదులుంచు
బరణులను దువ్వెనలఁ గాంచి ♦ రిరుదు గలుగ. ౨౬½ 3112

తే. ధనువులను శస్త్రకూర్చము♦లను సుకవచ
ములను, జిత్రములగు పఱు♦పులను, నాస
నముల, నుష్ట్రఖరాశ్వనా♦గముల, నీరు
త్రాగుమడుఁగుల సలిలపూ♦ర్ణములఁ గనిరి. ౨౭ 3113

---

[1] స్థాల్యః కుంభ్యః కరంభ్యశ్చ అనిమూలము. [2] సుసంస్కృతాః - అనుమూలమునకు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన యర్థము ననుసరించి యీపద్యభాగమంతయు వ్రాయఁబడియె. 3 పాదుకోపానహాంశ్చైవ యుగ్మానిచ సహస్రశః-అనిమూలము. 'పాదుకాః దారునిర్మితాః ఉపానహః చర్మనిర్మితాః' అని వ్యాఖ్య.

సీ. అవగాహనార్హంబు♦లగు నవతరణప్రదేశంబు లొప్పారు ♦ దివ్యకువల
యాంభోజసౌందర్య ♦ మలరార, నంబరవిధమున స్వచ్ఛమై ♦ వెలయు నీరు
తనరఁగా సుఖముగ ♦ మునుఁగ నర్హములగు సరసులఁ గాంచిరి ♦ సాధునీల
వైడూర్యములరీతి ♦ వర్ణంబు లపురంగ [1]మృదుఘాసరాసుల ♦ నెల్లయెడలఁ

తే. గనిరి మున్నెన్నఁడును దారు ♦ గన్నదియును
విన్నదియుఁ గాక తనయంత ♦ వెలసి యద్భు
తమయి స్వప్నసమానమై ♦ తనరునట్టి
యాతిథేయంబుఁ గని వార ♦ లాత్మ నలరి. ౮౦౪ 3114

క. భరతున కీరీతి మునీశ్వరుఁ డీవిందును నొనర్చె ♦ బళిబళి యనుచుం
గరము మది విస్మయంబులఁ, బరఁగిరి భటులెల్ల; నంత ♦ బరవస మలరన్. ౮౧

క. నందనవనమున నిర్జర, బృందము క్రీడించు భంగి ♦ వితతమనోజ్ఞా
నందముఁ గూర్చు తదాశ్రమ, మందీవిధి వారు నిచ్చ ♦ నలరుచునుండన్. ౮౧౪

క. ఆరాత్రి గడచె నంతట, గారవమున నిర్జరాళి ♦ గంధర్వులు ద
న్నీరేజేక్షణులు నదుల్, సారతపోధనుని మాని♦చంద్రుని భక్తిన్. ౮౨౪ 3117

ఆ. వీడుకొనుచుఁ బోయి ♦ రాడుచు వచ్చిన,దారి గృహములకును ♦ వారు, పిదపఁ
దెల్లవారినంత ♦ నుల్లము లలరంగ, వీరలల్లె మద్య♦ధారలాని. ౮౩ 3118

సీ. సరసమౌ చందనా♦గరువుల పూతలఁ దులకించుచుండిరి ♦ పలువిధములఁ
దనరారుపూదండ♦లును దక్కువస్తువుల్ నలుచోట్లఁ బడియును ♦ నైజకాంతి
సంపదలను వీడఁ♦జాలక నూతనవిధమున నారాత్రి ♦ వెలసినట్లె
యలరారుచుండె; మహా♦త్ముఁడా మునివరుతపముపెంపునఁ గ్రొత్త♦తళుకుగలిగి

ఆ. యింద్రజాలమట్టు ♦ లెసఁగి క్షణంబులో
మఱుఁగు పడెక ముందు ♦ మూడ్కి నతుల
కాంతిసంపదలను ♦ గలిగిన వయ్యెను
[2]జూడఁజూడ మదికిఁ ♦ జోద్యమలర. ౮౪ 3119

తొంబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౨ - వ సర్గము.

భరతుఁడు చిత్రకూటమునకుఁ బ్రయాణము చేయుట.

క. పరివారముతో నంతట, భరతుఁడు రాముఁ గను వేడ్క ♦ పరగంగ మునీ
శ్వరుచెంతకేగె విహితా,దరమున నాతిథ్యముఁ గొని ♦ తద్దయు భక్తిన్. ౧

1 మృదుఘాసము=మెత్తనిగడ్డి. 2 ఇది పైయర్థమును బోషించుటకుగా వ్రాయఁబడియె
నని యెఱుంగవలయు.

చ. మునిపతి యగ్నికృత్యముల ♦ ముందుగఁ దీఱిచి తన్నుఁ జూచు వే
డ్క నరుగుదెంచి కై మొగిచి ♦ గారవ మొప్పు సమీపభూస్థలం
బున నిలుచున్న యప్పురుష♦పుంగవునిన్ భరతుం గుమారునిం
గని వచియించె; నోయనఘ! ♦ కాననమం దిటఁ బర్ణశాలలోన్. ౩౫ 3121

క. రాతిరి సుఖముగ జరిగెనె, యాతిథ్యము నేను జేయ ♦ నందఱుఁ దృప్తిం
జేతములఁ బొందిరే, నా, కాతెఱఁగెఱిఁగింపు మనిన♦నా భరతుండున్. ౩౬ 3122

తే. అతుల తేజమ్మునం బొల్చు ♦ నమ్మునీంద్రుఁ
డును [1]దనుం జూడరాఁగఁ బ♦యనము చేయు
చుండుటం గని దోసిలి ♦ యొగ్గి మ్రొక్కి
పలికె మహాత్మ! నేను మం♦త్రులును బలము ౩౭ 3123

చ. తురగము లాదియైనవియుఁ ♦ దోరపుఁ దృప్తిని గామితార్థముల్
పరఁగుటఁ జెందినారమిఁకఁ ♦ బల్కెదు నేను సేవకుల్ భటో
త్కరముఖులైన మేమును సు♦ఖంబుగనే శ్రమమెల్ల వీడఁ దా
పరహితకాయముల్ పొదల ♦ భవ్యతరాన్నముఖంబులం గడున్. ౩౮ 3124

క. పరితృప్తిఁ బొందినారము, సురుచిరగేహములయందు ♦ సుఖముగ రాత్రిన్
జరపితిమి; మునీంద్రా! యిష్టరతిన్ మిము వీడుకొందు ♦ నరగున నింకన్. ౩౯

క. చెంతను వసించు నన్నను, నెంతయు వేగంబ చూడ ♦ నెంచి చనెద మీ
రింతకుఁ గరుణాదృష్టిన్, గాంతురుగాత మిఁక నన్ను ♦ క్ష్మాసురతిలకా!. ౪౦

తే. యోగదృష్టిని సర్వంబు ♦ వేగ చూడఁ
జాలుదురు మీరు జనకుని ♦ శపథమెల్ల
సార్థకము చేయ ధర్మంబు ♦ నాచరించు
నన్న యాశ్రమమేదియో ♦ యానతిమ్ము!. ౪౧ 3127

క. దానికి మార్గం బెద్దియొ, యే నెలవున నద్దియుండు ♦ నెంతయొ దూరం
బా నిచటి కద్ది, యంతయు, నే నెఱుఁగఁ దలంతుఁ గరుణ♦నేర్పడఁ జెపుమా!. ౪౨

క. అని యిటు భరతుఁడు వేఁడిన, ఘన తేజుం డురుతపస్వి ♦ కని యాతని న
న్నను జూచు వేడ్క నొప్పెడు, మనమునఁ దగువానిఁ బలికె ♦ క్ష్మాపతితనయా!. ౪౩

క. విడువక మూఁడున్న అయామ,సుడదూరము పోయినంత ♦ మానియుతంబా
నడవిన్ బర్వతమున్నది, కడుసుందరసానువితతి ♦ కాననములతోన్. ౪౪ 3130

ఆ. చిత్రకూటమనుచుఁ ♦ జెప్పుదు రాకొండ, దాని కుత్తరమునఁ ♦ దనరుచుండు
మహితరీతి వెలయు ♦ మందాకినీనది, పుష్పితద్రుమాళి ♦ పూర్ణ మగుచు. ౪౫

క. దానితటంబులఁ బుష్పిత, కాననములు సొంపునింపుఁ ♦ గానఁ గుమారా!
యానదికిఁ బ్రక్కఁగానే, కానంబడుఁ జిత్రకూట ♦ కమ్రశిఖరియున్. ౪౬

---

1 ఆశ్రమా దభినిష్క్రాన్తం-అనిమూలము. తనతోటి బయలుదేరుచున్న మునిని.

క. గిరినదులకు నడుమను గల, దరయఁగ నొకపర్ణశాల ♦ యందున్నారా
తరణికులాభరణులు ము,వ్వురు నిశ్చయ మిద్ది భరత ♦ భూరిగుణనిధీ!. ౧౩

[1]తే. వాహినీనాయకా! మహా♦భాగ! యామ్య
మునకు నిటనుండి పోవుదా♦రి నొకకొంత
దూరమీరథహస్తులఁ ♦ దురగములను
బొదలు సేనను దోడ్కొని ♦ కదలిపోయి. ౧౪ 3134

క. తరువాత నిర్ఋతిదిక్కుగఁ, బరఁగెడు మార్గమునఁ బొమ్ము ♦ వనమార్గంబుల్
తరమే విస్తృతిఁ గాంచఁగ, నరయఁగ సూక్ష్మములు గాన♦నాపార్శ్వములన్.

క. కనఁబడెడు ప్రదేశంబులు, ఘనములుగా నందు సేనఁ ♦ గైకొని పొమ్మా
మనుజశిరోమణి రాముని, గనఁగల వట నని, యె, రాజ♦కాంతామణులున్.

[2]క. విని పయనంబని యా వా,హనముల విడువంగఁ దగని♦యబలలె యయ్యున్
మునిఁ జూడ వాని దిగి యా,తనిఁ బరివేష్టించి; రందుఁ ♦ దనయార్తిమెయిన్.

ఆ. మిగులఁ జిక్కి వయసు ♦ మీఱినకతమున
వడఁకుచున్ మొగంబు ♦ బహుళదీన
భావ మొంద దుఃఖ♦బద్ధయై కౌసల్య
తా సుమిత్రఁ గూడి ♦ తనకరముల. ౧౫ 3138

క. మునిపాదంబులఁ బట్టుచు, ఘనభక్తి నమస్కరించెఁ; ♦ గైకయు ఫలముం
గనలేని కోర్కెఁ గోరియుఁ, దను నిందలపాలు లోక♦తతి చేయంగన్. ౧౬

క. మనమున దుఃఖించుచు రా,ముని నడవికిఁ బంపు కృత్య♦మున సిగ్గొలయున్
మునిపాదములకు మ్రొక్కెను, దనమనమున ఖేదమొలయఁ♦దన్ముని యెదుటన్.

తే. నిలువఁజాలక వలఁగొను ♦ నెపమున నట
నుండి భరతుని దరికేగి ♦ యుండె; నంత
దృఢతమవ్రతుఁడగు మౌని ♦ దివిజపతియు
భరతుఁ గని రాఘవా! యని ♦ పలికె నిట్లు. ౧౭ 3141

క. వీరంటఁ జు నీతల్లులు, వీరలపేరులను వినెడు ♦ వేడ్క గలదు నేఁ
గోరితి వినుపింపుమ యన, నారఘువీరుండు వాగ్మి♦యాట నతనితోన్. ౧౯

తే. పలికెఁ బ్రాంజలియై మునీ♦శ్వర! వెతలను
ననశనంబునఁ గృశియించి ♦ యధికదీన
యగుచు మఱి ధర్మదేవత ♦ యట్లు వెలయు
నీమె నాతండ్రిమహిషియా ♦ హితమనీష!. ౨౦ 3143

సీ. కౌసల్య యనుపేరుఁ ♦ గాంచిన దీసాధ్వి యదితి వామనుని గ♦న్నట్లు పురుష
సింహుని శ్రీరాము ♦ సింహగంభీరగమనునిఁ బ్రియంబునఁ ♦ గనియె, మనసు,

1 వాహినీపతే-అనిమూలము. 2 హిత్వా యానాని యానార్హాః-అనిమూలము.

కంది గుందఁగ ఘోర♦కాననంబునఁబుష్పములుభూమిపై రాలి♦వెలయఁగనఁగ
నైనట్టి [1]కర్ణికా♦రాహ్వయద్రుమశాఖనలెఁ గనంబడుచు వే♦వడఁకుచున్న

తే. యట్టి యీదేవిదా వామ♦హస్తవరము
నూఁతఁగాఁ బట్టుకొని నిలు♦చున్న యీమె
యగు సుమిత్ర మహావీరు♦లై పరాక్ర
మములఁ దగువారిఁ గనియె నా♦త్మజుల ఘనుల. ౨౩ 3144

క. లలితుల లక్ష్మణశత్రుఘ్నుల నశ్వినమానులగుచుఁ ♦ గొమరారెడు వా
రల నిర్వుర; వినుమవ్వలఁ, దెలిపెద నీదేవిచరిత ♦ దివ్యమునీంద్రా!. ౨౪ 3145

[2]సీ. పురుషవరేణ్యులై ♦ పోదలు రాఘవలక్ష్మణులు దండకావనం♦బులకుఁ బంప
నయి జీవనాశనం ♦ బలవడినంతటి కష్టము లందిరో, ♦ క్ష్మావిభుండు
తనయుల దిగనాడి ♦ తా స్వర్గమొందెనో యెవ్వతెకొఱకు నా♦యింతి కోప
వతి బుద్ధి లేనిది ♦ ప్రతిలేని సౌందర్యవతినని తన్నుఁ దా ♦ భావముందుఁ
దలఁచుచు నైశ్వర్య♦ములనెఁ గోరుచుదుష్టురాలయియును యోగ్య♦రాలిరీతిఁ

ఆ. గానఁబడెడు నదియుఁ ♦ గడుఁ గ్రూరురాలును
బాపనిశ్చయమునఁ ♦ బరఁగునదియు
నైన యీమె తల్లి ♦ యీ నాకు నీదేవి
వలన నాకు నిట్టి ♦ వ్యసనమొదవె. ౨౫ 3146

చ. జననిని బట్టియే వ్యసన♦జాలము నివ్విధిఁ బొందుచున్నవాఁ
డ ననుచు బాష్పధారల న♦డంగెడుఁబల్కులఁ దామ్రనేత్రుఁడై
యనితరసాధ్యకోపమున ♦ నాభరతుండు మహాహి భంగిగాఁ
గనఁబడి యూర్పులన్ విడిచి ♦ గాంచుచు మానిని నుండె నంతటన్. ౨౬

[3]ఆ. భావికాలవిషయ♦పటలి నెఱింగిన, బుద్ధిశాలి మౌని♦పుంగవుఁ డిటు
పలుకుచున్నయట్టి ♦ భరతునిఁ గని పల్కె, నర్థయుక్తవాక్కు ♦ లలరుచుండ.

క. నీతల్లియందు దోషం, బీతఱిఁ గలదంచు బుద్ధి ♦ నెంచకుమా! నీ
భ్రాతను వనముల కంపుట, చేత నిఁకన్ ముందుగ సుఖ♦సిద్ధి కలుగునో. ౨౭

క. సురలకు దానవులకు నీ,శ్వరతత్త్వం బెఱుఁగనట్టి ♦ క్ష్మాసురమానీ
శ్వరులకు నిఁక ముందు శుభం, బరయఁగఁగలుగంగనున్న♦దనిన భరతుఁడున్.

క. మునికిఁ బ్రదక్షిణముగ వం,దనములు తమిఁజేసి దీవ♦నలు గైకొని సై

---

1 కర్ణికారము=కొండగోఁగు. 2 క్రోధనామకృతప్రజ్ఞాం దృప్తాం సుభగమానినీం, ఐశ్వర్యకామాం కైకేయీ మనార్యా మార్యరూపిణీం, మమైతాం మాతరం విద్ధి నృశంసాం పాపనిశ్చయాం- అను మూలానుసారమే యీపద్యము వ్రాయఁబడియె నని యెఱుంగునది. 3 మహాబుద్ధి రిదం వచన మబ్రవీత్-అనిమూలము 'అతీతానాగతవర్తమానజ్ఞో మహర్షిః భావిరావణవధాదికం హృది నిధాయ దేవాదీనాం సుఖోదర్కం భవిష్యతీ త్యుక్తవాన్' అనివ్యాఖ్య.

న్యనికరములఁ బయనము గ,మ్మని యాజ్ఞాపించె; నంత ♦ నాసైన్యంబుల్.

క. పలు తెగల వారలగుటన్, జెలఁగుచు స్వర్ణాంకితముల ♦ సిద్ధరథములన్
బలువిడి నెక్కిరి తగిన, ట్లలరుచు శ్రీరాముఁగాంచు ♦ నామోదములన్. ౩౨౪

సీ. కరిణులు మగయేన్గు♦గములు బంగరుత్రాళ్లు నడుముల నలరఁగఁ♦బడఁగలొప్ప
వర్షర్తువున ఘన♦ధ్వనులతోఁగూడిన ఘనములతీరున ♦ గంటలెల్ల
ధ్వనులఁ జేయుచునుండఁ♦బయనంబుచేసెను; భవ్యతమంబులై ♦బహువిధముల
విలువలేనట్టివై ♦ వెలసి పెద్దవియును జిన్నవియును నయి♦యున్న మేటి

తే. వాహనము లెల్ల వెడలెను ♦ బాదగతులఁ
గాల్బలంబులు చనె నృప♦కాంత లెల్ల
రామదర్శనకాంక్షల ♦ రమణ దివ్య
వాహనము లెక్కి చనిరంత ♦ భరతుఁ డెలమి. ౩౩౪ 3153

క. మునివరు లాజ్ఞాపింపఁగ, [1]వనజప్రియకువలయాప్త ♦ భాసదృశంబై
తనరారు రుచిరశుభశిబి,కను నెక్కి బలాన్వితుఁడయి ♦ కదలెన్ వనికిన్. ౩౬౪

సీ. గజవాజిరథసమా♦కలితమై దక్షిణ వాహినియయి, వారి♦వైభవమునఁ
దనరు గంగానది ♦ దక్షిణతటమున విడిసియుండినయట్టి ♦ విపులసేన
గిరులయందును దరం♦గిణుల పార్శ్వంబుల మృగపక్షిజాల స♦మ్మిళితములగు
వనముల దాఁటి మే♦ఘనికరమట్టులు యామ్యదిగ్భాగంబు ♦ నావరించి

తే. పయనమై పోయెః గజవాజి ♦ భటనికాయ
సంతతామోదమునఁ దగు ♦ సైన్యమద్ది
విపినభాగంబుఁ జొచ్చుచు ♦ నపుడు మృగప
తత్రులన్ బెదరించుచుఁ ♦ దనరుచుండె. ౩౯౪ 3155

తొంబదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౩ - వ సర్గము.

భరతుఁడు చిత్రకూటప్రాంతవనమును బ్రవేశించుట.

చ. వనమున [2]నమ్మహాపృతన♦వాసిగఁ బోవుచునుండ నవ్వనం
బునఁ గల యూథసంఘములు ♦ పోలఁగ దానిని గాంచి భీతిచే
తను గలగుండు నొందుచు ని♦తాంతము మత్తిలియున్న సామజా
ది నిఖిలయూథముల్ గొనుచుఁ ♦ దెంపుదొరంగి చనెన్ జవంబునన్. ౧

క. వనరాజిని బర్వతవా,హినులందును గాననయ్యె ♦ నెలుఁగులు దుప్పుల్

---

[1] చంద్రార్కతరుణాభాసాం-అనిమూలము. 'తరుణచంద్రార్కకాంతిమ్'అని వ్యాఖ్య. [2] అమ్మహాపృతన=ఆగొప్పసేన.

ఘనరురుమృగములు, నంతటఁ, దనసైన్యము పృథురవముల♦ధరఁ బగులింపన్.

తే. ధర్మమతియైన భరతుండు ♦ తా ముదంబు
నంది సైన్యంబుతోడఁ బ్ర♦యాణమగుచుఁ
జనియె నామహితాత్ముని ♦ సైన్య మబ్ధి
భంగి విస్తారమై మహా♦ధ్వనులు చెలఁగ. ౩ 3158

క. ఘనములు వర్షాకాలం, బున నాకాశమును గ్రమ్ము ♦ పోలికఁగా భూ
మిని నావరించి నడచె; జ,వనాశ్వములచేత హస్తి♦వారముచేతన్. ౪ 3159

క. ధర యత్తఱి వ్యాప్తంబై, చిరకాలము గానఁబడని ♦ స్థితిఁజెందెను, శ్రీ
కరుఁడైన భరతుఁ డవ్విధిఁ, ద్వరతోఁ గడు దూర మరిగి ♦ వాహనవితతుల్.

క. అలయుటఁ గన్గొని మంత్రం, బుల నేర్పఱియగు వసిష్ఠ♦ముని [1]మంత్రివరున్
జ్వలనాభ తేజునిం గని, పలికెన్ నేనెట్లు విన్న♦వాఁడనొ మొదటన్. ౬

తే. ఎట్టి రూపంబుగా నుండు ♦ నిదియటంచు
నూహచేసితినో యట్టు ♦ లోక్యరీతిఁ
గనఁబడుచునున్న, దామాని ♦ కాంతుఁ డెన్ని
చెప్పినట్టి స్థలికిని వ♦చ్చితిమి మనము ౭ 3162

క. ఇదిగో పర్వతవరమి, య్యదియే యాఁ జిత్రకూట ♦ మనునది గంగా
నది యిదియే కనఁబడు న, ల్లదిగో దూరమున విపిన ♦ మసితాబ్దమునన్.

క. గిరులం బోలిన మామక, కరులివియే చిత్రకూట ♦ కమ్రప్రస్థో
త్కరముల భంజించెడు; జల,ధరములు వర్షర్తువున ను♦దకసంగతిచేన్. ౯

తే. నల్లనై యుండి యుర్వి [2]వ♦నముల విడుచు
నట్టు లీ వృక్షములు కొండ♦యందు సాను
తలములందెల్లఁ బుష్పసం♦తతిని రాల్చు
చున్నయవి చూడుమాయని ♦ యొప్పఁ బలికి. ౧౦ 3165

చ. అనుజునిఁ గాంచి యిట్లనియె ♦ నద్రి మొనళ్లను గూడియున్న భం
గిని మృగసంఘసాంద్రమయి ♦ కిన్నరులుండఁ గలట్టి తావులం
దనరుచు నున్న యీశిఖరి ♦ తల్లజమున్ గనుమా; శరత్తునన్
ఘనములు నీరిఁబాసి లఘు♦గాత్రములై యలరారుచుండుటన్. ౧౧ 3166

క. అనిలప్రేరితములయి ది,విని నతివేగమునఁ బోవు♦విధమున నివిగో
కనుమా జింకలగుంపులు, మనజను లదలింపఁ బఱచె ♦ మంజుల గతితోన్.

[3]ఆ. దాక్షిణాత్యనరులు ♦ తమనీలచికురము, లను బలకలుగాఁగ ♦ లలితరీతి

---

1 వసిష్ఠం మంత్రిణాం వరమ్-అనిమూలము. 2 వనములు=నీటిని. 3 మేఘప్రకాశైః ఫలకై ర్దాక్షిణాత్యా యథా నరాః-అనిమూలము. 'దాక్షిణాత్యాహి కేశానుద్ధృత్య బద్ధ్వా కుసుమాపదై రలం కుర్వంతి' అని గోవిందరాజులు. 'దాక్షిణాత్యాహి ఫలకాన్ బుష్టాదిచర్మపినద్ధాన్ కృత్వా తేషు పుష్పాణి వికీర్య శిర స్సుధారయంతీతి ప్రసిద్ధిః' అని మహేశ్వరతీర్థులు.

సిగను వేసి పూల ♦ సొగసొనరించెడు, నట్టు లీ మహీరు♦హముల పిండు.

క. శిరముల సురుచిరవాసన, లరుదుగఁ గల్గించు పూల ♦ నలరించుకొనెన్
గరము భయదంబుగాఁ దగు, నరణ్యమిది విగతమాను♦షారవమయ్యెన్.

క. మన సైనికజనులుండుట, జనసంకులమౌ నయోధ్య ♦ సరణి నిపుడు నా
కును గన్పడుచున్నది దీ,నిని గనుమా నాల్గుదెసల ♦ నీవో యనుజా!. ౧౪

క. తురగాది ఖురసమాహతి, ధరనుండియె రేఁగినట్టి ♦ దారుణరజ మం
బరముఁ దగ నావరించెను;, మరుత్తు నాకుం బ్రియంబు ♦ మదిఁ గాంక్షించెన్.

తే. కాననే రాముఁడుండిన ♦ మానితాశ్ర
మంబు గనఁబడదని యీరఁ♦జంబు వేగ
పాఱఁ దోలుచు నున్నాఁడు ♦ బరవసమునఁ
గంటివే లక్ష్మణానుజా! ♦ కాన సొగసు. ౧౫ 3172

[1]క. సారథివర్యులు మనమున, శ్రీరాముం గనెడువేడ్కఁ ♦ జెలఁగుచు నిదిగో
వారువములఁ బూన్చిన రథ, వారము పై నెక్కి తోలు♦వారలు గంటే. ౧౬

క. అరదంబుల ధ్వని కులుకుచు, సురుచిరబర్హిములతోడ ♦ సొంపుగఁ గననౌ
వరబర్హిణములు నెలవులఁ, ద్వరపడి చేరెడిని గనుము ♦ వత్సా! యివిగో!. ౧౭

తే. ఈప్రదేశము మిక్కిలి ♦ యింపు గలుగఁ
జేయుచున్నది గాన దే♦వాయతనము
నకును జనుమార్గమో యని ♦ నాకుఁ దోఁచు
చున్న దియ్యది మునివాస ♦ మెన్ననిజము. ౧౮ 3175

క. వనిని [2]సితాంకహరిణములు, వనితలనుం గూడి మేను ♦ ప్రసవంబులతో
డను జిత్రితమైనట్టులు, కనఁబడుచున్న యవిరుచిర♦కాయంబులతోన్. ౧౯

చ. పురుషవరేణ్యులైన రఘు♦పుంగవు లేయెడ రామలక్ష్మణుల్
నిరతనివాసశర్మముగ ♦ నిర్మితమై తగు పర్ణశాలనుం
దురో యులపర్ణశాలను గ♦నుంగొన సైనికు లిప్పుడీవనం
బరయఁగఁ బోవఁగావలయు ♦ నన్న రఘూత్తము నానతిం దగన్. ౨౦ 3177

క. పురుషులు శూరులు కొందఱు, కరముల శస్త్రాళిఁ దాల్చి ♦ కాననభూమిన్
ద్వరగఁ బ్రవేశించుచు నం, దరయుచు ధూమమును గాంచి♦రాశ్చర్యముగన్.

తే. ఇట్లు ధూమాగ్రమును జూచి ♦ యోగు దెంచి
భరతుతో నరులుండని ♦ పట్టులందు
నగ్ని యుండదు గావున ♦ నందె రాఘ
వులు చెలంగుట స్పష్టమం ♦ చలరి పలుక. ౨౨ 3179

1 సూతముఖ్యై రధిష్ఠితాన్-అనిమూలము. 2 సితాంకహరిణములు=తెల్లమచ్చలజింకలు.

తే. ఒక్క వేళఁ బరంతపు ♦ లుర్వినాథ
తనయులుండకయున్న నా♦స్థలమునందుఁ
దత్సమానులు మానులు ♦ తగ నివాస
మొప్పఁ జేయుట నిశ్చయ ♦ మోమహీశ!. ౨౩ 3180

క. మాయాశయ మిదియని వా, రా యడవిని వెదకి పలుక ♦ నరిమర్దనుఁడౌ
నాయుర్వీశకుమారుఁడు, న్యాయంబగు వారిపలుకు ♦ నాలించి తగన్. ౨౪

క. బలములఁ గని యిట్లను మీ, రలికిడి సేయకయ యుండ♦నగు, నిఁక మీఁదన్
గలభూమి దాఁటఁ గూడదు, నిలువందగు నిందె నృపుల ♦ నేనొక్కండన్.

తే. మఱి సుమంత్రుండు సచివుల ♦ మండలమున
ఋత్విజులలో వసిష్ఠుఁడీ♦రీతి మేము
ముర్వురమె పోవఁగాఁ దగు ♦ నెవ్వరింకఁ
జనఁ దగదటంచుఁ బల్కెన ♦ సైన్యమెల్ల. ౨౬ 3183

క. భరతుని యాజ్ఞం దలనిడి, యరణ్యమున నందె నిలిచె ♦ నాతఁడు ధూమం
బరయఁదగు చోట దృష్టిని, బరఁగించె; న్నిలిచియున్న ♦ భటవారములున్.

చ. నరపతి సూనుఁ డట్టులు వ♦నంబునఁ దమ్మొగి నిల్పిపోవ స
త్వరముగ నింక రాముఁ బ్రియ♦దర్శనునిం గనవచ్చునంచు నా
దరమున నెంచి సంతస ము♦దారముగా మదులందు నిండఁగా
భరతుని యాజ్ఞ నిల్పి పొగ ♦ వచ్చెడు మార్గము చూచుచుండఁగన్. ౨౭

తొంబదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౪ - వ సర్గము.

రాముఁడు పర్వతశృంగారమును సీతకుం జెప్పుట.

క. భరతుండు చనియె, నవ్వల, సురతుల్యుండైన రాము♦శుభ్రాంశుఁడు భూ
ధరకాననములయందుం, జరియింపం దలఁచువాఁ డ♦చట గిరియందున్. ౧

తే. ఒక్క మాసము వసియించి ♦ యక్కడకును
భరతుఁ డరుదెంచు దినమున ♦ వసుధపుత్రి
కెలమిఁ గూర్పంగఁగోరి స్వ♦హృదయమునకు
సంతసముఁ గూర్పఁబూని యా♦జనకసుతకు. ౧౪ 3187

తే. చిత్రకూటవిశేషముల్ ♦ చెలఁగి చూపి
పలికె; నింద్రుండు శచికిఁ జె♦ప్పంగఁ బూను
విధమునన్; గామినీ! మనో♦జ్ఞ ధర దీనిఁ
గనుచు నుండుట నాకు ని♦క్కాలమందు. ౨౪ 3188

క. సుచిరరాజ్యము విడుచుట, సరసప్రియమిత్రవరుల ♦ సంగతిలేకి
ట్లురుకాననములఁ దిరుగుట, తరుణీ! వగఁ గూర్పలేవు ♦ తథ్యము సుమ్మీ!. 3

సీ. కళ్యాణి! యీగిరి ♦ కమనీయబహువిధపక్షిగణంబును ♦ బహుళధాతు
వంతంబు నగుచు నం♦బరమును నొరయుచు నున్నట్లు పొడవులై ♦యొప్పుశిఖర
ములచేతఁ జక్కఁగా ♦ నలరారుచున్నది, శిఖరిరాజంబగు ♦ చిత్రకూట
మతులధాతుసమూహ ♦ మగుటచే నిందలిస్థలములు కొన్ని ర♦జతనిభములు
తే. రక్తపీతవిచిత్రవ♦ర్ణములు కొన్ని
యింద్రనీలాభములు కొన్ని ♦ యెసఁగుఁ బుష్య
రాగశుద్ధస్ఫటికవర్ణ ♦ రంజితములు
కొన్ని, కేతకవర్ణముల్ ♦ కొన్ని తనరు. ౫ 3190

తే. కొన్ని చుక్కలవలె నొప్పుఁ ♦ గొన్ని పాద
రసమువలెఁ బొల్పుమీఱుచు ♦ రాజిలెడు; సు
లలితమునివర్యసన్నిధి ♦ మెలఁగుచుంట
శాంతిగుణమున వనమృగ♦సంఘమెల్ల. ౬ 3191

క. అలరారెడు కనుమా, జింకలు శార్దూలములు ద్వీపి♦గణ మెలుఁగులు ప
క్షులు బహువిధములఁ దిరిగెడు, గలుగదు వైరంబునిందుఁ ♦గడుఁజిత్రముసూ.

సీ. సహకారములు పన♦సలు వేగిసంబులు నేరేళ్లు లొద్దుగల్ ♦ మోరటులును
జంత్రలూడుగుచెట్లు ♦ సరసంబులై తగు తినిశముల్ బిల్వంబు♦లును వెదుళ్లు
దుమ్మికిచెట్లును ♦ గుమ్ముడుచెట్లును వేఁపలు నులిమిరి ♦ వృక్షములును
నిప్పలుఁ దిలకంబు ♦ లెల్లెడ రేఁగులు నాఁపలుక్, కదంబ ♦ హారితరువు
తే. లెల్లెడలఁ బ్రేంకతేఁగల ♦ నేఱుమద్దు, లల్లి దానిమ్మచెట్టు లీ♦యాదియైన
వెల్లఁ బుష్పఫలచ్ఛాయ ♦ లుల్లసిల్ల, నుంట సిరి పెంపు నింపుచు ♦ నున్న దద్ది.

క. కను కొండనెత్తములపైఁ, గనినంతనె పులకరింత ♦ గలిగించెడు రీ
తిని నొప్పు కిన్నరులు తమ, వనితలతోఁ గ్రీడసల్పు ♦ వారు మునమునన్. ౧౧

క. తరుశాఖలఁ దమఖడ్గాంబరములఁ దగిలించియున్న♦వారలు విద్యా
ధరులెల్లఁ జూడుమా! త, త్తరుణులు క్రీడించు స్థలులు ♦తనరెడు మిగులన్.

క. ఒకచో సెలయేఱులు వే,ఱొకచో ధరమీఱివచ్చు ♦ నూటలు పొదలన్
*బ్రకటపు మదధారలఁ దగిన కరివలెం గ్రాలు సాధ్వి! ♦ నగరాజిత్తఁడున్. ౧౩

సీ. ఇంచలి గుహనుండి ♦ యేర్పడ వీతెంచు వాయువు వివిధపు♦ష్పముల రుచిర
వాసనల్ దృప్తిగా♦వహియించి ఘ్రాణేంద్రియమునకు మిక్కిలి♦హాయిగలుగఁ
జేయుచున్నదిగానఁ ♦ జిత్తము లెవరివి సంతోషమందంగఁ ♦ జాలకుండు!
సర్వాంగసుందరీ! ♦ యుర్వీధ్రమున నిందు నిను సుమిత్రాపుత్రు♦నిం దగంగఁ

---

* ప్రవన్నదఇవద్విపః-అనిమూలము.

తే. గలిసి పెక్కేఁడు లుందు నే ♦ నల యయోధ్య
వదలి వచ్చిన దుఃఖంబు ♦ బాధచేయ
కుండు, నోభామినీమణీ! ♦ యురుతరఫల
పుష్పముల నొప్పి బహుపక్షి♦పూగమగుచు. ౧౫ 3197

క. అతిశయమనోజ్ఞమై శిఖ,రతతులతోఁ గూడి యొప్పు ♦ రాజిల్లఁగ ను
న్నతమోద మొసఁగు నీగిరి, సతతముఁ గ్రీడింప వేడ్క ♦ జనియించె సతీ!.

క. వనమున నిందు వసించుట, జనకుని ఋణమెల్ల దీర్పఁ ♦ జాలుట ధర్మం
బున భరతునకుం బ్రీతిని, నొనఁగూర్చుట యనుఫలమ్ము ♦ లొప్పెఁ రెండున్.

సీ. కిన్నరసముదయ ♦ క్రీడాభిచేష్టితంబులు మలయానిల ♦ లలితకోకి
లాలాపములు మొద♦లైనవి మనసును వాక్కాయములను స్వ♦వశగతములు
గాఁ జేసికొనునట్లు♦గా నలరారెడి; వీనిఁ గాంచుచు నీవు ♦ వితతపర్వ
తమునందు నిందు నెం♦తయు నన్నుఁ బ్రేమతోఁ గలిసి క్రీడింతువే♦గద,విదేహ

తే. రాజపుత్రీ! మఱొక్కటి ♦ రమణ వినుము
నాదు ప్రపితామహాది భూ♦నాధమాను
లంగమును వీడినంత భ♦వాబ్ధి దాఁట
నమృతభోగ్యంబు వనవాస ♦ మనిరి గాదె?. ౧౮ 3200

క. వనవసతి ముక్తిసాధన, మనియే వారలు వచించి ♦ రద్రిని నీలం
బును బీతసితారుణములు, గను జెలఁగెడు కొండశిలలు ♦ గడువిస్తృతముల్.

క. నలుఁగడల నిండి నూఱుల, కొలఁదిగఁ జెలువారుచుండుఁ ♦ గోమలి! యిందుం
గల దివ్యౌషధులు నిశిని, విలసిల్లుచు నాత్మకాంతి♦వితతులఁ బెలుచన్. ౨౦

క: హుతవహుశిఖలం బోలుచు, నతిశయముగ వెలయుచున్న ♦ వారయ నెన్నో
యతివా! కనంగ నీపర్వతమున నున్నట్టి కొన్ని♦భాగము లరయన్. ౨౧ 3203

ఆ. గుహలు గలిగియుంట ♦ గృహములరీతిని
వృక్షనికరయుక్తి ♦ వెలయుచుంట
నొప్పుఁ గొన్ని యిందు ♦ నుద్యానముల భంగి
నేకశిలగఁ గొన్ని ♦ యొసఁగుఁ జుమ్ము!. ౨౨ 3204

తే. ధరణి భేదించుకొని మహీ♦ధ్రమిది లేచె
నొక్కొ యన్నట్లు కనఁబడు♦చున్న దిపుడు
శిఖర మిది మంజులంబయి ♦ చెలఁగుచున్న
దక్షిసంప్రీతికరమయి ♦ యబల! కంటె. ౨౩ 3205

పున్నాగకువలయ ♦ పుత్రజీవికములు భూర్జపత్రమ్ములు ♦ పొందుమీఱఁ
బయిఁ బఱువంబడి ♦ పద్మదళంబుల నలరు కాముకుల శ♦య్యలను గనుము!
కాముకసముదాయ♦కరసుర్దితములయి పాఱవేయంబడి ♦ పలుస్థలములఁ
బడిన పంకజహార♦పటలమ్ములును వార లనుభవించినయట్టి ♦ హారిఫలము

తే. లందుఁ గనఁబడుచున్నవీ ♦ యద్రివరము
బహుళమూలఫలోదక ♦ భాసమాన
మగుచు సౌగంధికసరస్సు ♦ నలక నుత్త
రకురుదేశాళి మించుక♦రణిఁ జెలంగె. ౨౮ 3206

చ. వరనియమాళి సత్పురుష♦వారము పోవు పథంబు నొంది [1]యీ
ధరమున నిన్ను లక్ష్మణునిఁ ♦ దద్దయుఁ గూడి చతుర్దశాబ్దముల్
జరపి స్వవంశధర్మమగు ♦ సత్పరిపాలనయుక్తిఁ బొల్చు భూ
వర సుఖమొందువాఁడ మృగ♦వామవిలోచన! ప్రాణనాయికా!. ౨౯ 3207

తొంబదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౫ - వ సర్గము.

రాముఁడు సీత నుపలాలించుట.

చ. జనకకుమారి కిట్లు నృప♦చంద్రుఁడు రాముఁడు చిత్రకూటభూ
ధ్రనిఖిలచిత్రముల్ తెలిపి ♦ తద్గిరినిం దిగి స్వచ్ఛవారితోఁ
గనుఁగొన రమ్యమై వెలయు ♦ గంగను శైవలినీవతంసమున్
గనఁబఱచెన్ మదిం గలుగు ♦ కౌతుకమెంతయుఁ బొంగుచుండఁగన్. ౧

చ. గురుజఘనాభిరామయయి ♦ [2]క్షోణిధరంబు ననంబుఁ జూచునా
దరమున మోము దమ్మి విత♦తంబయి చంద్రునిఁ గ్రిందుచేయ ని
ర్భరతరసంప్రమోదమున ♦ భాసిలు సీతనుగాంచి పద్మసుం
దరనయనాభిరాముఁడయి ♦ తా రఘురాముఁడు పల్కె నివ్విధిన్. ౨ 3209

సీ. అందమై చిత్రంబు♦లై తగు పులినంబు లలరార, సారస♦హంససేవి
తంబయి పద్మసం♦తతసంపదలఁ బొల్చి నెఱిఁ దగు మందాకి♦నీనదిఁ గను
జానకి! యీనది ♦ మానితతీరంబు లందున్న బహువిధ♦హారిపుష్ప
ఫలవృక్షములఁ గూడి ♦ వెలయుచు యక్షేశు సౌగంధికసరస్సు♦చందమునను
తే. ప్రబలుచున్నది మృగవిస♦రములు నీరుఁ
ద్రాగఁ గలిగిన జలములఁ ♦ దనరియును ని
తాంతరమ్యములై యొప్పు ♦ తటములఁ గన
జలకమాడంగ మదిఁ బ్రీతి ♦ కలిగెడి నిట. ౩ 3210

క. మునులదె ప్రేయసి! కృష్ణాజినముల జటలన్ ధరించి ♦ చెలఁగుచు మందా

---

1 ఈధరమునన్=ఈచిత్రకూటమునందు. 2 చారుచంద్రనిభాననామ్-అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్యయందున్నభావమే యిటఁ జెప్పఁబడియె.

కిని మున్గువారు కాలం,బున [1]వల్కము లుత్తరీయ♦ములుగాఁ గనుమీ!. ౬

తే. సంశ్రితవ్రతులౌ ముని♦చంద్రులిదిగొ
హస్తములఁ బైకినెత్తి ని♦యమము చెలఁగఁ
దరణిఁ జూచుచునే యుప♦స్థానమును నొ
నర్చుచున్నారు సువిశాల♦నయన! కనుము!. ౭ 3212

చ. తరువులు కొమ్మలెల్లను [2]స♦దాగతి వే కదలింపఁగా సుమో
త్కరముల గంగ నెల్లెడలఁ ♦ గ్రమ్మఁగఁ జేయుటఁ జూడ నీమహీ
ధరము చెలంగి నృత్యము ము♦దంబునఁ జేయఁగ బూనువానిదా
కరణిని గృత్యముల్ సలుపఁ♦గా మది నెన్నినయట్లు తోఁచెడిన్. ౮ 3213

సీ. ముత్తియంబులతళ్కు♦మొదయునీరొకచోటఁబులినంబులొకచోటఁ♦బూజ్యలై
సిద్ధులొండొకయెడఁ♦జెలఁగుచుండఁగనదియారారుచున్నది♦యదియొకచుమ [న
వాయుధూతములుపు♦ష్పములుజొంపములుగఁ దటములఁబడియొప్పు♦తఱుఁగఁ జు
వుదకమధ్యమమున ♦ నొకచోటఁ దెప్పలఁ దేలుచుండెడు నట్టి♦పూలపిండు [న్న

తే. లను గనుంగొనుమా! ఘన♦లలితవేణి!
చక్రవాకము లొండొంటి ♦ సరసవచన
ములను బిల్చుచుఁ గూజితం♦బులను హాయి
గూర్చుచుం బూలపైఁ నెక్కుఁ ♦ [3]గోరి రతిని. ౧౧ 3214

చ. ఉరుతరచిత్రకూట మి వ♦యోధ్యను భద్రనికేతనార్థమై
పరఁగుట మించుఁగాన నిట ♦ వాసము యుక్తము గంగఁ గాంచుటల్
తరుణిరో! నిన్నుఁ జూచిన ము♦దంబును మించెడు నంచు నెంతు; ని
ర్భరశమముల్ దమంబును ద♦పంబును గల్గిన సిద్ధులాదృతిన్. ౧౨ 3215

తే. ధూతకల్మషు లౌటఁ బ్ర♦భూతభక్తి, వనిశముల్ స్నానమొనరింప♦నభ్రగంగ
వారిపాదరజస్సుల ♦ వజలు జలము, గలిగియుండును గాన న♦న్గలిసి నీవు. ౧౩

క. జలకేళిఁ దేలుమా [4]స్తన,ముల పిఱుఁదుల నిహతివలనఁ ♦ బుట్టి పెరుగు నూ
ర్ముల తాఁకున రక్తాంబుజ,ముల సితపద్మముల నీట ♦ ముస్గించి తమిన్. ౧౪

క. చెలికత్తియతోడం బలె, నిలాసుతా! నన్నుఁగూడి ♦ యీజాహ్నవిలో
జలకేళులఁ గావింపుమ, కలుగవు సంతాపములిఁక ♦ గంగాకేళిన్. ౧౮ 3218

క. వనచరజంతువులం బుర, జనులనుగా నీమహీధ్ర♦శతముఖుని నయో
ధ్యనుగా నీజాహ్నవినది, నిని సరయువుగాఁ దలంపు ♦ నీ వనిశంబున్. ౧౯

క. అనుజుఁడు ధర్మాత్ముఁడు నా, పనుపును జేయుచునె యుండు ♦ వదలక; నీవో

1 వల్కము, వల్కలము సమానార్థకములు. 2 సదాగతి=వాయువు. 3 అనేనచక్రవాకరతిర్దర్శితా-అనువ్యాఖ్యాసారమే యిది 4 స్తనజఘనాఘాతజనితతరంగై రితిభావః-అను వ్యాఖ్య కిది తెలుఁగు.

యనుకూలగతిం దనరితి, వనితా! సంతసముఁ గూర్చు♦వారలు మీరల్. ౧౪

సీ. ఇటు మూఁడు వేళల♦నిందుమునుంగుచు ఫలముల మధుమూల♦ములను దినుచు
నినుఁగూడినట్టి నే♦ను నయోధ్యఁగాని రాజ్యమ్మునుగాని ర♦వంతయైన
నొల్ల, నీగంగయు ♦ నొప్పుమనోజ్ఞమై మృగసమూహంబులఁ ♦ దగు మహర్షి
యాశ్రమబలమున ♦ హస్తిసింహంబులు వానరములు పర♦స్పరవిరోధ

ఆ. ములను మాని యిందు ♦ జలముఁ ద్రావుచునుండుఁ
గాన పాపహరము ♦ గాంగతీర
మిందు భూమిజమ్ము ♦ లెల్లఁ జక్కఁగఁ బూచి
యుంటఁ దృప్తి హెచ్చు♦చుండుఁ జుమ్ము!. ౧౭ 3221

క. జలకము లాడియుఁ గ్లేశం, బుల వీడియు నిందును సుఖ♦ముం బొందనివాఁ
డిలఁ గలఁడే యని రాఘవుఁ, డెలమిం బ్రియురాలితోడ♦ నెంతయుఁ బూన్కిన్.

క. పలువిధముల గంగానదిఁ, దలఁచి వచించుచుఁ బ్రసక్తిఁ ♦ దనకొప్పఁగ ని
మ్ముల నయనాంజనరీతిగ, నలరెడు గిరిపార్శ్వముల వి♦హారము సల్పెన్. ౧౯

తొంబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౬ - వ సర్గము.

{ అడవిమృగములు భయపడి పాఱుటం జూచి రాముఁడు తత్కారణమును లక్ష్మణుని జూడుమనుట. }

క. గిరినదియగు మందాకిని, యగుపగు వైభవము రాముఁ ♦ డటు ప్రీతిమెయిం
దరుణికిని జూపి యంతట, ధరము పయిం గూరుచుండి ♦ తా జానకికిన్. ౧

క. సురుచిరమాంసముఁ జూపుచు, వరుణీ! పరిశుద్ధ మాచుఁ ♦ దగు నిద్ధి రసో
త్కరమై పరఁగెడు నిది శుచిఁ, బరిపక్వంబైన దిద్ది ♦ భవ్యము సుభ్రూ!. ౨

క. అనుచున్ వశీకరింపం, గను జాలెడు మాటలాడి ♦ కాంతామణితో
డను గూడి ధర్మయుతబుద్ధిని దగు రఘువర్యుఁ డుండెఁ ♦ దృప్తిం గనుచున్.

తే. రాముఁ డీరీతి నచ్చట ♦ రమణిఁ గూడి
యుండఁగా నాతనిం జూచు ♦ నుద్యమమున
వచ్చు భరతుని సేనల ♦ పాదధూళి
యును ధ్వనియు మిన్నుముట్టె న♦త్యుగ్రరీతి. 3 3227

క. అత్తఱి నాపెనురవమున, కుత్తలపాటొంది బెదరి ♦ యూథపమృగముల్
చిత్తము లార్తిం బొందఁగఁ, దత్తఱమునఁ బాఱె మృగయు♦తములై దెసలన్.

క. సేనానినదము రాముఁడు, నా నత్తఱి వినియె నపుడె ♦ తద్ధ్వనికార్తిన్
గానలఁ బరుగిడు మృగసంతానము యూథపమృగాళిఁ♦దఁగనుఁగొనియెన్.

సీ. పరుగెత్తు మృగముల ♦ పటలంబుఁ గనుఁగొని యామహాధ్వనినదంబు ♦ నాలకించి
రఘువర్యుఁ డా సుమి♦త్రాపుత్త్రు దీప్తతేజస్కునిఁ గని పల్కె ♦ సత్వరముగ
నాహా! యిదేమి ప్రి♦యానుజాతా! సుమిత్రానందవర్ధనా! ♦ యట్లు చూడు
భయదమేఘధ్వని ♦ భంగి గంభీరమై తుములమై యొకనిస్వ♦నము వినంగఁ
తే. బడియె వనమునఁ బంచాస్య♦భయమువలన
బెదరి గజయూథములో మృగ♦వితతియో మ
హిషసమూహమొ దిక్కుల ♦ కెల్లఁ బాఱు
చున్న వాతురమున విను ♦ మొక్కమాట. ౧౦ 3230

క. ధరణీపుఁడో తత్సముఁడో, యరణ్యమున వేఁటలాడ ♦ నరుదెంచెనొ భీ
కరమృగమేదై నను నిటుఁ, దిరుగుచున్నదియొ యనుజ! ♦ తెలియందగుఁ జూ!.

క. గిరియిది పక్షివితతికిన్, జరియింప నశక్యముగును ♦ సౌమిత్రీ! స
త్వరముగ నీహేతువులను, బరికించి యథార్థ మెదియొ ♦ పలయుం దెలియన్.

క. అన విని లక్ష్మణుఁ డప్పుడె, చని చక్కఁగఁ బూచి చూడఁ ♦ జాల ననువుగాఁ
గనుపట్టు నొక్కవృక్షం,బు నెక్కి దెసలెల్లఁ గనుచుఁ♦బూన్కి మెఱయఁగన్.

క. తూరుపుదిక్కున దృష్టిన్, సారించె, నుదీచినట్లె ♦ చక్కఁగఁ జూడన్
వారణఘోటకములు రథ,వారములన్ నిండియున్న ♦ బల మగపడియెన్.

తే. యుద్ధసన్నద్ధమై యున్న ♦ యురుపదాతి
చయము దృగ్గోచరంబయ్యె ♦ సానుజములు
హయనికాయము పరకేత♦నాభిరామ
రథసమూహముగల సేన ♦ రామ! యిదిగో. ౧౫ 3235

క. చనుదెంచుచున్నయది యని, ఘననాదం బడరఁ దెల్పి ♦ కడువేగమ య
గ్నిని జల్లార్పుఁడు సీతయుఁ, జనుఁగాక గుహాంతరాళ ♦ సద్మ్మునకున్. ౧౬

క. శరకవచంబులఁ గొనుమా, శరాసనము సందికొమ్ము ♦ సత్వరమ యనన్
బురుషలలాముఁడు శ్రీరఘు,వరుఁ డాలక్ష్మణునిఁ గాంచి ♦ పలికెం గడఁకన్.

క. అనుజా! చక్కఁగఁ గనుమా, యనువుగ నీసేన యెవరి♦దై యుండునొ కే
తనచిహ్నములఁ గనినం,తనె యెరిదటంచుఁ దోఁచెఁ ♦ దగ నీ కనినన్. ౧౮

క. జ్వలనువలె మండిపడి యుజ్జ్వలరీతిని వచ్చుచున్న ♦ సైన్యముఁ గాల్పం
దలఁచినయటు కోపంబునఁ, బలికెను లక్ష్మణుఁడు రామ♦భద్రునితోడన్. ౧౯

చ. భరతుఁడు కేకయాత్మజకుఁ ♦ బట్టియె కావునఁ గ్రూరచిత్తుఁడై
వరములఁ గైక కోరఁ దన♦వాంఛయుఁ దీరఁగఁ బట్టభద్రుఁడై
పరఁగియు శత్రుహీనమగు ♦ భాసురరాజ్యముఁ బొందఁగోరుచుం
[1]బరులము గావునన్ మనలఁ ♦ బల్విడిఁ జంపఁగ వచ్చువాఁ డిదే. ౨౦ 3240

1 పరులము గావునన్=శత్రులము గనుక.

తే. ఇదిగో మిగులంగఁ బెద్దదై ♦ యెంతో కాంతి
గలిగి తనరారు భూరుహం ♦ బలరె ధ్వజము
నందు; నత్యున్నతస్కంధ♦మైన కోవి
దార కేతన మలరు స్యం♦దనమునందు. ౧౯ 3241

తే. [అల్లదిగో గొప్పబోదియ ♦ యట్టిశాఖ
లెల్లఁ జెలువారుచుండంగ ♦ నెంతో వింత
గాఁగ నీకోవిదారవృ♦క్షంపుఁ బడఁగ
యరదమునఁ గ్రాలుచున్న దో♦యన్న నిజము] 3242

సీ. వీరె గుఱ్ఱపురౌతు ♦ లౌర! వేగంబుగఁ బరుగెత్తు ఘోటక♦పటలి నెక్కి
యిచ్చవచ్చినయట్టు ♦ లిచ్చోటి కేతెంచుచున్నవారిదిగో, హ♦స్త్యుత్తమముల
నెక్కి వీరులు కొంద♦ఱంతయు నేడుకఁ బొదలుచున్నారు పెం♦పు వెలయంగ
వీరశిఖామణీ! ♦ భూరిచాపంబులఁ దాల్చి దుర్గముగ నీ ♦ ధరణీధరము

తే. నాశ్రయింతము; కాదేని ♦ యాయుధములఁ
దాల్చి సన్నద్ధులమయి యీ♦స్థలమునందె
నిలుత మింక [1]సంగరంబున ♦ నెలమి వచ్చు
కోవిదారధ్వజంబు చి♦క్కునె! మనకిట. ౨౦ 3243

ఆ. ఎవరికారణమున ♦ నింతటివ్యసనంబు, నీకు భూమిసుతకు ♦ నాకుఁ గలిగె
నట్టి భరతు నిప్పు ♦ డనిమొనఁ జూతునా, రఘుకులాబ్ధిసోమ! ♦ రమ్యనాము!.

క. వీరోత్తమ! యెవ్వనిదగు, కారణమున శాశ్వతముగు ♦ ఘ్నా రాజ్యము ని
ష్కారణముగ వీడితివో, శ్రీరామా! యరిభరతుఁడు ♦ చెచ్చెఱ వచ్చెన్. ౨౨

తే. వీఁడు నాకును వధ్యుఁడే ♦ గాఁడె; రామ!
[2]భరతునిం జంపినందునఁ ♦ బాపమేది
యైనఁ గలదని తోఁపదు ♦ మానసమున
వినుము వేఱొకమాటను ♦ విన్నవింతు. ౨౩ 3246

క. అపకృతి ముందొనరించిన, కపటాత్ముని నరి వధింపఁ♦గ నధర్మము ను
మ్మీ పుడమి ననుచున్ శాస్త్రము, లుపన్యసింపవు మహాత్మ! ♦యొకపరియైనన్.

క. మనకున్ భరతుఁడు ధర్మం,బును విడనాడియె యొనర్చెఁ ♦ బూర్వాపకృతిన్
గనుక నతం డనిఁ దెగఁగా, మనుజేంద్రా! యేలవయ్య! ♦ మహి నెల్లఁ దమిన్.

క. కరిభగ్నమైన భూజము, కరణిన్ రాజ్యమును గోరు ♦ కైకయు ననిలో
భరతుఁడు నాచేఁ దెగినం, బరమార్తినిఁ బొగులువృతుని♦భరతునిగనుచున్.

1 అపి నౌ వశ మాగచ్ఛేత్ కోవిదారధ్వజో రణే-అనిమూలము. 2 భరతస్య వధే దోషం నాహం పశ్యామి రాఘవ-అనిమూలము.

తే. [1]సానుబంధసబాంధవ♦మైన కైక
నిపుడు వధియింతు, నేఁటికి ♦ నిల సమస్త
పాపపరిముక్తయె తగ ♦ వఱలుఁ గాక
మానదా! రాఘవా! యొక్క♦మాట వినుము. ౨౯ 3250

సీ. [2]స్తంభితక్రోధ మ♦సత్కారము నిట నా బాణముల నేఁడు నే♦పమున నెండు
పొదయందు నగ్నిని ♦ గదియించునట్టులు పగతుని సేనపై ♦ వైతు నిపుడు;
వాడితూపులఁ బగ♦వారి దేహంబులఁ దునుమాడి యీగిరిఁ ♦ దోఁచు నడవి
నంతయు రక్తమ♦యంబుగాఁ జేసెద; మచ్ఛరధారాభి♦మర్దితహృద
తే. యములఁ గరిహయముల భట♦సమితి నెల్ల
నిందుఁ గల క్రూరమృగతతి ♦ యీడ్చుకొనుచుఁ
బోవుఁగాక; మహాయుద్ధ♦ములను నాదు
శరధనుస్సుల కాహుతి ♦ సలిపినాఁడ. ౩౦ 3251

క. ఐనను నిత్తఱి సంగర, మేనొనరిచి భటవితతిని ♦ నెల్లను భరతున్
నా నిశితశరహతులఁగా, మానక యొనరించి ఋణము ♦ మాపెద రామా!.

తొంబదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౭ - వ సర్గము.

రాముఁడు లక్ష్మణుని కోపమును శాంతి నొందించుట.

చ. అన విని యంత రాముఁడు మ♦హాత్తరకోపయుతాత్ము లక్ష్మణుం
గనుఁగొని సాంత్వనోక్తులఁ ద♦గం గ్రుధమాన్పుచు నిట్లు పల్కె; నో
యనుజ! మహాధనుష్కుఁడు మ♦హామతిమంతుఁడు కైకపుత్రుఁడో
ననువుగఁ గోరి తానె యిటు♦లాతురుఁడై చనుదెంచి నంతటన్. ౧ 3253

క. కరవాలచాపములతోఁ, బరఁగెడు కార్యంబు గలదె ♦ పల్కుము, యనుజా!
పురిఁ దండ్రి సత్యపాలన, మరసి యొనర్తునని పల్కి ♦ యనుజుఁడు రాఁగన్.

చ. పనివడి మృత్యుపాలికిని ♦ బంపుదు నేని పితృప్రదత్తమా
ధనమును రాజ్యముం గొనియెఁ ♦ దమ్మునిఁ జంపి యటన్న నిందలం
గను ఘనరాజ్య మేమిటికి ♦ గాల్పనె దానిఁగొనంగ నెంతు నే;
ధనమిది మిత్రబాంధవ వ♦ధంబున వచ్చునయేని లక్ష్మణా!. ౩ 3255

తే. అద్ది విషభక్ష్యతుల్యమే ♦ యగును దాని
నేను గ్రహియింప నెంచను ♦ సూనృత మిది

---

1 సానుబంధాం సబాంధవాం-అని మూలము. మంథరాదు లనుబంధులు. 2 అద్యేమం సంయతం క్రోధ మసత్కారం చ మానద, మోక్ష్యామి శత్రుసైన్యేషు కక్షేష్వివ హుతాశనమ్-అని మూలము.

ధర్మ మర్థంబు కామంబు ♦ ధాత్రి వీని
మీనిమిత్తమె కోరు చు♦న్నాను మదిని. ౭౪ 3256

క. అనుజా! యిది నిశ్చయమే, యని ప్రతినం జేయువాఁడ ♦ నవనీరాజ్యం
బనునది పలుఛిద్రంబులఁ, గనియుండుం గాన దానిఁ ♦ గాంక్షింపఁ జుమీ!. ౫

సీ. రాజ్యంబు సోదర♦ రక్షణార్థము ద్రవ్యసంగ్రహార్థమును, ద♦త్స్వాంతవాంఛ
లను దీర్చుటకు వార♦లను వృద్ధిసేయుటకును గ్రహియింపంగఁ ♦ గోరువాఁడఁ
గాని నాకొఱకుగాఁ♦గాదు, నాయీమాట తథ్యమేయని యాయు♦ధములముట్టి
ప్రతిన యొనర్చెదఁ ♦ బరమసౌమ్యా! సముద్రాంతమై తగిన యీ♦యవనినెల్ల

ఆ. నేను సంగ్రహింపఁ ♦ బూనినచోఁ గష్ట, మేమిలేదు లభ్య♦మే సుఖముగ
నైన ధర్మహీన ♦ మైనరీతిని వచ్చు, నమరవిభుతనైన ♦ నభిలషింప. ౭ 3258

క. నీకును శత్రుఘ్నునకుం, గైకేయీపుత్రకునకుఁ ♦ గాని సుఖము నా
కేకరణిఁ గల్గినన్ శిఖి, వే కావించుతను భస్మ♦విధిగా దానిన్. ౮ 3259

సీ. అది యెట్టిదియెయైన ♦ నభిలషింపను జుమీ మానదా! లక్ష్మణా ♦ మాటదీని
వినుముప్రాణంబులు♦వెలయఁ బ్రియంబులై వానికంటెఁ బ్రియుండు♦భరతుఁడగు
భ్రాతృవత్సలుఁడగుఁ ♦ బలుపల్కు లేటికనేల పెద్దలసేవయే ♦ విధియని మదిఁ [ను
వలపోసి మనదగు♦కులధర్మముఁ దలంచి యొగివచ్చియుండున♦యోధ్యకనుచుఁ

తే. దలఁచుచున్నాను వీర! మా♦తులుని పురము
నుండి చనుదెంచి పితృనాజ్ఞ ♦ దండకాట
వులకు జడలను వల్కల♦ముల ధరించి
నేను వచ్చుట విని సీత ♦ నిన్నుఁ గూడి. ౧౦ 3260

క. మనమున నాపై నెయ్యం, బనునది పైకొనఁగ వెతల ♦ నాకులితములై
తన యింద్రియములు తొట్రిలఁ, జనుదెంచెన్ మనలఁజూడఁ♦జయ్యననిటకున్.

తే అంతియే కాని వేఱొక ♦ చింతలేదు
వానిమనమున ననితోఁచె ♦ మానసమునఁ
దల్లి నప్రియవాక్కులఁ ♦ దల్లడిల్లఁ
జేసి తండ్రిఁ బ్రసన్నునిఁ ♦ జేసి యిపుడు. ౧౨ 3262

క. తన కిచ్చిన రాజ్యము నా, కొనఁగూర్పఁగ నిటకు వచ్చు♦చున్నాఁడు సుమా
మనలం జూడఁగ భరతుఁడు, చనుదెంచుటయును జెలంగు ♦ సమయోచితమై.

క. మనసున నేయపకారం, బును మనకుం జేయఁ దాను ♦ బూనఁడు నీకున్
మును పెన్నఁడేని యపకృతి, నొనరిచినాఁడా? వచింపు ♦ మొకమాత్రైనన్

తే. భయము గల్గించుమాటను ♦ బల్కినాఁడొ
యేల భరతునియందు నీ ♦ విట్టి సంశ

యంబుఁ బూనెద విప్పుడో ♦ యనుజ! చెపుమ
భరతునిం జూచి యప్రియ♦వచనమేని. ౧౮ 3265

క. పరుషంబగు వచనం బే, తరుణమునందైనఁ బల్కఁ ♦ దగ దటుపల్కన్
భరతునిఁ గాదది నన్నే, పరుషము లాడినటులౌను ♦ బల్కు లిఁకేలా. ౧౯

*చ. జనకునిఁ జంప నౌ ననుచు ♦ సాధ్వసమింతయు లేక చెప్పెఁగా
మును పిపు డట్టులే సుగుణ♦ముఖ్యునిఁ గైకసుతున్ వధింపనౌ
ననుచు వచించె, నింక నిటు ♦ లావృతి నూరకయున్న హానియౌ
నని భయమంది రాఘవుఁ డ♦హంకృతి మాన్పఁగ నెంచి యిట్లనున్. ౧౯||

సీ. ఎద్దియే నాపద ♦ యే తేర దానికై తనయులు ప్రాణభూ♦తుని జనకునిఁ
జంపుదురే నహ♦జన్ముండు భ్రాతను వధియించునే తగఁ ♦ బల్కు మనుజ!
రాజ్యసంపదఁ గోరి♦రాఘవు నిటు పల్కుదేని యాతఁడు రాఁగ♦నేను భరతుఁ
గని లక్ష్మణునకుఁ బ్రీ♦తిని గల్గఁ జేయుమీ రాజ్యమిచ్చియటంచు♦రమణఁ బలుకు
తే. వాఁడ నిటు మాటమాత్రము ♦ పలికినంత
నతఁడు సత్యంబుగాఁగ రా♦జ్యమ్ము నిత్తు
నని వచించునుగాని వే♦ఱనఁడు సుమ్ము
వాని చిత్తమెఱుంగుదు ♦ నేనటంచు. ౧౮ 3268

సీ. పలికిన నన్నపై ♦ వాత్సల్యముం గల్గి ధర్మశీలుండయి ♦ తనరు లక్ష్మ
ణుఁడు రాముఁ డిట్టుల♦నుటకు సిగ్గొందుచు నవయవంబులలోన♦నపుడు తాను
జొచ్చెనో యన్నట్లు ♦ ఔచ్చవడుచుఁ దలవాంచి తా నన్నట్టి ♦ పల్కులకును
లజ్జించి యిట్లు ప♦ల్కఁగఁ జొచ్చె; మనతండ్రి దశరథభూజాని ♦ తానె నిన్నుఁ
తే. గనుఁగొనఁగ వచ్చినాఁడని ♦ మనమునందుఁ
నాకుఁ దోఁచుచున్నది ♦ నాఁగ, రాముఁ
డతఁడు వేఱొక ప్రస్తావ ♦ మట్లు చేయ
ననుజుఁ డెంతయు లజ్జించె ♦ నని యెఱింగి. ౨౦ 3269

క. అతని మనఃఖేదము వి,చ్యుతమై చనునట్లు చేయ ♦ నూహించి సమం
చితమగు నాప్రస్తావము, మతినూని వచించె నేర్పు♦మాటలతోడన్. ౨౦౧

క. మనలఁ గన మహాబాహుఁడు, జనకుం డిట వచ్చె నంచు ♦ స్వాంతంబున నే
నును దలఁచెద లే కాతఁడు, మనము సుఖార్హులమెయనుచు♦మన్ననతోఁపన్.

క. వనవాసము కష్టతరం, బని తలఁచుచు నిజముగా గృ♦హంబునకుం దో
డ్కొని పోవుననియుఁ దలఁచెద, జనకుఁడు సుఖసేవినియగు♦జానకి నెలమిన్.

* పూర్వం దశరథో వధ్యతా మిత్యుక్తం ఇదానీం భరతో వధ్యత ఇతి ఇత ఉపరితూష్ణీ మవస్థానే కార్యహాని ర్భవిష్యతీతి భయాత్తాం రౌద్రీం బుద్ధిం నియమ్య నివర్తయతి-అనువ్యాఖ్యకీపద్యము వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది.

క. శ్రీరఘునందను కావున వన, సీమలనుండఁ దగదనుచుఁ ♦ జెచ్చెరఁ బురికిం
దా మరలం గొనిపోఁగలఁడో మహితవిచారసార! ♦ యుద్యమ మలరన్. ౨౩

తే. మంచికులమున జనియించి ♦ మదికి నింపుఁ
గలుగఁజేయుచు వాయువే♦గమునఁ బోలిచి
రాజయోగ్యములగు హయ♦రాజము లివె
వెలయుచున్నవి రెండు వే♦వేగ కనుమ. ౨౪ 3274

క. పెనుదేహము వార్ధక్య,మ్మును గల శత్రుంజయాఖ్యఁ ♦ బోలిచెడు కరినిం
గనుమా! యదిగో వచ్చెడుఁ, దనశీర్షముఁ ద్రిప్పుచున్ ని♦తాంతము సేనన్.

క. లోకోత్తరమును దివ్యము, నై కనఁగాఁ దగిన జనకు ♦ నమలచ్ఛత్రం
బేకరణిఁ గనిన గనఁగా, రాకున్న దదేమొ యిపుడు ♦ రఘువంశబాహూ!.

క. కనుకన్ జనకుని విషయం,బున సందియ మంకురించెఁ ♦ బో, సౌమిత్రీ!
చనుదెమ్మా వృక్షాగ్రం,బుననుండి మదుక్తి నెఱపఁ ♦ బోలును నీకున్. ౨౬

క. అని ధర్మబుద్ధి రాముం, డనుజునితోఁ బలికెఁ నంత ♦ నరికాలుండై
తనరెడి లక్ష్మణుఁ డప్పుడె, ఘనభూరుహశాఖనుండి ♦ కడువడి దిగియెన్. ౨౭

క. చనుదెంచి కేలుమోడిచి, యనివార్యభయంబు గలుగు ♦ నన్నకు నని నె
మ్మనమున సంశయ మడర న,తని పార్శ్వమునందు నిలిచెఁ ♦ దద్దయు భక్తిన్.

సీ. ఆశ్రమమునకెట్టి ♦ యార్తియుఁ గలుగరాదని భరతుండు ము♦న్నాజ్ఞ చేసెఁ
గాన నాతనికగు ♦ సేనయుఁ జిత్రకూటాచలమునకుఁ జు ♦ ట్టావరించె
గజహయస్యందన ♦ కలితమౌ తత్సేన యాపర్వతప్రాంత♦మందు యోజ
నార్ధభాగముఁ జుట్టి♦యంతట నిలిచె, నాశ్రమమున మూఁగిన♦సైన్యముఁ గని

ఆ. యన్న యాగ్రహించు♦నను నీతియెఱిఁగిన
భరతుఁ డడఁకువగను ♦ వలయుఁ బోన
నన్నచెంత కేగు ♦ నట్టి ధర్మముఁ గొని
దర్పము విడిచి తగ ♦ చేష్ట మెఱయ. ౩౦ 3280

క. తనతోఁ దోడ్కొని వచ్చిన, ఘనసైన్యము నెల్ల విడిసియఁ♦గాఁ బంచెను వా
హిని యపుడు శైలభాగం,బున నెంతయుఁ జెలఁగుచుండెఁ♦బొదలెడు వేడ్కన్.

తొంబదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౯౮ - వ సర్గము.

-భరతశత్రుఘ్నులు గుహాదులును రామాశ్రమమును వెదకుట.-

*చ. గురుతరరామదర్శనముఁ ♦ గోరి తదంతికసీమ కేగు భా
గ్యరతిని గన్న పాదములు ♦ గల్గినవాఁడగుటం దలంపఁగాఁ

---

* పాద్యవతాం వరః-అనిమూలము. దీనియర్థమే యిట విస్తృతమని తెలియవలయు.

జరణము లున్న మానవుల ♦ సంఘమునందు మహోత్తముండుగాఁ
బరఁగెడు కైకపుత్త్రకుఁడు ♦ వాహినినిన్ విడియించి యంతటన్. ౪ 3282

చ. జనకుని యాజ్ఞ సేయుటకు ♦ సంతసమ్ముం గను రాముచెంత కో
య్యనఁ దమిఁ బాదచారియయి ♦ యాతఁడు పోవఁగ నెంచి సేనలె
ల్ల నియతమైన చోటను జె♦లంగుటఁ గాంచి వినీతవేషుఁడై
యనుజునిఁ బిల్చి సౌమ్య! [1]మను♦జావళి వ్యాధులఁ గూడి నీవిఁకన్. ౫

చ. వనమున నిందు నల్లడల ♦ వైళమ యారయుమీ, గుహుండు వే
ధనువుల బాణజాలములఁ ♦ దాలిచి ఖడ్గము లూని బంధువుల్
తనుఁ గొలువంగఁ దానె చని ♦ తమ్మునిఁ గూడిన రామచంద్రునిం
గనఁదగు తావునున్ వెదకుఁ ♦ గాక, యమాత్యులుఁ బౌరులున్ ద్విజుల్.

చ. గురువులుఁ జుట్టునుండఁ జని ♦ కోరిక నేనె వనంబు నంతటం
దిరిగెద; రాముఁగాని గడు♦ధీరుని లక్ష్మణుఁగాని భాగ్యవి
స్ఫురణతఁ బొల్చి యాజనక♦పుత్త్రికయై తగు సీతఁగాని యా
దరమునఁ జూచుదాఁక మది ♦ దాగుణదుఃఖము శాంతినొందునే. ౬ 3285

చ. సరసిజపత్త్రనేత్రుఁడయి ♦ చంద్రునిఁ బోలి శుభస్కరంబుగాఁ
బరఁగెడు రాము నెమ్మొగము ♦ భద్రదమై తగుదానిఁ జూచుదాఁ
క రహితదుఃఖమై మనసు ♦ గ్రాలునె నాకు; ధ్వజారవిందసుం
దరకలశాదిచిహ్నములఁ ♦ దాల్చిన యా రఘురాముపాదముల్. ౭ 3286

చ శిరమునఁ దాల్చుదాఁక మదిఁ ♦ జెందినదుఃఖము శాంతినొందు నె
క్కరణిని? బైతృకంబగుచుఁ ♦ గ్రాలెడు రాజ్యము నొందఁజాలు సో
దరుఁ డభిషేకవారిని ని♦తాంతముఁ దోఁగినదాఁక దుఃఖ మె
వ్వరుసను శాంతిఁ బొందదు, ధ్రు♦వంబిది; లక్ష్మణుఁ డెంతపుణ్యుఁడో. ౮

ఉ. అచ్చఁపుఁ జందమామవలె ♦ నందముగాఁ దగి పద్మనేత్రముల్
ముచ్చటగాఁ జెలంగు ముఖ♦మున్ రుచిమించెడుదానిఁ గాంచు, నా
సచ్చరితుండు లక్ష్మణుఁడె ♦ చాలఁ గృతార్థుఁడుగాఁ జెలంగుఁ; బెక్
ముచ్చట లేల? జానకియుఁ ♦ బూజ్యమహత్తరభాగ్యయుక్తయౌ. ౧౦ 3288
వారిధిమధ్యభాగమున ♦ వర్ధిలి భూస్థలికెల్ల నాథుఁడౌ
శ్రీరఘురాము వెంటఁ జనెఁ ♦ జిత్రగతిన్ గనుకన్ గృతార్థయై
పేరును బొందె సీతయుఁ; గు♦బేరుఁడు నందననుందుఁబోలె నా
శ్రీరఘునాథుఁ డీగిరిని ♦ జేసినవాఁడు నివాస మాదృతిన్. ౧౧ 3289

[2]ఉ. కావుననే హిమాద్ర్యుపముఁ ♦ గాంచిన యీగిరి భాగ్యవంతమై

---

1 నరసంఘైస్సమంతతః-అని మూలము. 2 సుభగ శ్చిత్రకూటోయమ్-అనుమూలమునకు వ్యాఖ్యలోనున్న విశేషార్థసార మిట సంక్షిప్తమని తెలియఁదగు.

పావనమయ్యె; దివ్యరుచి ♦ భాసిలి శత్రుభృదగ్రగణ్యుఁడై
తా విలసిల్లు రాముఁడు ము♦దంబున నిందు వసించుచుండెడిం
గావునఁ గ్రూరసత్త్వములు ♦ గల్గి సుదుర్గమమౌ వనంబహో. ౧౩ 3290

ఉ. ఆరయఁగాఁ గృతార్థమని ♦ యాపురుషర్షభుఁ డామహాభుజుం
డారవితేజుఁ డివ్విధిని ♦ నయ్యనుజాతునితోడఁ బల్కి యా
శ్రీరఘురాముఁ జూడఁగల ♦ చిత్తముతోఁ దగి పాదచారియై
ఘోరవనంబుఁ జొచ్చెఁ దన ♦ కోర్కి ఫలించెడునన్న యాశతోన్. ౧౪ 3291

మ. గిరిసానుస్థలులందుఁ బెంపలరు శా♦ఖివ్రాతముల్ సొంపుగాఁ
గ రహిం బూచినయగ్రముల్ తగ వెలుం♦గన్ వానిమధ్యస్థలిన్
భరతుండేగెను మాటనేర్పు తనకున్ ♦ వర్ధిల్లు గానన్ సహో
దరుతోఁ బల్కుఁగ నెన్నుకొంచు మది ను♦త్సాహంబు సంధిల్లఁగన్. ౧౫

మ. అతఁ డారీతినిఁ బోయి యాగిరిని బు♦ష్పాళిం దగం గ్రాలుచు
న్నతరుశ్రేష్ఠముఁ జేరి యన్నదగు ప♦ర్ణస్థానమందున్న యా
హుతభుగ్ధూమము పైకి లేవఁగని యా♦త్మోత్సాహ మొప్పంగ సం
గతతేజంబునఁ బొల్చి రామువసతిం ♦ గా నెంచె నాచిహ్నముల్. ౧౬ 3293

మ. తనబంధూత్కర మల్లె దానును బ్రమో♦దస్ఫారవారాశిఁ దే
లెను రాముం డట నున్నవాఁడనుచు నీ♦లీలన్ సముద్రంబునం
దున నెట్లో పడి గట్టుఁజేరిన కృతా♦ర్థుంబోలి యొప్పారె; నం
త నతం డగ్గిరిఁ బుణ్యపూరుషజనో♦ద్దామాశ్రమంబుం దమిన్. ౧౭ 3294

క. కని రాముని వెదకంగాఁ, దనవెంటన్ వచ్చినట్టి ♦ తత్సైన్యము రాఁ
జనకని నిలుపుచు గుహునిం, దనసంగతి నుండఁ బనిచి ♦ తా నేగె వడిన్.

తొంబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౯-వ సర్గము.

— భరతుఁడు గుహాదులతోఁ బోయి శ్రీరాముని జేరుట. —

క. తనసేన యచట విడిచిన, దనుకం దానందునుండి ♦ తనయన్నఁ గనుం
గొను నభిలాషము పొంగఁగ, ననుజున కాశ్రమపుఁజిహ్న ♦ మదిగోయనుచున్.

క. కనఁబఱచుచు శ్రీరామునిఁ, గనఁబోయెను గురువునందు ♦ గాఢప్రభక్తిం
దనరిన యాభరతుండట, మునివర్యు వసిష్ఠుఁ గాంచి ♦ మ్రొక్కి మహాత్మా!.

క. జననులఁ గొని రాఁదగు మీ, రని వేఁడి జవంబు మెఱయ ♦ ననుజాదులతోఁ
జనియెను ముందుగ శత్రు, ఘ్నునిఁ గలిసె సుమంత్రుఁ డపుడు ♦ కోరికమీఱన్

క. రామునిఁ గనుఁగొను కోరిక, సౌమిత్రికి భరతునట్లె ♦ స్వాంతమ్మున ను

ద్దామముగనుండె నంతట, శ్రీమంతుఁడు భరతుఁ డెలమిఁ ♦ జెచ్చెఱఁ జనుచున్.

చ. మునిగృహమట్లు కట్టఁబడి ♦ మోఁద మొసంగఁగఁ జాలి యగ్నిహో
త్రునిఁ బ్రణయింపఁ గట్టినటు ♦ తోఁచుఁ గుటీరము, దానిముందు వ
చ్చిన మునిపంక్తితో సుఖము ♦ చెంది వసింపఁగఁ గట్టినట్టి ప
ర్ణనికరశోభితాలయము ♦ రాజకుమారుఁడు గాంచె నంతటన్. ౭ 3300

సీ. ఆపర్ణశాలకు ♦ దాపున రాతిరి వెలుతురు గలిగింప ♦ వలయుఁ గాన
నందుకై మంటవే ♦ యంగ ఛేదించి తెచ్చిన దారువులఁ బూజ ♦ సేయఁ బూని
సేకరించిన వన్య ♦ చిత్రపుష్పంబుల భరతుఁడు గనె; రఘు ♦ వరుఁడు రాము
ననుజుండు స్నానకృ ♦ త్యముఁ దీర్పఁగా జలాశయముల కరిగి స్వ ♦ స్థానమునకు
తే. వచ్చుతఱిఁ ద్రోవ తెలియంగ ♦ వారి రాక
పోకలెల్లను దెలియంగ ♦ భూజములకు
దర్భవల్కలములఁ బూన్కి ♦ తనరఁ గట్టి
నట్టి గుఱుతుల నందందు ♦ నరసె నతఁడు. ౮ 3301

క. వనమునఁ జలిబాధఁ దొలంగను జేయఁగఁ గోరి వన్య ♦ కాసరముల పేఁ
డను మృగముల పేఁడను నెండిన దానిం గూర్చి రాశి ♦ నిం జేసి యటన్. ౯

తే. దాఁచి యుంచిన స్థలము న ♦ తండు చూచె;
నట మహాబాహుఁ డతులకాం ♦ త్యన్వితుండు
నైన భరతుఁడు వాని నం ♦ దందుఁ గాంచి
యనుజునిన్ మంత్రులంగని ♦ యలరి పలికె. ౧౦ 3303

క. మనకు భరద్వాజుఁడు చెప్పినచోటికి వచ్చితి మిట ♦ విపినంబున నిం
కను గంగ యెంతో దూరం, బున నుండ దటంచు నాకు ♦ బుద్ధిం దోఁచెన్.

సీ. వల్కలశకలముల్ ♦ వరుసగా నెత్తుగాఁ బాదపములఁ గట్టఁ ♦ బడిన వవిగో
[1]సంధ్యాదులందు ల ♦ క్ష్మణుఁడు ఫలంబుల జలములఁ గొనుచు రా ♦ వలసినపుడు
దారి యిదే యని ♦ తనకుఁ జక్కఁగఁ దెలియంగ నేర్పఱచిన ♦ యట్టి గుఱుతు
లై యుండు; నీదారి ♦ నాశ్రయించియె పోవుదము; మఱి వేగవం ♦ తమ్ములైన
తే. కరులు తమ పెనుదంతాళి ♦ గదిసి యొకటి
నొకటిఁ గని బృంహితంబుల ♦ నొప్పి పొడుచు
కొనుచుఁ దిరిగినచోటుగాఁ ♦ గనఁబడియెడిఁ
[2]గానఁ జక్కఁగ లేదు మా ♦ ర్గమిది చూడ. ౧౧ 3305

---

1 అభిజ్ఞానకృతః పంథాః వికాలే గంతు మిచ్ఛతా-అనిమూలము. 'వికాలే అకాలే సాయంకాలాదౌ గంతుమిచ్ఛతా ఫలమూలజలాదిసంగ్రహణార్థం గంతుమిచ్ఛతా' అనివ్యాఖ్య ఈయభిప్రాయమే యిట స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినదిగాని కల్పితముగాదని తెలియవలయు. 2 కానన్=ఇది ద్రుతాంతము. ఇపుడిపు డిది కళగా వాడఁబడుచున్నది. కాన్‌అ-కాన. కాఁబట్టియే యని కొంద ఱిభావము. ఇది ప్రాచీనమతవిరుద్ధము.

[1]క. వనమున రేపును మాపును, మునులెల్లను హోమకార్య♦ములు చేయంగా
ననిశముఁ గాపాడెడు న,గ్నినుండి ధూమంబు మిగుల ♦ నెగడుటఁ గననౌ.

క. గుణసంస్కారము లొనరుచు, వరమునివలె నొప్పు పురుష♦వర్యునిఁ బూజ్యం
బరమపదంబున శ్రీరఘు,వరునిం గనఁగల నటంచుఁ ♦ బలుకుచు నవలన్.

చ. భరతుఁడు చిత్రకూటగిరి♦పార్శ్వమునం దగఁ గొంతపోయి యం
బరనదిఁ జేరి చెంతఁదగు ♦ వారలతో నిటుపల్కెఁ; గంటిరే
పురుషలలాముఁడైన రఘు♦భూపవరుండు మనుష్యశూన్యమై
కరము భయంకరంబయిన ♦ కాననసీమను రిత్తనేలపై. ౧౬॥ 3308

ఆ. కూరుచున్నవాఁడు ♦ కోర్కె. [2]వీరాసన,మున నిఁ కేటి బ్రదుకు ♦ జనన మిద్ది
యిస్సిరో యిఁకేల ♦ యేనేమిచేయుదు, రాముఁ డఖిలలోక♦రాజరాజు. ౧౭

సీ. మిక్కిలి కాంతిచే ♦ మెఱయు మహాత్ముండు నాకొఱకుం బూని ♦ కైకచేసి
నట్టి కార్యంబును ♦ బట్టి రాజ్యముఁ బాసి వ్యసనంబు నొంది స♦ర్వాభిలాష
ముల విడనాడె కా♦నలనున్నవాఁ; డిట్లు జనులచే నపవాద♦మును గనియెడు
నేను రాముఁ బ్రసన్ను♦నిం జేయుటకుఁ బూని [3]యాతని దివ్యపా♦దాంబుజాత

తే. ముల పయింబడువాఁడ న♦య్యలసుతపద
ముల పయింబడువాఁడ వా♦రలు ప్రసన్ను
లగుట కొఱకుఁబడరే సుమి♦త్రాత్మజాతు
పాదముల పైననుం బడు♦వాఁడఁ జుండి. ౧౮ 3310

క. అని పలుకుచు దశరథనం,దనుఁ డిటు విలపించుచుం డ వ♦నంబున మిగులన్
ఘనమై పావనమై యుం,డును గూర్చుండు పర్ణశాలఁ ♦ బోలం గనియెన్. ౧౯

సీ. నాలాశ్వకర్ణముల్ ♦ తాలాదివృక్షముల్ వెలయఁగా వాని యాఁ♦కులను దెచ్చి
చక్కఁ గూర్పంబడి♦శాల యయ్యది వాసయోగ్యంబు గాఁ దనరి♦యుండె, పఱియు
నది విశాలంబయి ♦ యాగవేదికరీతి మృదుకుశాస్తీర్ణమై ♦ పొదలుచుండె
శక్రాయుధములను ♦ సాటియై శత్రుపాలభారంబు గలిగి సు♦వర్ణపృష్ఠ

తే. ములయి మిగులంగ సారంబు ♦ గలిగి శత్రు
బాధకములగు కార్ముక♦పటలములను
వెలయుచుండెను. సుఖములు ♦ చెలఁగ నరుణ
కరములం బోలు నతిఘోర♦శరములెల్ల. ౨౦ 3312

---

1 యమేవా ధాతు మిచ్ఛంతి తాపసా స్సతతం వనే, తస్యాసౌ దృశ్యతే ధూమ స్సంకులః కృష్ణవర్త్మనః-అనిమూలము దీనికి వ్యాఖ్యలో వ్రాసిన యర్థము శాఖాచంక్రమణరూపమైనది. ఊహానురూపమైనది గాన నది తెనిఁగింపఁబడలేదను విజ్ఞప్తిని బాఠకు లంగీకరింపుదురు గాక. 2 వీరాసనమునఁగా "దక్షిణజానూపరిస్థితవామపాదతయా(ఽ)వస్థానే" అనివ్యాఖ్య. 3 పాదేష్వద్య ప్రసాదయన్, రామస్య నిపతిష్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్యచ-అనిమూలము. ఇటఁ దనకంటెఁ జిన్నవాఁడగు లక్ష్మణునిపాదములకు నమస్కరించుట రామభక్తిపరతంత్రత్వమును దెలుపుచున్నది.

క. వరతూణముల నెసంగఁగ, సరీసృపంబులను గూడి ♦ సరిలేక సునో
హరమైన భోగవతి నాఁగ రఘూత్తము పర్ణశాల ♦ గ్రాలెన్ మఱియున్.

సీ. ఒఱలు బంగరుతోడ ♦ నొప్పుఖడ్గంబులు విలసిల్లుచుండెను ♦ లలితకనక
బిందుచిత్రితములౌ ♦ పృథుఖేటకంబులు పసమీఱుచుండెను ♦ భర్మభూషి
తములయి చాలఁ జి♦త్రంబులై జ్యాఘాతముల నందకుండఁగఁ ♦ జెలఁగునుడుప
తోలికవచములు ♦ గ్రాలె నంగుళికవచములును వెలసె; మృ♦గముల కెల్ల

తే. సింహముండెడు గుహవలెఁ ♦ జేరరాక, శత్రువితతి కభేద్యమై ♦ సముధికముగ
దీప్తపావకమయిన వే♦దికయు నొప్పఁ, బర్ణశాలమనోహర♦భంగిఁ దనరె. ౨౩

క. క్రమముగ వేదిక యీశాన్యమునన్ దగ్గయి విశాల♦మై, పావనమై
యమరెన్ భరతుండా యాశ్రమమును గనుఁగొనిమొనంత♦సంబిగురోత్తన్.

క. ఉటజాస్థితుఁడగు రాముని, జటాగ[1]ణంబును ధరించి ♦ సరిగాఁ బోల్పం
దటుకున శక్యము గామిన్, [2]ఘటికామాత్రంబు చూచెఁ♦గైకసుతుఁడటన్.

సీ. ధర్మముఁ బాటించి ♦ తగినట్లు కృష్ణాజనము నుత్తరీయ ను♦ట్లమరఁ దాల్చి
నారచీరలు గట్టి ♦ కోరికమై నొక్క యాసనముంగొని ♦ యమరు వానిఁ
బావకసంకాశ ♦ భవ్యతేజస్కు, సింహస్కంధుఁ, బృథుబాహు, ♦ నచ్ఛపద్మ
సంకాశనయనుని ♦ సాగరాంతావనీపాలకు శ్రీరామ♦భద్రువరదు

తే. జానకీలక్ష్మణోపేతు ♦ శాశ్వతుఁడగు, బ్రహ్మవలె ధ్యాననిష్ఠతోఁ ♦ బరఁగువాని
దర్భలను గూడియున్నట్టి ♦ ధరణిఁ గూరుచున్నవాని మహాత్ముని♦నన్నఁగాంచె.

క. సిరిసిన్ ధర్మమునం దగు, భరతుం డట్లున్న రామ♦భద్రుం గని ని
ర్భరశోకపరిప్లుతుఁడై, పరుగెత్తెన్ రామచంద్రు ♦ పరిసరమునకున్. ౨౯ 3318

క. కనినంత నతని యార్తిని, మనమున భరియింపరామి ♦ మ్రాన్పడి యవలన్
ఘననాద మడర నేడ్చుచు, కని ధైర్యము గద్గదోక్తిఁ♦గా నిట్లనియెన్. ౩౦

తే. ఎవఁ డమాత్యులు మొదలగు♦నెల్ల సభ్యు
లలరికొలువంగఁ దగునొ, నా♦యన్న యిచట
వన్యమృగసేవితుండైన♦వాఁడు నేఁడు
[3]కటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. ౩౧ 3320

తే. బహుళమూల్యపరిష్కృత ♦ వస్త్రములను
గట్టఁ దగియుండునో మును♦పట్టి యితఁడు

1 "ణ" యను అక్షరము గాయత్రి యేడవయక్షరము. 2 నిరీక్ష్య సముహూర్తంతు-అని మూలము. 3 కటకటా! మామకంబగు కారణమున - అనునది ప్రతిపద్యమునందుఁ జేర్పఁబడినది. మన్నిమిత్తమిదందుఃఖం-అనువక్ష్యమాణమూలానుసారమే. పలుమాఱు చెప్పుట భరతుని మనస్థితిని వెల్లడించుట కనియే కాని వేఱుగాదు.

ధర్మమున కజినంబును ♦ దాల్చినాఁడు
కటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. ౩౨ 3321

తే. వివిధచిత్రసుమంబుల ♦ నెవఁడు తలను
దాల్చునో యట్టి రఘువీర♦తల్లజుఁడిట
జటలగుంపును దాల్చె నే♦చందముననొ
కటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున ౩౩ 3322

తే. వివిధయజ్ఞములన్ యథా♦విధి నొనర్చి
ధర్మమును గూర్పఁదగు నితం ♦ డర్మిలిఁ దను
కష్టములఁ గూర్చ ధర్మంబు ♦ నిష్టపడియెఁ
గటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. ౩౪ 3323

తే. పరమచందనచర్చలఁ ♦ బరఁగు నెవని
తనువు మును, పూజ్యమైన త♦త్తనువు నేఁడు
దుమ్ముచే నెట్టులున్నదో ♦ దోఁగి పనిని
గటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. ౩౫ 3324

ఆ. శర్మమునకె రామ♦చంద్రుండు తగినవాఁ
డతఁడు మన్నిమిత్త♦మై యిటు పెను
కష్టములను బొందెఁ ♦ గడుఁ గ్రూరుఁడను, లోక
నిందలను సతంబు ♦ పొందినాఁడ. ౩౬ 3325

తే కటకటా! జీవితం బిది ♦ కాల్పనే యిఁ
కంచు విలపించుచున్ దీనుఁ♦డై ముఖాంబు
జంబు చెమ్మటఁ దోఁగంగఁ ♦ జని ర ఘువరు
పదములం బడ కిలఁ బడెఁ ♦ బటుతరార్తి. ౩౭ 3326

క. కనుయుగ మశ్రుజలంబులఁ, గనఁబడమిన్ భూమిని బడి ♦ గాఢతరార్తిన్
గనుచు మహాబలుఁడాతఁడు, తననోటం [1]బూజ్యయనుచుఁ♦దవ్వరతోఁబలికెన్.

ఆ. ఆమాటెకాని వేఱొక, యేమాటం బలుకఁజాల♦కే యుండి మహో
ద్దామయశస్కుండగు నతఁ, డామాన్యుని రాముఁ గాంచి♦యార్యా' యనుచున్.

క. ఘనరవమున నఱచి కనుం,గొనలన్ బాష్పములు గ్రమ్మఁ♦గొంతు పలుకమిన్
గనుచుండెఁ బలుకనేరక, ఘనయశమున నలరుచున్న ♦ కాకుత్స్థుఁ దమిన్.

క. ఆరీతిన్ శత్రుఘ్నుఁడు, శ్రీరాము పదాబ్జములకుఁ ♦ జేసెఁ దమి నమ
స్కారము విలపించుచు నా,శ్రీరాముఁడు సోదరులను ♦ జెచ్చెఱ నంతన్. ౩౯

ఆ. కౌఁగిలించికొనుచుఁ ♦ గన్నీళ్లు విడిచె న,య్యవసరమున రాముఁ ♦ డతనితమ్ముఁ

1 ఉక్త్వార్యేతి-అనిమూలము.

డైన లక్ష్మణుండు ♦ నర్క శశుల్ గురు, కవులఁ గూడి దివిని ♦ గ్రాలునట్లు.

క. వెలసిరి గుహుని సుమంత్రుని, గలిసి సుఖాస్పదులు నగుచుఁ♦ గ్రాలిన రాట్పు
త్రులు కరియూధప సంకా,శులుగాఁ దగియుండ వారి ♦ శుభయోగంబున్.

క. వనమునఁ గని యాకానన,మున నుండు మునీశులంత ♦ [1] మోదంబును వీ
డిన మానసములఁ దూలుచుఁ, గనుదమ్ములనుండి జలముఁ ♦ గార్చిరి వగలన్.

తొంబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౦ - వ సర్గము.

రాముఁడు భరతునిఁ గుశలప్రశ్నము చేయుచు రాజనీతి బోధించుట.

తే. జటలు దాలిచి నారవ♦స్త్రములఁ గట్టి
కరయుగము మోడ్చి దీనత ♦ ధరణిని బడి
[2] ప్రళయకాలార్కుగతిఁ జూడ ♦ రాకయున్న
భరతునిం గాంచె రఘువంశ♦వల్లభుండు. ౧ 3334

క. ఆననవర్ణము మాఱుట,చే నతఁడు కృశించియుంటఁ ♦ జెచ్చెఱ భరతుం
డౌ నని తెలియక యెట్లో, తానాతని గుఱుతుపట్టి ♦ తమి యలరంగన్. ౨

చ. కరములు సాచి యంతఁ దన♦గాదిలి తమ్ముని గ్రుచ్చి యెత్తి త
చ్ఛిరమును మూరుకొంచుఁ దన♦చెంతకుఁ జేరిచి కౌఁగిలించి యా
దరమున నంకపీఠిపయిఁ ♦ దత్పరతం గదియించి యింపుగా
భరతుని జూచి యిట్లనుచుఁ ♦ బల్కెను నాయన సాధుమానసా!. 3 3336

చ. వనమునకీవు వచ్చితివె ♦ వర్ణ్యగుణుం డగు తండ్రి యేస్థలం
బున కిపుడేగినాఁడు? రఘు♦భూమణుఁ డాతఁడు జీవితుండుగాఁ
దనరిన యంతకాలమును ♦ దండ్రిని బాసి వనంబుఁ జేరఁగాఁ
జనదుగదా; భయంకర వి♦శాలవనంబున నిందు నేఁటికిన్. ౪ 3337

క. చిరకాలమునకుఁ గేకయ, పురినుండియె వచ్చినట్టి ♦ బుధనుతగుణుఁ నిన్
భరతుని జూడం గంటిని, బరమామోదమును గంటి ♦ వత్సా! యనుజా!. ౫

క. తనువిట్లు వివర్ణంబై, కనఁబడుటన్ గుఱుతుపట్టఁ ♦ గాకున్నది యీ
వనికిన్ వచ్చితివే నా,యన బ్రతికియె యుండునేని ♦ యతఁ డోర్చునొకో?. ౬

సీ. తండ్రి ప్రాణంబులఁ ♦ దాల్చి యున్నాఁడు గదా,యివ్విధమున నీ♦వీయడవున
వనికేల వచ్చితి? ♦ జననాయకుఁడు దుఃఖమునను లోకాంతరం♦బునకుఁ బోవ
కున్నాఁడుగద! సౌమ్య! ♦ యూహింప బాలుఁడ వీవు గావున గొప్ప♦చేవలేమి
శాశ్వతంబయిన రా♦జ్యంబును బోఁగొట్టుకొన లేదుగద; ప్రియ♦జనకునకును

---

1 ప్రవిహాయ హర్షమ్-అనిమూలము 2 యుగాంతే భాస్కరం యథా-అనిమూలము.

ఆ. సత్యశౌర్యునకును ♦ జక్కని శుశ్రూష,నలుపువాఁడవుగద ♦ సత్యశపథుఁ
డద్ధరామహేంద్రుఁ ♦ డాడితప్పనివాఁడు, ధర్మనిశ్చయమునఁ ♦ దనరువాఁడు.

క. విను రాజసూయయాగం,బును హయమేధంబుఁ జేసి ♦ పూజ్యుండగు నా
జనపతి కుశలియె! వత్సా!, యనఘుండవయి [1] బ్రహ్మవేత్త♦వై పండితుఁడై. ౮౪

క. నిరతము ధర్మాత్ముండై, యరుదగు తేజము చెలంగ ♦ నర్కాన్వయ స
ద్గురువై తగిన వసిష్ఠుని, భరతా! మునుపట్లు పూజ♦భక్తి నలుపుదే. ౯ 3342

క. వనటంగను కౌసల్యయుఁ, దనయుని సజ్జనునిఁ గాంచి ♦ ధన్యమతి విభూ
తిని దగు సుమిత్రయుం గుశ,లినులే కైకయును శర్మ ♦ లీలం గనుచున్. ౯౪

తే. పూజ్యురాలయి యున్నదే ♦ బుధనుతుండు
వినయయుక్తుండు సత్కుల♦జనితుఁ డీర్ష్య
విడిచియె బహుశ్రుతుండయి ♦ వెలసి గురుని
భావముల లెస్సఁ దెలుపుచుఁ ♦ బరఁగు నతని. ౧౦౪ 3344

తే. నీపురోహితుసత్కృతి ♦ నిరత మెలమిఁ
గనఁగఁ జేయుదువే కదా; ♦ కపటి గాక
శాస్త్రముల నేర్చి సుమతియై ♦ జ్వలనకార్య
తతి నియుక్తుండయిన పురో♦హితుఁడు భరత!. ౧౧౪ 3345

క. కావించిన హోమంబులఁ, గావింపవలసిన హోమ♦కార్యంబుల న
య్యైవేళలఁ దెలుపుం గద, నీవును భక్తిగనె దేవ♦నికరము గుఱులన్. ౧౨

క. జననుల బితరుల వృద్ధుల, జనకునితో సాటియైన ♦ జ్ఞాతుల విద్వ
ఘ్నులన్ విప్రులఁ బూజలఁ, దనుపుచు నున్నావుగద స♦తంబును వత్సా!. ౧౩

సీ. ప్రకృతిబాణంబులు ♦ భవ్యమంత్రాళితోఁ
జనునస్త్రములు గల్గి ♦ ఘనతరార్థ
శాస్త్రంబునందు వి♦శారదుండయి పొల్చు
న్నాసుధన్వుని, మన ♦ కఖిల శస్త్ర
విద్య నేర్పినవాని ♦ వినుతించి బహుమాన
మొప్పఁ జేయుదువె శూ♦రోత్తములయి
తృప్తసమానులును వి♦ద్వాంసులు విజితేంద్రి
యులుఁ గులీనులు నయి ♦ యొక్కమాఱు

తే. మోము చూచిననే భావ♦మును గనంగఁ
జాలినంతటి శక్తిచేఁ ♦ బ్రాలియుండు
నట్టివారిని మంత్రుల ♦ నరసి చేసి
కొంటివా! యేమి పలుకుమా ♦ యొక్కమాఱు. ౧౫ 3348

---

1 బ్రాహ్మణో విద్వాన్-అనిమూలము.

సీ. నీతిశాస్త్రంబున ♦ నిపుణులై యాలోచనల దాపఁగలశక్తి ♦ నలరినట్టి
మంత్రులతోడను ♦ మంతనంబుండి చేయంబడు యోజన ♦ యవనిపులకు
విజయమూలము సుమా♦విను భరతా! సుషుప్తికి లోఁబడవుగద♦తెలిసియుక్త
కాలంబునన్ నీవు ♦ మేలుకొందువుకదా యర్ధరాత్రంబున♦యందు నర్థ
తే. మును సమార్జించు నుపమను ♦ మనమునందు
నూహ చేయుదువా యేమి? ♦ యొక్కఁడవయి
యెట్టి మంత్రోద్యమంబు నీ ♦ వెట్టిభంగిఁ
జేయవుగదా రఘూత్తమా! ♦ యేయెడలను. ౧౭ 3349

క. పలువురతో నాలోచన, సలుపవుగద భరత నీవు ♦ సలిపిన మంత్రా
వళి రాజ్యమునందు నెల్లెడఁ, గలయఁ దిరిగి తెలియరాదు♦గా యెల్లరకున్. ౧౮

ఆ. అల్పసాధనమున ♦ ననువుగ సిద్ధించి
చాలఫలము నీయఁ ♦ జాలు కార్య
మును నొనర్పఁ బూని ♦ మునుముందు దానిఁ జే
యుదువు గాదె తడవు ♦ నొనరుపకయె ౧౯ 3351

ఆ. ఎల్లకార్యములను ♦ హితబుద్ధి యోజింపఁ, బక్వమైనఁ గాని ♦ ఫలము నీయ
నున్న యప్పుగాని ♦ యుర్వీశులకుఁ దెలి,యంగఁ బడదుగాదె? ♦ యద్ది యార్య!.
తే. చేయవలసినదనుచు ని♦శ్చితము చేసి
నట్టి కార్యములెల్లఁ జే♦యంగఁ బడక
మునుపె యేమాత్ర మితరుల♦కును దెలియవు
గాదె యేవేళలందైనఁ♦గాని యనుజ!. ౨౦ 3353

సీ. వత్స! నీవే గాని ♦ త్వన్మంత్రులే గాని యాలోచన యొనర్చి♦నట్టి మంత్ర
ము నితరు లూహల ♦ ననుకూలయుక్తుల నింగితాదుల నిందు ♦ నెట్లు గాని
తెలియరు గద; నీవు ♦ తెలివిమాలినవారి వేవురనైనను ♦ విడిచి యొకనిఁ
బండితునే మది ♦ వాంఛింతువే గదా; యర్థసంకటముల♦యందుఁ బండి
తే. తోత్తముండెంతయు విభూతి ♦ నొదవునట్టు
లురుముదంబున నుపదేశ ♦ మొసఁగుచుండు
వేవురను మూర్ఖులన్ బది♦వేలనైన
నాశ్రయించిన ఫలము లే ♦ దవనిపతికి. ౨౩ 3354

చ. మతివిభవంబు గల్గి బహు♦మానముఁ గాంచెడు బుద్ధియొప్ప శూ
రత చెలువార దక్షతయు ♦ రాజిలఁగా బహునీతిశాస్త్రసం
గతి యలరంగ నొప్పు గుణ♦గణ్యుఁడు మంత్రి యొకండెయైన భూ
పతి [1]మతి యట్టివాని సిరి ♦ భాసిలఁ జేయును నేర్పు పెంపునన్. ౨౪ 3355

---

1 రాజానం రాజమాత్రంవా ప్రాపయేన్మహతీం శ్రియమ్-అనిమూలము.

సీ. ఉత్తమభృత్యుల ♦ నొగిఁ బచనాదులౌ మంచికార్యములందు ♦ మధ్యములగు
భృత్యుల శయ్యాది ♦ విధులందు జాత్యాదికముచేత నధములై ♦ కానఁబడెడు
భృత్యులను జఘన్య♦కృత్యంబులగు చరణక్షాళనాదుల ♦ నైజవృత్తి
కనుకూలమగు విధం♦బున నియోగింతువే కద; నీవు భరత! చ♦క్కఁగఁ బరీక్షి

తే. తులయి పరిశుద్ధులును నుత్త♦ములయి వరుసఁ
దండ్రితాతలనుండి స♦తంబుఁ గొలువు
చేయుచును వచ్చుచున్నట్టి ♦ శ్రేష్ఠమతుల
మంత్రులనె యాజ్ఞ చేయుదే ♦ మంచిపనుల. ౨౬ 3356

క. నరులకుఁ గఠినపుశిక్షలు, త్వరపడి యొనరించి నీవు ♦ ధరఁ బీడింపన్
సరిగాదని నీమంత్రులు, కరము నివారించు చుంద్రు ♦ గద తగు రీతిన్. ౨౭

[1]చ. ధనమును దుష్టదానములఁ ♦ దా నొగిఁ గైకొని యధ్వరంబుచే
యను దలపోయు నప్పతితు ♦ నాసి ఋత్విజులెల్ల దూఱురీ
తిని బలవంతమై తగువి♦ధిన్ గ్రహియించెడు కాముకున్ వరాం
గనలవలెన్ గఠోరముగఁ ♦ గన్పడు పన్నుల నర్థమొందు నీ
జను లవమానముం గలుగు ♦ చందముఁ జూపరుగా సహోదరా!. ౨౮ 3358

సీ. సామాద్యుపాయ వి♦శారదుండు, కుటిల నీతిశాస్త్రంబున ♦ నేర్పు గలిగి
యంతరంగులు గాఁగ♦నలరు భృత్యుల భయిదోషముల్ కల్పించి♦తొలఁగఁదీయఁ
జాలి భూపాలహిం♦సకు నూత జంకక ప్రభుత నే యపహరిం♦పంగఁ గోరి
వర్తించుపురుషుని ♦ వధియింప కుండిన వాఁడె తెప్పక చంపు ♦ వసుమతీశు;

తే. శూరుఁడై హృష్టుఁడై మీఱి ♦ సుమతి యించ
నలరి ధృతిమంతుఁడై శుచి ♦ యయి, కులీనుఁ
డగుచు ననురక్తుఁ డయి దక్షుఁ ♦ డైనవాని
వాహినీపతిఁ జేసితే, ♦ భరత! నీవు. ౩౦ 3359

క. సేనానాయకు నిర్విధిఁగా నలరెడు వానివిడిచి ♦ కడుమోహమునన్
బూనవుగద వేఱొక్కని, సేనాపతిఁ జేయుకొఱకుఁ ♦ జిత్తములోనన్. ౩౦

క. బలవంతు లగుచు యుద్ధం, బుల నేర్పుంగలిగి యుద్ధ♦ములఁ బౌరుషముల్
వెలయించియున్నగణముఖ్యులసత్కృతిఁ జేయుదు వెస♦హోత్సాహులఁగాన్

క. బలములకు నన్నవేతన, ములఁ గాలము తప్పకుండ ♦ మునుకొని తగిన
ట్టులుగా నిత్తువుగాదే, సలుపవు గద జాగు నీవు ♦ సరసమునీపా!. ౩౨ 3362

తే. బత్తెముల జీవనము చేయు♦వారు గాన
దాని కాలస్యమైనచో ♦ ధరణివిభుని

---

1 కచ్చిత్త్వాం నావజానంతి యాజకాః పతితం యథా, ఉగ్రప్రతిగ్రహీతారం కామయానమివ స్త్రియః-అనిమూలము. దీనివ్యాఖ్యలోనిభావమే యిటఁ జేర్పఁబడినది.

పైని గోపించి వారలు ♦ హానిచేయఁ
దలఁతు, రది గొప్ప దగు నన♦ర్థ మని యం(డ్రు). ౩౩ 3363

తే. క్షితిపకులమున జనియించి ♦ వితతకీర్తిఁ
గాంచుచుఁ బ్రధానులయి ప్రేమ ♦ గలితు లగుచు
నిన్ను మన్నింతురే కదా! ♦ నీకయి యసు
వులను విడనాడుదురె వార♦లెలమి మిగుల. ౩౪ 3364

సీసమాలిక:—

*త్వద్దేశమునఁ బుట్టి ♦ పరులభావంబులఁ దెలియఁగఁ జాలి నే♦ర్పులఁ జెలంగి
ప్రతిపదంబును గ్రొత్త ♦ పద్ధతుల నెఱుంగు బుద్ధివిభూతిచేఁ ♦ బొల్పుమీఱి
చెప్పినదంతయుఁ ♦ జేయఁగఁ జాలుచుఁ బండితుండయి యతి♦ప్రతిభఁ గాంచి
తగిన పూరుషుని దూ♦తనుగా గ్రహించితే యరిపక్షమునఁ గల ♦ యట్టివారి
సచివపురోహిత ♦ సైన్యపయువరాజులను, ద్వారరక్షకు♦లకుఁ బతియగు
దౌవారికునిని, నం♦తఃపురకార్యముల్ స్థిరబుద్ధి నిర్వహిం♦చెడు కృపాళు
ఘనుని నంతర్వంశి♦కునిని, గారాగారపతిని, ధనాధ్యక్షుఁ ♦ బ్రభువు నాజ్ఞ
బహిరంగముగఁ జెప్పు♦వాఁడగు కార్యనియోజకుఁ, బనులకు♦నొగిఁ బ్రచార
మును జేయు ప్రాడ్వివా♦కుని, సైన్యనాయకు, నగరపాలకుని సై♦న్యములు గాక
పనిచేసి పిదప సం♦బళమును గ్రహియించునట్టి భృత్యులకెల్ల ♦ నర్థమిచ్చు
కర్మాంతికుని, సభ్యు,♦ ధర్మాధిపతి, దండపాలకు, దుర్గాధి♦పతిని మఱియు
రాష్ట్రాంతపాలకు ♦ రహిఁ బదునెనమంత్ర వీరిని నీవు నీ♦చారులను త
గంగ ముప్వుర నొక్కొ♦క్కనికి నొండొరులకుఁ దెలియరానట్టివా♦రలనెయునిచి
వారిరహస్యంపు ♦ వార్తల నెఱుఁగుచు నున్నావుగద, యట్లె ♦ సన్నుతమగు
నీపక్షమందును ♦ నీసమక్షముననే యున్నట్టి యాయమా♦త్యునిఁ, బురోహి
తుని యువరాజుఁ ద♦ప్ప నితరములయిన పదునైదు తీర్థంబు♦లఁ దగినట్లు
చారుల ముప్వుర ♦ వారిలొండొరుల భావంబులు తెలియని ♦ వారినునిచి
యవ్వారి వగు రహ♦స్యంబులఁ దెలియుచు నున్నాఁడవేకద, ♦ యోకుమార!
నీచేఁ బ్రతారితు♦లై చన్న శత్రువు లొకకొంతకాల మెం♦దొ వసియించి
మరలి వచ్చినయెడ ♦ నరులు దుర్బలులని యెన్నక వారల ♦ నెచ్చరికలఁ

తే. గనుచు నుందువెకద, వత్స! ♦ కడఁగి నాస్తి
కులగు భూసురులను నీవు ♦ గొలువవుకద

---

* కచ్చి జ్జానపదో విద్వాన్ దక్షిణః ప్రతిభానవాన్, యథోక్తవాదీ దూత స్తే కృతో భవతిపండితః. కచ్చి దష్టాదశా న్యేషు స్వపక్షే దశపంచచ, త్రిభిస్త్రిభి రవిజ్ఞాతై ర్వేత్సి తీర్థాని చారకైః. కచ్చి ద్వ్యపా స్తా నహితాన్ ప్రతియాతాం శ్చ సర్వదా, దుర్బలా ననవజ్ఞాయ వర్తసే రిపుసూదన-అనిమూలము. ఈశ్లోకత్రయమునకు వ్యాఖ్యలో నున్న భావమును స్పష్టముగ నీ సీసమాలిక వ్రాయఁబడినదని తెలియఁదగు.

వారు మూర్ఖులు మఱియును ♦ బండితులుగఁ
జెప్పుకొనుచుందు రేమియు ♦ సిగ్గులేక. ౩౭౪ 3365

క. కనుక ననర్థావహులయి, కనఁబడుచురుగాన వారి♦కడఁ జేరవుగా
యనుజా! దుర్మతులగు వా, రనయము దూషింత్రు మంచి♦వౌ పద్ధతులన్.

చ. మునులొనరింప సజ్జనస♦మూహము చక్కఁగ నాదరింప నొ
ప్పిన యల ధర్మశాస్త్రములు ♦ వృద్ధిని బొందుచు నుండ వానినిం
*గనకయె శుష్కతర్కమునఁ ♦ గ్రాలిన బుద్ధినిరర్థకోక్తులన్
వినఁదగినట్టివానిఁ గడు♦వింతగఁ బల్కుదు రానరాధముల్. ౩౭౬ 3367

సీ. మనపూర్వులై శౌర్య♦మున నొప్పు రాజులు నసియింపసార్థకా♦హ్వయమునగుచు
నరిజనాభేద్యమై ♦ యలరుఁగాదె పురంబు; తద్ద్వారములు దృఢ♦తం జెలంగుఁ
గరిహయరథములు ♦ క్రాలుచుండును స్వస్వకర్మనిరతులగు ♦ బ్రాహ్మణులును
క్షత్త్రియవైశ్యులు ♦ సతతజితేంద్రియు లగుచు నుత్సాహంబు ♦ తగఁ జెలంగి

తే. పూజ్యులయి యందు నుందురు ♦ పౌరులు వివిధ
ములగు ప్రాసాదములు పండి♦తులును వెలయు
వారు, సంపత్సుఖంబులు ♦ వఱలునట్టి
దగు నయోధ్య రక్షింతువె? ♦ తగినయట్లు. ౩౭౭ 3368

సీ. మనదేశమిది వాజి♦మఖముఖక్రతువులఁ జేసిన స్థలముల♦చేత నొప్పి
సుప్రతిష్ఠితజన ♦ శోభితంబయి, దేవతాలయ పానీయ♦శాలలు చెఱు
వులు పొదలఁగ హర్ష♦ములఁ దగు పురుషులుఁ జానలునొప్ప ను♦త్సవములాది
యైనవానిఁ జెలంగ ♦ ననువుపఱచినట్టి ధరణి యొప్పఁగఁ బశు♦తతి వెలయఁగ
హింసాదులును లేక ♦ యేటి జలంబులఁ బండెడు భూములు ♦ పరఁగ, నుపవ

తే. నములు తగఁ, గ్రూరజంతుసం♦తతివిహీన
మగుచు, సర్వభయంబుల ♦ నంటకుండ
గనులచే నొప్పి పాపులౌ ♦ జనులు లేక
యస్మదీయసురక్షిత ♦ మయి చెలంగు. ౩౭౮ 3369

క. జనపద మది సంపద్వృద్ధిని గాంచి సుఖంబు గలిగి ♦ దివ్యంబై యొ
ప్పిన యదియే; కృషిగోపాలనమున మను వైశ్యజనము♦లలి ధనయుక్తిన్.

క. అనుకూల వర్తనంబున, నినుఁ గొలుతురె, వారివృత్తి ♦ నిలువక జర్గన్
నినుఁ గొల్చువారికెల్లను, దనరుఁ జుమీ సుఖము భూమి♦తలమున ననుజా!.

క. వారల కభీష్టములఁ జే, కూర్చి కష్టములఁ బాపి ♦ కొదువ యనంగా
వారికిఁ దోఁపకయుండఁగ, నో రాఘవ కాతువుగద ♦ యుద్యమ మలరన్.

---

* బుద్ధిమాన్వీక్షికీం ప్రాప్య-అనిమాలము. 'శుష్కతర్కవిషయాం బుద్ధి మాస్థాయ.' అని వ్యాఖ్య.

క. తనదేశజనుల నెల్లన్, జనపతి తఱిఁ దప్పకుండఁ ♦ జనుగద సత్పా
లనమునఁ దన్పఁగ, నీవ, ట్లనువుగఁ జేయుదువుగాదె ♦ యనిశము భరతా !.

క. నీయంతఃపురకాంతల, న్యాయవిధిన్ సాంత్వనోక్తి ♦ ననుకూలముగా
నేయెడలను వర్తింతు గ,దా యన్యులతోడ మాట♦లాడక యుండన్. ౪౮½

క. అరయుచుఁ గాపాడుదువే, తగుణులమాటలను నమ్మఁ♦దలఁపవుగద స
త్యరతిం బొందు నటంచున్, బరికింపక గుహ్యములను ♦ బలుకవుగాదే. ౪౯

సీ. దంతావళముల యు♦త్పత్తికి స్థానమౌ వనము రక్షింతువే, ♦ వనగజముల
వశము చేసికొనుచుఁ ♦ బట్టి తెచ్చెడు నాఁడు గజములు నీయొద్దఁ ♦ గలవుగాదె
యాఁడు గజంబుల ♦ హస్త్యశ్వముల సంగ్రహించుటయందు సం♦తృప్తి నీకుఁ
గలుగదుగద, నీవు ♦ కడఁగి నిత్యమ్ము ప్రాతఃకాలమున లేచి ♦ తగినయట్లు

తే. భూషణావళి ధరియించి ♦ పొలిచి సభను
దర్శనం బిత్తువే జన♦తతికిఁ దమిని,
నీచసేవకులందఱు ♦ నిర్భయముగ
రారు గద, నీయెదుటికిని ♦ రాజపుత్ర !. ౫౧½ 3376

క. అనుజా! యీసేవకులకుఁ, గనుఁగొనఁగనె రాక తఱుచు♦గాఁ గన్పడ కే
పనియందునైన నరుదుగఁ, గనఁబడుచున్ మధ్యమమ్ము♦గా వర్తిలుదే. ౫౨

తే. కార్యసిద్ధికి మూల మి♦క్కారణినుంట;
సర్వదుర్గమ్ములును ధన♦సమితిచేత
ధాన్యజలముల దివ్యాయు♦ధముల యంత్ర
ములను సంపూర్ణములగుచుఁ ♦ జెలఁగు నవియె ౫౩ 3378

సీ. శిల్పులు విలుకాండ్రుఁ ♦ జెలఁగుచుందురె, దుర్గ
ములయందు, నాదాయ♦ము సమధికము
గా వచ్చుచున్నదే♦గద వ్యయ మత్యల్ప
ముగ నున్నదేకదా ♦ మొనసి కూర్చి
నట్టి విత్తమునెల్ల ♦ నరయుఁ పాత్రులౌ
వారికిగా వ్యయిం♦పవుగద, రఘు
వంశవిభూషణా ♦ వ్యయమెల్ల దేవతా
పిత్రతిథులకును ♦ ద్విజుల కెల్ల
సఖులకు మఱి యోధ♦జనులకు, ననుకూల
ముగ నగుచున్నది♦యెగద, శుద్ధ

తే. మతియుఁ ద్రికరణశుద్ధుండు ♦ మహితుఁడు నగు
జనుఁడు దైవికముగ దొంగ♦తనముచేత
నిందితుండయి నీమ్రోల ♦ నిలుపఁబడిన
శాస్త్రకుశలుల నడుగక ♦ సత్వరముగ. ౫౫½ 3379

క. పరిశీలింపక లోభ,స్ఫురణంబున సతని(జంప(♦ బూనవుగద, యో
పురుషవ్యాఘ్ర! చోరు(డు, తరుణంబున ధనముతో(♦ దా బద్ధుండై.

తే. పండితులచేత నిశ్చయిం ♦ ప(బడినట్టి,వాని ధనలోభమున విడు ♦ వవుగద, మఱి
ధనికనిస్స్వులకుఁ వివా ♦ దంబు గలుగ, జ్ఞానసంపన్నులయిన నీ ♦ సచివులెల్ల.

క. ధనలోభము నిసుమంతయు(, గనక పరీక్షించుచుంద్రు ♦ గద, యూరక నిం
దను గల్పించి యదోషులె,యని తెలిసియు వారియందు ♦ నారోపింపక. ౫౯

సీ న్యాయమియ్యదియిద ♦ న్యాయమంచునువిచారముచేయకయొస్వసు ♦ ఖమునుగో
రాజ్యము చేసెడు ♦ రాజకుమారుల(బశువుల నెల్ల న ♦ వ్వారికంటి [రి
జలము నాశముచేయ(♦ జాలు; వృద్ధులబాలురను[1] బండితమహీపు ♦ లనుధనంబు
నిచ్చియు మైత్రిని ♦ నెసగించియును సాంత్వనోక్తుల నలరించి ♦ యును వగంగ

తే. నిట్టి మూ(డింటిచే వారి ♦ నెల్ల వశము, చేసికొన నెంతువేగద, ♦ చెల(గి వృద్ధ
దేవతాగురుతాపనా ♦ తిథుల కఖల, సిద్ధపంది చెలంగెదు ♦ క్షితిసురులకు. ౬౦

తే. చైత్యముల దేవతానివా ♦ సములయి తగు
భూరుహంబుల కెల్లను ♦ బొదలు భక్తి
వందనము లాచరింతువే ♦ వదలవు గద
ధర్మమును విత్తసంగ్రహ ♦ తత్పరతను. ౬౧ 3384

చ నిరతము ధర్మసంగ్రహము ♦ నేర్పున(జేయుచు నర్థసంగ్రహా
దరము(గ్యజింపలేదుగద, ♦ ధర్మము నర్థము శర్మకాసుత
త్పరతను మాన లేదుగద, ♦ పార్థివపుత్ర! జయస్వభావ! నీ
వరియ(గ(గాలవేత్తవయి ♦ యర్థిమనంబుల కింపుగూర్చుటక. ౬౨ 3385

క. ధనకామంబుల ధర్మం,బును దగ విభజించి కాల ♦ ములఁ దప్పక వా
నిని సేవింతువుకద శా,స్త్రనికరవేత్తలయి యొప్పు ♦ ద్విజసురివర్యుల్. ౬౩

క. పురజనులు జానపదులును, భరతా! నీసుఖముగోరు ♦ వారలె సతముక
ధరణీ మహాప్రాజ్ఞు(డవై, పర(గెదు నీవెన్న(డే న ♦ బద్ధము(గ్రుధయుక. ౬౪

సీ ఆలస్యముగ(బను ♦ లాచరించుట, ప్రమాదము మఱి నాస్తిక ♦ త్వము, మహాత్ము
లను జూడకుండుట ♦ యును, మత్తతయు, నింద్రియవశత్వము, ♦ నాప్తవరుల
విడనాడి తానె యొ ♦ క్క(డె కార్యరీతుల నరయుటయు, విపరీ ♦ తార్థదర్శ
నులతోడ యోజన ♦ సలుపుట, నిశ్చితార్థంబుల(జేయ నా ♦ రంభ మొనర(
జేయకుండుటయు, ని ♦ శ్చితమగు నర్థంబు బయలుపుచ్చుట, యశు ♦ భంబులైన

---

1 వైద్యముఖ్యాంశ్చ రాఘవ-అనిమూలము. ఇటవైద్యశబ్దము పండితపరమని గ్రాహ్యము. పండితమహీపులన(గా పండితరాజులని యర్థము. ఇట మహీపశబ్దము శ్రేష్ఠార్థపరమని గ్రహింప(దగు.

తే. కార్యములఁ జేయుచుండుట ♦ కడఁగి సకల
శత్రువులతోడ యుద్ధంబు ♦ సలుపుటయును
నీచతుర్దశవిధములౌ ♦ నృపుని దోష
ములను విడుతువె కద? నీవు ♦ లలితధిషణ!. ౬౭ 3338

*సీసమాలిక:—

దశవర్గమనుచుఁ బె♦ద్దలు చెప్పు వేఁట, జూదము దివాస్వాప, మి♦తరులనింద
చేయుటయు,మదంబు♦స్త్రీలు,నృత్తముగీతవాద్యముల్మఱియుని♦ష్ఫలముగాఁగ
వర్తించుటయుఁ, బంచ♦వర్గమ్మునాఁ జెప్పఁబడు జలగిరివిట♦పమయములును
బాడవులచేతఁ♦బరఁగెడు నదియును విలుకాండ్రమయముగా♦ వెలయునదియు
నివి యైదు దుర్గంబు♦లవు; గాన వీనిని, దగ సామదానభే♦దములు దండ
మను చతుర్వర్గంబు♦యనుజేశుఁడును మంత్రి రాజ్యంబు కోశ దు♦ర్గములు సేన
సఖులునా నొప్పెడు ♦ సప్తవర్గంబును, వాణిజ్యమును సేతు♦బంధనమ్ము
కరిబంధనము, కృషి ♦ గనుల సంగ్రహణంబు పన్ను చేకొనుటయు, ♦ వట్టినేల
లను నివాసార్థస్థ♦లములఁ నేర్పఱచుటయును, దుర్గములు నన ♦ నొప్పు నివ్వి
యష్టవర్గంబని ♦ యార్యోక్తమిద్ది యుత్సాహశక్తియుఁ బ్రభు♦శక్తి, మంత్ర
శక్తియునని సూరి ♦ సన్నుతంబగు త్రివర్గంబును, గృషి ధేను♦రక్షణమ్ము
శ్రుతి, దండనీతులు ♦ సూరిస్తుతంబగు నివి త్రివిద్యలు, వీని, ♦ నింద్రియముల
వశము చేసికొనును♦పాయంబు, మఱియును సంధి, విగ్రహములు♦శత్రువిజయ
యాత్రయు, మఱిదండ♦యాత్రయుసమయంబుగననూరకుండుట♦యునుబలోద్ధ
తులగు నిద్దఱు శత్రు♦వులు పోరుచుండంగ బలహీనుఁడందుఁదాఁ♦గలియఁబూని
ననుగ్రహింపుఁ డటంచు♦ననువుగఁ బల్కుచుఁగలియకుండుట,యరి♦వలన బాధ
గని బలవంతు నొ♦క్కని నాశ్రయించుట,యను సప్తవర్గంబు, ♦ నగ్ని జలము
వ్యాధి దుర్భిక్షంబు ♦ నంత్యంబు నఁబడు దైవదుఃఖంబుల ♦ ధరణిపతుల
దగు లోభగుణమున ♦ నధికారుల వలన దొంగలవలన శ♦త్రువులవలన
నధిపతిప్రియులగు ♦ నట్టి వారివలనఁ, గలిగెడు వ్యసనముల్ ♦ వెలయు మాను
షములంచు వీనిని, ♦ సరిగ జీతమురాక యున్నట్టి లుబ్ధుని ♦ నురుతరావ
మానంబు నొందిన ♦ మానవంతునిఁ, గోపమొందిన కోపిని ♦ నురుభయంబు
కలుగఁ జేయంబడి ♦ కలఁగెడు పిఱికిని వీరి నల్వురకును ♦ గోరినట్టి
వానినెల్ల నొసంగి ♦ వారక భేదింప వలయు నియ్యది నాథు♦వములవలనఁ

1 దశపంచచతుర్వర్గాన్-అను మొదలగు నాలుగుశ్లోకముల కనువదిపాదములుగల యీసీస మాలిక వ్రాయుట అందలిపదములకు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన యర్థమునంతియుఁ జేర్చుటకని యని తెలియవలయు.

గీ. ర్తితంబయ్యెను ♦ గృత్యంబటంచు సిద్ధానిని, మఱియు వా♦ర్ధకము నొందు
వాఁడును, బాలుండు ♦ బహుకాలరోగియు, జ్ఞాతులచే బహి♦ష్కారముగను
వాఁడును, భీరువుఁ ♦ భయచిత్తులగు సేవకులు గలవాఁడును, ♦ దలఁప లుబ్ధుఁ
డును, లుబ్ధసేవకుం♦డును విరక్తప్రకృతియు విషయాభిలా♦షియును, నేక
మనసుతోడనె యోజ♦నను జేయకుండెడు నట్టివాఁడును మఱి ♦ యమరవిప్ర
నిందకుండును, విధి ♦ నిహతుండు దైవమునే నమ్ముకొనుచుఁ దా♦నేమియేఁ బ్ర
యత్నము చేయకు♦న్నట్టివాఁడును, క్షామబాధితుండును, దన♦బలము విలయ
మందుటచే వ్యథ ♦ నందినవాఁడును, నన్యదేశంబున♦యందు నున్న

వాఁడును, బలువురు♦పగవారు గలవాఁడు, గ్రహదుష్టచారంబు♦గలుగువాఁడు
సత్యధర్మంబుల ♦ సంత్యజించినవాఁడు, నను విరలిఋవండ్రు ♦ జనులు గలరు
వీరితో సంధియే ♦ కోరరా దని సేయవలయు; దుర్బలశత్రు♦వులగు వీరి
వింశతివర్గాఖ్య ♦ వెలయించి రార్యులు, కావున వీరి; దు♦ర్గంబు రాష్ట్ర

సచివసైన్యములు కో♦శమునను నీయైదు ప్రకృతు లనందగి ♦ పరఁగు వీని
విజిగీషు వగునట్టి ♦ పృథ్వీశునకు ముందువెనుకప్రక్కలనున్న ♦ జనవిభు లొగిఁ
బండ్రెండుగురు సుమ్ము ♦ వారల నడుమను విజిగీషువగు రాజు♦వెలయుచుండు
నతని మ్రోల వసించు ♦ వాఁడండు శత్రువు, వానికి ముందున్న♦వాఁడు మిత్రుఁ

డతనిముందఱ నుండు ♦ నతఁ డరిమిత్రుఁడా వతని కగ్రంబున ♦ నలరువాఁడు
మిత్రమిత్రుఁడు, శత్రు♦మిత్రమిత్రుఁడు వాని కవ్వల నుండువాఁ♦డరయ నిట్లు,
లైదుగుర్ధరణీశు ♦ లగ్రభాగంబున ముందుగ వెనుకల ♦ నున్నయట్టి
యరియె పార్ష్ణిగ్రాహుఁ♦డనఁబడు నవ్వలఁ గ్రాలుమిత్రుండె యా♦క్రందుఁ డనఁగఁ

బరఁగు నవ్వలఁదగు ♦ వారలీవేరుల పైన నానారశ♦బ్దంబుఁ జేర్పఁ
బడి పిలువంబడు ♦ వారలీవల వ్వీరు విజిగీషువునకును ♦ వెనుక వార;
లతని పార్శ్వంబునం ♦ దలరువాఁడే మధ్యమాహ్వయంబునఁ దగు♦నట్లె వీరి
కంటెఱికిని దూర♦మందుండు రా జుదాసీనుఁ డనంబడుఁ♦గాన వీరి;

యాత్ర యనఁ స్వకీ♦యారి జయింపంగ దండెత్తిపోవుట ♦ తనరునద్ది
యైదువిధంబుల ♦ నందుఁ బార్ష్ణిగ్రాహముఖుల లెక్కింపక♦మొనసి శత్రుదుఁ
విభులపైఁ బోవుట♦వెలయువిగృహ్యయానాహ్వయంబునఁ, బృష్ఠ♦మందుముం
దగు నృపాలకులతోఁ ♦ దగ సంధి గావించి తనశత్రువునిపైకిఁ♦జనుటయగును

సంధాయయానము; ♦ సామంతనృపులతో నరుగుట సంభూయ♦యానమగును
వేఱొకనృపునిపై ♦ వెడలునట్లుగఁ దెల్పి వేఱొకనృపతిపై ♦ వెడలుటయును
నద్దియాను ప్రసంగ♦యాన మొక్కనిపైకిఁ జనుట కూహించియా♦తనిబలాధి
కునిగఁ దలంచి య♦ప్పనిమాని తన్మిత్రుపైకి దండెత్తుట ♦ పరఁగుఁ జుమ్ము

ప్రత్యుయానము, మఱి ♦ వీని నైదింటిని; సైన్యవిధానమ్ము ♦ సంధివిగ్ర
హములందు యానంబు♦నాసనమ్మును నను నివిరెండు తగియుండు♦నెపుడుకాన
వానినీచెప్పిన ♦ వాని నెల్లను శాస్త్రపద్ధతినో మహా♦ప్రాజ్ఞ! నీవు
విడువంగఁ దగువాని ♦ విడిచి కైకొనఁదగు వాని నెల్ల గ్రహించి♦వఱలుచున్న

తే. వాఁడవుగదా! సులక్షణ♦వంతులైన
సచివులను మూవురను గాని ♦ సరసచిత్త!
నలువురంగాని చేర్చియో ♦ దెలిసికొనుదె?
యాశయంబులఁ బ్రత్యేక ♦ మైన సరసి. ౭౧ 3389

క. అనుజా! చదివిన వేదము, లనుదిన మగ్న్యర్చనాది ♦ కామల కార్యా
ళిని సఫలము లేకద? యా,ధనములు సఫలములు గాదె ♦ దానాదులచేన్. ౭౦౪

క. రతిసంతానంబుల నీ, సతులెల్లన్ సఫలలె గద? ♦ చక్కఁగ శ్రద్ధన్
శ్రుతులలర వినిన శాస్త్రం, బతిశయశీలమున సఫల♦మాఁగద? భరతా!. ౭౨

తే. యశము దీర్ఘాయువట్లు ధ♦ర్మార్థకామ,ము లనువీని నొసంగెడు ♦ బుద్ధి నిపుడు
తెలిపినాఁడను నాకది ♦ వెలయు నట్లు, నీకు నున్నదియే కదా ♦ నిరత మనుజ!.

క. మనజనకుఁ డతనితండ్రి య,తని తాతయు నెట్టివృత్తిఁ ♦ దమిఁ జేకొనిరో
జననింద లేక సత్పథ,మునఁదగు నావృత్తి నెలమిఁ ♦ బూనితివిగదా?. ౭౮ 3393

క. సుగుచిరమగు నన్నము నొ,క్కరుఁడవె యై తినవుగాదె? ♦ కడుఁ బ్రార్థింపన్
బరమాభిలాషల సుహృ,ద్వరులకు నిత్తువె? వచింపు ♦ భరతా! సతమున్. ౭౫

చ. నిరతము ధర్మతత్పరవి♦నిర్మలబుద్ధిఁ జెలంగి దండమున్
గరము ధరించి నీతిదగఁ♦గాఁ బ్రజలం దమిఁ గాచునేని భూ
వరుఁ డిలయెల్ల నీజగతిఁ ♦ బాలన మొప్పఁగఁ జేయఁజాలు చున్
బరమగు జ్ఞానమూని సుర♦పత్తన మొందును బూర్వులైన భూ
వరులటు దేహమున్ విడిచి ♦ ప్రాక్కృతపుణ్యవిశేషయుక్తిచేన్. ౭౬ 3395

నూఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౧ - వ సర్గము.

రామునకు భరతుఁడు తండ్రి మృతి నెఱింగించుట.

చ. అని రఘురాముఁ డీవిధి స♦మంచితధర్మములెల్లఁ జెప్పఁగా
విని భరతుండు రాముఁ గని ♦ విన్నఁదనంబున నిట్లు పల్కె ని
న్ననువుగ సేవచేసెదు మ♦హాత్తరధర్మము వీడినట్టి నన్
గని యిఁక రాజధర్మములు ♦ గల్గునె చేయఁగ నేమియేనియున్. ౧ 3396

చ. నునుజవతంసమా! వినుము ♦ మానవనాయక! జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడుం
డినతఱి నెప్పుడేనియుఁ గ♦నిష్ఠకుమారుఁడు ధారణీశుఁడై
తనరుట లే, దనాదియగు ♦ ధర్మమిదే మనపూర్వులందు నె
క్కొనియె చెలంగుచుండెడుః ర♦ఘుప్రియభూషణ! చిత్తగింపుమా!. ౨ 3397

క. ననుఁ గూడి సంపదున్నతిఁ, గనిన యయోధ్యకును వచ్చి ♦ త్ప్మాతల మేలం
గను నభిషిక్తుఁడవగుమా!, [1]మనవంశము వృద్ధినొందు ♦ మాడ్కిఁన్ రామా!.

సీ. తపమున దేవతా♦త్వము గల్గు నద్దాని విడిచియె యభిషేక♦విధి యిఁకేల
యనుదువు కాంబోలు♦జనులు రాజును మనుష్యునిగాఁదలంతురు♦మనమునందు
నృపుఁడు దేవుండని♦యే నమ్ముదును నేను నతనిపృత్తంబు ధ♦ర్మార్థయుక్త
మాట నమానుషం♦బై యుండుఁ గావున నరపతి దేవుఁడ♦నంగ నొప్పుఁ

[2]తే. దపముచేఁ గ్లేశముల దేవ♦తాత్వమలరు
భూమిపాలనమ్మున భోగ♦మూలకముగ
దేవతాత్వము సరిగ సి♦ద్ధించుఁగాన
భూపతియె దేవుఁడయి యిలఁ ♦ బొల్చు సుమ్ము. ౪ 3399

క. వినుమింకఁ దండ్రివిషయం, బును నేఁ గేకయనృపాలు ♦ పురినుండఁగ నీ
వును గాన కేగ యజ్వను, జనసమ్మతుఁడైన నృపతి ♦ చనియెన్ దివికిన్. ౫.

క. అనుజునితో భూసుతతో, వనికి వప్పురిని విడిచి ♦ పయనమయినతో
డనె దుఃఖశోకబాధలఁ, గని నరపతి చనియెఁ జుమ్ము ♦ గన్రుపదవికిన్. ౬

క. పురుషవరా! యిఁకనెమ్మా!, సరగున జలతర్పణాది ♦ సకలక్రియలన్
ధరణీశున కొనరింపుము, పురిఁ జేసితి మితఁడు నేనుఁ ♦ బూనిక మున్నే. ౭

[3]ఉ. నేనిఁకఁ జేయనేల ముసు ♦ నీవు నితండును జేసియుండఁగా
మానితకృత్యమం చనెదొ ♦ మంజులమోదము నిచ్చుఁ దండ్రి కే
సూనుఁ డతం డొనర్చినది ♦ సూరిజనస్తుతిఁగాంచి యక్షయం
బై నెఱి నూర్ధ్వలోకమున ♦ నందును దండ్రి కటంచ్రుగా బుధుల్. ౮

క. నీవే తండ్రికిఁ బ్రియుఁడవు, గావున జలతర్పణాది♦కంబులఁ జేయం
గా వలయు నిన్నుఁ బాసిన, యావిభుఁ డా దుఃఖమున నె♦యార్తిం గనుచున్.

చ. నినుఁ గనఁ గోరుచున్ మఱియు ♦ నిన్నెగుఱించి మహార్తినొందుచున్
మనము త్వదాత్తమై తనర ♦ మానవనేత మరల్పలేక ని

[1] కులస్యాస్యభవాయనః-అనిమూలము 2 దేవత్వే సమ్మతో మను-అనిమూలము. 'తపశ్చరణేన క్లేశద్వారాదేవత్వమ్, రాజ్యపరిపాలనేన భోగద్వారాదేవత్వ మితిభావః.' అనువ్యాఖ్య ననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినది 3 ఈపద్యప్రథమపాదము వ్యాఖ్యలోని యవతారికకని యెఱుంగునది.

న్నవిశము లోఁ దలంచుచు మ♦హాత్తరశోకభరంబు నొంది చ
య్యన నతఁ డస్తమించెను [1]బ్రి♦యాత్మజు వీడుట యెట్లు సాధ్యమౌ. ౯

నూటయొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౨ - వ సర్గము.

రాముఁడు తండ్రికై శోకించి తర్పణ మొనర్చుట

క. భరతునిచే నెంతయు దు,ర్భరమగు పితృమరణవార్త ♦ రయమున విని యా
తురుఁడై సహింపఁజాలక, ధరపైఁ బడియెన్ మహీసు♦తాధవుఁ డార్తిన్. ౧

చ. అరిగణకాలుఁ డారఘువ♦రాన్వయవీరుఁడు శక్రుఁ డట్టి సం
గరమున వైచినట్టి పవి♦కాండము బోలె సుదుస్సహంబుగా
భరతుఁడు చెప్ప నక్కఠిన♦వాక్యము వే విని తాళలేకయే
[2]కరయుగపీడనంబున ని♦కామము నార్తిని వెల్వరించుచున్. ౨ 3407

క. కరములఁ బై కెత్తుచు భీ,కరపరశు నికృత్తమగుచు ♦ క్షమఁ ద్రెళ్లెడు సుం
దర[3]పుష్పనికరవృక్షము, కరణిన్ బరవశము నొంది ♦ క్ష్మాస్థలిఁ బడియెన్. 3

సీ. ఆరీతిగా నదీ♦తీరంబు నెగఁజిమ్మి యలసి నిద్రించెడు ♦ హస్తిరీతిఁ
బరవశుండయి నేలఁ♦బడియున్న యమ్మహేష్వాసుని శోకాభి♦భవుని భూమి
పాలుని రాముని ♦ బరికించి భరతుండు సౌమిత్రులాభూమి♦జాతయును మ
హార్తి శోకించుచు ♦ నతని మూర్ఛం దేర్ప సలిలంబు లంతటఁ ♦ జల్లి; రవల
ఆ. మరల స్మృతిని బొంది ♦ కరుణ నశ్రులనుండి
బాష్పధారలురలఁ ♦ బరమదీన
వాక్యములను దుఃఖ♦పరవశుండయి పల్క
మొదలుపెట్టె రామ♦భూవిభుండు. ౬ 3409

క. అంతట రాముఁడు ధర్మ, స్వాంతుఁడు రాజేంద్రుఁడైన ♦ జనకుండటు లో
కాంతరగతుఁడౌటన్ విని, చింతన్ ధర్మంబు మీఱఁ ♦ జెప్పె భరతుతోన్. ౭

క. జనకుఁడు కాలగతిం గనె, ననుజా! చేయంగనేమి ♦ యైనం గలదే
వినుమప్పురి నాకేటికి, జనపతిఁ దాదృశునిఁ బాసి ♦ చతురత తోలఁగన్. ౮

క. కనుఁగొనరాని యయోధ్య నిఁ,క నెవ్వఁడారీతి మెఱయఁ♦గాఁ బాలింపం
గను నేర్చు? నమ్మహాత్ముఁడు, కనె మృత్యువు నన్నుఁ గూర్చి ♦ కొడు నార్తుం డై.

క. జనకునకున్ సంస్కారం, బును జేయఁగనైతిఁ బాడఁ♦పుట్టుక గల నే
నును జేయఁదగిన దెయ్యది, జనకుని కిఁకమీఁదఁ జెప్పు ♦ సాధుమనీషా!. ౯

చ. అనఘుఁడ వీవె తండ్రికి మ♦హామతికిం దఱితప్పకుండఁ గృ

---

1 ఈపద్యసారమే మరల నిటఁ జేర్పఁబడినది 2 కరయుగపీడనంబు=చేతులు పిసికికొనుట.
3 పుష్పితాగ్రో యథాద్రుమః-అనిమూలము.

త్యనికర మట్లు చేసితి వ♦హో భరతా సనుయంబునందు నీ
వనుజుని సీతనిం గలిసి ♦ యన్నియుఁ జేసితి విందుచేతనే
జని కృతకృత్యు మయ్యె నిఁక ♦ జన్మము నాయది వ్యర్థమే సుమీ!. ౧౦

క. నరపతిలేమిని మంత్రిని, కరహీనంబగుచు మిగులఁ ♦ గలఁతం గను న
ప్పురమున కిఁకఁ బో నొల్లను, నరణ్యవాసంబు తీరి♦నప్పటి కనుజా!. ౧౧

క. జనకుఁడు మృతుఁడయ్యెం గద, వనవాసము గడువ మరలి ♦ పత్తనమునకుం
జనుదెంచిన నా కెవ్వఁడు, పనులను నేర్పంగఁ జాలు♦వాఁడు గలఁడిఁకన్.

సీ. జనకుండు మును నేన♦తని యాజ్ఞ చొప్పున నడుచుకొనంజూచి♦కడుముదంబు
నంది నన్ లాలింప ♦ నాడుచుండును గదా యటువంటి శ్రోత్రసు♦ఖావహమ్ము
లగుపల్కుల నిఁకెవ్వ♦రటఁ బల్కఁగాఁగల; రని భరతునితోడ ♦ నపుడు పల్కి
సంపూర్ణశశినిభా♦స్యంబుతోఁ దగు సీతఁ గని పురపురఁ బొక్కు♦చును వచించె

తే. మామ మృతుఁడయ్యె సీత! ల♦క్ష్మణ! కుమార!
తండ్రి లేనట్టి బిడ్డవై ♦ ధరణిఁ దిరుగు
వాఁడవైతివి పితృమృతి♦వార్తఁ జెప్పె
భరతుఁ డిచ్చట నింకేమి ♦ పలుకువాఁడ. ౧౫ 3417

తే. అనుచు రాముఁడు పల్కంగ ♦ నమలయశముఁ
గన్న యాసహజుల కెల్లఁ ♦ గనులనుండి
బాష్పధారలు మిగులంగఁ ♦ బడియె నవని
పైన; నవ్వేల వారెల్ల ♦ బహువిధముల. ౧౬ 3418

క. శ్రీరాముని న్వాదూక్తుల, గారవమున నూఱడించి ♦ క్ష్మాకాంతుసకున్
గోరి జలతర్పణముల వి.చారము విడనాడి చేయఁ♦జను నని రంతన్. ౧౭

చ. జనకజ, మామయైన నృప♦చంద్రుఁడు స్వర్గము నొందెనన్నవా
ర్తను విని కన్నుదమ్ముల ని♦తాంతము బాష్పము గ్రమ్మియుంటచేఁ
దనపతిఁ జూడఁజాలక వె♦తంబడుచుండెను; రాముఁ డంతఁ జ
క్కనివ్యథ నేడ్చుచున్న తన♦కాంతను నూఱడిలంగఁ బల్కుచున్. ౧౮

తే. తన సహోదరు లక్ష్మణుఁ ♦ గని వ్యథగల
వానిఁ దా దుఃఖమొందుచుఁ ♦ బలికె వేగ
యనుజ! యింగుదిపిణ్యాక♦మును గ్రహించి
యిమ్ము యుత్తరీయంబును ♦ దెమ్ము! నీవు. ౧౯ -3421

క. జలతర్పణమ్ము నిప్పుడె, యిలేశునకు సాధుచిత్త♦మే గల్గిన యు
జ్జ్వలకీర్తి కాచరింపఁగ, వలయుఁ గదా పోవుచున్న♦వాఁడన్ నదికిన్. ౨౦

క. చనుఁగాక సీత ముందుగ, వెనుకనె నీవరుగు మేను ♦ వెనుకొని వత్తున్
జెనువగలఁ బొగిలి చనుతఱి, వనితలు బొలుదును జనఁగ♦వలయుం దొలుతన్.

సీ. అంతవారలను గు♦లాచారరీతిగా ననుసరించుచు విది♦తాత్ముఁ డగుచు
మతివిభవాఢ్యుఁడై ♦ నుంచిస్వభావంబు గలిగి శాంతియు దాంతి♦గలిగి రాము
నందు నిశ్చలభక్తి ♦ యలరనున్న సుమంత్రుఁ డారాఘవునిని ద♦ననుజులైన
భరతాదులను మృదు♦వాక్కుల నోదార్చి వారలఁ జేకొని ♦ పరమపావ
తే. నియగు జాహ్నవి లోనికి ♦ నిపుణముగను
దీసికొనిపోయె: విమలకీ♦ర్తిప్రకాశు
లైన యాజానకీరాము ♦ లక్ష్మణు లక్ష్మ
ణుఁడును గంగను దర్శించి ♦ రడలుచుఁ గడు. ౨౩ 3424

చ నిరతము పుష్పితాటవుల ♦ నెమ్మి నొసంగుచు నొప్పుచున్ మనో
హరమయి వేగపోవు సలి♦లార్భటి గల్గి చెలంగు జాహ్నవిన్
గరము తపించుచుం గుచుఁ ♦ గష్టమునన్ దరి డిగ్గి స్నాతులై
విరహితకర్దమం బగుచు ♦ విశ్వశుభప్రదమైన తావునన్. ౨౪ 3425

క. జనకా! నీకగుఁగాక్షి, ననములు పావనము లనుచుఁ ♦ బలుకుచు భూనా
థున కిచ్చి రుదకములఁ జ,య్యన రాముఁడు జలముఁ గొనుచు♦నంజలినిండన్.

క. పితృపతి దిక్కు మొగంబై, మతిదూలఁగ నేడ్చుచునె న♦గు స్తనృపవరా
పితృలోక మొందు నీకయి, సుతుఁ డిచ్చెడి యామనోజ్ఞ♦శుభసలిలంబున్.

తే. అక్షయంబులె యగుఁగాక ♦ యనుచుఁ బలికి
విడిచె జలముల నంతట ♦ విమల తేజ
మలరు రాముఁడు కాంతయు♦వ్వలికిఁ బోయి
తండ్రికిం జేసెఁ బిండప్ర♦దాన మచట. ౨౮ 3428

సీ. అనుజులతోఁగూడి ♦ యార్తుఁడై యింగుదీపిణ్యాకమును గొని ♦ విమలభక్తి
బదరీఫలంబులఁ ♦ బరిపక్వములనందుఁ జేర్చి ముద్దలు చేసి ♦ క్షితితలమున
దర్భలఁ బఱచి ము♦ద్దల వానిపై నుంచి పలువిధముల నేడ్చి ♦ పలికె నిట్లు
లీపిష్టమే మాకు ♦ నిందు నాహారంబు కాన నిచ్చితిమి యి♦ద్దాని నీకు
తే. నోమహారాజ! ప్రీతితో ♦ నొగిని దీని
నారగింపుము [1]దేని నా♦హారముగను
గొనునొ పురుషుండు దానినే ♦ తనదు దేవ
తలకు భక్తిని నర్పింప♦వలయుఁ గాదె. ౩౦ 3429

క. అని పలికి పురుషసింహుం, డనఘుం డాదారిఁ బట్టి ♦ యానదితీరం
బుననుండి పోయి భూధర, మును సుందరసానుపుంజ♦మును నెక్కెఁ దమిన్.

ఆ. పర్ణశాలదైన ♦ ద్వారమ్ము చేరిన, యంత రామచంద్రుఁ ♦ డాదరమున
బారిసాచి యట్టె ♦ [2]భరతలక్ష్మణులను, గౌఁగిలించుకొని యెఁ♦గడురయమున.

1 యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః-అనిమూలము. 2 పరిజగ్రాహ బాహుభ్యా ముభౌ భరతలక్ష్మణౌ-అనిమూలము.

సీ. ఆసహోదరులు న♦య్యవనీకుమారియుఁ జేరి యేడ్వఁగఁ దదీ♦యారవమునఁ
బంచాస్యనాదంబు♦వలనఁ గల్గెడురీతి నగ్గిరిఁ బ్రతిశబ్ద ♦ మపుడు కల్గె;
బలవంతులైన యా♦భ్రాతలు తండ్రికి నుదకక్రియలు చేయు♦చుండి యేడ్వ
నమ్మహాధ్వని విని ♦ యాభరతునిసేన భయము నొందెను;వారు♦భరతుఁ డన్నఁ

ఆ. గలిసికొనియె నిజము♦గా వారలందఱు
మృతుని జనకుఁ గూర్చి ♦ మిగుల వగలఁ
బొగులుచున్నవారు ♦ పుట్టెఁ గావున ధ్వని
యట్టులనుచు నంత ♦ నెంచి రచట. 3౬ 3432

క. బలములు తమతమ వాస, స్థలములనున్ వదలి యొకవి♦ధంబగు మనసుల్
చెలఁగన్ ధ్వని పుట్టిన దెస, కలరుచు వే పఱుగువాఱి♦రదె యిదె యనుచున్.

ఆ. చరణగతుల వారు ♦ చనఁదగి యుండియు
సౌకుమార్యమునను ♦ శ్రమము నోర్వఁ
జాలకుంట హయగ♦జముల నలంకృత
స్యందనముల నెక్కి ♦ కొంద ఱరుగ. 3౭ 3434

తే. కాలినడకనె కొందఱు ♦ లీలఁ జనిరి
వనికిఁ బోయిన శ్రీరామ♦భద్రుఁ జూచి
స్వల్పకాలమె యైన న♦త్యధికకాల
మగను దమ్మెడఁబాసిన♦ట్టి గతిఁ దలఁచి. 3౮ 3435

క. కనుఁగొను నాతురమున వే, చని రాశ్రమసీమ. కంత ♦ సహజులు మోదం
బున నొకటఁ గూడి యుండుట, గనుకాంక్షుల వాహనఖుర♦గాఢధ్వనులన్.

క. ప్రతినాదంబుల నీయఁగ, నతివేగము వోవువారి ♦ హయగజఖురసం
తత ఘర్షణనాదం బు,న్నతరథనేమివిపులస్వ♦నము లటఁ జెలఁగన్. 3౯

తే. ధరణి వర్షర్తువున మేఘ♦తతులచేత
నాకసము శబ్దమును జేయు♦నట్లు తుముల
నినదమును జేసె దానఁ ద♦ద్వనగజమ్ము
లాఁడుగజములు వెంటరా ♦ నతిభయమున. ౪౦ 3438

క. అనయముఁ దారుండిన య,ద్వనమును విడనాడి యొండు ♦ వనమున కరిగెన్
దనరారు తన్మదాంభో, ఘనగంధ మ్మావరించెఁ ♦ గానన మెల్లన్. ౪౧ 3439

సీ. కారుదున్నలును వృ♦కంబులు పందులు శాఖామృగంబులు ♦ సర్పమహిష -
ములు వ్యాఘ్రములును దు♦ప్పులు జంకలాధ్వనికడరిపాఱెనవి,ర♦థాంగములును
జలకుక్కుటములు హం♦సలును గారండవములు గొప్పవైనకొం♦గలునుబురుప
కోకిలంబులు మఱి ♦ కొంగలు మొదలగు పక్షులు భయపడి ♦ పాఱె దెసల

తే. కాధ్వనికి భీతినందిన♦యట్టి పక్షి
గణముచే వ్యాప్తమయ్యె నా♦కసము సైన్య
జనులచే వ్యాప్తమయ్యె న♦వనితలంబు
గనుక నీరెండు వెలసె నొ♦క్కవిధముగనె. ౪౪ 3440

క. ఈరీతి నాతురంబున, వారటువలెఁ బాఱి యందుఁ ♦ బర్ణంబులచేఁ
గోరిక నిర్మింపంబడి, చారుతరంబైన యముల ♦ సద్మమునందున్. ౪౫ 3441

క. పురుషవరేణ్యుని రాముని, నరిందముని గీర్తిశాలి ♦ నవనిపయిన్ సు
స్థిరమునఁ గూర్చుండి సహో,దరయుతుఁడై యున్నవానిఁ ♦ దగఁగాంచిరటన్.

క. అంతఁట గుమిగాఁ జేరియె, మంతనుతిన్ గైకనద్లై ♦ సుంధరఁ బాన్కిన్
నిందించుచు శ్రీరాఘవు,నిం దమిఁ గని బాష్పపూర్ణ ♦ నేత్రంబులతోన్.

క. నిలువంబడిరంతట మి,క్కిలి దుఃఖము నొంది బాష్ప♦క్లిన్నాక్షులునై
వెలవెలఁబోయెడు సైన్యం, బులఁగని ధర్మజ్ఞుఁడగుచుఁ ♦ బొలుచు నతండున్.

*క. పురుషులఁ దండ్రులభంగిని, దరుణులఁ దల్లులను బోలెఁ♦దలఁచి మది సమా
దర మలరఁ గౌఁగిలించెను, మరియాదను జూపి రాజ♦మండనుఁ డవలన్. ౪౭

క. కొందఱిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చెను, గొందఱు మ్రొక్కిరల శ్రీర♦ఘువరునకెలమిన్
డెంద మ్మలరఁగ బాంధవ, సందోహము మిత్రవర్య♦సముదాయంబున్. ౪౮

తే. వారివారికిఁ దగినట్లు ♦ గౌరవముల
రఘువరుండు సన్మానించె ♦ రమణ; నంత
నందు మహాత్ములైన రా♦మాదులేడ్వ
భూరి రవమట్టి దివమున ♦ భూతలమున. ౪౯ 3447

తే. కొండగుహలందు నన్నిది♦క్కులను బ్రతిర
వములఁ బుట్టఁగఁ జేయుచు ♦ వరమృదంగ
రవము పోలికగా గభీ♦రంబు నగుచు
వినఁబడుచు నుండె; నంతట ♦ మునివరుండు. ౫౦ 3448

నూటరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౩ - వ సర్గము.

కౌసల్యాదులు రాముని దగ్గఱకు వచ్చుట.

క. నరపతిపత్నులఁ దోడ్కొని, కరము ప్రమోదంబు రాముఁ♦గాంచఁ దనరఁగా
గిరినున్న పర్ణశాలను, నరయుచుఁ జనుచుండె; దశర♦థాంగన లెల్లన్. ౧

క. మందగమనంబు మీఱఁగ, మందాకిని కరుగుచుండి ♦ మార్గంబునఁ బ్రి

---

* పరిష్వజత ధర్మజ్ఞః పితృవ న్మాతృవచ్చ సః-అనిమూలము.

తిం దగ రామాదులు గో,ల్వం దనరిన తీర్థభూత♦లంబుఁ గనంగన్. ౭ 3450

సీ. కౌసల్య యంతమో♦గంబు నిండన్ బాష్పములు గ్రమ్మ నోరెండఁ♦గలఁగి శోక
మునను సుమిత్రఁ ద♦క్కిన రాజపత్నులఁ గని పల్కె నెవ్వరి♦కిని శ్రమములఁ
గలిగించు బెడిదంపుఁ♦గార్యమ్ములం జేయ నట్టి వారయ్యు ము♦న్నాత్మదేశ
మున నుండి యెవ్వరు♦పనుపంగఁబడినారొ యాయనాథులు రాఘ♦వాదులెలమి

ఆ. స్నాన మాచరించు ♦ స్థల మిది నిశ్చయ
మగు సుమిత్ర! నీదు ♦ నాత్మజుండు
[1]నాకుమారుకొఱకు ♦ నైజమోదంబున
నిచట నుండి తానె ♦ యెపుడు జలము ౮॥ 3451

క. కొనిపోవుఁ జుమ్ము; నీప్రియ, తనయుఁడు నీచంపుఁ బనులఁ ♦ దగునని యిటుచే
సినను దూష్యుఁడుకాఁడో, వనితా! జ్యేష్ఠుండు తండ్రి ♦వలె నగుఁ గానన్.

క. అనుజుం డాతనికొఱకే, పనిచేసిన నద్ది సుగుణ♦వంతమె యగుఁ జూ;
వినుమిఁక భరతునిదగు ప్రా,ర్థనమున కీకొనుచు నాదు♦తనయుఁడు మరలన్.

తే. శమను బడసిన తర్వాతఁ ♦ గష్టములకు
నిట్టి వానికిఁ దగని నీ♦పట్టి దుఃఖ
కృత్యములు మున్ను చేసిన♦వెల్లఁ గడువ
ముందుచేయుట లేకయే ♦ పొందు సుఖము. ౯ 3454

సీ. అంతఁ గౌసల్యయా♦మ్యాగ్రమ్ములౌదర్భలందునందొకచోట♦ననుఁగుఁదండ్రి
సంతృప్తికయి రామ♦చంద్రుఁడుంచిన యాల యింగుదీపిణ్యాక♦మెసఁగుచుండఁ
గాంచె;నత్యాయతా♦క్షుంబులఁబొల్చెడునాయింతితనయుఁడ♦త్యార్తుఁడగుచు
దండ్రికిఁ బ్రియముగా ♦ ధరణిపై నుంచిన యాపిండములఁజూచి♦యవనినాథు

తే. సతుల నందఱఁ బిల్చి యా♦సరణిఁ బల్కె;
నిదిగొ యిక్ష్వాకువిభుఁడయి ♦ యెసఁగి మహిత
చిత్తుఁడగు తనతండ్రికిఁ ♦ జింతరాముఁ
డిడియెఁ బిండమ్ములను, శాస్త్ర♦హితము మీఱ. ౧౦ 3455

క. కనుఁడీ శతముఖుసామ్యం, బును గని మహితాత్ముఁడగుచుఁ ♦ బొలిచి మహాభో
గనిచయము ననుభవించిన, జనపతి కీపిండి తృప్తిఁ♦జాలదు చేయన్. ౧౧

క. చతురంభోధిపరీత, క్షితినేలి సమస్తభోగ♦సిద్ధులఁ గని యా
శతముఖు సాటిందగు భూ,పతి యెట్లీ గారపిండి ♦ భక్షించెడినో. ౧౨ 3457

క. అతులైశ్వర్యముగల నా, సుతుఁ డిట శ్రాద్ధమున యందు ♦ క్షోణీశుండు
న్నతుఁడగు తండ్రికి నతిన,మ్మతిచే నీ గారపిండి ♦ మహితం బనుచున్. ౧౩

---

1 మమపుత్రస్య కారణాత్-అనిమూలము. ఇటఁ గౌసల్య సుమిత్రకొడుకు నగ్గించుచున్న దని తెలియవలయు.

తే. ఇయ్యవలసినకాల మి ♦ ట్లగు దెంచి
నదికదా ? యింతకన్నను ♦ నాకు జగతి
మించు దుఃఖము మఱి గాని♦పించ దరయఁ
దనయుఁ డీ గారపిండిని ♦ జనకుఁ గూర్చి. ౧౩ 3459

క. ఇచ్చటఁ జూచియు నామది, హెచ్చిన దుఃఖమునఁ బగుల♦దేలొకొ చెప్పుఁడా
సచ్చరితలార! వేయిగ, నిచ్చట నీక్షణమునందె ♦ యెంతకఠినమో. ౧౪

తే. దేని నాహారముగఁ గొను♦నో నరుండు, తద్ది విజులకు నద్దియే ♦ తలఁప నగును
భోజ్యవస్తువటంచుఁ జె♦ప్పుస్మృతిశ్రుతి సత్యమైనయర్థము గలిగిన♦యది స్ఫుటముగ.

క. మనమున స్ఫురించుచున్నది, వనితామణులార! నాకు ♦ బాగుగ వని ప
ల్కిన నాదశరథుభార్యలు, వనటం బడి యేడ్చు నామె ♦ వర్ణ్యగుణాఢ్యల్.

సీ. మంచిమాటల నూఱ♦డించుచుఁ దోడ్కొని చని యాశ్రమంబున ♦ స్వర్గసీమ
నుండి వచ్చిన నిర్జ♦రుండు వోలె వెలుంగునట్టి రాముని గని ♦ రంత; నచటఁ
గౌసల్య మొదలుగాఁ♦గలతల్లు లెల్ల భోగంబుల విడనాడి ♦ కాన నున్న
వాని రాముని గని ♦ పరమదుఃఖార్తలై గొప్పనిస్వనము ని♦గుడువిధమున

తే. నేడ్చుచుఁ బాష్పపూరంబు ♦ లెల్ల విడిచి;
రంత సత్యప్రతిజ్ఞుఁడై ♦ యలరు రాముఁ
డట్టె లేచి యొనర్చె నా♦యంబల శుభ
చరణములఁ బట్టుకొని నమ♦స్కారములను. ౧౭ 3463

క. విరివిగల నేత్రములు గల, తరుణులు వారెల్లఁ దమకు ♦ దండంబిడు న
ప్పురుషవరుని వీఁపున నున్న రజంబును గాంచి తమను♦నంబులు కలఁగన్.

క. కరముల మృదువంగుళములఁ, గరము సుఖస్పర్శములను ♦ గలవాని మహా
దరమునఁ దుడిచిరి లక్ష్మణుఁ, డురుదుఃఖము పొంగుచుండ ♦ నొగిఁ దల్లులనున్.

క. కనుఁగొని రాముఁడు మ్రొక్కిన, వెనుకన్ వందనము లిడియె♦విధిఁ దప్పక మె
ల్లన వారికెల్ల వారలు, గని శుభలక్షణుని నతని ♦ క్ష్మాపతితనయున్. ౨౦ 3466

క. రామునియందెట్లో యటు, ప్రేమమునన్ నడుచుకొనిరి; ♦ పృథ్వీసుత యు
ద్దామముగ నీరు గనులన్, వేమాఱుం గ్రమ్ముచుండ ♦ వెతలం గనుచున్. ౨౧

సీ. వారిపాదములకు ♦ వందన మ్మొనరించి వారిమ్రోలనె నిలు♦వఁబడియుండె
వనవాసదుఃఖంబు♦నను గృశించుచు దీనయై యున్నయాసీత ♦ నాత్మజాత
జననిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు♦సరణిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చియనియెఁ గౌసల్యయు;♦జనకుతనయ
దశరథుకోడలు ♦ తనరారు రాముని పత్ని యీతరుణి యీ♦భంగి నిర్జ

తే. నమగువనమున బహుళక♦ష్టముల నందె, నెట్టులో; జానకీ! కడు♦నెండ సోఁక
వాడియున్నట్టి పద్మంబు♦భంగి మిగులఁ, గందినట్టి మనోజ్ఞమౌ ♦ కలువరీతి.

క. కనకము దుమ్మున మున్గిన, యనువున, మేఘములు గ్రమ్మ ♦ నంబుజరిపుఁడుం
డునటు; ప్రభాహీనంబుగఁ, గనఁబడు నీముద్దుమోముఁ ♦ గాంచిన నన్నున్.

క. తనకాశ్రయదారువులను, ధనంజయుఁడు గాల్చురీతి ♦ దారుణదుఃఖం
బను నరణిఁ బుట్టిన హుతాశనుఁ డురుదుఃఖాంగుఁ డెదను ♦ నరగ దహించెన్.

తే. తల్లి కౌసల్య యిట్లు దు ♦ స్తరమహార్తి
నందుచుం జెప్పఁగా భర ♦ తాగ్రజుండు
తల్లికడ కేగి యామె పా ♦ దముల నటు వ
సిష్ఠుపాదంబులం దాఁకి ♦ చేసె నతులు. ౨౭ 3471

క. సురపతి గీష్పతికి నమస్కరించుగతి సుప్రభలను ♦ జ్వలనాభుండై
పరఁగు వసిష్ఠున కాదృతిఁ, బురోహితున కట్టె మ్రొక్కి ♦ పొదలెడు భక్తిన్.

ఆ. కూరుచుండె నతనిఁ ♦ గూడియే రాముండు;
భరతుఁ డంత ధర్మ ♦ నిరతుఁ డెల్ల
సచివపౌరవార ♦ సైన్యములను ధర్మ
నిరతులైన యితర ♦ నరులఁ గూడి. ౨౮ 3473

క. తనయగ్రజు చెంతనె కూర్చొనియెను; వీర్యాధికమున ♦ శోభిలు భరతుం
డును శ్రీరామునమీపంబున నే కూర్చుండి రాఘ ♦ వుని మునివేషున్. ౨౯

ఆ. ప్రభలవెలయుచున్న ♦ వానిఁ గనుంగొని
ప్రయతుఁ డగుచుఁ గమల ♦ భవుని మ్రోల
నింద్రుఁడుండు నట్లు ♦ లెదుటఁ జేమోడ్పుచే
నుండె; నంత నచట ♦ నున్న ఘనులు. ౩౦ 3475

సీ. భరతుం డిపుడు రఘు ♦ వరునకు మ్రొక్కి సత్కారమొప్పంగఁజ ♦ క్కఁగవచించు
ననుచు మిక్కిలి కుతూ ♦ హలము నిశ్చయముగఁగలవారలై ;రంత ♦ నలఘుధైర్య
మున వెల్గు రాఘవుం ♦ డును మహామతిమంతుఁడైన లక్ష్మణుఁడున ♦ మంచితమగు
ధర్మముగల కైక ♦ తనయుఁ డీ మువ్వురు నఖిలమిత్రావృతు ♦ లగుచు యజ్ఞ

తే. మున సదస్యులచేఁ జుట్టు ♦ కొనఁగఁబడిన
యట్టి త్రేతాగ్నులంబలె ♦ నచట నెంతొ
ప్రభలఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁ ♦ బడఁగఁ దగుచు
వెలసి రందఱు కనుఁగొని ♦ యలరుచుండ. ౩౧ 3476

నూటమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౪ - వ సర్గము.

భరతుఁడు రాజ్యముఁ గైకొనుమని రాముని వేఁడుట.

క. తనకొదవినట్టి రాజ్యంబును విడిచి జటాజినములఁ ♦ బూనుటఁ దనయుం
దనువమభక్తి గలండని, యనుజుని భరతుని నెఱింగి ♦ యారాఘవుఁడున్. ౧

క. భరతునిఁ గని సౌమిత్రియు, నరుదుపడన్ వానిఁ గూడి ♦ యాదృతిఁ బలికెన్

భరతా! చీరజటాజిన, ధరుండవయి వచ్చితేల? ♦ దగ వనములకున్. ౧

క. దీనికిఁ గారణమేమో, మానక నీవేవచింప ♦ మమతన్ వినఁగా
మానస మలరుచునున్నది, నా నాతఁడు దుఃఖభరము♦నం బలుకమికిన్. ౨

చ. మరల మహాత్ముఁడైన నృప♦మండనుఁ డించుక యూరకుండి యా
దరము చెలంగఁగా బలిమిఁ ♦ దత్సహజుం దనచెంతఁ జేర్చి యా
తురమునఁ గాఁగిలించుకొని ♦ తోరపువేడుకఁ బల్కె నిట్టులో
భరత! జటాజినంబులును ♦ వల్కలముల్ ధరియించి నీవొగిన్. ౩ 3480

చ. వనికిటు లేలవచ్చితివి? ♦ వారక యంతయు నానుపూర్విగాఁ
గను వచియింపుమా యనుచుఁ ♦ గ్రమ్మఱఁ బ్రశ్న మొనర్ప రాఘవుం
గనుఁగొని కేలుమోడ్చి జన♦కాండము సంతసమంద నిట్లనున్;
జనకుఁడు దుష్కరం బనఁగఁ ♦ జాలినకార్యము చేసి యెంతయున్. ౪ 3481

క. వనితామణిపల్కుల విని, నినుఁ బూజ్యునిఁ బాసి పుత్ర♦నిర్భర దుఃఖం
బునఁ బీడితుఁడై స్వర్గం,బున కేగె మహాభుజుండు ♦ భూపతి రామా!. ౫

సీ. అరినిషూదన! విన♦వయ్య బుద్ధియె లేని నాతల్లి కైకయు ♦ నాతనిఁ దగఁ
బురికొలుపుటచేతఁ ♦ బూజ్యమా కీర్తిని హరియించునట్టి యీ♦యధికపాప
మును జేసె; నీయఘ♦మ్ములు జేయఁబూనిన యీకైక నాతల్లి ♦ యీప్సితమగు
రాజ్యమొందకయె ఘో♦రంబగు నిరయంబునందుఁ దాఁబడఁగల♦దధికదుఃఖ

తే. మునఁ గృశించుచు వైధవ్య♦మునఁ దపించి
యామెసంబంధమున నిమ్మ♦హాపవాద
మును గనినయట్టి దాసభూ♦తునిగ, నున్న
నన్నుఁ గరుణింపఁదగు సదా♦నందచిత్త!. ౬ 3483

క. అనఘా! యిపుడే రాజ్యం,బున నభిషిక్తుండవగుము ♦ పురుహూతుని రీ
తి నిదే వైధవ్యముగల, జననులు పౌరులును నీదు♦సన్నిధి కిటకున్. ౭ 3484

క. చనుదెంచియున్నవా రీ, మనుజుల నెల్లరను గావు ♦ మమతన్ రామా;
మనవంశగౌరవముఁ గా,వను వలఁతివి గాన నీవు ♦ ప్రముదంబలరన్. ౮ 3485

సీ. జ్యేష్ఠక్రమంబున♦నే వచ్చుటంబట్టియును భరింపంగఁ జా♦లిన సుశక్తి
గలవాఁడవౌట ని♦మ్ముల నీకు న్యాయమై యుండుటన్ రాజ్యంబు♦నుద్యమమునఁ
గైకొనుమా, సుహృ♦ద్గణముల దానిచే సఫలకాములఁ జేయఁ♦జనును నీకు;
నిష్కళంకప్రభా♦నిచయచంద్రునిచేత శారదనిశవలె ♦ సరసవిభుఁడ

తే. వైన నీచేత నీ భూమి♦యంతయు విధ
వాత్వమును మానుఁగాక; [1]రా♦మా! "త్వమేవ

1 ఏభిశ్చ సచివైః సార్థం శిరసా యాచితో మయా, భ్రాతుః శిష్యస్య దాసస్య ప్రసాదం కర్తు మర్హసి-అని మూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతవ్రాసిన విశేషార్థమే 'త్వమేవగతిః' అనుమాటచే నిశ్చయింపఁబడినదని తెలియుచున్నది.

గతి" యటంచును నీమంత్రి♦గణముతోడ
శిరసు క్షితిసోఁక మ్రొక్కి యా♦చించువాఁడ. ౧౧౹ 3486

క. అనుజుఁడ శిష్యుఁడ దాసుఁడఁ, గనుకఁ నను గరుణఁజూడఁ♦గాఁ దగు నీకున్
వినుమా నాదగు కోరిక, మనమునఁ దీర్పఁగఁ దలంపు ♦ మానక రామా!.

తే. తండ్రితాతలనుండి ని♦తాంతమైత్రి
సహితులై యానుపూర్విగ ♦ శాశ్వతముగ
మనపురినినుండి పూజ్యులై ♦ నినుఁ గనంగ
నరుగుదెంచిరి చూడు నె♦య్యమున వీరి. ౧౨౹ 3488

క. ఈవచ్చిన సచివాదులు, పావనగుణు లోక్కరీతిఁ ♦ బ్రార్థించెద రీ
భూవినుతుల ప్రార్థనలను, నీవును దాఁటంగరాదు ♦ నిజమిది రామా!. ౧3

క. అని పల్కి కైకకొమరుఁడు, ఘనభుజుఁ డతులుని నీరు ♦ గ్రమ్మఁగ శ్రీరా
ముని పదములు తలసోఁకం,గను శాస్త్రోక్తముగ మ్రొక్కెఁ ♦ గ్రన్నన భక్తిన్.

తండ్రియాజ్ఞ శ్రేష్ఠమని రాముఁడు చెప్పుట

చ. సమదకరీంద్రమట్లు పలు♦సారులు దీర్ఘములైన యూర్పులన్
గుములుగఁ బుచ్చు నా భరతుఁ ♦ గూరిమితమ్మునిఁ గౌఁగిలించి చె
ప్పె మమత; సత్వయుక్తిఁ దగి ♦ విశ్రుతివంశమునన్ జనించి తే
జమున వెలింగి మంచివ్రత♦సంతతిఁ జేయు భవాదృశుండిలన్. ౧౬౹ 3491

తే. తుచ్ఛరాజ్యసుఖంబె హే♦తువుగ నిట్టి, పాపకృత్యము చేయు,నె♦ప్పగిది? శత్రు
సూదనా! విను నీయందు ♦ సుంతయేని, దోషమున్నట్లు నామదిఁ ♦ దోఁప లేదు.

సీ. బాలత్వమునఁ బూజ్య♦రాలగు తల్లిని నిందించితి వదియు ♦ నీకుఁ దగదు
పాపదూరా! మహా♦ప్రాజ్ఞ! [1]పెద్దలు తమ్ము నాశ్రయించిన కళ♦త్రాత్మజాదు
లం దిచ్ఛవచ్చిన♦యట్లు చేయఁగ వచ్చు నని విహితంబయి ♦ యలరుచున్న
యది; లోకమందు భా♦ర్యాత్మజశిష్యుల నాధువుల్ నియమించు♦సరణినదువఁ

తే. దగిన వారిగ నెన్నదు♦రు గద; మనము
దశరథుని నియమమునకుఁ ♦ దగ వశులమె
యగుదుమని నీవెఱుంగఁగఁ ♦ దగును జుమ్ము;
సౌమ్య! వినవయ్య తండ్రి ద♦శరథవిభుఁడు. ౧౯ 3493

ఆ. వల్కలంబు క్రింది ♦ వసనంబు గాఁగఁ గృ
ష్ణాజినంబు మీఁది♦దా వలువఁగఁ
గట్టుకొనుచుఁ గానఁ ♦ గాని రాజ్యమ్మునఁ
గాని యుండఁజేయఁ♦గా విభుఁడగు. ౨౦ 3497

---

1 మహాంతోపి అభిమతదారాదిషు స్నేహం కుర్వంతీతి భావః-అను మహేశ్వరతీర్థాభిప్రాయ మిటఁ జేర్పఁబడినది.

చ. [1]క్షమఁగల ధర్మవిద్వరని♦కాయమునందును మేటివీవు ధ
ర్మముల నెఱుంగు తండ్రిపయి ♦ రాజులు లోకనుతోగ్రుగౌరవం
బు మదిని నెంతయుండునో సు♦పూజ్యయె గావునఁ దల్లియందు భే
దము విడి యంతమాత్ర ముచి♦తంబగు గౌరవ ముంచు టారయన్. ౨౧

[2]ఆ. ధర్మశీలురైన ♦ తలిదండ్రు లడవికి, నన్నుఁ బొమ్మటంచు ♦ నెన్ని పలుక
నట్టు చేయకెట్టు ♦ లన్యరీతిగ నాచ,రింపనగునొ చెపుమ ♦ యింపుమీఱ. ౨౨

క. భరతా! నీవు నయోధ్యా,పురి నలరుచు స్వర్గలోక♦పూజ్యంబగు రా
జ్యరమాధిక్యముఁ గనుచున్, గురునానతి మనుపవలయుఁ ♦ గువలయమెల్లన్.

తే. దండకాటవి నారవ♦స్త్రములఁ గట్టు
కొని నివాసముఁ జేయఁద♦గును గురువుల
నాజ్ఞ నేనును; వినుము మ♦హాప్రభావ్యుఁ
డైన దశరథరాజేంద్రుఁ ♦ డందఱు విన. ౨౩ 3493

సీ. ఈరీతి విభజించి♦యే యాజ్ఞ చేయుచు స్వర్గమ్మునకు నేగె ♦ సకలధర్మ
వేత్త లోకగురుండు ♦ పృథ్వీశుఁ డాతండె యాఁ బ్రమాణము నీకు♦నట్టులోట
జనకుఁ డిచ్చిన భాగ♦మును యథావిధిగాఁగననుభవింపఁదగు♦వినుము! సౌమ్య!
దండకాటవిఁ జతు♦ర్దశవత్సరములుండి యస్మహాత్ముఁడు మను♦జాధిపుం డొ

తే. సంగినట్టి [3]భాగంబును ♦ సాధుబుద్ధి
ననుభవింపఁగఁ గలవాఁడ, ♦ మనుజవితతి
కెల్లఁ బూజ్యుండు మహితాత్ముఁ ♦ డెల్లవిధము
లను మహేంద్రసముండగు ♦ జనకుఁ డపుడు. ౨౬ 3499

క. ఆనతి నాకేమిచ్చెనొ, నేనది పరమార్థమనుచు ♦ నెమ్మదిఁ దలఁతుం
గాని తదనుక్తమగునది, యా నాకేశత్వమైన ♦ నహితము నాకౌ. ౨౭ 3500

నూటనాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౫ - వ సర్గము.

రాముని రాజ్యమును గ్రహింపుమని మరల భరతుఁడు ప్రార్థించుట.

చ. పురుషవరేణ్యు లౌచు రఘు♦పుంగవులై తగు రాముముఖ్యులా
తఱ్గుణమునందు మిత్రులవి♦తానము చుట్టును బర్వియుండ దు

---

1 తాప ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ జననాయ్య మపి గౌరవమ్-అనిమూలము. ఆరయన్-అంత గౌరవము తల్లియందుంచుట యుచితంబగును. అని యన్వయము. భేదము విడి యనునది అంతమాత్రమను దాని యర్థమును స్పష్టపఱచును గాన వ్యర్థముగాదు. 2 మాతాపితృభ్యా ముక్తోఽహమ్-అని మూలము. 3 ఉపభోక్ష్యే త్వహం దత్తం భాగం పిత్రా మహాత్మనా-అనిమూలము.

ర్భరమగు చింతలో మునిఁగి ♦ వందురుచుండఁగ రేయి యద్ది దు
స్తరముగ దాఁటిపోయెను ని♦శాసతి యేగఁగఁ దెల్లవాఱఁగన్. ౧౫ 3501

క. సహజులు వారలు పిదపన్, సుహృత్తులం గూడి జహ్ను♦సుతయందుఁ దగన్
విహితమ్ములైన కృత్యని,వహములఁ బ్రాక్కాలికముల ♦ వరుస సలుపుచున్. ౨

క. శ్రీరాముని యాశ్రమమును, జేరిరి వారెల్ల నేమి♦చెప్పక యందున్
ఊరకకూర్చుండఁగ నపు, డారాముని& జూచి భరతుఁ ♦ డామిత్రులలోన్. ౩

క. పలికె మఱొక్కరు క్షితి నిత,రుల రాజ్యము సంగ్రహించు ♦ రూపుగలదె? య
ట్టులు చేయఁదగదటంచుం, బలుకకుమా! యాఱడిల్లఁ ♦ బలికితిఁ దల్లిన్. ౩౫

క. మును నీవె నాకు రాజ్యం,బును దీని నొసంగితి విఁకఁ ♦ బొంగుచు నీకే
నును దీని మరల నొసఁగెద, ననుమతిని నకంటకమగు ♦ నవనిం గొనుమా!. ౪

తే. అనుభవింపుము స్వేచ్ఛఁగా; ♦ నరయవృష్టి
కాలమున గొప్పనీటివే♦గమునఁ దెగిన
యట్టికట్టను నెవరికిఁ ♦ గట్ట నలవి
కాదుగద యట్లె యీగొప్ప ♦ త్క్షాతలమును. ౪౫ 3506

క. భరియింప మిగులఁ గష్టము, నరసుగుణా! నీవు తప్ప ♦ భరియింపఁగ నె
వ్వరుఁ జాలరు; భూమిపతీ, ఖరమశ్వమురీతి నడువఁ♦గాఁజాలదు సూ!. ౫ 3507

క. సురపథమున వినతాసుతు,కరణిన్ సామాన్యపక్షి ♦ కడఁకవడి మీఱన్
బరుగిడఁ జాలదుగా, యు,క్కరణిన్ నినుఁ బోలి నడువఁ♦గా నర్హుఁడనే?. ౬

ఆ. ఎవని నాశ్రయించి ♦ యిలఁ బెక్కుజను లోగి
బ్రదుకుచున్నవారొ ♦ వాని బ్రదుకు
తగినదౌను; మఱి యి♦తరుల యాశ్రయమున
బ్రదుకువాని జని య♦భవ్యతరము. ౭ 3509

సీ. మనుజుఁ డొక్కరుఁడు వి♦త్తనము వేసి జలంబుపోసి పెంచంగ నా♦భూరుహంబు
వామనులకు నెక్క ♦ వలనుపడని యట్లుగా మహాస్కంధాది♦కములతోడ
భూరితరంబయి ♦ పుష్పించియును ఫలములు లేకపోవ నం♦దులకు బీజ
మును వేసినట్టి య♦మ్మనుజుఁడు తత్ఫలప్రమదంబు ననుభవిం♦పకయె పోవుఁ
గద యోమహాభుజా! ♦ యిదె యుపమానము పట్టాభిషేకంబుఁ♦బడసి నీవు

తే. సుమ్ముఁ బాలింపవే నుప♦మానమునకు
నరయ నుపమేయమైనట్టి ♦ యర్థమెల్ల
సంభవించు నటంచు నో ♦ సరసచిత్త!
యెఱుఁగనేర్తువు; దశరథుఁ ♦ డింపుమీఱ. ౯౫ 3510

తే. కష్టముల కోర్చి నినుఁ బెంచి ♦ కౌతుకమునఁ
బట్టభద్రుని జేసి య♦వనితలంబుఁ

పాలనము చేయుచుండ నిక ♦ బరమపురుషుఁ
గని ముదంబును గనఁజేని ♦ గలదె ఫలము. ౧౦ 3511

క. అరిసూదన! యభిషేకం,బు రహిం బొందుచును రాజ్య♦మున సూర్యవలెం
బరఁగఁగఁ బ్రభాసుఁడవై తగు, పురజనములుగుములుగాఁగఁ♦బొంగెదు వేడ్కన్.

క. నినుఁ గని యానందింతురు;, మనుజేంద్రా! నీదు వెంట ♦ మదగజవితతుల్
చనుదెంచుచుఁ బెల్లుబ్బున, ఘనబృంహితముల నొనర్చుఁ♦గాక మహాత్మా!.

క. అంతఃపురమునఁ దనరెడు, కాంతలు సుసమాహితలయి ♦ కడుసంతసముం
గాంతురుగా కని పల్కిన, నెంతయు మోదమునఁ బౌరు♦లెల్లరు రామున్.

క. కొనియాడుచుఁ బ్రార్థించుచు, ననుజుఁడు పల్కినవియెల్ల ♦ నరయఁగ మేల్మే
లని పల్కిరి; తనప్రార్థన, మును గైకొనఁడన్న దుఃఖ♦మునఁ దాపమునన్.

క. విలపించుచున్న భరతుని, నెలమిం గని సాధుశిక్ష ♦ నెసఁగినబుద్ధిన్
విలసిల్లి ధీరుఁడై తగు, నలఘుతరజ్ఞాని రాముఁ ♦ డాశ్వాసింపన్. ౧౪ 3516

క. తనమదిని దలఁచి పలికెన్, మనుజుండు స్వతంత్రుఁ డనెడు ♦ మాటయెలే దో
యనుజా యిచ్ఛానుగతిం, బనిచేయుట గలుగ దెపుడు ♦ వానికి నెచటన్.

క. పురుషు నిటనుండి వేఱొక, ధరణికి నటనుండి యిటకు ♦ దైవమె శక్తి
స్ఫురణమున లాగుచుండును, భరతా! దైవంబె నన్ను ♦ వనముల కనిపెన్.

*క. జనకుఁడు మరణించుటకును, మనమున దుఃఖింపవలదు ♦ మానుము దానిన్
ధనసంచయములు తుదకున్, వినాశనము నొందుఁ బెక్కు♦విధములభరతా!.

ఆ. ఎంతపెద్దపదవి♦నే పొందినను దుదిఁ
బతనమగుట నిజము ♦ బంధుముఖుల
కూడికయును దుదకు ♦ వీడుటయే కల్గి
యుండు బ్రదుకు మృత్యు♦వొంది చెడును ౧౬ 3520

సీ. వస్తుతతిస్వభా♦వంబున నిట్టిదే కావున జనకుండు ♦ కాలధర్మ
మును బొందెఁ బరిపక్వ♦ములగు ఫలంబుల కెన్న వృక్షమునుండి♦యేతమంత
పట్టుతప్పి ధరణిఁ ♦ బడుట యొక్కటితప్ప నన్యభయంబు లే♦నట్లు జన్మ
మును గన్నమనుజున♦కును మృతినొందుటకంటె వేఱుభయంబు♦గలుగ దెపుడు

ఆ. గట్టికంబములను ♦ గల గృహమును జీర్ణ
మయి నశించునట్లు ♦ లరయ నరులు
జరకు మృతికిఁ బరవ♦శత్వమొంది నశించు
వారు సుమ్ము సూర్య♦వంశతిలక !. ౧౭ 6521

క. జరగి చనినట్టి రాతిరి, మరలియొ రానేర దెపుడు ♦ మఱి యమునాపు
ష్కరపూరము లవణోదధి, కరుగును మరలంగ నేర ♦ దనుజా! వినుమా! ౧౮

* సర్వే క్షయాన్తా నిచయాః పతనాన్తాః సముచ్ఛ్రయాః-అనిమూలము.

ఆ. గ్రీష్మమందు సూర్య♦కిరణముల్ జలములఁ
బీల్చునట్లు ప్రాణి♦వితతి జీవి
తములు గతములగు న♦హములును రాత్రులు
మ్రింగివేయుచుండు ♦ మేదినిఁ గడు. ౨౦ 3523

క. విను నీవు నిలిచియున్నను, జనుచున్నను జీవితంబు ♦ క్ష్మాపతితనయా!
యనుదినము క్షీణ మొందుచుఁ, జనుచున్నది కనుక వగవఁ ♦ జను నీకొఱకై.

క. నినుఁ జూచుకొనుచు నీవే, మనమున శోకింపవయ్య! ♦ మఱియొకరిగుఱిం
చిన చింత నీకిఁ కేటికి?, మనుజుఁడు చన మృత్యు వరుగు ♦ మానక తనితోన్.

తే. కూరుచుండినఁ దానును ♦ గూరుచుండుఁ
[1]జాలదూరము పయనమై ♦ చని మరలిన
నదియుఁ గూడనె చనివచ్చు ♦ నట్టులోట
దానిఁ దప్పించుకొనన నేరి♦తరము గాదు. ౨౨ 3526

[2]సీ. కాలాంతరమున నీ♦ వేలాగు చెప్పిన నట్లు చేయుదునని ♦ యనెద వేమొ
తనువున ముడుతలు ♦ కనఁబడుచున్నవి వెండ్రుకల్ నరసిన♦వి ముదిమి తగఁ
గ్రమ్మి తా జీర్ణించెఁ ♦ గావున నిఁక మీఁదఁ బురుషుఁడే యుపమను♦బూనియిట్టి
[3]పేరుపద్రవముఁ ద♦ప్పించుకొనన్ గల్గుఁ గాన నాత్మవిచార♦మూనవలయుఁ
తే. ప్రాణములు గల్గు తఱినె; వి♦భావసుండు
నుదయగిరి శిఖరంబుపై ♦ నొప్పు ధనస
మార్జనము చేయుతఱి యిది ♦ యని ప్రమోద
మొందుదురు క్రుంగ [4]శర్మంబు ♦ నొందనెంత్రు. ౨౩॥ 3527

క. ఇరుసనయంబుల నాయూ. పురుషార్థముఁ దాఁట సరిగఁ♦బొంపఁదలఁచుచుం
దురుగాని వానిచేఁ దను, పరమాయువు తగ్గు నని యె♦వరున్ మదులన్.

క. పంపోవును సూ; ఋతువులు, తలనూపఁగఁ గ్రొత్తక్రొత్త ♦ తలఁపులు పొందం
గలకాల మిదియె యనుచాత్మల సంతోషింత్రుగాని ♦ మది నెవఁడైనన్.

క. ఋతువులు క్రమముగఁ దిరుగుట, సతతము జీవితము తగ్గు ♦ సరభసగతి నే
వితమునఁ దరింతు మని యొ, క్కతఱిం దలపోయరేమొ ♦ కాని కుమారా!.

చ. వననిధిఁ గాష్ఠయుగ్మమొక♦భంగిఁ బరస్పరసంగతిం దగం
గని తఱి రాఁగ వేఱుపడుఁ ♦ గాదె! కుమారక! యట్లె భార్యలుం -
దనయులు బంధువుల్ మఱియు ♦ ద్రవ్యము లొక్కటఁ జేరియుండి చ -
య్యన విడిపోవువారు సమ♦యంబు తటస్థముగాఁగ నందఱున్. ౨౬॥ 3531

1 గత్వా సుదీర్ఘ మధ్వానం సహమృత్యు ర్నివర్తతే-అని మూలము. 2 ఈ సీసపద్య ప్రథమ పాదము వ్యాఖ్యలోని యవతారికకుఁ దెలుఁగని యొఱుంగునది. 3 పేరుపద్రవము=పెనుకష్టము. 4 శర్మము=సుఖము.

క. అరయ వియోగము గల్గుట, స్థిరమా సంబంధ మనఁగఁ ♦ జెప్పఁబడె వదలుకా
బరిపరి యోజించిన నీ, ధరణి న దేప్రాణిగాని ♦ తనమతిరీతిన్. ౨౭ 3532

తే. బంధువులతోడఁ గలిసి ని♦వాస మెప్పుఁ
జేయనేరదు కావున ♦ జీవితములఁ
బాసినట్టి యే ప్రాణిని ♦ స్వాంతమందుఁ
దలఁచి శోకించినను దాన ♦ ఫలము లేదు. ౨౮ 3533

సీ. పాంధసమూహంబు ♦ పయనంబు చేయంగఁ బధికుఁ డొక్కండు నే♦వత్తుమిమ్ము
వెంబడించియె యని ♦ వెంబడి చనునట్లు పూర్వులు చేయనో♦ప్పగను, దండ్రి
తాత లనుష్ఠించి ♦ తగు మృతిమార్గంబు నే సుతాదులు గూడ♦నెన్ని యనుస
రింపవలయునను♦రీతి నిశ్చితమగు దాని నెంతయు మానఁ♦దగదు సుమ్ము;
తే. భరత! యామార్గమునకును ♦ భంగ మనఁగఁ
గానరా దెప్పుడైన న♦ద్దానిఁ బొంది
యెట్లు దుఃఖింపవచ్చు, నీ♦వెఱుఁగవలయు
దీని నెల్లను సతతంబు ♦ మానసమున. ౩౦ 3534

సీ. అధికతర ప్రవా♦హమువలె మరలక వయసు పోఱుచునుండఁ ♦ బరసుఖంబు
నకుఁ గారణంబగు ♦ ప్రకటధర్మమునం దెతనుని యోగింపంగఁ♦దగుఁజుము; సుఖ
హేతువౌ ధర్మంబు♦నే పొందువారలు ప్రజలనంబడుచుంద్రు; ♦ పరమధర్మ
మతియైన జనకుండు ♦ మంగళకరములౌ సకలయజ్ఞముల వి♦స్తారదక్షి
తే. ణాన్వితములుగ నొనరించి ♦ యఖిలపాప
రహితుఁడై స్వర్గమొందె; ధ♦ర్మమునఁ బన్ను
సంగ్రహించుట భృత్యపో♦షణము సరిగ
నొనరుచుట మానవులఁ బ్రోచు♦టను సతండు. ౩౧ 3535

క. సుకృతాత్ముండై స్వర్గము,నకుఁ బోయెను; మనుజులకుఁ ద♦నకు నిష్టములై
సకలశుభదమ్ములై తగి,న కృత్యములఁ నన్నిఁటిని నొ♦నర్చుటచేతన్. ౩౨

తే. తగిన దక్షిణలిచ్చి య♦ధ్వరములెల్లఁ
జేయుటం గృతకృత్యుఁడై ♦ చేరె స్వర్గ;
మమ్మహారాజు బహువిధ♦యాగములను
జక్కఁగాఁ జేసి సుఖతృప్తిఁ ♦ జాలనంది. ౩౩ 3537

క. చిరకాలము బ్రదికియె సుర,పుర మొందెను; వత్స! వినుము ♦ పూర్వులకంటెన్
ధరణిఁ జిరాయుష్యంబునఁ, బరఁగి మహాభోగములను ♦ బలసి సుహితుఁడై.

చ. అమరపురంబుచేరిన మ♦హాత్మునిఁ దండ్రి గుఱించి యెంతమా
త్రము వగఁ జెందరాదు; మన♦తండ్రియు జీర్ణమనుష్యదేహముకా
గ్రమముగనే త్యజించి సుర♦గాత్రసమృద్ధిని బొంది బ్రహ్మలో
కమున విలాస మొప్పఁగనె ♦ క్రాలెడు నాతని కేల చింతిలన్. ౩౪ 3539

తే. ప్రాజ్ఞుఁడవు బుద్ధిశాలివి ♦ బహువిధశాస్త్ర
వేత్తవుగదా తలంప నీ♦విధమునఁ దగు
నీవు తండ్రికిఁగా దుఃఖ ♦ మీవిధమునఁ
బొందవచ్చునె? భరత ! స♦త్పుణ్యచరిత. ౩౮ 3540

క. జనకుఁడు మృతిఁగనె నన్నయు, వని కేఁగె నటంచు నిట్లు ♦ బహువిధదుఃఖా
ర్తిని బొంది యేడ్చు టెప్పుడైన, నను జేయఁగరాని పని ఘ♦నస్వాంతునకున్.

క. ధీరుండవు, వాగ్మివి, నీ, వీరీతిఁగ నేడ్వఁ దగునె ♦ యిఁక స్వాస్థ్యంబున్
జేరుము దుఃఖింపకుమా, జేరి పురీపాలనంబు ♦ చేయుము, భరతా!. ౪౦

క. జనకుఁడు విజితేంద్రియుఁ డి, ప్పనికై నియమించె నిన్ను ♦ భరతా! నను నె
ప్పనియందుఁ బుణ్యకర్ముఁడు, జనకుఁడు నియమించెనో య♦చటనుండెదఁజూ!.

ఆ. అందె నిలిచి పూజ్యుఁ♦డగు తండ్రి యానతిఁ
జేయువాఁడ; దండ్రి ♦ చేసినట్టి
యాజ్ఞ దాఁట నాకు ♦ న్యాయముగా దరిం
దమ! తదాజ్ఞ నీవు ♦ దాఁటఁ జనదు. ౪౧ 3544

ఆ. గౌరవించుచుండఁ♦గా వలయును నీవు, నతఁడె మనకు బంధు♦వగు జనకుఁడు;
గాన ధర్మనిరతుఁ♦డైన యాతనియాజ్ఞ, వని వసించి [1]మనుచు ♦ వాఁడ నేను.

సీ. పురుషకుంజర! విను♦పరలోకమును గోరిన నదిఁ గోరువాఁడు ధ♦ర్మరతిఁగాంచి
ఘాతుకత్వము మాని♦కడుభక్తి గురువాజ్ఞఁ జక్కఁగా నెఱిఁగియా♦చరించుచు
కొనువాఁడుగాఁ దగు; ♦ మనతండ్రి యగు శుభాచారంబు నాదిగొల్పి♦సహజలభ్య
మైన రాజత్వమ్ముఁ ♦ బూనుముకప్పని యాత్మహర్షమ్ముఁడు ప్రభుం♦డైన రాముఁ
ఆ. డనుజుతోడఁ దండ్రి ♦ యాజ్ఞ పాలింపంగఁ
దగు నవశ్యమును వి♦ధంబు దోఁప
నట్లు మాటలాడి ♦ యతని నాశ్వాసించి
యంత నూరకుండె ♦ ననుజుఁ గనుచు. ౪౫ 3546

నూటయైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౬ - వ సర్గము.

రాముని భరతుఁడు మరల యుక్తియుక్తముగఁ బ్రార్థించుచు మాటలాడుట.

క. ఈరీతి నర్థయుక్తము, గా రాముఁడు పల్కి విరతిఁ ♦ గాంచఁగ గంగా
తీరమునఁ బ్రకృతి వత్సలు, నారాముం గాంచి భరతుఁ ♦ [2]డతిచిత్రముగన్. ౧

1 కర్మణా పాలయిష్యామి వనవాసేన రాఘవ-అనిమూలము. 2 ఉవాచ భరత శ్చిత్రం ధార్మికో ధర్మవత్సలః-అనిమూలము.

తే. మాటలాడంగఁ బూనె ధ♦ర్మమతి గాన
ధర్మయుక్తంబుగా; నరిం♦దమ ! భవాదృ
శుఁడు జగంబున నెవఁడు గ♦లఁడు? తలంప
హరఖ మొందింపఁ జాలదు ♦ దుఃఖము నిను. ౭ 3548

క. నిను సంతోషము నంతస, మును గనఁగాఁ జేయలేదు ♦ ముదుసల్లును నె
ల్ల నెఱింగినవాఁడవు గా,వున నినుఁ బూజించువారు ♦ హో శ్రీరామా !. ౨౮

క. జ్ఞానుల నేమియుఁ దెలియని, మానవురీతిగను వారి ♦ మన్నించుటకై
పూనిక సంశయముల నె,న్నో నీతుల నడుగుచుందు♦వో ధర్మమతీ !. 3 3550

[1]సీ. మృతునియందు విరోధ ♦ మేలాగు గిలుగదో యట్లులే బ్రదికియు♦న్నట్టివాని
యందు ద్వేషము లేమి; ♦ యపనిలేనట్టి వస్తువునందు రాగమ్ము♦తొలఁగునట్లు
లున్నవస్తువునందు♦నొగి రాగ మునుపమి యను నిట్టి బుద్ధియే♦యమలసుకృతి
కిని గల్గునో యాతఁ♦డును దేని కేమాత్రమును బరితాపంబు ♦ గనఁడు కాన

తే. నాకు నీచెప్పినట్టులే ♦ శోకలేశ, మైననుఁ లేదు; శోకోక్తు♦లట్టులైన
నేలచెప్పెద వనుదువ♦యేమొ? మనుజ, పాలకా! నామనస్థితిఁ♦బలుకువాఁడ.

క. విను మాత్మానాత్మజ్ఞుం, డనఁదగు నటుఁ డిట్టివైన ♦ వ్యసనమ్ముల పా
లనుబడి శ్రమపడరా దీ,వును సర్వజ్ఞుండవౌటఁ ♦ బొందవు వగలన్. ౫ 3552

క. ఎగి నీవు పొందకున్నను, వగని విధంబునను నీవు ♦ తాపసివయి యుం
డఁగ నెట్లు నైతు రామా!, [2]యగణితమహిమా! మహాత్మ!♦యాశ్రితవరదా!.

తే. సత్యశపథుండవు మఱియు ♦ సర్వవేత్త, వధికధీరుండ వెల్లను ♦ నరసి చూడఁ
గిలవు సత్త్వగుణుండవు ♦ లలితసుగుణ, సిద్ధగోపము! నిన్నెన్న♦నేర నేను. ౭ 3554

క. జనియును నాశముఁ దెలిసిన, ఘనుఁడవు నీవిట్టి సుగుణ♦గణయుక్తుఁడవౌ
టను మముబోంట్లకు నోర్వం,గనురాని మహాపదలును ♦ గలఁపవు నిన్నున్. ౭

సీ. అని నిన్ను బాధింప ♦ నర్హమే! నేను దేశాంతరంబున నుండ ♦ నతికుబుద్ధి
యైన నాతల్లియు ♦ నానిమిత్తమె చేసినట్టి యిప్పాపకృ♦త్యంబు నాకు
సమ్మతమే గాదు; ♦ సాధురక్షక! కానఁ గరుణింపవయ్యా! ప♦న్నాథవయ్యా!
ధర్మపాశమునకుఁ ♦ దగఁ గట్టుపడియున్నవాఁడఁ గావున మహా♦పాపములను

తే. నాచరించి దండ్య ♦ యై యున్నతల్లిని
దీవ్రదండమున వ♦ధింపలేక
యున్నవాఁడ; నే మ♦హోన్నతిఁదగిన శు
ద్ధాన్వయమున జనన♦మంది మఱియు. ౯ 3556

---

1 యథామృత స్తథాజీవన్ యథాసతి తథాసతి, యస్యైషబుద్ధిర్లాభస్స్యా న్న త్వరితప్యేత కేన సః-అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన యర్థమే యీసీసపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది. 2 ఈ మూఁడువిశేషణములు భరతుని భక్త్యతిశయద్యోతనార్థము ప్రయోగింపఁబడినవని తెలియఁదగు.

క. పరిశుద్ధకృత్యతతి నాచరించు నదశరధునకు ♦ జనియించి స్వధ
ర్మరతిఁ గని యధర్మిష్ఠము, గురునిందితమునగు పనిని ♦ గూడునె చేయన్. ౯

క. దానినెటు చేయనేర్తును?, మానవపతి వృద్ధుఁ, డమల♦మఖకర్త, మృతిం
గానఁ జనినాఁడు, జనకుఁడు, మానుగ దేశికుఁడు సురస♦మానుఁడు ననియే.

క. సభలో నాతని నిందింప భయంపడి యున్నవాఁడ ♦ బహుధర్మమతీ!
యభయద! ధర్మవిదుండైన భూపతి యెవండో తనదు ♦ నాతిహితముకై.

తే. అర్థధర్మవిహీనమై♦నట్టి యిట్టి, పాపకార్యంబు చేయునా? ♦ ప్రాణులకును
నంత్యకాలము డాసిన♦న్వ్యత్యయంపు, బుద్ధితోఁ చెడుననియుండుఁ♦బూర్వగాథ.

క. మనుజేంద్రుఁ డిటు లకార్యము, నొనరిచి యాశ్రుతిని క్షితిని♦నొగిఁ బ్రత్యక్షం
బును బొందఁజేసెఁ గాదే;, యనఘా' నాప్రార్థనంబు ♦ నారయు మింకన్. ౧౩

సీ. ఇదిగో విషంబుఁ ద్రా♦గెద నన్న కైకేయి కోపముఁ బట్టియుఁ ♦ గోమలిపయిఁ
గలిగిన మోహంబు ♦ వలనను, సాహసమునను, నాయప యొన♦ర్చిన నికృష్ట
కార్యంబు ధర్మవి♦గర్హితంబై యుంట మంచియర్థమును స్మ♦రించి నీవు
దానిని బాపుము; ♦ సూనుండెవం డిలఁ దండ్రి చేసిన యా య♦ధర్మకృత్య
తే. మును మరల్చి సమంచిత♦ముగ నొనర్పఁ
బూనునో వాఁడె కొడుకని ♦ బుధులు తలఁతు
రట్లు చేయఁగఁ దలఁపఁడే ♦ నతఁడు సుతుఁడె
కాఁడు, నీ వట్టిసుతుఁడవె ♦ కావలయును. ౧౪ 3562

క. జనకుఁడు ధీరవిగర్హిత,మును గాపమునైన కృత్య♦మును జేసెను దా
నిని నీవు పొందఁగూడదు, జనకుని మిత్రులను బంధు♦జన ఘనజనులన్. ౧౫

క. ననుఁ గైకేయిని రాజ్యం,బును రక్షింపంగ నీవు ♦ పూనఁగవలయున్
వనవాసమేడ? శాస్త్రం,బననేడ? జటాసమూహ♦మననేడ? కొరా'. ౧౬ 3564

క. ధరణీపాలన మెక్కడ?, విరుద్ధకార్యముల నిట్టి ♦ వీనిని నీవి
ట్లరయక చేయంగూడదు, ధరణీశా! ప్రాజ్ఞ రాజ♦ధర్మ మరసినన్. ౧౭ 3565

తే. మనుజపాలన మభిషేక♦మున నె చేయ,శక్యమగుఁ గాన క్షత్రియ♦జనికి మదిని
దలఁపఁ బట్టాభిషేకంబు♦ధర్మములను, బ్రథమధర్మము గద రఘు♦రామచంద్ర!

సీ. క్షత్రబంధుఁడెవండు ♦ కన్రు భోగత్యాగయుతమౌటఁ, బ్రత్యక్ష♦హితఫలమగు
పాలనధర్మంబు ♦ వదలి యప్రత్యక్షమై దుర్నిరూపంబె ♦ యగుచు, నంశ
యింపఁగాఁ దగు ఫల♦మియ్యంగఁ దగినదై యెప్పుడో ఫలముల♦నీయఁజాలు
నదియయి, యేప్రమా♦ణావళి నిది తొలి క్షత్రియుండూనంగఁ♦ జనునటంచు
తే. నిశ్చయింపఁగఁబడని మా♦నిహితవృత్తి
నాచరించును? మఱియుఁ గ్లే♦శాదికములఁ

గలుగఁజేయుధర్మంబులఁ ♦ గడఁగి చేయ
వలయుననని గోరుదేని నా♦పలుకుఁబూని. ౨౦॥ 3567

క. ఇల బ్రహ్మక్షత్రియవై,శ్యులు శూద్రులనంగ ఖ్యాతి ♦ నొందిన యీజా
తుల స్వస్వధర్మయుక్తం,బుల నొనరిచి ధర్మయుక్త♦ముగ నేలు మిఁకన్. ౨౧

క. ఇదియును బహుళక్లేశ, ప్రదమా ధర్మంబె యగును ♦ బహుధర్మములన్
గుదిరిన మదిగల పెద్దలు, విదితములగు నాశ్రమముల ♦ బృంహములోనన్.

క. అమరు గృహస్థాశ్రమ ము,త్తమపడిముగ ననిరి గాన ♦ దానిని నేచం
దమున విడువంగ నీకగు?, నమలమతీ! విద్యచే న♦యసున్న నేమన్. ౨౨॥

క. నీకంటెఁ జిన్నవాఁడ న,దేకరణిని బెద్దవాఁడ♦వే యిన్నిట, నో
భూకాంత! నీవు తనరఁగ, నేకరణిని నేను బుడమి ♦ నేలఁగల నిఁకన్. ౨౩

సీ. నేను బాలుఁడఁగద ♦ నీవలె నన్నచో నంతమాత్రమ్మె కా ♦ దఖిలసుగుణ
ములను బుద్ధిని గూడఁ♦దలఁప హీనుండను స్థితియు హీనంబె యీగా♦గతినినున్న
నేను నిన్విడిచిన♦చో నూఱకియునుండఁ జాలను ధర్మజ్ఞ ♦ సాధుచిత్త!
స్వీయధర్మము నను♦ష్ఠించుచు నీబంధుసంతతిఁ గూడి ని♦శ్శత్రుకమగు

తే. తండ్రిరాజ్యంబునంతయుఁ ♦ దగినరీతిఁ
బాలనము చేయుమా యెల్ల♦ప్రజలు మంత్ర
కోవిదులగు వసిష్ఠాది ♦ పావనర్త్వి
జులు యథావిధిగా నిందె ♦ వెలయు వేడ్క. ౨౪॥ 3572

క. అమలమతి! నీకిప్పుడె, సమంత్రకముగాఁగ మేము ♦ సంతసమందన్
క్షమ కధిపతిగా నభిషే,క మొనర్తురుగాక యీరాజ♦గంబులు మెచ్చన్. ౨౬

సీ. జగము లన్నిటిఁ గెల్చి ♦ సొగసుగ దివిజాళి యభిషేకి మొనరింప ♦ నలరు నింద్రు
భంగి మాచేఁ బృథ్వి♦భారంబు పూనంగ నభిషిక్తుఁడ వగుచు ♦ నఖిలజనులఁ
బాలింపఁగా రమ్ము ♦ చిత్తసంబునకింత; సురమానులయుఁ బితృ♦వరులయు ఋణ
ములను దీరుచుకొని ♦ ఖలులైన రిపులను నిశ్శేషముగఁ జంపి ♦ నెయ్యురకును

తే. సకలవాంఛల నొసఁగుచు ♦ జగతినన్ను
నీవె పాలింపుమా యిప్డు ♦ నీమహాభి
షేకమును గాంచి నీప్రియ♦స్నిగ్ధులోగిని
సంతసింతురుగాక యో♦సరసధిషణ !. ౨౮॥ 3574

క. తానకశత్రువు లిపుడే, వేవే పదిదిక్కులకును ♦ భీతిం గనుచుం
బోవుదురుగాక; పురుషవ,రా! వినుమా!, నాదుతల్లి ♦ యందిననిందన్. ౨౯

ఆ. తుడిచివైచి పూజ♦తుఁడగు తండ్రిని బాప
మునను బడకయుండ ♦ మనుపవయ్య !

నేను శిరము సోఁకఁ♦గా నమస్కారమ్ము
చేసి వేఁడుకొనెదఁ ♦ జిత్తగింపు. ౩౦౫ 3576

క. భూతములపై మహేశ్వరుఁ, డేతీరున గరుణ యునుచు ♦ నీవును బంధు
వ్రాతములయందు నట్లే, ప్రీతిని దగ నునుపవలయు ♦ వేయు నిఁక నేలా. ౩౧

క. నావిన్నపంబు దీనిని, నీవును వినకునను బ్రోసి ♦ యిఁక వనముల కే
పోవుదువే నినుఁ గూడియె, నే వనముల కేగుదెంతు ♦ నిజ మిది రామా!.

సీ. ధైర్యవంతుఁడుగాన ♦ దశరథరాముండు భరతుఁ డత్యార్తిని♦బడలుచుఁ దగ
శిరము సోఁకఁగ మ్రొక్కి ♦ గరము వేఁడుచునిట్లుపలుకుచుఁ దనదుకృ♦పంగనంగ
నెంతవేఁడినను బృ♦థ్వీశుని యానతి యందె చిత్తము నిల్పి♦యాయయోధ్య
కరుగుట కేమియు ♦ ననుమతింపకయుండె; జనులెల్ల రప్పు డా♦శ్చర్యమొంది

తే. యతని స్థైర్యంబుఁ గాంచి య♦త్యంతదుఃఖ
హర్షముల నేకకాలంబు♦నందె పొంది;
రతఁ డయోధ్యకు రాఁడని ♦ యార్తిఁ, బ్రతిన
దప్పఁడని మోదమును వార ♦ దాల్చి రెదల. ౩౮ 3579

క. పురజనముఖ్యులు ఋత్విజు, లనుదుగ నిటు ధర్మయుక్తి ♦ లలరఁ బలుకు నా
భరతుఁ గని యేమితోఁచక, కర మతఁడు బొప్పుడుము ♦ గ్రమ్మ నుతింపన్.

ఆ. అట్టిస్థితిని గాంచి ♦ యమాత్యులును వారి
వినుతిచేసి రెల్ల ♦ జనులు రాఘ
వునకు మ్రొక్కి చాల ♦ వినయంబునన్ నేఁడె
రింక రెట్టుటంచు ♦ హితము మాలసు. ౪౧ 3581

నూటయొకటవ సర్గము సంపూర్ణము

---

౧౦౨ - వ సర్గము.

{ భరతుఁడు దశరథుఁడు కామమోహితుఁడని నిందింపఁగా
రాముఁడు కాఁడని చెప్పుట }

శా. శ్రీమంతుండగు లక్ష్మణాగ్రజుఁడు తాఁ ♦ జిత్తంబునం గల్గును
ద్దామా కల్మషభక్తిమై భరతుఁ డం♦తన్ స్తోత్రముల్ చేయ స్తో
త్రామూల్యార్చన మొంది బంధుజనమ♦ధ్యస్థానమం దొప్పి సాం
తా మోదంబలరంగ నిట్లనియె నె♦య్యంబొప్పఁగాఁ గ్రమ్మఱన్. ౧ 3582

క. అనుజా! యిప్పుడు నీచెప్పినవాక్యము దశరథునకుఁ ♦ బృథ్వీపతి మం
దనునకుఁ గైకకు జనియించిన నీకున్ యుక్తమగును ♦ జెప్పెద వినుమా!. ౨

*సీ. పూర్వమ్ము దశరథ♦భూపతి నీతల్లిఁ గైకను బెండ్లాడు ♦ కాలమందు
నీతాత కేకయ♦నృపతి ప్రార్థింపంగఁ గైకకుఁ బుట్టిన ♦ యాకుమారు
నకె రాజ్యమిత్తుఁన♦ప్పకయనియాశుల్కమును ప్రతిజ్ఞయొనర్చె♦మనుజవిభుఁడు
దైవాసురప్రవి♦దారణమందు నీతల్లి గావించిన ♦ యుల్లసులకుఁ

తే. జేయు సేవకు ముదమంది ♦ యాయువిభుడు
నిచ్చె రెండువరంబుల ♦ నెలమి; నంత
నాయశస్విని స్త్రీరత్న♦మైన నీదు
తల్లి దశరథుచే శప♦థంబు జరపి. ౪॥ 3584

క. వరములరెండిటిఁ గోరెను, భరతా! యందొకటి నీకుఁ ♦ బట్టము గట్టన్
ద్వరగా నన్నుం బంపను, నరణ్యములకొకటి నిట్టు ♦ లడిగె వరములన్. ౫॥

క. వరముల వాని నొసంగెను, ధరణీశుం డామె పనుపు ♦ తప్పక యపుడే;
పురుషవరా! జనకుండిటు, వరముల నిచ్చుటను జేసి ♦ వనభూములలోన్. ౬॥

తే. నాల్గుపదివత్సరములుండ ♦ నాకు నాజ్ఞ
యిచ్చె నాజ్ఞను బొందిన ♦ యేను దండ్రి
పలుకు సత్యము గావింపఁ ♦ దలఁచి నిలిచి
యెవరు చెప్పిన వినకయె ♦ యింతి సహజ. ౭ 3587

క. కలిసియె నిర్జరవనభూ,ముల నిలువఁగ వచ్చినాఁడ; ♦ భూపతితిలకా!
యల తండ్రియాజ్ఞ చొప్పున, నిలాధిపతి వగుచు జనకుఁ ♦ డిచ్చినయాజ్ఞన్.

క. ఋతమై చెలఁగం జేయుము, హితమటు లొసరింపుటింక ♦ నిప్పుడు నీవున్
బితరుని ఋణమునుండియె, యతివేగ విముక్తుఁ జేయ♦వయ్యా! తగఁగాన్.

క. నామాటఁ బట్టి యీవిధి, గా నునమున నెన్నిచేసి ♦ కడుధర్మవిదున్
భూమీశుని నీతల్లిని, బ్రేమమునన్ వెలయఁజేయు ♦ వేగమ భరతా!. ౧౦

సీ. గయయందుఁబితృతృప్తి♦కం యాగమును జేయు మనుయశస్వియసంగఁ♦వనదగ
వినిపించినకథయు ♦ వినఁబడుచున్న దేకాదె పున్నామదు♦ర్గతినినుండి [యుఁడు
జనకునిఁ గాచుట ♦ జనకుని పేర నిష్టాపూర్తముఖముల ♦ సరిగఁ జేసి
పరలోకమున సుఖం♦పడఁగఁ జేయుటఁ బుత్త్రుఁడను పేరుసుతునకుఁ♦దనరెనుగుణ

తే. వంతులును విద్యగలిగిన♦వారు నైన
కొడుకు లెందఱో కలుగంగఁ ♦ గోరవలయు

---

* వివాహకాలమునందే కైకకొమరునకు రాజ్యము లభించునట్టి ప్రతిజ్ఞ జరగఁగా మరలఁ గైక వరముల నేలకోరె ననఁగాఁ జిన్నతనమున నాశపథము జరగినందున మఱచి యీవరములను గూడ దాసి స్మృతికిఁ దేఁగా నడిగెనని వ్యాఖ్యయందు వ్రాయఁబడినది. ఇది గాథగానఁ దెనుఁగునఁ జెప్పఁబడలేదని యెఱుంగవలయు.

వారిలో నొక్కఁడై నఁ బోవఁ గలఁ డలఁగు
నా గయాక్షేత్రమునకని ♦ యూఁగయుండు. ౧౩ 3591

క. మును చెప్పఁగాదె, దానిన్, వినియేయున్నాము గాదె; ♦ పృథ్వీశసుతా!
మనుజవరా! రాజర్షులు, మనముల నూహించి యిద్ది ♦ మంచి దనిరి సూ!.

క. కనుకన్ జనకుని నారక,మునుండి గావుము కుమార! ♦ ముఖ్యజనులతో
డను నాయయోధ్యకును వే, చనుమా శత్రుఘ్నుఁగూడి ♦ త్విప్రాదివిజులతోన్.

క. జనులను బాలింపుము జా, గొనరింపక నేను నిపుడె ♦ యుర్వీసుత నీ
యనుజన్ముఁ గూడి దండక, యను వనికిం బోవువాఁడ ♦ ననుజా! భరతా!.

క. మనుజులకు రాజవగుమా, వనమృగముల కేను జక్ర♦వర్తి నగుదు నీ
వును వేగ పురికిఁ జనుమా!, వనములఁ కేఁ బోదు నిపుడె♦ప్రముదముచెలఁగన్.

క. భరత! సితచ్ఛత్రము నీ, శిరమున భాస్కరకరాళి ♦ చేరకయుండం
ద్వరఁ బాలఁదోలు నీడను, గరమ్ము చల్లనగు దానిఁ ♦ గల్పించెడిఁ జూ!. ౧౮

క. వనమున నుత్తమమగు భూ, జనికరములదైన యట్టి ♦ ఛాయను నేనున్
దనివారఁ బొందుచున్ సుఖ,మున నుండెదఁ జుమ్ము, న్యాయ♦మును జేయంగన్.

ఆ. సరసబుద్ధియైన ♦ శత్రుఘ్నుఁడును లక్ష్మ,ణుండు తలఁపఁ బ్రియస♦ఖుండు నీకు
నాకు నున్నవారు ♦ నల్వురమును బర,స్పరసహాయముననె ♦ జనకుపలుకు.

ఆ. జగతిలో నసత్య♦ముగ నుండకుండంగఁ
జేయుదము కుమార! ♦ చిత్తమందుఁ
జింతఁ బూనవలదు ♦ చెప్పిన గూపల్కు
పరసబుద్ధిఁ దలఁపు ♦ సాధువనుచు. ౧౯ 3599

నూటయేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౦౮ - వ సర్గము.

చార్వాకమతము నవలంబించి జాబాలి రాముని రాజ్యము చేయుమని చెప్పుట.

క. అనుజుని నాశ్వాసించెడు, వినకుల వల్లభుని ధర్మ♦హితు శ్రీరామున్
గని వైదికమగు ధర్మ, మ్మునకు విరుద్ధమగు మార్గ♦మును బూని తగన్. ౧

క. పలికెను జాబాలియు రఘు,కులమండన! మహితబుద్ధిఁ ♦ గూడి మహోస్థై
ర్యలలితుఁడవై నవాఁడవు, తలఁప నిరర్థకము బుద్ధి♦ధర్మం బిదియా. ౨ 3601

క. ధరణిన్ సామాన్యుండగు, పురుషునకుం బోలె నిట్టి ♦ బుద్ధియు నీకున్
సరియే తోఁచుంగా కీ, పరమమనీషయును నీకు ♦ భవ్యవిచారా!. ౩ 3602

క. ఎవ్వని కెవ్వఁడు బంధుం, డెవ్వనికిని దేనిచేత ♦ నేమిగలుగునో
యివ్వసుధఁ బ్రాణియొంటిగ, నిప్పటిలున్ జచ్చునట్లె ♦ నియత మిదియె సూ!.

సీ. కావున నెవఁడు జ♦గంబునఁ గలిగండ్రుఁగాని తడాసక్తుఁడై ♦ యుండునో యతఁ
డిని వెఱ్ఱివానిఁగా♦మనమునఁ దలఁపుచూ యొక్కనరుండు వే♦ఱొక్కగ్రామ[చి
మునకుఁబోవుచుమార్గ♦మునసాత్మవిశ్రాంతికయియొకానొకచోట♦క్షణము నిలి
మఱునాఁడు పయనమై ♦ మఱియొక్కచోటికిఁ జనియెడిగీతిని ♦ మనుజులెల్ల

తే. నుర్వి సంసారయాత్ర చే♦యుచును నడుమ
నిలుచు తావులవలె జన♦నిని జనకుని
ధనమునుం బొందుచున్నారు ♦ కనుక నట్టి
వారిపయి సజ్జనులు ప్రీతిఁ ♦ బడయ రెపుడు. ౬ 3604

క. మనుజోత్తమ! మతివైభవ,మునఁ దగుదువు నీవు పిత్ర్య♦ము శర్మకరం
బునగు రాజ్యము విడుచుచు, ఘనదుఃఖనికేతనంబు♦గాఁ గన్పడుచున్. ౭

క. తరుణమున కనుచితంబయి, నిరత ముపద్రవము లొప్ప ♦ నెగడెడు దీనిన్
సరియౌనే కుపథమ్మును, బరిగ్రహించుటయు నీకుఁ ♦ బల్కుము రామా!. ౮

సీ. సంపత్సమృద్ధిచేఁ ♦ బెంపు నొందెడు నయోధ్యకుఁ జని నీవు ప♦ట్టాభిషేక
ము జేసికొనుము చ♦క్కని నియమంబున నేకవేణి ధరించి ♦ యెపుడు భర్త
నెదురుచూచెడు సతి ♦ యింతిచందంబున నగరాధిదేవత ♦ సొగసు మీఱ
నెదురుచూచుచున్న ♦ దెల్లవిధంబుల రాజకుమార! య♦ర్హంబులైన

తే. రాజసుఖములఁ గనుచు స్వ♦ర్గమున నింద్రు
పగిదిఁ బురమున విహరింపు ♦ పార్థివేంద్రుఁ
డైన దశరథుఁడోడ నీ ♦ కరయ నింతె
యేని సంబంధమే లే ద♦హీనశౌర్య!. ౯ 3607

క. అతనికి నీతోడను బం,ధుతయేమియు లేదు నేన్ప♦తోఁ దలఁచిన నా
క్షితిపతియె వేఱు నీవును, మఱి నెన్నిన వేఱు నాదు♦మాటను వినుమా.

క. ఒనరింపుము, యివ్విధమున, వినుమా! ప్రాణికిని దండ్రి ♦ బీజము మాత్రం
బె నరాధిప! కారణమిది, యనఁదగు నత్యల్పమనుచు♦నంబ ఋతువునన్.

క. ధరియించు శుక్లశోణిత, వరవస్తుద్వయమె యెల్ల♦ప్రాణులకగు సు
స్థిరకారణ మిద్దాననె, పురుషుఁడు జన్మించుచుండు ♦ భూలోకమునన్. ౧౧

సీ. ఎచటి కాక్షితిపతి ♦ యేగంగఁ జనునో యచ్చటికేగినాఁడు సూ♦జనపతిసుత!
యతఁడు భూతంబుల♦యందు లయించినవాఁడు విశేష మి♦ప్పట్టున నిసు
మంతయు లేదు; దే♦హాంతము గలవారి కిది స్వభావమ్ము; నీ♦వే నిజంబు
కాని సంబంధంబుఁ ♦ బూని శ్రమింపడు చున్నావు సిద్ధమై ♦ యెప్పుడుసుఖ

తే. మును దొలంగుచు నెవరర్థ♦మును గ్రహింపఁ
గాని ధర్మాచరణమునఁ ♦ గాని నిరతు

లగుదురో వారిఁ గాంచియే ♦ నధికదుఃఖ
మొందుచున్నాఁడ నిశ్చయ♦మో సుశీల!. ౧౧ 3611

క. విను ప్రత్యక్షసుఖంబుల, ననయముఁ దా రనుభవించు♦నట్టి యితరులం
గని నేను శోక మందను, గనుఁగొనఁదగుఁ దగినయట్టి ♦ కారణవితతిన్. ౧౨

సీ. అర్థధర్మసమార్జ♦నాచరణాయత్తు లిటు దుఃఖమొంది తా♦రెల్లఁ జెడుట
యేగాక చచ్చియు ♦ నెల్లదుఃఖంబులఁ బొందుదు రిది నిజ♦ముగఁ జెలంగు
నష్టకాప్రత్యాబ్ది♦కాఖ్యలుగల శ్రాద్ధములను లోకమున జ♦నులు గడంగి
చేయుచున్నారు నీ♦చిత్తమునం జూడు, మందు నన్నంబు వా♦రనుభవింపఁ

తే. దగిన దాని నితరులకుఁ ♦ దగ వ్యయించి
తారె కైకొన్న నాశంబు ♦ నొరఘువర!
మృతుఁడు తినఁగలఁడే యన్న ♦ మేమియైన
వానికై యొరులకుఁ బెట్ట ♦ వ్యర్థమె గద. ౧౩ 3613

క. వినుమా! యొక్కండు భుజిం, చినయది వేఱొకని మేనఁ ♦ జెందున యేనిన్
మనుజుం డొకఁడు విదేశం, బునకేగిన వానిఁ గూర్చి ♦ పుత్రప్రముఖుల్.

ఆ. శ్రాద్ధభోజనములు ♦ సలుపంగవచ్చునే, యద్ది వారిదారి♦కైన బత్తె
మునకుఁ బనికివచ్చు ♦ ననవచ్చునే గద, యైన నద్ది యట్టు ♦ లగుట లేదు. ౧౫

సీ. అట్టులే మృతులగు ♦ నట్టివారికి నది యాహారమగుటయు ♦ ననృతమగును
గాన నారాధింపు ♦ కడఁగి నిర్గమముల దానముల్ చేయు మ♦ధ్వరమొనర్పు
తపముసేయుము ప్రయ♦త్నమున నుపోషణముఁ దృజింపుమయంచు♦నలఘువిత్త
సంగ్రహణమునఁ గు♦శలమతుల్ గ్రంథదానముల్ చేయింపఁ♦దలఁచితదను

తే. సారముగ గ్రంథములు వ్రాసి♦నారు రామ
మహితబుద్ధివి జనకుని ♦ మాటరీతిఁ
జేయఁదగునని మదిని నెం♦చిన సుబుద్ధి
వీవు లేదిఁకఁ బరలోక♦మే యటంచు ౧౬ 3616

ఆ. నిశ్చయించుకొనుము ♦ నీవు ప్రత్యక్షసి
ద్ధమ్ము రాజ్యభోగ♦తతి గ్రహింపు
మిఁకఁ బరోక్షసుఖము ♦ నిచ్చుచున్న పితృవాక్కి
పాలనము వెనుకకు ♦ వలయుఁ ద్రోసి. ౧౭ 3617

క. విను ప్రత్యక్షంబున క, న్నను నధికము లేదను సుజ♦నగణాభిమతం
బనఁదగిన బుద్ధిఁగొని తమ్ముని ప్రార్థనమునను రాజ్య♦మును గైకొనుమా !.

నూటయెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౯ - వ సర్గము.

—జాబాలిమతమును నిరాకరించి రాముఁడు వైదికమతమును స్థిరపఱచుట.—

క. ఋతబుద్ధులలో నగ్రుఁ, డతఁడు, క్షితిపాత్మజుఁ డాముని యిటు ♦ చెప్పినపలుకుల్
మతినెన్ని వినియు వైదిక, మతమునఁ గల యధికభక్తి♦మై స్థిరబుద్ధిన్. ౧

చ. మునివరుఁ గాంచి యిట్టులను ♦ మోమున సుస్మిత మంకురింప నా
కును బ్రియమైన రాజ్యమును ♦ గోరియె యయ్యది సిద్ధినొందఁ జె
ప్పిన పలుకిద్ది కృత్యమని ♦ వింతగఁ దోఁచెడుఁగాని నెమ్మనం
బునఁ దగ నెంచఁ జేయుటకుఁ ♦ బూనఁగ రానిదె సుమ్ము సువ్రతా!. ౧౺

క. హితమువలెఁ దోఁచుఁగాని య, హితమే యగుఁ బిదప దుఃఖ♦మే కల్గును; నీ
మతమునఁ దగి పాపాచా, రతతిని గొని పాడిలేని ♦ ప్రాకృతుఁ బురుషున్. ౨౺

క. ధరణింగల సత్పురుషులు, పరికింపరు సన్నలను ♦ బాటింపరు నూ!
పురుషుని సజ్జనుఁడని దు,ష్టరతుండని యెట్లు తెలియ ♦ శక్యం బనెదో. ౩

సీ. ఇతఁడుసత్కులజాతుఁ♦డితఁ డసత్కులజాతుఁడనియు వీరుండితఁ♦డనియుఁ బురు
షుఁడు గాని యితండని ♦ కాని శుద్ధుండని యపరిశుద్ధుండని ♦ యతని యతని [ప్ర
యాచారమే తెల్పు; ♦ నార్య! నేదూష్యుండనగుచుఁ బూజ్యునిరీతి♦నగపడుచును
శుచిహీనుఁడనె యయి ♦ శుచిగల యటులుండి శిష్టలక్షణములఁ ♦ జెందినట్టి
వాఁడనై యవిలేని♦వానివలెం దగి శీలయుక్తునిరీతిఁ ♦ జెంది దుష్ట

తే. శీలుఁడనె యయి శుభదమై ♦ ప్రాలు వైది
కంబయిన ధర్మమును మాని ♦ కర్మవైది
కక్రియల వేదవిధుల నిక్కముగ మాని
విశ్వసంకరకరమయి ♦ విమతమగుచు. ౪౺ 3623

క. కనఁబడు నీచెప్పిన వా,క్కునఁ గల్లు నధర్మమును ద♦గుం జేయంగా
నని, ధర్మమనియుఁ బూనిన, వినుమా లోకమున నెందు ♦ విమతాచారున్. ౬

తే. లోకదూషకుని న్నన్ను ♦ నేకరణిని
గార్యమి దకార్య మిదియని ♦ కడు నెఱుంగు
తెలివిగల యెవ్వఁడేనియుఁ ♦ దలఁచునొక్కొ
గొప్పగా నెవ్వఁడును నను♦గొనఁడు సుమ్ము!. 3625

సీ. గౌరవహానియే ♦ కాదు నావనవాస నియమప్రతిజ్ఞను ♦ నేను వదలి
యపరోక్షమును మాను♦మని చెప్పినట్టి యీ యతిదుష్టవృత్తిని♦నాశ్రయించి
వర్తింతు నే నిఁకె♦వ్వని కుపదేశింతు; నేను జెప్పినదాని ♦ నీవు జరపు
మని; యేయుపాయంబు♦నను స్వర్గమొందుదు? నిట్లుచేయుదు నేని♦యెల్లజనులు
తమకుఁ దోఁచినభంగిఁ ♦ దారు వర్తింతు రదేలన భూపతి ♦ యెవ్వఁడేని

తే. యెట్టి యాచారమూనునో ♦ యట్టిదాని
బూనుదురుగాదె జనులెల్లఁ ♦ గాన నాకె

కాక లోకులకెల్ల స్వ♦ర్లోకహాని
కలుగుఁ గావున నీమాట ♦ గాదు శుభము. ౯ 3626

సీ. తగుభూతదయయే ప్ర♦ధానంబుగాఁ గల్గి శాశ్వతంబైనట్టి ♦ క్ష్మాపతీంద్ర
వృత్తము సత్యమై ♦ వెలయును, సత్యమే రాజవృత్తంబయి ♦ రాజిలుటను
జనసమూహమ్మును ♦ సత్యంబునందె ప్రతిష్ఠితంబై యుండు ♦ దివిజు లెల్ల
మునులు సత్యమ్మునే ♦ ఘనమని తలఁచిరి గద, సత్యవాది లో♦కమున నలరు
తే. నేని యాతఁడు మోక్షమ్ముఁ ♦ గానఁ జనును
జనులు సర్వముఁ గాంచెదు ♦ సరణి ననృత
వాదిఁ గని భయపడుదురు ♦ వసుధఁ బరమ
ధర్మమగు సత్యమే యని ♦ తలఁపఁబడును ౧౧॥ 3627

క. విను స్వర్గహేతువదియే, యని చెప్పంబడును; లోక♦మందుఁ బ్రభువుగాఁ
దనరును సత్యమె లక్ష్మియు, ననిశము సత్యాశ్రయగనె ♦ యలరున్ మానీ!.
తే. సర్వమునకు నాధారంబు ♦ సత్యమె యగుఁ
బరమగతి దానికంటె లే ♦ దరయ నిదియు
దానయజ్ఞంబులకు హోమ♦తపములకును
సత్యమగును నాధారంబు ♦ సాధువిప్ర!. ౧౩॥ 3629

క. శ్రుతులును సత్యాశ్రయములు, క్షితి నెప్పటికైన విడువఁ♦జెల్లునె ఋతమున్
హితముగ లోకము నొక్కం,డలశయుగతిఁ గాచునొక్కఁ♦డన్వయమునుజూ!.
తే. ఒకఁడు నరకంబునం బడు ♦ నొకఁడు స్వర్గ
తలమునం బూజితుండగు ♦ ధాత్రి నిట్టు
లైహికాముష్మికఫలంబు ♦ లగును సత్య
వంతునకు సత్యవాదియుఁ ♦ బడు నఘమున. ౧౫॥ 3631

సీ. సత్యసంధుండను ♦ సత్యంబు మీఱనే శపథంబుచేసితి ♦ జననితోడ
నిట్టి నే సత్యమై♦యెసఁగు భూపతి యాజ్ఞఁ బాలింపకుందు నె♦ప్పుగిదిఁ జెపుమ;
సత్యప్రతిజ్ఞను ♦ జరపంగఁ గలనేను ధనలోభమునఁగాని ♦ తావకోక్తి
వలనఁ జిత్తమ్మెట్లొ ♦ కలఁతనొందుట గాని యజ్ఞానమునఁగాని ♦ యట్లె తమసు
ఆ. నొందిగాని తల్లి ♦ కుద్యమమునఁ దండ్రి, చెప్పినట్టి సత్య♦సేతు వింకఁ
ద్రెంప నిద్ది నిజము; ♦ తెగి యబద్ధములాడు, వాఁడు చంచలస్వ♦భావుఁడు మఱి.
క. స్థిరమతియు లేనివాఁ డగు, పురుషుం డిడు హవ్యకవ్య♦పుంజంబుల ని
ర్జరులును బితరులు గ్రహియింపరు సుమ్మని మున్ను విన్న♦వారము మానీ!.
సీ. విను సత్యరూపమై ♦ వెలయు నీధర్మమాత్మను గూర్చి వర్తించు♦ననిశమని మ
దాత్మకుఁ దోఁచుచు♦న్నది సాధుజనసమాచరితమై తగిన యీ♦జటలు వల్క
లములు ధరించు భా♦రము సత్యరూపమై చాలు నాధర్మము ♦ సంతరింప
నంగీకృతంబగు ♦ నవనీశధర్మమ్మునం దధర్మము చాల ♦ నమరియుండు

తే. ధర్మమించుకయేయుండు ♦ దానిఁ గ్రూర
మతులు క్షుద్రులు పాపక♦ర్మరతులగ్గు
చాలలుబ్ధులు సేవింత్రు ♦ సాధువనుచు
నేనుమాత్రము విడిచెద ♦ నిజము మౌని!. ౨౦ 3634

చ. మనసున నిశ్చయించుకొని ♦ మానుగ దేహముచే నొనర్చు జి
హ్వను ననృతంబులాడు నరుఁ ♦ డెల్లనఁ గావునఁ బాతకంబు నొ
ప్పును త్రివిధంబుగా [1]మఱియు ♦ భూమియు, దానజమైన కీర్తియుఁ
ఘనతరపౌరుషంబున నె ♦ కాంచిన సద్యశ, మట్లె లక్ష్మియుఁ. ౨౧ 3635

క. ఈనాలుగు సత్యమునం, దే నెలకొనియున్న పురుషు♦నే పొందంగా
మానీ! కోరుచునుండును, మానితుఁడగు పురుషుఁ డతఁ డ♦మరపురి కేగుఁ.

ఆ. అవియు వెంటనంటి ♦ యరుగుఁ గావున సత్య
మాశ్రయింపవలయు; ♦ నరసి యిద్ది
మంచిదనుచు నిశ్చ♦యించి దీనిం జేయు
మనుచు నీవు యుక్తి ♦ యలరుచుండ. ౨౨ 3637

క. పలికితివిగాదె యిపు డ, ప్పలుకులు పూజ్యములె కావు, ♦ ప్రత్యక్షము ని
మ్ముఁగొనుచుఁ బరోక్షమ్మును, వెలికిం ద్రోయుటయు శాస్త్ర♦విధిహిత మెటులా.

క. భరతుఁడు వేఁడినరీతిని, ధరణిం గొనుమంటి వీవు ♦ తండ్రియెదుట నే
నరిగెద వని కని శపథము, లరవడిఁగాఁ బలికి యిప్పు♦డొగి నప్పలుకుల్. ౨౩

క. మనసార విడిచి భరతు వచనమె ట్లొనంగ నేర్తు? ♦ సాధూ! నేనుఁ
జనకునికడ స్థిరశపథం,బును జేసియె యున్నవాఁడఁ ♦ బో సత్యముపై. ౨౪

క. దానికి నాకై కేయియు, మానసమున నధికముగు ప్ర♦మదముం బొందెఁ
నే నట్టి ప్రతిన విడచుట, యానే న్యాయంబు చెపుమ ♦ యార్యశ్రేష్ఠా!. ౨౫

సీ. ఇదియె కర్తవ్యమా ♦ నిది యకర్తవ్యమం చెఱుఁగుదుఁ గావునఁ♦గృత్రిమమతి
యించుకయైన లే ♦ కెప్పుడు శ్రద్ధచేఁ బరిశుద్ధచిత్తత ♦ వని నివాస
మును సల్పుచు నెవన్య♦ములగు నాహారంబులను నియమంబునఁ♦గొనుచు దానఁ
బంచేంద్రియవితృప్తిఁ ♦ బరఁగున ట్లొనరించి పరిశుద్ధసుమమూల♦ఫలవితతులఁ
తే. బితరులకు దేవతలకుఁ దృ♦ప్తి నొనరించి
జనకవాక్పరిపాలన♦మునఁ దనరెడు
లోకయాత్రను నడుపుచు ♦ లోకహితము
గాఁగఁ గాలంబు గడిపెద ♦ క్ష్మాసురేంద్ర!. ౨౬ 3642

1 భూమిః కీర్తిర్యశో లక్ష్మీః పురుషం ప్రార్థయంతి వా-అనిమూలము. కీర్తిః వితరణజనితా ప్రథా. యశః పౌరుషనిబంధనమ్-అని వ్యాఖ్య.

సీ. అష్టకాదుల నుదా♦హరణముగాఁ జూపి కర్మముల్ నిష్ఫల♦కంబు లంటి
మనుజు లీకర్మభూ♦మిని బొందియుండు నందాఁక శుభంబులై ♦ తగినకర్మ
ముల నవశ్యము సేయ♦వలయు నగ్నియువాయు వబ్జారియునువిన♦వయ్య! యిట్టి
కర్మభూమిని బొంది ♦ కావించినట్టి కర్మములకు ఫలముగ ♦ మహితములగు
తే. ననలతను వాయుతను జంద్ర♦తను జెలంగి
కాంచియున్నారు కావునఁ ♦ గర్మములును
నిష్ఫలంబులు గావు; మా♦సి! శతముఖము
లను సురాలయపతితను ♦ గనియె వజ్రి. ౨౮॥ 3643

క. మునివరు లత్యుగ్రతపం,బును నొనరిచి దివిజపురిని ♦ బొందిరనియె; ని
ట్లనలాభతీవ్రతేజుం, డనఘుండగు నామహీశు ♦ నాత్మజుఁ డెంతేఁ. ౨౯॥

క. తను నాస్తికవాక్యములఁ, మునిపతి జాబాలి నొంపఁ ♦ బూనఁగ విని యో
ర్వనురామి నతనిపల్కుల,కు నెదం గడు నేవగించు♦కొనుచుం బలికెఁ. ౩౦

తే. సత్యధర్మపరాక్రమ ♦ త్యాగురాము, రార్చియును మఱి భూతద♦యాతిథేయ
సత్కృతిప్రియభాషలు♦స్వర్గమునకు, మార్గమని పల్కుదురుమతి♦మంతులెన్ని.

సీ. కనుకనె విప్రులు ♦ కలరూపుగా దీనియర్థము గ్రహియించి ♦ యంద త్రైక
మత్యంబు నంది ప్ర♦మాదంబుఁ బొందక శాస్త్రోక్తమైనట్టి ♦ సరణి స్వస్వ
వర్ణాశ్రమాచార♦పటలికిఁ దగినట్టి ధర్మసమూహంబుఁ ♦ దగ సమాచ
రించుచు స్వర్గాది♦కాంచితలోకాళిఁ బడయఁగోరెదరు త♦న్వక త్వదీయ
తే. మతియు వేదవిరుద్ధమా ♦ మార్గమందు
వెలసియున్నది వైదిక♦వేష మీవు
తాల్చి యతిశయనాస్తిక♦త్వ మెసఁ బూని
యిట్టి యతిదుష్టబుద్ధిని ♦ నితరుల కొగి. ౩౨॥ 3647

క. నిరత ముపదేశించుచుఁ, దిరుగుదు వీలాటి నిన్నుఁ ♦ దెలియక యాభూ
వరుఁడు తనచెంతఁ జేరిచెఁ, బరిపరి దూషింతు నిది య♦వైదిక మనుచుఁ. ౩౩

క. శ్రుతిబాహ్యుఁడైన బుద్ధుఁడు, సతతము తస్కరుని భంగి ♦ సంత్యక్తుఁడు సూ!
క్షితినిందు నాస్తికుని దుర్గతికుని నా[1]బుద్ధసమునిఁ♦గా నెంచనగుఁ. ౩౪॥

ఆ. కనుకఁ బ్రజలు నాస్తి♦కుని నవైదికునిగ
సంశయింపవలయు ♦ జ్ఞాని వాని
కభిముఖుండు గాఁగ ♦ నగునె యెప్పటికైన
వినుము నీకుఁ బూర్వ♦మునులు ఘనులు. ౩౫ 3650

1 బుద్ధసమునిగా-ఇట బుద్ధశబ్దము వేదనిందకపరము. అంతియకాని మతస్థాపకుఁడగు బుద్ధుని పరముకాదని తెలియఁదగు.

సీ. నీకంటె శ్రేష్ఠులై ♦ నెగడినవారును బహువిధశుభకర్మ♦పటల మెలమి
నొనరించి యిహలోక♦మును బరముజయించియాకసంబున గ్రహ♦వ్యమలరూప
ములఁ దగి యున్నారు ♦ లలితకాంతులు మీఱఁగావున నే ద్విజుల్♦కడుశుభప్ర
దములగు సాధుక♦ర్మములను యాగాదిహోమకృత్యంబుల ♦ నొగిఁ దపంబు
తే. దానములఁ జేయుదురు; ధర్మ♦తత్పరులయి
సాధుసంగతిఁ దనరి తే♦జమున వెలసి
దానగుణముఖ్యులై యహిం♦సానుకూల
బుద్ధులై నిర్మలులునగు ♦ మునులె ఘనులు. ౩౬ 3651

క. వారలు జగతిం బూజ్యులు, గారే? యని యిట్లు కోప♦కలితుండయి యిం
పార వచియించు స్థిరబలు, నారాముని మహితుఁ జూచి ♦ యాభూసురుఁడున్.

క. వినయమున ననునయించుచు, నను; నాస్తికమతముఁ దెలుపు♦నదియయి సత్యం
బును నగుచు సాధుజనహిత,మును నగు వాక్యముల నుల్ల♦మున నలరంగన్.

సీ. వినవయ్య నాస్తిక ♦ లనుమాటలును నేను వచియింపఁగా లేదు♦వాస్తవముగ
నేను నాస్తికుఁడను♦గాను బరంబును లేదనియును జెప్ప♦లేదు నాస్తి
కమతవాదులతోడఁ ♦ గలియుట గలిగిన వారివాదముల నీ♦వలెనె యాస్తి
కుఁడనయి ఖండింపఁ ♦ గడగుచునుందును, ధర్మసంకటమగు ♦ తరుణమందుఁ
తే. గార్యసిద్ధికినయి నాస్తి♦కత్వమూను
వాఁడనేగాని నేనట్టి ♦ వాఁడఁగాను;
వినుము యాకాలవేళ మెల్లన, యిచటికి
వచ్చుటను నాస్తికోక్తులఁ ♦ బల్కినాఁడ. ౩౮ 3654

క. నినుఁ బురికిన్ మరలుపఁగ,యనంచు నిను సుప్రసన్ను ♦ నొయ్యనఁ జేయం
గను గోరి యిట్లు చెప్పితి, మనమునఁ దలపోయవలదు ♦ మఱియొకరీతిన్. ౩౯

నూటతొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౦ - వ సర్గము.

—వసిష్ఠుఁడు రాముని కోపమును దీర్చి హితముపదేశించి రాజ్యముఁ గొనుమని చెప్పుట—

క. రాముఁడు జాబాలివచ,స్తోమము విని కోపమొందెఁ ♦ దోరంబుగ నం
చామాడ్కి నెఱిఁగి రాముని,భీమాగ్రహ ముడుపఁదలఁచి♦వినయముతోఁ వన్.౧

క. మునిపతి వసిష్ఠుఁ డిట్లను, వినుమా! జాబాలి, జనులు ♦ విలయము గనినన్
జనుదురు-పరలోకమునకు, నని పుణ్యము తరుగ వత్తు ♦ రవనికి ననియున్. ౧

తే. ఎఱుఁగుఁగావున నాస్తికుం ♦ డెట్టులగును
నిన్నుఁ బురికి మరల్పంగ ♦ నెన్ని యిట్టి

పలుకఁ జెప్పినవాఁడు భూ♦పాలతిలక!
వినుము వచియింతు జగమెట్లు ♦ వెలసె నిలను. ౨ 3658

చ. సలిలమయంబుగాఁ దనరె ♦ సర్వము నాదిని, నందు భూమియే
తొలుత సృజింపఁగాఁ బడియెఁ ♦ దోరపుశక్తి స్వయంభువుండుగా
వెలసిన బ్రహ్మయుఁ దివిజ♦వీరులు పుట్టిరి సుప్రసిద్ధుఁడౌ
జలజవిలోచనుండు హరి ♦ చక్రధరుండు వరాహరూపుఁడై. 3 3659

క. జలములనుండియె భూమిని, బలమొప్పఁగ నుద్ధరించె ♦ బ్రహ్మయుఁ జరితా
త్ములను మరీచ్యాదులఁ దన,యులఁ గూడియె జగము నెల్ల ♦ నొగిఁ బుట్టించెన్.

సీ. బ్రహ్మము నాపర♦బ్రహ్మమువలననె వఱలె నాబ్రహ్మప్ర♦వాహరూప
మున నిత్యుఁడౌను ద♦క్కినవారికంటెను జిరకాలముండు స్వ♦స్థితినినుండి
యే మోక్షమును బొందు♦నిట్లగుటనె యాతఁ డవ్యయుండనఁబడు♦నతనివలన
జనియించెను మరీచి♦యను ముని యతనికిఁ గశ్యపుండు జనించెఁ ♦ గశ్యపునకుఁ
తే. దనయుఁ డర్కుఁడు వైవస్వ♦తమను నతని
తనయుఁ డయ్యెను నాతండె ♦ మును జనపతి
యతని కిక్ష్వాకువు జనించె ♦ నతనికిఁ దొలి
మనువె యిచ్చె సమృద్ధభూ♦మినిఁ దగంగ. ౬ 3661

క. అతఁడే యయోధ్యయం దు,న్నతిఁ గను తొలిభూపుఁడని మ♦నంబునఁ గనుమా
యతనికి శ్రీమంతుఁడు కు,క్షితనూజుండయ్యెఁ జాలఁ ♦ గీర్తియుతుండై. ౭

క. అతనికి వీరుండు వికు,క్షి తనూజుం డావికుక్షి♦కిన్ దేజంబు
న్నతశౌర్యముగల బాణుఁడు, సుతుఁ డతనికి దీర్ఘబాహు ♦ శోభితుఁ డగుచున్.

క. అనరణ్యుఁడు స్థిరయశుఁడై, జనియించెను సజ్జనాళి ♦ సముధికుఁడగు న
య్యనరణ్యుఁడు క్షితినేలఁగ, ఘనములు వర్షించుచుండుఁ♦గాలహితముగన్

తే. క్షామబాధలు లేవు, త♦స్కరుఁడు లేఁడు
మందునకునైన నిట్టి య♦మ్మానవపతి
కాత్మజుండయ్యెఁ బృథువు మ♦హాక్షితీశుఁ
డా త్రిశంకువు జనియించె ♦ నతనివలన. ౧౦ 3665

క. ఋతనిరతుఁ డౌటచే నా, క్షితిపతి తనమేనితోన ♦ చేరెను స్వర్గం
బతనికి యువనాశ్వుఁడు సుతుఁ,డతఁడు మహాయశుఁడు విక్ర♦మాధికుఁడయ్యెన్.

క. తనశౌర్యంబున భీకర, దనుజాతుని దుందుమారుఁ ♦ దాఁ జంపుటచేఁ
గనియె నిల దుందుమారా,ఖ్యను దగ మాంధాత యతని♦యాత్మజుఁ డయ్యెన్.

సీ. మాంధాత గనియెను ♦ మహనీయ తేజుఁడై యలరు సుసంధిని♦నాతఁడు ధ్రువ
సంధి ప్రసేనజి♦త్సంజ్ఞుల నిరువురఁ దనయులఁ గాంచె నా♦తనయులందుఁ

బెద్దవానికి నరి♦భీకరుఁడై తగు భరతుండు జన్మించె ♦ బాహుబలము
గల యాతఁడసితునిఁ♦గనియెఁదత్సామంతులగుతాళజంఘులు♦హైహయులును
తే. ప్రబలులతో శశిబిందువుల్ ♦ వైరులైరి
వార నసితుండు మార్కొని ♦ పోరి యోడి
యడవిపాలయ్యె, నంత ర♦మ్యహిమశిఖరి
యందు మునివృత్తి నందె న♦మ్మరిభయమున. ౧౭ 3668

క. ఆతనిభార్యలు గర్భిణు, లై తనరిరటంచు వినికిఁ ♦ యందొక్కతె పా
పాతతమతియై సవతికి, నీతఁటి గర్భంబు చెడుట♦యే మేలనుచున్. ౧౮ 3669

క. గరళము గలిపిన భక్ష్యో, త్కరమును దినని చ్చె; భృగుని ♦ ఘనవంశమునన్
బరఁగెడి చ్యవనుఁడు హిమభూ, ధరమునఁ గాపుండె నట్టి ♦ తగుణమునందున్.

సీ. గరళముఁ దిన్నయా♦కాళింది యసితుని భార్య యాచ్యవనుని ♦ పరిసరమున
కరిగి మ్రొక్కిన నామె♦నాత్మజుఁబడయంగవరముఁగోరెడిదాని♦బ్రాహ్మణుండు
కని దేవి! నీకు స♦కలజగద్విఖ్యాతుఁ డతిశయమతియు ధ♦ర్మాత్ముఁ డుత్త
మప్రవర్తకుఁ డరి♦మండలహంతయు వంశకర్తయునగు ♦ వరసుతుండు
తే. కలుగునని పల్కె నామెయు ♦ నలరి మునికి
భక్తి వలగొని పూజించి ♦ పరమతుష్టుఁ
జేసి వీడ్కొని తనయిల్లు ♦ చేరి పద్మ
పత్రనయనుని శతధృతి♦ప్రతిముఁ దనయు. ౨౨ 3671

క. కనియెను దత్సతిగర్భం, బు నడంపఁగ సవతి గరళ♦ముం బెట్టెఁ గదా
తనయుఁడు విషసహితుండై, జనియించుటనతఁడుపొందె♦సగరాహ్వయమున్.

సీ. సగరుఁడు యజ్ఞదీ♦క్షఁగొని హయమునదృశ్యము కాఁగ దానిని♦నరయుటకయి
పర్వకాలంబున ♦ వారివేగమ్మునఁ బ్రజలకు భయమును ♦ బర్వఁజేయు
సంభ్రమఁ దనయాత్మ♦జన్ములచేఁ ద్రవ్వఁగా జేసె నట్టి భూ♦కాంతునకును
నసమంజుఁడను పుత్త్రుఁ ♦ డలరెనంచని విన్నవారముగద వాఁడు ♦ పాపకర్మ
తే. నిరతుఁడై యుంటచేత వా♦నిని సగరుఁడు
ప్రాణములతోడ నడవికిఁ ♦ బంపె నతని
కంశుమంతుండు శౌర్యధ♦నాఢ్యకుండు
తనయుఁడయ్యె దిలీపుండు ♦ తత్తనయుఁడు. ౨౫ 3673

క. అతఁడు భగీరథునిం గనె, నతఁడు కకుత్స్థుఁ గనె వాని ♦ యశమున మీరీ
క్షితిఁ గాకుత్స్థులనంగాఁ, బ్రతిలేని యశంబు గని, వి♦రాజిలితి రిటుల్. ౨౬

తే. ఆకకుత్స్థుని యాత్మజుఁ ♦ డయ్యె రఘువు
రాఘవులుగాఁగ మీర లా♦రఘువువలన
నైతి; రతనికిఁ దేజస్వి♦యైన తనయుఁ
డొకఁడు కలిగెను బలు పేరు ♦ లొప్పుచుండ. ౨౭ 3675

సీ. తెలిపెద నట్టిపే♦రులఁ బ్రవృద్ధుండని పురుషాదకుండని ♦ ధరణి మఱియు
నతఁడు సౌదాసుఁ డం♦చనియుఁ గల్మాషపాదుండనియును ఖ్యాతి♦తోఁ జెలంగె
నతనికి శంఖణుం ♦ డనువాఁడు జన్మించి తత్పరాక్రమమొంది ♦ తండ్రితోడ
ననిచేయుచుఁ గ సస్సై♦న్యముగఁ జంపంబడె; నాశంఖణునకు వీ♦ర్యాధికుండు

తే. మఱియు శ్రీమంతుఁడైన యా♦త్మజుఁడు గల్గె
నాతఁడొందె సుదర్శనా♦హ్వాయము జగతి
నతని కగ్నివర్ణుండయ్యె ♦ నాత్మజన్ముఁ
డతనికిఁ శీఘ్రగుండయ్యె ♦ నాత్మజుండు. ౩౦ 3676

సీ. అతని పుత్రుఁడు మరు, ♦ వతఁడు ప్రశుశ్రుకుఁ గనియె, నాతనికిని♦గాంతిమంతుఁ
డగు నంబరీషుండు ♦ నెగడెఁ దనూజుఁడై యంబరీషునకు స♦త్యప్రతాప
సహితుఁడౌ నహుషుండు♦జన్మించె నా[illegible]తిధార్మికుండయ్యె♦నతనికి సుతుఁ;
డజ సువ్రతులనంగ ♦ నాత్మజు లిద్ద[illegible] యజఘమూర్తికిఁ గల్గి;♦రజుని కతుల

ఆ. ధర్మనిరతుఁడైన ♦ దశరథుఁ డాత్మజుఁ, డయ్యె రాముఁడనఁగ ♦ ఖ్యాతిగన్న
యట్టినీవె యతని ♦ కగ్రపుత్రుండవు, పెద్దవాఁడ వగుటఁ ♦ బృథివి కెల్ల. ౩౩

క. పతివౌదువు నీవే భూ,పతివర్యా! నీది కానఁ ♦ బడయుము రాజ్యం
బతులము; మనుజులనెల్లను, నతిధర్మము మీఱ నేల ♦ వయ్యా! యింకన్.

క. వినుమా యిక్ష్వాకుకులం, బున నందఱియందు జ్యేష్ఠ♦పుత్రుఁడె నేఁ జె
ప్పినరీతి భూపుఁడగుఁ జుమ్మ!, కనిష్ఠునకు జ్యేష్ఠుఁడుండఁ♦గా రాజ్యంబున్. ౩౪

ఆ. ఇచ్చినదియెలేదు ♦ జ్యేష్ఠునికే యభి,షేకమగుచునుండు ♦ స్థిరయశా! మ
హాత్మ! జ్యేష్ఠసుతుఁడ ♦ వగు నీకు రఘువంశ, ధర్మ మాచరింపఁ♦దగును జుమ్ము.

క. ఘనమైన యిట్టి ధర్మం, బును జెఱుపఁగ నీకుఁ దగునె ♦ మును కొని నిన్నుం
గని యితరు లెల్ల దాసిన, గొనరే దృష్టాంతముగను ♦ కువలయనాథా!.

క. జనపదసముదయ మలరఁగ, ఘనరత్నాద్యఖిల వస్తు♦కాంతము గలమే
దిని నెల్లఁ దండ్రివలెనే, యనిశము పాలింపవయ్య! ♦ యార్యశశాంకా!. ౩౭

నూటపదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౧౧ - వ సర్గము

వసిష్ఠుఁడు గురుమతమును విడనాడరాదని రామునకుఁ జెప్పుట.

చ. క్షితిప! పురోహితుండగు వ♦సిష్ఠుఁడు రామున కిట్లు చెప్పె యీ
యతపితృవాక్యపాలనమె ♦ యర్హ మటంచు చతఁ డెంచి యూరకు
న్నతెఱఁగుఁ దా నెఱింగి రఘు♦నాయకుతోడను ధర్మయుక్తమై
హితమగువాక్యముల్ మరల ♦ నెంతయుఁ బూనికఁ బల్కె నివ్విధిన్. ౧

సీ. కాకుత్స్థ! జన్మముఁ♦గన్నట్టి యొక్కొక్క మనుజున కాచార్యుఁ♦డును జనకుఁడు
జననియు ననుమువ్వు♦రును గురువులుగదా జననియు జనకుండు♦తనువుమాత్ర
మిలను బుట్టించు వా♦రలు గురుం డన్ననో జ్ఞానమొసంగును ♦ గాన గురుఁడు
తల్లిదండ్రులకంటెఁ ♦ దగు గొప్పవాఁడుగా నీకు నీతండ్రికి ♦ నేనె గాద
తే. తలఁప నాచార్యుఁడను బరం♦తప! మదుక్తి
రీతిగా నీవు ధరఁ బ్రవ♦ర్తింతువేని
దాఁటకుందువు సుజనావృ♦తమగు పథము
రఘుకులార్ణవకువలయ♦రాజ! రామ!. ౪ 3684

క. ధరణీసురులును బౌరులు, ధరణీశులు వైశ్యులరయఁ ♦ దానకులు సుమీ!
పరికించి వీరిఁ గాచుట, పరధర్మము దాని నడుప♦వలయుం దండ్రీ!. ౫ 3685

ఆ. ఇట్లు చేయుచుందు♦వేని సన్మార్గంబు, దాఁటకుందు వీవు; ♦ ధర్మశీల!
వృద్ధురాలు తల్లి ♦ విశ్రుతభక్తి నా, జననిసేవ చేయఁ ♦ జనును నీకు. ౬

క. జననీ సేవాకృత్యం, బును మానుట యుక్తమగునె ♦ పూజ్యమతీ! యా
వనితామణి చెప్పినచొప్పున నడచిన దాఁటకుందు ♦ బుధమార్గంబుల్. ౭

తే. సత్యధర్మపరాక్రమ♦శాలి వీవు
నిన్ను భక్తిని బ్రతిమాలు♦చున్న భరతు
పలుకు సార్థకముగఁ జేయఁ ♦ గలుగుదేని
యాత్మభూతుని భరతు నీ♦యనుజు భక్తు. ౮ 3688

క. ఋతధర్మసహాపశీలము, నతిక్రమింపక యె యుందు ♦ వని మధురవచ
స్తతి నాచార్యుఁడు పల్కిన, స్మితముఁ పలరఁగ రఘుకులాబ్ధి ♦ శీతాంశుండుర్.

క. మునిపతి నాసీనునిఁ దమిఁ, గనుఁగొని పచియించె మౌని♦కాంతా! వినుమా
జననీజనకులు తొలుతన్, జనయునిఁ బడయంగఁ గోరి ♦ తా రతిభక్తిన్. ౧౦

—రాముఁడు గురువుమాటకంటెఁ దండ్రిమాటయే శ్రేష్ఠమని చెప్పుట.—

సీ. వ్రతములు దగు సుప♦వానాదివిధులను నొనరించి తనయుండు♦జనన మొంద
స్తన్యం బొసంగి య♦థాశక్తి నన్నాంబరాదు లొసంగి యిం♦పైనయట్లు
జలకమార్చుచుఁ దమిఁ ♦ బలుకుల నేర్పుచుఁ బెంతురు గాదె య♦విధ్ధులకెల్ల
బదులొనర్పఁగ నెట్టి♦వారి కశక్యంబె కనుకనె గురువుల♦కంటెఁ దల్లి
తే. దండ్రు లధికులౌ దశరథ♦ధరణివిభుఁడు
నన్నుఁ గన్నట్టి తండ్రిగా♦న నతనికయి
నేనొనర్చినప్రతిన యో ♦ మౌనిచంద్ర!
నిష్ఫలంబుగఁ గారాదు ♦ నిశ్చయ మిది. ౧౧ 3691

క. కనుకన్ జననీవాక్యం, బును సహజుని పలుకుఁ జేయఁ♦బోలదు; యుక్తం
బును గాదని చెప్పంగా, విని భరతుఁ డుదారబుద్ధి ♦ వే మది కలఁగన్. ౧౨

క. కలగుండుపడుచుఁ జెంతను, బలుకంగా లేకయున్న ♦ వాని సుమంత్రుకా
గలఁగిన మదిగలవానిం, గలయం గన్గొనుచు సూత! ♦ కడువేగముగన్. ౧౨

క. ధర నిట దర్భలఁ బఱువుము, పరుండియుండెదను రామ ♦ పతి కడ్డముగాఁ
బరమముదంబును శ్రీరఘు,వరుఁ డొందినదాఁక భూమి ♦ వదలం జుమ్మీ!. ౧౩

సీ. తనయొద్దనున్న వి ♦ త్తంబెల్ల పడ్డికై యప్పిచ్చినట్టి ధ ♦ రామరుండు
ధనమును గొన్నవాఁ ♦ డనువుగ నీయమి సతని ద్వారమ్మున ♦ కడ్డముగ ని
రాహారుఁడై ముఖ ♦ మాచ్ఛాదనము చేసికొని పరుండినరీతి ♦ గనె యిచటను
రాముఁ డయోధ్యకు ♦ రాకుంచునందాఁక నేను బరుండియుం ♦ డెదను బర్ణ

తే. శాలవాకిట పఱియు భో ♦ జనము మాని
వదనమును గుడ్డచేఁ గప్పి ♦ వదలకనుచుఁ
బలికి సారధి దర్భలు ♦ పఱువకుండ
రామునాజ్ఞను గొననుండఁ ♦ దా మనమున. ౧౪ 3695

క. కలఁగుచుఁ దానే చని దర్భలు కైకొని పఱుచుకొనియె ♦ పడియుండెను; త్వా
తలపతి మునివరుఁడై యుజ్జ్వల తేజము గల్గు రామ ♦ భద్రుం డంతన్. ౧౫

చ. భరతుని గాంచి యిట్లనియె ♦ వత్స! య దే యపకార మేను నీ
కరసి యొనర్చినాఁడనని ♦ యడ్డముగా శయనించువాఁడవో
ధరణిసురుండొకండె తన ♦ ద్రవ్యము గైకొని యేమఱించు స
త్పురుషుని యింటికేగి కడుఁ ♦ బూనిక నీలఁగ నొక్క ప్రక్కఁగన్. ౧౬

క. వ్రతమూని పండఁదగుఁగా,ని తగన్ మూర్ధాభిషిక్తు ♦ నికి రాజన కి
ట్లితరులకుఁ బీడ చేయఁగ, క్షితిపై నీఁ బరుండియుంట ♦ చెల్లునె భరతా!. ౧౭

క. మతిమత్వర్యా! లెమ్మా, యతిదారుణమైన వ్రతముఁ ♦ ద్యజియించియె నీ
వతివేగమ యిటనుండి ప్రకృతులను గొని పురికేఁబొమ్ము ♦ హితమిది యనుచున్.

చ. అనవిని కైకపుత్త్రుఁడు కు ♦ శాస్తరణంబున నుండియే వచిం
చెను బురమందుఁ బల్లెలవ ♦ సించెడు మానవకోటిఁ గాంచి రా
మునిదగు నీస్వభావమును ♦ ముఖ్యముగాదని చక్కఁజేయఁగాఁ
జనుఁ గద యేల చేయరొకో? ♦ సత్వరమే యన వారలందఱున్. ౧౮ 3700

తే. భరతుఁ గని పల్కి రీరఘు ♦ వరుఁడు సత్య
సంధుఁడనియె యెఱుఁగుదుము ♦ చక్కనిగతి
నెంచియె వచించెఁ గరుణాబ్ధి ♦ యీమహాత్ముఁ
డాత్మజనకుని పలుకుల ♦ యందె నిలిచి. ౨౦ 3701

క. జనకుని పలుకులయందే, తన రెడు నీరామచంద్రుఁ ♦ దగ మరలుటఁగా
ననఘా! మాకు నశక్యం, బనినన్ విని వారిపల్కు ♦ లరసి యనుజుతోన్.

ఉ. రాముఁ డిట్లు పలికె ♦ రమణ ధర్మమనీష, గలుగు నీనుహృన్ని ♦ కాయ మిట్లు

చెప్పుచున్నజాడ ♦ నిప్పుడు వినవయ్య, భరత! దీర్ఘబాహు♦బలసమగ్ర!. ౨౨

సీ. పౌరజానపదోక్తిఁ ♦ బాటించి నాపల్కు విని యిఁక నొనరింపఁ♦గను దగినది
యిదియని చక్కఁగా ♦ మదిని నిరూపించుకొనుము భూపతిచేయఁ♦గూడని దగు
[1]ప్రత్యుపవేశంబు ♦ పాటించితివి గానఁ [2]బాచితముగ నన్నుఁ♦[3]బయసునిపుడు
స్పృశియింపుమా యింక♦నిట్లు నేఁ జేయంగఁ దలఁపనంచును నట్టి♦పలుకునకిదె
తే. చిహ్నమగు నన్న నతఁడు చె♦చ్చెఱనె లేచి
జలము స్పృశియించి పిదప న♦చ్చట మెలంగు
వారితో భూసురులు మంత్రి♦వరులుఁ బౌర
జానపదులును నావాక్య♦సరణి శ్రద్ధ. ౨౪ 3704

చ. వినుదురు గాక రాజ్యము ల♦భింపవలెం దగ నాకునంచు మ
జ్జనకుని వేఁడలే దిటులు ♦ సల్పుము కార్యము నాకుఁగాఁగ నం
చని జనయిత్రి నించుకయు ♦ నైనను నేఁ బురికొల్పలేదు పూ
జ్యుని వరధర్మమూర్తిని ర♦ఘూద్వహు గానల కంప నామదిన్. ౨౫ 3705

తే. అనుమతింపను లేదు కా♦వున జనకుని, పలుకవశ్యము చేయంగ ♦ వలయు నేని
దానిరీతిని వనినుంట ♦ ధర్మమేని, నన్నరున్ మాఱుగా నేనె ♦ యడవిలోన.

క. మన మలరఁగ వసియించెద, జనకునికడఁ బలికినట్టి ♦ సంవత్సరముల్
ఘనుఁ డితఁడు నాకుమాఱుగఁ, జని యేలుంగాక పురిని ♦ [4]సంతస మలరన్.

చ. అని వచియింప ధర్మమతి♦యౌ రఘునాథుఁడు సత్యవాక్కుఁ బ
ల్కిన యనుజన్ము పద్ధతికిఁ ♦ గేవల మద్భుతమంది పౌరులన్
జనపదవాసులం గని సు♦సంగతమై తగునట్లు పల్కె స
జ్జనవరులార! నాదుపిత ♦ క్ష్మాపతి జీవితుఁడైన యత్తఱిన్. ౨౬ 3708

సీ. విక్రయించెనొ దేని♦విధిమీఱఁ గుదువయుంచెనొ? దేని, దేనిఁగొ♦రెనొ తలంప
దానిమార్పఁగ నాకుఁ ♦ గాని యీతనికిని గాని శక్యము గాదు ♦ గాన నాకు
వననివాసము కుదు♦వఁగ బెట్టి దానికి ధనముగా నారాజ్య♦మును గ్రహించి
యిప్పించె నీకుగా ♦ నిప్పుడద్దానిని మాఱుపుచ్చుటయెట్లు? ♦ మాన్యమగునె?
తే. వని వసింపంగనే శత్రుఁ♦డను దదర్థ
మింకొకనిఁ బూన్చుటయు ధర్మ♦మెట్టులగును
నిందితమె యట్లు చేసిన ♦ నేనుఁ గైక
యుక్తముగనే వచించె న♦దొప్పు మిగుల. ౨౯ 3709

క. జనకుండు ధర్మకార్యం,బునె చేసెన్ మేము దానిఁ ♦ బూనమయేనిన్
జనకునకు ననృతదోషము, జనియించున్ భరతుఁడెన్న ♦ క్షమగలవాఁడౌ.

---

1 ప్రత్యుపవేశము=మార్గమున కడ్డముగా శయనించి నిరోధించుపని. 2 పాచితము=ప్రాయశ్చిత్తము. ఇది వ్యాఖ్యలోనిభావమునకుఁ దెనుఁగు. 3 పయసు=నీరు. 4 సంతసమలరన్=అయోధ్యయి దేల నాతలపైఁబడెనని కాక కర్తవ్యమనియే పాలనముచేయవలయు ననునర్థ మీపదము తెల్పును.

క. ఘనభక్తుఁడు నా నీవిధ,ము నెఱుంగుదు నేను; మహిమ♦మునఁ దగు చిత్తం
బున నొప్పు భరతునకు స,త్యనిరతునకు మంగళములె ♦ యా; సర్వంబుల్.

క. సమయము తీఱినపిదప వ,నమునుండి పురంబుఁ జేరి ♦ నాయీసహజుల్
దమి ధర్మశీలుఁ గూడియె, క్షమనుం బాలింతు [1]రాజ♦చంద్రుఁడ నగుచున్.

క. అని భరతుఁ గాంచి యను నీ, జననియు వరమడిగె రాజ♦శశధరు నే నా
వనితామణి చెప్పిన చొ,ప్పున నే నడచితిని నీవుఁ ♦ బూనిక మెఱయన్. ౩౧౪

ఆ. నాదుపల్కురీతి ♦ నడుచుకొమ్మా, పురి ,కరిగి పట్టమూని ♦ యనుగుఁదండ్రి
కన్నృతదోషమున ర♦వంతైన నంటక, యుండఁ జేయవయ్య ♦ యురుగుణాఢ్య!.

నూటపదునొకండవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౧౨ - వ సర్గము.

భరతునకు సమాధానము చెప్పి రాముఁ డయోధ్యకుఁ బంపుట.

క. అనుపమతేజంబుల నొ,ప్పిన యాసోదరులదైన ♦ ప్రియసంసర్గం
బనునది రోమాంచంబును, గనఁజేయుట నపటిమాని♦కాంతులు దానిన్.

క. కనుఁగొని మిక్కిలి యచ్చెరు,వునఁ బొడలిరి, యంతకంటెఁ♦బూర్వమె యట వ
చ్చి నిలిచి [2]యంతర్హితులౌ, మునిగణములు సిద్ధదేవ♦మునులును గడఁకన్. ౧౪

తే. అన్మహాత్ములనుం గకుత్♦స్థాన్వవాయ
వర్ధనుల సోదరుల రామ♦భరతులను న
గంగఁ గన్గొని ముదమంది ♦ కడఁగి పల్కి
రీయిరువురి సంభాషణ ♦ మిచట వినఁగ. ౨౪ 3717

క. వీరిలపయి మోదము చేకూరుచు నున్నయది యిట్టి♦గుణవంతుల ధ
ర్మారంభవిక్రముల ఘన,సారుల ధర్మజ్ఞులైన ♦ సరసుల వీరిన్. 3 ; 3718

క. తనయుల నిరువురఁ బడసిన, ఘనుఁడే ధన్యుండటంచుఁ ♦ గడు సంస్తుతులం
దనిపిరి; పిదపన్ [3]రావణ, దనుజవధాకాంక్షులౌటఁ ♦ దన్మునులెల్లన్. 3౪ 3719

తే. ఏకకంఠమ్ముగా మేది♦నీశపుంగ
వునిని భరతునిఁ గాంచి యి♦ట్లనిరి భరత!
పావనాన్వయమునఁ బుట్టి ♦ ప్రాజ్ఞుఁడవయి
సాధువర్తనమున సద్య♦శమునఁ జెలఁగి ర 3720

1 పృథివ్యాః పతి రుత్తమః-అనిమూలము. 2 అంతర్హితా స్తృషిగణాః-అనిమూలము.
3 దశగ్రీవవధైషిణః-అనిమూలము.

క. తనరారుదు వట్లగుటఁ, జనకుఁడు సుఖముండవలయు ♦ సతతంబని నీ
మనమునఁ గోరినచో రా,ముని పల్కులరీతిఁ జేయు♦ము గుణగరిష్ఠా!. ౫ 3721

క. తనజనకునకుఁ రాముం, డనిశము ఋణపడకయుండ ♦ నర్హుఁడటంచుఁ
మనమునఁ గోరుదు మోభర,త! నృపతి ఋణముక్తుఁడగుటఁ♦దాదివమొందెఁ.

క. అనిపలుకుచు గంధర్వులు, మునివరులును రాజమాని♦ముఖ్యులు చనిరా
త్మనివాసములకు; శుభద,ర్శనుఁడగు రాముండు వారి♦సరసవచనముల్. ౭

క. విని సంహృష్టాస్యుండై, ఘనమతులగు వారినెల్ల ♦ గారవమునఁ బూ
జనముల నలరించెను; నా,తని యనుజుఁడు [1]త్రస్తగాత్ర♦తఁ దనకోర్కుల్.

తే. కొంచెమైన నీడేరమి ♦ నెంచి తొట్రు
పాటు నొందెడు పలుకులఁ ♦ బట్టువదల
కంజలి ఘటించి రాముని ♦ కనియె మరలఁ;
బరమధర్మము నృపులకుఁ ♦ బాలనంబు. ౯ 3725

సీ. జ్యేష్ఠుఁడే పట్టాభి♦షేకమ్ము నొందుట మనకులధర్మమై ♦ తనరు నాది
నుండి నచ్చుచునున్న♦దౌగ నీద్వయంబును మదినెంచి యిప్పుడు♦మాజననియు
బ్రతిమాలుటను గాంచి♦పాలింపఁదగుదాని; నట్లు చేయుటయె నీ♦కర్తమగును
ఘనమైన యీరాజ్య♦మును గావఁగాఁగాని యనురక్తులైన యీ♦జనులనెల్ల
తే. నలరఁ జేయఁగఁగాని మ♦హాత్మ! నేనొ
కఁడనె పూనఁగ నేరను ♦ జ్ఞాతివితతి
సైన్యపతులును మిత్రులు ♦ సరసమతులు
కర్షకులు మేఘముఁ వలెఁ ♦ గాంక్షమీఱ. ౧౨ 3726

క. నిన్నే నరనాథునిఁగా, నెన్నుచు నున్నారు; ప్రాజ్ఞ! ♦ యీరాజ్యము సం
పన్నముఁ గొని పాలింపుము, సన్నుతగుణనిచయ! రామ♦చంద్రా! వినుమా!.

క. ఈకోసలరాజ్యం బొకఁ, డేకా దీలోకజాల ♦ మెల్లను గావన్
గాకుత్స్థ! సమర్థుఁడవే, చేకొనుమా! రాజ్య మనుచుఁ ♦ జెప్పుచు భక్తిన్. ౧౩

చ. భరతుఁడు తాఁ దలంచిన యు♦పాయము లన్నియు వ్యర్థమౌట ని
బ్బరము చనంగ సాధుతర♦వాక్యము లొప్పఁగ రామచంద్రు స
చ్చరణయుగంబుపైఁ బడి యె♦సంగెడు ప్రేమమునీఱ వేఁడె నా
భరతుని శ్యామదేహు [2]శత♦పత్రవిలోచనుఁ గ్రుచ్చి యెత్తుచున్. ౧౫ 3729

ఆ. మత్తహంసనినదు ♦ మనుతమీఱఁగ నంక
తలమునందుఁ జేర్చి ♦ పలికె రాముఁ;

[1] త్రస్తగాత్రస్తు భరతః-అని మూలము. అవయవములు బడలియుండఁగా. [2] శతపత్రము= కమలము.

డనుజ! నీకు సహజ♦మగు బుద్ధి గుణశిక్ష
వలనఁ గలుగుమతియుఁ ♦ గలిగె మున్నె. ౧౪॥ 3730

క. కనుకన్ భూమండలమును, గొని పాలింపంగ నీక♦గున్ శక్తియు నీ
కును గలదు; ముఖ్యమంత్రుల, ఘనమతుల గునితరమంత్రి♦కాండము హితులన్.

ఆ. కలిసి నీవు సర్వ♦కార్యములం జక్కఁ,గా దలంచి గొప్ప♦కార్యములను
జేయవయ్య కాంతి ♦ శీతాంశుఁ బాసిన, హిమము విడిచినను దు♦హినశిఖరిని.

క. జలరాశి యధర్మంబునఁ, జెలియలికట్టఁ దగఁబాసి ♦ చెచ్చెఱఁ జనినన్
ఇలఁ దండ్రిదైన ప్రతినను, దొలఁగఁ జుమీ నేను నెట్టి ♦ తొందరలందున్.

చ. [1]వనిత యొకర్తు దుర్నయము ♦ వన్నినదానఁ బ్రతిజ్ఞగల్గెఁ గా
వున విడువంగనౌ ననుచుఁ ♦ బూని నచింతువయేమొ నాయనా!
వినుమిఁకఁ [2]గామలోభగుణ♦[3]విక్రమువంచితబుద్ధి నెట్లొ నీ
జనని త్వదర్థ మీపనిని ♦ జక్కఁగఁ జేసిన దట్టులౌటచేన్. ౧౮॥ 3734

తే. దాని నీమది నుంపంగఁ ♦ దగదు కైక
జనని రీతినె నీవు చూ♦డనగుఁ జుమ్ము
వర్తనంబునఁ బ్రాగ్రీతి ♦ వదలఁ జనదు
భరత! యని పల్కె భాస్కర♦ప్రతిముఁ డతఁడు. ౧౯ 3735

క. తొలిదినమునాఁటి చంద్రుని,వలె వృద్ధిం బొందు రాము♦భద్రుఁ డిటువలెం
బలుకఁగ నాశ్రీరాఘువు, నలఘుగుణాన్వితునిఁ గాంచి ♦ యనుజుం డంతన్.

సీ. అచట వసిష్ఠుచే ♦ ననుమతుండయి పల్కె నార్యవరా! సువ♦ర్ణాభిరామ
ములగు నీవరపాదు♦కలపయిఁ బాదము లిడి యెక్కు మివ్వియే ♦ యెల్లలోక
ములకు యోగక్షేమ♦ములను గావింపంగఁ గలవనుటయు, మహా♦కాంతినలరు
పురుషవర్యుఁడు [4]రఘు♦పుంగవుఁ డాపాదుకలఁ దొడుగుకొనియె♦నెలమిమీఱ

ఆ. వరల వాని వదలి ♦ మహితాత్ముఁడైనట్టి
భరతునకు నొసంగె; ♦ భక్తి నతఁడు
పాదుకలకు మ్రొక్కి ♦ భద్రమూర్తిని రాముఁ
గాంచి పలికె భూమి♦కాంత! వినుమ!. ౨౧॥ 3737

సీ. పదియు నాపై నాల్గు♦వత్సరంబులు నేను జడలు వల్కలములు♦చక్కఁ దాల్చి
ఫలమూలములఁ దిని ♦ పరపర్ద నుఁడవయి వీరుండవయి రఘు♦భూరమణుని

---

1 ఈపద్యపూర్వార్థము వ్యాఖ్యలోని యవతారికకుఁ దెనుఁగని గ్రహింపవలయు. 2 కామా ద్వా తాత లోభాద్వా మాత్రా తుభ్య మిదం కృతమ్-అని మూలము. 3 విక్రమ=క్రమము తప్పుట చేత. 4 సోఽధిరుహ్య నరవ్యాఘ్రః పాదుకే హ్యవరుహ్యచ, ప్రాయచ్ఛ త్సుమహాతేజా భరతాయ మహాత్మనే-అనిమూలము.

వంశంబు వెలయించు♦వాఁడవౌ నీపాదుకలపయి రాజ్యంబు ♦ నెలమి నునిచి
పురబాహ్యముననుండి♦పొలుపగునీరాక నెదురుచూచుచు నెయుం♦డెదను రామ!

తే. [1]పంచదశశతమవత్సర♦ప్రథమదివస
మందు నినుఁ జూడనై తినే ♦ ననలుఁ జొత్తు
ననిన నట్టులె కానిమ్ము ♦ యని రఘువరుఁ
డనుచు నంగీకరించి య♦య్యనుజుఁ బ్రీతి. ౨౬ 3738

క. కరముల బిగియారఁగ నా,దరమున నాలింగనంబుఁ ♦ దగఁ జేయుచు సో
దరునిఁ శత్రుఘ్నుని న,క్కరణిని లాలించి భరతుఁ ♦ గాంచి వచించెన్. ౨౬౹

తే. అమ్మఁ గైకేయి రక్షింపు ♦ మామెపయిని
గోప మూనకు మిట్లని ♦ నాపడంతి
పైన నాపైన శపథంబు ♦ పలుకువాఁడ
[2]ననుచుఁ గన్నీరు నించుచు ♦ ననుజు విడిచె. ౨౭ 3740

క. శూరుండయి ధర్మవిదుం, డై రాజిలు భరతుఁ డంత ♦ నమలతరాలం
కారముల నొప్పుమీఱెడు, శ్రీరాముని పాదుకలను ♦ జిత్తం బలరన్. ౨౭౹

తే. కరముఁ బూజించి వలగొని ♦ నరవరార్హ
మైన యుత్తమగజమూర్ధ♦మందు నునిచె;
నంత హిమభూధరమువలె ♦ నాత్మధర్మ
మందు స్థిరతను గన్న రా♦మాధిపుండు. ౨౮। 3742

సీ. గురువుల మంత్రులఁ ♦ బురముఖ్యములనుండి వచ్చిన జనులను ♦ భరతముఖుల
వారివారికిఁ దగు♦భంగి గౌరవముల నలరించి యంత వీ♦డ్కొలిపె నపుడు
తల్లులు కన్నీటి♦ధారలఁ బలుకులు వెడలమి దుఃఖసం♦విగ్నచిత్త
లగుచు వీడ్కొనఁజాల ♦ రైరి శ్రీరాఘవు; [3]నతఁడె తల్లులకెల్ల♦ నవనితలముఁ

ఆ. దల స్పృశింప మ్రొక్కి ♦ తగురీతి వారల
చింత మాన్పి యేడ్పు ♦ చిత్తమందు
నిముడకట్టి వెడల ♦ నిబ్బరమొందక
పర్ణశాలఁ జొచ్చె ♦ వగలఁ బొగిలి. ౩౦ 3743

నూటపండ్రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 చతుర్దశే హి సంపూర్ణే వర్షేఽహని రఘూత్తమ, న ద్రక్ష్యామి యది త్వాం తు ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్-అనిమూలము. 2 ఇత్యుక్త్వా ఽశ్రుపరీతాక్షో భరతం విససర్జ హ-అనిమూలము. 3 స తేషు మాతౄ రభివాద్య సర్వా రుదన్ కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః-అనిమూలము,

౧౧౩ - వ సర్గము.

భరతుఁ డయోధ్యఁ జేరుట.

క. భరతుం డటఁ బాదుకలను, శిరమున నిడుకొనుచుఁ జెలఁగు ♦ స్థిరముదమున సో
దరుఁడగు శత్రుఘ్నునితో, నరదము పై నెక్కె; నంత ♦ నాతని మ్రోలన్. ౧

తే. అవ్వసిష్ఠుఁడు సువ్రతుఁ♦డై చెలంగు
నట్టి జాబాలి వామదే♦వాహ్వయుండు
మంత్రకార్యవిశారదుల్ ♦ మంత్రులెల్ల
నరిగి రయ్యద్రి వలగొను♦నాసఁ బూని. ౨ 3745

క. శ్రీరామునివాసంబౌ, భూరిధరాధరమునకును ♦ బొందుగఁ దూర్పుం
జేరియట జానకియు రఘు,వీరుఁడు జలకేళిఁ దేల ♦ విమలం బగుచున్. ౨½

క. అనుపమమయి తగు మందా,కిని జేరి భరతుఁ డచటి♦కిన్ సేనలతో
డను బోయి రమ్యబహువిధ, ఘనధాతుసహస్రములను♦గాంచుచు గిరికిన్. ౩½

*తే. పార్శ్వమువనుండు మార్గమ్ముఁ ♦ బట్టి పోయి
యగ్గిరికిఁ జేరువనెయున్న ♦ యాశ్రమమును
మునివిభుండౌ భరద్వాజుఁ ♦ డనఘుఁడుండు
దానిఁ గాంచెను భరతుం డు♦దారబుద్ధి. ౪ 3748

క. అరదమ్ము డిగ్గి యాముని, వరుపాదయుగంబునకును ♦ బ్రణతిం జేసెన్
భరతుని రాకకు నమ్ముని, పరమప్రమదమునఁ దేలి ♦ పలికె నతనితోన్. ౬½

తే. నాయనా! రాముఁ గంటివే? ♦ పోయి నపని
యైనదే? యని యడిగిన ♦ నతుల్యకీర్తి
నుగ్రుఁడౌ ముని యిటు త న్న♦నుగ్రహమున
నడుగఁగా భ్రాతృవత్సలుం♦డైన భరతుఁడు. ౮ 3750

క. మునితోఁ బలికెను దృఢమై, తనరెడు శౌర్యంబు వెలయఁ ♦ దగువాఁడగు రా
ముని నేను గురుఁడు రాజ్యం,బును గొనుమని వేఁడుకొనఁగ ♦ ముదమున నతఁడున్.

సీ. ఇవ్వసిష్ఠునితోడ ♦ నిర్థవిచారంబు వెలయ నిట్లనియెను ♦ బృథ్వీపతియుఁ
గైకనిమిత్తమై ♦ కానలోఁ బదునాలుగేండ్లు నన్ను నంపంగ ♦ నెంచి చెప్పి
నట్టి యామాటయ♦ధార్థమ్ముగాఁ జేయువాఁడ నిశ్చయమని ♦ పలుకునంతఁ
బ్రాజ్ఞవర్యుండును ♦ వాక్యజ్ఞుఁడు నగు వసిష్ఠుండు వాక్యసం♦సిద్ధిగన్న

తే. రాఘవునితోడఁ బలికె న♦ర్థప్రయుక్త
ముగను శ్రీరామ! ప్రాజ్ఞుడ♦వు గనుక నీవు

---

* అదూరా చ్చిత్రకూటస్య దదర్శ భరత స్తదా, ఆశ్రమం యత్ర సముని ర్భరద్వాజః కృతాలయః-అనిమూలము. 'అనేన యమునాదక్షిణతటే క్వచి ద్భరద్వాజాశ్రమ ఇతి జ్ఞాయతే' అని మహేశ్వరతీర్థులు. 'అదూరాదివ భాసమానమ్' అని గోవిందరాజులు.

డీవియె కనకంబుచే నలం♦కృతములైన
పాదుకల నిమ్ము! యనుజుండొ ♦ భరతునకును. ౧౧౪ 3752

క. అలపురి యోగక్షేమం, బుల నివియే కూర్చుచుండుఁ ♦ బొందుగ ననుచుం
బలుక వసిష్ఠుని వాక్యం, బుల విని [1]ప్రాగ్వదనుఁ డగుచు♦మోదముచెలఁగన్.

క. తనపదములు బాదుకలం, దనువుగ సోఁకంగఁ జేసి ♦ యవనీభరణం
బున శక్తి నాకుఁ గలుగం,గ నొసంగె మహాత్ముఁ డిట్లు♦గాఁ గృపనీయన్.

తే. అన్న యనుమతిఁ గైకొని ♦ యతిశుభప్ర
దములఁ బాదుకలం గొని ♦ తరలి యాయ
యోధ్యకే పోవుచున్నాఁడ ♦ నురుకృపాబ్ధి!
యన్న భరతుని శుభవాక్య ♦ మాలకించి. ౧౭౫ 3755

క. అలరి భరద్వాజుం డిటు, పలికె శుభస్వరములైన ♦ పలుకులు మిగులన్
వెలయఁగఁ బురుషవరేణ్యా!, కులగుణశీలురకు నీవె ♦ గొప్పవు సుమ్మా!. ౧౭౬

క. కనుకనె నిమ్నస్థలి జీ,వనములు నిలువంగ నోపు ♦ భంగిని, నీయం
దును జ్యేష్ఠానుసరణమను, ఘనతసుమా శ్రేయమిద్ధి ♦ కడు వెలసెఁ జుమీ.

ఆ. కాన నిద్ది వింత♦గాదు, మహాభుజుం, డయిన దశరథునకు ♦ నమలధర్మ
విదుఁడు ధర్మమతియు ♦ సదమలాచారుఁడు, నైన సత్తనూజుఁ♦డవగు నీవు.

క. ఉన్నావుగాన నాతం, డెన్నటికిని మృతుఁడుగాక ♦ యింకఁ బ్రదికియే
యున్నట్టి వాఁడె యగుఁ జు, మ్మన్నన్ మహాత్ముఁడైన ♦ యమ్మునిపలుకుల్.

క. విని దోసి లొగ్గి భరతుఁ డ,తని పదములఁ బట్టుకొని ని♦తాంతవినయమున్
గనఁబడ వీడ్కొనెడు తలం,పున నున్నట్లుండి యంతఁ ♦ బొంగెడు భక్తిన్.

చ. వలగొని మాటిమాటికిని ♦ వైభవయుక్తుఁ డతండు మంత్రులం
గలిసి యయోధ్యకేగె; నృప♦కాంతుని సైన్యము స్యందనంబులుం
బొలుపగు యానముల్ కరులు ♦ భూరితురంగము లొప్ప వానితోఁ
జెలఁగి యయోధ్యకేగె; నృప♦శేఖరుఁ డంతఁ జమూయుతంబుగాన్. ౨౦

సీ. వీచీవితానంబు ♦ వెలయ రమ్యంబగు యమునామహానది ♦ నంత దాఁటి
పావనశుభజల♦భాసురంబగు గంగఁ గాంచె నంతట బంధు♦కలితుఁ డగుచు
సైన్యయుతంబుగా ♦ సరసజలాపూర్ణమగు గంగ దాఁటి ర♦మ్యమయి యొప్పు
శృంగిబేరపురంబుఁ♦జేరి యందుండి ప్రయాణమై చని యయో♦ధ్యాపురంబుఁ

తే. గనియె శ్రీరామచంద్రుని ♦ జనకుఁ బాసి
యున్న యప్పురిఁ గనినంత ♦ నురుతరార్తి
నంది సారథిఁ గాంచి యి♦ట్లనియె నిదిగొ
రామవిరహార్తిపీడిత♦మైన మజియును. ౨౩౪ 3762

---

1 రాఘవః ప్రాఙ్ముఖః స్థితః-అనిమూలము.

క. తనసొంపుఁ బాసి మోదం, బునుగన కతిదీనయగుచుఁ ♦ బొలుచు స్వరంబుల్
గనకీ యయోధ్య యున్నది, కనుమా యోసారథీ! వి♦కాంతిని దీనిన్. ౨౪౫

నూటపదమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము

---

౧౧౪ - వ సర్గము.

భరతుఁ డయోధ్యను జూచి శోకించుట

క. స్థిరకీర్తిసమర్థుఁడు నగు, భరతుఁడు గంభీరమైన ♦ భవ్యధ్వనితోఁ
బరఁగెడు రథమునఁ బోవుచుఁ,ద్వరితంగతి బురముఁజొచ్చి♦వగఁగనుమదితోన్.

సీ. నరవారణంబులు ♦ తిరుగమి దీనమై [1]యట్లులూకోతువు ♦ లనవరతముఁ
దిరుగుట భయదమై ♦ తిమిరంబు గ్రమ్మి కాంతిని బాసియున్నట్టి ♦ తిమిరపక్ష
నిశవలె నాపురి ♦ నెగడకయుండెను; గాంతిచే వెలసి యం♦గారకాభి
పీడితయగుచుఁ ద♦పించుచు నేకాకి యగుచుఁ జంద్రునిపత్ని ♦ యైనరోహి
ణిని బోలియుండెను ♦నీరమెల్లను నెండ వేఁడిమికిం గ్రాఁగి ♦ వేఁడినొంది

తే. కలఁగి యుండఁగఁ బక్షులు ♦ గడుఁ దపింప
గ్రాహమీనాదిజలజంతు♦కాండమెల్ల
నణఁగియుండఁ గృశించిన ♦ [2]యద్రినదిని
బోలియుండె నయోధ్యయుఁ ♦ బొంకిమోహెం. ౫ 3765

క. కనకమువలెఁ దగి ధూమముఁ, బును వొలినెఁబాసి వెరుగు♦మొదలగు సవ్య
స్తునికరముం బ్రోక్షింపఁగఁ, గనఁబడని మఖాగ్నిశిఖయుఁ♦గాఁ, బురము దగెన్.

సీ. మఱియును ఘోరస♦మరమందు గజవాజిరథ్యంబులును ధ్వజములుఁగా♦సముయఁ గవచ
ములు విశీర్ణంబులై ♦ యిలఁబడి వీరనికాయంబు గూలి ని♦కృష్టమునఁ బడి
యున్నసైన్యము వలె; ♦ సుమితరఫేనంబు గిలిగి మహాస్వన♦కలితమగుచు
నాగరంబుననుండి ♦ సరభసముగ లేచి వాయువశంగ ని♦స్వనము లడఁగ

తే. నున్నతిం దూలియున్నట్టి ♦ యూర్ములవలె
నధ్వరాంత్యదినంబున ♦ ట్లరుగ బుత్వి
జులును యజ్ఞీయసాధన♦ములఁ గొని చన
రిత్తయై యున్న మఖవేది♦రీతి నుండె. ౭ 3767

సీ. ఆఁబోతు తమ్ము నొ♦య్యనడిగవిడువంగ దానిఁ దలంచుచు ♦ మానసమ్ము
తడఁబడఁ జక్కఁగఁ ♦ బుడమిఁ గన్పడు లేఁత పచ్చికమేయక ♦ బడలి గోష్ఠ
మందార్తిఁగను నాల♦మందపోలిక; నుత్తమములయి కాంతుల ♦ సమరి; మేలి
జాతులు గలిగి వి♦స్తారమూల్యంబులఁ దగు పద్మరాగాది♦ధన్యరత్న

---

1. ఉలూకోతువులు - ఉలూకములు = గూబలు. ఓతువులు = పిల్లులు. 2. అద్రినది = కొండవాగు.

తే. తతిని బాసిన ముక్తావ♦ళి తెఱఁగొప్పు
నుండె; మఱియును బుణ్యంబు ♦ నొగి నశింపఁ
గాఁ దటాలున దివినుండి ♦ క్షమను బొంది
కాంతియే లేని నక్షత్ర♦కరణి నుండె. ౧౧ 3768

క. అలరువసంతము చనఁ బూవులచేఁ దగి మత్తమధుప♦పూగము మ్రోయం
జెలఁగుచు దావాగ్న్యుద్ధతి, వలనఁ గమలి చెడినయట్టి ♦ వనలతకరణిన్. ౧౨

క. కనఁబడుచుండెను మఱియును, జనసంచారంబె లేక ♦ సరఃఖులు తగ నం
దును విపణులు మూయంబడి, జనములు క్రయవిక్రయములు♦సలుపఁగరామిన్.

క. పురమపు డభ్రాచ్ఛాదిత, సరసిజరిపుతారకాది ♦ సంతతిగల యం
బర మట్టు లొప్పుచుండెను, ధరణీశుఁడు రాఘవుండుఁ ♦ దన్నెడఁ బాయన్.

ఆ. కప్పు లేనిచోటఁ ♦ గమ్రమద్యము చెడి, పాత్రవితతి పగిలి ♦ పఱియలగుచు
మత్తుగన్నజనులు ♦ మరణింపఁ గొఱగాక, యున్న పానభూమి♦ తెన్నుఁ గనిరొ.

క. ధర పగిలి త్రోవ లేర్పడ, నరుదుగఁ బాత్రములు పగిలి ♦ యంబువు వ్యయమై
పరికింపరాని ప్రపవలెఁ, బుర మప్పుడు కానఁబడియెఁ ♦ బొంకము దూలన్. ౧౪

సీ. చాపంబునందును ♦ సంధింపఁగాఁ బడి యుక్తపాశంబయి ♦ యొప్పి యుద్ధ
కాలంబునన్ రిపు♦క్ష్మాపతిబాణముల్ తగులంగఁ దునియుచు ♦ ధనువునుండి
ధరణిపైఁ బడు నల్లె♦త్రాటిచందంబున, రణపటిష్ఠుండగు ♦ రౌతుపయిని
నెక్కి తోలఁగ నట్టి♦కృత్యంబునకుఁ జాల కలసి భూషణపుంజ♦ములను బాసి

ఆ. బలవిహీనమైన ♦ బాలాశ్వవిధమున, మత్స్యకూర్మమకర♦మండితమయి
జలము లింకఁబాఱఁ ♦ [1]గలువలు చెడఁ దట, పంక్తి దూలనున్న ♦ బావిరీతి.

సీ. మైపూఁతలను నెల్ల♦మాని శోకంబున సంతాపమందుచు ♦ సకలభూష
ణావళి మాలి య♦త్యంతము యప్పినాఁ గృశియించియున్న దుః♦ఖితుని ననువు
నట్లు, వర్షాకాల♦మందు సూర్యుం డభ్రపటలముఁ జొచ్చిన ♦ పట్టునందు
నసితాభ్రసంచ్ఛన్న♦మైన యాతనిప్రభకరణి శోభిల్లని ♦ పురముఁ జొచ్చి

తే. శ్రీయుతుండయి దశరథ♦క్షితిపసుతుఁడు
నైన భరతుండు రథమున♦యందె యుండి
ఘనరథముఁ దోలుచున్న సూ♦తునిఁ గనుఁగొని
పల్కె నిట్లని తొట్రిలు ♦ పలుకు లొప్ప. ౨౧ 3775

క. మును పిందు గీతవాద్య, ధ్వను లతిగంభీరములయి ♦ దశదిక్కులకుం
జని వ్రాలుచు వినఁబడుఁ గద!, ధ్వనియదియిపుడేలవినఁగఁ♦బడదయ్యయ్యో!.

తే. మాల్యగంధము వారుణీ ♦ మదసుగంధ
మగురుధూపసుగంధ మి♦వన్ని మున్ను

1 హ్యతోత్పలామ్-అనిమూలము.

భంగిఁ బురమున నెల్లెడ ♦ వరుస నిండి
యొక్క మొగిని గుబాళింప♦కున్న విపుడు. ౨౩ 3777

చ. పురమున దివ్యయానముల ♦ భూరిరవంబులు దివ్యఘోటకో
త్కరముల భవ్యహేషలు మ♦దంబునఁ గ్రాలెడు హస్తిఘీంకృతుల్
వరరథనిస్వనంబులును ♦ భానుకులాభరణుండు రాముఁ డి
క్కరణిని గానకేగ వినఁ♦గాఁ దగకున్న విఁ కేమి చెప్పుదున్. ౨౪ 3778

క. నిరుపమవయస్కులై తగు, పురుషు లగరుచందనములఁ ♦ బొల్చెడు నవసుం
దరపుష్పహారములనున్, ధరింపకున్నారు వనికిఁ ♦ దగ నన్న చనన్. ౨౫

చ. మనపురిఁగల్గు మానవులు ♦ మాననిశోకమునం దపించి చ
క్కని పలువన్నెహారములఁ ♦ గ్రాలి [1]వయాళికి వెళ్లరేమొ యొ
క్కని గృహమందు నుత్సవము ♦ గానఁగరా దొనరించినట్లు; రా
మునిఁ దగఁ గూడియే నగరి♦ముగ్ధరుచుల్ చనియెన్ నిజంబుగన్. ౨౬ 3780

క. అతివృష్టితోడఁ గూడిన, సితపక్షపు రేయిరీతిఁ ♦ జెలఁగెడుకాంతిన్
బ్రతిలేని యిప్పురం బిపు, డతిహీనత నొందియున్న ♦ దకటా! కంటే. ౨౭

క. పెనుపండువువలె నన్నియుఁ, జనుదెంచి యయోధ్యనున్న ♦ జనులకు గ్రీష్మం
బున నబ్ధమురీతి ముదం,బు నదెప్పుడు కల్గఁ జేయుఁ ♦ బూనునొ తెలియన్.

ఆ. చారువేషములను ♦ సముదగతుల్ మీఱి
వయసుకాంత్రు తిరుగ ♦ వసలుకొనుట
సహితరీతి నున్న ♦ మార్గంబులన్నియుఁ
గాంతి దూలి యుందుఁ ♦ గాననయ్యె. ౨౯ 3783

క. అని బహువిధములఁ బల్కుచు, జనపతి సౌధమును జొచ్చె ♦ జనపతిలేమిన్
ఘనసింహహీనగుహవలెఁ, గనుపట్టఁగ భరతుఁ డెంతొ ♦ కళవళపడుచున్.

క. మును సురదైత్యులయుద్ధం, బున సురలు పరాజయంబుఁ ♦ బొందఁగ భాను
డును రాహువుచే నోటమిఁ, గన రాత్రిందివము లనెడు ♦ కల్పన లేమిన్. ౩౧

తే. అలరకుండిన దినమట్టు ♦ లమలకాంతి
యడఁగ విజనంబుగా నున్న ♦ యంతిపురము
నంతయుం గని గాఢదుః♦ఖార్తుఁ డగుచు
బాష్పపుంజంబు విడిచెను ♦ భరతుఁ డపుడు. ౩౨ 3786

నూటపదునాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

1 వయాళి=విహారము.

౧౧౫ - వ సర్గము.

{ భరతుఁడు నందిగ్రామమున రామపాదుకలఁ బురస్కరించుకొని రాజ్యమును బాలింపఁ బూనుట. }

క. అంతదృఢవ్రతుఁడగు భూ,కాంతుని తనయుండు మాతృ♦గణము నయోధ్యా
భ్యంతరవిలసద్ధాత్రిజని, శాంతంబున విడిచి శోక♦సంతప్తుండై. ౧ 3787

క. గురువులఁ గని యిట్లనియెన్, ద్వర నందిగ్రామమునకుఁ ♦ దలఁచితిఁ జన నో
గురులార! మిమ్ము వీడ్కొని, యరిగెద నీదుఃఖమెల్ల ♦ నట నోర్వఁగలన్. ౨

ఆ. ఇందె యుండి రాము ♦ నెడఁబాయుటం గల్గు
తాప మోర్వఁజాలఁ ♦ దండ్రి స్వర్గ
మునకుఁ జనియెఁ గాదె ♦ వనికి నాయన్నయుఁ
జనియె నతఁడె కాదె ♦ ధాత్ర్యధిపుండు. ౩॥ 3789

క. కనుకనె మహితయశస్కుం, డనఘుఁడునగు నతనిరాక ♦ నాత్మఁ దలఁచుచున్
జని యందె యుండఁదలఁచితి, నని యిట్లు మహాత్ముఁడైన♦యతఁడాడుటయున్.

క. భరతుని శుభవాక్యంబుల, నరుదుగ వినుచున్ వసిష్ఠుఁ ♦ డాదిగఁ దగుమం
త్రిగణము లతనిం గన్గొని, భరతా! నీవిపుడు భ్రాతృ♦వాత్సల్యమునన్. ౫॥

చ. పలికినపల్కు శ్లాఘ్యమయి ♦ భాసిలుచున్నది; నీకె యిట్టివా
పలుకులు చెల్లు నీదయిన ♦ భవ్యకులంబునకేఁ దగున్; మనం
బలరఁగ బంధుజాలముల♦యందుఁ బ్రమోదము నీకుఁ గల్గుఁ జూ
వెలయును భ్రాతృసౌహృదము ♦ వింతగ నీకుఁ గలాపరీతిగన్. ౬॥ 3792

తే. ఆర్యమార్గముఁ బూని యు♦న్నట్టి నీవు, పలుకుమాటను దీనినె♦వ్వండు సమ్మ
తింపకుండును? మెచ్చనో ♦ దీనిననిరి; భరతుఁ డమ్మాట విని తన♦వాంఛదీఱ.

క. అరదము నాయత్తము స,త్వరముగఁ జేయుమని చెప్పెఁ ♦ దనసారథితో
భరతుం డాశ్రీమంతుం, డరుదగు ముఖకాంతి వెలయ ♦ నంత ముదమునన్.

తే. జననులకు మ్రొక్కి శత్రుఘ్న♦సహితుఁడగుచు
నరదమెక్కెను; వారిద్ద♦ఱట్లు మిగుల
సంతసంబుల రథమెక్కి ♦ సచివనికర
మును బురోహితుఁ డరుదేరఁ ♦ జనిరి వేగ. ౯ 3795

సీ. అందులో నాచార్యుఁ♦డైన వసిష్ఠుండు మొదలగు విప్రస♦ముదయమెల
ముందఱఁగాఁదూర్పు♦మొగముగాఁజనుచునందిగ్రామమున్న మే♦దినికిఁజనియె,
భరతుఁ డేగఁగఁ బిల్వఁ♦బడకయె రథగజహయసంకులంబగు ♦ నతని సేన
వెనుకనే చనియెఁ; బౌ♦రనికర మాతని వెంబడించియె పోయె ♦ వితతసహజ
తే. వత్సలుండయి ధర్మత♦త్పరమనీషుఁ
డైన భరతుండు స్యందన♦మందె యుండి

రామవరపాదుకలను శి♦రంబునందె
యునుచుకొని యేగె నాగ్రామ♦మునకుఁ ద్వరఁగ. ౧౨ 3796

క. చని యానందిగ్రామం,బున వడిఁగాఁ జొచ్చి యరద♦మును దిగి యాచా
ర్యునిఁ గని యిట్లని పలికెన్, వినుఁడీ యీరాజ్యమెల్ల♦విభుఁడు దయమెయిన్.

సీ. ఇల్లడగనె పెట్టి♦యే యున్నవాఁడు నాయొద్దఁ గావున దీని♦నొగి సమస్త
మతని కర్పింపఁగ ♦ నర్హమే దీనిని గాపాడు నయ్యధి♦కారమెల్ల
నాకు లే దరయఁగ♦నకవిభూషితములౌ పాదుక లివ్వియే ♦ వసుస నిందుఁ
గలుగు యోగక్షేమ♦ములఁ జూచుకొనునని పల్కి నంతట నట్టి♦పాదుకలను
తే. శిరమునం దాల్చి దుఃఖంబుఁ ♦ జెంది మిగులఁ
బరితపించుచు దనదైన ♦ ప్రకృతివర్గ
మును గనుంగొని పల్కె మా♦మనములలరఁ
బట్టుఁ డీఛత్రచామర♦వరములఁ దమి ౧౪ 3798

క. ఇవె సూర్యాంశగు రఘువంశ్య వరాంఘ్రులు సినిచేత ♦ సుపధర్మమ్ముల్
సువిహితములౌను ధాత్రిని, బ్రవిమలమతి యన్న యనుజు♦పైఁగల ప్రేమన్.

సీ. దీని నాయొద్దనె ♦ దాఁనుంచె నిక్షేపముగఁ గాన నేను రా♦ముండు వచ్చు
వఱకు మాత్రమె దీనిఁ♦బాలించుచుందును, శ్రీరాఘవుఁడు రాఁగ♦శీఘ్రముగను
దీనిఁ బౌరసులకు ♦ నేనె నెయ్యము మీఱఁ బొసఁగి వీనింగూడి♦కడుఁ జెలంగు
తత్ప్రాపములను సం♦కర్షింతుఁ దమిదీఱ నీరాజ్యభరమును నే♦నెలమి నతఁడు
ఆ. వనమునుండి రాఁగ ♦ నైజ మాతనియందుఁ, బెట్టి తండ్రిరీతి ♦ వివిధసేవ
లతని కేను జేయు ♦ చతిశయభక్తితో, నతని గూడియుందు ♦ ననవరతము.

క. రాముపదాం ప్రతినిధులగు, నీపావనితపాదుకలను ♦ నీరాజ్యమ్ము
ద్ధానుపురంబు నొసంగుచు, నే మాతృభవాపవాద ♦ మిఁకఁ బాయుదుఁ జూ!

సీ. పట్టాభిషిక్తుఁడై ♦ భాసిల్లు శ్రీరాముఁ గని జనుల్ పులకిత♦గాత్రులగుచు
మనముల సంతసం♦బును బొందినపిదప నాకు రాజ్యచతుర్గు♦ణమగు యశము
సంతోషమును గల్గు; ♦ సమధికముగ నని యన్నుహాశయుఁ డిట్టు♦లా త్రిమీఱ
పిలపించుచున్ జాల ♦ విన్నఁదనంబున మంత్రులంగూడి గ్రా♦మమున నందు
తే. రాజ్యమేలుచునుండెను ♦ ప్రభువు వీరుఁ
డైన భరతుండు జటలను ♦ బూని వల్క
లముల ధరియించి మునులవే♦షమును బూని
సైన్యయుతముగ వసియించె ♦ సమయ మరసి. ౨౩ 3802

చ. భరతుఁడు భ్రాతృవత్సలత ♦ భాసిలువాఁడు రఘూత్తముం డదే
తరుణమునందు వచ్చునొ ము♦దంబున నంచును దానినెంచుచున్

వరమతి రాముశాసనము ♦ భంగిసి వర్తిలుచుఁ బ్రతిజ్ఞ నె
క్కరణినినైన సార్థకము♦గా జరపింపఁగ నెంచి పూన్కితోఁ. ౨౮ 3803

తే. పాదుకల కంత నభిషేక♦పరమమహము
జరపి యాగ్రామమున నివా♦సంబు చేసి
పార్థివుని శాసనముల న♦ప్పాదుకలకు
విన్నవించుచు ధర నేలె ♦ సన్నుతముగ. ౨౯ 3804

క. సిరి వెలయు నతఁడు శ్రీరఘు,వరుపాదుకలకు మహోత్స♦వం బొనరిచి యే
తరుణమున నైన వానిఁ, గరము భజించుచును నేలె ♦ క్షమ ధర్మముగన్.

క. పరిపాలనకృత్యంబే, వగుసం గల్గినను ఛత్ర♦వస్త్రాదుల నె
వ్వరుగాని గొప్పకానుకల, ధరణీశునకనుచుఁ దెచ్చు♦తఱినే వానిన్. ౩౦-౧

క. తొలుదొలుతఁ బాదుకలకే, యలరి నివేదించి పిదప ♦ నవ్వానిం దా
నెలమిం గొని కార్యంబుల, వలసినగతి నడుపుచుండె ♦ భరతుఁడు పూన్కిన్.

నూటపదునైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

---

౧౧౬ - వ సర్గము.

శ్రీరాముఁడు చిత్రకూటమును విడిచి వేఱొకయాశ్రమమున కరుగుట.

క. భరతుండు మరలిపోయిన, తరువాతన్ రఘువరుండు ♦ తద్వనమునఁ గా
పురముండి యచటి మౌని ని,కరము భయంబొంది మఱియొ♦కయెడకు నేగన్.

[1]సీ. వాంఛించియుండుట ♦ వారి యాకారేంగి
తాదుల నెఱిఁగె న♦య్యద్రినున్న
యాశ్రమమునఁ బూర్వ ♦ మతిశయముగఁ దన్ను
నాశ్రయించిన మౌను ♦ లాపదంబు
వదల నుంకించుట ♦ వారిచర్యలచేత
నూహించి రాఘవుఁ ♦ డొగి నెఱింగె;
వారంతసంశయ♦పడి నయనంబుల
భృకుటుల రామచం♦ద్రునిఁ దగంగఁ
గనఁబఱచుచు నొక♦రిని గాంచి యొక్కరు
మెలమెల్ల గొణుగుచు; ♦ మిగులఁ బూన్కి

తే. రామునిం గూర్చి యామౌని♦రమణులెల్ల
రును రహస్యంబుగాఁ జెప్పు♦కొనిరి కథల
వార లాయాశ్రమంబును ♦ వదలిపోవ
దలఁచుచుండుటఁ గాంచి యా ♦ దాశరథియు. 3 3809

---

1 ఇందు రాముని అని రెండుసారులు చెప్పుట శ్లోకద్వయమున నుండుటచే నని తెలియ వలయు.

క. మనమున సంశయమందుచు, మునిపతిఁ గులపతిని గాంచి ♦ మ్రొక్కి కరములొ
య్యన మోడ్చి యోమహాత్మా!, వినుమా! నామనవి చెపుమ♦వే యుత్తరముల్.

తే. మునుల కేమే వికారంబు♦లను జనింపఁ
జేయఁజాలిన వికృతంపుఁ♦జేష్టలను నొ
నర్పనేకద కంటిరే ♦ నా ప్రవృత్తి
మీారలేమైన లోపంబు ♦ చేరియుండ. ౫ 3811

చ. అనుజుఁడు లక్ష్మణుండు తగ♦నట్టి విధంబునఁ గార్యమేదియై
నను మతివిభ్రమంబున నొ♦నర్చిన జాడయుఁ గానరాదుగా
యనయము మీకు సేవల మ♦హాదృతిఁ జేయుచు నాకుఁగూడఁ జ
క్కని పరిచర్యసేయు జన♦కప్రియపుత్రియు భ్రాంతచిత్తయై. ౬౪ 3812

క. మీావిషయమ్మునఁ దగ న,ట్లేవిధమునఁ గాని తగిన♦దే యని తానున్
గావించినదోకృత్యముఁ, బావనమతి! తెలుపవయ్య! ♦ వదలక నాకున్. ౭

క. అనవిని ప్రాయంబునఁ దప,మున ముడిసెన యాకులపతి♦ముదిమి వణఁకుచున్
ఘనభూతదయను రాజిలు, ననఘునితో రాముఁ గాంచి♦యనియెన్ గడఁకన్.

సీ. జనకరాజేంద్రుని ♦ తనయ కళ్యాణస్వభావయు శుభకార్య♦పరతఁ జెలఁగు
నదియుఁ గావున నట్టి ♦ యాసతి ధర్మము తప్పుట గల్గునే ♦ ధరణి నెన్న
మఱియు విశేషించి ♦ మానుల విషయంబునందు ధర్మము తప్పు♦టనఁగఁ గల్గు
నయ్య నిన్ బట్టియే ♦ యసురుల బాధలు కలుగుచున్నవి, కన♦గాన మునులు

తే. వానికిన్ సాధ్వసంబొంది ♦ వారిలోన
వారలేమేమొ పలుకుచు♦న్నారు వినుము
నాయనా! రావణాఖ్యదా♦నవుని సహజుఁ
డైన ఖరనాముకుండొక్కఁ ♦ డలరుచుండు. ౧౦౪ 3815

చ. వినుము ఖరుండు ధృష్టుఁడును ♦ విక్రమసంపద సంగరంబులో
ననిశము పెంపుమిాఱి విజ♦యంబుల నందినవాఁడు క్రూరుఁడై
మనుజుల మాంసముం దినుచు ♦ మత్తిలి పాపమతిం జెలంగి యి
వ్వని నొకచోటఁ జేరి ముని♦వారము నోర్వక బాధపెట్టెడిన్. ౧౧౪ 3816

క. ఇందొప్పు జనస్థానం, బందున్ వసియించి యందు ♦ నలరెడు మునిగా
డ్బృందములఁ గలఁచుచున్నాఁ, డంకిలి వెసలంగఁ దఱిమె♦నాతఁడు రామా!.

క. నీవిటఁ జేరిన దాదిగ, నావీరుం డోర్వలేక ♦ యసురులనలవన్
బావనమతులన్ మునులన్, వేవిధముల బాధపఱచి ♦ విహరించెడిఁ జూ!. ౧౬

సీ. అరయ జుగుప్సిత ♦ మగురీతి నొప్పారి భయదంబులై విరూ♦పంబులగుచు
వికృతదృష్టులు గల్గి ♦ వివిధరీతుల నొప్పు తమరూపములఁ జూపి ♦ తత్తఱిల్ల

గాఁజేయుచున్నారు ♦ క్రవ్యాదులెల్లను మునివరుల యెదుటఁ ♦ గనఁబడుచును
వారికొందఱతి వశు♦భ పదార్థములయందుఁ బడవైచి కొందఱఁ ♦ బట్టి చంపి

తే. యిట్లు బాధించుచున్నా ర♦హితమతులగు
దనుజు లోకకొందఱాశ్రమ♦స్థలములందు
దాఁగి తారుండి యందున్న ♦ తాపసులను
జంపి క్రీడించుచున్నారు ♦ సరసగతుల. ౧౬ 3819

క. సురలకు హోమముచేసెడు, తరుణంబున స్రుక్కు మొదలు ♦ దగువస్తువులన్
గరువమునఁ బాఱవైచుచు, హిరణ్యరేతసుని నీట ♦ నెలమి నడఁచుచున్. ౧౬॥

క. కలశంబులనున్ భిన్నం,బులుగా నొనరించి స్వేచ్ఛఁ ♦ బోవుదు రెటకో
కలఁగుచుమునులాదుష్టా,త్ములుమెలఁగెడునాశ్రమములఁ♦దొలఁగఁదలఁచుచున్.

క. ఇతరాశ్రమగమనంబే, హితమని పురికొల్పువార♦లెల్లరు నన్నున్
క్షితిపతనూజా! యాదు,ష్టతతి యిఁకన్ మేఱమీఱి ♦ నాధుతనువులన్. ౧౮

క. రామా! హింసింపంగల, రీమాడ్కిని నిందు బాధ♦లెల్లఁ గలుగుటన్
మేమెల్లర మీయాశ్రమ, సీమన్ విడిచెదము నిజము ♦ శీఘ్రము మఱియున్.

క. ఫలమూలముల సమృద్ధిం, గలిగి విచిత్రంబునగుచుఁ ♦ గ్రాలు వనము భా
సిలు బహుదూరంబున నం,దలరున్ మాపూర్వమైన ♦ యాశ్రమ మనఘా!. ౨౦

క. నే నీ మునిగణములతోఁ, జోనెంచితి నీవు నుండఁ♦బోల దిచటఁ బెం
పూని వసించిన నీకున్, దానవుఁ డెవ్వాఁడు కీడుఁ ♦ దలఁచున్ జేయన్. ౨౦॥

క. మనసు గలదేని మాతోఁ, జనుదెమ్మా, కడలి వేగ ♦ సంరక్షణమం
దును శక్తిగలిగి యుందువ,యిన దారను గూడి యుంట♦నెప్పుడు మదిలోన్.

క. ముందేమి గలుగునోయను, సందేహము గలుగుచుండు ♦ సర్వగతులచే
నిందుంట దుఃఖహేతు వ,గుం దగ దని పల్కి మాని ♦ కువలయపతియున్.

సీ. ఆశ్రమాంతరమున ♦ కరుగ నున్నట్టి యా కులపతి కే నిటఁ ♦ గలుగ మీకు
భయమేల యని యెన్ని♦పల్కులు పల్కియు నిలువరింపంగను ♦ నేరఁడయ్యె;
నాతండునున్; రాము ♦ నపుడభినందించుచున్ సమాధానంబు♦లన్ సమస్త
గతుల వచించుచు ♦ నతనిచే సెలవు గైకొని మునులను గూడి ♦ వనముదాని

తే. విడిచిపోయెను; రాముఁడా ♦ విమలమతుల
వెనుకొనుచుఁ గొంతదూరంబు ♦ చనుచు వారి
నాగనంపి కులపతికి ♦ సరగ మ్రొక్కి
తదుపదిష్టవిషయములఁ ♦ దగ గ్రహించి. ౨౮॥ 3828

తే. సెలవు గైకొని యంతటఁ ♦ జిత్రమైన
పర్ణశాలకుఁ దా వసిం♦పంగఁ బోయి
యందు నమ్మౌనివరులు లే♦నందున జవ
ముగ నె విడువంగ నద్దియుఁ ♦ దగినదైన. ౨౯ 3829

క. మునులపయిం గల మోదం, బున క్షణమాత్రంబు విడువఁ ♦ బూనక యుండెన్
మునివలె రాముఁడు చరియిం,చిన చర్యలఁ జూచి యంత ♦ సిద్ధమునులకున్.
తే. గుణము లవ్వియె యాత్మలఁ ♦ గూడియుంట
నతనినే యనువర్తించి ♦ యలరుచుండి;
రట్లు గావున వారుఁ ద♦దాశ్రమంబు
క్షణము విడనాడి పోవంగఁ ♦ జాలరైరి. ౨౬ 3831

నూటపదునాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౭ - వ సర్గము.

—రాముఁ డత్రిముని యాశ్రమముఁ జేరుట.—

క. మునులందఱు వెళ్లిన వెను,కను రాముం డెంచి పెక్కు ♦ కారణములచే
త నపుడటనుండఁగారా,దని నిశ్చయ మొప్పఁ జేసె ♦ నాత్మం దగఁగన్. ౧
ఆ. ఇందె యుండి భరతు ♦ నెల్ల పౌరుల నాదు
తల్లులను మఱియు ని♦తరులఁ గంటి
వారిఁ గూర్చి సతము ♦ వగచుచునే యుందు
వారిరాక జ్ఞప్తి♦పఱచు వగల. ౨ 3833
చ. భరతుని సైన్య మిచ్చట ని♦వాసము చేసిన కారణంబునన్
గరిహయపంక్తి లద్దులఁ ద♦గం జెడ్డియున్నది పర్ణశాలయు
త్తరుణమునందుఁ గాన నిఁకఁ ♦ దప్పక వేఱొకచోటఁ జేరఁగా
నరుగుదు నంచు నెంచి [1]యచ♦లాత్మజ లక్ష్మణుఁగూడి యేగెఁ దాన్. ౪
ఆ. అమ్మహాయశస్కుఁ ♦ డత్రిమహాముని
యాశ్రమమును జేరి ♦ యమ్మహాత్ము
నకును భక్తి మ్రొక్కి♦నం గని యమ్మౌని
తనయు భంగిని గయి♦కొనియె రాము. ౫ 3835
ఉ. మౌనియు రామచంద్రునకు ♦ మంజుతరాతిథి సత్క్రియాతతిం
దానె యొనర్చి లక్ష్మణునిఁ ♦ దద్దయు భాగ్యసమృద్ధిఁ బొల్చు నా
జానకిఁ బంచివాక్కులను ♦ సంతసిలంగ బహూకరించె సు
జ్ఞాని సమస్తభూతహిత ♦ సంతతమోదయుతుండు గావునన్. ౬ 3836
తే. ధర్మవేత్తయు నౌట వా♦ర్ధకము నొంది
సర్వజనపూజితయునగు ♦ సతి సమీప
మందుఁ జెలువారఁగాఁ బిల్చి ♦ యామె తాను
వారిఁ బ్రియవచనంబుల ♦ గౌరవింప. ౭ 3837

1 అచలాత్మజ=సీత. అచల యనఁగా భూమి.

క. మునివరుఁడు మఱియు సీతం, గని ధర్మాచరిణశీల ♦ కరుణాపతి యీ
యనసూయ తపస్విని సజ్జనపూజిత గాన మ్రొక్కఁ ♦ జను నీ కనియెన్. ౮

సీ. మఱియు నత్తాపసి ♦ మండనుం డాధర్మచారిణియగు పత్ని ♦ సాధుశీలఁ
గూర్చి రాఘవునితోఁ ♦ గోరికనిటు పల్కె ననఘ! యీ యనసూయ ♦ మునుపొకపరి
వత్సరదశకంబు ♦ వర్షమే లేకయె లోకంబు చాలఁగి లో ♦ కంబుఁ గాల్ప
మునులకు ఫలములు ♦ మూలంబుల సృజించి గంగను బ్రవహింపఁ ♦ గలుగునట్లు

తే. చేసె; నయుతాబ్దములు నీమె ♦ సిద్ధిఁ గోర
యుగ్రతపమును గృఛ్రిచాం ♦ ద్రాయణాది
సువ్రతంబులఁ జేసి ఋ ♦ షుల తపము
కైన విఘ్నంబులం బాపె ♦ నాదరమున. ౧౧ 3839

క. మునుపొకపరి సురకార్యం, బునకై త్వరపడుచు నీమె ♦ పూనిక దశసం
ఖ్యనిశల నొకరాత్రిగఁ జే,సెను ఘోరతపస్వినియగు ♦ సిద్ధము రామా!. ౧౪

క. నియమాలంకృతులం దగి,న యువిద యీ దేవినిన్ జ ♦ ననిఁ బోలె మహా
నియతిం బూజింపుము నా,ధు యశంబును గల్గు నీకుఁ ♦ దొలఁగు నశుభముల్.

సీ. ఇతరుల మేలుకై ♦ యెన్నని కర్మము లాచరించుట ననూ ♦ యావిహీన
యగుటచే ననసూయ ♦ యని ఖ్యాతిఁ గాంచెను; సర్వభూతములను ♦ సత్కరింపఁ
దగినది, యశమునఁ ♦ దనరారునది వృద్ధయును గోపవిరహిత ♦ యునయి తనరు
నీమెకు జానకి ♦ యెలమి నమస్కారములఁ జేయుఁగాకని ♦ పలికె నిట్లు;

తే. ముని వచించుచునుండంగ ♦ విని రఘువరుఁ
డట్లె యని ధర్మమెఱిఁగిన ♦ యవనిజాతఁ
గనుచు నుత్తమవాక్యంబు ♦ లను జనకజ
ముని సమీరితవాక్యంబు ♦ వినితివిగద!. ౧౭ 3842

క. కనుకన్ శ్రేయస్సునకై, యనసూయఁ దపస్వినిని ని ♦ యమమునఁ బ్రేమం
బున సేవింపుము యన భూ, తనయయుఁ దనమేలుఁ గోరు ♦ ధవుఁ డిటు పలుకన్.

సీ. విని ధర్మము నెఱింగి ♦ వెలయు నమ్మునిపత్ని కపుడు ప్రదక్షిణ ♦ మాచరించె
నవయవసంధుల ♦ దా బిగిచెడి జరఁ జిక్కి తెల్లనికాంతిఁ ♦ జెలఁగు కేశ
సముదయ మొప్పఁగ ♦ శ్వసనుఁడు సోఁకఁగ నరఁటిచెట్టు వడంకు ♦ నట్లు వణఁకు
చున్న యంగము గల్గి ♦ యొప్పు మహాభాగ కాపతివ్రతకు సా ♦ హ్వయము పలుకు

ఆ. చును నమస్కరించె; ♦ జనకజ మఱియు న,నిందితయగు మౌని ♦ నెలఁత కట్లు
వందనంబుచేసి ♦ పరమప్రమోదంబు, తనరఁ గేలు మోడ్చి ♦ వినయమలర.

క. మీ కారోగ్యమె యనఁగా, నా కాంతయు ధర్మమెఱిఁగి ♦ యతిభాగ్యమునన్
శ్రీ కారితవలెఁ గనంబడు, నా కన్నియఁ జూచి ప్రమద ♦ మలరారంగన్. ౨౦

సీ. ప్రియతమవాక్యము ♦ దయమునఁ జిత్తంబు పొంగఁగాఁ బల్కె భూ ♦ పుత్రి! నీవు
తొలిజనించేసిన ♦ యల్లభాగ్యమునను బాతివ్రత్యధర్మంబుఁ ♦ దెలిసి నడపు

చున్న దానవు; మఱి ♦ యున్నతైశ్వర్యంబు బంధువులను మాన♦వైభవంబు
వదలి కానల నుంపఁ♦బడిన రాముని వెంట వచ్చిన దాన వీ♦భంగిఁ దలఁప
ఆ. నిద్ది నీయస్పృష్ట♦మే యగు; నగరంబు, నందుఁ గాననంబు♦నందు నున్న
నిస్పృహుఁడైనఁ బాప♦నిరతుఁడైనను భర్త, వదల కెలమిఁ జూచు♦వనితలకును.
క. కలుగు మహోత్తమలోకం, బులు; మఱి దుశ్శీలుఁడైన ♦ మునుకొని స్వేచ్ఛం
గలయఁ దిరుగువాఁడైనను, సులలితభాగ్యంబు లేక ♦ స్రుక్కుచు నున్నన్.
ఆ. అశుభమగు స్వభావ ♦ మందినవాఁడైనఁ
బొగడఁదగు స్వభావ♦మునఁ జెలంగు
నతివలకును బతియె ♦ యగుఁ బరదైవత
మిద్ది నిజము సుమ్మి ♦ యెన్నిచూడ. ౨౩॥ 3848
క. జనకసుతా! నేనెటు బం,చినను బతికంటెఁ [1]దపము♦చెల్వైన వ్యయముం
గనకెల్లయెడల రక్షిం,చునట్టి బంధు విల లేఁడు ♦ నూ' మఱియెవఁడున్.
క. మనమున నాకున్ బతిమిం,చినబంధువు కానఁబడఁడు; ♦ క్షితిఁ గామవశం
బును గన్న మనసులం దగి, పెనిమిటులన్ మించి తారె ♦ పెత్తన మలరన్.
క. పరులం గోరుచుఁ ద్రిప్పుచు, తరుణులు దుష్టమతులౌటఁ ♦ దగ నిది సుగుణం
బరయ నిది దోషమంచెఱుఁ,గరు; మన్మథవశత దుష్ట♦కార్యనిరతలై. ౨౫॥
సీ. వర్తించువారల ♦ వంటికాంతలు మఱి యిం దపకీర్తిని ♦ బొంది పరము
నందు భ్రష్టలుగాన♦నతిఘోరనరకంబులందుఁ గూలుదురు, సు♦మ్మిందు మంచి
చెడుగుల నెల్లను ♦ చిత్తంబున నెఱింగినట్టి నీవంటి గు♦ణాభిరామ
లగు నుత్తమవధూటు ♦ లాస్వర్గమున స్వేచ్ఛ విహరించుచుందురు♦విమలధర్మ
తే. ముల నొనర్చిన సత్పురు♦షుల తెఱఁగునఁ
గాన నీవిట్టులే ప్రాణ♦కాంతువెంటఁ
దిరుగు నియమంబు గల్గి ప♦తివ్రతల స
మయమునే గ్రహియించుచు ♦ మమతమీఱ. ౨౮ 3852
క. పెనిమిటితోడన్ ధర్మం,బునె చేయుచునుండు మింకఁ ♦ బొలఁతి! దానన్
వినుతయశంబును ధర్మం,బును గల్గు నటంచుఁ జెప్పె ♦ మునిసతి కరుణన్.

నూటపదునేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౮ - వ సర్గము.

సీత యనసూయతోఁ బాతివ్రత్యధర్మములఁ గూర్చి ముచ్చటించుట.

క. అనసూయ యిట్లు చెప్పిన, విని సీత యసూయ లేని ♦ విమలమతిమ్మె గా
వున దానినెల్ల గుణముగఁ, దనమది గ్రహియించి యామె♦దమిఁ బూజించెన్.

1 దపముచెల్వైనన్—తపస్సువలె.

క. మృదుతమవాక్యమ్ముల నా, సుదతింగని యిట్టులనియె ♦ శుభమతియుక్ భూ
తదయయుఁ గల్గిననీవిటు, మదినెన్ని వచించినట్టి ♦ మాటలఁ దలఁపన్. ౧౫

క. అచ్చెరువు గాదు క్షితిలో, సచ్చరితము గల్గుస్త్రీకి ♦ స్వామియె గురువై
హెచ్చుగు నందటిలోనని, [1]యిచ్చ నెఱుంగుదును మునుపె ♦ యేనుం దల్లీ!.

సీ. ఆర్యా! తలంప నా♦యధిపుఁడు సద్వృత్తి విడిచినవాఁడైనఁ ♦ గడఁగి నేను
మంచిచెడ్డల మది ♦ నెంచక యాతని కుపచారములఁ జేయ ♦ నుత్సహింప
వలసిన దాననే; ♦ యలఘుగుణంబుల శ్లాఘింపఁదగి కృపా♦శాలి, సిర్జి
తేంద్రియుఁడునునయి ♦ యెపుడు నాపై సుస్థిరానురాగము గల్గి♦యాత్మధర్మ

తే. మందె వర్తిలుచుండంగ ♦ [2]ననుఁగుఁ దల్లి
దండ్రులవలెన్ బ్రియంబునఁ ♦ దగఁ జరించు
భర్తసేవించుటకుఁ జెప్ప♦వలయునే; మ
హాబలుండగు రాఘవుఁ ♦ డంబయందు. ౮ 3857

క. ఏరీతిన్ వర్తించునొ, యారీతిగ నితరజనను♦లందుం గృపచె
ల్వారఁగ వర్తించును నా, భూరమణునియందుఁ బ్రేమఁ♦బూనియెయుండున్.

క. కనుకన్ ధర్మజ్ఞుఁడు నా, పెనిమిటి లోకములకెల్ల ♦ వీరుండు సుమీ
[3]జనకుం డోకమా తెన్నవ్వ తెఁ, గను నామె నితండు తల్లి♦కరణిం గొలుచున్.

[4]ఉ. అంతియెకాని యీమెకెటు ♦ లర్చనముల్ పొనరించుటంచుఁ దా
నుంతయు నెంచఁ; డీవనియు ♦ ఘోరభయంకరమై జనౌఘ మా
వంతయు లేకయుండిన మ♦హాత్ముని భర్తనుగూడి నేను రా
నెంతయు వేడ్క నత్త యపు♦డెన్నియొ చెప్పెను సాధ్వీధర్మముల్. ౭ 3860

క. దానిన్ వదలకయుంచిన, దానన్ పదిలోనఁ బెండ్లి ♦ తరుణమున [5]బృహ
ద్భానుని సన్నిధి మునుపే, నేనున్ నాతల్లిచేత ♦ నేర్పఁబడితిఁ జూ!. ౭౧ 3861

తే. అట్టి ధర్మంబులన్ మది♦యందు నుంచి
యున్నదానను, మీరిప్పు ♦ డూసిచెప్పి
నందునన్ ధర్మచారిణీ! ♦ యద్ది నాకు
నంతయుం గ్రొత్తగాఁ జేసి♦నట్టులయ్యె. ౮౪ 3862

క. వనితకుఁ బతిసేవను మించిన తపము మఱేది లేదు ♦ సిద్ధము. తనభ

---

1 విదితం తు మమా ప్యేతద్యథా నార్యాః పతి గ్గురుః-అని మూలము. మునుపె అనునది "విదితంతు" అనుదానినుండి స్పష్టమగునని గ్రహింపఁదగు. 2 స్థిరానురాగో ధర్మాత్మా మాతృవ త్పితృవ త్ప్రియః-అని మూలము. 3 సకృద్దృష్టా స్వపి స్త్రీషు నృపేణ నృపవత్సలః, మాతృవ ద్వర్తతే వీరః అని మూలము. దీనిచే శ్రీరాముని సద్గుణములు స్తుత్యములనుట వ్యక్తము. 4 మాన ముత్సృజ్య ధర్మవిత్-అను మూలార్థమే యీపద్యప్రథమపాదమునఁ జెప్పఁబడినది. 5 బృహద్భానునిసన్నిధిన్=అగ్నిహోత్రునియెదుట.

ర్తను సేవల నలరించితివొ, కనియొక్క సావిత్రి దివిని ♦ ఖ్యాతిని మిగులన్. ౯౪

క. నీవును దత్పద్ధతిఁ బతి, సేవలఁ గావించుటనె వి♦చిత్రముగా నా
దేవనివాసము చేరం, బోవంగల వధికధర్మ♦బుద్ధివి గానన్. ౧౦ 3864

క. వనితలలో నుత్తమయని, తనరెడు [1]రోహిణియు సురప♦థంబున శీతాం
శునిఁ బ్రియు నొక్కముహూర్తం,బును విడిచి కనంగఁబడదు♦పూజ్యమనీషా!.

క. విను దృఢపాతివ్రత్యం, బును బాయక యాచరించి ♦ పుణ్యంబులుగాఁ
దనరెడు కర్మబలంబున, వనితామణు లలరుచున్న♦వారు సురపురిన్. ౧౨

చ. అని పలుకంగ నత్రిముని♦కంగన యప్పలు కాలకించి నె
మ్మనమున సంతసంబు పొడ♦మన్ జనకాత్మజ మస్తకంబు మూ
ర్కొని ముదమందఁ జేసి రస♦గుంభితవాక్కుల నోశుచిస్మితా!
యని తగఁ బిల్చి యిట్లనియె ♦ నమ్రముఖైన [2]నియామపంక్తులన్. ౧౩ 3867

క. ఒనరించి సంపాదించిన, ఘనతపము చెలంగు నాకుఁ ♦ గాంతామణిరో
విను దాన నీవు గోరిన, మనోరథముఁ దీర్పనేర్తు ♦ మనలక నేనున్. ౧౪

క. వరమేదేఁ గోరుము యని, కరమనురాగమున నిన్నుఁ ♦ గాంక్షించెద భూ
వరపుత్రి! నీదు వాక్యము, కరఁగు మనోహరమును, నుప♦పన్నము నగుచున్.

క. మనమెంతో సంతోషంబునఁ, గనరారెన్ సీత! నీకుఁ ♦ దగిన వ దేదో
వినిపింపు మేను జేయుం,గ సన్నిహితమని పల్కఁ♦గా భూసుతయున్. ౧౬

సీ. అనసూయ మాటలు♦విని యచ్చెరువుఁ బొంది చిఱునవ్వు మోమునఁ♦జిందులాడ
సత్తపోబలమున ♦ జగదేకవిఖ్యాతిఁ గాంచిన యామెను ♦ గాంచి పల్కె
నీమాటలే చాలనే ♦ యెల్లకార్యంబులు చేసినట్లయ్యె నా♦చిత్తమెల్ల
సంతసంబాయె నని జన♦కాత్మజ పల్కఁగ ధర్మజ్ఞురాలగు ♦ తపసి భార్య

ఆ. మిగుల మోదమంది ♦ మిక్కిలి ప్రీతి నీ, యందుఁ గలిగె నాకు ♦ నట్టి ప్రీతి
సఫలముగ నొనర్పఁ ♦ జను నిదిగో దివ్య, వస్త్రమాల్యముఖ్య♦వస్తువితతి.

క. ఇదిగో యాభరణవ్రజ, మిదిగో కుంకుమము స్వచ్ఛ♦మృదుచందన మి
య్యదిగో యను లేపనమున్, ముదితా! నేనిచ్చు నీయు♦మూల్యసుమాదుల్.

తే. నీదు దేహంబునకును వ♦న్నెలను గూర్చు
చుండు నీకివ్వియుం దగి♦యుండు; వన్నె
పాయ కెప్పుడు నూతన♦భంగి వెలయు
చుండుఁ గావున గ్రహియింపు ♦ మో వధూటి. ౧౯ 3873

---

[1] రోహిణీ నవినా చంద్ర మ్ముహూర్తమపి దృశ్యతే-అనిమూలము. రోహిణి చంద్రునివదలి యొకముహూర్తమైన నుండదనుటచే దృఢానురాగము గలదని గ్రహింపఁదగునే కాని యెడఁ బాయకుండుట సంగతముకదా యని ప్రశ్నింపరాదు. 2 నియామమ్ము=నియమము.

సీ. జానకీ! విను దివ్య♦మైన యీయంగరాగముఁ బూసికొని రమా♦కాంత యవ్య
యుండగు నప్పంక♦జోదరునకుఁ బ్రీతిఁ గలిగించునట్లు నీ♦కాంతునకును
గమ్రమోదంబును ♦ గల్గింపఁగలవని పలికె; నివ్విధిఁ బ్రీతి ♦ యలరనియ్యఁ
బడినట్టి యుత్తమ♦వస్త్రాంగరాగభూషణసునుమాలికా ♦ సముదయంబుఁ

తే. గైకొనియె సీత లోకవి♦ఖ్యాత; యిట్టు
లవ్వి గ్రహియించి యదట నె♦ యంజలిని ద
గంగఁ బట్టి తపస్వినిఁ ♦ గరముభక్తిఁ
గొలుచుచుండెను మదిలోని ♦ కోర్కు లలర. ౨౨ 3874

క. అనసూయ దృఢవ్రతయా, జనకజ తన్నిట్లు కొలువ ♦ సంతసమున నా
మెను జూచుచుఁ బ్రియగాథల, మనములరఁగఁ జెప్ప నెంచి♦మందస్మృదూక్తిన్.

క. పలుకం జొచ్చెను; ఖ్యాతిం, జెలఁగెడు శ్రీరామమూర్తి ♦ చెందిన వేడ్కన్
లలనా! స్వయంవరంబున, వెలయ న్నినుఁ గొనియెఁ గాదె? ♦ వింటిని దీనిన్.

క. దాని సవిస్తరముగ వినఁ,గా నేఁ గోరెదను జక్కఁ♦గా నున్నది య
ట్లే నాకుఁ జెప్పవలయును, జానకి! నీవనిన ధర్మ♦చారిణి నామెన్. ౨౪ 3877

క. ఈరీతిఁ బల్కు సాధ్విని, శ్రీరాముని దేవి, చూచి ♦ చెప్పె నిటుల; నో
చారుచరిత్రా! వినుమా!, వీరుఁడు మిథిలాధిపుండు ♦ వెలయు ధరిత్రిన్. ౨౫

క. జనకాహ్వయమున నాతఁడు, తనరును ధర్మజ్ఞుఁడగుచుఁ ♦ దనధర్మమునం
దు నభిరతుఁ డౌచు న్యాయం,బున భూతల మేలుచుండె ♦ బుధజను లలరన్.

సీ. నరపతి యాతండు ♦ [1]నాఁగలిఁ గైఁబూని యజ్ఞోపయుక్తమై ♦ యమరు నవని
మండలంబును దున్ను♦చుండఁగఁ బుడమిని బెకలించుకొని నేను♦ వెడలివచ్చి
యతనికిఁ బుత్రిక ♦ నైతిని, మంత్రముల్ పలుకుచు యజ్ఞంబు♦సలుపు నతఁడు
[2]పదునాల్గు పిడికి ళ్ల♦వనినోషధుల విత్తవలయును గాన న♦ప్పని నొనర్చు

తే. నతఁడు తనువున దుమ్మెల్ల ♦ నావరింపఁ
గనఁబడినయట్టి నన్నును ♦ గాంచి మిగుల
నచ్చెరువునొంది సంతతి ♦ యంతకుమును
లేనివాఁడౌట స్నేహంబు♦చే నతండు. ౨౮ 3880

---

1 తస్యలాంగలిహస్తస్య-అనిమూలము. 2 నరపతి ర్ముష్టివిక్షేప తత్పరః-అనిమూలము. 'యా జాతా ఓషధయఇతి చతుర్దశభి రోషధీ ర్వపతీతి' అనివ్యాఖ్య.

క. నను నంకంబున నిడుకొని, తనకూఁతురటంచు ననుచుఁ ♦ దద్దయు స్నేహం
బును నాపై నెలకొల్పె; గ,గనమునఁ దులలేని పలుకొ♦కటి విననయ్యెన్. ౩౦

తే. అది యమానుషమై యొప్పి ♦ "యవనినాథ !
యిద్ది సత్యమె యయి తగు ♦ సీమె ధర్మ
మున భవత్పుత్రికయె యగు" ♦ ననుచుఁ బలికె
నట్టు లయ్యెను; ధర్మజ్ఞుఁ♦డైన యతఁడు. ౩౧ 3882

చ. మనమున నంత సంతసిలి ♦ మన్నన మీఱఁగ నన్నుఁ బ్రీతిఁ జే
కొని పరమాభివృద్ధిఁగని ♦ క్షోణివిభుం డురుపుణ్యకర్మని
ష్ఠను దగునాతఁ డాదృతి వె♦సం గొనిపోయి స్వదేవి కిచ్చె నా
వనితయు సంతతింగనఁగ ♦ వాంఛను బూనివదాట నన్నునున్. ౩౨ 3883

చ. జననివిధంబునన్ మిగుల ♦ సౌహృదమొప్పఁగఁ బెంచుచుండె; భ
ర్తను గనకుండ వేఱొకవి♦ధంబునఁ దీర్పఁగరాని నిందయా
వనము మదీయ దేహమున ♦ భాసిలుటంగని చాలదీనుఁడై
ధనము చనంగ నిస్వనివి♦ధంబున నాజనకుండు చింతిలెన్. ౩౩ 3884

తే. [1]కన్యకం గన్న తండ్రి లో♦కమున నమరి
పతిసముండైనను సరి♦వారిఁగొనఁ
గరము నీచులలోఁ దిర♦స్కార మొందు
జనకుఁ డంతటిదా తిర♦స్కార మపుడు. ౩౪ 3885

క. తనకిఁకఁ బ్వరలో గాఁగల, నని యెఱిఁగి విచారభీక♦రార్ణవమున నె
మ్మనము మునుఁగంగ [2]విప్లవ,మనుజుఁడు దరిఁ జేరలేని♦మాడ్కిన్ మిగులన్.

క. చింతానాగరపారము, నుంతయుఁ గనఁజాలఁ డయ్యె ♦ క్షోణీశుండున్
స్వాంతమున నయోనిజయగు, కాంతఁగ నను నెఱిఁగియెన్ని♦గతులఁదలఁచినన్.

క. [3]అనురూపుఁడు తుల్యుఁడునగు, పెనిమిటి నాకుం దగంగఁ ♦ బృధివీస్థలిలోఁ
గనుఁగొనఁ జాలండయ్యెను, మనమున నిటు లెంచుచున్న ♦ మతిమంతుఁడగున్.

సీ. అతనికిఁ దనప్రియ♦సుతకు స్వయంవరము జరపవలయునన్ ♦ బుద్ధి పొడమె;

---

1 సదృశా చ్చాపకృష్టాచ్చ లోకే కన్యాపితా జనాత్, ప్రధర్షణా మవాప్నోతి శక్రేణాపి సమో భువి-అనిమూలము. 2 విప్లవమనుజుఁడు=తెప్పలేనివరుఁడు. 3 సదృశం చానురూపంచ-అని మూలము.

మును మహాయజ్ఞంబు♦నను దేవవరులచేఁ బరికొల్పఁగాఁబడి♦వరుణుఁ డెలమి
జనకున కుత్తము♦ధనువు, నక్షయబాణములు గల్గు తూణీర♦ముల నొసంగి
యుండె; నాధనువు మ♦హోద్దండమై భారమై యుంట నరమాత్రు♦లధికకష్ట

తే. మునఁ బ్రయత్నించినన్, గద♦ల్పను నశక్తు
లగుదు రట్లాట నరపతు♦లట్టి ధనువు
వంపఁజాలరు తారు స్వ♦ప్నములనైన;
నంత బుతవాదియగు నాదు ♦ ననుఁగుఁజంత్రి. ౪౦ 3889

క. ధరణీశులఁ బిలిపించెన్, ధరాధిపులు రాఁగ సభను ♦ దా వారలకున్
హరుచాపముఁ గనఁబఱచుచు, శరాసనము దీనినెత్తి ♦ జ్యాలత నరిగాన్. ౪౧

తే. ఎవఁడు కూర్చునో యతనికి ♦ నింతియగును
నాదుపుత్రి నిజంబని ♦ నాజనకుఁడు
పలికె; గౌరవమునఁ గొంచ♦వలెఁ జెలంగు
దాని నెత్తఁగనే లేక ♦ [1]దండములిడి. ౪౨ 3891

క. జనపతులంతఱు దీనతఁ, జనఁగాఁ దర్వాత సాధ్వి ♦ చాల శరత్తుల్
చనఁగా ద్యుతిమంతుం డీ, యినకులుఁ డీ సత్యశౌర్యుఁ ♦ డీ రాఘవుఁడున్.

క. చనుదెంచెను విశ్వామిత్రునిఁ గూడి సుమిత్రకొడుకు♦తోడను యజ్ఞం
బును జూడ, ధర్మవిదుఁడగు, మునిపతిఁ గౌశికునిఁ దండ్రి♦మోదముచెలఁగన్.

క. అలరించె యథావిధిఁ బూజల నంతటఁ గౌశికుండు ♦ జనకునిఁ గనుచుం
బలికె సహోదరులై ద్యుతి, నలరెడు వీరిద్ద ఱవ్వ♦రని తలఁచెదవో. ౪౫

సీ. దశరథునకుఁ బ్రియ♦తనయులు రామలక్ష్మణులనఁ బ్రఖ్యాతిఁ ♦ గాంచువారు
త్వద్వశంబుననున్న ♦ ధనువును గనఁగోరుచున్నారు గాన నీ♦వుకృపమున
దైవికంబగునట్టి ♦ దాని నీరామునకును జూపుమని పల్కె ♦ మునిపతి యిటు
పల్కినఁ నద్ధను♦ర్వరమును దెప్పించె జనకుఁ; డంతట వీర్య♦మునఁ జెలంగుఁ

తే. గాన రాఘవుఁ డాకనారి ♦ కన్నుఁ దెఱచు
నంతలో సారమునఁ దగు♦నట్టి ధనువు
వంచి నారిని మోపెట్టి ♦ బలిమి మీఱ
వేగ పూరించె నెల్లరు ♦ వింతనొంద. ౪౬ 3895

---

1 అభివాద్య నృపాజగ్ముః-అనిమూలము.

క. ఈరీతిఁ శ్రీరాముఁడు, పూరించుచునుండ ధనువు ♦ పొంక మెడలఁ ద
త్సారమున కోర్వఁజాలక, దా రెండుగ విఱిగె నంత ♦ తద్ధ్వని మిగులన్. ౫౧

క. కులిశము పడినట్లుగ భూ, స్థలి నిండెన్, సత్యవాక్ప్రచారుఁడు నా తం
డ్రి లలిన్ నను నీయంగాఁ, దలఁచి జలాపూర్ణకలశ ♦ తల్లజమెత్తెన్. ౫౨

సీ. కలశమెత్తికొనుచు ♦ క్ష్మాపతి నాతండ్రి, నను నీయఁబోవఁగఁ ♦ గని యతండు
తనతండ్రియగు [1]నయో ♦ ధ్యాపతి యాశయమును దెలిసికొనక ♦ మున్నె కాంత
గ్రహియింప ననిపల్కెఁ ♦ గడువేగ మావృద్ధ నామామ దశరథ ♦ నాథునటకుఁ
బిలిపించి యష్టాత్మ ♦ వేత్తయా రామున కిచ్చెను నను బ్రీతి, ♦ నింతెకాక

తే. సాధ్వి నా త్మీయ నాసహ ♦ జాత సుప్రి
యాభివర్ధన లక్ష్మణు ♦ నతివ గాఁగ
నిచ్చె నాస్వయంవరమున ♦ నిట్లు నేను
రాముసకు నీయఁబడితి నో ♦ రాజవదన'. ౫౩ 3398

క. ఘనశౌర్యంబును గల్గిన, జనసంతతి మేటియైన ♦ సనసుతిని భ
ర్తను నేను బ్రేమమీఱం, గను ధర్మము రీతిఁ గొల్వఁ ♦ గల్గితిఁ నన్లే'. ౫౪

సాటిపడు నెనిమిదివంద నిర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౯ - వ సర్గము.

[illegible]

క. అన ధర్మవేత్తయు తగు, ననసూయయు గొప్పదై ♦ యాకథనెల్లన్
వినుచున్ శీర్షము మూర్కొని, జనకజఁ దమిఁ గౌఁగలించె ♦ నాథుకరములన్

క. అమలాక్షరపదముల స్పష్టములుగ నచ్చెరువు గొలుపఁ ♦ జాలి మృదువుగా
నమరం బల్కితి; వుద్వాహమునాఁటి చరిత్ర మేను ♦ నంతయు వింటిన్.

తే. లలితభాషిణి! నీకథ ♦ వలన నాకు, నధికసంతోష మేపారె ♦ నాత్మఁ గేళిఁ
దేలినట్లయ్యె సూర్యుండు ♦ తేజరిల్లు, చుండి రాతిరి చెంత రా ♦ నుంటఁ జేసి.

సీ. అస్తమించెను; బక్షు ♦ లాహారమును గోరి పగలెల్లఁ దిరిగి యా ♦ భానుఁ డస్త

2 అవిజ్ఞాయ పితు శ్ఛంద మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః-అనిమూలము.

మించెడు తటి నిదు♦రించుటకై భూరుహములందు దాఁగి ర♦వములఁ జేయు
జాడవినంబడు; ♦ సాయంసమయమున నిదిగో యీమాసీంద్రు♦లెల్ల నీట
మునిఁగి యంభఃపూర్ణ♦ములగు కలశముల గ్రహియించి నారచీ♦రలును నీటఁ

తే. దడిసి యుండంగ గుంపుగఁ ♦ దరలివచ్చు
చున్నవారలు; మఱికొంద ♦ ఱుద్యమమున
నగ్నుల యథావిధిగ వేల్వ ♦ నందుఁ బావు
రము గళముభంగి నరుణధూ♦మము చెలంగె. ౮౪ 3903

క. అనిలోద్ధతమై పైకిం, జనుచున్నది; దిక్కులెల్ల ♦ స్పష్టముగాఁగం
గనఁబడకున్నవి కావున, [1]ననోకహములెల్లఁ [2]గొలఁది ♦ యాకులతోడన్. ౮౫

చ. తనరెడు నట్టివైన నిట ♦ దాపుననైతము పర్ణసంచయం
బు నడిమిభాగముల్ గనఁగఁ ♦ బోలనివౌటను సాంద్రరీతులై
గనఁబడుచున్న; వెల్లెడలఁ ♦ గ్రందుగ రాక్షసులున్ పిశాచముల్
వనిఁ జరియించుచున్నవిదె ♦ వచ్చెను రాతిరి మెల్లమెల్లఁగన్. ౮౬ 3905

తే. ఇత్తపోవనమునఁ గల్గు ♦ నెల్ల మృగము
లవిగో వేదులుగల రేవు♦లందుఁ బండి
యున్నవో జానకీ! [3]యుడు♦వ్యూహయుతము
గాఁగ రాత్రియు వచ్చెను ♦ గంటె యిపుడు. ౮౭ 3906

క. సురపథమునఁ జంద్రికచేఁ, బరివృతుఁడయి శీతరశ్మి ♦ పండువుగా ని
త్తరుణమునఁ గానఁబడియెడిఁ, దరుణీ! పతిఁ బాడియుండఁ ♦ దగు నీవింకన్.

క. చనుమా! పతియొద్దకు నే, ననుమతి నిచ్చెదను నాకు ♦ నతిమధురముగాఁ
గను నీకథఁ జెప్పఁగ నా, మనమున సంతోష మలరె ♦ మానిని! మిగులన్.

సీ. నేఁ జూచుచుండంగ ♦ నీవు భూషణములఁ దాల్పుమా! దివ్యమై♦తనరుభూష
ణముల నీవలరఁ గ♦నంగఁ జాలిన భాగ్యమును గలిగింపుమా'♦యనిన దేవ
కన్యవలెన్ వెల్గు♦కామిని యట్లులే చక్కఁగా భూషణ♦సమితిఁ దాల్చి
యాయనసూయకు♦నభివాదనముఁ జేసి పతియొద్దకుంబోయె ♦ వాగ్విశార

1 అనోకహములు=వృక్షములు. 2 అల్పపర్ణాహితరక్ష-అనిముఖము. 3 ఉడువ్యూహము=నక్షత్రములగుంపు.

ఆ. దొలకు మేటియగుచు ♦ వెలయు రాముం డట్లు
సకలభూషణములఁ ♦ జానవెలసి
వచ్చియున్నఁజూచి ♦ వరమునిసతి యిడీ
నట్టి ప్రీతికెంతో ♦ హర్షమందె. ౧౩ 3909

క. పరుస వసనూయ దివ్యాం, బరభూషణమాల్యవితతిఁ ♦ బరఁగు ప్రమోదం
బు రహిన్ గన్పడ నొసఁగుట, ధరణీశున కెఱుఁగఁ జెప్పెఁ♦దా జానకియున్.

క. తనవృత్తాంతము నిటు చెప్పిన మనుజాలభ్య మగుచు ♦ వెలసెడు లాభం
బును సత్కారాకృతినిం, దనసతి పొందుటకు రామ♦ధరణిపుఁ డలరెన్. ౧౫

సీ. మఱి మహారిపుఁడు ల♦క్ష్మణుఁడును మోదంబు నందె; శీతాంశుని♦భాసనుండు
రఘువరుఁ డంతట ♦ రాజత్తపస్సిద్ధి సంపన్నులగు ముని♦సత్తము లటఁ
దన్నుఁ బూజింప ము♦దంబున వెలయుచుఁ బావన నిశదానిఁ ♦ బర్ణశాల
యందుఁబుచ్చెను; నాత్రి♦యూనుయుగడువంగ స్నాతులై హోమాది♦సకలకార్య
తే. వితతి మానులు తమి జర♦పిన యనంత
రమున లక్ష్మణుతోఁగూడి ♦ రాముఁ డరిగి
వారితోఁ "బోయివచ్చెద ♦ మీారనుగ్ర
హమ్ము నునుపుఁడి" యని వేఁడె ♦ సధికభక్తి. ౧౭ 3912

క. వనచరులు ధర్మమార్గం, బున నడచెడువారునైన ♦ మునులారాముం
గని యావనగమనంబున, దనుజుల బాధలను జెప్పెఁ♦దలఁచి ప్రియమునన్.

చ. పలికిరి సాధుచిత్త! రఘు♦వర్య! మహావనమందు నిచ్చటన్
బలుతెగలై మనుష్యులను ♦ భక్షణ మొప్పఁగఁజేయుచున్ భయం
బులఁ గలిగించురూపములఁ♦ బొల్చిన రాక్షసులున్న వార్తలి
మ్ముల రుధిరాశనంబులుగఁ ♦ బొల్చెడు క్రూరమృగాదు లొప్పెడున్. ౧౯

సీ. ఈవనంబునయందు ♦ నెల్లెడ రాక్షసుల్ చేరి ధర్మమ్మును ♦ జేయుమానూ
లుచ్ఛిష్టులుగ నెట్లొ♦యుండు నప్పుడుగాని, కడుఁ బ్రమాదంపడి♦గానియుండఁ
బట్టి భక్షింతురు; ♦ వారి వారించుట తగు నీకు మానులు ♦ తమకుపలయు
ఫలమూలముల వన్య♦ములఁ దెచ్చుకొనుటకుఁ జనివచ్చు త్రోవయి♦దనఘ సీత
తే. దుర్గమారణ్యసీమ నీ♦త్రోవఁ బట్టి
యే ప్రవేశింపుమా యని ♦ యెంతొవినఁ

మలరఁ బ్రార్థించి దీవింప ♦ నావరంత
పుడగు రాముండు వానిని ♦ బొంది యపుడు. ౭౦౪ 3915

క. అనుజునితో జానకితో, ఘనమండల మలరఁ దీక్ష్ణ♦కరుఁడు ప్రవేశిం
చునటుల దండకవనమును, మునులలరఁగఁజొచ్చెనుదిఁబ్ర♦మోదము పొదలన్.

నూటపందొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

ఆశ్వాసాంతము.

చ. సరసిజపత్రనేత్ర! ముని♦సంతతిసన్నుతిపాత్ర! కౌశికా
ధ్వరపరిరక్షణాదర వి♦భంజితదుర్జనమిత్రదానవో
త్కర కరుణాభిపాలితని♦కామసదాచరణప్రవీణ ని
ర్జరసముదాయ సాధుజన♦సన్నుత సద్గుణగేయ! రాఘవా!.

సీ. ఇది మహీసురకుల♦విదితకాశ్యపమౌని గోత్రజాపస్తంబ♦సూత్ర శ్రీత్రి
పురసుందరీవర♦కరుణాత్తసంస్కృతాంధ్రకవిత్వవైభవ,♦ప్రథితకీర్తి
జనమంచివంశాబ్ధి♦చంద్రసుబ్రహ్మణ్య విబుధవర్యసుపుత్ర, ♦ వినుతిపాత్ర
పండితగురుభక్త♦తాండవకృష్ణాపరాభిధేయార్యజ♦నాళిభజన

తే. నిరతశేషాద్రిశర్మప్ర♦ణీతమైన
యాంధ్రరామాయణంబున ♦ నమితపరము
లొసఁగి యమృతాప్తిఁ గూర్చు న♦యోధ్యకాండ
మవని నాచంద్రరవితార♦మై చెలంగు.

అయోధ్యాకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.